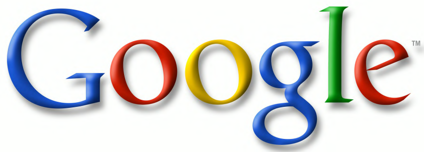

Stanford University Libraries
3 6105 115 507 456

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

ANDEN RÆKKE

FØRSTE BIND

KRISTIANIA

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

1877

INDHOLD

GUSTAV III[s] NORSKE POLITIK,

ET TILLÆG TIL „GUSTAVIANSKA PAPPEREN“

VED

YNGVAR NIELSEN.

Et af de interessanteste afsnit i vort fædrelands historie under foreningen med Danmark er tidsrummet nærmest för og efter den franske revolution, der i flere henseender danner en indledning til de begivenheder, som åbnede det nittende århundrede og förte til den store omvæltning i 1814. Skönt denne i det ydre var foranlediget ved begivenheder, der forefaldt langt udenfor Norges grænser, og hvorpå ingen Normand övede nogen indflydelse, stå alligevel dens resultater i en nær indre sammenhæng med den udvikling, som hos os — om end forholdsvis svagt — allerede kan spores mindst 40 år tidligere, og uden hvilken året 1814 vilde have truffet det norske folk aldeles uforberedt. Tidsrummet har også sin interesse derigennem, at den svenske regering netop da efter Gustav III[s] tronbestigelse havde genoptaget de gamle, aldrig fuldstændig opgivne planer til at erhverve Norge og ved dette riges tilslutning til Sveriges gamle provinser på en gang sikre sig mod anfald på sin vestlige grænse og foröge sit landområde. Det er muligt, at disse planer, hvis de havde været drevne med den tilbörlige kraft og udholdenhed, den gang kunde have ledet til det mål, hvorom man i Sverige inden de

kredse, der stod Gustav III nærmest, gjorde sig forhåbninger. At de imidlertid fuldstændig mislykkedes, må tilskrives forskellige omstændigheder, bl. a. at han ikke forstod at benytte det rette öjeblik, eller måske rettere, at forholdene forhindrede ham i at gribe dette, da det var for hånden. Fremfor alt kunde det kanske söges deri, at han i det hele taget ikke kan have havt det rette blik for, hvorledes han måtte optræde, hvis han vilde vinde det norske folk. Han opgav aldrig aldeles sine tanker om at erhverve Norge; men der går dog gennem hans holdning i dette punkt en vis löshed og usikkerhed, der ikke kunde varsle synderlig godt for et heldigt udfald af hans bestræbelser, ligesom han til sine agenter heller ikke valgte de heldigste personer. Det er et for Gustav III betegnende træk, at han i dette tilfælde ventede sig meget af spionerier og hemmelige bearbejdelser og lagde en væsentlig vægt på, hvad disse kunde udrette, i stedet for at betragte deres virken som noget aldeles underordnet, der blot kunde have en forberedende betydning. De mænd, som i dette tilfælde stode til hans rådighed, vare i regelen ikke de bedste og hæderligste, og de resultater, som deres virksomhed kunde bringe, bleve også derefter, da de selvfölgelig i Norge ikke kunde skaffe sig selv eller den, i hvis tjeneste de stod, nogen synderlig tillid. Dertil kommer endnu den meget betydningsfulde omstændighed, at de ikke havde nogen korrekt forestilling om de norske forhold, ligesom Gustav III selv i dette punkt synes at have svævet i en meget stor uvidenhed.

Men uagtet således denne politik ikke ledede til noget blivende resultat, og uagtet man fra norsk side i det hele taget var forholdsvis passiv lige over for den svenske påvirkning, blive dog de aktstykker, som dermed stå i forbindelse, af adskillig historisk interesse, forsåvidt de levere en-

kelte bidrag til at lære stemninger og forhold i vort fædreland at kende på en tid, da dönningerne af den almindelige europæiske gæring også havde nået op til vore fjelde og ligeledes her bebudede en ny tids frembrud. Også fra dette synspunkt betragtet vil en mere udförlig, på aktstykker bygget fremstilling af Gustav IIIs planer til at erhverve Norge og hans forbindelser her i landet kunne forsvare sin plads, selv om den på grund af emnets og kildernes natur må gå meget ind på enkeltheder, ligesom den på grund af den dobbelte interesse, der knytter sig til dette stof, vil foranledige, at mange ting, navnlig i de senere afsnit, drages med ind under behandlingen, der ligge temmelig fjærnt fra den i overskriften antydede opgave. En fremstilling, som denne, göres heller ikke overflödig derved, at der allerede tidligere findes en indholdsrig monografi over samme emne (Konung Gustaf den tredjes danska politik af J. Hellstenius, i Nordisk universitets-tidsskrift for 1861—62). Der er nemlig for det förste, siden denne udkom, tilvejebragt ikke ubetydeligt af nyt stof, ligesom Hellstenius har opfattet sin opgave mindre vidstrakt, end det her er hensigten at göre. Hans kilder have — foruden de trykte verker — væsentligst været den mellem Gustaf IIIs efterladte papirer, som efter hans testamentariske bestemmelser ere skænkede til Upsala universitets-bibliotek, og i forskellige samlinger i det svenske rigsarkiv opbevarede del af hans brevvexling, der angår planerne på Norge. På det sidste sted findes således den af Gustaf III benyttede eventyrer Ingman-Manderfelts breve og en del af den svenske generalkonsul i Kristiania Martinaus rapporter, medens et större antal af disse rapporter, tillige med breve fra Toll, Sidney-Smith m. fl. findes i Upsala. Under et besög i Upsala i November 1875 lykkedes det mig at erhverve en samling af afskrifter af Mar-

tinaus, Tolls, Sidney-Smiths, Armfeldts og Sprengtportens breve til kongen, hvilke nu findes i det norske rigsarkiv, og for hvis istandbringelse jeg fornemlig har at takke den velvillige bistand, som derved blev mig ydet af dhrr. docenter Alin, Annerstedt og Montan. Ligeledes erhvervedes ved samme lejlighed afskrifter af en del breve fra Gustav III til Armfelt efter en indbunden samling afskrifter af sådanne med noter, som universitets-biblioteket i Upsala tidligere har modtaget fra den Armfeltske familie. Dertil kommer fremdeles en samling af Martinaus rapporter, som ikke har været benyttet af Hellstenius, og hvorpå min opmærksomhed ligeledes blev henledet om hösten 1875 under mine arbejder i det kgl. udenrigs-ministeriums arkiv i Stockholm, af dettes bestyrer, herr expeditions-sekretær G. Sandahl, ved hvis velvillige bistand det lykkedes mig at tilvejebringe fuldstændige afskrifter af disse rapporter, der nu ligeledes findes i rigsarkivet. Dette havde derhos tidligere erhvervet afskrifter af de rapporter fra Martinau, som opbevares i det svenske rigsarkiv, og er således kommet i besiddelse af en i sin art aldeles enestående række aktstykker, i det disse rapporter danne den eneste svite af diplomatiske indberetninger fra Norge, som nogensinde har existeret, hvilket selvfölgelig må give dem en meget stor interesse. Endvidere blev der under det samme ophold i Stockholm taget afskrifter af de der opbevarede breve fra Ingman-Manderfelt samt af nogle andre aktstykker, der angå disse samme forhold. Vort rigsarkiv har således nu erhvervet en, som det tör håbes, nogenlunde fuldstændig samling af afskrifter af papirer, som omhandle Gustav III^s norske politik, og på grundlag af disse er da igen (med benyttelse af den literatur, der behandler det samme emne) nærværende afhandling udarbejdet, som et aktmæssigt bidrag til Norges historie i årene 1772 til 1792.

I.

Året 1772, der i Sverige blev epokegörende gennem Gustav III^s revolution, var også i Norge ganske bevæget. Trykkefrihedens indförelse havde også her övet sine virkninger og endog fremkaldt avisartikler, der tolkede en misfornöjelse med de bestående forhold, som, om den end for öjeblikket ikke deltes af mange, dog var tilstede hos enkelte og ved given lejlighed lettelig kunde udbrede sig videre[1]). Den tidligere nærede plan om oprettelsen af en norsk bank kom derunder atter frem, optagen og stöttet af Østlandets störste handelshuse[2]), og var i alle tilfælde et vidnesbyrd om, at man ikke i enhver henseende var tilfreds med den måde, hvorpå regeringen bestyrede Norges anliggender. Man var i København heller ikke uvidende om, at stemningen i Norge i sin helhed var mindre gunstig, end den ellers havde været, og sögte også efter evne at möde den fremspirende misfornöjelse i tide.

En sådan foranstaltning fra regeringens side var opsendelsen af prins Karl af Hessen, kongens svoger, til Norge. Denne unge fyrste havde allerede tidligere i 1766 været udnævnt til (titulær) „statholder og *vicerex* i Norge“, men havde (sandsynligvis i 1767) atter opgivet denne titel, da han da blev udnævnt til statholder i hertugdömmerne[3]).

---

[1]) Smlgn. L. Daae, Det gamle Christiania, s. 185 flg.
[2]) Meddelelser fra det norske Rigsarchiv, I, s. 434—464.
[3]) I 1770 fik Norge atter en statholder i Jakob von Bentzon, som tidligere kun havde fört titel af vicestatholder; men da han allerede i 1771 fik sin afsked af Struensee, blev denne værdighed heller ikke da af lang varighed. Statholderposten stod derefter ubesat lige til 1809, da prins Kristian August i den sidste tid af sit ophold i Norge blev udnævnt til feltmarschal og statholder.

Nu blev han under 15 Oktober 1772 udnævnt til kommanderende general i Norge, hvilken stilling han siden indehavde lige til 1814, uagtet han kun enkelte gange besögte landet, men i regelen residerede på Gottorp slot. Prins Karl kom selv i November tilsös op til Kristiania med forudfattede indtryk om den der herskende misfornöjelse, men gjorde snart den opdagelse, at den hverken var så dybt indgroet eller så almindelig udbredt, som man i Köbenhavn var tilböjelig til at tro. Normændenes klager gjaldt nemlig for det meste kun lokale og tildels midlertidige forhold, som rigtignok ved at vare for længe kunde fremkalde en politisk utilfredshed, men som også meget let kunde afhjælpes og da ikke vilde have nogen langvarige fölger.

Prins Karl har selv i sine i 1861 udkomne memoirer udtalt sig om sit ophold i Kristiania og om den der rådende stemning. Han siger således, at aviserne i Kristiania allerede forinden hans ankomst havde dröftet det spörgsmål, om ikke Norge vilde være lykkeligere ved at forenes med Sverige, — en beretning, som dog udelukkende får stå for hans egen regning. Videre fortæller han, at der endog i statsrådet var faldt ord om, at han nok ved given anledning kunde falde på at opkaste sig selv til konge i Norge, og at diskussionen var endt med, at admiral Römeling havde erklæret, at dette dog vilde være bedre, end om Gustav III tog landet. Endvidere fortæller han, at der ikke var mange, som nærede tanker på en forening med Sverige, hvorimod der nok var dem, som vilde have en konge for sig selv, og derved lader prinsen fremskimte en antydning af, at dette parti nok gærne havde set ham som Norges konge. En sådan formodning fra hans side har dog neppe været synderlig grundet, da uafhængigheds-bestræbelserne ikke

havde antaget så bestemte former, som dette vilde forudsætte[1]).

Men endnu forinden man i Danmark var bleven opmærksom på, hvad der rörte sig i Norge, havde også den svenske regering fæstet sine öjne på dette land og betragtede nöje alt, hvad der foregik. Planen om at annektere Norge, der gennem århundreder havde foresvævet Sveriges störste konger, men hvis udförelse stedse var bleven forhindret, var nemlig nu atter kommen frem og var med en vis iver greben af Gustav III, som efter alt, hvad derom vides, må have troet den lettere at udföre, end den i virkeligheden var. Allerede som kronprins havde denne fyrste næret tanker om at forene Norge med det land, til hvis fremtidige styrer han ved sin födsel var kaldet, og han havde endog da havt sine udsendinge inde i Norge for at undersöge og, hvad dermed vel i grunden var ensbetydende, påvirke stemningen.

En af disse udsendinge var landshövdingen i Nerike og Vermeland, friherre Johan Abraham Hamilton, fra hvem der også er bevaret et brev, der omtaler resultaterne af en af hans rejser til Norge[2]). Da brevet er dateret 30 August 1770, er denne rejse sandsynligvis foretagen samme Sommer. Det heder deri, at nationen i almindelighed var

---

[1]) Prinsen fortæller også, at man ved det svenske hof kaldte ham „kong Karl“: *par dérision, tâchant de donner par là de l'ombrage à Copenhague.* Efter hvad den spanske gesandt, Llano, hvem han omtaler som sin *intime,* havde fortalt ham, skulde også Gustav III have sagt til denne: „*Je ne sais comment le Prince Charles a fait, mais il a coupé toutes mes liaisons en Norvège, dont j'étais sûr; mais ils veulent en faire leur Roi.*“ Mémoires de mon temps, dictés par S. A. le landgrave Charles, prince de Hesse, s. 71 flg.

[2]) Nordisk universitets-tidsskrift, 1861—1862, 4de hefte, s. 6.

misfornöjet med sin konge, og at denne misfornöjelse syntes at måtte foröges gennem de danske embedsmænds strenghed; dog var alt endnu stille, alene fraregnet de udtalelser fra enkelte, der kunde foranlediges ved frygten for större kontributioner, når kongen kom tilbage til Danmark fra den udenlandsrejse, hvorpå han den gang befandt sig. Af denne grund havde Hamilton ladet sig det være magtpåliggende at skaffe sig forbindelser både imellem prester, officerer og kjöbmænd, gennem hvilke han med det förste ventede at få pålidelige underretninger om embedsmændenes stemning, om landets finantsforfatning, om hærens tilstand m. m., og han tilböd sig derfor, når han atter havde fået disse, at rejse tilbage til Norge og der, ved at anvende enhver af sine tilhængere på en for öjemedet svarende måde, söge at fremkalde en almindelig misfornöjelse hos det hele folk.

Det er rimeligt, at der bagefter virkelig er truffet foranstaltninger til at udsende nye agenter til Norge, og at disses virken for en del kan have bidraget til at henlede den danske regerings opmærksomhed på, hvad der foregik i Norge. Der er imidlertid intet bekendt om, hvilke disse agenter have været, eller på hvilken måde de have rögtet sit hverv; men sandsynligheden taler dog for, at det er gået med dem, som med mange andre svenske emissærer, der i slutningen af det foregående og i begyndelsen af dette århundrede besögte Norge: at de have indledet forbindelser med folk af allehånde samfundsklasser, mellem hvilke de have hört mange ytringer af misfornöjelse over enkelte af regeringens forholdsregler, og at de så deri have troet at se udtryk for en almindelig udbredt gæring, der ved given anledning let kunde skaffe sig luft gennem et oprör. Politiske emissærer ere i regelen tilböjelige til at overdrive resultaterne af sin egen virksomhed og at göre det mest mulige ud af

enhver ting, der kan synes at være gunstig for opnåelsen af det öjemed, hvori de ere udsendte.

Imidlertid vare dog forholdene i Norge på denne tid virkelig af en sådan beskaffenhed, at der muligvis fra svensk side kunde været anledning til at påvirke stemningen i sin fordel og fra dansk side til en tilsvarende frygt for at miste Norge. Det vilde i denne henseende kun have kommet an på et heldigt valg af emissærer; men i denne henseende synes man ej at have været heldig. Efter hvad den dansk-norske minister i Stockholm, baron Gyldenkrone, indberettede til sit hof, var friherre Hamilton fremdeles i 1772 beskæftiget med at bearbejde stemningen i Norge og skulde da i alt have gjort fire besög i dette land, ligesom det hed sig, at norske misfornöjede havde været hos ham i Nerike, mellem hvilke man endog nævnte den bekendte Kaspar Herman von Storm, der netop i 1772 havde måttet gå af som stiftamtmand i Kristiania på grund af, at han var kommen i underbalanse og efter dette befandt sig i en meget trykket ökonomisk stilling. At han i denne kan have kastet sig ind i forbindelser med den svenske regering, er ikke umuligt; han var selv af en oprindelig svensk slægt, idet hans farfader var den förste af den, som indvandrede til Norge. Hvis han virkelig har drevet politik af denne sort, er det et besynderligt træf, at det netop blev hans efter ham opkaldte dattersön, grev Herman Wedel-Jarlsberg, der siden optog den og blev dens fremragende talsmand. Samtidig fortaltes også, at nogle norske bönder om hösten 1772 havde været hos Gustav III, da han holdt hof på Ekolsund; men det lykkedes ikke baron Gyldenkrone at få oplysning om, hvad der havde været öjemedet med dette besög.

En anden Normand, som ved denne tid opholdt sig i Stockholm og der havde indledet forbindelser, som vakte

baron Gyldenkrones mistanke, var den siden så bekendte Karsten Anker, der var kommen ind for, som det hed, at underhandle om flödningsfrihed for norsk tömmer på Klarelven. Denne mærkelige mand, som på den tid ikke var mere end 25 år gammel, havde efter nylig at være vendt tilbage fra en længere udenlandsrejse fået det hverv af Kristianias förste handelshuse, mellem hvilke hans fætter Bernt var chef for det mest betydelige, at indlede underhandlinger med den svenske regering om en forandret ordning ved flödningen af det norske tömmer, som kom fra deres skove i Trysil. Da også det i Struensees tid bestående såkaldte norske kammer i Köbenhavn havde givet sit bifald til, at man indledede en sådan underhandling, og lovet at refundere de derved foranledigede omkostninger, blev således Ankers sendelse en halv officiel, hvorfor han også skulde underhandle i forening med baron Gyldenkrone. Han kom til Stockholm i Oktober 1771 og opholdt sig der i et år, under stadige misforståelser med gesanten, idet han optrådte på en måde, der indgav såvel denne som regeringen i Köbenhavn mistanke om, at tömmerflödningen kun havde været et påskud, og at der bag dette skjulte sig meget vidtgående politiske planer. Karsten Anker, der i den senere del af sit liv var nöje lieret med medlemmer af det danske kongehus og som en fölge deraf også siden blev en modstander af Norges forening med Sverige, var virkelig også ved begyndelsen af sin politiske löbebane besjælet af en ganske anden tænkemåde og synes at have været meget optagen af tanken på at kunne lösrive Norge fra Danmark for bagefter under en eller anden form at indgå en politisk forbindelse med det östlige naboland. Han nærmede sig stærkt til Gustav III og omgikkes mest med personer, som vare af dennes parti, ligesom der også undslap ham uforsigtige ytringer,

som vakte Gyldenkrones opmærksomhed. Da han derhos viste sig uvillig til at meddele denne oplysninger, som han efter Gyldenkrones mening meget let skulde kunne skaffe sig gennem sine forbindelser, forögedes mistanken, som desuden end mere næredes ved antydninger fra den russiske og andre gesanter. Også de planer, hvormed Anker under dette sit besög omgikkes om at få sin families formodede gamle svenske adelskab fornyet, vare i Gyldenkrones öjne et tegn på, at han var svensksindet, og forekom ham så meget farligere, som Gustav III på sin side viste sig særdeles forekommende mod den norske udsending.

Hvor vidt Anker har gået i sine forhandlinger med den svenske regering, lader sig nu ikke mere afgöre, da han i ethvert fald optrådte med megen forsigtighed. Om han også skulde have omgåets med planer, der fra hans regerings side måtte betragtes som landsforræderske, var han dog en altfor fin diplomat til at lade Gyldenkrone få beviser imod ham, og derfor lykkedes det ikke en gang at få nogen nærmere oplysning om hans forehavender ved at åbne de til ham adresserede breve. Det öjemed, som officielt var bleven angivet for hans rejse, blev imidlertid ikke opnået. Efter hvad han selv 13 år senere påstod, var sagen allerede i den bedste gang ved rigsdagen, da Gustav III foretog sin revolution, og denne fremkaldte en afbrydelse i forhandlingerne. Disse bleve efter dette ikke genoptagne, da Anker „*blev påmindet*“ fra sin regering „*at rejse tilbage, da hans længere ophold formedelst den indtrufne forandring blev anseet unyttig.*“ Sandsynligvis har dog dette kun været et påskud. Der havde allerede tidligere været tale om at lade ham rejse tilbage; men denne plan var atter bleven opgiven, da regeringen skal have fundet ham mindre farlig i Stockholm end i Norge. Nu er det imidlertid nok muligt, at man kan have gre-

bet anledningen til at fjærne ham, da den alligevel fremböd sig[1]).

Hvad Gustav III selv tænkte under alt dette, var også genstand for Gyldenkrones opmærksomhed, men uden at det dog lykkedes ham at komme til klarhed derover. Rimeligvis har kongen ikke en gang opgjort med sig selv aldeles bestemt, hvad han vilde, og når derfor Gyldenkrone endnu i de sidste måneder af 1772 udtalte, at Gustav III nu ikke havde havt nogen tanke om virkelig at anfalde Norge, men kun indskrænkede sig til, så vidt muligt, at vedligeholde misfornöjelsen i Norge i det håb, at den en gang kunde fremkalde en revolution, der kunde understöttes af tropper fra de svenske grænseprovinser[2]), er det nok rimeligt, at han kan have havt ret. Imidlertid var der dog udbredt nok af rygter, som gik ud på, at han vilde kaste sig over Norge, og disse foranledigede, at man i Norge under general Huths ledelse begyndte at ruste sig til at modtage et muligt angreb, allerede forinden prinsen af Hessen var kommen til landet.

Der findes i det svenske rigsarkiv[3]) et ganske interessant aktstykke vedkommende disse forhold, der bærer titelen: „*Reflexions sur les bruits, que la cour de Dannemarc fait*

---

[1]) Nordisk universitets-tidsskrift 1861—62, hefte 4, s. 10—12 og Bernt Moes tidsskrift for den norske personalhistorie, förste række, s. 435 flg. Prins Karl fortæller, at han ved sin ankomst til Norge modtog et brev fra baron Gyldenkrone, der berettede ham den svenske konges planer og derhos indeholdt *„quelques détails des émissaires qui se trouvaient en Norvège, et des Norvégiens en Suède. Carsten Ancher était un de ceux, dont je me souviens. Cette famille-là passait dans ce temps-là pour être fort suédoise“*. Mémoires, pag. 68.

[2]) Nordisk universitets-tidsskrift, 1861—62, s. 12.

[3]) Samlingen *„Danica, Traktater och underhandlingar emellan Swerige och Danmark 1645—1814“*.

courir d'un prétendu projet de revolte formé par le roi, et qui a du s'exécuter en Norvége". Dette er en, sandsynligvis umiddelbart fra kongen selv inspireret apologi for hans forhold, nedskreven i 1773. Den begynder med at omtale de rustninger, som vare foretagne i Norge, såvelsom i de andre stater, der tilhörte hans danske majestæt, så snart man i Köbenhavn havde fået underretning om den svenske revolution af 19 August 1772. Disse havde dog ikke kunnet tiltrække sig kongens opmærksomhed. På grund af revolutionen havde han selv været nödt til at samle nogle tropper i Skåne, ligesom de finske tropper på general Sprengtportens ordre havde foretaget enkelte bevægelser: „*Sveriges naboer kunde være blevne forbausede over en så uventet begivenhed, og alt, hvad kongen derved tænkte, var, at det danske hof i håbet om at se en borgerkrig udbryde i Sverige, havde villet sætte sig i en sådan stilling, at det kunde benytte sig deraf. Men forsynet bestemte det anderledes, og alle Svensker underkastede sig frivillig de nye Love. Uden at have behövet at udgyde en dråbe blod triumferede Kongen, ikke over sine undersåtter, hvad han ikke behövede, men over den töjleslöshed, den korruption og den uenighed, hvori de fremmede magter holdt Svenskerne, der vare forblindede med hensyn til sine egne og sit fædrelands interesser*". Kongen kunde derfor oplöse tropperne og erklære for sine naboer, at han vilde leve i enighed med dem. „*Vant til sandhedens og ærlighedens sprog, tvivlede han ikke om, at Danmark, som havde været den förste til at besvare hans brev i de mest venskabelige udtryk, ligeledes vilde være det förste af alle nabohoffer til at opföre sig i overensstemmelse hermed*". I overbevisningen herom lod han endog en hel måned gå hen efter revolutionen, forinden han skaffede sig underretning

om de rustninger, som vare drevne i Norge i denne samme tid. I begyndelsen af Oktober modtog kongen fra landshövdingen i Göteborg, Strömstads magistrat og forskellige private personer underretning om, at de foranstaltninger, som bleve trufne i Norge, ikke alene kunde være beregnede på at sætte dette rige i sikkerhed, men syntes at bebude, at man der forberedte et brud [1]). Dette omtaltes også ligefrem af de Normænd, med hvem kongens undersåtter havde handelsforbindelser. På sådanne meddelelser svarede kongen, at han var overbevist om det danske hofs fredelige hensigter og ikke havde noget at frygte, hvorfor han pålagde landshövdingen i Göteborg at berolige indbyggerne i sit len med hensyn til den frygt, som de havde fattet, og at man omhyggelig måtte undgå alt, som kunde give anledning til at afbryde den gode forståelse, som bestod mellem de tvende hoffer. Hvis det behövedes, kunde disse breve være blevne fremlagte; men man smigrede sig med, at ingen vilde drage dem i tvivl. Ingen anden ordre blev heller udstedt. Kongen lod ikke forsamle et eneste kompagni af sine tropper. Han vilde ikke forurolige sine egne tropper, ikke heller vilde han lægge for dagen nogen mistillid til det danske hof.

Der var imidlertid efter dette indlöbet flere lignende meddelelser, som imod slutningen af Oktober bleve i den grad detaljerede, at kongen besluttede sig til i egen person at foretage en rejse til grænsen for at se, hvorledes sagen egentlig hang sammen, og i overensstemmelse dermed at træffe sine forholdsregler. Dette kunde ske under påskud af, at det kun var den sædvanlige Eriksgata, som de svenske konger

---

[1]) Også i Fersens historiska skrifter, III, 145 flg. fremstilles sagen, som om det udelukkende var de i Norge foretagne rustninger, der havde foranlediget Gustav III til at henvende sin opmærksomhed på forholdene i dette land.

pleje at göre efter sin kroning, hvilket kongen da også benyttede, i det han kundgjorde sin hensigt for sine undersåtter. Han opholdt sig den gang på Ekolsund og rejste i de sidste dage af Oktober til Stockholm. Der indkom da fremdeles daglig nye rapporter fra kommandanter og andre i grænsedistrikterne, hvorefter rustningerne i Norge nu vare blevne i den grad truende, at kongens undersåtter måtte være forberedte på at forlade sit hjem og flygte til det indre af landet for ikke at være udsatte for de förste voldsomheder fra en fiende, hvis angreb de betragtede som sikkert og nær forestående.

En konges förste pligt var at beskytte og forsvare sine undersåtter, og kongen troede sig nu tvungen til at sammenkalde sit råd for at underrette det om, hvad han under denne situation havde at göre. Derved bleve de sidste rapporter til kongen oplæste. De tilstedeværende rådede kongen til på grænsen at samle et troppekorps for dermed at modsætte sig et angreb, som man havde grund til at antage for uundgåeligt. Forskellige regimenter modtog også ordrer i overensstemmelse dermed, og da der ikke fandtes et eneste feltstykke i alle de til Norge grænsende landskaber, gav kongen befaling til sit artilleri-regiment i stockholm om at lade et artilleri-træn afgå tilvands fra Stockholm til Arboga, hvorfra det skulde föres videre landevejen til sit bestemmelsessted. I det kongen traf disse af nödvendigheden foreskrevne forholdsregler, tabte han ikke af sigte bevarelsen af freden i Norden og af sine staters rolighed, hvilken han betragtede som det förste af alle goder. Han vilde åbne dören for en venskabelig forklaring med det danske hof. Han måtte retfærdiggöre sine skridt i det hele Europas öjne og lod i overensstemmelse dermed udfærdige en deklaration, som stillede grundene for hans handlemåde i sit rette lys,

og som måtte bestemme det parti, som Danmark måtte tage. Hans minister ved hoffet i København havde pålæg om at overlevere denne deklaration til det danske ministerium, og grev Scheffer meddelte den til de fremmede ministre i Stockholm. Denne deklaration var positiv: den var knusende for de rygter, som Danmark havde ladet udsprede, og hvorved kongen var anklaget for at ville angribe Danmark. Ingen kunde tage fejl af, hvilken af de to magter der syntes at udæske den anden. Da imidlertid det påskud, som havde skullet tjene til at retfærdiggöre rustningerne i Norge, havde tabt sin kraft, måtte man opdigte et andet og begyndte med at hviske om, at der kunde befrygtes en opstand i dette rige, og at kongen underhånden pustede til denne. Man protesterede på sit æresord og ved alt, hvad helligt er, at man ikke nogensinde havde hört tale om sådanne sager og heller ikke næret mistanke om, at man kunde finde derpå, för de to sidste dage för kongens afrejse, og efterat hans deklaration var bleven offentliggjort. Kongen var derom underrettet, men foragtede et så uretfærdigt rygte. Han forlod Stockholm 7 November og to dage efter Ekolsund, hvorfra han först rejste til Vermland.

Det var meget sörgeligt at måtte bekæmpe rygter, som vare blottede for al sandsynlighed og for al sandhed; men det var dog nödvendigt at undersöge, om der kunde være nogen skygge af rimelighed for, at en sådan plan kunde være udkastet og ledet af svenske agenter, og altså efter kongens bud. I denne anledning anstilledes derefter nogle betragtninger over revolutionen af 19 August, hvorved det havde været Gustav III's eneste tanke at udrive Sverige af det trældomsåg, hvorunder det i femti år havde sukket. Hans holdning mod de fremmede magter og navnlig mod Danmark havde efter denne begivenhed været yderst vel-

villig, og i overensstemmelse dermed havde han ikke troet at burde lægge nogen vægt på de rygter, som vare komne ud om den danske regerings mindre fredelige hensigter. For at få nöjagtig rede herpå foretog han endelig sin rejse til grænsedistrikterne. Besværligheder og anstrengelser vare intet for ham, når han derigennem kunde sikre sine undersåtter den ro, som han önskede at lade dem nyde. Tvungen til at göre vold på sit fredelige hjærte, var han nu omsider nödsaget til at samle nogle tropper ved grænsen, men udstedte samtidig sin erklæring, hvorigennem det var hans tanke at åbne det danske hof en adgang til atter at kunne knytte et venskabeligt og tillidsfuldt forhold. Men heri var der dog intet, som kunde antyde en plan til at fremkalde en rejsning i Norge. En så bestemt erklæring i hele Europas påsyn kunde han ikke have indladt sig på, når han på samme tid tænkte på et brud ved at erklære sig til fordel for et oprörsk parti i Norge. Man kunde heller ikke i Norge påvise nogen, der var bleven overfört at have taget del i en sådan plan. För revolutionen kunde Gustav III ikke have tænkt på noget sådant; för sin afrejse til grænsen havde han bevislig heller ikke gjort det. Man fik nu se, hvorledes han optrådte på selve rejsen.

Kongen var over Vesterås og Örebro ankommen til Kristinehamn den tolvte November og blev der til den fjortende om morgenen for at skaffe sig underretning om de foranstaltninger, som vare trufne for at sikre grænsen, og rejste derpå til Karlstad. Han modtog her et bud fra sin gesant i Köbenhavn, friherre Sprengtporten, med den danske regerings svar på hans deklaration, som allerede den förste var afsendt til Danmark. Da han fandt dette svar tilfredsstillende, lod han Dalregimentet stanse sin marsch og sendte lignende ordrer til det fra Örebrokanten kommende kavalleri

og til artilleriet. Desuden skrev han et brev til kongen Danmark. Om morgenen den 18de rejste kongen til E skanse, et jordverk fra Karl XII' tid og det eneste f svarsverk på en strækning af 35 til 40 mile. Der var i den hele provins kun en eneste bataljon, da alle an tropper vare hjemsendte eller kontramanderede. Ved se Eda var der kun et halvt kompagni, medens dettes an halvdel lå ved Magnorbro. I kongens fölge vare kun ri råderne Liewen og Scheffer og general Spens tillige m hans adjutanter og otte drabanter. Skansen selv var alde forfalden. Dette var samtidig med, at man fra dansk s havde repareret sine fæstninger og var i fuld gang med a tilberedelser til en krig. Det var ikke på den måde, man kunde angribe sin nabo. Kongen lå om natten hos prest i nærheden, besögte den fölgende dag Magnor, hv han så på „*de marmorstene, som der ere oprejste for betegne grænsen mellem de to kongeriger.*“ og tilbra atter natten i den samme prestegård, hvor han först hav sovet.

Fra dette sted afsendte han kaptejn Liljehorn med „*lettre de compliment*“ til prinsen af Hessen (*son bea frére)*, hvem han tidligere havde seet i Helsingborg og i sin rejse i 1770, og for hvem han nærede stor agtelse. H opfordrede nu prinsen til at möde ham ved Svinesund der fornye det tidligere bekendtskab. Den enogtyvende v han tilbage i Karlstad.

De afdelinger, som i Vermland vare udstillede for våge over kongens sikkerhed på rejsen, bleve derpå hjem sendte, da kongen afrejste over Åmål til Venersborg. Ove alt bleve tropperne sendte hjem. I Bohus län, hvor gene Scheffer havde befalingen, gav han straks ordre til de reg menter, som vare undervejs for at stöde til ham, om

vende tilbage. Ved selve Svinesund var der kun tilbage en sergeant og tolv mand for at holde vagt ved posthuset, hvori kongen skulde sove. Han benyttede også på denne rejse anledningen til at göre sig bekendt med de arbejder, hvormed man da var sysselsat for at göre Götaelven farbar. 27 November modtog han igen Liljehorn, som havde udfört sit hverv hos prinsen af Hessen og nu fra denne medbragte kaptejn Wilster [1]), der var kommen for at undersöge, hvad der foregik i Sverige. Men kongen havde intet at skjule. Han modtog Wilster med megen venlighed, og da han af prinsens brev så, at denne undskyldte sig, fordi han ikke kunde komme, beklagede han sig over at gå glip af denne sammenkomst.

Liljehorn havde i Norge truffet general Huth, som havde meddelt ham en erklæring, der var gjort af en norsk officer, og som Liljehorn ved sin tilbagekomst tilstillede kongen. Wilster var bemyndiget til at foreslå en tid, til hvilken tropperne på begge sider skulde være hjemsendte, og at före klager over en herr Löwenhjelm (kammerjunker og brukspatron i Vermland), der var nævnt som en, der opviglede Normændene, en person, som kongen for övrigt aldrig havde seet, og som var ham aldeles ubekendt [2]). Hans optræden

---

[1]) I 1772 var der ved den norske hær ikke ansat nogen kaptejn af dette navn. Sandsynligvis menes her kammerjunker Wilster, sön af den i 1776 afdöde generalmajor Wilster. Han kan enten have været kaptejn ved et dansk regiment eller ved artilleriet, hvis officerer på den tid ikke opförtes i den norske militærkalender, formodentlig af den grund, at artilleri-korpset den gang betragtedes som en underafdeling af den danske artilleri-brigade.

[2]) Prins Karl omtaler selv (Mémoires pag. 67), at Löwenhjelm havde uddelt „*des chiffres à des officiers pour rassembler à un certain jour leurs troupes et crier Gustave III,*" men at disse officerer havde leveret dem til general Huth, der igen lod Liljehorn bringe dem til kongen. Videre ytrer han: „*Je dis à Liljehorn, que j'avais toujours éte fort attaché au roi, que j'aurais extrêmement*

var imidlertid, således, som den var fremstillet, meget besynderlig. At ville tillægge Gustav III en sådan plan stemte desuden heller ikke med den måde, hvorpå han var optrådt i sin for hele Europa bestemte deklaration, allermindst nu, da han havde foretaget sin rejse til grænsen alene for at træffe anstalter til forsvar. Hans sidste ordrer til sine tropper om at vende tilbage til sine kvarterer stod også i strid med de planer, som man tillagde ham. Wilster selv havde på sin rejse over Svinesund, Strömstad og Uddevalla kun seet regimenter og detaschementer, som vendte tilbage til sine hjemsteder. „*Alt var endnu under våben i Norge; men kongen afvæbnede: han havde kongen af Danmarks ord og stolede derpå*". Da Wilster henvendte sig til kancellipræsident Scheffer i anledning af afvæbningen, kunde denne svare, at kongen allerede havde grebet det förste öjeblik, da han modtog venskabelige forsikringer fra det danske hof, til at give befaling til en sådan. Da derpå Wilster spurgte om, når man önskede, at prinsen af Hessen hjemsendte sine tropper, svarede man, at denne selv fik råde derfor, da kongen nu ikke mere nærede nogen mistanke, efterat han havde modtaget kongen af Danmarks ord. Wilster var overbevist om sandheden af, hvad man sagde til ham, og berörte heller ikke mere den erklæring, der var fremkommen fra den omtalte norske officer, da han syntes at være skamfuld over, at man kunde fremsætte beskyldninger af denne art imod en fyrste med en sådan ærlighed, åbenhed og ædelmod. Fra Uddevalla vendte Wilster tilbage för kongen. Denne havde indbudet ham til at göre den videre rejse i hans fölge; men

---

desiré de pouvoir me rendre quelque part pour lui faire ma cour, mais que malheureusement je trouvai des circonstances qui devaient faire craindre que la guerre n'allât s'allumer, qu'il ne me restait ainsi que l'espoir de mériter son éstime".

han havde undslået sig, da han mente, at jo för han kunde komme tilbage, jo för kunde prinsen af Hessen afskedige sine tropper. Kongen fortsatte rolig sin rejse til Svinesund, hvor han foretog en rotur *(á fin d'aller voir cette grande rivière, qui sépare les deux royaumes, et où Charles XII fit sa descente en Norvége)*. Han passerede derved ganske nær det ved Svinesund stationerede danske detaschement, uden at dette gjorde mine til at præsentere, og næsten under Frederikshalds fæstning, uden at der fra dette blev saluteret. Kongen rejste dog ikke her inkognito; han havde skriftlig meldt sin ankomst for prinsen af Hessen, og Wilster var rejst umiddelbart i forvejen for ham, ligesom flere af Frederikshalds indbyggere havde rejst over på svensk grund for at se ham; *„mais c'est ainsi qu'on en use différemment dans differents pays"*.

Fra Svinesund, hvor han tilbragte en nat, vendte kongen tilbage til Strömstad og rejste derfra til Uddevalla og videre til Göteborg, idet han overalt på sin vej lod tropperne vende tilbage, ligesom de femti dragoner, som havde tjent ham til eskorte på vejen til Svinesund. 12 December rejste han fra Göteborg til Ekolsund. Fra Uddevalla til Göteborg ledsagedes han af en dansk general, som havde overbragt sit hofs svar på det brev, der meldte kongens ankomst til grænseprovinserne mod Norge. Denne var vidne til alt, og man ved, at han ved sin tilbagekomst til København har været retfærdig mod kongens rene hensigt. Han kunde heller ikke göre andet. Under sit ophold hos kongen havde han flere private sammenkomster med denne. Derimod har prinsen af Hessen beholdt sine tropper samlede det hele år ud og ind i 1773, fortsat med at rekrutere dem, fuldendt arbejderne på de norske fæstninger og disses forsyning og uddelt mellem bönderne geværer med 36 skud for

hver mand, idet han indbildte dem, at kongen af Sverige fremdeles tænkte på at kaste sig over dem, endskönt han da var 150 franske *liéues* fra grænsen, hvor der ikke var samlet et eneste kompagni af svenske tropper [1]). Man skulde nu måske vente, at det danske hof i den tro, at kongen virkelig havde arbejdet på at få istand en rejsning i Norge, havde forlangt Löwenhjelm afstraffet i henhold til de oplysninger, der skulde være meddelte af en norsk officer. Men dertil var der ikke gjort nogen hentydning. I det sted havde man ladet dette samme aktstykke sende om til alle Europas hoffer, ledsaget af uretfærdige beskyldninger mod Gustav III[s] person. Men — „*le monde équitable rendra justice aux principes d'un souverain, qui mérite l'admiration de l'Europe et des procédés plus convenables de la part de son voisin*".

Til det her meddelte udförlige uddrag af disse ejendommelige betragtninger, der gennem sin tone og sit indhold tilstrækkelig röbe sin oprindelse, skal her endnu föjes en oversættelse af den deri påberåbte „*déposition prétendue d'un officier Norvégien*", som for en del danner grundlaget for det foregående aktstykkes udfald mod den dansk-norske regering. Dette andet aktstykke lyder således:

„*En ganske besynderlig begivenhed foranlediger mig til at meddele Dem, mine herrer, som mine overordnede, fölgende rapport.*

Torsdag aften 5 November, ankom hid en svensk kammerjunker, ved navn Löwenhjelm, ledsaget af en svensk

---

1) Prins Karl af Hessen vendte i April atter tilbage til København, men kom i Juni igen til Norge med sin gemalinde. Udpå sommeren foretog dette fyrstepar en rejse til Trondhjem. Mémoires, 72 flg. Smlgn. L. Daae, Det gamle Kristiania, 189—193.

bonde, ved navn Thor Emterud, hvem jeg allerede længe havde kjendt.

Han begyndte med at spörge mig, om jeg havde en vakker hest at sælge ham; men da jeg havde svaret nej, og at denne slags handel var os fuldstændig forbudt, bröd han af med dette emne og gav sig derpå til at tale om kongen af Sverige og om den vise og retfærdige styrelse, som Svenskerne nu havde, som en fölge af deres nye regeringsform, såvelsom om den lykke, som deraf fremgik for dem. Han tilföjede, at kongen af Sverige daglig anvender en time til at modtage bönfaldende, og at han, som regel, selv personlig og umiddelbart giver dem svar, men at ansögninger leveres til en kabinets-sekretær. Jeg sagde ham min mening ligefrem, hvilket bragte os ind i en samtale, der vedvarede, lige til Löwenhjelm sagde, at han vilde rejse. Da forlod bonden os, hvorpå Löwenhjelm greb min hånd, trykkede den i sin og sagde: „Hör, min herre! jeg ser, at De er en hæderlig mand, lad os göre det så, at vi kunne handle med heste uden at spörge Danske og Tyske derom". Da jeg ikke ganske forstod, hvad han vilde sige mig, blev han også selv i begyndelsen lidt forvirret, men fortsatte derpå i fölgende ord: „Gud forbyde, at jeg skulde have villet sige Dem noget ubehageligt! men hvad jeg kan forsikre Dem — og det er en sandhed — er, at det ikke er förste gang, som min konge har hævet en kaptejn op til oberstgraden, og ved alle djævle, skal Du blive oberst, hvis Du vil lade Dig lede af mine og af deres råd, som lade mig foretage denne rejse. De kække Normænd blive kun betragtede som bastarder af de Danske, der mishandle dem på enhver måde. Afryst dette trykkende åg for i det sted at bære et, som vil være Eder uendelig mere behageligt. Tænk på dette, som jeg nu har

sagt Dem. De vil have tid dertil. Jeg kommer ikke tilbage för på Söndag aften. Vær altid min gode ven, og vær overbevist om, at De en gang vil takke mig derfor". Dermed forlod han mig og kom ikke tilbage för Mandag aften, da kaptejn Bjerk og löjtnant Werner befandt sig hos mig [1]. Vor förste samtale var foranlediget ved nogle heste, som man havde ladet komme for prins Karl, men såsnart jeg gik ud, kom Lövenhjelm til mig og spurgte, om jeg ikke havde noget andet værelse, hvor vi kunde gå ind. Vi gik derpå afsides og bleve for os selv i fem og en halv time indtil kl. 8. Han begyndte först med at sige til mig: „Nu, kære broder! — ti for fremtiden skulle vi kalde hinanden så, har Du tænkt vel over, hvad jeg sagde Dig forleden dag? Tro mig! jeg er en hæderlig mand og holder, hvad jeg lover på min konges vegne. Hvad siger Du dertil?" Efter vor förste samtale, som ikke undlod at overraske mig i höjeste grad, havde jeg tænkt på, hvad jeg havde at göre ved hans tilbagekomst, og havde besluttet at optræde med fortrolighed. Dette bragte mig til at svare: „Min herre! hvad De har foreslået mig, kan ligeså let tjene til at göre mig ulykkelig, som til at skaffe mig nogen fordel. Ti, tænk på, hvad jeg udsætter mig for, hvis jeg indlader mig i nogen hemmelig forståelse med Dem, og hvad er det desuden i virkeligheden, som De önsker af mig?" — „Hvad jeg först og fremst önsker," svarede han mig, „er, at De hyppig vil sende mig rapporter om alt, hvad der foregår i Deres hær, hvilke ordrer den modtager, hvad den udrustning kan betyde, hvor-

---

[1] I den norske militærkalender for 1772 (i rigsarkivet) forekommer ingen kaptejn Bjerk, men derimod premier-löjtnant Ditlev von Werner ved andet akershusiske regiment med anciennetet fra 1 Januar 1766.

med man nu her er beskæftiget, hvad fölgerne deraf ville blive o. s. v. Jeg skal selv lade hente de oplysninger, som De vil give mig, ved en bonde fra omegnen af Vinger. Se nu! Norge og Sverige ere ligesom forenede ved naturen; vi ere brödre; vi have én Gud og én religion: vi bör da også kun have én konge. Danmark udgör et land, der er aldeles adskilt: det söger kun at træde Norge under födder. Det er retfærdigt, at Eders sölvminer kunne anvendes til sit gamle og rette brug. Eders konge er slöv; han kan ikke göre noget derved og lader sig lede af andre. Vor derimod söger oprigtig sine undersåtters vel, og hans eneste glæde er at kunne opnå dette for dem. Lader Eder da styre af en svensk konge og ikke af en konge af Danmark! Da kan enhver være herre, og enhver bonde kan gifte sig efter behag. For exempel, hvor stor er ikke fordelen ved vort militærvæsen fremfor Eders? Vore officerer have i stedet for simple lönninger gårde, som skaffe dem en anseelig indtægt, og have for övrigt intet at bestille med kongen. Lad os antage, at vor konge i denne vinter rykkede frem med en hær mod Frederikshald, lod en anden gå imod Magnor og en tredie mod det nordenfjeldske, og det aldeles uformodet, — tror De da ikke, at hele landet vilde foretrække at overgive sig på nåde og unåde fremfor at löbe den risiko, som vil være forbunden med en krig på en tid, da man er forberedt på en hungersnöd? Og især, når Eders egne tropper, som ikke ere andet end horder af bönder, frivillig overgav sig til os, hvilket ufejlbarlig vilde ske, dersom en eller flere officerer ved hvert regiment, fornemlig af dem, som ere indkvarterede langs med grænsen, alene vilde fremstille sig for vor konge; militsen vilde da ligeså snart overgive sig selv, og når så de Danske havde fulgt deres exempel,

vilde der ikke stå andet tilbage for os end at drukne Tyskerne: Søg derfor at danne et parti, såvel imellem Deres kammerater, som imellem dem, der ere Deres undergivne. Anvend hvad De kan af de bedste overtalelsesmidler og forklar for bönderne, at de skulle slippe for ethvert skattepålæg. Det er en bevist kendsgerning, at alt, hvad der findes hos Eder af köbmænd, er yderst misfornöjet med den nuværende regering og önsker at kunne forandre den. Indbyggerne ved grænsen ere aldeles hengivne for vore interesser og lette at overtale. De, som bebo Eders land længere mod Nord, anse sig ikke for lykkeligere end kongen af Danmarks övrige undersåtter. Dersom nogen hos os tillader sig at behandle bönderne på den måde, som man ustraffet gör det i Eders land, vil han udsætte sig for at blive hængt. Giv mig underretning om alt, som foregår hos Eder. Deres udlæg skulle rigelig blive erstattede, og Deres anstrengelser skulle blive belönnede. Jeg vil inden ugens udgang få anledning til at tale med kongen, min nådige herre".

Sådant var det sprog, som denne Svenske tillod sig at före til mig, og jeg på min side bestræbte mig for så meget som muligt at göre gode miner til ham.

Vi skiltes, idet vi gensidig forsikrede hinanden om vort oprigtige venskab, uden hvilket det måske havde været mig umuligt at få alt at vide af ham.

Han kendte bedre end jeg vor hærs nuværende forfatning. Han kunde nævne cheferne for alle regimenter, hvad enten de vare Danske, Normænd eller Tyskere. Han sagde endelig, at han havde gjort sin opvartning for hans exc. general-löjtnant Schnell,[1]*) som havde henvendt en række*

[1]) Chefen for det nordenfjeldske gevorbne regiment, Klaus Jörgen von Schnell, deputeret i det norske generalitets- og kommissariats-

spörgsmål til ham. Han leverede mig ligeledes en afskrift af et alfabet, hvoraf jeg skulde betjene mig, når jeg havde noget interessant at meddele ham. Endelig modtog jeg af ham hans adresse og et aftryk af hans segl, hvilke jeg i tilfælde af nogen ulykke havde at fremvise for den svenske toldvagt, som da skulde ledsage mig til ham.

I min sjæls inderste skulde jeg blot kunne smile over en mand, som er så tåbelig, at han tror mig istand til at ville bryde min troskabsed og på en så skændig måde styrte mig med min hele familie i den værste af alle ulykker".

Sammenhængen med dette ejendommelige aktstykke, som i den her benyttede afskrift savner enhver underskrift ligesom overhovedet enhver oplysning om forfatterens navn og stilling, med undtagelse af, at han har været officer og formodentlig norskfödt, er nu ikke let at oplyse, skönt det synes rimeligt, at det er ægte. Det deri meddelte referat om den svenske udsendings forsög på at vinde en Normand for sin konges annexionsplaner er vistnok også ganske pålideligt tiltrods for de forsikringer i den modsatte retning, som Gustav III ansåe det nödvendigt at give. Der foreligger nemlig også andre ganske utvetydige vidnesbyrd om de tanker, hvormed han havde omgåets, samtidig med at han udförte sin revolution, i de såkaldte „*reflexions sur la Suède et la Norvége au mois d'Aout 1772*", der ere trykte i det af Gejer udgivne uddrag af hans papirer. Det fremgår af disse, at han i sin forestilling om, at Normændene vare trætte af det danske åg og nærede et had mod broderfolket, der var så meget stærkere, som det længe havde været tilbagetrængt, troede, at der kun behövedes „*en mand, som var djærv nok*

kollegium, under 4 Septbr. 1772 udnævnt til general-löjtnant ved infanteriet.

til at påbegynde og duelig nok til at gjennemdrive en revolution, og som ved at forjage de Danske kunde gjenoprette Norges gamle frihed". I et sådant foretagende så han da en kraftig hjælp til at rive Sverige ud af den indre splittelse, i hvilken det da befandt sig; men han tænkte sig först en revolution i Norge, som måtte være udbrudt, forinden den svenske konge ilede til det undertrykte folks bistand. For sit eget vedkommende ventede han sig ialfald en sikker fölge af en sådan optræden, at nemlig det svenske folk, når det så hans dristige foretagende, vilde lade sig henrive af begejstring for sin konge og „*for ham fatte den estime, som modet altid vækker hos denne nation*". Denne agtelse skulde da, „*forenet med den respekt for sin konge, som hos dem er en religiös fölelse, og forbunden med hans for dem så dyrebare egenskab at være födt imellem dem, give ham en tillid og en anseelse, som skulde lede til de lykkeligste fölger, hvilken udgang end hans foretagende vilde få.*"

Kongens tanker med at ville fremkalde en revolutionær bevægelse i Norge ere efter disse sidste udtalelser temmelig lette at forstå. Det var egentlig, medens han var sysselsat med planen for sin revolution, at han som en stötte for denne tillige havde fattet den idé at skaffe sig den norske krone. Ved at bringe det svenske folk den anseelige tilvækst i magt, som besiddelsen af den hele skandinaviske halvö vilde medföre, håbede han at erhverve sig den almindelige popularitet, som han anså nödvendig for at udföre sit store foretagende, og tillige sikre sig et middel til at dæmpe den misfornöjelse, som en heldig udgang af dette måtte fremkalde på mange hold. Erhvervelsen af Norge blev på denne måde den bedrift, som skulde forsone de indre modsætninger og skabe almindelig kærlighed til den nye statsorden. Gustav III's politik

tik i 1772 får derved en stærk lighed med den, som Karl Johan fulgte i 1812, da han også fra först af tænkte sig, at erhvervelsen af Norge skulde blive det pant, der sikrede det nye dynasti det svenske folks kærlighed og gav det indfödsret på Skandinaviens jordbund.

Revolutionen kom imidlertid til udbrud, uden at det havde været nödvendigt at forsöge på at bringe et sådant middel i anvendelse; men alligevel havde Gustav III under sine forberedelser gået så langt, at han ikke heller önskede at lade dette foretagende aldeles fare, men fremdeles fortsatte med sine forsög på at påvirke stemningen i Norge. Efterat imidlertid opmærksomheden var bleven henledet herpå, og man i Norge havde begyndt sine rustninger, var dette blevet så meget vanskeligere, og det var derfor ganske naturligt, at han nu optrådte med mere forsigtighed og indrettede sig på en måde, der i påkommende tilfælde kunde tillade ham at kaste al skyld over på den dansk-norske regering og fremstille ham selv som den aldeles brödefrie. Dette foranledigede ham til at lade udgå det förste af de her gengivne aktstykker og i det andet söge et bevis for, at han var et offer for uværdige beskyldninger fra den dansk-norske regerings side.

Planen var nokså behændig udtænkt. Det er dog et spörgsmål, om den blev ligeså behændig udfört, og om det virkelig lykkedes Gustav III at skaffe sig tiltro for, at han var den uskyldige mand, som han udgav sig for. Hans rejse til grænsedistrikterne var ialfald ikke så fri for aggressive bihensigter, som den nu skulde udgives for, idet de rustninger, der samtidig foretoges såvel af den store flåde og skærgårdsflåden, som af hæren, vidnede om, at han selv var forberedt på noget af hvert, og det neppe alene til for-

svar[1]). Navnlig er det ganske mærkeligt at se, at han vilde have, at alle regimenternes bevægelser skulde foregå i al hemmelighed. Selve udflugten til Eda synes også at have været mere demonstrativ, end man vilde være ved i det forsvarsskrift, der udgik under kongens auspicier, og hvoraf der i det foregående er leveret et uddrag. Han havde for sit eget vedkommende ikke truffet endelige foranstaltninger til at göre nogen invasion i Norge, og begyndte egentlig först at ruste sig, da der i Norge blev truffet sådanne forholdsregler, at han ikke kunde tro sig aldeles sikker fra denne kant. I virkeligheden havde han, da han indledede sine förste forbindelser i Norge, næret den tro, at han skulde kunne sætte sit foretagende igennem alene ved at rette et opråb til det norske folk eller ved udbrudet af en revolution i Norge, der skulde lede til, at de misfornöjede skulde indkalde den svenske konge. Det påstodes endog, at han under sin omtalte rejse langs den norske kyst netop havde sine tanker stærkt henvendte på en sådan mulighed og var forberedt på at modtage den ventede kaldelse. Det rygte, som fortalte dette, kan, selv om det ikke var grundet på andet end formodninger, alligevel have truffet det rette.

Samtidig med at kongen selv berejste de svenske grænselandskaber, opholdt også hans fortrolige, baron Toll, sig i disse, ligeledes for fra nærmeste hold at have öje med den måde, hvorpå begivenhederne udviklede sig i Norge. Hensigten dermed kan have været en dobbelt, dels at iagttage de norske rustninger, dels at have en mand ved hånden, som i påkommende tilfælde kunde være til nytte, hvis der indtraf en omvæltning i Norge og man derfra påkaldte svensk bistand. Dog var det sidste, efter den måde, hvorpå

[1]) Gustavianska papperen, I, 234 flg.

Toll selv har omtalt den for ham udfærdigede instruktion, ikke udtalt i denne, idet den tværtimod efter sin form alene berörte de norske rustninger. Således opfattede også Toll selv sin sendelse og gjorde, hvad han kunde, for at indhente de mest nöjagtige oplysninger om forholdene i Norge. Da disse kun gik ud på, at man i Norge vilde forholde sig rolig, gjorde han derhos også, hvad der stod i hans magt for hos kongen at dæmpe indtrykket af de forskellige overdrevne rapporter, der vare indlöbne fra agenter, som i sin iver for at tjene kongen og komme hans önsker imöde kun havde villet se, hvad han önskede at se. Om alt dette har Toll udtalt sig temmelig udförlig i et længere brev til kancellipræsidenten, der er dateret Strömstad 22 November 1772.

Han begyndte dette med at beklage sig over en kaptejn D'Orchimont, der ved sin færd i Norge havde vist sig aldeles ubrugelig til at anvendes i sendelser af politisk natur. Efter hvad Toll antog, var denne „*af den tankan intagen, att Kongl. Majest. just nu skulle finna lempligit profitera af konjunkturen, om något synnerligit missnöje vore blandt Norrmännen öfver deras ägande regering och svaga styrka.*" Dette havde bragt Toll til nærmere at undersöge forholdene og sammenligne dem med de fra D'Orchimont indlöbne beretninger, hvorved han havde fundet, at denne havde gjort sig skyldig i meget betydelige overdrivelser og „*icke i ordning med sina berättelser följt sakerna*". Efter sine egne undersögelser var derimod Toll kommen til det resultat, at den rette sammenhæng med det, som foregik i Norge, var fölgende:

Såsnart man i Norge havde fået underretning om den i Sverige foregåede revolution, var der straks udgået befaling til, at der ikke ved noget grænsested måtte modtages nogen desertör fra Sverige under nogetsomhelst påskud,

„hvilken befallning nogsamt utvisar, att ständernas vänskap med Danska ministèren préparerat en slik anstalt, och att äfven appui af troupper var påtänkt“, da en del af regimenterne straks bröd op kompagnivis for at exercere, medens resten fik befaling til at holde sig færdig til opbrud. I forbindelse hermed stod også forskellige andre foranstaltninger, såsom at der fra Danmark blev opsendt nogle tusinde geværer, og at man ved Kristiania og i de nærmeste distrikter udskrev hö, som indleveredes i magasinerne, at galejflåden i Fredriksværn blev udrustet, og at man i Danmark sörgede for istandbringelsen af magasins- og ammunitionseffekter, som dog först senere kunde opsendes til Norge. Forövrigt havde man i Norge, indtil de svenske tropper sattes i bevægelse, ikke foretaget andre krigsrustninger, end at man satte fæstningerne i stand, hvilket var aldeles nödvendigt, hvis disse ikke skulde ganske forfalde, — at en del af den ankomne ammunition var bleven anvendt til at fylde bomber og granater, hvilket også var meget nödvendigt, da de, som man tidligere havde, vare aldeles ubrugelige, og at man endelig havde bragt artilleriet *„i nogorlunda skick“*. *„Alla dessa anstalter anstodo general Huth såsom militaire att i det största fredslugn vidtaga, sedan han var på stället och de af en svag regering så länge blifvit försummade.“* Med hensyn til kornleveransen til magasinerne, da bestod denne kun i, at der var udfærdiget et pålæg om at indlevere på en gang de for to foregående år resterende leveranser; *„men intet korn är deröfver uttagit. Det tyckes vara allenast ett försigtigt ökonomiskt steg ej låta landet längre åsamka sig skuld och att fordran utsöktes strax efter sädesbergningen.“* Derhos havde man opskrevet, hvor mange heste der fandtes hos almuen, hvilket igen stod i forbindelse med det udstedte forbud mod at udföre heste til

Sverige, — ialfald efter hvad adskillige norske bönder havde ytret i samtaler med ham, medens *„andra åter förmäla (sic), att ryktet säger, det vara i afseende på lefverence till kronan"*. Dog havde ingen for ham udtalt, at der herom var udfærdiget nogen befaling, *„varandes capitaine D'Orchemont den enda, som positivt föregifver, att det skedt för kronans räkning till framdeles aflefverering, emedan han icke finner, att någon annan raison kunnat vara till en sådan upskrifning*[1])".

„Att norska anstalterna endast skedt på den speculation att draga partie af en olycklig utgång vid regeringssättets förändring i Sverige och tillstyrka, ifall de in puncto kunnat här i riket åstadkommit någon betydande opposition, tror jag äfven deraf böra med säkerhet slutas, att så snart alt här i riket tagit sin stadga, uphörde genast all den påbegynte exercice, manskapet återgingo på sina rotar jo ända dertil, att guarnisonerna åter permitterade sina vanliga så kallade frimän". I denne stilling blev alt stående, indtil svenske tropper nærmede sig til grænsen og derigennem vakte frygt for et angreb. *„Det debiterades öfveralt för de enfaldige, att Sverige ville angripa (ett ganska politiqvt steg att förtaga den sista gnistan af välvilja för Svenska nationen) och ändtligen nu sedan infanteriet härifrån marcherat upp mot gräntsen, samt flere trouppers anryckande dageligen förnimmes, det Norrmännen ej kunna vara okunnoge om*

[1]) Også prins Karl af Hessen siger: *„On avait envoyé le général Huth en Norvège, pour faire visiter les forteresses et l'artillerie dans ce pays. Tout était dans l'état le plus déplorable. Les forteresses tombaient en ruines. Pas un canon monté. Les troupes n'avaient point été exercées depuis dix ans et n'avaient point eu d'uniformes dans ce temps"*. Mémoires, pag. 63. Det sidste kan dog være tvivlsomt.

förmedelst så väl norske resande, som till äfventyrs espioner af deras allierade, som här i staden äro etablerade, hafva värkelige krigsrustningar först blifvit påbegynte, ty nu äro alla regementer ifrån Trondhjem alt in mot svenska gräntsen befallte att uppbryta och af dem till guarnisonens förstärkning på Friederichsstadt, som eljest består af 500 man utom artillerie, et regemente commenderat; täta expresser med paqvetbåtar öfvergå till Danmark: de permitterade inkallas till sina garnisoner. Landtvärn är befalt uppvisa, om theras gevär äro i stånd: skjuts upbodad för transporter af bröd och ammunition, inqvartering gjord för uppbrutne troupper: vägar och broar förbättras på alla ställen: och största upmärksamhet göres öfver inkommande Svenskar, så at arklimästaren Bagge, hvilken af mig blef skickad till Friederichsstadt, vid sin ankomst den 18 sistl. ganska noga af general Huth sjelf blef examinerad och tillsagd, att i hänseende till de rustningar, som i Sverige gjordes, ansågo man honom snarare för en espion än för en handelsbetjent, hvarföre han ej skulle finna underligit, det han ärhöll en mans betäckning, under det han uträttade sine föregifne handelsärender, hvarefter han blef antydad att genast begifva sig utur fästningen, och åter kom hit den 20de sent om aftonen". Derimod var der ingen sandhed i, hvad der fortaltes om oprettelsen af varder, ligesom også rygtet om, „*att dansk postering är utstäld vid Svinesund*", var ugrundet. Det hele indskrænkede sig til, at en korporal med 4 mand den syttende havde været i ti minuter ved Svinesund, for, som det hed sig, at höre efter, om der var passeret en dansk general, som man ventede, men formodentlig nærmest for at efterspore desertörer.

Toll antog således, at hvis ikke de diplomatiske for-

hold kunde foranledige et fredsbrud, var der intet at frygte efter de anstalter, som vare trufne i Norge, forinden de svenske tropper vare satte i bevægelse.

Den skildring, som dette brev giver af forholdene, og de slutninger, som dets forfatter derefter har draget, ere vistnok i det hele taget meget korrekte. Det giver derhos også enkelte oplysninger, som ikke stemme med det, som kongen vilde have frem for at stille sin egen handlemåde i et så fordelagtigt lys som muligt. Men det viser tillige, at man udpå hösten fra svensk side må have opgivet de tidligere nærede forhåbninger om, at det norske folks misfornöjelse skulde være så kraftig, at den kunde sprænge den bestående forening og åbne udsigt til en ny forbindelse mellem Norge og Sverige. Vanskelighederne vare også nu meget store, og den russiske regerings tilnærmelse til hoffet i København måtte i denne henseende for Sverige være den stærkeste opfordring til at vise forsigtighed i sin optræden og ikke indlade sig på en politik, der kunde sætte rigets egen sikkerhed i den alvorligste fare. Således döde for denne gang alle praktiske foreningsplaner hen; men den tanke, som en gang havde foresvævet Gustav III, var ikke dermed opgivet, idet han kun ventede på en mere belejlig tid for atter at optage den.

II.

I de fölgende år vare forholdene meget forandrede, og Gustav III afholdt sig også med megen klogskab fra alle skridt, der kunde indgive de fremmede regeringer nogen mistanke om hans hensigter. Den politiske stilling foranledigede endog en tilnærmelse mellem Sverige, Danmark-Norge og Rusland, der ledede til den bevæbnede neutralitet

3*

af 1780. Men Gustav III[s] fölelser vare dog ikke nu mere forandrede, end at han kort efter atter omgikkes med tanken på at angribe såvel Danmark som Norge, da han i 1783 antog, at tiden var bleven mere gunstig for udförelsen af en plan af denne art. Idet kejserinden af Rusland selv uden videre bemægtigede sig dele af Tyrkiet, troede han, at et lignende skridt fra hans side ikke vilde vække alvorlige indsigelser fra den kant, og fra Englands side antog han ikke at behöve at frygte noget, da denne stat var svækket efter den langvarige krig med sine amerikanske kolonier. Det orientalske spörgsmål truede med at give stödet til betydelige og sandsynligvis langvarige forviklinger i det sydlige Europa, og under disse håbede han at kunne udföre sine egne planer uden at forstyrres ved nogen indskriden fra fremmede magter til fordel for den stat, som han havde udseet til sit bytte. Gustav III[s] planer ved denne lejlighed ere ingen hemmelighed, endskönt han, som han selv ytrer i et af sine breve fra den tid, ikke en gang vovede at betro dem til papiret i deres fulde omfang. Hensigten var at lade en fregat löbe ud fra Karlskrona og i Öresund komme i kollision med de derliggende danske vagtskibe, hvorpå en eskadre, der imidlertid var holdt i beredskab i dette öjemed, snarest mulig skulde löbe ud for at blokere Köbenhavn, medens 17,000 mand fra Skåne bleve kastede over på Sjæland og 12,000 i tre afdelinger under anförsel af kongens brödre, prinserne Karl og Fredrik, gik over den norske grænse fra Venersborg, Vermeland og Jæmteland.

Det blev dog også denne gang kun ved tanken, og de vidtsvævende planer bleve atter indstillede. General-admiral af Trolle, som ved alle spörgsmål om flådens anvendelse havde en vigtig stemme, var i begyndelsen ikke uden betænkeligheder med hensyn til flådens öjeblikkelige brugbar-

hed; men disse fik dog forelöbig ingen indflydelse på sagens gang, da man straks begyndte på rustninger. For at forsikre sig om den russiske kejserindes stemning drog kongen selv over til Finland, hvor han havde en sammenkomst med Katharina i Fredrikshamn. Selv erklærede han bagefter, at han havde al mulig grund til at være tilfreds med udfaldet af denne; men desuagtet bliver det påfaldende, at han efter sin hjemkomst straks viste sig tilböjelig til at lytte til de forestillinger, som da fremkom fra general-admiralen om ialfald at opsætte angrebet til den fölgende vår. I det sted tiltrådte han sin rejse til Italien, hvorunder han kunde være så meget nærmere ved skuepladsen for de store politiske begivenheder, som man samtidig troede at kunne imödese i Östen. Men også under hans fravær blev der hjemme i Sverige fortsat med rustninger for at kunne udföre de store planer, når våren kom.

Forat alt denne gang skulde kunne gå efter beregningen, var det imidlertid aldeles nödvendigt, at der blev et stort politisk röre, hvorunder den almindelige opmærksomhed ikke vilde fæste sig synderlig ved hans foretagender. Men det viste sig snart, at han her havde gjort for store forhåbninger, og hvor truende end de orientalske forviklinger for et öjeblik havde seet ud, trak dog uvejret over. De forudsætninger, hvorunder man fra svensk side havde tænkt sig planen udfört, sloge således ikke til, og det hele blev på grund af de politiske forhold atter indstillet [1]). Idet Rusland ikke længere var sysselsat med sine erobrings- og udvidelses-planer i det sydlige Europa, var det ikke rimeligt, at

---

[1]) Gustavianska papperen, III, 1, 15 flg. Hellstenius, anf. st., 19 flg. Fältmarskalken Grefve Johan Christopher Toll, I, 27 og 237 flg.

det med rolighed vilde se på, at Gustav III satte sig i besiddelse af Norge.

Ti dette var öjemedet også med angrebet på København. Gustav III omgikkes neppe med tanken på at grunde et skandinavisk rige; men han så med et rigtigt blik, at den letteste måde, hvorpå han kunde håbe at aftvinge den danske regering Norges afståelse, var, om det vilde lykkes for ham at rette et afgörende slag mod det dansk-norske monarkis hovedstad. Han nærede et glödende had mod den danske nation og anså sig kaldet til som repræsentant for det holstenske hus's interesser at knuse dettes arvefiende, Danmark. Heri var han ved denne lejlighed bleven endmere bestyrket af Toll, der betragtede Danmarks regering, folk og land med ligeså ugunstige öjne, som sin konge. Grev Fersen, hvis memoirer i almindelighed ikke ere anseede som et historisk kildeskrift af höj rang, har i dette tilfælde seet det rette og med en korrekt opfatning bedömt såvel kongens lidenskabelige og hensynslöse Danskehad, som hans rådgiver Tolls forhold. Han har forstået, hvad der lå under det hele, noget, som ikke var klart for alle, da mange troede, at planerne mod Norge og Danmark ikke vare alvorlig mente, men blot skulde skjule kongens virkelige hensigter, der nærmest troedes at være rettede mod Rusland. At det var Norge, som det også nu gjaldt, kunde dog bl. a. mærkes af den höflighed, hvormed Gustav III behandlede den norske oberst (senere general) grev Schmettow, som netop opholdt sig i Stockholm, medens man der drömte om Norges erobring. Det kan dog, som også grev Fersen har udtalt, være tvivlsomt, om kongen har været så heldig at vinde grev Schmettow for sine planer, eller om ikke den sidste har været en spion, som på denne måde kom til kundskab om hans hensigter og derefter meddelte dem til sin regering. Efter

grev Fersens mening kunde tidspunktet betragtes som heldigt for et foretagende mod Norge, hvis man alene tog hensyn til Danmarks indre tilstand; men uheldigvis var, efter hvad han antog, Sveriges egen stilling ikke synderlig bedre, ligesom forholdet til de udenlandske magter i hans öjne var lidet tilfredsstillende allerede på sagens förste stadium [1]).

Grev Fersen har öjensynlig været særdeles vel underrettet om kongens planer, og det må derfor være en aldeles rigtig slutning, når en af de i planen mest indviede, statssekretæren von Carlsson, der havde opdaget, at hemmeligheden var röbet, troede at kunne forfölge sporet til hans hus [2]). Så meget mere påfaldende er det imidlertid, at man i Köbenhavn i det længste svævede i uvidenhed om de tanker, hvormed man omgikkes i Gustav III^s nærmeste kredse. Den dansk-norske chargé d'affaires i Stockholm havde ikke en gang nogen anelse om, at der i denne by under kongens fravær i udlandet var nedsat en hemmelig „*beredning för försvarsverket*", og först da der kom indtrængende forestillinger fra den engelske regering, vågnede man i Köbenhavn til bevidstheden om den fare, hvori man svævede ved Gustav III^s gridskhed efter at udvide Sveriges landområde mod Vest. Selv da skal man ved det danske hof i begyndelsen have taget sagen forholdsvis rolig, indtil det Guldbergske ministerium blev styrtet og kronprins Fredrik overtog den faktiske styrelse af Danmark og Norge. Det kunde således blevet meget uvist, hvad udfaldet vilde været, såfremt den svenske flåde i god tid kunde være sat i kampdygtig stand

---

[1]) Grefve Fredrik Axel von Fersens historiska skrifter, V, 156 flg.
[2]) Hellstenius, anf. st. 23.

og havde lagt sig for Köbenhavn, — enten dette vilde være blevet en forlöber for begivenhederne i 1801 eller for 1807 [1]).

Hvad Norge angik, havde dette land heller ikke været ladt ude af sigte, og navnlig havde flere svenske officerer, af hvilke enkeltes inkognito var bleven röbet, berejst forskellige egne som spejdere eller opviglere. En mand, som nu for förste gang findes omtalt som svensk spion i Norge, var den bekendte eventyrer Ingmann-Manderfelt, der igen synes at have stået i forbindelse med en vis, i Vermeland bosat Lösbom eller Lösborg (revisionssekretær H. af Låstbom), som var chef for spejdervæsenet på denne kant. Manderfelt, som dog allerede tidligere må være kommen til landet, var fra nu af en höjt betroet person i den stab af spejdere og agitatorer, som Gustav III anså det nödvendigt at holde, for at fölge og påvirke stemningen i Norge, og han har også ved sin færd opnået en vis navnkundighed.

Uagtet de politiske forhold også denne gang havde forhindret Gustav III fra at iverksætte sin plan om at erhverve Norge, vedblev den i den fölgende tid at beskæftige hans fyrige indbildningskraft og danne grundlaget for mange fantasier. Snart drömte han således om muligheden af at kunne opnå et landebytte ved fredelige underhandlinger, således at han fik Norge, medens Danmark skulde få erstatning på en eller anden, ikke nærmere angiven måde, snart sysselsatte han sig med tanken på en ny palatsrevolution i Danmark, der skulde rive regeringens töjler ud af kronprinsens hænder for at overdrage dem til Juliane Marie, som på den måde

---

1) I Norge var der i slutningen af 1784 udbredt et rygte om, at Gustav III selv skulde have været i Norge inkognito og der gjort forgæves forsög på at skaffe sig adgang til Akershus og Fredriksten. L. Daae, Af Geheimeraad Johan von Bülows Papirer, s. 163.

skulde blive aldeles afhængig af Sverige. Her var det atter igen den aldrig hvilende projektmager Toll, som var kongens fortrolige; han rejste frem og tilbage over Sundet, forhandlede med enkedronningen og lykkedes at skræmme hende, men dog uden at få hende bevæget til at modtage den hjælp, som var hende tilbuden.

Sandsynligvis har Gustav III, idet han for en kortere tid hengav sig til forhåbninger af en så forskelligartet beskaffenhed, ikke selv næret nogen större tillid til, at det skulde lykkes ham at drive alle disse planer igennem; thi hvor letbevægelig han end ofte viser sig, kan han dog ikke have stået i den tro, at enhver politisk flyveidé skulde lykkes. Snarest have derfor disse vekslende planer også for hans egen opfatning stået som fantasifostre, af hvilke de fleste blot kom frem for atter at forkastes, men dog altid med det håb, at en af dem tilsidst kunde åbne en udsigt til at drive denne yndlingstanke igennem. Når han således for en tid syntes ivrig beskæftiget med en eller anden vidtgående plan, behöver det ikke derfor at have været hans tro, at just den vilde före ham til målet, skönt det syntes så for alle udenforstående. Med den samme lethed, hvormed denne mærkelige personlighed kastede sig ind i en politisk kombination, kunde han også drage sig ud deraf og overgive sig til en ny, der enten blot var en modifikation af den tidligere, eller også helt og holdent tilhörte nye idékredse.

I spörgsmålet om Norge tabte Gustav III aldrig hovedsagen af sigte, og medens han omgikkes med sine vildeste planer til at knuse Danmark og dets kongehus, glemte han aldrig at bevare de forbindelser, som han en gang havde indledet for at påvirke og undersöge stemningen i Norge. Et vidnesbyrd om de svenske udsendinges virksomhed i denne tid haves således bevaret i en karakteristik over Norges

fornemste embedsmænd, der dog ikke på nogen måde kan give anledning til at formode, at nogen af dem har været vunden for de svenske interesser eller endog blot har stået i forbindelse med Gustav III[s] udsendinge[1]). Det synes tværtimod, som om disse snarere have fået et ganske andet indtryk og fundet tiden mindre gunstig for iverksættelsen af foreningsplaner, idet alle Normænd, som önskede en forandring i det bestående, mere havde sine tanker henvendte på at skaffe sit fædreland en fuld selvstændighed, måske endog med en republikansk forfatning. En svensk oberstlöjtnant, baron Funck, som i 1785 berejste Norge og indgav en udförlig, nu desværre sporlöst forsvunden rapport om, hvad han der havde seet, synes således at have havt den opfatning, at det nok ikke kunde være vanskeligt at få istandbragt en antidansk rejsning i Norge, men at denne neppe vilde kunne ledes i retning af en politisk tilslutning til Sverige. I henhold hertil ytrede også kongen i et brev til sin fortrolige, Toll, af 3. Juli 1785: „*Med Norge synes ej stort att göra; det blir i Köpenhamn, som denna krona skall tagas; det har länge varit min tanka, och derom är jag ännu mera förvissad. Att uppväcka der en republikansk anda kunde lätt ske; men hvem vet, om den vände sig efter vår önskan, och sedan fruktade jag dess smitta till Sverige, som så nyss derifrån är kureradt*“[2]).

Disse forestillinger om, at Normændene eller rettere de af dem, som vare misfornöjede over sit fædrelands politiske stilling, vilde foretrække en fuldkommen uafhængighed fremfor en nærmere forening med det östlige naboland, kunde til

---

[1]) Meddelt af S. Petersen i Illustreret Nyhedsblad for 1862, No. 1 Smlgn L. Daae, Det gamle Christiania, s. 209 flg. Manderfelt er sandsynligvis forfatteren.

[2]) Fältmarskalk Toll, II, 7.

en vis grad være berettigede, skönt der dog ikke tör lægges for meget i den selvstændighedsånd eller republikanske retning, som de svenske spejdere troede at have fundet. De höjere klasser af det norske samfund have ganske vist for en stor del næret anskuelser, som vare stærkt påvirkede af den samme ånd, der kort tid efter gav sig luft i den franske revolution, og den særegne stilling, hvori Norge på den tid befandt sig, kunde vel også hos enkelte fremkalde önsker om at fölge de nordamerikanske koloniers exempel. Men det var langt fra, at dette havde ledet til nogen handling, som sigtede til at fremkalde en sådan omvæltning, og begejstringen for de republikanske idéer var hos de fleste, der nærede den, væsentlig kun at betragte som et uklart sværmeri, der ialfald for det förste ikke vilde före til praktiske resultater, men meget godt kunde forenes med bevarelsen af den lojale hengivenhed for det oldenburgske kongehus. Også Danmark fremböd i slutningen af det 18de århundrede lignende forhold, endskönt dog disse stemninger neppe der have været så meget udbredte som i de östlige dele af Norge, der gennem sin levende forbindelse med England havde så meget lettere for at blive påvirkede af tidens liberale anskuelser.

Imidlertid var dog den i Norges östlige landskaber herskende stemning ikke heller aldeles uden sine betænkelige sider for bevarelsen af den gamle forening, og den kunde visselig, om den var bleven bearbejdet med talent, under de senere indtrufne forhold have antaget et omfang, der kunde have draget vigtige fölger efter sig. Omstændighederne vare i det hele taget meget gunstige for at nære udviklingen af en separatistisk stemning, og det viser sig også i de fölgende år af flere træk, at mange Normænd havde begyndt at göre sig fortrolige, om just ikke med muligheden af en adskillelse

fra Danmark, så dog med opnåelsen af en mere selvstændig stilling. Selv det förste af disse tvende alternativer havde sandsynligvis enkelte for sig, og at disses antal kunde foröges, var meget sandsynligt. Man var i det hele taget begyndt at ræsonnere friere og fölte sig mindre bunden ved det en gang hævdede. Det attende århundredes ånd var trængt ind i Norge; den havde der vakt både til alvorlig eftertanke og til letsindigt eftersnak. Der taltes og tænktes med en frihed, der i Norge kunde være så meget större end i Danmark, som man fölte sig mere fjærnet og derved mere sikret mod at kunne bemærkes af regeringen. I mange kredse kunde man således på denne tid bemærke en rabulisme, der ofte gjorde sig meget bred, uagtet det kan være tvivlsomt, om den i virkeligheden har havt den betydning, som den vilde give sig skin af at have. Nöjagtig at bestemme denne vilde være en umulighed, da det foreliggende materiale til at dömme derom ikke er synderligt stort og nærmest indskrænker sig til referater om, hvad der kan være passeret ved enkelte anledninger.

Under disse forhold begyndte den bevægelse eller rejsning af almuen i Nedenæs og de nærmest tilstödende landskaber, der ledede af den bekendte Kristian Jenssön Lofthus. Lofthus var i löbet af 1786 flere gange i Köbenhavn for der at få afhjulpet de misligheder, hvorover almuen klagede. Senere vedblev imidlertid den en gang begyndte uro og antog et omfang, der fremkaldte adskillig ængstelse mellem auktoriteterne i de af den berörte distrikter. I Marts 1787 lykkedes det at gribe Lofthus i Lillesand, hvorfra han förtes til Akershus, hvor han sad fængslet til sin död, der indtraf i 1797. Denne bevægelse havde dog intet politisk öjemed, men tilsigtede alene forandringer og lettelser i forskellige punkter, hvormed almuen var misfor-

nöjet. Kun dens leder har måske havt videregående planer, endskönt sådanne tanker muligens også först kunne være opståede i hans hoved, da han under sit fangenskab på Akershus mærkede, at han var genstand for den almindelige opmærksomhed, og at andre vare tilböjelige til at betragte ham som en politisk martyr. Da således Jonas Anton Hielm, som den gang var en ung student, besögte ham i fængslet, rystede Lofthus sine lænker og sagde med et flammende blik: „Således behandler man den mand, der vilde befrie Norge". Men hvor meget han end kan have omgåets med planer for en sådan „befrielse", kan det ikke retfærdiggöre eller undskylde den hårde måde, hvorpå han blev behandlet, og som i Kristiania både blev meget misbilliget og for en del vakte sympati for den ulykkelige fange.

I Sverige var man vel vidende om den af Lofthus ledede bevægelse og sögte så meget som muligt at holde sig underrettet om dens udvikling. Den danner således emnet for adskillige af de breve, der i denne tid indlöb til Gustav III. I en apostille til kongen af 16 Novbr. 1786 meddelte således den svenske gesant i Köbenhavn, friherre J. W. Sprengtporten, at han fra Helsingborg havde modtaget den underretning, „*att anföraren af de hit ankomne 34 Norrske bönder, Kristian Lofthus, jemte dess trenne följeslagare helt oförmodad vore från Helsingborg afreste, den förre till Stockholm, de sednare till Norrige. Orsaken till denna hastiga och oväntade färd har varit en fruktan för utlefverering, upprunnen af kammarherren, ministern Schöllers*[1]) *och dess sekundant, en kammarjunkare Billes ankomst till Helsingborg. Anledningen åter till deras dit-*

[1]) Kammerherre Johan von Schöller, dansk-norsk resident ved det polske hof.

resa ledde sig från herr Schöllers åstundan att genom honom mera värdiga vapen än de, hvarmed han hittills stridt mot justitiærådet, målaren Höyer[1]*), derstädes uti dess blod aftvätta sig den skam, som sistnämde på honom kastat. Emedlertid har målare, betackat sig för all utbjudning i den vägen. Han har låtit svara, att sedan saken nu vore under laga ransakning, ville han först afbida lagens utslag. Kammarherren och kammarjunkaren äro således, utan blodspillning, hit åter inträffade. Hvad beträffar de härvarande Norrske bönder, så bemötes de väl. De äro dock hos Norrska gardet inqvarterade, en slags civile arrest, fastän under sken af säkerhet och nöje, att med landsmänn sig befinna. I deras sak är hittills intet utslag gifvit. Man talar föga om densamma här å orten*". I en anden apostille af 21 December s. å. berettede gesanten endvidere, at rygtet nu vidste at fortælle, hvorledes Lofthus var kommen tilbage til Norge og der skulde stå i spidsen for 15—1600 mand, med hvem han igen havde indfundet sig hos stiftamtmand Adler og anholdt om retfærdighed. „*Andra åter berätta, det synes med mera grund, att dess följe endast skall hafva bestått af 15 à 16 mann. Sanningen lärer förmodligen innan kort uppdagas.*"

Omtrent samtidig med den förste af disse skrivelser fra baron Sprengtporten havde også Toll, der nu som før udfoldede en betydelig virksomhed, hvor der var noget i gære, som han antog kunde fremme Norges tilslutning til Sverige, sendt kongen underretninger om Lofthus. Han skrev således under 19 November fra Stockholm: „*Den 8de i denna månad har en Dansk kammarherre Schöller kommit*

---

[1]) Formodentlig professor Kornelius Höjer, † 1804, en i sin tid bekendt dansk maler.

till Helsingborg, försedd med pass till Trondhjem, men icke dessmindre den 10de ännu varit qvar i Helsingborg utan att hafva talt vid någon annan än gästgifvaren, hvilken han gjort många frågor om Lofthusen och de 3ne andra bönder från Norrige, hvarunder han yttrat, det de gjorde bättre att resa till Köpenhamn än i Helsingborg försumma sin tid. Då ett rykte den 9de om morgonen kommit från Helsingör, att alla de till Köpenhamn anlände Norrska bönder där blifvit arresterade, har Lofthusen og de 3ne öfriga genast hos magistraten begärt och erhållit pass att resa till Stockholm och åter till Helsingborg hvarefter de vid middagstiden begifvit sig utur staden. Vid närmaste gästgifvaregård där intill hafva desse bönder öfver 2ne timmar hållit enskildt samtal emellan sig, angelägne att ingen skulle höra därpå, då de åtskildgts (sic), så att Lofthusen tagit vägen till Stockholm, men de öfrige den åt Norrige. Sent om aftonen den 9de ankommo kammarjunkaren Bille, samt capitainerne Berner och Tuxen till Helsingborg; den sistnämde gick genast från bryggan till Lofthusens qvarter, utan att förut tala vid någon menniska, och har icke väl kunnat dölja sin surprise, då han af värden fått höra Lofthusens resa till Stockholm. Värden har ganska uppriktigt sagt honom, att Lofthusen ej vågat dröja qvar, sedan han fått kunnskap om sine medbröders arresterande, hvaraf Tuxen förnekat sanningen och förklarat, det de endast blifvit inqvarterade särskilt hos fotgardet, som är deras landsmän". Derefter beretter Toll, at de to kaptejner öjeblikkelig vare afrejste uden at have været så meget som en time i Helsingborg, hvorimod Bille var bleven tilbage hos Schöller. „*Ingen af dessa herrar har sökt kommendanten, och har han ej heller gjort sig angelägen råka någon, äfven som*

han marqverat alt (?) indifference emot Lofthusen, den där för alla, han träffat, omtalt sitt värf. För öfrigt beskrifves Lofthusen såsom eldig och tilltagsen, men icke eftertänksam". Toll vilde ikke afgöre, om politiske forsigtighedshensyn havde bestemt den danske regering til at anvende et sådant middel, som at arrestere de norske bönder, der vare komne for at klage. Imidlertid vilde han dog antage, at det ikke var noget, som Lofthus selv havde opspundet; ti i det fald „*skulle han 1:mo icke stadnat qvar i Helsingborg, 2:do icke tagit farhåga af ett rykte och 3:tio icke återsändt några till Norrige, då han sjelf förfogar sig hit. Utan tvifvel måste en plan vara å färde, och den samma hafva djupa rötter, men Lofthusen vara endast det första och grofvaste värktyget. Då man eftersinnar, att Norriges inbyggare i flere år speculerat på independance, hvilket så väl Låstboms berättelse och (ɔ: af?) år 1784, som baron Funcks berättelse förlidit år innehålla, så tyckes hela uppträdet kunna sammanbindas med en sådan plan, ty därmed förenas ganska väl den march, saken tagit, och synes just därföre vara utdragen till November månad. Vore det endast klagan öfver embetsmän, föresats att få dem reprimerade, — ingalunda hade Lofthusen behöft dröja ifrån Julii månad till denna månad emellan den första och andra klagan; ej heller hade det kunnat falla honom in att operera så systematiskt, som nu sker, då 3ne återgå till fäderneslandet med berättelsen, att de framkomne blifvit dragne i häkte och anföraren måst söka sin säkerhet under främmande spira. Utan meddelande af mina tankar och gissningar har jag endast berättat revisions-sekreteraren af Låstbom facta med Lofthusen i Norrige och i Helsingborg och kundgjordt honom Eders Kgl. Maj:s nådiga vilja att blifva under-*

rättad om invärtes tillståndet där i landet, samt att dylika kunnskaper tillförlåteligen, men med all möjelig grannlagenhet förskaffas, hvilket han hoppas skyndosammast värkställa och har därom redan gådt i anstalt. Sluteligen får jag underdånigst berätta, det jag trott mig kunna och böra åberopa Eders Majestets Nådiga befallning och hälsning till lagmannen Liljensparre[1]) *att om någon Norrsk mann vid namn Lofthusen anlände, skulle han varsamt låta observera hans umgänge, företagande och utlåtelser, men icke gifva honom minsta soupçon att vara espierad, och alt, hvad han om honom ärforo, Eders Kongelig Majestet ensamt tillkännagifva; men jag har icke låtit honom förstå, att jag om Lofthusen visste det minsta.*"

Der haves endnu et brev fra Toll til kongen, hvori han omtaler Lofthus, men som først er skrevet efter dennes fængsling, nemlig under lejren på Bonarps hed, 13 Maj 1787. Det heder deri: „*De danska berättelser lära ofelbart vara Eders Majestet bätre bekanta, än jag behöfver upprepa något deraf vidare, än att man där ej gör någon mystère derutaf, att bullret i Norrige skall vara stillat igenom det af kronprinsen gifna löfte, att vid en personlig sammankomst i sommar in loco afhjälpa alla besvärsmål, men att detta löfte hvarken i ett eller annat skall vara tilltänkt att fullbordas. Ett bref af Lofthusen har jag haft tillfälle se sedan min hitkomst, skrifvit i dess fängelse, men utan fruktan för något oblidt öde, icke heller utan hopp om framgång i dess företagande.*" Toll drog deraf den slutning, at hans bevogtning måtte være meget slap. „*Det vore en möjelig händelse, att löftet om kronprinsens*

---

[1]) Henrik Liljensparre, f 1738 † 1814, var fra 1776—1792 politimester i Stockholm; 1784 fik han titel af lagmand.

resa kann uppehålla stora utbrottet, men ock, att vissheten, det sammas fullbordan ej är tilltänkt, gör slag i saken. Där jag ej kann bidraga till konjunkturen, underlåter jag icke att lämpa mig efter den samma till alla möjeliga fördelars förenande."

De her meddelte udtalelser af mænd, der stode Gustav III nær, og af hvilke den ene, Toll, i alt, som angik spörgsmålet om Norge, besad kongens fulde fortrolighed, ere af vigtighed med hensyn til bedömmelsen af den norske bondeleders forhold. Han kan efter dem neppe have stået i nogen forbindelse med Gustav III og hans omgivelser, men har derimod havt venner i det sydlige Sverige, formodentlig i Helsingborg, til hvem det endog er lykkets ham at sende breve i den förste del af hans fangenskab, da han behandledes med större mildhed, end det senere var tilfældet. Derimod viser det sig, at Toll har ventet sig meget af fremtiden, i den tro, at den af Lofthus ledede bevægelse kun var forlöberen for et mere voldsomt udbrud, der ikke vilde udeblive, når man i Norge så, at der ikke blev gjort alvorlige skridt for at imödekomme de fremsatte klager, og at Lofthus då vilde få mere talentfulde og kraftigere efterfölgere. Med denne fremtidige mulighed for öje var Toll atter på sin post og vågede over, hvad der skede i Norge, for ved förste givne lejlighed at kunne varetage sin konges interesser. Spionvæsenet kom derved atter i fuld gang, og Låstbom har neppe været den eneste, som modtog sådanne instruktioner fra Toll, som de, denne omtaler i sit ene brev.

Stemningen i Norge var i virkeligheden også til samme tid bleven en sådan, at en svensk påvirkning, der ledes med talent, nu mere end nogensinde tidligere kunde have havt ret gode udsigter til at före til et resultat, og ialfald kunnet bidrage til at lösne foreningen med Danmark. Man

tænkte og talte på en måde, som man tidligere ikke havde kunnet anse for mulig, og det vilde derfor fra regeringens side have været et klogt skridt, om den, således som det var påtænkt, havde ladet kronprinsen netop under de daværende omstændigheder foretage en rejse omkring i Norge for ved sin personlige nærværelse at dæmpe den almindelige gæring, fremfor alt den ophidselse, som endnu kunde sidde tilbage efter urolighederne på Vestlandet. Folkets hengivenhed for kongehuset var nemlig fremdeles lige stor, og når almuen kunde föle sig misfornöjet over trykkende skatter eller dårlige embedsmænd, da troede de altid, at alt vilde blive godt, såsnart kun kongen blev underrettet derom, da hans vilje og evne til at hjælpe ansåes for ubegrænsede. Hvad de höjere samfundsklasser angik, da så disse vistnok tingene i et noget andet lys, idet de havde et mere kritisk blik; men også på dem kunde kronprinsens personlige optræden i selve landet blot ventes at ville have de bedste virkninger. Det var en höflighed mod det norske folk, hvormed dette ikke var forvænt, da der snart var hengået 40 år, siden et medlem af kongehuset havde betrådt norsk grund, og fölgelig kunde prinsens besög allerede af den grund ventes at ville blive godt optaget.

Men endskönt således mange omstændigheder talte for en hurtigst mulig udförelse af kronprinsens norske rejse, tog man sig denne sag temmelig let i Köbenhavn, som om det ikke havde nogen hast, og uagtet det synes, som om det i begyndelsen af 1787 virkelig har været bestemt, at den skulde foregå i årets löb, var den ikke bleven udfört, da hösten kom og den gode rejsetid i Norge var forbi. Med en ganske anden omhyggelighed tog Gustav III sig ved denne lejlighed af de norske forhold, hvis udvikling han fulgte med megen opmærksomhed. Hvilken vægt han nu lagde

på at erholde pålidelige og udförlige meddelelser om, hvad der foregik, viste sig af et skridt, som han foretog i dette år, idet han besluttede sig til at ansætte en officiel agent i Kristiania, med titel af general-konsul. Dermed begyndte et nyt afsnit i Gustav III's forsög på at erhverve Norge, uagtet heller ikke det nu forsögte middel i længden viste sig at svare til hensigten.

III.

En mand, som havde gjort regning på at erholde det nyoprettede svenske general-konsulat i Kristiania, var den i det foregående omtalte eventyrer Karl Ingmann, *alias* Manderfelt, der da allerede i nogle år havde opholdt sig i Norge. Ingmanns fortid var ikke den bedste, da det ikke var for sine dyders skyld, han havde forladt sit fædreland, idet, som han selv har opgivet i et brev fra 1779, hans uforsigtighed og mangel på omtanke havde bragt ham til „*vid ett stort och lysande hof*“ at ödelægge sin ejendom og göre större gæld, end han „*i en hast mägtade betala*“, hvorfor han havde seet sig nödsaget til at flygte. Hans midler havde imidlertid senere vist sig tilstrækkelige til at dække hans indenlandske forpligtelser, medens de udenlandske kreditorer havde erholdt sit „*genom Hans Maj:ts egit konungsliga ädelmod och mildhet, egenskaper, som alltid äro så oskiljaktiga från denne store regent*“, og det var derfor, som han udtalte i det nævnte brev, hans önske at forklare sig for kongen og lægge sin fremtid i hans hænder. Han var således kommen tilbage „*för att i största stillhet, mera bortglömd af verlden och mer känd hos Gud, med min fattiga familj söka nära mig i min anletes svett, ära skaparen, välsigna konungen, bedja godt för fosterlandet,*

arbeta i en tacksam jord och uti min lilla trånga krets utöfva en god medborgares pligter. Aldrig har Gustafs välsignade spira gjordt någon enda olycklig, men ofta räddat den, som fallit under lagens eller ödets stränghet. Jag lärer därföre icke ensam blifva utesluten från den godhet och nåd, som verlden och hans folk vörda bland Hans största egenskaper. I alla händelser blir jag med Hans Maj:ts egen högsta decision fullkomligen nöjd; ty vi veta alle, att vår Konung aldrig kan göra annat än det, som är stort och godt och rätt, Gustaf III värdigt!" Dette brev var skrevet til en landshövding, men vistnok beregnet på at det også skulde komme for kongens öjne, og da det nu findes i det svenske rigsarkiv, er det rimeligt, at denne hensigt er bleven opnået, ligesom det viste sig, at Ingmann havde forstået, hvorledes man skulde tage Gustav III Ingmann, eller, som han senere kaldte sig, Manderfelt, blev atter anvendt og fik derigennem endog lejlighed til at skaffe sig en i ökonomisk henseende uafhængig stilling.

Efterat Manderfelt på ny var kommen i beröring med kongen, der efter det anförte brev allerede tidligere synes at have anvendt ham i underordnede diplomatiske hverv, må han meget snart være bleven sendt til Norge, hvor han allerede forekommer omkring 1780 og optræder under titel af legations-sekretær og landråd. Under sit ophold i Norge kom han i forbindelse med den berygtede grev Kristian Konrad Danneskiold-Laurvik og dennes mætresse, fru Ingeborg Ackeleye, hos hvem han vidste at sætte sig i en sådan yndest, at han fik bestyrelsen af grevens ökonomi og i henhold til bestemmelser af denne endog efter hans i 1783 indtrufne död tiltvang sig en pension af boet. Da fru Ackeleye på samme måde var bleven rigt betænkt af sin elsker, fandt Manderfelt sig vel hjulpen ved at ægte hende og bosatte sig

derefter i Kristiania, hvor han optrådte som en ivrig Normand, idet han måske på den måde har håbet at kunne bringe udenforstående i vildrede med hensyn til den stilling, som han i virkeligheden indtog. Da han efter sit giftermål i ökonomisk henseende var uafhængig, har han neppe modtaget nogen godtgörelse for de tjenester, som han i denne tid har troet at bevise de svenske interesser, men har sandsynligvis kun tænkt derved at indlægge sig „*meriter*“ for senere at komme i betragtning til en diplomatisk post, da han i dette punkt havde vidtgående planer for sin fremtid. Det må således allerede have været ham en skuffelse, at han ikke fik general-konsulatet i Kristiania, der virkelig var en diplomatisk post; men han skjulte sin ærgrelse og håbede, at fremtiden vilde bringe ham noget bedre i erstatning. Selv forlod han kort efter Kristiania og begav sig til Köbenhavn, hvor han efter evne stræbte at göre sig værdig til Gustav III^s^ tillid, for, om muligt, at blive svensk minister ved det danske hof, en post, hvortil han dog ved sit skandalöse giftermål måtte ansees umulig

Den person, der blev Manderfelts lykkelige medbejler til det nye general-konsulat, var Johan Chrysostomus Martinau, en sön af kong Frederiks frisör (f. i Stockholm 25 Januar 1735), der i sin ungdom först havde været læge i Frankrige (*chirurgien major*) og fra 1762 kgl. svensk hofmedicus. Hos Gustav III, der i 1782 udnævnte ham til sin förste livkirurg, må han have nydt en stor tillid, hvilket også nu skaffede ham denne post, der for övrigt var vidt forskellig fra de stillinger, som han tidligere havde beklædt[1]). Hvilke egenskaber hos Martinau det var, der netop bestemte

---

[1]) Joh Fredr. Sacklén, Sveriges läkare-historia, 1, 394 flg.

kongen til at anvende ham som diplomatisk agent, vides ikke; måske have dog hans kundskaber i det franske sprog bidraget sit til at henlede opmærksomheden på ham. Postens oprettelse var allerede bestemt om våren 1787; og under 14 Maj blev Martinau udnævnt, hvorpå Gustav III få dage efter udfærdigede sin instruktion for den nye generalkonsul. Da dette aktstykke i flere henseender er af adskillig vigtighed, meddeles det her fuldstændig efter originalen, der findes i udenrigs-ministeriets arkiv:

Kongl. Maj:ts

Enskylta Nådiga Instruction, hvarefter Dess General Consul i Norrige, Martinau, har Sig i underdånighet att efterrätta. Gifven Upsala Slott den 23. May 1787.

Utom det, som gemensamt med alla andra Kgl. Maj:ts Consuler åligger Dess General Consul i Norrige, Martinau, att bevaka i anseende till Svenska handelns och sjöfartens samt alla andra nyttiga näringsgrenars bästa och förkofran och til befrämjande af Svenske Undersåtares väl och angelägenheter, i hvad på honom ankomma kan å den Ort, han kommer att vistas, eller på dem, dit Dess befattning sträcker sig, om hvilket alt han nu eller framdeles varder erhållandes särskildt föreskrift, har Kongl. Maj:t af synnerlig Nåd och förtroende velat förse honom, Martinau, med denne Dess enskylta Höga Instruction.

1:o

Som ingen Svensk Consul före detta i Norrige varit tillförordnad, och således inga Exempel äro att tillgå, hvaraf dömas kan, hvad formaliteter för honom kunna vara at iagttaga till Dess legitimerande, vill Kongl. Maj:t

låta ankomma på General Consuln Martinaus eget omdöme och försigtighet att utröna och i värket ställa, hvad därtill nödigt vara kan; låtandes sig för öfrigit uti alt angeläget vara att, utan eftergift i något, som hörer til Kongl. Maj:ts och Dess Cronas värdighet, först söka vinna sina föremål med lämpa, och utan att gå bröstgänges till väga, för att löpa fara att hos Danska regeringen på ett förhatligt sätt blifva anskrifven, utan fast mera söka göra sig sjelf personligen och Svenska nationen alt mera och mera behagelige å de orter, han Kongl. Maj:ts höga angelägenheter har att besörja.

2:o

Utan att visa sig otidigt nyfiken om invärtes Ställningen i landet och utan at röja någon ensidighet för det ena eller andra partiet eller hug att deltaga i deras företaganden emot hvarannan, bör General Consuln hafva ett vakande öga på alt, hvad där i desse afseender förefaller, samt uppå det sinnelag och de böjelser, hvilka i närvarande stund regera innom Norske Allmänheten, och med uppmärksamhet noga följa de förändringar, som derutinnan tid efter annan kunna förefalla, och sådant flitigt och omständeligen till Kongl. Maj:t i underdånighet inberätta. Hvilket alt bör lända General Consuln till en allmän regel under hela Dess Embetesförvaltning.

3:o

Till en början bör General Consuln först och främst med all flit vinlägga sig om att inhämta tillförlåtelige efterrättelser om retta orsakerne till det sig senast i Norge yppade missnöje med regeringen i Dannemark; — uti hvad sinnesförfatning inbyggarne i Norrige i allmänhet kunna vara såväl emot Danska Regeringen som emot

Danska Nationen; — om förbemälte missnöje blifvit stilladt eller qväft, eller, som det samma är, om regeringen i Dannemark tilfredställt Norriges Innvånare eller tagit några måt och steg, som injagat dem fruktan; — I hvilket dera fallet, hvad desse mått å Danska regeringens sida varit eller framdeles blifva kunna, samt hvad följder sådane författningar redan haft och förutses framdeles kunna värka; — Om missnöjet fortfar, och då det altid är att förmoda, det Danska Regeringen äger en del af folket, utom dess insatte Embetsmän, sig tillgifvet, hvad mer eller mindre öfvervigt det ena eller andra partiet äger och vidare tagandes varder; — Beskaffenheten af Regerings-förvaltningen i Norrige, både i afseende på sjelfva Regements-författningen och på det, som kan vara värkan af bruk och vana; det är, om Danska Regeringen styr Norriges inbyggare mera eller mindre myndigt, än Regements-Lagarne i anseende till Norrige föreskrifva: samt hvad tänkesätt invånarne därstädes fattat öfver detta ämne, och huruvida de anse sig priviligierede, samt på hvad grunder; — Om Embetsmän och Befälhafvande af infödde Danskar i Civilen och Militairen i Norrige tillsättas i någon myckenhet; — Hvilka Embeten äro de mästbetydande i nyssnämnde stånd, äfvensom i det andeliga; — Hvilka stånd influera mäst innom Landet; — Namnen på de mäst betydande ibland befälhofvande och Embetsmän; men fornämligast namnen och beskrifning på de personer, af hvad stånd de kunna vara, i tjenst eller utom, hvilka äga Invånarnes förtroende eller tros eftersträfva detsamma, såsom deras beskyddare, eller gifva sig sjelfve anseende derutaf. Om några Danska örlogsskepp af mera eller mindre styrka äro stationnerade i Norrska hamnar; — Huru stark krigsmagten är, samt huruvida

densamma är Danska Regeringen fullkomligen tilgifven. Enär General Consuln alfvarligen föresätter sig desse ämnen till försigtigt utforskande, lära anledningar ej för lång tid kunna tryta för honom att hvarje postdag, åtminstone en gang hvarje vecka, med Enskylt underdånig berättelse till Kongl. Maj:t inkomma.

4:o

Efter någon tids längre vistande i landet lärer General Consuln ofelbart söka göra sig än ytterligare förtjent af Kongl. Maj:ts nådiga välbehag och förtroende, medelst väl grundade underdåniga berättelsers tid efter annan insändande, om Folknummern, dess till- eller aftagande, om åkerbrukets, Bergvärkens och Slögdernas tillstånd och afkastningar, om allmänna idogheten och förmögeheten, och huruvida den senare är mera eller mindre jemnt delad invånarne emellan, om Embetsmännernes sätt att tillvägagå och folkets mera eller mindre böjelighet; Hvad skatt de betala, med mera, som General Consulens nit för Kongl. Maj:t och fäderneslandets tjenst upter för honom, såsom nyttiga och angelägne ämnen att för Kongl. Maj:t med utförlighet utredas.

5:o

Då pålitligheten är den egenskapen, Kongl. Maj:t framför alt sätter värde uppå hos dem, han nytjar i sin tjenst, och sanning det enda, Kongl. Maj:t söker, då Han lemnar någon den utmärkte Nåden att omedelbarligen med berättelser till honom inkomma, kan General Consuln Martinau ej på ett säkrare sätt göra sig fortjent af Kongl. Maj:ts honom redan vederfarne nåd och fortfarandet däraf, än då han äfven så oförbehållsamt som flitigt inberättar hvad till dess kundskap kommer rörande de ämnen, honom uppdragne blifvit att f[illegible]n, såsom bidragande till

mera upplysning om saken, beledsagar sådant med egna omdömen efter dess värkeliga öfvertygelse. Hän behöfver då ej frukta, att något, som är grundadt på sanning, kan vara Kgl. Maj:t obehagligt, då däremot den ofelbart skulle gå miste om ändamålet, som sökte att med sanningens döljande eller öfverdrefne berättelser göra sig angenäm.

6:o

Af denna instruction ålägger Kongl. Maj:t General Consuln att göra en fullkomlig hemlighet, för hvem det ock vara månde, samt att noga förvara den samma, äfvensom den honom lemnade Chiffre.

7:o

Då Kongl. Maj:t för Dess General Consul i Norrige anslagit en så tillräcklig lön, att han med all värdighets iagttagande, efter dess stånd, där kan finna Dess rikeliga utkomst, så förväntar Kongl. Maj:t Sig också, det General Consuln Martinau, bland annat af undersåtelig erkänsla, så ställer dess enskylte hushållning, att han aldrig måtte framkomma med någon ansökan om påökning i tractamentet eller serskildt understöd, ej heller om någon förmåns vinnande, som på minsta sätt kunde falla Kongl. Maj:ts handlande undersåtare till last. Datum ut supra.

Gustaf.

P. P. v. Asp.

Särskilt instruction för Gen. Consul Martinau.

Efter den måde, hvorpå Martinaus stilling betragtedes i denne instruktion, var han ikke alene en *consul missus*, men endog mere en diplomatisk person end en sædvanlig handelsagent, som de almindelige konsuler. Han havde tidligere, såvidt vides, aldrig uddannet sig for en sådan löbebane, men havde dog en gang været på tale til at få det svenske konsulat i Lissabon, formodentlig ikke mange år, førend han

modtog sin ansættelse i Kristiania. Dette synes imidlertid at have vakt megen opsigt og fremkaldt mange indvendinger, som endog havde foranlediget ham til at indsende en forestilling til kongen, der skulde gendrive disse. Man havde, som det synes, væsentlig anket over, at han ikke var handelsmand, hvorimod han anförte flere svenske konsuler, som ikke havde drevet handel, — ligesom han mente, at den indvending, man havde villet hente fra hans katolske troesbekendelse, i virkeligheden var det modsatte, da dette snarest måtte være en anbefaling ved et hof som det portugisiske. Det synes derhos også, som om en ung mand af en fornem familie (Kantzow) ved samme lejlighed havde anstrengt sig for gennem sine forbindelser at få det af Martinau eftertragtede embede, idet denne i sin forestilling gjorde sig umage for at bevise, at hans egne kvalifikationer vare ligeså gode[1]). Martinau fik imidlertid ikke posten i Lissabon, men blev i det sted, som omtalt, ansat i det nyoprettede konsulat i Kristiania, en post, som på grund af det dermed forbundne politiske öjemed måtte betragtes som ganske anderledes vigtig.

Efterat kongens valg til general-konsul i Kristiania var faldt på Martinau, var det hans önske, at denne snarest mu-

[1]) Den her omtalte forestilling, der findes mellem Gustav III's papirer i Upsala, er udateret. Af en anden, også udateret skrivelse fra Martinau fremgår, at han ikke var bleven indstillet til konsulatet i Lissabon, hvorfor han også havde kastet sine öjne på posten i Ostende, såfremt det ikke skulde lykkes ham at få den förste, för hvilken han fremdeles anså sig meget skikket, bl. a. på grund af sine forbindelser med Stockholms förste handelshuse han var desuden familiefader, hvilket ikke var tilfældet med hans medansögere, der alle vare *célibataires*. Martinau var nemlig siden 1767 gift med Ulrika Antonetta Peyron, som overlevede ham.

ligt afrejste til sit nye opholdssted, i hvilken anledning der også blev ilet med afgörelsen af spörgsmålet om at tilstå ham et forskud til rejsepenge på 100—150 rdl. Han afreiste fra Stockholm 26 Mai 1787 og ankom 2 Juni til Kristiania, efter, som han selv skrev hjem til Sverige otte dage efter sin ankomst, at have rejst *par des chemins exécrablement montagneux*. Den fölgende dag, en Söndag, tilbragte Martinau i ro, for at blive lidt kendt med byen, og bestemte sig så om Mandagen til at göre sit förste besög hos Akershus stiftamtmand, hs. exc. gehejme-konferentsråd Scheel, der egentlig bestandig opholdt sig på landet, en fjerding fra byen (på Ladegårdsöens hovedgård), og i Kristiania kun havde nogle aftrædelsesrum. Da han nu kom til byen, sendte Martinau ham bud med underretning om, at han önskede at göre hans excellence sin opvartning; men Scheel undskyldte sig og bad ham i det sted om at komme til ham den næste dag og da blive til middag. Martinau modtog denne indbydelse og begav sig afsted i fuld uniform og ledsaget af sin søn (den sidste også *dans son uniforme francisée)*. Da de kom ud til Ladegårdsöens hovedgård[1]), bleve de förte ind, idet en tjener med megen larm slog flöjdörene op, og traf fruen, som straks gik hen til dem, önskede dem til lykke med deres ankomst og gjorde undskyldning for, at hendes mand ikke var tilstede, da han for öjeblikket var beskæftiget med forretninger som formand i en kommission, der holdtes i *le domicile attaché à sa charge*. En liden stund efter åbnedes imidlertid to andre flöjdöre, og

---

[1]) Denne nævnes dog ikke udtrykkelig i den skildring, som Martinau sendte Gustav III af dette besög; det kan dog ikke være tvivlsomt, at det er hovedgården, der menes, når han taler om stiftamtmandens bolig på landet.

hans excellence trådte ind, ledsaget af kommissionens medlemmer. Martinau begyndte samtalen: „Deres excellence er sikkert underrettet om den mellem vore to suveræner afsluttede overenskomst om oprettelsen af et konsulat i Norge, og da kongen, min herre, har vist mig den nåde at udnævne mig til sin general-konsul hersteds, har jeg den ære at göre Dem min opvartning i denne egenskab.“ Scheel lykönskede ham derpå med udnævnelsen og fandt, at han og hans omgivelser måtte være glade ved at få en så behagelig forögelse af sin selskabskreds, medens han for övrigt, hvad sagen selv angik, ikke havde fået nogen meddelelse fra sit hof. Da Martinau dertil mente, at dette var en forglemmelse fra kancelliet,[1]) forsikrede stiftamtmanden, at det neppe forholdt sig så, da det samme var skeet med den engelske general-konsul i Kristiansand, hvis legitimation også först var kommen, efterat der var indlöbet underretning om hans ankomst; men han skulde imidlertid med den förstafgående kurer göre sit for at få rettet herpå.

En time senere gik man tilbords, og Martinau kunde der glæde sig over en splendid middag. Samtalen drejede sig, sålænge man sad tilbords, kun om ligegyldige genstande; men ved kaffeen tog stiftamtmanden Martinau til side og udtalte sig med megen oprigtighed om den gode forståelse, som nu herskede mellem de to hoffer, hvortil Martinau — efter sin egen forsikring — svarede med en lignende åbenhed og erklærede, at hans konge ikke havde noget varmere

---

1) I den benyttede afskrift står *une commission de la chancellerie*, hvilket dog enten der eller i den originale skrivelse må være en skrivfejl for *une omission de la chancellerie*, da det förste neppe giver nogen mening.

önske end at se denne bevaret. Scheel udbredte sig på sin side meget over de gensidige fordele, der kunde fölge af en inderlig sammenslutning *(une alliance intime)*, sådan som omstændighederne for öjeblikket fordrede og landenes geografiske beliggenhed naturlig foreskrev dem. Martinau troede selv, at han ved denne sin förste optræden havde vundet både stiftamtmanden og fruen, og var meget smigret ved, at de indtrængende bade ham blive hos dem til aften, hvad han også gjorde, uagtet det ikke fra först af havde været hans bestemmelse. Ligeledes blev hans sön behandlet med megen höflighed og måtte konversere husets to ældste dötre. I det ydre herskede der således den bedste overensstemmelse mellem den höjeste embedsmand i Norge og den svenske konges agent.

Allerede dagen efter, at Martinau for förste gang havde været i stiftamtmandens hus, indfandt denne sig hos ham for at besvare hans visit. Martinau viste ham da sit diplom som general-konsul og overleverede ham endog en afskrift af dette, da det var affattet i en mod hans danske majestæt meget anerkendende form. Han troede at bemærke, at den således viste opmærksomhed gjorde stiftamtmanden „stor glæde", og i sin indberetning om denne samtale bemærkede han, at når han havde udbredt sig noget vidtlöftig over den modtagelse, som han havde fundet, var det ikke for at tilfredsstille sin personlige egenkærlighed, men af glæde over det hensyn, som på denne måde var vist mod hans herre, kongen. Også alle andre af byens mere fremtrædende indbyggere modtoge ham med en forekommenhed, der svarede til den, som stiftamtmanden havde lagt for dagen, og uagtet han antog, at politisk forsigtighed under de daværende vanskelige tidsforhold måtte göre folk mere tilbageholdne i sine udtalelser, troede han dog, at dette netop foranledigede dem

til at vise sig så meget mere imödekommende i sin omgang med den nye svenske agent[1]). Ikke alle de bekendtskaber, som Martinau havde anledning til at göre i de förste dage af sit ophold i Kristiania, vare dog lige behagelige for ham. Han traf således der en fransk vicekonsul Pauly, der tidligere havde været bosat i Sverige, men havde fundet det bedst at flygte derfra for at undgå sine kreditorer og så havde taget sin tilflugt til den norske hovedstad, hvor han ernærede sig ved at meddele undervisning i Fransk.[2]) Hans yngre datter var her året i forvejen bleven gift med den i Kristiania velbekendte svenske musiker Zahr (som Martinau kalder ham: *coryphée fugitif du notre opéra)*, og disse havde da slået sig sammen med en fransk eventyrer, med hvem de skulle have opfört små operetter. Da imidlertid disse ikke viste sig særdeles indbringende, forlod „det lyriske par" Kristiania for at drage til Göteborg, hvor man altså — som Martinau nu skrev hjem — kunde få fat på den samme Zahr, hvis man anså det umagen værd at bemægtige sig hans person[3]).

Martinaus udnævnelse havde efter hans egen beretning vakt megen opmærksomhed mellem hans nye omgivelser, da det var påfaldende at oprette en sådan post på et sted som Kristiania, der i sammenligning med andre norske byer havde en forholdsvis liden handel, ligesom det også forekom folk besynderligt, at den besattes med en hoflæge. Man kunde ikke ganske forstå sammenhængen dermed på en tid,

---

[1]) Således var han i den fölgende uge til middag hos general Wakenitz, deputeret i generalitets- og kommissariats-kollegiet.

[2]) Han omtales af Martinau som *père de Mademoiselle Pauly, fondatrice du temple du gout à Stockholm, qui s'écroula si vite et entraina par sa chute l'espoir à toute la famille d'avoir désormais du pain.*

[3]) Smlgn. H. J. Huitfeldt, Christiania Theaterhistorie, I, 117 o fl. st.

som den daværende, uden at danne sig meget vidtsvævende forestillinger, hvori Martinau naturligvis spillede en meget fremtrædende rolle og derfor også blev tillagt „talenter, der vare skikkede for store formål,“ noget, som öjensynlig smigrede ham, der i det hele synes at have arvet en god del af den forfængelighed, der ofte tillægges det folk, som hans fader tilhörte. Hvad der fornemlig bidrog til at henlede opmærksomheden på Martinau og den af ham indehavte post, var vistnok den nære sammenhæng, som man i Kristiania indbildte sig at kunne formode mellem den af Lofthus ledede bevægelse og de planer, som man troede at kunne skimte bag det nyoprettede general-konsulat. Martinau synes dog ikke selv at have troet, at der var nogen forbindelse mellem disse, skönt han naturligvis ikke undlod at holde et vaagent öje med en begivenhed, der i den grad tiltrak sig den almindelige opmærksomhed, som urolighederne i Nedenæs og Robygdelagets amt. Allerede i sit förste brev — formodentlig skrevet til statssekretær Asp — omtaler han således disse i fölgende ord: „*De har sikkert, min herre, læst i aviserne om et oplöb i Kristiansands stift. Indbyggerne ere der alle söfolk og de råeste i Norge, — som en fölge deraf også tilböjelige til oprör. De have imidlertid denne gang kun vist sig i små afdelinger, og den största samling har aldrig nået et antal af hundrede mand, altid uden våben, således at de nærmest havde præget af folk, som simpelt hen personlig krævede retfærdighed for de udsugelser, som bleve begåede af opkræverne af de offentlige afgifter. Man har sat nogle tropper i bevægelse, hvorefter de have oplöst sig, og en af deres förere, en bonde, eller snarere, som jeg må tro, en lods, er her på Akershus i fængsel. Ifjor foregik der en lignende rejsning, som endte med, at man sendte treti deputerede til Köbenhavn; men denne gang*

have de indskrænket sig til, eller rettere, er det ikke blevet dem tilladt, at sende mere end fire. Man venter nu på virkningen af deres forestillinger. Imidlertid er alt roligt, og den i denne anledning nedsatte kommission har oplöst sig. Der er her endog flere, som vare medlemmer af denne, deriblandt hr. Scheel. Imidlertid forstærker man garnisonen i Kristiansand ved to kompagnier herfra, der skulle marschere på förstkommende Mandag, hvilket de, som jeg håber, ville göre uden videre, da de norske tropper ganske nylig have fået en lignende forögelse i sin lönning, som den, der er tilstået de danske. Her er nok, hvad politiken angår! Mit hoved tilsteder ikke mere på en gang, og har, som De ved, aldrig været rettet derpå." De sidste ord vare jo ikke aldeles på sin plads hos en nylig ansat diplomatisk agent; men det synes dog, som om Martinau der har været sandheden nærmere, end han selv har troet. Ti skönt ansat i en politisk post, manglede han dog de fleste betingelser for at kunne udfylde den, og er nærmest et nyt bevis for upålideligheden af den gamle sats, at den, hvem Gud har givet et embede, giver han også forstand til at styre det.

Kort efter sin ankomst forlod Martinau atter Kristiania for at vende tilbage til Stockholm, hvorfra han ikke för i slutningen af September på ny drog til Norge[1]). Fra dette hans ophold i Sverige er der bevaret en rapport, der er dateret 30 Juni 1787 og har adskillig interesse, da han deri med en vis udförlighed dvæler ved forholdene, således som han havde kunnet opfatte dem under sit förste korte besög i Kristiania. Det er just ikke den allerpålideligste skildring,

[1]) Det förste brev, hvori han meddelte kancelli-præsidenten sin tilbagekomst til Kristiania, er dateret 29 September 1787.

som han på denne måde var sat i stand til at give, og det ser endog næsten ud, som om det, der har været ham mest magtpåliggende, har været at få sammen så meget som muligt. Imidlertid fortjener den dog at kendes. Martinau omtaler her bl. a. den Lofthusiske bevægelse i fölgende ord: „*Grunden til oplöbet var bogstavelig det, som bladene derom have meddelt: overdrevne udpresninger fra skatteopkrævernes side. Dette var i det mindste den grund, som blev fremsat; men en denne nation iboende uvilje mod övrigheden vil altid blive en rig kilde til rejsninger. De beklage sig over amtmanden, over lagmanden, over sorenskriveren, over fogden og selv over presten, hvilke i fællesskab udgöre, hvad de kalde sin övrighed. I virkeligheden behandle disse folk dem på en vilkårlig måde og med så meget större tryghed, som de selv på en gang ere dommere og parter, således at selv de mest lovlige klager blive virkningslöse. En så mislig tilstand indgav dem den beslutning at forsamle sig og opnævne en deputeret for hvert prestegæld. Disse deputerede, treti i tallet, og med Lofthus som ordförer, erholdt lejde for to måneder og bragte sine underdanigste andragender frem for kronprinsen i Köbenhavn. De fremlagde sine skattesedler og beviste således med papiret på bordet, at der var foregået forfærdelige udsugelser. Disse sikre beviser, i forbindelse med politiske toleranse-hensyn, have bragt vedkommende til at betragte deres skridt som tilgiveligt, og de ere blevne afskedigede med löfte om, at der skal ske retfærdighed. Man har i overensstemmelse dermed også på stedet nedsat en kommission, der alene skal have at indhente oplysninger om sagen. Fremstillinger, der ere affattede på böndernes måde, ere modtagne og afsendte til hoffet, men uden at de, såvidt jeg ved, hidtil have havt andre*

fölger, end at to fogder ere blevne afsatte. Hr. Scheel, hr. etatsråd Colbjörnsen og den yngre Falsen, overhofretsassessor, alle bosatte i Kristiania, vare medlemmer af denne kommission. Jeg håber med tiden fra dem at kunne erholde nogle interessante enkeltheder.

Ved tilbagekomsten toge disse insurgenter det parti i ro at afvente virkningen af sine forestillinger; men af hensyn til sin förers sikkerhed, som de vidste var mistænkt ved hoffet, bestemte de sig for, at tolv af dem daglig skulde våge over hans person. I virkeligheden fremkaldte hensynet til de store talenter, som man troede at have opdaget hos ham, en beslutning om at bemægtige sig hans person, og hoffet udstedte også hemmelige ordrer i overensstemmelse dermed. Denne ulykkelige förer, som altfor tillidsfuld havde betroet sin person til en falsk ven, en vis kaptejn Hammer, fandt sig således pludselig overfaldt med to andre mænd, der vare udstillede for at hjælpe ham, men som nu bandt hans hænder med snore, forhindrede ham fra at skrige og med voldsomhed kastede ham i en båd. Hans vagt opdagede meget snart forræderiet, og en mængde bönder satte sig straks langs med strandbredden i besiddelse af alt, som kunde flyde på vandet; men tiltrods for den hurtighed, som de udviklede for at indhente voldsmændene, lykkedes det dog disse at aflevere sit bytte i Frederiksværn og unddrage sig for döden; ti hvis de vare blevne tagne, vare de blevne druknede med det samme. To sådanne 'voldsomheder, forövede fra begge sider, i forbindelse med Lofthus's frihed, havde sikkerlig fremkaldt begivenheder af störste vigtighed. Medens bönderne forlangte sin förers udlevering, blev han under god bevogtning og uden deres vidende bragt til Akershus, en fæstning, der ligger lige ved Kristiania. Flere bönder begave sig derhen tiltrods for afstanden og

opfordrede Scheel og den kommanderende general til at löslade Lofthus. Men gode ord og fremfor alt den utilgængelige fæstning, med dens garnison af hvervede tropper, bevirkede, at de droge bort, idet de dog bydende forlangte, at man skulde give den fangne 3 mark om dagen og en flaske vin. I stedet for dette glimrende traktement er han i lænker, bevogtet som en statsfange, og vagtofficeren har pålæg om at besöge ham hver time for at se, om han forsöger på at befri sig. Denne katastrofe har adsplittet partigængerne; men de må dog i ethvert fald i hemmelighed være i bevægelse. De jage efter en anledning, og de ville ganske sikkert benytte sig deraf, hvis der tilbyder sig nogen god sådan, ligesom alle folk, der en gang have grebet tanken om oprör, fremfor alt i dette land, hvor der ikke er en tilstrækkelig magt til at holde dem i tömme[1]. *De nationale soldater ere kun bönder, uden disciplin og uden militær ånd. Alle undersåtter på landet ere i almindelighed lige fra sin födsel indskrevne som soldater og må allerede i en alder af 16 år tjene efter sin tur. Denne tjeneste foregår fölgelig kun med lange mellemrum, og dens varighed er derhos kun nogle dage om året, således at de, skönt indskrevne og fordelte til sine regimenter, dog ikke et minut ophöre at være bönder og at bevare disses interesser. To infanteri-regimenter, det ene i Kristiania, det andet på Frederikshald, udgöre regeringens eneste stötte: desuden er dette kun en dårlig udstyret del.*

Da sammenrottelsen ikke har været stærk, heller ikke bevæbnet, har man troet at kunne lade være at anvende

[1]) I et senere brev, af 26 Januar, ytrer Martinau: „*M. Adler grand bailli de Christiansand, lá où a éte l'émeute, vient de se démettre de sa charge, avec, dit-on, une pension de 1000 rdl. D. C. C'est un sacrifice, en apparence volontaire, mais au fond forcé pour l'assoucissement des mécontents de son baillage.*“

de nationale regimenters hjælp. I grunden stoler man ikke meget på disse, især under folkelige uroligheder, hvori de ere tilböjelige til at göre fælles sag. Man har for tre år siden fået et bevis herpå i Drammen, hvor der foregik fölgende optrin. En kvinde, som var dreven til fortvivlelse, havde tilsidst fattet den beslutning at hænge sig. Amtmanden og presten havde ikke desto mindre imod almindelig brug tilstedet, at hendes lig kunde blive ordentlig begravet; men folkemassen, der holdt på sin gamle fordom, gjorde derimod den mest levende modstand. Man så sig da, for at skaffe respekt for embedsmændenes afgörelse, nödsaget til at tilkalde 400 soldater; men disse vare alt andet end villige til at hjælpe. Imidlertid fik man dog i hemmelighed gravet delinkventen ned i jorden; men hun fik ikke der nyde lang hvile, da de oprörske gravede hende op, satte et uglehoved i hendes mund og således bragte liget til byfogdens hus, hvor de endelig forlode det.

Denne affære med Lofthus har ligeså lidt som hans fængsling på Akershus fremkaldt nogen opmærksomhed i Kristiania, men har derimod gjort en så meget större virkning i Köbenhavn, hvor regeringen, der er meget mistænkelig, fornemlig i alt, som vedkommer Norge, var bleven meget foruroliget derover og havde bestemt sig til at opfordre kronprinsen til at rejse derhen med en galej. Han havde vel været den eneste, til hvem den havde vovet at betro en sådan expedition; ti hvis man kan tro folkesnakken, undgår man altid med megen omhyggelighed at sende nogen fremragende mand derhen, af frygt for, at man i Norge skal benytte sig deraf og udråbe ham til konge. Den norske feltmarschal, prins Karl af Hessen, er der meget elsket, og af denne grund holder den politiske klogskab ham fjærnet derfra. Denne prins har, siger man, ærgærrige planer, bl. a. at få sin datter gift med kronprinsen, som skal

have vist smag for hendes skönhed blot efter et portræt, som man havde sörget for at lade ham få. Det påståes endog, at den mönstring af tropperne i Holsten, som denne prins iår har foretaget, meget behændig har været aftalt for at lade ham få se originalen. Denne prinsesse skal være af en fuldendt skönhed. Man ser af denne lette skisse, hvor liden enighed der er mellem disse to nationer."

Normændene vare efter Martinaus opfatning et stolt folk, der udmærkede sig ved en stærk uafhængighedslyst, medens de Danske omtrent havde alle de slette egenskaber, som et underkuet folk kan have. Naar en Normand traf sammen med en Englænder og Dansk, vilde han også straks föle sig stående den förste nærmest og aldeles ikke betragte den Danske som sin medborger. Det norske folks klager gjaldt först og fremst, at de ikke havde nogen egen flåde, da der i Frederiksværn kun var 6—8 galejer, dernæst, at de ikke havde noget universitet, da nu årlig 300 unge mennesker måtte rejse til Köbenhavn for at studere, for det tredie, at deres handel var bunden ved forbudet mod at indföre korn til det sydlige Norge uden fra Danmark, for det fjerde, at de behandledes som en erobret provins uden at nyde de et kongerige tilkommende rettigheder, og for det femte over den despotisme, som nu under kongens slövhedstilstand udövedes af regeringskollegierne. Blandt andet skulde der föres klage over, at de skibe, som gik fra Norge til Amerika for at hente sukker, vare tvungne til at anlöbe Köbenhavn på tilbagevejen, hvilket skulde være et påfund af Schimmelmann for at fremme dennes egennyttige interesser. Ligeledes påstodes det, at der var planer i gære mod overhofretten, „*ce dernier monument du Royaume*", idet det ialfald var sikkert, at der i stedet for ti assessorer som der skulde være i denne, på længe kun havde været syv.

Martinau erkendte i sin her benyttede fremstilling af de norske forhold, at disse klager kunde være berettigede, men var dog mest tilböjelig til at tro, at de vare overdrevne, idet regeringens holdning lige over for dens norske undersåtter nærmest bar præget af en svaghed, der hos de höjerestående klasser fremkaldte ligegyldighed, hos de lavere töjlesløshed. Han antog, at denne svaghed snart vilde træde for dagen i Lofthus's sag, da man aldrig vilde vove at overlade ham til lovens straf, „*quoiqu'il soit grevé d'un forfait atroce, en menaçant de passer avec tous les siens sous la domination du roi de Suède*“, — et rygte, for hvis pålidelighed Martinau dog ikke vilde stå inde. Videre omtalte han, at de fire stiftamtmænd og obersterne (regimenternes chefer) altid vare Danske, hvilket dog opvejedes derigennem, at flere Normænd havde opnået de höjeste poster i Danmark, ligesom der ikke vistes nogen partikshed ved besættelsen af de underordnede embeder. Med hensyn til kronprinsen vare meningerne meget delte. Medens nogle tillagde ham de mest ophöjede egenskaber, troede andre hos ham at kunne bemærke forbud på en forvirring i hjærnen. I en ting vare dog alle enige, nemlig i at bebrejde ham hans forkærlighed for militæret, der bragte ham til at forglemme andre sager af den störste vigtighed. Dette havde dog ingen indflydelse på de militære i Norge, som aldeles ikke havde nogen overvægt, men altid syntes at ligge under for civil-etaten og den höjere borgerstand. For övrigt var der her i social henseende en almindelig lighed og meget liden luxus, undtagen ved bordet, hvor det stedse gik overflödigt til, fornemlig med drik. Landets hær skulde tælle 24,000 mand, fordelte i 13 regimenter infanteri, 4 regimenter dragoner, et artilleri-korps og et ingeniör-korps; arsenalerne skulde være i den bedste stand.

Denne lange rapport endte med en opregning af den norske hovedstads mest fremtrædende personligheder, ledsage

af korte karakteristiker, der altså danner et sidestykke til den ovenfor (s. 41 flg.) omtalte karakteristik, der formodentlig skriver sig fra Manderfelts hånd. Den meddeles her i fuldstændig oversættelse:

„Stedets anseede mænd, såvidt jeg for tiden har kendskab til dem, ere fölgende:

Hr. Scheel, en beleven mand, men uden noget fremragende i sin begavelse og, efter hvad jeg tror, uden nogen forbindelser til hove.

Hr. Zepelin, general-löjtnant, stedets kommandant, en fattig mand, dårlig både på legeme og ånd.

Hr. von Wakenitz, general-major, kammerherre o. s. v., „dont je me reserve la définition à l'avenir; car il ne s'est pas communiqué, peut-être simplement pour n'avoir pas trouvé en moi assés d'analogie allemande, dont il est fort entiché; par contre, Madame m'accueilli (sic) beaucoup, et elle le gouverne.“

Hr. Krog, admiral, en mand på seksti år, uden karakter og uden Indflydelse, som uden videre siger alt, hvad som går igennem hans hoved.

Hr. Hesselberg, oberst for det garnisonerende regiment, en stor „facticien“, blid af karakter, men uden den mindste elevation, der svarer til hans stilling, hengiven til sine forretninger og sine pligter. Han er en entusiast for general, baron Sinclairs reglement, hvilket han lader anvende ved sin afdeling.

Hr. Clason, oberst ved ingeniör-korpset, en ubetydelig olding, min gamle ven fra Frankrige for 23 år siden. Alt, hvad han ved, vil han betro mig, idet han er så god, at han ser alt i det bedste lys.

Hr. de Falsen, den ældre, konferentsråd, af en jovial karakter, en olding uden Indflydelse.

Hr. de Falsen, den yngre, assessor i overhofretten.

Jeg har endnu ikke gennemskuet ham; men han bærer præget af en mand med geni.

Hr. Rosenkrantz, broder til vor, assessor i overhofretten, en ung mand med megen naturlig Begavelse og Kundskaber.

Hr. Colbjörnsen, stedets lagmand, etatsråd. Han er den vise på bjerget, som ved alt, hvem man rådspörger om alt, og som bestemmer om alt. Han er i virkeligheden en mand af fortjeneste, en god ven af Scheel og hans Leder. Han forekommer mig som salig Appelblad.

Hr. Wessel, den foregåendes svigersön, general-auditör, justitsråd, en mand med mange kundskaber, ustraffelig og, efter hvad jeg antager, meget hæderlig.

Hr. Hagerup, justitsråd, byfoged, godt hoved, en ligefrem mand, handelsdrivende.

Hr. Berg, zahlkasserer for Norge, justitsråd og efterfölger af Juel, som flygtede til Sverige. Han har ikke sin forgængers sving; ti tiltrods for hans fortjenester, som ere mig ubekendte, er det en stor tosse.

Handelsmænd.

Hr. Anker den ældre, etatsråd. Han eftertragter forrangen over alle de foregående; rig, fordringsfuld og splendid, er han genstand for oprigtig eller forstilt hyldest „de tout ce qui tient au bon ton.“ Efter min opfatning er han den almægtige på stedet, ligesom han også giver sig mine deraf. Han gav mig en audiens, som jeg betalte med al den sluhed, hvortil jeg fandt mig istand. Min hensigt er ikke alene at omgåes ham, men også at vinde ham, noget, som er let gennem en blanding af overlegenhed, svarende til hans, og af eftergivenhed for hans fortjenester, hvoraf han er meget indtagen. Ved indfal-

det (l'irruption) i 1772 var han meget mistænkt af regeringen. Jeg ved ikke, om han vedbliver at nære de samme fölelser; i ethvert fald skal jeg arbejde på at holde ham deri. Men jeg tror, at hans grundsætninger i denne henseende ere meget vaklende, og at de ledes efter öjeblikkets humör.

Dhrr. Per og Jess Anker, hans to brödre, ere ikke af anden Indflydelse, end den, som rigdom i almindelighed giver.

Hr. Collett, en stor klods i handelen (gros lourdaud de commerce), men som ikke desto mindre har et af de første huse.

Hr. Monsen, titulær kancelliråd, rig gennem arv, mådelig handelsmand, vil spille den fiffige, sandsynligvis i kraft af sin bestalling.

Der er ligeledes to fremtrædende enker, der besidde indflydelse i selskabslivet:

Fru Anker, den ældre, som tiltrods for sin alder har en vis energi i sin karakter og et nobelt hjærte; hun förer et stort hus — med et ord, jeg kunde beskylde hende for at efterligne den afdøde marschalinde De Geer, hvis hun havde havt den ære at være kendt af hende.

Fru Holter, måske den rigeste dame i byen, söster af Juel, som flygtede til Sverige, endnu temmelig ung og smuk, jævn, men dog også med sine fordringer i stilhed.

Alle disse personligheder leve i et slags anarki uden at have altfor god rede på, hvorvidt de ere tilfredse eller ikke. De forekomme mig som ligeså mange omflakkende drabanter, som vilde omgive og fæste sig ved den förste planet, der mödte dem.

IV.

Efter sin tilbagekomst til Kristiania synes Martinau i

de tre genværende måneder af året kun at have havt forholdsvis ubetydeligt at indberette af hvad der forefaldt. Der er ialfald ikke fra denne tid bevaret mere end ni breve fra hans hånd, hvoraf flere endog ere ganske korte og af et ubetydeligt indhold.[1]) Et af de emner, hvormed han i disse især beskæftigede sin pen, var den da stedse nærmere udsigt til krig og den stilling, som den dansk-norske stat kunde formodes at ville indtage under et brud mellem Sverige og Rusland. Således indberettede han allerede under 6 Oktober umiddelbart til kongen, at der var kommet ordre om at samle 2—3000 matroser, hvormed man vilde bemande otte linieskibe og fire fregatter, som skulde overlades til Rusland og endog, som det fortaltes, få russiske chefer. Det sidste anså dog Martinau for et ugrundet rygte, der enten var udspredt af ondskab eller af mistillid til sine egne söoffice-

---

[1]) I et brev af 3. Novbr. söger M. også at værge sig mod den mistanke, som kongen kunde fatte om, at han ikke skulde være *„assés surveillant. On m'a donné l'allarme de Stockholm à ce sujet“*, siger han, idet der skulde være ankommet *„des nouvelles trés-interessantes de la Norvége“*, uden at general-konsulen havde talt om disse. I den anledning forsikrede han, at det var ham umuligt at fatte, hvilke disse nyheder kunde være: *„Je le repéte; rien ne transpire ici ni d'ici surtout.“* Hvad der var, havde han indberettet. *„Ce pays est le pendant de la Sibérie quant à la communication. Tout y est de la plus grande uniformité. Notre position géographique nous rend les derniers à savoir ce qui se passe en Europe, car les nouvelles doivent nous être refouliées de Copenhague et Hambourg, et le pays en lui-même offre rarement de quoi rendre compte. Quiconque y a vu une fois de l'année, les a qualiment tous vu. Le charme de l'humanité, la variation y est inconnue. Fort peu des habitans y sont aiguillonnés sur les objets politiques: ils lisent froidement une gazette et voyent sans étonnement le miracle de la (sic) siècle, que la cavallerie Prussienne prend des villes en Hollande et que leurs huzards s'emparent d'une frégatte.“*

rer. Derimod troede han, at det ganske sikkert vilde være en umulighed at få så mange matroser samlede inden den tid, som det var nödvendigt, da de fleste af dem netop vare fraværende i koffardifart. Fjorten dage senere indberettede han, at admiral Krog, som var den, der måtte modtage alle ordrer vedkommende matroserne, havde meddelt ham, at der ikke var indlöbet nogen sådan befaling. Kort efter, 26 Oktober, skrev han til sin konge, at alt nu var i virksomhed i anledning af kronprinsens ankomst, uagtet denne först var bestemt til 6 Juni i det fölgende år; det var hans hensigt at besöge den lystlejr på 9000 mand, som da skulde samles ved Frederikstad. Da dette var ganske nær den svenske grænse, kunde man også håbe at se den svenske konge der, hvilket var Martinaus levende önske. Derfra var „*kun elleve mile god vej igen for at göre et besög i denne lille hovedstad.*“ Videre berettede Martinau, at prinsen af Hessen allerede ventedes til Norge i Maj, formodentlig for at få lidt skik på den lille hær, som i over tyve år ikke havde været samlet på anden måde end kompagnivis til sine årlige övelser. Efter hvad en af deres egen midte havde fortalt, havde officererne endog i umindelige tider manglet telte. Kronprinsens nærværelse syntes nödvendig for at få en forandring i den fuldstændige ligegyldighed, hvormed man nu betragtede alt, som angik kongens tjeneste. Også taltes der meget om krigen, idet det hed sig, at Danmark skulde stille en flåde til Ruslands disposition, ligesom man påstod, at man var kommen under vejr med en plan, som den svenske konge skulde have, om at forlægge nogle krigsskibe til Strömstad. Tilsidst omtalte Martinau, at Manderfelt nylig var rejst fra Kristiania til Köbenhavn for der at udvikle sine talegaver i den sag, som han nu, efter at have vundet i de to förste instanser, havde for höjesteret. Da han ved sin afrejse havde

anmodet om et anbefalingsbrev til baron Sprengtporten, havde Martinau ikke troet at kunne negte ham det, så meget mindre som han havde troet at bemærke, at kongen nu var tilböjelig til at vise mildhed *„pour ce coupable“*, der altså ved at fortsætte med at vise god opförsel kunde finde fuldkommen nåde, hvorhos det jo var af interesse, at han vandt sin sag, idet han da en dag kunde bringe sin hustrus formue til Sverige. Den sag, hvorom det for öjeblikket drejede sig, var nemlig — hvad forövrigt Martinau ikke oplyste — processen med grev Danneskiolds bo, som först var behandlet af en særskilt kommission og derpå af overhofretten, som ved en i Februar 1787 afgiven dom havde tilkendt Manderfelt en större sum. Af den måde, hvorpå Martinau her omtaler denne æventyrer, må det synes, som om han aldeles ikke kan have havt nogen bestemt vished, måske ikke engang anelse om det forhold, hvori Manderfelt da allerede længe havde stået til Gustav III. Det er jo også ganske rimeligt, at denne har plejet at holde sine forskellige agenter så meget som muligt i uvidenhed om den stilling, som de andre indtoge, og om den tillid, som kongen nærede til dem. Manderfelt har måske selv gjort tjeneste som den, der skulde bevogte Martinaus skridt, og når det netop på denne tid heder sig, at man i Stockholm fik interessante nyheder fra Norge, hvorom generalkonsulen ikke havde sendt nogen underretning[1]), da er det meget sandsynligt, at disse netop kom fra Manderfelt. Rimeligvis har denne derved lagt en vel stor vægt på det interessante og derved gået sandheden for nær, måske i håbet om, at han kunde göre sin lykkeligere rival mistænkelig og såle-

[1]) Smlgn. det ovenfor s. 76 i noten anförte brev af 3 November 1787, hvori Martinau selv hentyder til, at han var forberedt på at blive mistænkt for ikke at udfolde en tilstrækkelig iver på sin post.

des selv komme nærmere mod det mål, som han allerede på denne tid havde stillet sig, at blive ansat i en diplomatisk post. Folk, for hvem det at göre lykke er hovedsagen i livet, ere ofte kun lidet kræsne med de midler, som de bringe i anvendelse, og Manderfelt har selv ofte godtgjort, at han i denne henseende var en af de mindst nöjeregnende.

I et af de påfölgende breve, af 10 November, omhandlede Martinau det indtryk, som Gustav III's pludselige besög ved hoffet i Köbenhavn havde gjort på Normændene, da efterretningen herom den ottende var kommen til Kristiania. Hvad dette skulde betyde, vidste endnu ingen rigtig at forklare sig; men Martinau var dog overbevist om, at man med ham var enig i at nære det oprigtige önske at se et lykkeligt udfald af hans skridt, hvorom de nærmest troede, at det sigtede til begge nationers held på dette kritiske tidspunkt. Han berettede i den anledning fölgende træk: „*Igåraftes fortalte man i et stort selskab, at Deres majestæt havde havt en samtale på to timer med kongen af Danmark, kronprinsen, grev Bernstorf og andre danske ministre. På mit spörgsmål om, hvem Deres majestæt havde havt med sig, svarede man: „Ingen! han selv var nok“. Jeg erkendte denne sandhed med et beskedent buk, som blev efterfulgt af en sagte, bekræftende mumlen fra den hele forsamling, der igen — ligesom efter nærmere overvejelse — blev aflöst af en almindelig taushed, som om man måske havde sagt formeget, der kunde benyttes til en ondskabsfuld fortolkning. Jeg bönfalder Deres majestæt om ikke at forringe tilfredstillelsen ved en sådan hyldest gennem den mest ubetydelige mistanke om, at det skulde være smigreri fra min side, for hvilket jeg har en rædsel. Sagen er sikker; den foregik ved bordet, i nærværelse af tyve personer. At gentage den er mig ligeså behageligt, som*

det vilde været mig pinligt at berette det modsatte, hvilket jeg dog, tvungen af min pligt, vilde gjort med den samme nöjagtighed. Man har her en höj mening om Deres majestæts personlighed; men netop af den grund önske de, at de ikke må blive regerede af Deres majestæt, ligesom forkælede börn, der beundre og frygte klartseende overordnede." Dette er mere en pröve på, hvorledes Martinau forstod at benytte, hvad der kunde forefalde, til deraf at sammensætte en skildring, der kunde göre et behageligt indtryk på Gustav III^s forfængelighed, end et træk, der beviser, hvorledes stemningen virkelig var i den lille hovedstad, hvor han nu levede. Det ser næsten ud, som om han var bange for, at der arbejdedes mod ham, og derfor har villet bringe det mest mulige ud af, hvad han så og hörte, for således at forekomme sine medbejlere til kongens gunst, ved at benytte de samme midler, som de.

I endnu et brev, af 17 November 1787, dvælede Martinau ved det samme emne, idet der nu med sidste post var kommet nærmere efterretninger derom fra Köbenhavn, hvorefter han troede at kunne vente en nærmere allianse, overensstemmende med den fornuftigste politik, der vilde give disse nationer[1]) en hidtil ukendt betydning og fremfor alt befri dem for ethvert afhængigheds-forhold til Rusland. Efter Martinaus udsagn skulde disse udsigter have vakt en almindelig tilfredshed i Kristiania, hvor man blot önskede, at det måtte lykkes den svenske konge at bibringe grev Bernstorf en lignende höjsindet tænkemåde og lade ham få smag for det store i at være uafhængig! Efter et brev, som

---

[1]) Martinau bruger her som ved flere andre lejligheder udtrykket *ces deux nations* på en sådan måde, at derved tydelig menes den svenske på den ene og den dansk-norske på den anden side.

admiral Krog havde modtaget fra sin sön i Köbenhavn, havde man der hilst kongen i teatret ved at benytte de ord: „Velkommen, min ven!" som netop forekom i det da opförte stykke, — et træk, som hvis det var sandt, måtte göre det danske parterre al ære. Martinau havde ligeledes seet et andet privat brev fra „en bibliotekar", der rosende omtalte den dybe indsigt, som Gustav III skulde have lagt for dagen ved et besög på det kongelige bibliotek. I det samme brev omtalte også Martinau et besög, som Kristiania i de samme dage havde fået af en fornem udlænding, en greve af Miranda, der sagdes at drive metallurgiske studier, men uden at man af hans optræden på rejsen fik noget indtryk af, at disse havde været indbringende for ham. Han havde først været i Karlstad og beseet de vermelandske jærnverker og var dagen efter sin ankomst til Kristiania atter rejst derfra for at aflægge et besög ved Kongsbergs gruber, hvorpå han den 17de agtede at drage til Göteborg. Efter Martinaus beskrivelse var greven i besiddelse af store talegaver, hvorved han i Kristiania havde bragt selv de værste snakkere til taushed. Man havde pludselig ført ham til en stor middag, hvor man netop var i begreb med at sætte sig tilbords, da greven kom; men neppe havde man sat sig, för han var den eneste af det hele selskab, som førte ordet, medens de øvrige forvandledes til hans lyttende tilhørere. Navnlig vare hans vidtløftige rejser et udtømmeligt emne, ligesom han i sine taler kom med heftige udfald mod despotismen, fanatismen og selv mod katholicismen!

Det sidste brev, som Martinau i 1787 sendte hjem til sin konge, var af 8 December. I dette meddelte han, at der i den kommende sommer skulde holdes tre forskellige lejre i Norge, og at kronprinsen skulde komme til Frederikstad 19 Juni. Videre berettede han: „*Lofthus er fremdeles i*

lænker på den fæstning, som ligger lige ved denne by, medens man forbereder hans proces. To af hans dommere ere sendte til vedkommende distrikter for der at indhente mere udförlige oplysninger, hvilket man siger vil beskæftige dem hele vinteren igennem. Politiken vil, som jeg håber, denne gang heldigvis kunne forenes med billigheden, således at denne stakkels mands liv reddes. Juristerne påstå for alvor, at hans forseelse ikke er af den natur, at den kan pådrage ham dödsstraf. Han har, sige de, kun været ordförer for nogle plagede undersåtter, som aldrig have fremstillet sig på nogen voldsom måde og heller aldrig bevæbnede. Alle disse smukke udtalelser ere efter min mening forlöbere for den mildhed, som udmærker den nuværende regering." Tilsidst berettede Martinau for kongen, at under den ro, som for öjeblikket herskede, tænkte flere af stadens matadorer på i denne vinter at rejse til Stockholm, hvis man der opförte „Gustav Vasa".

Det besög, som Gustav III i Oktober 1787 aldeles uforberedt havde aflagt ved hoffet i Köbenhavn, og hvorved Martinau i sine her omtalte breve fra slutningen af året 1787 dvælede med forholdsvis stor udförlighed, var også i virkeligheden en af de mærkeligste politiske begivenheder, som forefaldt i löbet af denne vinter, og det var derfor aldeles i sin orden, at Martinau, såvidt muligt, sögte at göre sin konge bekendt med det indtryk, som hans optræden havde gjort på Normændene. Dette kongebesög tiltrak sig en så meget större opmærksomhed, som man netop ved den tid i Norge og Danmark ligeså vel som i Sverige var meget spændt på at se, hvad fremtiden bar i sit sköd, og derfor med forögет interesse betragtede alt, som syntes at kunne bidrage til at löse tidens store politiske gåder. Det var klart, at Gustav III om

hösten 1787 havde foretaget en stor svingning, og at han efterstræbte et forbund med det dansk-norske monarki, rettet imod Rusland; det var kun tvivlsomt, om dette var ærlig ment, og om der ikke bag den venlighed, som for öjeblikket fremskinnede af hans hele optræden mod sin vestlige nabostat, alligevel kunde skjule sig planer, som ikke vel tålte at komme frem i dagens klare lys. Gustav III var en sådan personlighed, at der kunde tiltroes ham alt, og man måtte aldrig stole for meget på hans ord. I virkeligheden havde han dog nu forelöbig opgivet alle sine gamle erobringsplaner for i det sted at kaste sig ind i nye idéer, idet han ved en krig mod Rusland vilde samle alle Svenske og Finner om sig og aflede deres opmærksomhed fra den indre politik, som da var begyndt at antage et præg, der ikke synderlig huede ham. Intet foretagende forekom ham under de daværende forhold mere skikket til at opnå dette mål, end netop en krig med Rusland, som desuden på den tid, da dette rige befandt sig i krig med Tyrkiet, kunde föres under ganske gunstige udsigter, da Sverige kunde støtte sig til England og Preussen, der nu holdt stærkt sammen. Tiden var fuld af brydninger mellem de politiske modsætninger; hele Europa befandt sig i en tilstand, der besad så meget af krigens uro, at den ikke kunde kaldes fred, og da var ikke Gustav III den mand, som önskede at holde sit land udenfor det store sammenstöd, som syntes at rykke nærmere og nærmere. Ligesom han nogle år tidligere, under noget lignende omstændigheder, havde tænkt at benytte disse til at kaste sig over Norge, gjaldt nu hans forhåbninger en krig mod Rusland, og dette land optog nu alle hans tanker.

Forat det skulde kunne være muligt at rette et angreb fra Finland mod den russiske kejserstat, var det imidlertid en nödvendighed for Gustav III at have ryggen fri og være

forsikret om den dansk-norske regerings hensigter under en svensk-russisk krig. I denne henseende kunde han ikke uden videre være rolig, da der gaves en traktat af 1773, hvorefter Rusland i tilfælde af angreb var berettiget til at vente understöttelse fra dansk og norsk side, ligesom han på sin side bestandig var optrådt på en alt andet end tillidindgydende måde. En sådan traktat kunde dog omgöres, og for personlig at virke for sin sag var det, at Gustav III foretog den rejse til København, som gav Martinau stof til flere breve og, hvis man tör anse hans beretning for en pålidelig kilde, skulde have vakt megen glæde hos Normændene. Imidlertid var dog den jubel, hvormed Martinau havde fundet sig beföjet til at hilse denne begivenhed, noget overilet, og de store fölger, som han, og vistnok også andre med ham, havde ventet sig deraf, udebleve aldeles, idet regeringen i København ikke lod sig påvirke til at opgive sine tidligere forbindelser med Rusland og at tro på oprigtigheden af sin gamle fiendes pludselige omvendelse.[1])

Det eneste positive udbytte, som det lykkedes Gustav III at bringe med sig tilbage fra sin rejse, var et venskabeligt brev fra Kristian VII, der bagefter kunde fremvises for hans råd og for dette tjene som vidnesbyrd om, at det, som han havde tilsigtet, var at få sikkerhed for den dansk-norske regerings holdning, og at dette på en måde også var opnået.

---

[1]) En fremstilling af disse forhold findes hos E. Holm, Danmarks politik under den svensk-russiske krig 1789-1790 (trykt i det danske videnskabs-selskabs skrifter, femte række, histor.-filos. afdeling, IV b, side 35 flg. — også særskilt). Senere har den samme forfatter meddelt Bernstorfs beretning om de forhandlinger, som han under Gustav IIIs besög i København förte med denne, i Dansk historisk tidsskrift, fjerde række, I, 679 flg.

Så meget havde han i ethvert tilfælde havt anledning til at overbevise sig om ved sit personlige samvære med kronprinsen og Danmarks ledende mænd, at disse nærede et oprigtigt önske om at bevare freden i Norden, og der var altså ingen grund for ham til at frygte noget fra denne kant, hvis han selv holdt sig rolig. Men det var netop dette, han ikke havde til hensigt, og deri lå allerede på forhånd faren for, at hans tilnærmelses-forsög skulde blive ganske resultatlöse. Imidlertid gjorde Gustav III forelöbig alt muligt for at give det udseende af, at han havde opnået, hvad han vilde, og at den dansk-norske regering ikke var uvillig til at gå ind på hans forslag om tilnærmelse, som da skulde danne grundlaget for nye politiske kombinationer. I dette lys fremstillede han også selv bagefter sagen for sit råd. På den anden side havde det dog lykkets for ham at bibringe den dansk-norske regering den mening, at han for öjeblikket nærede fredeligere tanker, og at han også ligeoverfor Rusland vilde fölge en politik, der forebyggede det brud, hvorefter han nys havde tragtet. Under denne forudsætning havde man i Köbenhavn vist sig imödekommende, medens Gustav III var gået ud fra det modsatte synspunkt. Når så modsætningen mellem begge parters forskellige opfatning kom for en dag, vilde den gensidige skuffelse fremtræde så meget stærkere, og den dansk-norske regering måske fastere end nogensinde stå ved sit forsvars-forbund med den russiske. Dermed var i grunden det kommende års politik bestemt, uagtet den dansk-norske regering fremdeles gjorde, hvad den formåede, for at forebygge et fredsbrud og muliggöre bevarelsen af det venskabelige forhold.

Uafhængig af disse politiske forhold havde det allerede i 1787 været bestemt, at en del af den norske hær i det kommende år skulde samles til en lystlejr ved Frederikstad

og kronprinsen samtidig besöge Norge. En sådan rejse havde, som i det foregående er omtalt, allerede tidligere været på bane og var nu endelig bleven bestemt. Det var vistnok også i virkeligheden det bedste middel til at modarbejde de svenske agitationer i Norge, om hvilke man i Köbenhavn ikke vel kunde være i uvidenhed, og den misfornöjelse med fædrelandets politiske stilling, som ligeledes begyndte at ytre sig lidt mere höjlydt end tidligere. Den forandrede holdning, som Gustav III havde forsögt at indtage om hösten 1787, kunde i denne henseende ikke tillægges nogen synderlig betydning, idet der i den ikke lå nogen sikkerhed for, at han også i fremtiden vilde vise en lignende villighed til at opgive sine gamle erobringstanker, og kronprinsens rejse vedblev derfor lige fuldt at være bestemt. Det var en demonstration for at knytte Normændene fastere til kongehuset, af hvilken der var al grund til at vente det heldigste udfald, og til at opgive den var der således nu ikke mere grund end för. Medens således de to skandinaviske regeringer endnu ikke havde vundet frem til faste udgangspunkter for sin fremtidige politik, og dels skuffede sig selv, dels hverandre indbyrdes, vedblev den fyrstelige rejse til Norge at være den store begivenhed, hvorom den almindelige opmærksomhed, navnlig i det land, som besöget skulde gælde, grupperede sig, og som imödesåes med stor spænding.

Selvfölgelig var der under disse omstændigheder ingen, hvem rejsen mere måtte interessere, end Sveriges diplomatiske agent i Norge, og den afgav også et velkomment stof for hans brede pen. Allerede i et brev af 5 Januar 1788 var Martinau inde på dette interessante emne, idet han meddelte et rygte om, at der påtænktes en formæling mellem kronprinsen og en preussisk prinsesse. En sådan plan, skrev han, tiltalte meget landets magnater, som ikke önskede at se

ham i Norge og antoge, at rejseplanen vilde gå overstyr hvis der kom et giftermål istand; men medens „de styrende" vilde have ham bort, nærede „de lydende" et levende önske om at få se ham på norsk grund, idet de led under de förstes undertrykkelser, da disse vare så langt fjærnede fra administrationens hovedsæde, at de troede at kunne sætte sig udover alle hensyn til denne. Misfornöjelsen herover var almindelig og udpræget; men håbet om en snar forandring forhindrede dog, efter Martinaus formening, et udbrud af denne. Den skildring, han under sådanne forudsætninger har givet af forholdene i Kristiania, måtte, om den var pålidelig, give et lidet trösteligt billede af tilstanden. Imidlertid er den efter al rimelighed meget overdreven, men kan dog til en vis grad belyse forholdene. Der var, hvis man kunde tro Martinau, udbredt en almindelig gensidig mistillid mellem alle samfundets klasser, i den grad, at der i den hele by neppe kunde påvises fire personer, som vare oprigtige venner! Selv garnisonens officerer befandt sig på en spændt fod sig imellem, så at det endog skulde være meget sjeldent at se dem sammen; kun om en ting vare de enige, at foragte andre samfundsklasser og bryste sig af sin egen stand: „*en dårlig erstatning for den fattigdom, hvori de må leve!*" En by med mere uenige indbyggere end Kristiania fandtes ikke; den var „*tvedragtens fædreland*". Til denne skildring föjede Martinau nogle bemærkninger, der just ikke udmærkede sig ved sin slående sandhed, at nemlig en mindre delikat nabo, end Gustav III, med hans agtelse for den ellers miskendte politiske ejendomsret, derigennem vilde have god anledning til at krænke denne, hvilket han dog under de lykkelige forhold, hvori Svenskerne for öjeblikket befandt sig, aldeles ikke kunde önske! Tilsidst berettede han, at Scheel, stedets „*store stiftamtmand*", i denne måned vilde

göre en rejse til Danmark, og at han tænkte på at lægge hjemvejen over Stockholm og tage sin hustru med derhen.

Martinau optræder i sine rapporter fra denne tid gærne som den overlegne mand i sit forhold til sine nye omgivelser, uagtet rigtignok disse samme rapporter frisk væk levere beviser for, at hans store tanker om sin egen dygtighed og overlegenhed ikke vare aldeles berettigede. Imidlertid havde han dog et vist talent til i sine indberetninger at efterligne den lette diplomatiske tone, og navnlig kan han være ganske heldig som sarkastiker. Dette talent havde han bl. a. også lejlighed til at lægge for dagen i anledning af kronprinsens forventede besög i Norge, der, som man let kan tænke sig, måtte bringe mange besynderligheder frem for dagen. Kristiania var på den tid kun en ganske liden by, og der var næsten hengået 40 år, siden den sidst havde havt et kongeligt besög. Blandt meget andet, som nu skulde frem og vise sig, var også stadens borgergarde, som Martinau allerede fik anledning til at se i slutningen af Januar under det da afholdte marked[1]). Borgervæbningen havde hidtil ikke havt nogen fælles uniform; men hver mand mødte frem til exercits i sine egne klæder. Da forrige århundredes moder ikke udmærkede sig ved den ensformighed, som er særkendet for vor tids sorte dragt, måtte synet af et således udstyret militært korps vække en fremmed tilskuers munterhed. Spörgsmålet, om byen skulde opföre en æreport til kronprinsens höjtidelige indtog, havde også foranlediget megen snak; men man var dog til-

---

[1]) I et brev af 26 Januar 1788 siger han: „*Nous sommes ici en tems de foire, qui n'offre rien, sinon le comique de voir les bourgeois monter la garde, nuancés de toutes les couleurs. On diroit, à les voir la ville en grand danger, et qu'en conséquence on auroit indistinctement, fort à la hâte, accablé (?) ces Messieurs, grands et petits d'une bandoulière et d'un fusil*“.

sidst kommen til enighed og havde bestemt, at der i dette öjemed skulde anvendes 4000 rdl., hvilket Martinau også fandt gjorde dem ære, idet det var, hvad byen skyldte landets regent og tilkommende suveræn. En anden idé, som nu også var kommen frem, formodentlig i samme anledning, var at give det hele folk en almindelig nationaldragt, hvortil man havde tænkt at vælge den dragt, som brugtes i Frederik III's tid. Tanken var öjensynlig lånt fra Sverige, hvor jo også „den svenske dragt" var en af Gustav III's yndlingsidéer[1]).

I det hele taget var Martinau under denne vinter meget mindre tilfreds, end han havde været ved sit förste besög i Kristiania, og grunden hertil må vel også for en del söges deri, at han selv på sin side fölte, at han ikke længere var ligeså vel seet, som tidligere. Dette var igen tildels en fölge af, at han nu var bleven genstand for mistanke fra hoffet i Köbenhavn. Herom blev han underrettet i en skrivelse fra statssekretær von Asp, som tillige meddelte ham, at han efter kongens önske måtte se til at undgå alt, som kunde vække endog blot den svageste tvivl om, at man fra svensk side tilsigtede andet end en inderlig og oprigtig allianse. Hvad så end Gustav III's tanker kunne have været,

---

[1]) I det i foreg. note anførte brev af 26 Jan. 1788 heder det: „*Il est question, et trés-sérieusement, d'établir un habillement national. La bonne mine de notre ambassade en aura fait l'idée. Ce sera le costume du tems de Frédéric III.*" Forøvrigt handlede dette brev om en svensk mand i Kristiania ved navn Boye, *un pauvre homme qui vient d'obtenir sa grace du roi, de pouvoir retourner dans sa patrie.* Der var til ham ankommet flere pengebreve, som bare tydelige spor af at være åbnede undervejs og berøvede sit indhold, og herom havde nu Martinau underrettet vedkommende svenske myndigheder.

da han bestemte sig for at ansætte en agent i Norge, så vare disse ialfald nu for en tid aflöste af ganske andre planer, og derfor måtte også hans general-konsul i Kristiania instrueres i overensstemmelse dermed, så at han ikke foretog sig noget, der kunde rokke tilliden til kongens hensigter hos den dansk-norske regering. Martinau tog sig imidlertid meget nær af, at hans herre blot havde kunnet nære tvivl om, at han altid havde iagttaget klogskabens bud, og udviklede i den anledning meget udförlig alt, som kunde overbevise kongen om, at han her havde vist al önskelig konduite. Han havde jo, skrev han i sit meget lange brev af 9 Februar 1788, allerede været udsat for den dansk-norske regerings mistanke, da han blev ansat i sin nuværende post, forinden han endnu havde sat foden på norsk grund; men efterat han var kommen til Kristiania, havde han ikke foretaget noget, som kunde bestyrke denne mistanke: „*Deres majestæt kan være overbevist om, at jeg ikke skal skade alliansens store verk. Gud give dertil sin nåde! men uden denne mægtige stötte tvivler jeg derom; ti de have ikke mod til at afryste det moskovitiske åg.*“ For at vise, at han var „*suspect par la nature de la chose et non par la plus legère inconduite*“, fortalte han, at man i Kristiania var bleven aldeles overrasket ved hans uventede ankomst forrige sommer, så at der ikke havde været tid til nogen påvirkninger, og som en fölge deraf havde han da fundet en oprigtig og venlig modtagelse. Da han om hösten kom derhen for anden gang, mærkede han imidlertid fölgerne af regeringens insinuationer, som nu havde fået anledning og tid til at virke. Stiftamtmanden fandt sig således ikke beföjet til at besvare Martinaus förste visit för efter tre ugers forlöb, og det varede

endog hele to måneder, forinden han sendte ham en indbydelse til sit hus. Scheel måtte her öjensynlig handle efter ordre, da Martinau havde den opfatning, at han selv skammede sig over at være nödsaget til at behandle ham på en så lidet hensynsfuld måde, hvorfor han også hver gang de mödtes kom med undskyldninger over sin forsömmelse. Martinau havde siden sin tilbagekomst kun en eneste gang været i middag hos stiftamtmanden, indtil han for ganske nylig var bleven buden på et bal hos ham, hvad ikke vel kunde undgåes.

Under indflydelsen af denne tilbageholdenhed fra stiftamtmanden, og, som han selv troede, efter ligefrem påvirkning af denne, så Martinau på den måde sin selskabelige omgangskreds lidt efter lidt formindskes. Indbydelserne til ham og hans familie bleve stadig sjeldnere, og to af byens förste handelshuse fandt sig endog opfordrede til at vise regeringen sin hengivenhed ved aldeles ikke at invitere den mand, som i dens öjne skulde være mistænkt. Efter sin egen påstand besvarede han denne påfaldende fremgangsmåde kun med höflighed og opnåede også derved at tvinge en anden af byens förste familier til at indbyde ham til et bal. På de få steder, hvor han nu kom, fölte han sig tilbagestödt og fandt kun liden hjærtelighed. Hans damer havde også vanskeligheder ved at finde omgang, idet de af sit eget kön betragtedes som „*farlige slanger*“, der vilde lokke statshemmeligheder ud af dem, og når de gjorde et spörgsmål, fik de kun enstavelsesord til svar. Kort sagt, man behandlede general-konsulen og hans familie på samme måde som en fremmed minister, der må holdes i en vis afstand; det mærkelige ved det hele var imidlertid det, at Scheel fornöjede sig nok så godt med Martinau, når de

mödtes. Denne havde derhos i ethvert tilfælde „*fire gode huse*“, hvor han omgikkes på en fortrolig fod[1]).

Et af disse huse, hvortil Martinau fremdeles havde adgang, var sandsynligvis admiral Krogs, hvor han var buden i et middagsselskab på kronprinsens födselsdag, 28 Januar, og hvor der ialt var 32 gæster, deriblandt stiftamtmanden, general Zepelin, general-lötnant von Krogh, general-major Wakenitz, kammerherre, oberst Mansbach[2]) og de tre brödre Anker, Bernt, Peder og Jess. De i selskabet udbragte skåler bleve drukne af en stor pokal med låg, der gik bordet rundt, således at enhver efter tur holdt dette, medens hans nabo drak af pokalen. Da således værten rejste sig og udbragte „dagens skål“, holdt stiftamtmanden först i låget, medens admiralen drak, og modtog derpå pokalen af denne for selv at levere låget til sin næste sidemand. Det var i begyndelsen

---

1) Ifølge det her benyttede brev af 9 Febr. 1788 havde Martinau meget travlt med at modbevise de angreb, som fremkom imod den svenske administration i anledning af „*l'ordonnance émanée nouvellement, qui défend les jugements sinistres sur les mandements ou opérations de l'état.*“ Hans væsentligste forsvarsgrund var den, at vedkommende bestemmelse aldrig vilde blive bragt i anvendelse uden *d'une manière, qui marque le roi clément et philosophe.*“ Adskillige bagvaskelser kom også fra Pauly, som fik stoffet fra sin datter i Stockholm. Nogle unge Normænd, som den foregående vinter havde besögt den svenske hovedstad, havde også udbredt et rygte om, at Gustav III var fordrukken! Martinau forsikrede, at der ikke var ædrueligere fyrste til, og tröstede med, at *ce bruit n'a été qu' éphémère et l'on est autant disposé ici qu'aucune autre part du monde de convenir de deux qualités constitutives de Votre Majesté: la douceur du caractère et la sagacité de l'esprit!*“

2) Denne var chef for det söndenfjeldske regiment (på Frederikshald) og havde da været tre uger i Kristiania. For Martinau påstod han, at han havde kendt Gustav III personlig. Efter Martinaus mening var han *un vrai roué de cour, grand parleur et complimenteur.* 4 Juli 1788 blev han general-major.

kun de fornemste gæster, som drak, og da prinsens navn ikke var nævnt ved udbringelsen af skålen, indskrænkede disse sig alene til at rejse sig fra sine pladse. Således gik det i nogen tid, indtil pokalen kom til den, der sad foran Martinau. Idet denne leverede Martinau pokalen, sagde han lige ud: „Prinsens skål!“ Dette benyttede Martinau til en liden demonstration og svarede: „I dette tilfælde må jeg drikke den med al den ærbödighed, som skyldes hans højhed“, og rejste sig ret op, idet han så ærbødig som mulig drak af pokalen. En ung löjtnant og kammerjunker, Gyldenstjerne Sehested, der hørte til byens toneangivende unge herrer, blev strax meget begejstret over denne hans opförsel og bevidnede ham i alles påhör, hvor henrykt han var over den ærbödighed, hvormed han var optrådt. Værten udbragte derefter: „Naborigets skål!“ og henvendte denne til Martinau; enhver rejste sig derved, idet han drak, op fra sin stol, uden videre ceremonier. Men da raden kom til Sehested, rejste han sig op med pokalen højt löftet og sagde: „Jeg har her den ære at drikke hans majestæt, kongen af Sveriges skål!“ Dette, der formodentlig skulde være en slags tak for den måde, hvorpaa Martinau havde drukket kronprinsens skål, kom imidlertid meget uventet for de tilstedeværende, der ikke vidste, hvad de skulde sige hertil. Kun Martinau rejste sig op, og medens de övrige samtlige bleve siddende, havde man det syn at se ham og Sehested stående ved hver sin ende af bordet, i sine nationale farver. Lidt senere udbragte Martinau atter en skål: „Norriges frelsning!“ der dog ikke vakte noget opstyr, men ganske maskinmæssig gik sin tur rundt om bordet.

Så ubetydelig denne begivenhed end var, så nöd den dog æren af at blive indberettet til Gustav III med alle sine detaljer, ligeså vel som en anden, der forefaldt dagen

efter, på kongens födselsdag. Denne dag vare Martinau og hans sön höjtidelig indbudne til at overvære en examen ved den matematiske skole (som krigsskolen dengang kaldtes). Man viste her de svenske gæster en ære, som Martinau antog måtte misbilliges af „den politiske liga", hos hvilken han ikke var vel seet. En af lærerne holdt nemlig en tale, hvori han bl. a. opfordrede ungdommen til at dyrke videnskaberne, og idet han pegte til den side, hvor Martinau havde sin plads, bad han dem sætte sin ære i ikke at stå tilbage for nabofolket, der i enhver gren af videnskaberne gav dem et fölgeværdigt exempel. Det hele var neppe andet end et höflighedsbevis; men det forhindrede ikke Martinau fra deri at finde et nyt tegn til, at stemningen var meget gunstig for Sverige, endskönt regeringens årvågne politik sögte at påvirke den i en fiendtlig retning[1]).

Uagtet det skulde synes, som om kronprinsens rejse til Norge måtte være aldeles bestemt fastsat til sommeren 1788, gik der dog udover våren rygter om, at den var opgiven, som en fölge af statsrådets forestillinger, der havde påvirket kronprinsen således, at det hed sig, at han vilde blive hjemme i Danmark. Dette var imidlertid intet bevis på, at regeringen vilde fremkalde en for Sverige ugunstig stemning, idet en opgiven af en så længe fastsat plan med nödvendighed måtte virke opirrende på det norske folk og derved let kunde have fölger, der ikke vilde blive heldige for foreningen, allermindst da der til samme tid var kommet ud rygter om, at den svenske konge ikke alene vilde aflægge et besög i den paatænkte lejr, men også troedes at tænke på en rejse lige

---

[1]) I det samme brev af 9 Februar er der en efterskrift, som lyder således: „*Le jour de la fête du roi une société d'amateurs donna sur un petit théatre d'ici une drame intitulée: Le major André. Le soir il y eut bal à la maison des francs-maçons.*"

til Trondhjem! Det virkelige forhold har formodentlig været, at man i regeringskredsene og kronprinsens omgivelser i Köbenhavn altid havde havt opmærksomheden henvendt på de hindringer, der under den daværende politiske situation let kunde komme i vejen for den paatænkte rejse, og at dette har foranlediget rygter som de nævnte. Dette viser sig også deraf, at man udover våren fortsatte med de tilberedelser, som en gang vare påbegyndte [1]).

Således måtte f. ex. alle rygtesmede og Martinau selv daglig have anledning til at overbevise sig om, at der ikke var tale om at opgive den en gang bestemte store lystlejr ved Frederiksstad, der skulde afholdes samtidig med kronprinsens ophold i Norge sommeren 1788 og kommanderes af prins Karl af Hessen i dennes stilling af överstbefalende over den norske hær. Han skulde i den anledning nu for tredie gang komme til Norge, hvor han allerede måtte være længere tid, forinden kronprinsen afrejste fra Köbenhavn, forat lejren kunde være i fuld stand til dennes ankomst. Tilberedelserne til denne lejr, der på den tid var noget i Norge aldeles ukendt, måtte vække megen opsigt og blive meget omtalte. Det var derfor ingenlunde urimeligt, at man også satte dem i forbindelse med et besög af den svenske konge, som

---

[1]) Martinaus *underdåniga skrifvelse* af 15 Marts 1788. Det heder i denne bl. a.: *Un jeune officier, nommé Møller, s'enfuit l'année passée avec la femme d'un bourgeois. Ils ont vecus à Strømstad, et ont obtenu leur grace; mais il a dû renoncer à sa place de lieutenant au regiment de cette garnison. Sur sa très-humble déclaration au Prince Royal d'être dans la nécessité de demander service en Suède, le Prince Royal a mieux aimé le reprendre au service en Dannemarc. Un bien intentionné m'a dit, qu'il craignoit, que Votre Majesté eut ignoré, què le prince d'Augustenbourg est l'arbitre des acts politiques par l'influance de son auguste épouse sur le Prince, son frére.*"

nu skulde komme til Norge for at fortsætte de forhandlinger, som man måtte antage vare förte i Köbenhavn, da han havde været der den foregående höst for at forsöge sine overtalelsesevner til at vinde den dansk-norske regerings alliance eller ialfald neutralitet under sin forestående krig med Rusland.

Rygterne om, at Gustav III havde til hensigt at komme til Norge, og det ikke inkognito, men i sin fulde kongelige pomp og med en talrig svite, synes at have været meget udbredte og at have fundet adskillig tiltro. Det fortaltes således, hvis man tör tro, hvad Martinau berettede i et brev til sin konge af 26 April, at den russiske gesandt i Köbenhavn havde fundet sig beföjet til at foreholde grev Bernstorf, at hans kejserinde ikke betragtede denne plan uden betænkelighed, og at grev Bernstorf også i den anledning havde henvendt sig til den svenske ambassadör for at faa ham til at påvirke sin konge. Ligeledes skulde det være fortalt, at en russisk kurer på gennemrejsen gennem Stockholm skulde have givet „*bydende advarsler*". Der gik ellers også rygter om, at prinsen af Hessen ikke skulde komme op som chef for den store lejr, da det sagdes, at han måtte rejse til sin broder, landgreven i Hanau, hvis hær skulde have gjort en del optøjer i anledning af, at han havde pryglet en officer, som derefter på en opsigtvækkende måde havde berøvet sig selv livet. Historien löd dog lidet trolig, og Martinau vilde, skönt han i mangel af noget bedre dermed fyldte en större del af en rapport, heller ikke for sit eget vedkommende fæste lid dertil. Det var vel i virkeligheden også det mest rimelige, at den var ligefrem opdigtet, og ialfald var der vel ingen grund til, at prins Karl derfor skulde være bleven nödsaget til at foretage en så lang rejse.

V.

Ved sit besög i Köbenhavn om hösten 1787 havde Gustav III, som ovenfor omtalt, ialfald havt det resultat, at han havde givet den derværende regering indtrykket af, at han for sit eget vedkommende kun nærede fredelige tanker og ganske havde opgivet sin tidligere politik. Skönt han ikke havde opnået at vinde en allieret, vilde han derhos også ialfald have det udbytte af sin rejse, at han gav andre forestillingen om, at der bestod en mere venskabelig forbindelse mellem ham og nabostatens regering. Han gjorde af hensyn hertil alt muligt for at give det udseende deraf og vedblev at vise den dansk-norske regering ved enhver anledning, som dertil kunde benyttes, hvor meget han satte pris på dens venskab, og at han vilde göre meget for at bevare dette.[1]) Uagtet man i Köbenhavn netop på denne tid blev vidende om, at Gustav III stod i forhandlinger med Rusland, der syntes at befinde sig i fuldstændig strid med hans optræden ved det danske hof, blev man alligevel der fremdeles rolig, under forudsætningen af, at han dog, når det kom til stykket, ikke vilde svigte sine egne fredelige forsikringer. Fra Rusland indlöb der opfordringer til at være beredt på, at det kunde kom til fredsbrud mellem det og Sverige, således at den danske regering i et sådant tilfælde kunde yde den ved traktaten af 1773 foreskrevne hjælp. Men den russiske regering önskede på samme tid, at man ikke foretog noget, der kunde udfordre den svenske, og heri var man også enig i Köbenhavn. Det kom således under disse forhold meget vel med, at en del af den norske hær allerede tidligere var

---

[1]) E. Holm, anf. st. 43 flg. (11 flg.). Dette verk er også i det fölgende stadig benyttet som en hovedkilde, selv hvor det ikke er påberåbt som sådan.

bestemt til at samles til lystlejr under prins Karls kommando. Dette vilde ikke have udseende af nogen demonstration, men var alligevel en ganske god betryggelse.

Medens således Sveriges to nabostater indtoge en fredelig holdning dels på grund af hensynet til den almindelige politiske situation, dels på grund af deres ulyst til at kaste sig uden nödvendighed ind i en krig, var Gustav III udover våren 1788 kun optagen af den ene tanke at kaste sig over Rusland, medens dette var indviklet i sin krig med Tyrkerne, og derunder vilde han da også såvidt muligt sikre sig sin vestlige nabos neutralitet. Øjeblikket var i mange henseender gunstigt, og hvis en svensk konge nogensinde skulde kunne drömme om at optage en heldig kamp mod Rusland, måtte tiden nu synes at være inde. Idet han med dette mål for öje foretog sine rustninger, optrådte han, som om han ikke frygtede noget af sin anden nabo. Grænseprovinserne mod Norge og Skåne blottedes for tropper, medens der af alle kræfter rustedes i Finland, som det angaves, på grund af Ruslands truende holding[1]). Udsigterne til, at man fra dansk og norsk side vilde holde sig rolig, hvis han foretog et angreb fra Finland, vare dog herunder i virkeligheden ikke store, idet regeringen i Köbenhavn var fast bestemt på at opretholde traktaten af 1773, uagtet den i det længste forsögte at forhindre bruddet og deryed holde sig selv udenfor krigen. Den udsatte sig endog ved denne sin fredelige holdning for bebrejdelser fra sin eventuelle allierede, der, da forholdene begyndte at antage et mere truende

[1]) G. I. Adlerbeth, Historiska anteckningar, I, 37 flg. og 52. Dog må det også erindres, at hensynet til de med opstilling og underholdning af krigsfolk forbundne udgifter og den misfornöjelse, som kunde opstå, om disse bleve liggende uvirksomme, her kunde have nogen indflydelse.

præg, önskede, at den skulde foretage större rustninger for derigennem at vise Gustav III, at han i tilfælde af et angreb på Rusland måtte være forberedt på, at allianse-traktaten af 1773 trådte i kraft[1]). Formodentlig har den måde, hvorpå den danske regering optrådte under disse spændte forhold, givet Gustav III — skönt uden virkelig grund — nyt håb om, at den i påkommende tilfælde vilde söge at unddrage sig de derved indgåede forpligtelser, og den sorglöshed, hvormed han lod grænsen mod Norge og Danmark være ubeskyttet, er vel også et vidnesbyrd om, at han troede at have god grund til den tillid, som han viste. I ethvert tilfælde lod han det ikke mangle på forsög på at få den danske regering stemt mere gunstig for sine planer. Hertil fremböd der sig en ypperlig anledning, da om våren og forsommeren 1788 ikke alene kronprins Frederik, men også prins Karl af Hessen skulde komme til Norge og på rejsen endog tildels passere over svensk territorium. Denne vilde den svenske konge også benytte både gennem officielle ambassader med höjtidelige komplimenteringer og gennem sit sædvanlige underhånds spiöneri. Til det sidste udsåes Manderfelt, som i den anledning nu igen optrådte som handlende person i den lavere politik, medens det förste overdroges til forskellige höjtstående personer.

Idet Gustav III således sögte at sikre sig den dansk-norske regerings neutralitet, som han ialfald ikke anså det for umuligt at opnå, forbandt han dermed også mere vidtgående planer. Han forstod, at hvis den ikke helt ud opfyldte sine forpligtelser, vilde den derved komme i en sådan stilling, at den sandsynligvis vilde blive nödsaget til at kaste

---

[1]) Fersens historiska skrifter, VII, 47: *„Danmark önskade fred.“*

sig i armene på Sverige og de med dette forbundne magter. Hvad fölgerne deraf vilde blive, kunde dog ikke være tvivlsomt for regeringen i Köbenhavn, og dette måtte mere end noget andet opfordre den til klog forsigtighed. Ti hvis Sverige snart sluttede fred, kunde der let indtræffe en situation, hvori Rusland tillod det at tage sin del af det dansk-norske monarki ved given lejlighed og derved gav dette sin tak, fordi det en gang havde svigtet. Gustav III har vistnok også selv havt denne mulighed for öje, da han nu sögte at nærme sig til hoffet i Köbenhavn, som, hvis det frivillig eller nödtvungen modtog en allianse med ham, vilde miste den eneste stötte, der kunde sikre det besiddelsen af Norge[1]). Hvis han har omgåets med sådanne tanker, strandede de imidlertid på den omstændighed, at man i Köbenhavn forstod betydningen af den russiske allianse og ikke stödte denne fra sig — tiltrods for de opfordringer, som kom fra Sverige under de fornyede underhandlinger, der förtes i Norge i löbet af Juni og Juli 1788.

Den 29 Maj ankom prins Karl af Hessen til Kristiania, ledsaget af sin sön, prins Frederik, som den gang var ge-

---

[1]) Holm har, anf. st. side 42 (10), påvist, hvilken fare en tilnærmelse til Sverige vilde medföre for den dansk-norske regering. Om Gustav IIIs betragtning af situationen får man oplysning i en instruktion, som han i Januar 1788 udfærdigede for sin gesant i London (trykt som bilag til Fersens historiska skrifter, VII, 149), og hvor han, idet han beskæftigede sig med planen til et forbund med England, udtalte, at man i Danmark alt önskede fred og gærne vilde slutte en venskabstraktat med Sverige og England, hvis der ikke fordredes mere end „*en strikt neutralitet*“. Han mente nemlig, at et sådant skridt vilde vække Ruslands mishag i den grad, at den danske regering vilde blive tvungen til at kaste sig i Sveriges og dets allieredes arme. Hvad deraf videre kunde fölge, omtalte ikke Gustav III; men det kunde vel ikke være tvivlsomt.

neral-major og chef for det slesvigske infanteri-regiment og senere i nogle år var vicestatholder i Norge. Indtoget synes at have været meget höjtideligt, og hvis mængden af de kanonskud, hvormed Kristiania borgerskab hilsede de to hessiske prinser velkomne, skulde afgive en pålidelig målestok for dets fölelser for dem og kongehuset, havde de al mulig grund til at föle sig tilfredse med en sådan modtagelse. Der var på Björviken udlagt et Skib, som saluterede med 27 skud, da de höje rejsende såes i Ekebergbakken, med 27, da de passerede Vaterlands bro, og atter med 27, da de stege af i det for dem bestemte kvarter, Bernt Ankers gård, det senere palæ, altsammen, som det heder i „Intelligens-sedlerne“ for 4 Juni, „*for underdanigst at bevidne denne landets store general og vores allernådigste konges höje svoger den glæde, enhver retskaffen borger fölede ved at se ham med sön på dette sted*“. Fra Akershus blev derimod kun fyret ni skud.

Mellem den skare, som modtog prinserne, da de stege ud af vognen, var også Martinau, der blev forestillet af Scheel[1]) og fandt prins Karl meget forekommende. Dette var også nokså rimeligt ovenpå al den höflighed, som Gustav III netop kort i forvejen havde fundet det hensigtsmæssigt at vise den överstbefalende over de norske tropper, da han på sin rejse til Norge passerede gennem Sverige. Kongens egen broder, hertug Karl af Södermannland, havde indfundet sig i Göteborg for at komplimentere de to prinser, og ligeledes lod Gustav III også kammerjunker Borgenstjerna led-

---

[1]) Kort i forvejen var forholdet mellem Martinau og Scheel alt andet end godt. I et brev af 26 April taler M. således meget hånlig om stiftamtmanden, der *prêche partout une ridicule défiance du commerce de ma personne. Pour faire le héros, il attaque les moulins à vent.*

sage dem på hele rejsen[1]). For disse og andre artigheder fik nu Martinau den fornöjelse at modtage den förste tak. Ved den store kur, som holdtes hos prins Karl umiddelbart efter ankomsten, kom denne to gange hen til Martinau for at bevidne ham den uendelige glæde, han havde fölt ved at modtage sådanne beviser på hans konges imödekommende venlighed, og i de samme toner talte også prins Frederik og det hele fölge. Der ödsledes med lovtaler over hertugen af Södermannland og Borgenstjerna, og begejstringen over disse kom igjen Martinau til gode, som nu, straks han atter befandt sig i nærheden af et hof, om det end var nokså lidet, atter kom i et meget bedre humör og så forholdene i et langt gunstigere lys, end tidligere. Men så havde han også dagen efter den store tilfredsstillelse at være i en mindre middag hos prinserne, ligesom hans hustru samme aften var tilsagt til souper. Senere havde han fremdeles oftere anledning til at tale med prins Karl og spiste bl. a. middag med ham på fire forskellige steder, hvor denne var buden i selskab. Mere kunde Martinau ikke vel fordre, da prinsernes ophold kun var ganske kortvarigt. Allerede 5 Juni afrejste de til Frederikstad. Han vilde imidlertid også som sin konges repræsentant göre gengæld.

---

[1]) Smlgn. Hellstenius, anf. st., og Fersens historiska skrifter, VII, 33 flg. — I et brev af 24 Maj 1788 omtaler Martinau det rygte, som da var udbredt, om, at hertugen i Göteborg vilde hilse på prins Karl, hvilket han dog ikke anså for rimeligt. I det samme brev fortæller han også, at en betjent ved Frederikshalds postkontor havde åbnet flere af de til ham og andre bestemte breve og deraf udtaget penge, men at forbryderen nu var arresteret. Disse penge tilhörte bl. a. den i det foregående (s. 59, note 1) omtalte Boye. — I Mummsens Tagebuch einer Reise nach dem südlichen Theil von Norwegen im Sommer 1788, S. 17, fortæller denne forf., hvorledes han i Göteborg traf sammen hos prins Karl af Hessen med Borgenstjerna, *„welchen der König gesandt hatte, den Prinzen, welchen die schwedische Nation mit Recht ehret, durchs Land zu begleiten.“*

Allerede flere dage forinden de to hessiske prinsers ankomst havde Martinau i et — formodentlig til statssekretær v. Asp skrevet — brev fremsat den tanke, at det, når kronprinsen kom til Kristiania, ikke vilde være upassende, om han gav denne et bal, — rigtignok ikke på sin egen, men på Gustav IIIs bekostning, og han havde også i den anledning — tiltrods for § 7 i den ham meddelte instruks — underhånden sögt at udforske, hvorvidt kongen vilde være tilböjelig til at yde noget bidrag til et sådant repræsentativt öjemed. Han anförte, at dansen var kronprinsens eneste lidenskab, og at ingen i Kristiania, såvidt det var kommet til hans kundskab, havde tænkt på at tilfredsstille denne, da man udelukkende havde taget hensyn til de store interesser, som for öjeblikket havde lagt beslag på den almindelige opmærksomhed. Da derhos Martinau i Kristiania var den eneste fremmede, der indtog en offentlig stilling, fandt han det af denne grund så meget mere passende „*at udmærke sig ved en eller anden ting ved en så smuk lejlighed.*" Kronprinsen skulde ikke slå vrag på nogen indbydelse til dans, fra hvem han også fik den, og dansede ligeså gærne med en bryggermadame, som med en hertuginde, ligesom Martinau fölte sig forvisset om, at hans frue og datter på en tilfredsstillende måde vilde opfylde sine pligter, når de nöde den ære at have en kronprins til gæst. Til sit bal vilde han også byde folk helt fra Stockholm, derimellem „*modeherren De Besche*". Imidlertid synes ikke den önskede tilladelse at være kommen, og ballet blev ialfald ikke holdt. På den måde vilde Gustav III ikke vinde den dansk-norske stats bistand under sin krig med Rusland[1]).

---

[1]) I sit ovenfor omtalte brev af 24 Maj siger Martinau bl. a.: „*Le fameux Falkenskiold ést rappellé et a été fait chambellan. Il sera, dit-on, à son retour mâitre-général de police de Copenhague, nouvelle*

Han virkede med andre midler. Först vendte han sig mod prins Karl personlig. Det er allerede i det foregående (s. 18) lejlighedsvis omtalt, at Gustav III meget tidlig havde havt forbindelser med denne, formodentlig nærmest på grund af fælles interesse for frimurervæsenet, der den gang var på moden og i Karl af Hessen havde en af sine ivrigste dyrkere. Det var derfor heller ikke nogen tilfældighed, at Gustav III havde valgt sin broder Karl til at komplimentere de hessiske prinser under deres ophold i Göteborg, idet hans stilling til frimureriet gjorde ham til den bedste person, der kunde sendes til Karl af Hessen. Rimeligvis har derfor allerede i Göteborg murerforbindelsen været benyttet til at påvirke den hessiske prins, idet han stod i begreb med at overtage kommandoen over de norske tropper i egen person, og da han var ankommen til Norge, sörgede Gustav III for, at man ikke så snart slap den en gang indledede forbindelse. Om natten mellem 2 og 3 Juni ankom der således en kurer fra den svenske konge, som deri tilböd prins Frederik en

---

charge, créée en sa faveur. C'étoit en son tems le bras droit du comte Struensee. Il fut d'abord enfermé au Munkholm en Norvegè pendant 3 ans, ensuite élargi sous condition de ne jamais rentrer dans les états du Danemarc. Les Struensees reviennent à force; mais je n'augure rien de bon de celui-ci par l'anecdote suivante, qui contribua beaucoup à sa chute lors de la revolution. En exerçant un jour son régiment, le prince Frédéric, qui survint comme spectateur, montoit un cheval, qui s'affaroucha au bruit du tambour au point d'exposer le prince. Un de ses cavaliers fut droit à Mr. de Falkenskiold le prier de faire cesser le tambour, à quoi il répondit brusquement: Non, — ajoutant: fusse même le fils de Dieu. Ce propos, à la fois sacrilége et insolent envers un prince royal, joint à la pusillanimité de pleurer, lorsqu'il fut arrêté à la révolution, marque un petit sujet. Les larmes de la peur sont aussi méprisables, que celles de la sensibilité sont honorables." Den her omtalte prins Frederik er arveprins Frederik, Kristian VIIs broder, ikke kronprins Frederik, hans sön.

plads i sin hær under felttoget mod Rusland. Prins Karl viste denne skrivelse for Martinau, omtalte Gustav III på en måde, der bragte Martinau til at kalde ham dennes *„ærbödige og sande ven"*, og forsikrede fremfor alt om sin glæde over det tilbud, der var gjort hans sön, som han dog, naturligvis til dennes store sorg, fandt at måtte afslå, dels af hensyn til hans svagelige helbred, dels på grund af omstændighederne. Gustav III havde vel heller ikke ventet at få se Frederik af Hessen i svensk tjeneste; men Martinau slap ikke dette forslag, da han deri troede at se et bevis på, at hans konge var forvisset om den danske regerings venskabelige holdning, og gjorde sig derfor al umage for under sine sammenkomster med prins Karl at bibringe ham en lignende opfatning. Men det lykkedes ham ikke, og alt, som kom ud deraf, var, at prinsen selv udtalte sin personlige agtelse for Gustav III og beroligede Martinau i henseende til det rygte, som var kommet ud om, at der i Köbenhavn udrustedes ti linjeskibe. Han gav endog den svenske agent sit æresord på, at han med sikkerhed vidste, at den flåde, som var under udrustning, ikke talte mere end seks linjeskibe og et dertil svarende antal fregatter[1]). Efter hvad Martinau berettede i sine breve til Gustav III, var prinsen meget åben mod ham, navnlig efter at han under sit ophold i Kristiania havde modtaget en kurer. Det lod på hans udtalelser, som om han antog, at han vilde blive en længere tid i Norge, måske endog hele den næste vinter, hvilket Martinau dog ikke betragtede som nogen lovende udsigt for sin kon-

[1]) Smlgn. Fersens historiska skrifter, VII, 33. — Forskellige detaljer om prins Karls ophold i Kristiania og om festlighederne på Bogstad og andre steder hos Mummsen, s. 39. Denne udtaler sig også i meget anerkendende ord om stiftamtmanden og hans frue.

ges interesser. Han antog det nemlig også for givet, at lejren, der efter den officielle bestemmelse kun skulde vare Juni måned ud, vilde blive forvandlet fra en lystlejr til en observationslejr, og at hvis den oplöstes, vilde dette ialfald kun være for at fordele tropperne i grænse-distrikterne. Om Sveriges forhold til Rusland synes også prinsen at have talt meget ligefrem; han sagde bl. a., at Russerne vilde være i stor mangel, såvel for penge, som for soldater, og at det havde været meget önskeligt, om den svenske konge havde ventet, indtil flåden fra Kronstadt havde passeret Øresund. Hertil svarede Martinau, at hans konge derved havde handlet i overensstemmelse med sine allieredes önsker[1]).

I Frederikstad mödtes prins Karl med kronprinsen, som rejste op tilsös med sin egen „lyst-fregat“ og ikke over land gennem Sverige. Han ankom 19 Juni udenfor Frederikstad, hvor der ved indsejlingen hændte ham en ganske pudsig begivenhed. Idet fregatten befandt sig i en meget snever passage mellem nogle öer eller skær, hvor den næsten ikke havde vind i sejlene, blev der fra dens dæk opdaget en båd, hvori der befandt sig tre personer, — som det senere viste sig, en köbmand Hans Kristenssön Föyn og en tobakspinder Dahl, begge fra Tönsberg, og en ung sön af sogneprest Falck på Nötterö, der vare roede over fjorden for at aflægge et besög i lejren. Da fregattens chef, kaptejn Lütken, önskede at få hjælp til at bugsere sit skib ud af den passage, hvori det lå, råbte han til dem, som sad i båden, at de skulde komme ombord for at bugsere fregatten, da denne ikke vilde lystre

---

[1]) I det brev af 5 Juni, som her har været kilden, ytrer også Martinau: „*Les mouvements en Suède semblent avoir donné toute une autre face aux choses d'ici. On est étonné de l'entreprise; on admire notre activité.*“ Han udbad sig også ordre om, hvorvidt han skulde rejse til Frederikstad og blive der, medens lejren var samlet.

ror. Men Föyn råbte til svar: „Nej! vi kommer ikke!" og roede videre. Fregatchefen råbte atter, at kronprinsen var ombord, og befalede dem straks at lægge til med sin båd; men denne besked imponerede ikke Föyn, som blot svarede, at de fik bie til en anden gang. Kronprinsen gav da befaling til at fyre et skarpt skud, dog således, at det ikke rammede båden og dem, som befandt sig i den. Men heller ikke dette havde nogen virkning. Föyn mente nemlig, som han siden forklarede, at nu var det en skam for en norsk mand at vende om for et kanonskud, tog blot sin hat af, idet han sagde: „Mange tak!" og vedblev så at ro, indtil han kom indtil byen, medens kronprinsen måtte gå i sin chalupe og i den tilbagelægge den sidste del af vejen.

Dette optrin fremkaldte et stort röre. Hvorvidt Föyn virkelig forstod, at kronprinsen var ombord på fregatten eller ej, er ikke ganske afgjort, skönt der er al rimelighed for, at han måtte være vidende derom. Da han senere kom i ulejlighed for sin opförsel, vilde han göre det til, at han den hele tid havde stået i den tro, at kronprinsen allerede befandt sig i Frederikstad, og at han först fik höre, at denne var ombord på fregatten, da han kom op til en mudderpram, som lå udenfor Frederikstads forstad. Imod sandsynligheden af denne forklaring taler imidlertid det, at fregatchefen erklærede, at han havde råbt til folkene i båden, at kronprinsen var ombord, ligesom det synes, som om Föyn bagefter i Tönsberg har gjort sig til af den måde, hvorpå han havde behandlet kronprinsen. Han fandt deri medhold af stadens urolige hoved, tolderen og postmesteren, kammerråd Koss, som gik om og demonstrerede, at Föyn kun havde gjort, hvad der var rigtigt, og at kronprinsen heller ikke var mere end en undersåt, o. s. v. Denne Koss skulde heller ikke savne

ligesindede, og mellem dem har formodentlig Föyn alt tidligere været, så at han ikke usandsynlig har tilsigtet ligefrem at fornærme kronprinsen ved den måde, hvorpå han besvarede opfordringen til at komme ombord. Hvorvidt det var beföjet fra fregatchefens side at påkalde bistand fra en forbisejlende båd, er et andet spörgsmål; men hvordan dette end måtte blive besvaret, kan det ikke have nogen indflydelse på dommen over Föyns opförsel, der bliver lige påfaldende.

Imidlertid var han ikke mand for at være konsekvent og faldt snart tilfode, da han mærkede, at kronprinsen ikke vilde lade den ham tilföjede fornærmelse hengå upåtalt. General-adjutant, kaptejn-löjtnant Fisker indfandt sig efter nogen tids forlöb i Tönsberg og medbragte ordre til at arrestere Hans Föyn, der nu skildredes som en meget stor forbryder, der kun havde en ligemand, nemlig kammerråd Koss. Byfogden, den fra „Norske selskab“ bekente Ove Gerlöw Meyer, lod derpå Föyn sætte i hullet, hvor han havde rigelig anledning til at angre og overveje sine dumheder. Senere slap han dog med at blive bevogtet hjemme i sit eget hus. Han kom snart til den erkendelse, at det var klogest at göre fuld afbigt, og ansögte derfor under 9 Juli i de mest underdanige udtryk den *„höjkongelige kronprins“* om, at denne vilde lade nåde gå for ret og lade ham slippe lös. Han undskyldte sig med, at det hele var en fölge af, at han ikke havde været vidende om, at kronprinsen var ombord på fregatten, og uagtet kaptejn Lütken i sin förste klage havde erklæret, at det var en tilstrækkelig stor forbrydelse at lade et kongeligt orlogsskib blive liggende i en sådan stilling, som den, hvori fregatten befandt sig, uden at hjælpe det, når man dertil blev opfordret, blev denne undskyldning taget for

god. Sagen blev ikke videre undersögt, og i slutningen af Juli kom Hans Föyn atter på fri fod.[1])

Efter nogle dages ophold i Frederikstad, hvorunder der også foretoges en udflugt til Frederikshald, afrejste kronprinsen 28 Juni til Moss, hvor han overnattede, og ankom den næste dag til Kristiania, hvor han hilsedes af „*folkets frydeskrig*", af salut fra det på Björviken udlagte skib og fra Akershus m. m. På torvet var der opfört en storartet æreport, ved hvilken garnisonen var opstillet i parade, og hvor kronprinsen modtoges af magistrat og embedsmænd samt byens eligerede mænd. Tre fjerdinger fra byen var han mödt af et ridende korps af „*40 ærværdige odelsbönder*," som derpå eskorterede ham, og i Ekebergbakken mödte endelig det af stadens borgere oprettede „*livskytter-korps*" på 12 mand, klædte i „*uniforme paille kjoler og blå vester*", — den förste oprindelse til det fremdeles bestående „gule kor", der er den kongelige families selvskrevne æresvagt ved dens ankomst til og afrejse fra hovedstaden. De to hessiske prinser vare denne gang i kronprinsens fölge tilbage og bleve senere hos ham under hans ophold i Kristiania.[2])

Mellem dem, som i Kristiania med större og mindre held bragte kronprins-regenten sin hyldest, var også Manderfelt, som nu efter sit besög i Köbenhavn den foregående höst var vendt tilbage til Kristiania, hvor han vilde opholde sig i tre måneder og i disse benytte anledningen til at fortsætte den forbindelse, som han forud havde indledet med prinsen. Om denne var der også kommet et rygte til Martinau. Det hed sig endog, at Manderfelt under sit ophold i Köbenhavn havde

---

[1]) Efter de sagen vedkommende dokumenter i rigsarkivet (Akershus stiftsarkiv.)

[2]) Beskrivelser over prinsernes rejse i „Norske intelligens-sedler" for 1788, No. 27 flg.

sögt at få et amtmands-embede, og at han virkelig til en tid skulde have havt udsigt til at opnå dette, uagtet der mellem hans medansögere befandt sig ialfald en sön af en höjtstillet og meget formående mand. Martinau var ikke sen med at indberette dette til Gustav III som bevis på, at Manderfelts patriotiske fölelser just ikke vare meget store, uden at tænke på den mulighed, at Manderfelt kunde have kongens tilladelse til at optræde på en sådan måde for derved så meget bedre at kunne udspionere regeringen i Köbenhavn. Da derpå Manderfelt i April var kommen op til Kristiania, henvendte han sig til Martinau, for, som han foregav, gennem denne på ny at komme i forbindelse med kongen. Martinau må fremdeles have været i fuldstændig uvidenhed om, at Gustav III allerede på en vis havde taget denne æventyrer til nåde, og Manderfelt har neppe heller fölt sig opfordret til at göre general-konsulen mere klog på det forhold, som må have bestået mellem ham og kongen. På denne tid har han måske ovenikjöbet næret frygt for, at han under sit sidste ophold i Köbenhavn skulde have drevet sit dobbelte spil videre, end han burde, således at dette kunde have pådraget ham mistanke fra kongens side, og har derfor måske nu også af denne grund sögt at benytte Martinau for at få tilvejebragt en forsoning, hvis denne formodning skulde vise sig grundet.

General-konsulen viste sig også villig til at arbejde for Manderfelt og omtalte i et brev af 12 April, at denne havde anmodet ham om at besörge kongen tilstillet en ansögning, som han havde forfattet, og hvori han formodentlig har andraget om, at den ham overgåede dom nu måtte blive endelig kasseret. Denne synes nemlig endnu ikke at være bleven formelt ophævet, uagtet han oftere havde gjort dertil sigtende forsög. Martinau fortalte nu, at Manderfelt, i hvem

han for öjeblikket mere så en karakterlös person end en kæltring, var kommen i forbindelse med grev Bernstorf, der havde benyttet ham ved den slags diplomatiske hverv, hvortil folk af hans kaliber mest passende kunde anvendes; men netop i denne stilling kunde han blive nyttig for kongen, og derfor foreslog Martinau, at denne skulde give ham udtrykkeligt tilsagn om fuld oprejsning efter to års forlöb, hvis han i disse vilde give påtagelige beviser for, at han var sit födeland hengiven. Forslaget viser, hvilke begreber Martinau havde dannet sig om Manderfelts karakter, det kom imidlertid noget forsent, da al rimelighed taler for, at Gustav III allerede forlængst havde forstået, at dette var den måde, hvorpå Manderfelt bedst kunde bruges, og praktiseret den, — rigtignok uden at give ham nogen sådant tilsagn som det, der var bragt i forslag af Martinau.

Det vides ikke, hvorvidt Gustav III denne gang tog nogen nærmere notits af Martinaus råd. I ethvert fald er det sikkert, at Manderfelt fremdeles fortsatte på samme måde, som tidligere, og medens han omgikkes med planer om at opnå en anseet stilling i sit fædrelands tjeneste, arbejdede mod dette mål med midler, som måtte göre ham endnu mere uskikket til at beklæde en sådan post, end han allerede i forvejen var. Han, som i April havde forrådt for Martinau, at han havde ladet sig benytte af det dansk-norske diplomati, var under prinsernes ophold i Norge den ivrigste til at bringe dem sin hyldest på en måde, der var overdreven indtil væmmelse.

Allerede ved prins Karls afrejse til lejren 5 Juni var Manderfelt ude med et fransk digt til prinsens ære, der udkom som et særskilt tillæg til „Intelligens-sedlerne“ for 4 Juni 1788 og i de mest höjtstemte toner besang denne store hærförer, og da kronprinsen var ankommen, bragte atter det samme

blad i et særskilt tillæg en af Manderfelt forfattet „*Norges hilsen til hans kongelige höjhed kronprinsen 1788*“, hvori det bl. a. heder:

Har himlen udseet Dig at blive folkets fader,
så frem hver Norges sön og svær på fædres vis:
at ej vor kærlighed Dig, tronens sir! forlader,
sålænge dette land har folk og fjeld og is!

Så frem hver sandheds mand og tal med mandig stemme
om Norges trang og hjælp, om opkomst eller fald!
Og fyrsten höre til! og pröve, veje, gemme
den kloges råd og vink, til höje verk og kald.“

Enhver födt Normand kunde have underskrevet de af Manderfelt udtalte fölelser for dette land med dets folk, dets fjelde og dets is, hvis talsmand han her var hos den fyrste, som han på en gang smigrede og udspionerede.[1]) Men Manderfelt nöjedes ikke med at vise sin norske patriotisme alene som indsender i en så ubetydelig avis, som de „Norske Intelligens-sedler“. Han sögte også at optræde på den store literaturens mark som selvstændig forfatter efter en noget större målestok.

Han udgav nemlig i Köbenhavn en liden bog, som bærer titelen: „*Folkets röst til hans kongelige höjhed kronprinsen ve dhans ankomst til Norge 1788*“, hvori han atter

---

[1]) I anledning af sine franske vers kom Manderfelt i en fejde med en anden rimsmed, der fortsattes gennem flere numere af „Intelligens-sedlerne“, og som blandt andet gav en, der underskrev sig *Le Misanthrope de Molière,* anledning til *au sujet des vers, dits Français,* hvormed Manderfelt og hans modstander opvartede, at komme med fölgende vers:

Je pourrois par malheur en faire d'aussi méchants,
mais je me garderois de les montrer aux gens.

Ligeledes måtte han döje angreb for den måde, hvorpå han aldeles ukaldet havde gjort sig til tolk for andres fölelser. (Intell.-sedlerne for 16 Juli 1788.)

gjorde sig til en selvskreven tolk for det norske folks önsker ved denne anledning og gav kronprinsen en hel hoben gode råd, bl. a. om at skaffe Norge et eget universitet, en egen diskonto-kasse m. m. Han gik derhos ind på flere ökonomiske spörgsmål af mere almindelig betydning og komplimenterede den unge fyrste i anledning af det held, hvormed han havde vist, at han kunde modstå „*alle vellystens tillokkelser.*“ Manderfelt, der i dette punkt ikke havde lagt en lignende afholdenhed for dagen, prædikede også med megen iver mod al luxus og vilde, at man skulde afskaffe brugen af kaffe, the, fremmede likörer, udenlandske töjer m. m., da hverken Norge eller Danmark uden et sådant radikalt middel kunde komme til velstand. Han ivrede også mod den fra Köbenhavn drevne ostindiske og kinesiske handel, der efter hans påstand kun tjente til at berige nogle hundreder, men udarmede millioner. Den eneste måde, hvorpå denne handel kunde forsvares, var i hans öjne ved at omgöre den til en transit-handel, således at det asiatiske kompagni og de private, som vare interesserede i den samme handel, som dette, solgte de i Norge og Danmark unödige varer til fremmede i stedet for at lokke rigernes egne indbyggere til at köbe dem. Dette og meget mere blev fremholdt for kronprinsen som genstande, der i fortrinlig grad måtte tildrage sig hans opmærksomhed som de to landes styrer. Gustav IIIs spion gav den dansk-norske regent anvisninger til at skabe sine folks lykke og vinde deres kærlighed! Skönt hans dobbelte stilling som lykkejæger ved tvende hoffer neppe var tilstrækkelig bekendt, må han dog selv have havt en fölelse af det påfaldende ved, at en fremmed konges undersåt, hvis fortid ikke var uden pletter, således optrådte som en lojal og fædrelandssindet borger i „tvillingrigerne“. Hans bog udkom derfor også uden angivelse af noget forfatternavn.

Medens Manderfelt således trængte sig frem i förste række ved kronprinsens besög i Norge, havde heller ikke Martinau holdt sig tilbage. Han var, da kronprinsen ankom til Frederikstad, tilstede i denne by, hvorhen han var rejst nogle dage efter de hessiske prinser, og blev af prins Karl selv forestillet for kronprinsen, ved hvis taffel han senere spiste under hans ophold i Frederikstad. Ved den förste middag, som kronprinsen gav i lejren, forlangte han efter bordet at tale med Martinau, som tidligere havde holdt sig mere tilbage. General-konsulen blev da kaldt ind i prinsens telt, hvor denne befandt sig alene med prinserne af Hessen og nogle generaler. Kronprinsen spurgte först efter Gustav III[1]) og talte derpå om nogle ubetydeligheder, bl. a. om den af Martinau bårne uniform, som han fandt meget smuk. Dermed var audiensen forbi. Det synes, som om Martinau var mindre vel tilfreds med at blive affærdiget på en sådan måde og ikke få en samtale om den höjere politik; men han tröstede sig med, at det altid skulde gå således til, når kronprinsen for förste gang gav en fremmed audiens.

Derimod var han aldeles henrykt over den forekommenhed, hvormed prins Karl vedblev at behandle ham, og

---

[1]) Ifölge en længere depesche fra Martinau til Gustav III af 14 Juni 1788 skulde der med en kurer, som den tolvte ankom til Kristiania fra Danmark, være kommet efterretning om, at den svenske konge fem dage i forvejen pludselig havde vist sig i Köbenhavn på samme måde som den foregående höst. Dette gjorde naturligvis stor opsigt i Kristiania og vakte Martinaus forbauselse i höj grad. Imidlertid modtog han samme dag besög af en rejsende fra Stockholm, som påstod med bestemthed, at han der havde seet Gustav III den samme dag, han efter den anden beretning skulde have været i Köbenhavn. — I denne samme depesche omtalte M. også, at den langvarige törke allerede havde fremkaldt en fodermangel, der vilde blive end mere fölelig, hvis man vilde holde tropperne samlede for længere tid i lejren.

som efter Martinaus udsagn næsten syntes at være anlagt på at vise al verden, at prinsen vilde lægge for dagen, hvor höjt han agtede den svenske konge ved at behandle *„den ringeste af hans undersåtter“* på en udmærket måde. Derfor garanterede også Martinau, at prins Karl nærede en ubetinget hengivenhed for Gustav III, hvorom han også stadig forsikrede enhver, som vilde höre derpå. Efter hvad etatsråd (Bernt) Anker, der smigrede sig med at besidde denne prins's fortrolighed, havde betroet ham, havde prins Karl erklæret, at han vilde göre sin pligt mod enhver, der angreb hans suveræns stater, selv om det var den svenske konge, men at han var fuldt og fast besluttet på at nedlægge sin kommando, såfremt der under den daværende situation skulde blive tale om at foretage et angreb på Sverige. Anker, der nu af Martinau omtales som en *trop galant homme*, kunde ikke vel tænkes at ville udtale noget sådant, når det ikke var aldeles korrekt, og man havde deri, efter Martinaus mening, enten et bevis for, at prins Karl måtte være vidende om, at de danske ministre nærede velvillige fölelser mod Sverige, eller i det mindste for den store hengivenhed, som han nærede for Gustav III. *„Denne prins holder nu statens ror, på grund af den store tillid, som han har vundet hos kronprinsen,“* skrev Martinau til kongen fra Frederikstad 22 Juni[1]). Alt, hvad han under sit ophold i lejren ved denne

[1]) I et noget senere (udateret) brev til kongen, fra de förste dage i Juli, omtaler Martinau atter den varme hengivenhed, hvormed prins Karl omfattede Gustav III, og som næsten bragte ham på den formodning, at prinsen dermed også forbandt hensyn til sine private interesser og måske endog tænkte på en giftermålsforbindelse med den svenske kronprins. Han skulde selv have skadet sin plan til en lignende forbindelse med kronprins Frederik ved at arbejde altfor meget; men nu skulde der atter være håb for

han så eller troede at se, tydede i hans öjne på, at hverken prinserne eller deres omgivelser ved hoffet og i hæren nærede andre önsker end at leve i den bedste enighed med Sverige, og at dette også var den hos folket herskende opfatning. Et yderligere bevis på, at alt fra denne side kun åndede fred, fandt han deri, at lejren allerede skulde oplöses den treogtyvende, idet kun artilleriet og et kompagni jægere endnu skulde være samlede i fjorten dage for at afslutte sine övelser, ligesom der i grænse-distrikterne skulde forblive en bataljon, der ifölge en tidligere fattet bestemmelse skulde forstærke besætningerne på Frederiksten og Frederikstad med Kongsten.

I sin henrykkelse over den venskabelige holdning, Martinau således troede at have opdaget, forandrede han også sin opfatning af mange forhold i Norge. Således udtalte han sig nu med megen agtelse om den norske hær, som han tidligere ikke havde beundret. Han havde nu anledning til i lejren at göre sig lidt mere bekendt med denne og skrev i sit ovenfor omtalte brev af 22 Juni 1788: *„Der har her endnu ikke vist sig en eneste svensk officer, — formodentlig af den grund, at disse ikke vove at rejse bort. Kendere vilde her have fundet meget interessante ting. Stedet for denne lejr er valgt meget smukt. En flod, der kaldes Glommen, danner en halvmåne, inden hvilken lejren er lagt, således at både dens höjre og dens venstre flöj læne sig mod elven. Prinserne have meget broderlig sine telte umiddelbart ved hinanden, på en liden höjde til venstre, en smule foran linjen, hvorfra de med et öjekast kunne overse den hele hær, som tæller 10,750 mand, folk af en ud-*

ham. Smlgn. hvad E. Holm (anf. st. 46) fortæller om, at kejserinden af Rusland om våren 1787 arbejdede på et giftermål mellem kronprinsen og en med hende beslægtet prinsesse af Anhalt.

mærket beskaffenhed, der som venner ere ligeså gode og prægtige, som de ere frygtelige som fiender. De ere færdige til at rykke i marken på första signal, såvel i henseende til deres bevæbning, som til proviantering, hvad jeg ikke ventede mig, efter hvad indbyggerne selv havde berettet for mig. Prins Karl er deres afgud, og derfor have de også for ham en lærvillighed, som hjælper meget til at udvikle dem. Hestene, som i virkeligheden ere under den almindelige störrelse for dragonheste, ere ikke mindre udmærkede; de have den særegenhed, som er egen for dette land, at kunne passere klipper ligeså godt som sletter." [1])

Martinau er formodentlig rejst tilbage til Kristiania samtidig med kronprinsen og de to hessiske prinser. Her ankom 30 Juni en svensk ambassade, der skulde komplimentere kronprinsen på Gustav IIIs vegne. Denne bestod af general-löjtnant, baron Duvall og den samme kammerjunker Borgenstjerna, der allerede tidligere havde komplimenteret prins Karl. De overbragte et egenhændigt brev fra Gustav III, der var svaret på et, som kronprinsen forinden sin afrejse fra Köbenhavn havde sendt denne for at udtrykke sit önske om, at der ikke måtte ske noget, som kunde tvinge ham til at yde Rusland sin bistand.[2]) Martinau skrev hjem, at man af denne sendelse blot kunde vente sig det bedste udfald, da Duvalls venlige personlighed allerede var lige agtet af prin-

[1]) Videre udtalte Martinau sig i dette brev om, hvorledes man i Norge med megen interesse fulgte den svenske konge, – hvorledes nogle betragtede hans sag som tabt, medens andre mente, at svenskerne netop i sin konges nærværelse havde en udmærket stötte lige over for Rusland.

[2]) E. Holm, anf. st. 48 og 50 flg. (16 og 18 flg.) og Fersens historiska skrifter, VII, 34.

serne, af hoffet og af staden. Samtidig afsendte kronprinsen en lignende ambassade til Finland, bestående af oberst Mansbach og general-adjutant Bielefeldt, en talentfuld yngre artilleri-officer, der ansåes for at være en ivrig tilhænger af alliansen med Sverige[1]. Da Duvall havde en så höj rang, måtte man også skaffe den norske afsending en omtrent tilsvarende, og derfor skal Mansbach nu udenfor sin tur være bleven general-major, ligesom hans tre formænd som oberst også fik samme grad *(par ricochet.)* Denne var vistnok under den, som det svenske sendebud havde; men da der — efter Martinaus udsagn — ikke i hæren skulde findes en eneste, der var kvalificeret til at blive general-löjtnant, måtte man nöjes med at sende en general-major.

Da prinserne vare rejste til Trondhjem, i hvis nærhed der også var samlet en lejr på 6000 mand, begyndte Martinau for förste gang at få mistanke om, at udsigterne ikke vare så fredelige, som han tidligere havde antaget. Det i Kristiania stationerede artilleri, som havde været i lejren ved Frederikstad, blev fremdeles, efterat denne var oplöst, liggende i grænse-distrikterne, som det hed sig, for at exercere det nationale artilleri, hvilket forekom ham noget påfaldende,

---

[1]) Smlgn. E. Holm, anf. st. 55 (23). Martinau siger om Bielefeldt, at han var den samme, „*qui leva le plan du camp de Votre Majesté en Scanie 1786 avec des remarques, et sur quoi Mr. le général de Toll pourra donner des éclaircissements.*“ Videre siger han „*Il est neveu du rigide commandant de Frederikshald, plus jaloux de montrer sa forteresse, qu'un Turc son sérail.*“ Hvad Mansbach angår, da omtaler han ham som en tysk lykkejæger, der dog hverken manglede begavelse eller militær indsigt, — og som nærmest var kommen frem som kreatur af prins Karl. (Smlgn. s. 92 note 2). Familien er også hessisk, fra godset Mansbach. Da Mansbach kom tilbage fra Sverige, henrykt over den modtagelse, han her havde fundet, skrev Martinau 9 August: „*C'est un homme aimable, avec une langue, tantôt dorée, tantôt de vipère.*“ Mansbachs anciennetet regnedes fra 4 Juli.

især da der også foranstaltedes större leveranser af ammunition til artilleriet. Skönt han ikke med bestemthed vovede at sige andet, end at dette skede, forat man kunde være i sikkerhed mod alle tilfælde, antydede han dog, at det lå nær at formode, at disse foranstaltninger vare rettede mod Sverige, og at det af den grund var nödvendigt at være på sin post. Måske skyldtes dette begyndende omslag i hans meninger Duvalls indflydelse, da denne ikke så sagerne i det gunstige lys, hvori Martinau tidligere havde betragtet dem, medens han daglig omgikkes med de tre prinser.

Baron Duvall skulde, som det synes, oprindelig have fulgt kronprinsen til Trondhjem; men da han under sin rejse havde fået et anfald af et gammelt onde i ryggen og derhos havde mærket, at kronprinsen ikke önskede denne ledsagelse, tog han påskud af sin sygdom og blev i Kristiania, medens Borgenstjerna rejste til Trondhjem. Denne forlod dog ikke Kristiania för tre dage efter prinserne, da han ikke vilde være med i deres fölge. På vejen havde han et meget alvorligt uheld, idet hans vogn omtrent tyve mile fra Kristiania væltede og han selv forvred sit ben; desuagtet fortsatte han sin rejse lige til Trondhjem, hvor kronprinsen lod ham behandle af sin egen læge og i det hele viste ham megen forekommenhed. Duvall blev under sit ophold i Kristiania meget feteret og vandt almindelig anerkendelse ved sit venlige og belevne væsen. En dag ved et selskab i byen blev hans skål ledsaget af kanonskud, og det samme skede også, da han 11 Juli var buden i selskab på Bærums jærnverk. Desuagtet fandt han det i længden noget kedeligt i Kristiania og önskede, at han alligevel havde kunnet rejse til Trondhjem.

Om aftenen 25 Juli kom de tre prinser tilbage fra sin rejse. Forinden indtoget i Kristiania indtoges en diner på Linderud, som den gang ejedes af kancelliråd Monsen. Det

var en siddende middag på 36 couverts. Mellem gæsterne vare også Martinau, baron Duvall og Borgenstjerna. Först kl. 9 körte de kongelige herskaber ind i byen. Vognene vare efter rejsen medtagne på en måde, der viste, at de norske veje i 1788 ikke vare i den bedste stand, og dog havde prinserne kun foretaget rejsen i åbne vogne, da karosserne endog tildels vare ladte tilbage i Frederikstad. Det hele selskab befandt sig i bedste velgående, uagtet flere af dem vare gamle folk. Alene general Huth beklagede sig over at være noget indisponeret efter rejsen.

Kronprinsen forblev nu i Kristiania til 27 Juli, da han med prins Karl og med prins Frederik om formiddagen kl. 11 rejste til Kongsberg og derfra videre til Vestlandet, hvor rejsen afsluttedes i Kristiansand. Her gik de tre prinser 7 August ombord på en fregat, der förte dem til Frederikshavn. Under kronprinsens ophold i Kristiania var der flere festligheder, bl. a. en stor middag hos Peder Anker på Bogstad. De fleste dage var der taffel hos kronprinsen. Allerede dagen efter ankomsten var Martinau tillige med de to andre svenske herrer tilsagt til dette. Baron Duvall var fremdeles meget afgjort; han blev hört som et orakel og var dagens löve i alle selskaber. Imidlertid var det fremdeles hans eneste önske at kunne forlade byen og rejse hjem. Med kronprinsen havde han hyppige samtaler, i hvilke han havde rig anledning til at erfare dennes virkelige planer. Da han — formodentlig straks efter kronprinsens afrejse — forlod Kristiania, blev han ledsaget de förste seks mile fra byen af biskopen, der skildres som en stolt og sygelig mand, men alligevel nu satte disse hensyn til side, — tillige med flere andre. Også Martinau må have fulgt dem på vejen, måske lige til grænsen. Ialfald var han 2 August på Moss.

Uagtet baron Duvall, efter Martinaus beretning, havde

gjort et behageligt indtryk på alle, med hvem han var kommen i berörelse, fremgår det dog af de rapporter, som general-konsulen i den sidste tid af hans ophold i Norge sendte hjem, at han ikke hos kronprinsen havde fundet en sådan modtagelse for sin konges önsker og forslag, som denne havde håbet. Kronprinsen var efter Martinaus skildringer fra denne tid, som formodentlig mest ere byggede på det indtryk, som baron Duvall havde fået, en temmelig tarvelig person, men også en meget hæderlig mand. Hans stemning mod Sverige var oprindelig efter hans hele opdragelse alt andet end tilfredsstillende; men i tidens löb havde han dog måttet yde Gustav IIIs talenter den anerkendelse, som skyldtes dem. Dog måtte man ikke stole på hans fredelige hensigter. Kronprinsen önskede at vise sine formentlige talenter som taktiker, og prins Karl brændte af begærlighed efter at spille en rolle. Derfor var også Duvalls og hans ledsagers stilling en meget delikat, da prinserne ikke viste nogen tilböjelighed til at gå ind på at modtage de fordele, som Gustav III havde ladet dem stille i udsigt. Da de to andre vare rejste, og *„den diplomatiske bastard“*, som Martinau kaldte sig selv, var bleven alene tilbage, var det heller ikke vanskeligt for ham at se, hvorledes den politiske situation daglig forværredes, og at det håb, som Gustav III havde troet at kunne nære om neutralitet fra dansk og norsk side, mere og mere måtte vise sig ugrundet. Martinaus skrivelser fra den fölgende tid vise også, at han var revet ud af sine drömme.

VI.

Medens Gustav III i 1787 bestræbte sig for at vinde og bevare den dansk-norske regerings venskab og sikre sig dens neutralitet, var det givet, at alle planer om at vække

Normændenes uvilje mod sin regering indtil videre måtte stilles i bero. Han måtte således for det förste opgive at höste frugten af den gennem flere år drevne agitatoriske virksomhed, selv om denne i nogen påtagelig grad havde vist sig i stand til at rokke det norske folks hengivenhed for sit kongehus og bringe det til at önske foreningen med Danmark aflöst af en med Sverige. Noget sådant resultat var imidlertid ikke opnået, og i almindelighed kan man derfor også sige om den hele påvirkning, at den havde vist sig ude af stand til at nå sit mål. I sytten år havde den östlige del af Norge været berejst af svenske agenter; men ingen af disse kunde rose sig af at have vundet anklang for sine overtalelser mellem landets egne börn, og hvis folk som Toll, Låstbom, Manderfelt, Martinau m. fl. havde skullet påvise noget udbytte af sin færden mellem Normændene, måtte de være komne i stor forlegenhed. Og dog kan der ikke være tvivl om, at en med behændighed, men fremfor alt med kendskab til landets forhold ledet bearbejdelse måtte kunnet blive farlig for den danske regering. Samtiden forstod også dette, og når man både i Norge og i Sverige vilde sætte den af Lofthus ledede bevægelse i forbindelse med de svenske agitationer, viste dette, at man ialfald vidste at vurdere, hvad stemningen i Norge kunde medföre.[1])

Kronprinsens besög i Norge havde imidlertid i denne henseende en meget beroligende virkning, uagtet måske allerede ikke ganske få havde været fortrolige med tanken på muligheden af en större forandring i Norges politiske stilling. For at en sådan skulde kunne gennemföres, var det en uafviselig nödvendighed, at folkets store masse stöttede en dertil

---

[1]) Smlgn. Adlerbeths historiska anteckningar, I, 27, samt side 72 ovenfor.

sigtende bevægelse; men uheldigvis gjaldt de derfra kommende klager udelukkende rent materielle og ökonomiske besværinger. Ved at afhjælpe disse vilde den danske regering have udsigt til for længe at sikre sin indflydelse i Norge, og den forstod dette. Umiddelbart för kronprinsens afrejse til Norge udkom således den kongelige „*forordning om kornhandelen i Danmark og Norge*“ af 6 Juni 1788, der ophævede det hidtil gældende forbud mod indförsel af korn fra udlandet til det söndenfjeldske. Denne bestemmelse, der havde tvunget Norge til at tage al sin kornforsyning fra Danmark, havde altid været yderst trykkende og derfor også stedse været meget forhadt; idet den nu med ét ophævedes, kunde regeringen göre sikker regning på at forsone megen misfornöjelse og styrke folkets hengivenhed for kongehuset og det bestående. Den nye forordning, der allerede inden 14 Juni var bekendt i Norge og senere blev almindelig udbredt ved at optrykkes i „Intelligens-sedlerne“, blev for kronprinsen den bedste anbefaling til det hele folks hengivenhed og forfejlede ikke sit öjemed.

Beskaffenheden af de krav, som det norske folk på denne tid stillede til sin regering, fremgår bedst af den lille literatur, der fremkaldtes ved kronprinsens rejse til Norge. Vi have af denne allerede omtalt Manderfelts skrift og hans optræden i aviserne som patriotisk Normand. Han havde derved neppe anslået andre strenge end dem, hvorom han kunde göre regning på, at de vilde finde tilslutning hos det folk, hvis sag han gav sig udseende af at tale; ligesom han naturligvis heller ikke vovede sig længere frem, end han kunde håbe at undgå enhver kollision med lovene. Det samme gælder også alle de övrige forfattere, som fandt sig kaldede til at optræde for at belære kronprinsen om, hvad der var til Norges sande gavn. Ingen vovede naturligvis at prædike

om oplösning af foreningen med Danmark, og selv om nogen havde gået til en sådan yderlighed, vilde han dog ikke under de daværende forhold have kunnet göre regning på mange proselyter. Den hele lejligheds-literatur var i sin form yderst lojal og viser, at nogen egentlige omvæltnings-tanker ikke kunne have rört sig hos disse forfattere. Alligevel er der nok af ytringer, som vise, at man ikke följte sig tilfreds med den stilling, hvori fædrelandet var bragt, men önskede at opnå en större selvstændighed.[1])

Efterat först en dansk mand, Tyge Rothe, ved sit skrift *„Danmarks og Norges fordringer til hinanden i anledning af kronprinsens rejse til Norge“* havde benyttet lejligheden til at udtale de önsker for Norge, som derved kunde frembyde sig, udgav sognepresten på Eker, professor Hans Ström, et lidet skrift på seksten sider, som han kaldte *„En Normands fordringer til sine landsmænd ved anledning af*

---

[1]) Et skrift, der giver et ganske godt indblik i disse tidens stemninger, er *„Grundtegning af den fornuftige norske patriotisme“*, hvis forfatter var sorenskriver Hans Arentz i Söndfjord (Bergen 1787). Der göres i dette med megen omstændelighed opmærksom på, at rigernes inderlige forbindelse ikke gjorde nogen indskrænkning i det norske folks særstilling: *„Ethvert af disse folkeslag har og beholder, foreningen uagtet, sit særskilte fædreneland for sig, som formål for dets udi egentlig forstand tagne patriotisme, hvilken, som en naturdrift betragtet, nödvendig må udi et dansk hjerte hælde til det danske land og folk, og udi et norsk hjerte ligeledes til det norske land og folk“*. Forf. holdt også på, at man ligeså godt kunde anse Norge som Danmark *„for vores fælles konges og kongelige familiers virkelige fædreland. — — — — Vores fælles enevolds arvekonge med sin familie, som naturligen nedstigende fra Kong Frederik den tredie, bliver altså altid formedelst sin födsel naturligvis ligeså vel norsk, som dansk, og Norge ligeså vel et virkeligt fædreland for samme, som Danmark tillige, i henseende til födsels-stedet, er det“*. Forresten gik denne patriots fordringer ud på et eget norsk universitet, bank-kontorer i stiftsstæderne, næringsvejenes opmuntring o. s. v.

Rothes Danmarks og Norges fordringer til hinanden". Dette udkom som tillæg til „Intelligens-sedlerne" for 18 Juni 1788. Forfatteren viste först, hvorledes kronprinsens rejse til Norge var en epokegörende begivenhed, og sagde, at man måtte være denne fyrste taknemlig, fordi han i egen person vilde komme til Norge for at vække folket af sin uvirksomhed og lære det at benytte sine egne kræfter.[1]) Ved at vise begge rigers indbyggere den samme opmærksomhed vilde han forhindre „*jalousi mellem nationerne*", idet han ikke gjorde „*nogen anden forskel imellem dem end den væsentlige og fornödne, den nemlig, som flyder af rigernes beskaffenhed og indbyrdes forhold og nöje må iagttages, om begge skal blive ved magt, og ethvert skal beholde sine naturlige fordele uden det andets fornærmelse*". Den udförlighed, hvormed forfatteren dvælede ved dette punkt, og de stærke udtryk, hvori han omtalte den indbyrdes uenighed, der herskede mellem de forskellige folkeslag på de britiske öer, synes at antyde, at han her må have tænkt på lignende forhold mellem Normænd og Danske, og at mange af de förste have troet at se sit land mere end tilbörlig tilsidesat. Idet nu Ström ikke ligefrem benegtede, at dette kunde være grundet, sögte han dog at dæmpe en sådan misfornöjelse, hvor den

[1]) Der forekommer her på side 2 nogle ganske mærkelige ytringer: „*Vi have hidtil foragtet os selv; med alt for stor ligegyldighed have vi anhört fremmedes foragtelige domme om os; mange måske have i stedet for at ivres derover taget del i deres hånlige latter på vor bekostning. Andre derimod have sögt en indbildt ære i det blotte navn af Normænd; vi have prætenderet rang over en del andre folk, blot fordi vi vare födte under et andet klimat, uden at vise ringeste pröve på den sinds og legems styrke, den hårdförhed, arbejdsomhed og tarvelighed, hvormed indbyggerne i bjergagtige lande sædvanlig udmærke sig, sålænge de fölge naturen. Men disse tåger i vor forstand, som ofte have kastet mörke skygger fra sig på vort forhold, vil denne Nordens opadgående sol adsprede*".

fandtes, ved at stille i udsigt, at alt nu gennem kronprinsens indgriben vilde blive anderledes. Han påpegede derefter de ting, som efter hans mening burde blive forandrede. Disse vare væsentlig brændevins-brændingen, kornhandelen, monopolerne, bjelkehandelen o. s. v., hvorved han for en stor del gav sine landsmænd skylden for de misligheder, som fandtes. Men fremfor alt rettede han sine anker mod Norges savn af en höjere videnskabelig dannelses-anstalt[1]), og her lå ikke skylden hos det norske folk; nu var tiden kommen, da sandheden kunde finde vej til tronens fod og *„ret dog engang kan blive ret og triumfere mod uret og usurpation“*.

For övrigt indeholdt „Intelligens-sedlerne“ i den tid, hvori kronprinsen opholdt sig i Norge, stadig indsendte artikler, både på vers og i prosa. Ligesom Hans Ström havde sammenlignet ham med Frederik II og Josef II, således fik han hos andre endnu mere glimrende tilnavne. Han var den *„himmelsendte tronfölger“*, den *„utrætteligste Hannibal“*, der nu önskedes velkommen *„bag Nordens Alper“*, hvor *„endog diende barn udlallede ved moderbryst“* hans lov; han var den *„vidtforskende ånd“*, der nu var kommen for at tage i öjesyn *„dette hårde, dette ujævne og snedækkede opholdssted, der blev Normands lod af jordkloden“*, og den *„retskafne menneskeven“* o. s. v. Til hans ros sang man også i höje toner:

„Lad hævdet misbrug i Dig finde
en dommere, Minoisk streng,
som blödhed aldrig kunde binde
på vellysts rosenseng!

---

[1]) Også Mummsen (anf. st. s. 75 flg.) omtaler det önskelige i, at Norge kunde få sit eget universitet.

Lad overdåd og prægtig dumhed
beskæmmes, når de Dig få se,
Dig, som ej söger rang i tomhed,
ej lyst i sjæls fordærvelse!"

Når det ikke var andet, som det norske folks talsmænd for öjeblikket krævede af regeringen end at se overdåden indskrænket, næringsvejene ophjulpne m. m., var det ikke så vanskeligt at imödekomme dem og derigennem forebygge en mulig forögelse af misnöjen. Allerede den omtalte forordning[1]) og kronprinsens rejse til Norge kunde opfattes som et tegn på, at der nu ikke mere i nogen henseende skulde göres forskel mellem begge folk. Uagtet kronprinsen aldeles savnede en vindende personlighed, var dog blot den omstændighed, at han indfandt sig i landet, tilstrækkelig til at give ham og dynastiet ny popularitet, og under forudsætning af, at dette ikke vilde blive hans eneste besög i Norge, sang også den sidst anförte naive digter i „Intelligens-sedlerne":

„Kom da, kom tidt til os tilbage,
våg over elskte rigers flor!
og fjerde Kristians blide dage
besöge skal vort stolte Nord!

Og broderbåndet fast skal knyttes,
som Nor og Dan tilsammenbandt!
og begges lykke skal beskyttes
af Dig, som begges hjerter vandt!"

Denne virkning havde også prinsebesöget. Endskönt Normændenes önsker ingenlunde bleve opfyldte i den udstrækning,

[1]) Under 13 Juni 1788 skriver Mummsen (anf. st. s. 75), som da opholdt sig på Kongsberg: *„Heute brachte die Post dem Lande erfreuliche Nachrichten von der freien Einfuhr des Kornes, nach welcher lange vergebens manche Gegenden geschmachtet hatten"*. Smstds. S. 129 flg. også enkelte notitser om kronprinsens förste ophold i Kristiania.

som de havde håbet, og skönt de navnlig bleve skuffede i håbet om at få sit eget universitet, var dog kronprinsens rejse til Norge nok til for det förste at beröve den der herskende misfornöjelse enhver lejlighed til at komme til udbrud. Normændenes lojalitet mod det oldenburgske kongehus besejrede for denne gang alle andre hensyn, og om der også fremdeles inden de dannede klasser kunde være mere end en, der ikke var ganske tilfreds, var dog disses tal i den nærmest fölgende tid forsvindende. For fremtidige svenske agitationer kom derfor også kronprinsens rejse meget ubelejlig, og om disse tidligere, da der var gærin ;sstof tilstede, som kunde været udnyttet, havde forfejlet sin opgave, så var der nu end mindre udsigt for dem til at trænge igennem.

Dette var også gået op for Martinau, som i sin rapport af 2 August 1788 skildrede for Gustav III, hvorledes stemningen i Norge var efter-prinsernes rejse gennem landet. Man havde, skrev han, ventet sig allehånde klager og besværinger; men dette var dog ikke blevet tilfældet. I Akershus stift havde alt været tilfredsstillende, hvorfor kronprinsen også der havde fundet sig meget vel; mindre vel havde han likt sig i Trondhjems stift, hvor han derfor heller ikke var bleven så afholdt, som i det söndenfjeldske. Til Bergens stift var han aldeles ikke kommen, og som en fölge deraf var man der meget misfornöjet over en sådan tilsidesættelse. Fra Kristiansands stift, der var den del af landet, hvor misfornöjelsen tidligere havde været mest levende, havde man endnu, da han nedskrev dette brev, ikke modtaget nogen efterretninger om, hvorledes stemningen der havde været under kronprinsens rejse. Men Martinau antog dog, at fordringen om kornhandelen havde havt en meget beroligende virkning, og at alt nu var i den bedste orden. Der er ingen grund til at tvivle om pålideligheden af de efterretninger og for-

modninger, som han på denne måde forebragte for sin konge, da de stemme aldeles overens med, hvad der fra andre kilder kan oplyses om det norske folks stemning i 1788.

Men imedens alt således i Norge antog et roligt præg og hengivenheden for det gamle kongehus der atter for nogen tid vandt foröget styrke, var der i Sverige foregået mærkelige begivenheder. Gustav III havde 23 Juni forladt sin hovedstad, var gået over til Finland og havde der åbnet krigen mod Rusland. Dette måtte igen öve en bestemmende indflydelse på den dansk-norske regering, som dog fremdeles vedligeholdt sin fredelige stemning og i det længste gjorde, hvad der stod i dens magt for at undgå krigen. Sålænge kronprinsen var i Norge, blev der ikke foretaget noget skridt, der i denne henseende kunde være afgörende, uagtet det bagefter viste sig, at han ikke havde givet de svenske udsendinge noget håb om, at neutraliteten kunde bevares, hvis Sverige bröd med Rusland. At så vilde ske, var öjensynligt, da han vendte tilbage fra Trondhjem; men alligevel holdt man sig rolig i Norge, og endnu i sit ovenfor anförte brev af 2 August havde Martinau troet at kunne udtale et håb om, at bruddet fremdeles var til at undgå, skönt han dog anså det for mest rådeligt at indrette sig på det værste. Han troede at finde bestyrkelse for dette håb deri, at prins Karl, som var den överstbefalende for den norske hær, var rejst til Slesvig, og at også artilleriet nu havde fået ordre til at forlade Frederikstad.

Medens kronprinsen og de hessiske prinser vare på rejsen til Trondhjem, skrev baron Duvall en rapport til Gustav III, hvori han refererede en samtale med prins Karl, der var af et andet indhold end de udvekslinger af gensidige höfligheds-beviser, som havde fundet sted mellem Martinau og prinsen. Hvormeget end denne sidste kunde lade sig påvirke af sine fri-

murer-forbindelser og personlige sympatier for den svenske konge, var han dog ikke blændet med hensyn til de farer, som en ubetinget tilslutning til Sveriges politik med opgivelse af det gamle russiske forbund kunde medföre for det dynasti, i hvis tjeneste han var trådt. Han sagde derfor lige ud til Duvall, at ingen måtte indbilde sig, at hans konge på simple höflige venskabsforsikringer fra svensk side kunde være tilsinds at stöde sin gamle forbundsfælle fra sig, og at man heller ikke havde nogen sikkerhed for, at ikke den svenske konge vilde benytte de fordele, som han kunde vinde over Russerne, til bagefter at udföre sine gamle planer og kaste sig over Norge[1]). I disse meget ligefremme ord havde prinsen af Hessen udtrykt den danske regerings opfatning af öjeblikkets situation, medens den langsomhed, hvormed man i Norge skred til rustningerne, måtte vise, at den kun nödig fulgte de forpligtelser, som traktaten af 1773 havde pålagt den.

En måned senere (5 August 1788) skrev Manderfelt, som da fra Kristiania var vendt tilbage til Köbenhavn, en længere beretning om sin rejse og udbyttet af denne, hvilken Gustav III modtog på Kymmenegård 20 August. Det heder i denne: „*Jeg fik adgang til hoffet, var ofte tilsagt til taffels og havde flere gange anledning til at tale med prinserne. Da jeg stod i venskabsforhold til folk, som besidde disses fulde fortrolighed, var jeg tilstrækkelig inde i hemmelighederne til at kunne danne mig en rigtig forestilling om sagernes stilling og om stemningen. Lige fra det öjeblik af, da Deres majestæt begyndte at træffe sine förste forberedelser til et angreb på Rusland, bemærkede jeg af folks samtaler, såvelsom af de forholdsregler, der bleve*

---

[1]) Hellstenius, anf. st. 36. Duvalls brev er dateret 4 Juli 1787.

trufne både med flåden og hæren, at man ventede en opfordring fra denne sidste magt til at göre fælles sag med den. Man talte allerede om operationsplaner. De bedst underrettede sagde til mig: „Der er kun en eneste omstændighed, som vil kunne forhindre os fra at optræde til Ruslands fordel, og det er, hvis kongen af Preussen erklærer sig bestemt for Sverige og truer os fra Holsten, hvis vi ikke ville forblive rolige". — Sådan var sagernes stilling, da general Duvall ankom til Kristiania i Deres majestæts ærinde. Denne kloge og oplyste underhandler vandt snart gennem sin overbevisende optræden og ved den oprigtighed og klogskab, som han viste i alle sine samtaler med prinserne, en sådan indflydelse hos disse, at det russiske parti begyndte at nære betænkeligheder. Tonen forandredes i den grad, at man her kun talte om, hvor meget man önskede at se Rusland som angriber for at kunne undgå at yde de i traktaten fastsatte skibe og tropper. De venskabelige, den store Gustav værdige breve, der på samme tid ankom til kronprinsen og prinsen af Hessen, bidroge meget til at berolige stemningen. Men, Deres majestæt, min samvittighed og min troskab mod Deres hellige person forbyde mig at lægge dölgsmål på, at hele dette smukke verk og alt Duvalls arbejde kan blive ödelagt ved den herværende russiske ministers intriger, der gör alt for at vinde Danmark og overbevise det om, at Deres majestæt er den angribende part, og at man således ikke mere kan negte Rusland den bistand, som nu forlanges igen for, hvad der tidligere er ydet. De ytringer, som hans tilhængere hvert öjeblik hviske i prinsernes ören: „Hvis kongen af Sverige bliver altfor lykkelig eller altfor mægtig, da er det i vor interesse at arbejde på at svække ham i forening med Rusland", — disse

9*

giftige ytringer og andre have ofte, efter hvad jeg fra nært hold har havt anledning til at se, gjort sin virkning. Når man dertil föjer en skinsyge, som man aldrig vil kunne overvinde, over Deres majestæts ære og over den styrke og de hjælpemidler, hvormed Deres majestæt begynder at optræde, og et hemmeligt önske hos prinserne om at kunne udmærke sig og vise, hvortil deres tropper due, et önske, som jeg mere end én gang har seet fremskimte, da har man det rette udgangspunkt for at bedömme, fra hvilken kilde den beslutning vil komme, som man her vil fatte, medens opfyldelsen af traktaten med Rusland tjener som et smukt påskud, en traktat, om hvis rette mening hele Europa, efter hvad jeg tror, er i uvidenhed, og som man kan dreje på, forklare og sætte sig udover efter omstændighederne. Men man må håbe, at de övrige magter, som ere interesserede i at opretholde en retfærdig ligevægt i Europa, ikke ville tåle sådanne politiske fantomer, og at man vil tvinge Danmark til at demaskere sig. — Således har tiltrods for alle de höfligheds-beviser, som man har givet Deres majestæt, og tiltrods for de fölelser af respekt og beundring, som man ikke kan negte Deres majestæts store personlige egenskaber, fölelser, som hos de to prinser ere sande og oprigtige, den sörgelige og falske politik, som fører dem i Ruslands arme, i den grad vundet i styrke, at der behöves aldeles overordentlige begivenheder, — ikke mindre end en forening af Preussens og Englands kræfter med Deres majestæts for at rokke den. Imidlertid vil den almægtiges arm stå Deres majestæt bi. Deres majestæts eget og Deres værdige brödres og alle kække Svenskers heltemod vil betvinge kæmpens utålelige hovmod, som vil söndertræde alt. Gustav Adolfs manes ville med sikre skridt före Deres majestæt mod udödeligheden, og alle

Deres trofaste undersåtters brændende bönner ville bringe lykke og laurbær for Deres majestæts våben. — Deres majestæts klogskab vil allerede have sörget for at sikre Göteborg, Nya Elfsborg og grænsebyerne i Skåne, navne, som jeg udtrykkelig gentager, fordi jeg så ofte har hört dem nævne i angrebs- og indfaldsplaner. Hvis det russiske parti vinder overhånd, som der er al grund til at frygte, er det prins Karl af Hessen i spidsen for tolvtusinde mand, der vil komme til at optræde med denne hjælpehær tillands, medens tilsös 6 linjeskibe og 4 fregatter ville forene sig med den russiske eskadre. Denne eskadre har allerede gjort svenske sejlere skade, idet den har drevet sin uforskammethed så vidt som til at opsnappe dem lige ved indlöbet til Sundet, hvilket, som det synes mig, viser, hvor meget man stoler på Danmarks eftergivenhed. Chefen, som kommanderede den, hr. von Dessen, er en svoger af min hustru og er nogle gange kommen i vort hus. Da han har taget mig for en indfödt Dansk, har han ganske naivt betroet mig sine planer om at krydse foran Sundet og i Nordsöen for at opsnappe de svenske skibe, som han traf på[1]). Øjeblikkelig — fem dage forinden han forlod reden hersteds — underrettede jeg Martinau herom, idet jeg rådede ham til straks at begive sig til Nordsöens kyst for, om det var muligt at bringe underretning til Deres majestæts tre fregatter om Russernes ankomst og bringe alle svenske skibe til at blive liggende i de norske havne fremfor at udsætte dem for et blodbad[2]).

---

[1]) Smlgn. Kong Gustaf IIIs bref till grefve C. A. Wachtmeister och stats-sekreteraren U. G. Franc, utgifne af Gust. Anderson, s. 25.

[2]) Denne kommission sees Martinau også at have opfyldt ved at sende en sådan underretning til sine *„commettans dans tous les ports de la Norvége"*.

Men forinden mine underretninger have kunnet virke, har min lumpne svoger allerede taget femten skibe ved de to kapere, som han anvender i dette öjemed".

De meddelelser, som på denne måde indlöb fra Duvall og Manderfelt, og som stöttede sig til langt mere bestemte kendsgerninger, end det, som Martinau troede at kunne finde ud, vare af en meget alvorlig beskaffenhed for den svenske konge, som da havde kastet handsken til Rusland og begyndt krigen med denne stormagt. Det viste sig nu, at han havde gjort falske beregninger, da han stolede på at kunne sprænge den dansk-russiske allianse, og han så sit land truet på to kanter af en meget stor fare. Hvor meget end de svenske diplomater arbejdede på at fremstille forholdene, som om det var Rusland, der var den angribende part[1]), lykkedes det dog ikke på denne måde at overbevise regeringen i Köbenhavn. Denne betragtede sig fremdeles som bunden ved traktaten af 1773, tiltrods for sine oprigtige önsker om fredens bevarelse, og da den modtog opfordring fra Rusland til at opfylde sine forpligtelser[2]), måtte der tages et afgörende skridt. Kronprinsen ankom 10 August til Köbenhavn efter sin rejse til Norge; fem dage efter afholdtes statsråd til at dröfte sagen, og 19 August udstedtes endelig den formelige deklaration om, at man var villig og beredt til at opfylde de forpligtelser, der vare påtagne ved traktaten.

Gustav III vilde senere forsöge at göre gældende, at denne beslutning kom ham aldeles overraskende ovenpå den holdning, som den dansk-norske regering havde indtaget under de forudgående forhandlinger, og en ensidig beundrer af ham har også i den anledning rettet meget nærgående, men

---

[1]) E. Holm, anf. st. 57 (25).
[2]) E. Holm, anf. st. 57 (25), sammenlignet med 59 (23).

også aldeles ugrundede beskyldninger mod denne regerings chef[1]). Grev Bernstorf havde aldrig forsögt at kaste noget slör over de forpligtelser, som bandt den dansk-norske regering til den russiske, om han også i nogen tid selv havde været hildet i en fejlagtig opfatning af Gustav IIIs hensigter og troet at kunne håbe på muligheden af at undgå en kollision, der vilde tvinge hans konge til at deltage i kampen. Gustav III havde selv levet sig ind i de illusioner, som havde hindret ham fra at se klart på forholdene, og han havde stolet for meget på sin egen og sit diplomatis evne til at vinde den dansk-norske regering. Derfor blev han nu skuffet. Men den voksende fare gav denne gådefulde personlighed anledning til at udvikle hele sin sjæls energi og optræde på en måde, som måtte fratvinge selv hans modstandere en beundring, der overgik den, hvoraf hans smigreres indberetninger plejede at strömme over. Der fremböd sig nu en situation, som i al sin truende virkelighed gav ham anledning til at vise sine talenter og sin personligheds tryllekraft i det mest glimrende lys og lod ham vise, hvad han formåede. Han optog på én gang kampen med to udvortes fiender og mod misfornöjelsen i det indre, idet han appellerede til det svenske folks kærlighed til det fædreland, som nu virkelig truedes af et fiendtligt angreb.

---

[1]) Uagtet disse bleve ualmindelig udbredte og troede, er dog også den modsatte opfatning allerede forlængst fremholdt af svenske forfattere. Smlgn. således P. A. Granberg, Göteborgs historia och beskrifning, I, 68 flg., hvor det bl. a. heder: „*Man bör också göra ho et i Köpenhamn den rätvisan, att det aldrig sökte dölja sina tänkesätt. — — — — Danska kabinettet underrättade genast det svenska, at det ämnade uppfylla den med Ryssland 1773 slutne traktat och lemna åt detta rike att sjelf bestämma, från hvad punkt de utlofvade hjelptropparne skulla börja sina operationer*“. Denne forfatter påberåber sig som hjemmel for disse sine udtalelser netop friherre d'Albedyhlls brevveksling med grev Bernstorf.

I Gustav IIIs brevveksling med sin fortrolige ven rigsdrotseten, grev Wachtmeister findes der flere udtalelser fra ham om hans stilling til den dansk-norske regering, der vise, at han endnu på denne tid, da han havde fået öjnene fuldstændig åbne for situationens beskaffenhed, nærede håb om at kunne ad underhandlingernes vej *„holde det danske ministerium tilbage"*. Endnu ud i August 1788 var han usikker, om han skulde samle tropper til at beskytte grænsen mod Norge, da han dels frygtede for, at disse vilde koste for meget, og dels, *„fordi de ville forblive uvirksomme, og det er den farligste ting for stemningen hos Svenskerne"* [1]). Men uagtet alle sine betænkeligheder og sit håb om at kunne undgå et angreb i ryggen, ansä han det dog, som han ligefrem udtalte for grev Wachtmeister, for meget gavnligt at opvække nationalhadet og lade byernes köbmænd lære at forstå de fordele, som kunde tilflyde dem under en krig med Danmark og Norge gennem kaperier i sammenligning med en krig, der alene förtes mod Rusland, da dette ikke havde nogen handelsflåde. Da der kort efter kom fornyede underretninger af foruroligende indhold — måske Martinaus brev fra Moss af 2 August — begyndte Gustav III at tage under overvejelse, hvilke foranstaltninger der måtte tages til at beskytte Sverige. Der var nemlig her foruden garnisonerne i Stockholm og Göteborg ikke andet infanteri end Skaraborgs regiment, en bataljon af Nerikes og en af Vermlands regiment. Disse måtte tilligemed Bohusläns dragoner anvendes til at forsvare grænsen mod Norge; hvis ikke de vare der, kunde nemlig den norske hær efter Gustav IIIs egen erklæring have marscheret lige til Stockholm uden at stöde på en regulær soldat.

---

[1]) Gustaf IIIs bref till grefve Wachtmeister, s. 25, smlgn. ovenfor s. 97, note.

Gustav III var også på det rene med, at den danske regering ved denne lejlighed vilde fremstille sin optræden som udelukkende rettet mod ham personlig og ikke mod hans rige. Der var i virkeligheden ikke noget i de danske regerings-depescher, som tydede på, at nationalhad havde nogen andel i Danmarks beslutning om at komme Rusland til hjælp: det var alene kongen, hvem man frygtede og hadede, som den, der i hele sin regeringstid havde virket for at få det dansk-norske monarki oplöst, medens man i regerings-kredsene i Köbenhavn hengav sig til illusioner om, at i det mindste et stort parti i Sverige betragtede ham med den samme uvilje. Dette var ganske sikkert en fuldstændig misforståelse og kan kun forklares som en fölge af den ensidighed, hvormed man altid i Danmark havde betragtet forholdene i Sverige; men det var dog så, at den danske regering aldeles savnede blik for Gustav IIIs evne til at anslå nationale strenge og for den daværende russiske krigs betydning for det svenske folk[1]. Imidlertid havde denne fejlagtige betragtningsmåde dog ialfald en fordel, idet regeringen i Köbenhavn nu ikke fandt nogen grund til at ophidse sine undersåtters nationalhad imod nabofolket, men lod dem blive uforstyrrede i sin opfatning af „de brave svenske“ og den „agtværdige svenske nation“. Således havde vistnok også den ellers alt andet end klartseende Martinau ret i at skildre stemningen inden de kredse, hvortil han havde adgang i Kristiania, som meget velvillig imod Sverige, noget, som uneg-

---

[1]) E. Holm, anf. st. s. 33 flg. Denne Forf. ytrer bl. a.: „*Blindheden kunde ikke være större; der lader sig kun sige til dens undskyldning, at den ikke overgik den, Gustav selv viste med hensyn til Norge, idet han mente, at folket der önskede en tilintetgörelse af forbindelsen med Danmark, og at det med glæde vilde hilse ham selv som befrier, når han frelste det for det danske åg*“.

telig er påfaldende umiddelbart foran udbruddet af en krig mellem to folk, af hvilke ialfald det norske i århundreder havde betragtet det svenske med meget uvenlige fölelser.

Idet nu den svenske konge havde fattet, hvorledes den dansk-norske regering vilde have ham betragtet, som om han var isoleret fra sit folk, havde han dermed også fået et udgangspunkt for sine egne videre foretagender. Med det samme, man vilde skille ham og Svenskerne, havde han foröget opfordring til at vise, at han fuldt ud kunde regne på deres hengivenhed og offervillighed. Han bebudede derfor allerede i et brev fra Kymmenegård 16 August til grev Wachtmeister, at hvis der blev alvor i sagerne, vilde han straks komme tilbage til Sverige for at oplive sit folks stemning og före det til kamp mod en fiende, hvis venskab han havde gjort alt for at vinde, men hvis avindsyge mod Sverige bevirkede, at man aldrig kunde stole derpå [1]). Efter dette modtog han Manderfelts skrivelse og derpå den danske deklaration af 19 August, der ikke kunde efterlade nogen tvivl. Det var da, han udbröd i de bekendte ord: „*Je suis sauvé!*" (eller efter en anden beretning: „*Ah! tant mieux! J'ai gagné!*") Han kunde nu forlade Finland og sin farlige stilling midt i den misfornöjede hær. Han viste sig i Dalarne og henvendte sig umiddelbart til sit folk, som han kaldte til våben. Hans opfordring blev ikke forgæves. Over sågodtsom hele Sverige dannede der sig frikorpser, der vare villige til at kæmpe for sit land under den strid, som nu skulde udbryde, og som det hele folk var beredt til at optage. [2])

Medens dette foregik i Sverige, havde Martinau fortsat sin rapporterende virksomhed fra Kristiania. I et brev af

---

[1]) Gustaf IIIs bref till grefve Wachtmeister, s. 27.
[2]) Hellstenius, anf. st. s. 36 flg.

9 August til en baron (formodentlig Duvall, da det heder: „*Tout le monde me prie de Vous témoigner, Monsieur le baron, sa vénération particulière et le regret de l'avoir encore selon eux, si imparfaitement, pu prouver*“,) omtalte han forskellige krigstilberedelser: der blev bagt grovt bröd; det borgerlige militær var af prinsen opfordret til at öve sig i kanonexercits, de permitterede soldater fik ikke tilladelse til at fjærne sig mere end fire mile fra sine sædvanlige opholdssteder, og endelig havde prinsen af Hessen pålagt Bernt Anker at lade opköbe 14 rideheste. Opbringelsen af svenske handelsskibe var efter Martinaus opfatning et brud på neutraliteten. I et andet brev af samme dag (formodentlig skrevet til statssekretær von Asp) omtaler han i hånlige ord den indbildte iver for soldatvæsenet, som man havde villet lægge for dagen for kronprinsen, og som endog havde udbredt sig til gadegutterne, der vandrede om med papirhatte og træsabler. Særlig fæstede han sig dog ved nationens fredelige stemning, der ikke lod sig påvirke af de krigerske demostrationer; man var, skrev Martinau, endelig bleven træt af Danmarks trykkende åg og nærede kun det önske at leve i god forståelse med Sverige, endskönt ingen kunde vide, hvad enden vilde blive, da kabinetterne plejede at have sin egen måde at betragte sagerne på, og der ikke var grund til at tro, at det i Köbenhavn var særdeles venlig stemt mod Sverige, allermindst nu, da kejserinden havde forlangt de ved traktaten af 1773 fastsatte 12,000 mand og 6 linjeskibe. Hvis man alene skulde tage hensyn til stemningen i Norge, var der imidlertid ingen fare, da man her ikke önskede at foretage noget mod Sverige.

I sit næste brev af 16 August berettede Martinau, at der vrimlede af soldater i alle byerne langs Kristianiafjorden, og at 8—10 galejer vare satte på vandet i Frederiksværn,

hvorfra de i 24 timer kunde være foran Nya Elfsborg, hvorpå nok prinsen af Hessen især skulde have kastet sine öjne, da det endog var berettet, at han i en fortrolig samtale havde ytret sig om, at det var muligt at tage denne fæstning i löbet af tolv dage. Prinsen havde fremdeles i Kristiania alt, hvad han havde brugt i den sidste lejr af vogne, heste o. s. v., og der kom fremdeles flere sager, der vare bestemte for hans personlige brug. Alle heste, som fandtes i Kristiania, vare opskrevne på foranstaltning af magistraten, hvilket ikke var skeet siden 1772, ligesom der dag og nat arbejdede 24 mennesker på at bage det til hæren bestemte bröd. Også sadelmagerne havde fået store bestillinger. Det hed sig endvidere, at prinsen af Hessen kunde ventes tilbage i Oktober[1]).

Imod slutningen af August fortsattes rustningerne i Norge efter en stedse större målestok. Tyve bataljoner infanteri, otte bataljoner dragoner, 600 mand elitetropper af de tre trondhjemske regimenter[2]), artilleriet, jæger-kompagnierne og de seks kompagnier skilöbere, hvert på 120 mand, vare, efter hvad Martinau under 29 August indberettede til sin konge, beordrede til at være marschfærdige til 6 September, hvorfor man i gaderne og på landevejene næsten ikke så andet end dragon- og artilleriudredere. Imidlertid, skrev Martinau, forsikrede man i Norge fremdeles, at det hele ikke i virkeligheden havde noget at betyde, da det kun var et middel, som prins Karl og general Huth vilde anvende for at få hæren sat i fuld stand, idet de hidtil forgæves i mange år havde forlangt de nödvendige penge. Martinau vilde dog

---

[1]) I det samme brev af 16 August 1788 meddelte M. også oplysning om forskellige forbedringer, der efter 1772 vare foretagne ved det norske artilleri, og hvortil prins Karl havde givet stödet.

[2]) Efter hvad Martinau oplyser i sit brev af 12 September, bleve disse senere sendte til Kongsvinger.

nu ikke mere tro på dem, som forsikrede, at alt kun var et skin: „*Jeg er*“, skrev han, „*födt med en dyb mistillid til de Danske, som for övrigt alle tiders historie kun altfor meget har bestyrket*“. Fra dette hans standpunkt var det en given sag, at Martinau ikke vilde höre noget på dem, der sagde, at kronprinsen og prins Karl havde fundet den svenske konge altfor bydende; han kendte, sagde han, sin konges oprigtige önsker og vidste, hvor ugrundet en sådan fortælling var. Derimod berettede han, at i Kristiania troede alle, at det var prins Karl, som pustede til ilden, og Martinau var da også straks den, som havde forstået dette, uagtet prinsen tidligere havde vist sig i en ganske anden skikkelse. I Kristiania fortaltes det, at kejserinden af Rusland havde forsynet den danske regering med 8 millioner rubler, og at desuden admiral Dessen havde fået ordre til at give værftsarbejderne i Köbenhavn rigelige drikkepenge for at påskynde udrustningen af den eskadre, som var lovet Rusland.

Endelig kom den dag, der var fastsat til hærens opstilling, 6 September. Martinau sendte da på ny til sin konge en beretning om de på det nærmeste tilendebragte rustninger, hvorom han udtalte, at han ikke kunde forstå, „*hvortil alle disse store tilberedelser skulde sigte. Ti, hvad have de at frygte af os i vor nuværende stilling? men de frygte os. Det er dem medfödt; det er fabelen om dyrene, der vare bange for löven, endskönt den var syg*“[1]). I sit derpå

---

[1]) Martinau fortæller i dette brev, at der til Frederikstad var opsendt tohundrede kanoner og treti husarer, at man havde ansat treti studenter som officerer, at kongen lovede hver kaptejn fire heste og hver löjtnant to, at Peder Anker *(un honnête-homme, mais vain et d'un génie médiocre)* var udnævnt til *commissaire-général de l'armée*, at generallöjtnant von Krogen (som havde tjent i Preussen *et doit être un galant homme à tous égards)* skulde *commander en chef* (den i det nordenfjeldske opstillede styrke,) at general-

fölgende brev, af 12 September, fortsatte han med disse betragtninger. Man var nu i Norge færdig med sine forberedelser, og det kunde hvert öjeblik bryde lös. Det hed sig, at regeringen endnu ikke vilde have krig, og at alt kom an på, hvad kongen af Sverige vilde bestemme sig for. Martinau mente imidlertid, at brudet ikke lod sig afværge, og at man — som også var ganske rigtigt — mere havde for öje at komme Gustav III end hans rige tillivs. Et tegn herpå så han deri, at man tillagde kongen en utæmmelig lyst til at göre erobringer fra sine naboer; efter sigende skulde også kejserinden have tilstillet kronprinsen to breve fra kongen af Sverige, der indeholdt forslag om at bemægtige sig Norge, hvilket havde indgivet kronprinsen en dyb mistillid og uvilje imod Gustav III. For rigtig at komme ham tillivs skulde den danske regering have bestemt sig for at yde det misfornöjede parti i Sverige sin understöttelse og tvinge kongen til at antage den i 1772 af ham selv ophævede forfatning[1]). Desuagtet mente Martinau, at regeringen fremdeles var fredelig stemt; men han så ikke grunden dertil i andet end deres overbevisning om Svenskernes overlegenhed på alle felter. Der var endog 10 September bleven bekendtgjort fra generalitetet, at de to suveræner vare komne til forståelse, at freden var sikret, og at tropperne snart vilde blive hjem-

---

major During skulde anföre kavalleriet o. s. v. Han fortæller også deri fölgende: „*Hier dans une conversation amicale avec Mr. de Scheel, qui, depuis le séjour du prince royal en ce pays, s'est acquis une certaine confiance auprés de Son Altesse, m'assura avoir la plus parfaite certitude, que l'esprit actuel du ministére Danois étoit de ne point être en guerre avec la Suède, àmoins que Votre Majesté n'y donna lieu. Je suis sur, qu'il a puisé cela dans la conversation des princes et par des relations de source*". Af de seks russiske orlogsskibe, som ventedes fra Archangelsk, var et ankommet til Trondhjem.

[1]) Smlgn. E. Holm, anf. st. side 34.

sendte. Hensigten med dette, som aldeles ikke var stemmende med sandheden, var dels at berolige stemningen mellem soldaterne, der aldeles ikke betragtede denne krig med nogen glæde, dels at bibringe folk den tro, at når det en gang kom til et brud, da var dette kun en fölge af den svenske konges falskhed [1]).

Således stode sagerne, da kronprinsen, der vilde ledsage det norske hjælpekorps, såfremt det kom til indrykning i Sverige, atter ankom til Kristiania 13 September, sent på aftenen, ledsaget af prins Karl, der kom for at overtage kommandoen, og af prins Frederik af Hessen, der også nu fulgte sin fader. Disses ankomst var det sikre tegn til, at fiendtlighederne snart vilde åbnes, og at de norske tropper, der vare bragte op til et antal af 12,000 mand, det samme, som var fastsat ved traktaten af 1773, nu skulde opfylde de forpligtelser, som regeringen havde påtaget sig ved denne. Det i den forudsatte tilfælde var indtrådt; den svenske konge havde ikke villet lytte til de forestillinger, der vare ham gjorte, og hvor meget man end i Köbenhavn havde kviet sig derved, måtte hjælpen ydes. Rusland vilde have denne form af en diversion fra Norge, og intet valg var mere levnet.

Martinau forblev under alt dette uantastet i sin stilling som svensk general-konsul i Kristiania. Regeringen viste herigennem sin opfatning af stillingen, idet den tiltrods for sin bestemmelse om at yde Rusland den traktatmæssige hjælp

---

[1]) Ugen i forvejen var der til Kristiania ankommet en stafet fra Kongsvinger med anmodning fra kommandanten, general-major Biellard, om at få en forstærkning af 1000 mand, da 1300 Svensker skulde have overskredet grænsen. Denne B. var efter Martinau *un grand bavard pourtant, qui seroit mieux nommé braillard, car en tout il fait plus de bruit que de besogne.* Det hele var i dette tilfælde blind allarm.

ikke betragtede sig selv eller önskede at blive betragtet som krigförende magt i dette ords fulde udstrækning. Desuagtet kunde det ikke undgåes, at han måtte komme i en for ham selv mindre behagelig stilling og ofte måtte föle sig udsat for mistanke. I sit brev af 12 September skriver han herom: „*Man har i en særlig grad öje med alle Svensker. For mit eget vedkommende bliver jeg fulstændig skyet i alle selskaber, på grund af, at man finder det ubehageligt ikke at kunne udgyde sig over dagens begivenheder. Her er fuldt op af svenske arbejdere, som havde arbejde her om sommeren, men vende hjem om vinteren. Disse stakkels folk blive nu plagede med spörgsmål. To af dem ere kastede i fængsel under intetsigende påskud; den ene er på mit forlangende sat i frihed, og jeg holder på at befri den anden, som man med magt vil anvende i marinen, uagtet han er skomagergut. Man skaffer mig tusinde vanskeligheder på halsen; man påstår, at vi her have spioner, der ere forklædte som fruentimmer*“ [1]).

Martinau vedblev dog at have omgang både med byens indbyggere og enkelte af de mange tilrejsende, som i denne tid indfandt sig i Kristiania. Blandt dem var også en personlighed, som vi allerede tidligere (s. 38 flg.) have omtalt, og som siden tiltrak sig megen opmærksomhed, nemlig grev Schmettow, som i September passerede gennem Kristiania på vejen til Laurviks grevskab, hvor de tropper lå, som han skulde

[1]) Det heder straks efter i det samme brev: „*Le malheureux capitaine Stierneld est persecuté même ici dans son azile. Il s'efforce à découvrir de quoi se rendre méritant. Son amour pour son souverain et sa patrie n'est point altéré par la durété du sort, qui l'en éloigne. C'est un fidel et zélé sujet, coupable à la vérité d'un grand crime, mais sans participation de Sa volonté. Il implore la clemence de Votre Majeste pour aumoins obtenir un sauf-conduit*“.

kommandere[1]). Han var efter Martinaus udsagn en mand, der var vel skåren for tungebåndet, og som nu konverserede den svenske agent om tidens spörgsmål. Greven forsikrede Martinau om, at han var nöje inde i de grunde, som havde foranlediget den nuværende uenighed, og at han ligeledes forstod, hvad der under den forhåndenværende situation vilde bringe Gustav IIIs planer til at strande; men Martinau vilde ikke låne öre til, hvad den anden havde at fremföre. Da deres samtale var fört i påhör af mange mennesker, anså imidlertid Martinau det for nödvendigt at indberette den til Gustav III, forat ikke hans taushed skulde udsætte ham for misforståelser.

Men uagtet således Martinau så sig nöje bevogtet på alle kanter, og uagtet det måtte være en uundgåelig fölge af den uklarhed, der hvilede over den politiske situation, at der blev holdt öje med hvert af hans skridt, fandt han dog anledning til at göre sin konge nogle små tjenester. Han fik således fat på tre karter over Norge, som han med sin sekretær, Bromell, sendte til Sverige. Denne blev ved sin ankomst til Svinesund stanset af toldvagten, der lod ham og alle hans sager bringe til Frederikshald, hvor den rulle, der indeholdt de tre karter, tiltrods for alle hans protester, og uagtet den var forseglet med general-konsulatets segl, blev åbnet og undersögt. Han fik dem imidlertid alle tilbage, men var da bleven opholdt otte timer på Frederikshald[2]).

Med prinsen af Hessen stod Martinau under hans ophold denne anden gang på en meget god fod, og skönt han kort forud havde ladet sig påvirke af den löse folkesnak, var han dog nu öjeblikkelig imponeret af prinsen og troede om ham,

---

[1]) Martinau omtaler ham i sit brev af 12 Septbr. som *celui, qui, il-y-a cinq ans, eut une existance problématique à Stockholm.*

[2]) Bromells indberetning, dateret Strömstad 13 September 1788, findes mellem Martinaus rapporter i det svenske rigsarkiv.

at han var hans konges bedste ven. Da prins Karl sagde, at han ikke kendte noget til de to breve fra kongen af Sverige, som efter sigende kejserinden af Rusland havde sendt til Köbenhavn, og at alt, hvad der var fortalt om kronprinsens fiendtlige sindelag mod Sverige, var en ligefrem opdigtelse, troede Martinau dette öjeblikkelig. Han anså det for sin pligt at göre Gustav III udtrykkelig opmærksom på, at når han havde beskyldt prinsen af Hessen for at være den, der fornemlig havde arbejdet for krigen, da var dette en fuldstændig misforståelse. Ja, han gik endnu videre og fortalte selv til prinsen, at han havde omtalt ham på en sådan måde i sine rapporter. Hvis det er sandhed, hvad Martinau fortæller i sit brev til kongen af 17 September 1788, må prinsen af Hessen endnu da have stået i den tro, at alt fremdeles kunde blive godt, idet han endog erklærede sig villig til gennem Martinau at indlede nye underhandlinger med Gustav III. Martinau var da bestemt på at forlade Kristiania for at rejse til Frederikshald, hvor han kunde være nærmere skuepladsen for de nu forestående begivenheder, og hvor han tillige kunde have anledning til at göre et besög i Strömstad, hvis Gustav III indfandt sig i denne by. Hvis det skulde komme til fiendtligheder, udbad han sig også nærmere forholdsregler, hvorvidt han skulde rejse med det samme, når han blev opfordret dertil, eller om han skulde selv i dette tilfælde erklære, at han först vilde oppebie nærmere forholdsordre fra sin konge. Han selv vilde foretrække det sidste og ikke rejse, uden man brugte magt. Dette ventede han dog ikke, på grund af sit forhold til prins Karl, der også gav ham tilladelse til at fremstille sig for ham i Frederikstad.

Af en af disse samtaler med prins Karl, som han havde 14 September, altså allerede dagen efter prinsens ankomst

til Kristiania, har Martinau selv leveret et referat, som her meddeles. Det er rigtignok först nedskrevet ti dage efter, at samtalen skal være holdt, og kan således ikke ansees for aldeles nöjagtigt og pålideligt; men det må vel i hovedsagen gengive begge de talendes mening:

„Prins Karl: Hvor sagerne have taget en ugunstig vending for Deres konge i den korte tid, siden vi såes!

General-konsul Martinau: Det er sandhed, Deres höjhed! De störste planer ere i det öjeblik, da de skulde sættes i verk, strandede på grund af vore troppers frafald, der for bestandig vil erindres som en skamplet i Sveriges årböger, og som til deres evige skændsel udsætter konge og land for deres naboers nåde og forgodtbefindende. Lykkeligvis kan han endnu smigre sig med, at han i Deres höjhed har en ligeså god ven som nær slægtning, der i Danmark holder statens ror.

Prinsen: Jeg forsikrer Dem hellig om, at jeg for kongen af Sverige nærer den hjærteligste hengivenhed. Jeg skal give beviser derpå, ligesom på min ærefrygt for hans store egenskaber i alt, som kan forenes med mine pligter.

General-konsulen: Det er at befrygte, at deres höjheds delikatesse giver disse en altfor stor udstrækning, til at deraf kan håbes noget virkelig godt.

Prinsen: Jeg kender ikke fuldstændig grænserne derfor. Jeg skjelner mellem generalen og mægleren; de kunne forliges, og som bevis derfor betror jeg Dem, for at De igen kan meddele det til Deres herre, at England har erklæret os, at det ikke kan samtykke i en udstykning af kongens stater, men tillige, at det ikke vilde modsætte sig en ombytning af den nuværende forfatning med den af 1721. Det er det eneste og virkelige öjemed, som vi have at opfylde.

General-konsulen: Men dette er kongens og rigets fælles ulykke.

Prinsen: Måske det er i strid med kongens ære, men ikke med hans undersåtters lykke.

General-konsulen: Efter den sundeste regel hænger den ene af disse sammen med den anden, og der er ikke et menneske med sund fornuft i Sverige, som ikke gyser tilbage for denne forfatning, der er så smuk på papiret, men så afskyelig i sin udövelse.

Prinsen: Lad så være, at De taler sandt; men beslutningen derom er uigenkaldelig tagen efter kejserindens vilje. Jeg kan ikke göre noget derved; men hvis kongen vil holde sig til mig, når derom bliver spörgsmål, må han sende mig de indskrænkninger, som han önsker. Jeg skal da efter min bedste evne göre dem gældende.

General-konsulen: I ulykken er dette en tröst; men sålænge kongen har våben i hånd, tvivler jeg på, at han vil stille sig tilfreds dermed.

Prinsen: Så meget værre! Jeg ser intet middel derimod, med mindre der skulde indtræde nogen forandring med kejserinden.

General-konsulen: Hvad? er hun syg?

Prinsen: Nej!

General-konsulen: Forestår der nogen frivillig eller tvungen abdikation?

Prinsen: Det siger jeg ikke. Dertil fattes der vel meget.

General-konsulen: „Ce qu'étant, pardonnez, Monseigneur, cette attente, est donc une lettre de change sur les brouillards de la Seine!“

Prinsen: Tro ikke det! sig kongen, at jeg har udtalt dette ord! Han må vide at sætte pris derpå.

General-konsulen: Det skal jeg göre med största fornöjelse, og jeg önsker, at „l'importance de sa signification se réalise". Imidlertid må De, min prins, berolige os med hensyn til vor frygt for et indfald af danske tropper.

Prinsen: Det står ikke i min magt. Vi have vundet tid — det er öjensynligt —, og kun altfor meget i kejserindens öjne, som beklager sig derover.

General-konsulen: Har denne udsættelse sin grund i en venskabelig stemning hos kongen af Danmark eller deri, at man tidligere ikke har kunnet eller vovet.

Prinsen: Tiden vil vise, hvor gode vore hensigter have været. Vi ville betale alt med rede penge og ikke optræde som fiender.

General-konsulen: Dette er ædelt, ligesom kronprinsens velgerninger mod de fattige brandlidte i Rå[1]). Jeg betragter disse som aldeles stemmende med hans kongelige höjheds gode hjærte; men det er også ofte som en slags politisk valmue, for bedre at kunne dysse de lettroende i sövn. Jeg håber, at den årstid, som nu er i anmarsch, vil sætte os i sikkerhed for dette år.

Prinsen: Ingenlunde. Vi vente inden ti—tolv dage en kurer fra Petersburg, der skal bringe bestemmelser om

---

[1]) Smlgn. E. Holm, anf. st. 66 (34) og Norsk intelligens-sedler for 17 September 1788 (efter Stockholms inrikestidningar for 1 Septbr. s. å). Fiskerlejet Rå i Skåne blev natten mellem 9 og 10 August plyndret og brændt af den russiske eskadre, som da lå i Sundet. Grev Schimmelmann kom selv nogle dage efter derover og uddelte 50 rdl. dansk til de ulykkelige; 20 August kom han atter tilbage og uddelte da fra kronprinsen 800 rdl. dansk til indbyggerne. Det svenske blad, hvorfra notitsen i det norske var hentet, önskede i den anledning, at kronprinsen måtte opnå Nestors alder. — Efter et sådant optrin var det ganske naturligt, at folk også flyttede bort fra Göteborgs skærgård. P. A. Granberg, Göteborgs historia och beskrifning, I, 67.

det sted, hvor vi skulle rykke ind i Sverige, enten fra Norge med denne hær eller i Skåne med den danske. I det sidste tilfælde ville kronprinsen og jeg begive os derhen med en fregat, som for tiden i dette öjemed ligger i Frederiksstad. Hvilken af de to hære der end skal optræde, ville dog de to hoffer ikke desto mindre forblive venner. Ti antallet af de 12,000 hjælpetropper vil ikke blive overskredet med en eneste mand, og de må derfor betragtes som Russer.

General-konsulen: Det forbyde Gud! Ti efter deres forbillede måtte dette blive ved ild og plyndring. For resten er denne distinktion kun en subtilitet, hvorpå dog kongen gærne kan gå ind, da han foretrækker at kæmpe med 12,000 fremfor med 50,000. Men dersom kongen i den tid, hvori disse tropper opholde sig i Sverige, foretager et indfald i Norge, måtte det vel blive nödvendigt, at disse 12,000 mand trak sig tilbage for at forsvare sine egne arnesteder, og hvad vilde der da blive af de 12,000 Russer?

Prinsen: Jeg indlader mig ikke på disse diskussioner. Det må være nok, jeg gentager det: vi ville rykke ind i Sverige som venner.

General-konsulen: Ja, som Polens venner, der endte med at beklippe det!

Prinsen: Ak! for forfængelighedens skyld kunde man nöjes med en klippe!

General-konsulen: Ved en klippe i politisk betydning forstår man ti mile i omkreds, sådan som f. ex. Båhus."

Dermed var denne lange samtale forbi [1]), og prinsen

[1]) Martinau siger i det samme brev af 24 September, at prinsen havde udtalt det håb, at postgangen fremdeles kunde foregå uhindret, selv om han rykkede ind i Sverige, hvilket kunde være til begge parters fordel. Dertil mente M., at det naturligvis vilde være en stor fordel for Norge og Danmark, om de kunde beholde

forlod Martinau, idet han trykkede hans hånd, medens denne mente, at han i sit sidste svar netop havde truffet hovedet på sömmet og udtalt, hvad der virkelig lå bag den dansk-norske regerings optræden. Det er ganske vist, at en generobring af Båhuslen, tillige med et sted som Båhus, med alle dets historiske minder for det norske folk, vilde have været en smuk opgave for vor regering i 1788, og at det, hvis det var lykkedes at knytte denne provins til Norge, neppe vilde have været forbundet med store vanskeligheder at genindsætte den norske nationalitet i dens gamle rettigheder. Båhuslens hele natur og dets befolknings levesæt og karakter frembyde altfor megen lighed med det övrige Norge til, at den der fra 1659 til 1788 foregåede denationalisering ikke snart kunde have været opvejet af en tilsvarende stærk påvirkning fra norsk side, hvis det atter var blevet en norsk provins. Men ingen sådan tanke synes ved denne lejlighed at have foresvævet kronprinsen, prins Karl eller nogen af regeringens medlemmer. De gik til kampen med afgjort ulyst, og om at göre erobringer var der fra den side aldeles ikke tale. Derimod var det for Gustav III en stor fordel, om han kunde bibringe sit folk den tro, at når den norske hær gik over grænsen, da var det for at tage Båhus i besiddelse, göre Göteborg til en selvstændig stad og beholde den lange kyststrækning mellem denne by og Svinesund med dens mange naturlige fordele. Dette vilde give den svenske nationalfölelse et mægtigt stöd fremad og knytte folket til ham, når

---

sin uforstyrrede postforbindelse, medens der næsten ikke var noget kommercielt samkvem mellem Norge og Sverige, da der kanske ikke kom ti breve om ugen. Fremdeles heder det: „*Tout ce canton retentit du zèle animé du baron de Hierta et du colonel Tranfelt. Si la pêche est interrompue par la guerre, il-y-aura dix mille hommes sans occupation, et qui armés seront bien utils à Votre Majesté.*“

han fremstillede sig som den, der vilde værge landet mod den indtrængende fiende. Derfor kunde det være nokså behændigt fra Martinaus side, at han meddelte kongen alle træk, der lode sig udnytte til et sådant mål; men det indeholder intet bevis for, at prins Karl har omgåets med sådanne planer, der under de daværende politiske forhold desuden vilde have medfört store farer.

Den samme dag, Martinau skrev den lange rapport om sin samtale med den hessiske prins, rykkede denne i spidsen for det norske hjælpekorps ind i Båhuslen og fortsatte med en sådan hurtighed sin marsch gennem dette landskab, at hans tropper allerede 4 og 5 Oktober havde nået Göteborgs omegn. Der foreligger om dette felttog — hvis det overhovedet fortjener at kaldes med et sådant navn — en beretning, der er skreven af prinsen selv, under titelen: „*Mémoires sur la campagne de 1788 en Suède*", hvori man får en udförlig fremstilling af det hele, tilligemed adskillige diplomatiske aktstykker[1]). Det er således her ikke nödvendigt at meddele andet end hovedpunkterne af de militære begivenheder, da disse i sine store træk ere vel kendte, og de fornyede detaljundersögelser, som måske kunde tiltrænges, og hvortil der bl. a. i rigsarkivet haves mange materialier, helst bör foretages af en krigshistoriker.

Felttoget var ikke rigt på mærkelige begivenheder, og kun på et eneste sted, ved Qvistrum bro, blev der af de fåtallige svenske tropper gjort et forsög på at möde magt med magt; men dette faldt uheldigt ud. Normændene optrådte

[1]) Denne beretning udkom i 1789. I en rapport til Gustav III af 4 Juli 1789 omtaler M. som sikkert, at den var trykt, uagtet han ikke havde seet den. Ni dage senere havde han imidlertid fået fat på et exemplar, uagtet skriftet ikke var i boghandelen. Det var Bernt Anker, som skaffede ham dette til Gustav III.

i overensstemmelse med prins Karls forudgående ytringer, og overgeneralen selv viste på flere måder, at han ikke heller betragtede sig som en fiende. Ligeledes blev det ikke forbudt Martinau at ledsage den norske hær, hvor han fremdeles optrådte som den svenske konges agent for at indlede fornyede underhandlinger med prins Karl, såvelsom med kronprinsen, der fulgte hæren, uagtet han ikke havde nogen kommando ved denne. Martinau var i Strömstad 24 September, men vendte straks efter tilbage til Kristiania, hvorfra han dog igen den 28de rejste til Båhuslen. Hans tilstedeværelse ved hæren var et bevis mere for, at den dansk-norske regering fastholdt den opfatning af sin egen deltagelse i krigen, som den tidligere havde hyldet, at den nemlig ikke var *partie intégrante*, men *partie auxiliaire.* Havde den seet sin stilling til Sverige i et andet lys og i ordets egentligste forstand betragtet sig som krigförende magt, måtte et af dens förste skridt have været at bortvise Martinau fra det territorium, der var besat af de norske tropper, og allermindst vilde man have tilladt ham derfra at sende sin konge rapporter om, hvad der foregik i den norske hær, især da dennes tilstand ikke var af den sort, at man i hovedkvarteret kunde være meget stolt derover. Dens forsyning lod meget tilbage at önske, og under det voldsomme regnvejr, som indtraf samtidig med indmarschen i Båhuslen, led tropperne overmåde meget[1]). Når derfor Martinau i de breve, som han i denne tid sendte til kongen, taler om, at der mellem de norske soldater herskede en almindelig misfornöjelse, da er dette troligt nok, endskönt det også her er rimeligt, at han i sin overdrevne tjenesteiver har gjort det mest mulige ud af det, som han troede at have bemærket.

---

[1]) Smlgn. L. Daae, Norske Bygdesagn, II, 64 flg.

Han berettede således, at misfornöjelsen endog havde udbredt sig lige til officererne, måske for at tröste Gustav III ved at vise, at den norske hær i denne henseende ikke stod tilbage for den svensk-finske, hvormed han havde åbnet felttoget mod Rusland, og hvori officererne havde indtaget en alt andet end lojal holdning. Efter Martinaus påstand havde indfaldet i Sverige altid været upopulært inden den norske hær, og disse fölelser havde vokset overordentlig i styrke, efterat man var rykket ind i Sverige.

For övrigt var der ikke stort at udrette for Martinau, medens han fulgte hæren under dens fremrykning mod Göteborg, som prins Karl var meget begærlig efter at få indtaget, og som det skulde være hensigten at bombardere, hvis byen ikke gav sig ved den förste opfordring til at åbne sine porte. Prinsen af Hessen sagde selv til Martinau, at Göteborg vilde han have, men at det så heller ikke var hans hensigt at gå længere. Når Göteborg var indtaget, havde den danske regering givet kejserinden af Rusland et påtagetigt bevis på, at dens hjælp havde været af betydning, og den kunde derpå anvende sin indflydelse til at arbejde for fredens genoprettelse. Martinau må i begyndelsen, når dertil fremböd sig nogen anledning, have havt meget fri adgang til prins Karl og kronprinsen, med hvem han da også frit kunde udtale sig om de politiske forhold. For at indlede nogen underhandlinger stillede der sig imidlertid flere vanskeligheder i vejen, — om de to prinser overhovedet have været synderlig tilböjelige til at benytte general-konsulen som mellemmand. Kronprinsen synes også at have ladet Martinau temmelig tydelig se, at han betragtede hans konge som listig og uærlig, således at han ikke kunde stole på hans ord. Martinau udlagde naturligvis disse prinsens fölelser som et bevis på, at han i al hemmelighed var sig bevidst, at Gustav

III var ham selv aldeles overlegen i begavelse, hvilket igen skulde have fremkaldt en frygt for den svenske konge, som gorde ham, om just ikke til dennes fiende, så dog ialfald til alt andet end hans ven. Skönt fyrsters slægtskab ellers ikke plejer at være bestemmende for deres politik, så fandt dog Martinau det nu aldeles upassende, at en kronprins gjorde tjeneste som volontör i et hjælpekorps, der var stillet til en fremmed magts rådighed for at göre tjeneste mod hans egen onkel, — og dette ræsonnement kunde vistnok også ansees for at være ganske beföjet. Idet man altid sköd sig ind under, at den norske hærs indfald i Sverige var foreneligt med opretholdelsen af det venskabelige forhold med Sverige, havde det ganske sikkert været det rette, om kronprins Frederik havde betvunget sin lyst til at agere soldat og havde holdt sig rolig hjemme. Hans nærværelse ved tropperne kunde lettelig give det hele udseende af, at Danmark og Norge i virkeligheden var noget ganske andet, end det skulde se ud til at være, og at de i ordets egentligste forstand vare en krigförende magt.

Martinau forblev i nogen tid i Båhuslen, uagtet han senere hen kom på en mindre god fod med prins Karl, end han tidligere indbildte sig at have stået. Anledningen hertil var fölgende. Da Gustav III efter sit besög i Dalarne var kommen til Karlstad, sendte han derfra (24 September) et brev til Martinau, hvori han anmodede ham om at erindre prinsen af Hessen om det tilbud, som denne havde gjort sidste sommer, og foreslå ham et personligt möde. Martinau traf prinsen i Uddevalla, hvor han meddelte ham sin konges önsker. Med hensyn til det förste punkt fik han intet svar; han oplyser ikke heller selv, hvori dette såkaldte „tilbud", der neppe har været synderlig vidtgående, skulde have bestået. Med hensyn til den af Gustav III foreslåede sam-

menkomst sagde derimod prinsen, at han ikke kunde indlade sig derpå. Han viste sig imidlertid meget venlig mod Martinau og bad ham tilsidst om at skaffe sig et pas for en kurer, som han kunde sende til sin gemalinde for at lade hende vide, at han befandt sig vel og ikke var kommen til nogen skade i affæren ved Qvistrum. Martinau lovede at give ham et sådant og vendte derpå tilbage til sit kvarter. Men det drog efter med ham, og ved nærmere eftertanke begyndte han at frygte for, at der kunde ligge noget under det hele, så at han angrede sit förste löfte. Han skrev derfor et meget höfligt brev til prinsen, hvori han undskyldte sig med, at han ikke kunde udstede noget pas, da han var udenfor sin station, og at det ikke lod sig göre, sådan som prinsen havde foreslået, at antedatere passet fra Kristiania til 27 September, da han endnu var i denne by, idet dette vilde være et falskneri, hvorpå han ikke kunde indlade sig. Martinau må formodentlig selv have overbragt prinsen dette brev, da han ialfald fik hans svar mundtlig. Det viste sig straks, at prins Karl havde optaget hans forandrede beslutning meget unådig, idet han begyndte med at sige, at det forbausede ham at se Martinau fremdeles på dette sted, og da denne bad om at få et pas for at rejse tilbage til Kristiania, svarede prinsen med et afslag. Martinau udledede naturligvis dette deraf, at man nærede frygt for, at han med sit *genie actif et observateur* skulde være farlig på dette sted og kunne overskride grænserne for en konsuls pligter. Martinau oplæste atter Gustav IIIs brev, hvorpå prinsen bad ham om at komme tilbage om eftermiddagen. Den mellemtid, som derved hengik, skal bl. a. være anvendt til forhandlinger, om man skulde behandle ham som spion eller ikke.

Martinau kom tilbage til prins Karl til den tid, som denne ved hans förste besög havde fastsat, og fandt da straks,

at den samme uvenlige tone fremdeles var tilstede. Der blev dog ikke tale om, at han var uberettiget til at vise sig i det norske hovedkvarter. Han tilböd sig at fremvise det originale brev, som han havde modtaget fra sin konge, da dette var affattet i særdeles forekommende udtryk mod såvel prins Karl som kronprinsen, dog med forbehold af at kunne udradere brevets tre sidste linjer. Hertil gav prinsen sit samtykke, da Martinau gav det den vending, at de kun handlede om ökonomiske anliggender, medens de i virkeligheden indeholdt en meddelelse om, at Dalekarlene stillede regimenter, og at bönderne dannede jægerkompagnier, hvorom prinsen formodedes at være i fuldstændig uvidenhed. Samtalen varede i mere end en hel time, da prinsen talte særdeles meget. Jo længere den varede, desto mere forekommende blev prins Karl, og da de skiltes, troede Martinau, at han ganske havde genvundet hans bevågenhed; prinsen havde endog taget det pas, som han först havde fået, tilbage og ombyttet det med et nyt, der var „*plus distingué*“ og forsynet med hans egenhændige underskrift. Alt dette indberettede Martinau med megen udförlighed til sin konge og sendte ham med det samme en del ströbemærkninger om misfornöjelsen inden den norske hær, om dennes störrelse, om antallet af de tropper, der virkelig kunde stilles i marken, m. m. Disse have dog ikke nogen synderlig værdi.

Medens Martinau således i sin konges ærinder opholdt sig ved det norske hovedkvarter, havde denne ilet mod Göteborg, der var det under disse forhold mest truede punkt i hans rige. Han havde samlet Dalekarlene om sig, talt fædrelandssindede, varmhjertede ord til disse, var fra dem rejst til Vermland, hvor han i Karlstad traf sammen med den engelske gesant ved hoffet i Köbenhavn, mr. Hugh Elliot, der havde forladt sin post for at opsöge den svenske konge,

da denne atter var kommen til Sverige. Fra Karlstad gik rejsen skyndsomt videre til Göteborg, hvor han ankom allerede 3 Oktober om aftenen, medens man overalt troede ham langt borte fra de kanter. Virkningen af hans optræden i den truede stad var aldeles overordentlig. Budskabet om den norske hærs nærmelse havde mellem Göteborgs rige borgerskab fremkaldt en almindelig forskrækkelse, da man forstod, at denne by var målet. Der var ikke at tænke på forsvar med håb om et heldigt udfald, da stadens fæstningsverker vare yderst forfaldne og ethvert forsög på at sætte sig til modværge mod fienden under disse forhold ikke vilde have andre fölger end at pådrage byen et bombardement, der måtte anrette uberegnelige ödelæggelser. Mange af byens indbyggere vidste ingen anden redning end i flugten. Garnisonen var ikke synderlig stærk, og ingen tropper vare i nærheden, der i en hast kunde kaldes til hjælp. Man arbejdede på at sætte voldene istand og forsamlede borgerne til våbenövelser; men disse forberedelser kunde dog ikke sikre byen, — i det höjeste hjælpe til at opnå en noget bedre kapitulation. Om at få bistand udenfra drömte ingen, og overraskelsen blev derfor så meget större, da man 3 Oktober modtog det budskab, at kongen allerede den samme dags aften vilde være inden Göteborgs mure.

Og han kom ikke alene. Undervejs havde han samlet flere regimenter, som dels ankom samtidig med ham, dels i de nærmest efterfölgende dage, så at håbet om at kunne göre modstand alene derigennem blev betydelig foröget. Men fremfor alt var Gustav IIIs egen personlige nærværelse af en uberegnelig virkning og bidrog mere end noget andet til at hæve borgernes mod. Ligesom Frederik III i 1658 forblev i Köbenhavn og derved gav dennes forsvarere foröget modstandskraft, således reddede Gustav III Göteborg derved, at

han selv indfandt sig i det öjeblik, da faren var störst, for at dele den med sine undersåtter. I de dage, som hengik umiddelbart efter, at han var kommen til Göteborg, arbejdedes der med mangedobbelt kraft og ihærdighed på at udbedre voldene; man tænkte og arbejdede kun på at foröge byens forsvarsevne, og snart håbede man at have nået dette mål. Den sjette Oktober forsamlede kongen borgerskabet på rådhuset og tiltalte dets medlemmer med hele den fædrelandske begejstring, hvorover han rådede, og som under de kritiske forhold, hvori byen befandt sig, gjorde en uimodståelig virkning. Her talte han ud af sit fulde hjærte. Den fædrelandskærlighed, der måske var hans smukkeste og störste side, kom her til sin hele ret og fandt et ligeså ædelt som oprigtigt udtryk i de ord, som han talte til indbyggerne i den faretruede stad.

I kongens fölge befandt sig også den tidligere omtalte engelske gesandt, en livfuld, varmhjertet personlighed, der også i dette farefulde öjeblik kom Gustav III til hjælp og ved sin optræden bidrog meget til at redde ham ud af den forlegenhed, hvori han for öjeblikket befandt sig[1]). Han havde allerede, forinden en norsk soldat havde betrådt Båhuslens grund, henvendt sig til grev Bernstorff for at afholde den dansk-norske regering fra at göre videre skridt, og havde endog derved anvendt en sådan trusel, som at han, hvis noget troppekorps rykkede ind i Sverige, vilde udfærdige en proklamation og opfordre alle Svensker til ikke at lade modet falde, da de kunde være forvissede om Englands og Preussens understöttelse imod deres fiender. Disse to

---

[1]) A memoir of the Right Honourable Hugh Elliot by the countess of Minto — og E. Holms udförlige anmeldelse af dette verk i Dansk historisk tidsskrift, fjerde række, I, 793 flg.

lande indtoge under hele denne tid en mod Sverige meget venskabelig holdning, og ingen var heller bedre underrettet herom end grev Bernstorff. Af den grund viste han sig også under sine forhandlinger med Elliot såvelsom med den preussiske gesant meget villig til at höre på deres forestillinger. Han kunde her forsåvidt optræde på en imödekommende måde, som han selv altid havde været meget fredelskende og den hele tid havde arbejdet på at give krigen et så begrænset omfang, som det var muligt. Men da der på en eller anden måde var kommet en misforståelse mellem ham og Elliot, var denne uvillig til at erkende Bernstorffs berettigelse til at gå frem, som han gjorde. I stedet betragtede han dennes fredelige udtalelser, som om de kun vare beregnede på at skjule de hensigter, som han i hemmelighed nærede mod Sverige. Denne opfatning indgav Elliot en dyb mistillid til Bernstorffs politik, og da han i sine bestræbelser for at stanse denne kunde göre sikker regning på at handle i overensstemmelse med sin regerings svenskvenlige holdning, havde han således temmelig frie hænder i sine foretagender.

Elliot stod i den tro, at prinsen af Hessens fremrykning mod Göteborg tilsigtede mere end en blot forbigående besættelse af denne stad. Denne formodning vakte hans harme og fremkaldte beslutningen om at begive sig personlig til Sverige og opmuntre Göteborgs indbyggere ved gennem sin nærværelse at stille dem den engelsk-preussiske bistand i udsigt. Han forlod således Köbenhavn uden at have indhentet sin regerings samtykke og drog til Sverige, hvor han först foresatte sig at opsöge kongen. Som allerede omtalt, fandt han denne i Karlstad, hvorfra han ledsagede ham til Göteborg.

I det norske hovedkvarter havde man ingen anelse om, at Gustav III selv i forening med Elliot befandt sig i Göteborg.

Prinsen af Hessen gik derfor, under forudsætning af, at byens forsvarsverker vare sågodtsom ubrugelige og enhver tanke på modstand med den svage garnison aldeles håblös, ud fra, at kommandanten ikke kunde have andet at göre end at overgive sig og den ham betroede befæstede stad, så snart der kom en opfordring dertil. Medens han selv opslog sit hovedkvarter på herregården Ström, sendte han således 5 Oktober general-adjutant Haxthausen, den samme, der siden erhvervede sig et vist navn ved sin uheldige optræden i 1814, til Göteborg med pålæg om straks at forlange af kommandanten, at han skulde sammenkalde magistrat og borgerskab på rådhuset, og derpå forsikre disse om, at der ikke skulde vederfares nogen det ringeste ondt, hvis staden frivillig åbnede sine porte for de norske tropper, som her utrykkelig benævnes „det russiske auxiliær-korps". Såfremt man ikke vilde indgå herpå, måtte man forberede sig på, at den överstbefalende fiendtlige general traf de forholdsregler, som han anså nödvendige til at sikre sig byens besiddelse, uagtet det gjorde ham meget ondt, at han således var nödsaget til at gribe til voldsomme midler.[1])

Först da Haxthausen 6 Oktober kom til Göteborg, fik han underretning om, hvad der imidlertid var foregået på dette sted. Idet han anholdt om at få tale med kommandanten, fik han til svar, at kongen selv befandt sig i Göteborg, og blev spurgt, om han ikke heller vilde tale med denne. Uagtet nu Haxthausen gentagne gange erklærede, at han alene var bemyndiget til at tale med kommandanten, blev han alligevel tilsidst fört til kongen, der gav ham en audiens, men

[1]) Haxthausens rapport om denne sendelse er trykt i Norsk militært tidsskrift, anden række, II, 19 flg. I en rapport af 20 Juni 1789 kalder Martinau Haxthausen *l'âme damnée du prince de Hesse.*

tillige behandlede ham på en meget overlegen måde, hvori Haxthausen troede at se et forsög på at intimidere ham. Gustav III holdt nu for ham en tale, hvori han beskyldte prins Karl for at have overskredet sine instruktioner, og påstod, at den danske regering allerede to gange havde pålagt ham at stanse og næsten offentlig havde desavoueret hans optræden. Tillige sagde han, at prinsen havde forregnet sig, når han stolede på de misfornöjede, som skulde findes i Sverige, idet intet var mere tjenligt til at samle det hele folk end en fiendtlig hærs indrykning i landet. Haxthausen fik ikke tilladelse til at fremsætte, hvad han havde at overbringe; men i det sted forsvarede han sin chefs tænke- og handlemåde. Audiensen varede ikke længe, og da Haxthausen atter skulde forlade Göteborg, blev han med tilbundne öjne fört, ikke alene gennem selve byen, hvor han körte i vogn, men også tilhest halvanden mil udenfor, indtil de yderste svenske forposter. Hensigten hermed kunde neppe alene være den at forhindre Haxthausen i at se de forberedelser, som bleve trufne til at modtage de norske troppers angreb, og bagefter aflægge rapport derom; Gustav III må ved en sådan behandling tillige have tænkt at göre den fremmede officer latterlig ved at vise ham frem på denne måde. Der færdedes mange mennesker på den vej, hvor Haxthausen förtes frem i sin komiske stilling, og dette kan ikke have undladt at göre sin virkning.

Gustav III synes for övrigt ved denne anledning heller ikke at have forsmået at anvende andre midler, der kunde stille hans modstandere i et latterligt eller forhadt lys. Ialfald synes fölgende historie at bevise, at han mod bedre vidende har ladet udsprede rygter, der ikke alene vare yderst nedsættende for den vel disciplinerede norske hær, men også, om de bleve troede, måtte indgive den svenske almue den

opfatning, at Normændene kun vare komne for at bringe „Kristian tyrans" dage tilbage og fornye det Stockholmske blodbad. Der blev nemlig noget senere, efterat der allerede var sluttet våbenstilstand, taget en del norske transportbåde, og ombord på en af disse fandt man en kiste, der var fyldt med en hel del instrumenter, som straks bleve udgivne for henrettelses- og tortur-redskaber, uagtet det neppe har været andet end en norsk feltskærs apparater. De bleve imidlertid indbragte på Göteborgs töjhus og der fremviste som ökser, rettersværd, galgekroge, reb, böddeltænger m. m., og senere hen blev der endog, som det påståes, med kongens vidende, indrykket nogle opsatser herom i Göteborgs blad, hvorfra sagen siden gik den sædvanlige runde igennem Europas aviser. Også prins Karl omtaler den i sin lille bog om felttoget, hvor han antager muligheden af, at en norsk profos har havt nogle lænker ombord på den tagne båd, som man i Sverige havde lagt sammen med de kirurgiske instrumenter. Han berettede også, at man havde begyndt et dameselskab eller et bal med at fremvise disse formentlige tortur-redskaber! At man ved den norske hær skulde have benyttet sådanne endnu i 1788, er utænkeligt; ligeså urimeligt er det også, at nogen skulde have tænkt på en fornyelse af Kristian IIs blodige færd gennem de svenske landskaber. En sådan beskyldning mod den regering, der i Kristian VIIs navn styrede Danmark og Norge, kan uden videre tilbagevises som aldeles ugrundet, endskönt den vistnok fandt tiltro, da den blev udspredt. Der står kun det spörgsmål tilbage, hvorledes det var muligt, at de personer, som i Göteborg havde fået det hverv at undersöge disse sager, kunde udstede et certifikat om, at de med egne öjne havde overbevist sig om, at kassen indeholdt böddel-redskaber. Da vedkommende transport-både vare tagne, efterat der var

sluttet våbenstilstand, måtte, som en fölge deraf, både disse og instrumenterne atter udleveres. Da man sendte de sidste tilbage til Norge, vare de imidlertid adresserede til — böddelen! Så fortæller ialfald en svensk forfatter.[1])

Der blev også i Sverige opgjort en plan til at bemægtige sig prinsen af Hessens person, men, som det synes, uden at kongen var vidende derom, eller ialfald uden at han ligefrem tog nogen del deri. Den var imidlertid udkastet med en sådan mangel på omtanke, at den öjeblikkelig blev röbet. Hovedmanden, der var en ganske ubetydelig, men meget exalteret person, havde i patriotisk begejstring fattet tanken om på denne måde at redde sit land; de, som havde sluttet sig til ham, vare for den störste del aldeles unge mennesker. De bleve grebne, forinden de endnu havde fundet anledning til at udföre sit forehavende, men behandledes med mildhed. Man gjorde sig ikke engang den umage at anstille nogen nöjere undersögelse, efterat det havde vist sig, at deres förste udsagn om, at den störste del af deres medsammensvorne fandtes i Göteborg, ikke var pålideligt. Selv hovedmanden havde ingen anden ulempe af sin dumdristighed, end at han blev holdt fængslet, sålænge de norske tropper stode på svensk grund. En sådan opförsel vilde neppe være bleven vist, såfremt prins Karl havde fört böddelökser og marter- instrumenter med sig, som han vilde bruge mod de Svenske.[2])

---

[1]) P. A. Granberg, Göteborgs historia, I, 84—89. Martinau skrev herom i et brev af 21 November til kongen, at da han havde hört fortælle om, at man i Sverige havde udgivet de norske kirurgiske instrumenter for böddel-redskaber, havde han straks „*rejetté cet exécrable propos, inventé par des misérables, tant de leur côté, que du nôtre, qui croyent ne devoir rien découvrir que d'infame en leurs ennemis*".

[2]) P. A. Granberg, Göteborgs historia, I, 105 flg. Det er formodentlig en misforstået beretning om denne affære, der har

I forbindelse med denne bortförelses-plan stå måske også de forsög, som til samme tid — efter våbenstilstandens afslutning — bleve gjorte på at ophidse almuen i Båhuslen til at göre modstand mod okkupations-tropperne. Herved synes dog kongen selv at have været mere virksom. Fra Göteborg blev der således afsendt opfordringer til presterne om at oplæse de dem tilstillede befalinger for sine menigheder. Men presterne viste sig derved yderst forsigtige og undlode enten ganske at udföre det, som var dem pålagt, eller oplæste kongens bud på en sådan måde, at ingen af deres tilhörere kunde forstå, hvad der blev sagt. Det kom imidlertid til de norske chefers kundskab, at presteskabet havde modtaget sådanne ordrer; men da disse ikke vare blevne helt udförte, blev også den derved foranledigede undersögelse fört med megen hensynsfuldhed og bragte ikke et menneske i ulejlighed.[1])

Imidlertid havde det vist sig, hvor meget den understöttelse, som den engelske gesants nærværelse kunde yde Gustav III, havde at betyde, idet den sågodtsom öjeblikkelig stansede de endnu ikke rigtig åbnede fiendtligheder. Allerede fra Karlstad havde Elliot begyndt at arbejde i den svenske konges interesser ved at skrive breve til prins Karl og true med, at England og Preussen vilde gribe til voldsomme midler, hvis han ikke stansede sin fremrykning mod Göteborg. Hermed fortsatte Elliot også efter sin ankomst til Göteborg, hvor han ligeoverfor prinsen af Hessen optrådte

---

foranlediget, at Martinau i sit brev til Gustav III af 15 Novbr. 1788 fortæller, at de norske tropper havde gjort et attentat mod prinsen af Hessens liv. Han berettede også i dette brev, at man i Norge troede, at den preussiske regering var fört bag lyset af Elliot, som igen skulde være påvirket af Gustav III, og at Preussen som en fölge deraf til næste år ikke mere vilde göre fælles sag med Sverige.

[1]) P. A. Granberg, Göteborgs historia, I, 104 flg.

som den, der var befuldmægtiget til at underhandle såvel på sin egen, som på den preussiske regerings vegne. Han erklærede, at disse ikke kunde gå ind på den opfatning, at det norske troppekorps, der var rykket ind i Sverige, kunde betragtes som russisk, og at derfor den videre fremrykning på svensk grund måtte stanses. Da han var bemyndiget af den svenske konge til at underhandle om en våbenstilstand, var han også villig til at indfinde sig hos prinsen for uopholdelig at få en sådan afsluttet; i sit sidste brev antydede han også muligheden af, at England og Preussen allerede kunde betragte krigen som udbrudt, og han lovede derfor, hvis man nu gav efter for hans forestillinger, at han öjeblikkelig skulde afsende kurerer til Berlin og London for at stanse alle fiendtligheder

For prinsen af Hessen kom denne optræden meget ubelejlig, netop i det öjeblik, da han, som han selv sagde, brændte af begærlighed efter at före kronprinsen ind i Göteborg i spidsen for sine tropper. At opgive endog forsöget på at tage denne by, hvis erobring egentlig först vilde give den af ham ledede expedition dens fulde betydning, var for ham kun en lidet tiltrækkende udsigt; men på den anden side stod den engelske gesants bestemte erklæring om, at Sveriges to allierede ikke vilde erkende hans regerings fine distinktion mellem krigförende og auxiliær magt. En krig med England og Preussen, uden sikkert at kunne göre regning på bestand fra Rusland, var for den dansk-norske stat yderst betænkelig, og hensynet hertil måtte trænge alt andet tilside. Kronprinsen billigede den betragtningsmåde, som prins Karl derved gjorde gældende, og med hans samtykke blev Elliots mæglingstilbud modtaget. Allerede 9 Oktober 1788 sluttedes der en våbenstilstand på otte dage. Prinserne mödtes ved denne lejlighed med Elliot på Båhus, dette i Norges historie navnkundige sted, der nu for sidste gang blev vidne til en

historisk begivenhed. Slottet var allerede den gang meget forfaldent og blev snart en ren ruin.[1])

Elliots optræden havde således forelöbig skaffet Sverige pusterum. Idet våbenstilstanden kort efter blev forlænget til at gælde for en hel måned og senere, under fortsatte påvirkninger fra engelsk og preussisk side, endog til at gælde for hele den fölgende vinter lige til 15 Maj 1789, var dermed de norske troppers deltagelse i den svensk-russiske krig aldeles forbi. 6 November passerede den norske arrieregarde på tilbagetoget gennem Uddevalla, og fem dage senere stod ikke mere nogen norsk soldat på svensk grund. Tilbagemarschen foregik med den samme orden, som fremmarschen mod Göteborg; de norsek tropper havde overalt opfört sig på en måde, der stemte medd en holdning, deres regering önskede at indtage lige over for den stat, af hvis territorium den på grund af ældre, for den selv höjst ubelejlige forpligtelser havde været nödsaget til at besætte en del. De beskyldninger, der fra enkelte hold havde været rejs:e mod prins Karl for, at han ikke skulde have optrådt i overensstemmelse hermed, ere fuldstændig ugrundede og skrive sig enten fra rene misforståelser eller fra forsætlige opdigtelser.[2]) Men uagtet den af de norske tropper udviste exemplariske opförsel havde dog dette korte felttog en meget væsentlig fölge, idet det bidrog overordentlig til at ophidse stemningen i Sverige imod den regering, hvis tropper havde besat Båhuslen. For alle Svensker,

---

[1]) Da Elliot om hösten 1789 rejste til London, kom han mod sin vilje til at aflægge et længere besög i Norge, idet skibet, hvormed han rejste, blev drevet ind til Kristiansand af storm og måtte opholde sig der mindst en måned. (Martinaus breve til Gustav III af 16 og 23 Januar 1790).

[2]) I sit brev til Gustav III af 15 Novbr. 1788 siger ellers Martinau, at de norske tropper i Marstrand havde opfört sig på en mod al civiliseret krigsbrug stridende måde.

der ikke vare indviede i politikens hemmeligheder, stod den dansk-norske regering som en lumsk fiende, der havde benyttet sig af den forlegenhed, hvori Sverige var kommen, til at kaste sig over det. Når så dertil kom de forskellige beskyldninger, som udbredtes imod denne regering, og som overalt fandt villigt troende, var det en naturlig fölge, at alt det had, som i tidens löb havde opsamlet sig imod det danske folk, nu måtte finde ny næring og give sig luft, hvor lejlighed dertil fremböd sig. Normændene, der betragtedes som et af disse samme Danske pint og udsuget folk, gik derved forholdsvis fri for had; de måtte efter den svenske opfatning snarere blive genstand for medlidenhed, og hvis nu Gustav III atter optog sine planer mod Norge, kunde der være megen rimelighed for, at hans undersåtter vilde betragte disse med en betydelig sympati.

Prins Karl troede, da han afsluttede våbenstilstanden, at han derigennem berövede nationalhadet næring, medens han vilde fremkalde dette ved at rykke ind i Göteborg som sejerrig feltherre. I denne opfatning tog han aldeles fejl. Svenskernes nationale had — eller ialfald uvilje — mod Danmark blev alligevel vakt, og Gustav III forstod at udvikle det videre. Al den tilnærmelse, som han tidligere selv havde været så virksom til at arbejde for, var nu aldeles opgiven, og han vendte i det sted tilbage til sine gamle planer, hvis genoptagelse ikke kunde forenes med vedligeholdelsen af det venskabelige forhold, som i den sidste vinter havde stået på hans program.

VII.

Endnu forinden de norske tropper havde sat sig i bevægelse for at marschere hjem, var Martinau igen kommen

til Kristiania. Det omtales ikke i hans breve, hvorvidt han havde gjort Gustav III sin opvartning under dennes ophold i Göteborg, hvilket dog er sandsynligt. Da han atter skulde vende tilbage, vilde han ikke lægge sin vej således, at han måtte passere det norske hovedkvarter, men foretrak i det sted at rejse over Venersborg, Åmål og Eda skanse til Kongsvinger. Derved opnåede han også den fordel at kunne undersöge stemningen i de svenske grænse-landskaber og komme til sikker kundskab om antallet af de på den kant samlede norske tropper. Disse må have gjort et meget imponerende indtryk på ham, da han umiddelbart efter sin ankomst til Kristiania indberettede til Gustav III, at der allerede stod 4000 mand ved Kongsvinger, og at man i den fölgende uge ventede general von Krogh derhen med andre 4000 mand. Da derhos landeværnet, der af Martinau omtales som en elitetrop, havde fået ordre til at holde sig færdigt, antog han, at man i tilfælde af fiendtlighedernes fornyelse havde store planer på denne kant. Han, som tidligere havde omtalt de norske soldater på en meget nedsættende måde, havde nu en ganske anden opfatning af dem. Landeværnet var en stamtrop, bestående af veteraner; alle de tropper, han så ved Kongsvinger, vare i god stand, vel forsynede med levnetsmidler, og befandt sig i uangribelige stillinger. Navnlig havde han ved Kongstorp i nærheden af Magnor seet en redute, hvor hundrede mand med seks kanoner i fjorten dage kunde opholde 6000 mand og dræbe halvparten af dem. Kongsvinger var et fortræffeligt og vel vedligeholdt kassematteret fort. Martinau gjorde dets kommandant et besög og fandt i ham en jovial, meget talende mand, der var langt fra at være diskret.

Af de övrige chefer for den norske hær traf Martinau på sin vej sammen med Mansbach, der lå i Venersborg.

Han var ligeledes en mand, der ikke havde noget imod at tale, og som også havde indladt sig på politiske genstande. I sin samtale med Martinau fortalte Mansbach, at han aldeles ikke kunde forstå tidens politik. Om sommeren havde kronprinsen henvendt sig til kongen af Preussen og spurgt, om denne vilde tillade ham at foretage et indfald i Sverige, hvortil han havde fået det svar, at der ikke herfor var noget i vejen, — og nu nogle måneder efter truede Preusserne med et indfald i Holsten. Martinau forklarede dette, som om kongen af Preussen alene havde villet anvende den danske regering som et redskab til at tvinge Gustav III til at opgive sin mangel på beslutsomhed med hensyn til denne nye allianse.

Mansbach havde også i denne samtale udbredt sig meget over Gustav IIIs vægring ved at indkalde en rigsdag — eller i mangel deraf at betale en erstatning af 500,000 rdl. (?) Heri troede Martinau at se et bevis på, at det snak, som man tidligere havde hört om at ville opretholde den svenske nations rettigheder, nu snart måtte være forbi, da man begyndte at tale om penge i stedet for rigsdagen. For övrigt gav Martinau Mansbach dét skudsmål, at han iagttog en god orden, medens der blev gjort for meget af at belære indbyggerne om, at man var kommen for at beskytte dem i deres rettigheder. Det stemte ikke synderlig vel overens hermed, at han daglig lod levere 6000 pund bröd af de svenske magasiner, ligesom Martinau også mente, at landet led altfor meget ved leveranser af furage, medens officererne levede *à discrétion* hos sine verter og cheferne lånte penge. Dette var en egen måde at beskytte nationens rettigheder, og Martinau mente derfor, at det kunde hænde, at denne nation helst vilde foretrække den rettighed selv at forsvare sin ejendom.

På sin rejse havde Martinau også lejlighed til at for-

höre sig om stemningen hos det misfornöjede parti i Sverige. Han fandt sig således beföjet til efter sin ankomst til Kristiania at angive for kongen, at friherre Silfversköld på Koberg efter al sandsynlighed var en af de misfornöjede, da der på hans gård havde været holdt sammenkomster af hele nabolagets adel lige siden den fiendtlige hærs indrykning. Selv om han havde kunnet göre kongen sin opvartning i Göteborg, måtte man ikke stole på ham, og hvis der nu skulde holdes en rigsdag, måtte man derfor fordoble sin opmærksomhed med hensyn til valgene *(doubler de soin pour les élections)* i Båhuslän og Dalsland.

I Kristiania var der naturligvis allehånde rygter i gang om, hvad der var skeet og skulde ske. Alle disse bleve for Martinau et såre kærkomment stof, hvormed han kunde fylde den förste rapport til Gustav III (af 1 Novbr. 1788), som han afsendte efter sin tilbagekomst. Stemningen i den norske hovedstad var naturligvis nu en ganske anden, end den havde været, da Martinau fem uger i forvejen havde tiltrådt sin rejse til „krigsskuepladsen". Man havde den gang levet i håbet om, at de 12,000 norske Russere skulde udrette overordentlig meget, og fölte sig nu, efterat våbenstilstanden forelöbig havde sat en ende for alle forhåbninger i denne retning, meget skuffet. Denne almindelige skuffelse fremkaldte igen en almindelig lyst til at kritisere den måde, hvorpå det kortvarige felttog var bleven fört. Prins Karl, der nys havde været alles afgud, blev nu kun betragtet som en ærgærrig person, der havde benyttet sin indflydelse over kronprinsen til at kaste denne ind i et foretagende, som man havde kunnet undgå ved at give tid. Man gik — efter Martinaus påstand — endog såvidt som til at fortælle, at tropperne, hvis ikke kronprinsen havde været tilstede, vilde have afsat prins Karl. Nu hed det sig, at Svenskerne aldrig havde

gjort Normændene noget ondt, og at disse heller ikke på sin side vilde göre dem noget alene for at tilfredsstille den russiske kejserinde. Martinau mente også, at det var prins Karl meget om at göre at kunne genvinde den svenske konges bevågenhed, — som han dog ikke fortjente, hvis det var sandt, hvad man fortalte, at han havde arbejdet på at beröve Gustav III hans trone. Såfremt dette rygte medförte sandhed, antog dog Martinau, at der havde været to med i spillet, og at prins Karl ikke var den mest ivrige.

For övrigt fortalte man i Kristiania, at det var Gustav IIIs tanke at bryde våbenstilstanden, hvilket gav anledning til mange bebrejdelser mod ham for hans trolöshed. Ligeledes skulde man være meget forbitret mod baron Armfelt, fordi han havde modsat sig, at Glafsfjorden i Vermeland skulde være grænsen for det af den norske hær under våbenstilstanden besatte territorium på denne kant, således som det udtrykkelig var fastsat ved artikel 3, da våbenstilstanden blev forlænget på fire uger. Der taltes imidlertid meget om, at man vilde anstrænge sig, hvis våbenstilstanden skulde blive brudt under et eller andet intetsigende påskud fra svensk side. Ligeledes hed det sig, at hvis der ikke straks blev sluttet fred, vilde man kun indlade sig på en forlængelse af våbenstilstanden på betingelse af, at Svinesund (hvorved i denne forbindelse vel kun kan tænkes på den svenske side) forblev i norsk besiddelse, således at man til foråret kunde have et udgangspunkt for nye foretagender, hvis krigen da skulde udbryde på nyt.

Af andre rygter havde Martinau endnu et par, som han fandt værdige til at indberettes for Gustav III. Der havde været tale om at afsætte oberstlöjtnant Svendsen, fordi han havde bragt de ved Qvistrum tagne kanoner ombord på de transportbåde, der siden under våbenhvilen faldt i Svensker-

nes hænder. Han havde nemlig ikke havt nogen ordre til at göre dette, men havde kun været altfor villig til at rette sig efter et af prins Karl udtalt önske om, at disse kanoner kunde blive bragte til Frederikssten. Der blev imidlertid ikke gjort noget derved, da vedkommende var en brav mand, med hvem men havde medlidenhed. Var han bleven afsat, mente Martinau, at man havde kunnet give ham en pension i Sverige, da han var skyld i, at disse kanoner vare blevne tilbageerobrede, hvilket han betragtede som det mærkeligste, der var forfaldt under det hele felttog.[1])

En af dettes fölger var også, at Peder Anker tog afsked som general-krigskommissær på grund af en uenighed med prins Karl. Nogle sagde, at han selv havde forlangt den, andre, at höjere vedkommende havde givet ham den. Det var kun en måned, siden han havde fået denne post uden at have ansögt derom; men det havde også, skrev Martinau, været „*i denne förste begejstrings tid, da alverden gav middage og syntes at have både talent og iver.*" Haxthausen blev Ankers Eftermand.

Da tilstanden selv efter våbenstilstandens forlængelse til midten af November var meget usikker, og ingen kunde vide, om denne vilde före til fred eller til krig, måtte dette igen indvirke på Martinaus stilling i Kristiania, idet han hvert öjeblik måtte være forberedt på at få ordre til at fjærne

[1]) I et brev af 15 Decbr. 1788 beretter M., at denne officer blev dömt *à une année de prison et à une amende de trois mois d'appointement*, hviļket kronprinsen havde indskrænket til en kortere tid. Også admiral Arenfeldt skulde i samme anledning stilles for en krigsret, men afgik forinden ved döden. Nogle troede, at han selv havde fremskyndet denne. *„C'étoit un homme passé 60 ans, riche hardi et cequ'on appelle ici: „Sandsiger", en Français: Jean bouche-d'or, qui dit des vérités, souvent au delà de la vérité. On lui conteste la sépulture."*

sig. Han levede således i denne tid på det uvisse, og det varede heller ikke længe, inden han modtog en opfordring til at rejse. Det var stiftamtmand Scheel, der tilstillede ham denne, efterat den dansk-norske konsul var udvist af Göteborg. Man vilde — skrev Martinau, der altid forstod at göre det, som indtraf, til en kompliment for sig selv, — skaffe sig af med en person, der i den kommende vinter kunde passe på, hvad de foretoge sig. Men Martinau var ikke tilsinds at lystre en sådan ordre med det samme, den blev given, og vilde derfor först indhente sin konges ordre, om han skulde give efter for stiftamtmanden, eller om han skulde forlange först at se en befaling fra hoffet i Köbenhavn, forinden han opgav sin post. Han indrettede sig også i overensstemmelse hermed. Da stiftamtmanden om morgenen 7 November gennem sin sekretær Höeg havde anmodet ham om at komme til sig, da han havde noget vigtigt at meddele, lod Martinau först svare tilbage, at han skulde komme om en time; men stiftamtmanden måtte vente både en og to timer, uden at der kom nogen Martinau, og fik tilsidst kun en billet fra ham med underretning om, at han var syg. Stiftamtmanden måtte da henvende sig til byens præsident, justitsråd Willemsen, med anmodning om at begive sig til general-konsulen for på hans vegne at sige denne, at han for at undgå videre ubehageligheder havde at forlade Kristiania. Som grund hertil angaves, at man såvel fra hoffet, som fra hæren og fra andre kanter havde modtaget underretninger, der gjorde det sikkert, at Martinau både tilforn og navnlig i den sidste tid havde sögt at indhente oplysninger, hvis anvendelse utvivlsomt sigtede til hærens skade, og da dette var noget, hvormed han ikke havde ret til at befatte sig i sin stilling som konsul, så stiftamtmanden sig således — skönt meget

mod sin vilje — nödsaget til at sende ham en sådan anmodning.[1])

At Martinau virkelig havde gået udenfor sine pligter som konsul, fremgår tilstrækkelig af hans breve fra denne tid, idet han mere havde optrådt som politisk spion end som handelsagent. Også det brev, hvori han (under 8 November) underrettede sin konge om, at han havde modtaget udvisningsorden, indeholdt flere meddelelser om den norske hærs tilstand. At sådant kom til den svenske regerings kundskab, var så meget mere pinligt for de norske auktoriteter, som der kun var altfor meget ufordelagtigt at indberette om den tilstand, hvori hæren kom tilbage fra Båhuslen, hvor den på grund af de mange mangler, der klæbede ved intendanturens ordning, havde lidt overordentlig. Men det er tillige noget besynderligt, at man i Kristiania kunde være vidende om indholdet af de breve, som Martinau sendte hjem. Skönt der altid er en mulighed for, at denne herre selv kan have været meget åbenmundet, er det dog mest rimeligt, at stiftamtmanden har sörget for at skaffe sig sin kundskab på den letvindte måde, at han lod hans breve åbne på Kristiania posthus.

I det svar, som Martinau, efter at have hört, hvad præsidenten havde at fremföre, sendte tilbage til stiftamtmanden, vidste han med en vis behændighed at hente frem de samme våben, som man tidligere havde forsögt at anvende fra den anden side. Det var tidligere altid blevet fremholdt af den

---

[1]) Foruden den i det foregående (s. 55 flg.) aftrykte instruktion havde Martinau endnu under 26 Februar 1788 fået sig meddelt en ny „*Kongl. Majts. och riksens commerce collegii instruktion*", inddelt i ni paragrafer. Denne angår dog udelukkende handelsforhold og må således betragtes som den egentlige embedsinstruktion, medens den ikke er af interesse for hans diplomatiske og politiske stilling.

dansk-norske regering, at den, selv i det öjeblik, da de norske tropper rykkede ind i Båhuslen, stedse vedblev at være en mod Sverige venskabelig magt, og hertil forsögte nu Martinau at henholde sig. Han indskrænkede sig derfor til at underrette stiftamtmanden om, at hvis de beskyldninger, som rettedes imod ham, vare sande, vilde det være den eneste rette fremgangsmåde for en venskabelig sindet magt, at man fremstillede sagen for hans konge og — såfremt han ikke kunde retfærdiggöre sit forhold — da forlangte hans tilbagekaldelse. Han vilde derfor fordre iagttagelsen af denne formalitetet, og da han var ansat i sin post af kongen af Sverige, under beskyttelse af kongen af Danmark, var det heller ikke hans agt at forlade den, uden at han enten var tilbagekaldt af den ene af disse eller bortsendt af den anden, selv om han derved skulde udsætte sig for de ubehageligheder, hvormed stiftamtmanden havde truet ham, da han var overbevist om, at denne ikke var bemyndiget til at foretage et sådant skridt. Da det var ham af vigtighed at underrette sin konge om den „vold", der var övet imod ham, anholdt han tillige om at få et pas for sin sekretær, Karl Bromell. Hertil svarede Scheel, at når Martinau vilde forlange et pas for sig selv med sit tjenerskab for at forlade riget, skulde han öjeblikkelig få, hvad han önskede; men „*individualiter for sekretær Bromell*" kunde man ikke bevilge noget pas. Dette var jo også ganske rigtigt, efter det standpunkt, som de norske auktoriteter havde sögt at indtage i sagen. Hvis Bromell rejste, medens Martinau blev, kunde man være forvisset om, at denne lejlighed nok blev benyttet til at skaffe Gustav III underretning om tilstanden i Norge. Kom derimod begge afsted med det samme, risikerede man ialfald ikke dette mere end én gang, og hvis det var sandt, hvad Martinau havde berettet for Gustav III, at man nærede frygt

for, at den svenske konge i den kommende vår vilde angribe Norge til gengæld for angrebet på Båhuslen, var dette et vigtigt hensyn.

Der udspandt sig nu en formelig noteveksel. Under 11 November gjorde Scheel præsident Willemsen fornyet anmodning om at henvende sig til Martinau og underrette denne om, at den danske konsuls udvisning fra Göteborg var en grund mere til den opfordring, som var sendt ham. Efterat Willemsen den fölgende dag havde opfyldt denne, svarede Martinau den trettende i et temmelig langt brev, der var holdt i en meget overlegen tone, idet han gennemgik alle de tre „noter", som han havde modtaget. Scheel havde i sit förste brev omtalt, at han havde efterretninger såvel fra hoffet, som fra hæren, der godtgjorde, at Martinau optrådte som en slags spion. Hertil svarede nu denne, at hvad hoffet angik, så nærede han for dette den dybeste ærbödighed; men han kunde dog aldrig indrömme, at han havde gjort noget, der kunde udlægges, som om han havde konspireret mod kongen og staten, bestukket folk eller holdt oprörske taler. Tværtimod havde han, som stiftamtmanden vel måtte vide, altid udtalt det, som også var hans faste overbevisning, ligesom hans konges oprigtige önske, at der måtte knyttes en allianse mellem de to hoffer, da man deraf kunde vente sig store fordele. Hvad hæren angik, da havde han en uendelig respekt for den norske hær; men et russisk hjælpekorps kunde derimod ikke under de daværende forhold være helligt for ham. Når endelig stiftamtmanden havde erklæret, at han selv var overbevist om, at Martinau havde overskredet sin bemyndigelse, da var dette en personlig fornærmelse, for hvilken han kunde drage hans excellence til ansvar for domstolene; han appellerede til den offentlige mening i selve byen og var overbevist om, at denne vilde udtale sig imod den

opförsel, dens överste embedsmand havde udvist ved denne lejlighed. Med hensyn til negtelsen af et pas fik endvidere stiftamtmanden höre, at han ikke havde nogen ret til at afbryde forbindelsen mellem ham og hans konge. Når endelig stiftamtmanden havde påberåbt sig den udvisningsordre, der var tilstillet den danske konsul i Göteborg, da var dette noget, som ikke vedkom ham. Konsulen fik bære ansvaret, om han havde forladt sin post efter en uberettiget ordre, sådan som den nu udstedte, og hoffet i Köbenhavn behövede heller ikke hans excellences mellemkomst for at hevne sig på ham (Martinau), da det uden videre kunde anmode ham om at fjærne sig, i hvilket tilfælde det var hans pligt at adlyde.

Martinau optrådte således med megen dristighed, uagtet han selv var overbevist om, at stiftamtmanden ved denne lejlighed ikke havde handlet på egen hånd, men havde havt de to prinser i ryggen. Med disse önskede nemlig Martinau fremdeles at stå på en god fod, og da han meddelte Gustav III, hvad der var passeret mellem ham og stiftamtmanden, bad han også om, at kongen — for det tilfælde, at der ikke var klaget over udvisningsordren — for det förste vilde udsætte dermed. De to prinser skulde netop ankomme samme aften (15 November), og Sveriges general-konsul havde selv forberedt sig på at deltage i den almindelige illumination, hvormed byen hilste dem velkommen tilbage efter det korte felttog. Dette skede også, og Martinau fandt sig endog beföjet til at lade indrykke i byens eneste blad en beskrivelse over det transparent, hvormed han havde prydet sit hus. Man så på dette kronprinsen, lænende sig på en kanon med den ene arm, medens han med den anden modtog de oliegrene, som raktes ham af tvende genier; derpå var anbragt devisen: *Sa valeur cède à l'humanité.* Selve huset var for

övrigt prydet med blå og röde lamper, og over indgangsdören var anbragt det svenske rigsvåben.[1])

Indtogets officielle del var kun en gentagelse af, hvad der allerede var foregået flere gange för i det samme år. Men jubelen var denne gang langt större. Da den vogn, hvori kronprinsen sad med prins Karl, ankom til Vaterlands bro, hvor den gang Kristianias grænse var, spændte den begejstrede menneskemasse hestene fra og trak så vognen helt frem. Kronprinsen tog ind i det samme hus, hvori han tidligere havde boet, den nuværende krigsskole, som da tilhörte Jess Anker, medens prins Karl og hans sön fik sin tidligere bolig i Bernt Ankers hus. De dage, hvori de efter dette opholdt sig i Kristiania, henrandt under almindelig jubel, med middagsselskaber, baller, og fremfor alt blev der i Vor frelsers kirke afsunget et Te deum. Et par gange var der selskaber udenfor byen, på Ulevold og på Bogstad, hvorfra de kongelige herskaber körte tilbage med fakler foran vognene. Ved en konsert på rådhussalen, det sædvanlige sted for större musikalske præstationer i Kristiania, blev der opfört en kantate, der i tidens sædvanlige bombast priste kronprins Frederik og „*Dovreslægten*“ tilligemed den norske löves bedrifter ved Qvistrum, hvor den med sin hellebard havde givet en „*kraftig pröve på vredgjort heltes sande værd*“. En aften vare prinserne også tilstede ved opförelsen af Bernt Ankers drama „Major André“, hvortil forfatteren selv havde skrevet en epilog. Endelig afrejste prinserne 1 December over Drammen til Frederiksværn, hvor de gik ombord på

---

[1]) Udgifterne herved belöb sig til 40 rdl., hvor
regning til den svenske statskasse. I et b
13 Decbr. 1788, hvori M. omtaler forberede
indtog i Köbenhavn, siger han: „*Je voudr*
voulusse me parodier en disant: Sa valeur cède

linjeskibet „Oldenburg“, der bragte dem tilbage til Danmark.

Under dette fyrstebesög havde også Martinau, uden at bryde sig om stiftamtmandens udvisningsordre, på samme måde som tidligere sögt at nærme sig prinserne og ialfald fået prins Karl i tale. Han slog for denne på det farlige i at rejse over havet på en sådan årstid, men fandt intet öre for disse forestillinger. Prinsen trak kun på skuldrene og svarede, at han ikke vilde rejse gennem et land, hvor der var gjort attentater mod hans liv. For övrigt sagde prinsen, at han aldeles ikke var sikker på, at der vilde blive fred til næste forår, med mindre Gustav III på forhånd gav sikkerhed for indkaldelsen af en rigsdag. I det hele talte prinsen i en meget venskabelig tone til Martinau. Han spurgte, hvorfor denne (formodentlig under opholdet i Uddevalla) havde gjort en skildvagt det spörgsmål, om hans gevær var ladt; Martinau svarede, at skildvagten havde behandlet sit gevær så uforsigtig, at han af den grund havde fundet sig beföjet til at bede ham tage sig i agt, og derved havde han da gjort den bemærkning, at geværet måske ikke var ladt. Men han nöjedes ikke med at forsvare sig selv og fortalte: „*Da Deres durchlauchtighed i sommer rejste gennem Göteborg, undersögte De meget omhyggelig både længde, bredde og dybde på enhver ting, om Hisingen var indenfor skudvidde, — og, hvad der var værre, Deres durchlauchtighed gjorde optegnelser i Deres mappe.*“ Prinsen mente, at dette var en ganske anden sag, da han var en general, hvis pligt det var at undersöge den slags ting, hvortil Martinau igen bemærkede, at det nok kunde gå an at kaste et flygtigt öje på den fæstning, som andre havde den höflighed at forevise; men man måtte ikke da optage tegninger, allermindst når man har i sinde at angribe den samme by om kort tid.

For övrigt vidste Martinau at berette, at det nu i al-

mindelighed hed sig, at prinsen af Hessen nærede et uslukkeligt had til Gustav III, og at dette var den sande årsag til indfaldet i Sverige, som ellers kunde været undgået. Grunden til dette had sögte man i nogle ytringer, som Gustav III havde ladet falde, da prins Karl havde ægtet Kristian VIIs söster, der som en kongelig prinsesse skulde stå altfor höjt over ham. Dette hörte Martinau gentage så ofte, at han tilsidst fandt sig foranlediget til at indberette det, uagtet han forsikrede, at han aldrig havde hört nogen antydning i denne retning fra prinsen selv. Tværtimod kunde denne aldrig lade være at ophöje Gustav IIIs gode egenskaber og forsikrede stedse for Martinau, ialfald med tilsyneladende oprigtighed, at han nærede dyb respekt for hans konge og altid önskede at kunne bevare dennes bevågenhed. Om kronprinsen fortalte Martinau, at han virkelig var aldeles indtagen i Norge eller ialfald lod, som om han var det. Han bebrejdede ham ellers, at han havde tålt de mod Sverige yderst udfordrende vers, der vare blevne afsungne under den ovenfor omtalte konsert på rådhussalen og derved vare omdelte til alle tilstedeværende, idet de vare trykte i et meget betydeligt antal. At rette nogen bebrejdelse i anledning af tonen i disse vers var dog ikke beföjet af en mand, der skulde repræsentere Gustav III, da der fra hans side ikke plejede at spares på angreb, der vare langt værre end dette. Han havde med större grund kunnet göre sig lystig over, at der gjordes så meget væsen af bedrifter, der i virkeligheden vare så ubetydelige som de, den norske hær havde udfört under sin marsch mod Göteborg. Dette var også påfaldende og kan vel neppe heller finde anden forklaring, end at önsket om at vise kronprinsen sin underdanige ærbödighed og sige ham komplimenter havde bidraget meget til at give jubelen over Qvistrum foröget styrke. Dette havde igen den fölge, at

disse yderst tarvelige bedrifter, der ovenikøbet havde kostet en mængde menneskeliv på lasaretterne, kom til at stå i den almindelige bevidsthed som noget meget större, end de i virkeligheden vare. Derfor har også lige til den sidste tid traditionen, tildels stöttet ved de samtidige viser, bevaret erindringen om Qvistrum, som om der var udfört en bedrift, der kunde regnes for jævngod med Gyldenlöves erobring af Marstrand eller lignende. Ligesom man i Sverige systematisk arbejdede på at fremstille den danske regerings hensigter, som om de kun sigtede til at bringe det svenske folk under det skammeligste trældomsåg, indbildte man sig i Norge, at man havde fört en krig, der havde hævdet nationens militære overlegenhed, uagtet felttoget endelig kun havde leveret beviser for, at intendanturen var i en slet forfatning. Ganske at trænge bevidstheden om denne mangel tilside var jo ikke muligt, og det var ikke til at undgå, at der også efterhånden fremkom megen uvilje over den måde, hvorpå Karl af Hessen havde forsögt at erhverve sig laurbær som feltherre. Men i tidens löb glemtes dette, efterhånden som de bitre minder döde bort, og heller ikke var der anledning for denne misfornöjelse til at göre sig gældende, medens prinserne vare i Norge og festjubelen optog alle. Senere hen fik den större betydning.

Idet felttoget i Båhuslen således fremstilledes som overordentlig ærefuldt for de norske våben, og derved bevidstheden om den tarvelige måde, hvorpå det var ledet af prins Karl, trængtes tilside, vanskeliggjordes også for det förste muligheden for en fornyet agitation i svensk interesse. Såfremt dette ikke var skeet, kunde der let have vist sig en for en sådan meget gunstig stemning, hvis folket havde sat sig rigtig ind i, hvor resultatlöst det hele havde været. Man havde kun löbet en andens ærinder, ikke udrettet noget, der

bragte landet varig fordel, og vakt sin nabos uvilje, måske også hans hævnlyst. Ikke en eneste trofæ, ingen stor og glimrende bedrift kunde minde om, at norske tropper havde taget del i krigen. De vare gåede bort ligeså stilfærdig og pent, som de vare komne, uden at den urolige nabo havde fået noget bevis for, at de kunde være farlige fiender. Medens Sverige stod midt oppe i en kamp, der föjede nye laurbær til de mange, som det för havde erhvervet, havde den norske hær ingen sådanne at opvise, og når man alligevel i Kristiania bagefter fandt sig beföjet til at lade afsynge et Te deum, da kunde man ikke angive anden grund derfor, end at det skulde være en „*taksigelse for det ærefulde ophold i Sverige og den uskadte og lykkelige tilbagekomst med hele arméen*“, og på samme måde hed det i „Intelligenssedlernes“ referat om prinsernes ankomst, at prinserne „*kom med den hele armée lykkelig og vel fra Sverige*“. Dette var jo intet, som var værd at fremhæve, når man kunde trække sig tilbage, uden at en eneste fiende forfulgte. Sådanne bekendelser stode i en påfaldende modsætning til den prunkende og udfordrende måde, hvorpå kronprinsen og hans to fyrstelige ledsagere feteredes i Norge.

Den förste betingelse for, at Gustav III skulde kunne vente noget heldigt udfald af et forsög på at opvigle Normændene og vække deres misnöje med det bestående, var imidlertid nu, som til enhver anden tid i hans regering, at han havde kunnet anvende en person, der var fuldt skikket for en sådan virksomhed, inde i forholdene og istand til at betragte disse med et uhildet blik. Dette var ialfald ikke tilfældet med Martinau, der, uagtet han havde levet over et år i Kristiania, endnu ikke synes at have opgivet noget af den forudindtagne opfatning, hvormed man ved Gustav IIIs hof plejede at betragte alt, som vedkom Norge og Danmark. Det var

ham umuligt at sætte sig ind i Normændenes tænkemåde, at opgive sin lyst til at udlede alt muligt af småting for i stedet at fæste sig ved det store og danne sig en mening, der var uafhængig af den måde, hvorpå hans ophöjede personlighed blev behandlet af hans tilfældige omgivelser. Hans forestillinger om sin egen vigtighed bleve heller ikke formindskede ved, hvad der forefaldt ved hans udvisning. Da han modtog underretning om, at Gustav III fuldstændig billigede hans optræden mod stiftamtmanden, var han henrykt af stolt glæde: „*Der findes*“, skrev han tilbage til kongen, „*ikke en sjæl i verden, der er istand til at bringe mig til ved denne lejlighed at vige tilbage.*“ Da han så for fjerde gang fra stiftamtmanden modtog en „note“ gennem præsidenten, som oplæste dens indhold for ham, udbad han sig en afskrift af den, hvilken også blev ham lovet, men rigtignok ikke sendt for det förste. Han mente da, at Scheel var bragt til taushed ved den foragt, han således viste hans befalinger. I virkeligheden var sagen nu kommen stærkt ind på det komiske med stiftamtmanden og præsidenten, der gang efter gang anmodede general-konsulen om at rejse, medens denne på sin side ligeså standhaftig vægrede sig ved at efterkomme deres höflige anmodning. Spörgsmålet kunde, efter den gænge, hvori det nu var kommet, meget let trække rigtig i langdrag, med mindre det blev afgjort med ét slag ved en indgriben fra allerhöjeste sted.

Dette kunde dog måske ikke været gjort, forinden kronprinsen var kommen tilbage til Danmark; men Martinau betragtede det selv for givet, at denne var vidende om stiftamtmandens forholdsregler og billigede disse, så at han af den grund var forberedt på, at striden tilsidst vilde blive endt med, at regeringen bad ham om at forföje sig bort, i hvilket tilfælde han måtte have adlydt efter det standpunkt,

hvorpå han havde stillet sig i sagen. Dette fremgår af fölgende ytringer i hans brev til Gustav III af 21 November 1788: „*Man har nu uigenkaldelig fattet den beslutning, at der ikke skal være noget svensk konsulat i Norge. Dette kronprinsens hjærtenselskede folk — så skal det i det mindste se ud — må således forblive i sin naturtilstand uden nogen fremmed indsnigen, fremfor alt ikke fra min person, hvem man tillægger en farlig dygtighed. Dette „établissement“ er i det danske ministeriums öjne og selv efter publikums dom en af Deres majestæts politiske sublimiteter og en labyrint af ressourser, der ere skadelige for det land, hvor indehaverens bortvisning eller i det mindste dets fjærnelse til en ubetydelig by er bestemt for enhver pris. Planen er da at begynde med mig. Jeg ved det af prinsen af Hessens egen mund, idet han sagde mig, at da man ikke ligefrem kunde forlange en ophævelse af selve posten, vilde man begynde med at holde sig til den, som indehavde den. Kronprinsen er derved den, som angiver tonen. Ridder Bayard havde udtalt sig med åbenhed; det er ikke personen, men sagen, som det gælder.*“

Dagen efter, at Martinau havde sendt dette brev til sin konge, modtog han en ny skrivelse fra Scheel, som denne gang blev ham direkte tilstillet, hvori efter „allerhöjeste befaling“ general-konsulen anmodedes om at forlade Kristiania så hurtig som mulig. Men endnu var han ikke tilsinds at give efter. Han skrev derfor til Scheel og udbad sig oplysning om betydningen af det af denne anvendte udtryk, „allerhöjeste befaling“ — om derved forstodes, at det var kongens önske, at han skulde rejse. Stiftamtmanden ilede med at svare og underrettede skyndsomt Martinau om, at så virkelig var tilfældet, og at hans gentagne opfordringer vare fremkomne i henhold til en sådan ordre. Dermed måtte

Martinau give sig. Han underrettede Scheel om, at han forberedte sig til afrejsen, og bad kun om at måtte få en frist af fjorten dage til at ordne sine affærer og træffe de forberedelser, som vare nödvendige for en lang rejse på en så langt fremrykket årstid. Tillige anholdt han om at måtte konstituere sin sekretær, Karl Bromell, i sit embede og håbede, at Scheel vilde anerkende ham i denne egenskab. Alt dette foregik på samme dag, 22 November. Alligevel var der endnu på denne tilstrækkelig tid tilovers til, at Scheel kunde sende Martinau et afslående svar på begge poster af hans sidste anmodning.

Dette fandt imidlertid Martinau at være aldeles stridende mod folkeretten, og da han nu formodede, at man ikke havde villet anvende sådanne forholdsregler, uden at der var vægtige grunde, som talte derfor, besluttede han sig også for at blive. Han skrev nu igen 24 November til Scheel, bebrejdede denne, at han lagde hindringer i vejen for, at han konstituerede en anden i sit sted, uagtet han var berettiget til at udnævne vice-konsuler, og sköd sig tilsidst ind under Gustav IIIs meddelelse til ham af 15 November, sålydende: „*Vår nådiga vilja och befalling till Eder är, att I på stället tills vidare qvarblifven med underkastande af hvad vederbörande finna för godt att emot Eder företaga*". Idet han nu, som han skrev i brevet, smigrede sig med, at stiftamtmanden, når han således satte auktoritet mod auktoritet, vilde være så klog, at han undgik at kompromitere begge parter, bad han tillige om at få et pas for en kurer til sin konge; da man jo kun havde anmodet ham om at fjærne sig snarest mulig, var der jo i grunden tilstået ham en aldeles ubegrænset tid, som kunde gives en vilkårlig udstrækning.

På dette brev fik Martinau et meget bestemt svar fra stiftamtmanden, der underrettede ham om, at det udelukkende

skyldtes hensynet til det svenske hof, at man havde behandlet ham med en sådan lemfældighed, som det nu var skeet, uagtet han havde foretaget skridt, der vare uforenelige med hans stilling og værdighed. Stiftamtmanden var forbauset over, at Martinau optrådte på en måde, der så lidet stemte med hans tidligere udtalte hensigt at ville give efter for kongens önske, og pålagde ham nu uigenkaldelig at være ude af riget inden tre gange fire og tyve timer, fra 25 November at regne. Dette skulde man tro måtte have hjulpet; men alligevel blev Martinau i det håb, at det kunde komme ganske belejligt for Gustav III, om man i Kristiania behandlede hans general-konsul på en voldsom måde. Han gik og ventede på den post, som skulde indtræffe i Kristiania 28 November, for at se, om denne bragte ham nærmere ordre fra kongen; men posten kom uden at have noget brev til ham. Han afsendte da i al hemmelighed en kurer for at få besked om, hvorvidt han skulde blive og lade det komme til det yderste eller rejse sin vej uden længere at trodse. Til denne sendelse anvendte han en fattig Svenske, der kaldte sig Uggla og af Martinau fik ros for, at han var godt kendt med vejene.

Dagen forinden den frist var udlöben, som var sat for Martinau, 27 November, skrev stiftamtmanden atter til ham og forklarede ham — efter de oplysninger, som han havde mödtaget fra prins Karl af Hessen, — at den mod ham udstedte ordre var foranlediget ved den behandling, der var bragt i anvendelse mod den danske konsul i Göteborg, samt at kongen ikke havde fundet det passende, at der var nogen svensk general-konsul eller nogen stedfortræder for denne i Norge under våbenstilstanden. Det hed imidlertid også, at man önskede at behandle ham med alle mulige hensyn, hvorfor Martinau udtydede dette som et tegn til, at man ikke

agtede at drive sagen til det yderste. Hans kurer var så heldig at komme både frem og tilbage uden at blive kendt, men medbragte rigtignok ikke det svar, som Martinau havde önsket at få. Formodentlig har den omstændighed, at Ugglas ordre kun löbe på, at han skulde söge kongen i Göteborg eller i Karlstad, men ikke på andre steder, bevirket, at han ikke traf denne og således ikke kunde erholde noget direkte svar fra ham på Martinaus forespörgsler. Denne vidste således ikke mere end för, hvad der egentlig var kongens mening, men bestemte sig imidlertid for at blive og ikke lystre nogen ordre om at rejse, hvad enten den kom fra selve regeringen eller fra en af de norske embedsmænd. Han antog, at planen om at jage ham væk fra landet, var bleven udkastet ligeså slet, som den var bleven udfört, idet man havde stået i den tro, at han var en idiot, der vilde adlyde en udvisningsordre ligeså let, som den danske konsul i Göteborg. Desuden benyttede han lejligheden til at udmale for Gustav III, hvor farlig hans stilling var, og hvorledes han måtte sammenlignes med en mand, over hvis hoved der i et hår var ophængt et sværd, som ved förste bevægelse kunde falde ned over ham. Virkeligheden var dog ikke — tilföjede han — så slem, som dette udtryk skulde antyde, og han vilde have en tilstrækkelig erstatning, hvis han blot kunde medbringe bevidstheden om at have gjort nogen væsentlig nytte.[1])

At göre en sådan nytte faldt ham imidlertid vanske-

[1]) Brev fra Martinau til Gustav III af 6 December 1788. I dette anbefalede han også rådmand Lundström og köbmand Nordberg i Strömstad til kongen, samt *le sécrétaire de la ville de Stockholm*, Hochschild, som en mand, der kunde være meget nyttig gennem sin indflydelse på alle klasser af borgerskabet: *„en cas de diète son extrème activité le rend conséquent là, où il se porte“*

ligt, da han under de daværende omstændigheder af alle betragtedes som en spion og derfor også nu på det nærmeste var udelukket fra alt godt selskab. Dermed var også hans adgang til at höre nyheder og forsöge at påvirke stemningen til sin konges fordel bleven betydelig indskrænket. Han betragtede dette som virkningen af stiftamtmandens bearbejdelse, — ganske som da han om hösten 1787 også mærkede, at han stod temmelig isoleret mellem sine nye omgivelser. Den gang havde han havt fire gode huse, der vedligeholdt sin forbindelse med ham; nu, et år efter, var der kun „*et par huse*“ tilbage, hvori han kunde have omgang. Mærkeligt nok, opgiver han selv, at et af disse var biskopen, „*en mand af stor anseelse*“, som heller ikke stod sig godt med stiftamtmanden. „*Hvis jeg skulde blive her*,“ skrev Martinau 13 December til Gustav III, „*vilde jeg opvække splid; ti jeg har et parti, som er mig hjærtelig hengivet, og alverden misbilliger den måde, hvorpå man har optrådt, uagtet de for övrigt ere af den mening, at mit ophold midt inde i auxiliærhæren ikke er foreneligt med deres interesser.*“ Noget parti har dog ikke Martinau kunnet have, og ialfald hørte ikke biskop Schmidt til dette, hvor gærne den anden end kunde have önsket det. Imidlertid blev han i Kristiania, og da Julen kom, trodsede han fremdeles stiftamtmanden. Han holdt sig til, hvad han för havde sagt, vilde have opgivet, hvori han havde forseet sig, og protesterede mod, at man negtede ham en stedfortræder og et pas for en kurer. Der blev fra den anden side ikke gjort noget for at iverksætte de trusler, som man havde ladet falde, og der indtrådte således en slags våbenstilstand mellem Martinau og Scheel, som dog måtte være lige ubehagelig for den förstnævnte, da han ikke nu mere end før kunde deltage i den selskabelige omgang. Så påfaldende det end

var, blev der heller ikke i den fölgende tid gjort noget skridt for at skaffe respekt for den engang tagne beslutning, og således blev Martinau i god ro i Kristiania, til trods for, at han gang efter gang var bleven udvist. Gennem gesanten i Köbenhavn[1]) modtog han i Januar 1789 en underhånds meddelelse om, at det svenske general-konsulat i Kristiania fremdeles skulde kunne bestå; men nogen formelig tilbagekaldelse af de tidligere, først i stiftamtmandens og siden i kongens eget navn givne pålæg om at fjærne sig fra byen og landet indløb ikke. Hvad der således kunde bevæge regeringen og stiftamtmanden til at overse den fornærmelse, der på denne måde var dem tilföjet, er ikke aldeles klart. Martinau havde sat sin vilje igennem; skönt dette måske mere var foranlediget ved den anden parts eftergivenhed end ved hans egen ihærdighed, så havde han derfor ligefuldt bevidstheden om at have trodset den dansk-norske regering, og dette måtte da igen i den fölgende tid have indflydelse på hans optræden og foröge den selvtillid, hvormed han altid handlede. Denne uheldige forholdsregel havde således ledet til det modsatte af, hvad dermed var tilsigtet. Stiftamtmandens optræden mod Martinau havde, selv om den, hvad der er det rimeligste, har været beregnet på at vise sin overlegenhed ved at ignorere den anden parts trods, kun draget en ydmygelse efter sig, så at det havde været langt bedre, om man aldrig havde indladt sig på noget sådant. Medens Gustav III havde jaget den dansk-norske konsul i Göteborg bort uden videre, uagtet denne neppe var

[1]) 13 December 1788 skrev Martinau til kongen, at barón d'Albedyhll havde skrevet til ham, „*que sur les ordres de Votre Majesté et sur les dispositions à Copenhague il présumoit, que je quitterai mon poste, cequi seroït très-désagréable.*“

noget mere, end hvad han som konsul skulde være, en ret og slet handelsagent, måtte man i Kristiania fremdeles se på, at den svenske general-konsul blev på sin post og med overlegenhed afviste enhver opfordring til at rejse. Denne modsætning viste på en slående måde forskellen mellem de to regeringer. Den kunde måske også have gjort et moralsk indtryk, — hvis der havde været nogen, som havde forstået at benytte den på den rette måde. Imidlertid havde dog udvisningsordren havt en følge, at nemlig for den nærmeste eftertid Kristiania auktoriteter betragtede Martinau og det svenske general-konsulat som ikke existerende og afbrøde enhver forbindelse med ham. Heri kunde han ikke tiltrodse sig nogen forandring.

VII.

Hvorvidt krigen skulde genoptages, når våbenstilstanden var udlöben i Maj 1789, var et spörgsmål, der ikke var klart for nogen i Kristiania. Denne uvished måtte virke trykkende på mange forhold, og skönt det vistnok kan ansees for at have været en meget stor overdrivelse, når Martinau indberettede til sin konge, at man levede i dödelig angest for at se fiendtlighederne udbryde på ny, er det vel rimeligt, at mange ikke have seet fremtiden imöde med de lyseste forhåbninger. Martinau påstod, at prinsen af Hessens udtalelser for en stor del havde foranlediget denne frygt, idet han havde ytret som sin mening, at den svenske konge vilde skynde sig med at slutte fred med Rusland for derefter at kunne kaste sig over Danmark og Norge, samt at han tænkte på at genoptage den franske allianse. Mod de to stormagter, der havde indblandet sig i striden, havde også prinsen næret megen uvilje, skönt han ikke ligefrem

udtalte denne, ligesom Martinau erkendte, at han altid havde omtalt Gustav III i meget ærbödige udtryk.[1])

Denne trykkede stemning skulde heller ikke blive synderlig hævet ved de fölger af felttoget, som man ikke alene i Kristiania, men også i de andre garnisons-byer, hvor der var indkvarteret tropper, som havde været med i felttoget, havde rig anledning til at se i den mest sörgelige skikkelse. Den slette forplejning, som de norske tropper havde fået, viste sig nu först rigtig i sit fulde lys gennem den overordentlige dödelighed. At skjule denne var ikke muligt, og om man nokså meget talte om de store bedrifter, som ikke vare udförte, måtte indtrykket af det store tab af menneskeliv göre et betydeligt skår i glæden over disse. Martinau så hver morgen to eller tre lig bæres forbi sine vinduer, og altid var det soldater, der havde været med i Båhuslen

---

[1]) Brev til Gustav III af 13. Decbr. 1788. Martinau havde havt en samtale om disse spörgsmål med prinsen på to til tre timer. Han troede, at prinsen måtte stå i den formening, at han var indviet i Gustav IIIs hemmeligste planer. M. dadlede også meget de fortællinger om de norske troppers opförsel, der fandtes i den netop oversatte beretning om sammenstödet ved Qvistrum, som var udgiven af oberst Tranfelt, ligesom den måde, hvorpå redaktören af det i Göteborg udkommende blad lod sig henrive af sin virkelige eller indbildte patriotisme. Efter krigen læste man nemlig i Norge meget ofte svenske blade. Disses udfald mod Norge kunde gå an, „*si à la Parisienne, c'étoit des épigrammes spirituelles, mais des lourds sarcasmes doivent aigrir le caractère le plus tolérant. C'est dans l'étranger, qu'on s'en apperçoit, et qui pis est de tout, c'est qu'on en importe la tolération à l'approbation tacite du prince le plus décent des mortels, car assurément c'ést là une des qualites incontestables de Votre Majesté.*“ Det kan være tvivlsomt, om en sådan ros netop i dette tilfælde tilkom Gustav III. — I det samme brev omtalte også M. den store ildebrand i Trondhjem, hvorved der nylig var fortæret 68 huse og 17 kornmagasiner; også grev Schmettows hus var brændt. Denne var selv på den tid i Kristiania, da han ikke kunde komme afsted, forinden der var kommet före

Han undlod heller ikke at indberette, hvad han således blev öjenvidne til. I et brev til Gustav III af 27 December 1788 fortæller han, at i Frederikstad havde man på én dag begravet seksten soldater, og i Kristiania, hvor garnisonen kun talte 400 mand, var der i fem uger bortrevet seksti. At amtmændene og hvert amts physicus havde gjort rundrejser i sine distrikter for at forsöge på at stanse sygdommen, kunde ikke hjælpe noget, idet denne vedblev at rase og stadig krævede nye ofre.[1] Fölgen heraf undlod ikke at vise sig i den almindelige opinion. Man klagede over, at de bedste tropper i den norske hær vare anvendte for at göre tjeneste som et auxiliærkorps, i stedet for at man dertil havde kunnet tage de hvervede Tropper i Danmark, da Normændene blot skulde göre tjeneste for sit eget lands forsvar. Man ventede også en ny skat. Rygtet herom var for en tid forstummet; men da rigerne vare betyngede med en stor gæld, der var endmere bleven forôget gennem det sidste felttog, ansåes det for rimeligt, at en forögelse i skattebyrden heller ikke kunde udeblive. Dette virkede ikke til at opmuntre stemningen, og sålænge det endnu var usikkert, om sommeren 1789 atter skulde bringe krig eller gjenoprette freden, kunde der i Norge ikke blive nogen rigtig tryghed for fremtiden.

Man ventede også i Kristiania en forandring i armé-organisationen, som neppe heller kunde blive seet med synderlig gunstige öjne, forsåvidt den sigtede til at bringe danske tropper ind i landet. Dette havde tidligere kun havt to hvervede regimenter, det söndenfjeldske og det nordenfjeldske regiment; men hertil skulde der nu, hed det sig,

[1] I et brev af 31 Januar 1789 skildrer Martinau i meget stærke udtryk den tilstand, hvori hospitalet i Frederikstad befandt sig.

komme endnu to nye, der skulde opsendes fra Danmark.[1] I disse fire regimenter antoges det i almindelighed, at der skulde indlemmes fire af de nationale, medens den övrige del af hæren for fremtiden kun skulde inddeles i bataljoner, der kommanderedes af majorer, således at de for öjeblikket udnævnte oberst-löjtnanter ikke skulde få efterfölgere. Det hed sig, at hensigten med denne forandring var at anvende de fire hvervede regimenter (hvert på fire bataljoner) som et middel til at udbrede omkring i landet en foröget militærånd, övelse, disciplin, renlighed o. s. v., medens man ved at reducere resten til bataljoner håbede at göre hæren mere bevægelig, end det var muligt, når den kun var inddelt i regimenter. Det hele ansåes for at være et af prinsen af Hessens påfund, idet denne kun kendte sit eget hjemlands lejede soldater; men Martinau mente, at den sandsynlige fölge nærmest vilde blive den, at disse nye tropper vilde ödelægge de gode sider, som nu udmærkede den norske soldat, uden at medföre andre fordele. Den her omtalte plan blev dog ikke endelig gennemfört.

I det hele taget synes denne vinter at have været ganske ualmindelig rig på rygter og gætninger, og skönt Martinau fremdeles befandt sig udestængt fra den selskabelige omgang med de fleste af Kristianias mere anseede familier, havde han dog oftere noget at indberette. Da det verdenshistoriske år 1789 var begyndt, hörte man således fortælle, at Georg III var bleven sindsforvirret, og at regeringen havde måttet overdrages til prinsen af Wales, hvilket man antog vilde medföre en fuldstændig forandring i den

---

[1] Her er fulgt Martinaus referat i hans brev til kongen af 27 December 1788. Der var i virkeligheden endnu en del hvervede tropper, som dog ikke vare inddelte i regimenter. I. Chr. Berg. Om Landeværnet, s. 42 flg.

engelske politik, således at den nuværende tilnærmelse mellem England og Sverige snart måtte ophöre. Martinau antog dog ikke, at dette var den rette opfatning, men smigrede sig med, at hvis der skulde indtræde nogen forandring i den politiske situation, måtte denne bestå deri, at hoffet i København vilde vise sig villigt til at afslutte en allianse med Sverige. [1])

Forholdene i Sverige tiltrak sig naturligvis under disse omstændigheder megen opmærksomhed i Norge og foranledigede stadig omtale. Martinau berörte derfor også oftere i sine breve valgene til den rigsdag, der skulde samles i Stockholm 26 Januar 1789, og antydede nödvendigheden af, at kongen drog omsorg for på en eller anden måde at vinde den fattige del af adelen, hvis han ikke vilde udsætte sig for, at naboerne gjorde forsög på at bestikke denne og vinde den for sine interesser. Han udtalte også, at den svenske rigsdag måske vakte mere opsigt i Norge end i Sverige, og at man der mente, at rigsdagen, når den kom sammen, vilde tilbyde kongen den uindskrænkede magt. Martinau påstod endog, at man med forsæt sögte at udbrede dette rygte i Sverige for på den måde at vække mistillid til kongens hensigter: „*Jeg præker imod,*“ skrev han 17 Januar 1789 til Gustav III; „*men man tror mig ikke.*“ Fremfor alt skulde man i Norge nære frygt for afskaffelsen af § 48 i den svenske regeringsform, medens Martinau mente, at det ikke var nogen ulykke, om den kom bort, hvis det var rigtigt, hvad

---

[1]) I en apostille til kongen fra Martinau af 3 Januar 1789 heder det: „*On commence par prévoir que le marriage du Prince Royal de Dannemarc avec la jeune princesse de Hesse aura lieu. Msgr. le Prince Charles, Son père, persiste dans ce dessein, donc il sent toute l'importance pour lui-même.*“

den afdöde konge af Preussen i sin tid havde holdt på: *„Enhed i overlægningerne og hurtighed i udförelsen.“*

De norske rygtesmede og kandestöbere havde på denne måde narret den svenske general-konsul til ligeledes at begive sig ud på den politiske glatis. Han havde aldrig havt noget imod at hengive sig til allehånde vidtflyvende drömmerier, og denne gang synes han med særlig iver at have kastet sig ind i en sådan tankegang. Således varede det heller ikke længe, förend han udtalte sig om forholdene i selve Sverige i en tone, der synes at måtte antyde, at han anså sig kaldet til at give Gustav III råd for den politiske situation. I stedet for at rapportere om forholdene i Norge strejfede han nu frisk væk ind på betragtninger over forholdene i Sverige, der neppe kunde have nogen værdi for den, der havde anledning til at betragte disse fra nærmeste hold. Han udbredte sig endog over rygter om Gustav IIIs nærmeste omgivelser og tilkendegav denne på en meget uforbeholden måde, hvad han mente om dem. Der var ved nytårstid 1789 kommet ud et rygte om, at Gustav III agtede at sende Toll under et eller andet påskud til udlandet for siden at lade ham blive der, da han skulde være misfornöjet med den måde, hvorpå denne havde opfyldt sine pligter med hensyn til arméens forsyning. I den anledning kom Martinau i et af sine breve til kongen med en meget flot bedömmelse af Toll, som han erklærede for at være *„et virkeligt geni“*, skönt han naturligvis også kunde *„have begået fejl“*. Men en sådan behandling som den, der omtaltes af rygtet, var i ethvert tilfælde tåbelig, — og derfor vilde Martinau ikke tro, hvad der berettedes. Imidlertid var han dog ikke ganske sikker og anså det derfor for sin pligt at indberette, hvad han havde hört, forat Gustav III, hvis der virkelig var noget i det, som berettedes, kunde være

vidende om, at hemmeligheden var röbet. Denne tvivl lod dog ikke Martinau blive betænkelig for at udtale på forhånd en dom, der under visse muligheder ikke kunde have klinget vel i hans konges ören.[1]) I dette tilfælde gjorde det dog intet, idet Toll virkelig allerede var falden i unåde hos Gustav III, og rygtet forsåvidt ikke havde savnet grund.

Også om urostifterne ved den finske hær udtalte Martinau sig med megen overlegenhed i de breve, som han sendte hjem til Sverige. Den retning, hvori hans betragtninger her gik, var naturligvis betinget af hans stilling og af hans önske om at göre sig så behagelig som mulig for Gustav III. Efter eget sigende var han en ungdomsven af baron Hastfehr; men alle sådanne fölelser måtte nu trænges tilbage, da denne var bleven en forræder og havde sat sig i forbindelse med sit fædrelands fiender. Om det indtryk, som de finske urostifteres fængsling og de övrige begivenheder på den östlige krigsskueplads havde gjort i Norge, taler Martinau aldeles ikke, uagtet han beretter i et af sine breve, at kejserinden af Rusland havde sörget for at lade de finske misfornöjedes skrivelse til hende indrykke i Köbenhavns aviser. Sandsynligvis har man vel i Kristiania været mindre inde i den rette sammenhæng med disse forhold, medens man der havde bedre anledning til at sætte sig ind i, hvad der foregik i selve Sverige. Trælasthandlernes forbindelser i de svenske grænsebygder kunde således bl. a. også skaffe oplysninger om den der herskende stemning, om valgene til den forestående rigsdag, om kongens egne foretagender m. m., medens de ikke havde synderlig rede på, hvad der foregik i det fjærnere Finland. Vil man sætte sig ind i, hvad der på hin

[1]) I et brev af 10 Januar 1789 omtaler M., at Stjerneld nu skrev til kongen om nåde: „*C'est, j'en jure, un bon diable, avec rien moins qu'un coeur assassin.*“

tid i Norge var bekendt om Sverige, må man altid have for öje, at en stor del af denne kundskab kom ind gennem tömmermærkere, hestebyttere og lignende personer, ligesom disse også fra svensk side bleve benyttede i lignende öjemed. De oplysninger, som disse kunde give, vare naturligvis aldrig pålidelige og fuldstændige.

Måske var det også fra en sådan kilde, man på denne tid i Norge hentede stoffet til de rygter, som ved begyndelsen af det nye år, 1789, kom i omlöb om, at Gustav III havde genoptaget sine gamle planer til at bemægtige sig dette land. Det hed sig nu, at han endog havde udtalt sig herom for paven under sit sidste besög i Rom. Det danske ministerium troede også herpå, efter hvad Martinau skrev til Gustav III, og ligeledes vilde ialfald prins Karl af Hessen, at det skulde se ud, som om han nærede den samme opfatning. I anledning af disse rygter kom for övrigt Martinau i sit brev til kongen af 17 Januar 1789 med adskillige lidet smigrende udtalelser om Normændene, som dog tildels ikke stemte overens med, hvad han tidligere havde fundet sig beföjet til at give til bedste i anledning af deres formentlige frygt for den svenske konges hævn: „*Den stærke kulde bringer deres indbildningskraft til at stivne. De have ligesom fröerne trukket sig tilbage i sine damme og udstöde derfra kun forbandelser mod dem, som en gang have trukket dem ud af disse, eller som for fremtiden ville göre dette*“. I virkeligheden vare de et fredsommeligt folk uden nogen synderlig foretagsomhed, men nu vare de aldeles opblæste over sin smule krig og troede, at Europas öjne udelukkende vare rettede på dem, medens dette i virkeligheden — ialfald efter Martinaus mening — ikke betragtede dem som andet end halvvilde bjergbeboere, der havde gjort et tåbeligt

indfald i et andet land og så med skam havde måttet trække sig tilbage med tabet af sine træsko!

For övrigt knytter der sig til Martinaus breve fra de förste måneder af 1789 kun liden interesse. Hvad han refererer i disse, er væsentlig indskrænket til rygter som de ovenfor omtalte, — om at en dansk hær skulde samles i Holsten, om at Gustav III skulde omgåes med forskellige planer, bl. a. med hensyn til sin broder, hertug Karl af Södermannland, — samt til beretninger om den krigerske stemning i Norge, hvorledes denne efter hans skön aftog eller tiltog, og om de forberedelser, som der bleve trufne til at genoptage kampen til den kommende vår, om dette skulde blive nödvendigt. Navnlig synes det, som om han i denne henseende har havt sine öjne meget skarpt fæstede på Kongsvinger og hvad der foregik på og ved denne fæstning. Ved siden deraf dvæler han også ved begivenhederne i Stockholm under rigsdagens samvære. Fra hele Februar er der ikke bevaret noget brev fra hans hånd. Måske har han benyttet hele denne måned til at foretage en rejse til Göteborg, hvortil han hentyder i et brev til kongen af 7 Marts.[1]) Under sit ophold i denne by fik han også höre nogle ord om, at Gustav III ikke var aldeles fornöjet med den måde, hvorpå han rögtede det hverv, som var ham betroet. Dette foranledigede ham nu til at forsikre kongen om sin troskab og sin beredvillighed til at udföre alle hans befalinger.

Såfremt Gustav III virkelig har været utilfreds med Martinaus virksomhed, var dette ikke uden grund. Der var fremdeles ikke kommet nogen af de frugter, som han havde

[1]) I et andet brev af s. d. indberettede han også, at der - ifölge oplysninger, som han havde modtaget fra den preussiske konsul i Trondhjem, — siden August havde ligget et russisk linjeskib på 76 kanoner og med 600 mands besætning i Kristiansund.

håbet af denne, og navnlig er der intet spor til, at Martinau har sendt udförlige oplysninger om alle de forhold, hvorpå hans opmærksomhed var henledet i hans instruktion. Hans rapporter indskrænkede sig for en stor del til snak, og hvis Gustav III virkelig har gjort sig den umage at gennemlæse disse, må han snart være kommen på det rene med, at deres forfatter var en meget slet iagttager, der heller ikke længe formåede at fastholde en mening eller en opfatning af noget. Dette viste sig navnlig, hvor han omtalte stemningen for og mod krigens fornyelse, idet hans egne meninger her svævede op og ned. I Marts mente han, at Normændene, fremfor alt landalmuen, hvem pligten til at göre tjeneste i arméen pålå, vare meget bange for, at krigen på ny skulde udbryde, og vare besjælede af en dybt indgroet mistillid mod alle, som havde havt at göre med ledelsen af det sidste felttog, fremfor alt mod prinsen af Hessen, idet næsten enhver familie havde sorg for et medlem, hvis död kunde tilskrives hans slette foranstaltninger. Herom skulde regeringen have fået kundskab, og da den kendte det norske folks „*tilböjelighed til oprör*", vilde den ikke sætte dens troskab på nogen pröve. Af denne grund skulde den have besluttet i 1789 blot at stille tolv fuldt udrustede linjeskibe til Ruslands rådighed, men lade den norske hær blive hjemme!

Vinterens mest opsigtvækkende begivenhed blev heller ikke ubemærket af Martinau. Dette var Lars Benzelstjernas celebre forsög på at stikke ild på den russiske flåde, der overvintrede ved Köbenhavn. Hvis denne plan var bleven udfört, vilde den have gjort Sverige en god tjeneste for öjeblikket — derom kan der ikke tvivles; men den vilde neppe have bragt dets konge, i hvis interesse Benzelstjerna havde udkastet den, nye laurbær. Den blev imidlertid op-

daget og pådrog sin ophavsmand, som opholdt sig i København, mange ubehageligheder af den alvorligste sort, indtil han tilsidst efter at være dömt til döden, men atter benådet, fik sig nogle års ophold på Munkholmen. Til Kristiania kom efterretningen om Benzelstjernas brandstifterforsög henimod midten af Marts og fremkaldte der en meget stærk uvilje, ikke alene mod ham selv og hans skændige plan, men også mod hans landsmænd. Københavns skrevne aviser for 7 Marts vare hovedkilden for, hvad man derom vidste;[1]) det heder i dette numer: „*I begyndelsen af ugen har der tildraget sig fölgende: En engelsk skipper fra Ostende (sic) ved navn Obtrain (ɔ: O'Brien) blev angiven for at have kontraheret med en Svenske, som man kalder Benzelstjerna* [senere tilföjet: *er greben igåraftes og arresteret i kastellet*], *om at sælge ham sit skib og indrette det til et öjemed, som ikke kunde udfindes mere umenneskeligt i det mest barbariske land. Skibet fandtes i dette öjemed indiset mellem de russiske skibe og vor flåde. Englænderen blev greben i Söndags, forhört og bekendte straks alle ting; men Svensken har man endnu ikke, uagtet alle trufne foranstaltninger, fået opdaget, endskönt han, som man vil sige, endnu er i staden, hvor han holdes bortgemt af sine tilhængere.*“ I et særskilt medfölgende tillæg til avisen heder det endvidere: „*Först i ugen angav en vis Teff, Englænder og kontor-betjent på Selby & Duncans kontor, en skipper fra Ostende, ved navn O'Brien og borger her i staden, for at være engageret af en svensk baron Benzelstjerna til at sælge sidstnævnte sit skib for 12,000 rdl. og indrette det til en brander, samt lægge det*

[1]) En svensk oversættelse af disse er vedlagt Martinaus brev til kongen af 14 Marts 1789, og efter denne er igen det fölgende uddrag en oversættelse.

så nær indtil de indefrosne russiske skibe, som muligt, og mellem dem, Nyholm og vor flåde. Anstalterne vare færdige, skibet på sin plads, summen betalt gennem en veksel af den svenske konsul, og man ventede blot på en passelig vind, hvorigennem muligvis også hele staden havde været fortabt, hvis ikke forsynet havde hindret det. Skibet, som siden er taget i öjensyn af hs. kgl. höjhed kronprinsen og nu bliver stærkt bevogtet dag og nat af en kaptejnlöjtnant med fornödent mandskab, er ikke alene tilstrækkelig tjæret både udvendig og indvendig; men der fandtes også en så tilstrækkelig portion af krud og de mest brændbare materialier, at hensigten, om den var bleven nået, måtte være bleven opfyldt på en så barbarisk og umenneskelig måde, at man ikke i selve Barbariet havde kunnet opfinde noget mere grueligt. Englænderen O'Brien, som blev greben og fængslet i Söndags, bekendte straks alting. Uagtet justitsens og i særdeleshed vor for sin embedsiver almindelig afholdte nye politimesters gode foranstaltninger har man i hele ugen forgæves eftersögt den rette forræder. Men man vidste, at han var i staden, ja endog, at han först havde taget sin tilflugt til sin nations minister, d'Albedyhll, fra hvem han i Torsdags af den portugisiske envoyées legations-sekretær var bleven transporteret til dennes hotel; men så snart envoyéen selv fik vide dette, måtte han tilbage til d'Albedyhll, som tilsidst, formodentlig af frygt for at blive insulteret af den ophidsede pöbel, som dag og nat (Russerne ikke at forglemme) vrimlede udenfor hans logis på Amalienborg, igår aftes udleverede ham til politimesteren og kommandanten, under hvis opsyn han med militær eskorte blev fört til citadellet for der at sættes i forvaring; man bestræber sig for at udfinde flere medvidere, da man har grund til at frygte, at sammen-

rottelsen er större, end man i begyndelsen troede." Dette tillæg endte med fölgende sensations-nyhed, der ovenpå det foregående måtte vække så meget större opsigt: *„I Stockholm skal det se forskrækkelig ud; alting er i störste oprör. Rygtet går, at kongen har arresteret sin ældste broder og landsforvist den yngre!*"

Det var med god grund, at opdagelsen af en plan som den, der var udkastet af Benzelstjerna, fremkaldte almindelig uvilje og rædsel. Hvis den var bleven udfört, vilde den nemlig ikke alene have tilintetgjort den russiske flåde, men også medfört den mest overhængende fare for den danske, for dennes værfter og magasiner på Nyholm og Gammelholm og for det hele Köbenhavn. Det var umuligt på forhånd at beregne omfanget af den ödelæggelse, som vilde være bleven fölgen, hvis Benzelstjerna havde udfört sin plan og stukket O'Briens skib i brand. Når dette först var kommet i flamme midt inde imellem de indefrosne orlogsskibe, vilde det ikke længere have stået i brandstifterens magt at begrænse sin ugærning, men Köbenhavn vilde efter al sandsynlighed have gået op i luer. Dette blev forstået af alle, som vare inde i forholdene, og derfor vakte underretningen om Benzelstjernas bedrift kun én fölelse, af den stærkeste harme. Alene Martinau gjorde en undtagelse herfra.

Det ser ud, som om denne har havt en hemmelig anelse om, at Gustav III ikke stod aldeles udenfor Benzelstjernas dristige forehavende. Dette er ialfald en rimelig forklaringsgrund for den påfaldende ro, hvormed han tog den hele sag og endog sögte at forsvare Benzelstjernas optræden som aldeles berettiget! Han vilde neppe have udtalt sig på den måde, hvis han havde troet, at kongen hverken havde været vidende om Benzelstjernas forehavende eller ialfald ikke billiget dette. Han mente, at det, som denne havde gjort, ikke

var andet end et middel, som krigförende magter oftere plejede at anvende imod hinanden. Hertugen af Choiseul havde ladet stikke ild på værfterne i Portsmouth og ödelagt dem i bund og grund, og det engelske ministerium havde forsögt at göre det samme med den franske eskadre i Toulon, men derved ikke opnået andet end at bringe den unge Gordon på skafottet. Det var, mente Martinau, kun et falsk ræsonnement, når sådanne foretagender bleve mere misbilligede end andre sörgelige begivenheder i krigen: *Når tyvetusinde mand ligge henkastede på en valplads, da opvække de kun medlidenhed, medens det er uendelig mere menneskeligt at forsöge på at ödelægge disse döde maskiner for at forebygge, at den samme skæbne skal blive levende skabninger til del.*" For övrigt udtalte dog Martinau tilsidst det håb, at det vilde vise sig, at den hele beretning var ligeså usand som den, man den foregående vår havde hört om Gustav IIIs besög i Köbenhavn. Med hensyn til den nyhed fra Stockholm, som indeholdtes i den sidste periode af de håndskrevne aviser, — da antog han det for givet, at den var aldeles usand.

Den næste post bragte ingen nærmere efterretninger om sammenhængen med Benzelstjernas affære, og såvel Kristianienserne i almindelighed som Martinau måtte forelöbig gå med utilfredsstillet nysgærrighed. Först med den derpå fölgende post indlöb der meddelelser, som aldeles utvivlsomt godtgjorde, at der her ikke var nogen misforståelse med i spillet, og senere kom der jævnlig efterretninger om processen mod de to skyldige, hvorom Martinau ikke undlod at holde kongen underrettet ved oversendelse af uddrag og oversættelser af de trykte og håndskrevne aviser, der kom fra Köbenhavn. Disse vrimlede af de vildeste nyheder, dels

angående Benzelstjerna og hans mordbrænderforsög, [1]) dels angående forholdene i Sverige, som fremstilledes i det mest eventyrlige lys. Således hed det sig, at der langs de svenske kyster havde været udstillet vagter, som, når de så den russiske flåde brænde, skulde bringe budskabet herom til Karlskrona. En anden nyhed var den, at halve Stockholm var opbrændt, at adelen havde forladt rigsdagen, o. s. v. Man vidste, at noget stort foregik, men savnede nöjagtig besked om, hvad dette var, og derfor havde allehånde rygter så meget lettere for at få fart. At Martinau benyttede disse nyheder fra Köbenhavn for at fylde sine rapporter, var nokså rimeligt, da han fremdeles i denne tid var afstængt fra al omgang og selv beklagede sig derover i sine breve. Som en fölge deraf kunde han ikke have meget at fortælle om stemningen i Kristiania og måtte se til at skaffe sig stof på andre måder. Der havde utvivlsomt været nok at fortælle om i denne tid; men Martinau fik ikke noget at vide om, hvad der i revolutionens förste år rörte sig i det norske folk, og havde desuden, selv om han havde havt anledning til at lære dets sande stemninger at kende, heller ikke været manden for at fuldt ud forstå og skildre disse. Det synes, som han i löbet af våren 1789 har været indskrænket til at træffe sammen med andre på de konserter, der bleve afholdte, og på gaden, aldrig i selskabelig omgang hjemme i husene. Ved en koncert 27 Marts traf han således sammen med kammerjunker Kaas, som fortalte, at han havde fået breve fra Köbenhavn, hvorefter den preussiske gesant i Stockholm

---

[1]) I et brev af 11 April 1789 beretter M., at der gik rygter om, at Benzelstjerna den foregående sommer havde været i Norge og der fulgt efter kronprinsen, hvor denne befandt sig, og på alle hans rejser. Han formodede, at rygtet var fremkommet gennem en forveksling med det temmelig enstydende navn: Borgenstjerna.

skulde före forsædet i *hemliga utskottet* på rigsdagen. Martinau lo og svarede, at det var en nyhed, der lignede den, at den russiske flåde skulde kommanderes af Suffren, der var död det foregående år.

Der synes imidlertid ikke at have manglet på forsög fra Martinaus side på at sætte sig i forbindelse med Kristianias toneangivende kredse. Der er i alfald opbevaret et træk, der viser dette. Jess Anker var den yngste og mindst fremtrædende af de tre brödre Anker, som ved denne tid indtoge den förste plads i Kristianias selskabsverden; måske har Martinau anseet ham for at være den, hvem han lettest kunde vinde, og vendte sig derfor til ham. Han skrev (19 April) et brev til Jess Anker og lod dette tilligemed en liden forseglet pakke overbringe af sin tjener. Da denne kom, sad Anker netop i en samtale med Jolivet, en i Kristiania bosat Franskmand, om Benzelstjernas affære og blev yderst forbauset ved fra Martinau at modtage en præsent og et i smigrende udtryk affattet brev. Det viste sig, at pakken indeholdt et kobberstik (formodentlig forestillende en svensk sejer over Russerne fra sidste krig). Jess Anker var mege ærgerlig over, at Martinau på denne måde havde henvendt sig til ham. For det förste havde han meget imod ham for de fordringer på at ansees og behandles som diplomat, hvormed han altid optrådte, i modsætning til den engelske konsul, Mitchel, som var en langt mere tilbageholden mand uden diplomatisk ærgærrighed. Han kaldte ham spottende hr. *von* Martinau, da han mente, at den, der, som Martinau virkelig gjorde, förte krone over sit våben, vel mindst måtte kaldes *von*.[1]) Dernæst fandt han det mindre vel betænkt af Mar-

[1]) Tiltrods for denne krone over våbenet var M. ikke adelsmand. I en ansögning til Gustav III om, at hans sön måtte blive ansat ved hoffet, siger han udtrykkelig, at denne var *un sujet du tiers-état*'

tinau at göre et skridt, der, hvis det blev bekendt, kunde udsætte ham for mistanke om at have forbindelser med denne *„udi en tidspunkt, hvor enhvers skridt bör af vedkommende spores"*. Jess Anker havde selv i 1772 *„formedelst en uskyldig pibe tobak, given til hofjunker Löwenhjelm"*, været anseet for *„at være god Svecus"*, og vilde derfor nu yderst nödig igen se sig udsat for en lignende mistanke. At have forbindelser med Martinau var nemlig så meget mere opsigtvækkende, som denne, efter hvad også Jess Anker fortalte, lige siden prinsernes afrejse havde *„været exileret af selskaber"*. I sit svar udtrykte derfor også Jess Anker sig meget diplomatisk. Han fortalte, at da han modtog Martinaus brev, havde han netop været oppe i en samtale om Benzelstjerna; han takkede for kobberstikket, men sagde, at sålænge han ikke havde seet det tilsvarende russiske billede, kunde han ikke bestemme sig for eller imod de der fremstillede helte, medens han altid vilde beundre Martinaus talenter og fremragende egenskaber. Jess Anker, der ellers ikke altid udmærkede sig ved en overdreven finhed i sin optræden, godtgjorde ved den måde, hvorpå han nu optog Martinaus henvendelse, at han godt kunde værge for sin egen dör, og at den anden ikke havde grund til at hovere for meget over at stå betydelig over selv de förste kredse i Kristiania.[1])

Imidlertid nærmede det öjeblik sig, da der atter måtte fattes en bestemmelse, om krigen virkelig skulde udbryde eller ikke. Med blandede fölelser blev dette imödeseet. Det synes, som om der i Kristiania havde gået rygter om, at der skulde overlades norske og danske matroser til den rus-

[1]) Brev fra Jess A. til Karsten Anker af 9 Maj 1789 tilligemed Martinaus brev og svaret i en rigsarkivar M. Birkeland tilhörende samling af Karsten Ankers breve.

siske regering for dermed at bemande Hvidehavsflåden. Sandsynligvis var dette kun en opdukken af de ovenfor omtalte rygter fra 1787, der fortalte på lignende måde om, at Russerne skulde få en del fuldt udrustede linjeskibe og fregatter, og har neppe været andet end et af de i en bevæget tid stadig opdukkende flyverygter, uagtet Martinau synes at have troet, at der virkelig var noget deri, men at en sådan plan senere var opgiven. Omtrent i midten af Marts synes det, som om man i denne henseende var bleven noget beroliget, ligesom man da også nærede håb om at se en fredelig lösning. Men denne situation blev meget snart forandret. Da de håndskrevne aviser for 14 Marts ankom til Kristiania, fik man der underretning om, at der i København skulde udrustes 11 linjeskibe og 3 fregatter, som skulde være fuldt færdige til midten af Maj. Desuden var der givet ordre til at udruste 23 „defensions-skibe.“ For at skaffe det fornödne antal officerer til en så stor udrustning skulde på én gang 40 kadetter have fået ansættelse som officerer. Det samme numer af avisen bragte også underretning om, at den svenske minister d'Albedyhll skulde have forladt København for indtil videre at blive i Skåne. Dette fremkaldte naturligvis på ny frygt for at se Norge indviklet i krig, og der taltes atter i Kristiania om et nærforestående brud med Sverige. Disse rygter bestyrkedes derigennem, at grænsefæstningerne vedbleve at modtage forsyninger af enhver art for inden en måned at være istand til at udholde en belejring. Samtidig strömmede der mange svenske bönder til Kristiania — efterat det forbud, som kommandanten på Kongsvinger tidligere havde udstedt mod deres besög i Norge, var bleven ophævet. De kom for at forsyne sig med levnetsmidler, inden krigen udbröd. I Kristiania gik der for övrigt rygter om, at regeringen håbede at få hjælp fra Hessen både i penge og i

tropper. Landgreven havde tjent mange penge på at udleje soldater til England, og af disse havde han efter sigende nu lånt den danske regering tolv millioner rdl. Men midt under alle tilberedelser til krig bevarede man dog håbet om, at freden fremdeles kunde blive bevaret.

Martinau var omtrent ligeså uvidende om, hvad fremtiden vilde bringe, som hans omgivelser i Kristiania; men han tænkte sig dog muligheden af, at hans konge kunde önske en anledning til et brud for derpå at kaste sig over Norge. Af denne grund troede han også, at kongen måske ikke vilde have noget imod, at han kom i en ny kollision med de norske auktoriteter og derved bragte disse til at foretage skridt, der bagefter kunde fornyes. En anledning hertil fremböd sig i slutningen af Marts, da han fik at bestille med stiftamtmanden i anledning af den gæld, hvori en i Sverige afdöd Normand havde stået. Martinau henvendte sig da til Scheel, men fik til svar, at denne aldeles ikke kendte nogen svensk general-konsul i Norge. Martinau forstod straks, at dette var noget, som kunde lade sig benytte, og forespurgte sig hos kongen, om han i fornödent fald skulde drive sagen til det yderste. Hvad svar han derpå fik, og om han overhovedet fik noget sådant, kan ikke oplyses, da der ikke findes et ord derom i hans rapporter for hele April måned 1789, i hvilke det ellers måtte antages, at han vilde have omtalt eller ialfald givet en eller anden hentydning til, hvad kongen havde instrueret ham til. Af den grund er det måske rimeligst at formode, at Gustav III ikke har villet sende ham nogen nærmere forholdsordre for et tilfælde som det, han önskede.

Han måtte således lade sig nöje med at sende Gustav III sine rapporter, hvori han jævnlig omtalte de disputer, han havde med folk i Kristiania om Benzelstjernas mord-

brænderforsög og den andel, som man der i almindelighed tillagde den svenske konge i dette. Martinau påstod, at man havde håbet, at den undersögelses-kommission, der var bleven nedsat i anledning af denne sag, skulde have bragt oplysninger, der godtgjorde, at Gustav III selv havde stået bag Benzelstjerna, da denne undfangede sin forbryderske plan om at lade den russiske flåde gå op i luer. Man blev imidlertid i denne henseende noget skuffet, da der ikke i den förste tid kom noget ud, som kunde bestyrke en sådan mistanke; men i det sted kastede man sig med så meget större heftighed over Benzelstjerna. Martinau havde lyst til at forsvare denne; men han manglede de nödvendige oplysninger om hans hele personlighed og kunde derfor ikke optræde med den fornödne styrke. Han havde selv håbet og önsket at kunne fremstille Benzelstjerna som en moderne Curtius, der vilde styrte sig selv i flammehavet for på den måde at redde sit fædreland, men vovede ikke at udtale sig i overensstemmelse dermed, da han savnede alt kendskab til æventyrerens fortid, hvorom han vel også kan have havt anelser, at den ikke var af den bedste sort. Derfor er vel også fra Martinaus side forsvaret for dennes bedrift blevet endnu svagere, end det ellers vilde have været, og Martinau var ude af stand til at svække det for Gustav IIIs sag dårlige indtryk, som den måtte fremkalde hos alle Normænd. Dette var også meget uheldigt for ham og hans lands interesser, da han ellers måske kunde havt udsigt til at drage fordel for disse af et skridt, som regeringen netop på samme tid så sig nödsaget til at göre. Den måtte nemlig gribe til et nyt skattepålæg ved den under 11 Marts 1789 udfærdigede „*forordning for kongeriget Norge angående et pålæg af formue, indkomst og næring til at bestride de forefaldne, overordentlige udgifter til statens nödvendige udrustninger*“, der

var et sidestykke til en lignende forordning for Danmark af samme dag.[1]) Det var i Kristiania först bleven fortalt, at den også skulde finde sin anvendelse på Danmark; men det viste sig snart, at den også skulde gælde for monarkiets övrige dele. Dette kunde under andre forhold let have fremkaldt en misfornöjelse, som kunde være bleven benyttet til fordel for de svenske interesser, eller som ialfald kunde have vakt håb om en sådan mulighed og været udnyttet til allehånde forespejlinger om, at öjeblikket snart var kommet, da misfornöjelsen vilde bryde ud i åben flamme, og da Gustav III kunde tilbyde det norske folk sin mellemkomst for at befri det fra det åg, hvorunder det skulde sukke. Omstændighederne tillode imidlertid ikke denne gang noget sådant, og selv Martinau måtte nöje sig med at indberette til Gustav III, at skatten var bleven pålagt, og at give Benzelstjerna nogle alt andet end kærlige önsker i anledning af hans *„forbandede“* påfund. Det var ikke muligt at negte, at stemningen i Norge for öjeblikket var afgjort ugunstig for alle forsög på at påvirke den i svensk interesse; selv Martinau måtte anerkende dette, skönt han deri kun så fölgerne af den snedige politik, som den danske regering skulde have fulgt.

Det var Martinaus opfatning, at man i Köbenhavn havde opdaget, at Normændene havde fået sympatier såvel for Gustav III som for Sverige, og at der i den anledning var organiseret en formelig systematisk bagtalelse imod alt, som svensk var, men fremfor alt mod Gustav III personlig. Dette havde da meget hurtig vist sine virkninger, medens på den anden side til samme tid kronprins Frederiks besög i Norge og de forsög, som han der havde gjort på at vinde Nor-

---

[1]) Begge trykte i kvartudgaven af forordningerne for 1789, den norske side 17, den danske s. 13.

mændenes hengivenhed, havde bidraget til at knytte dem fastere til sit gamle kongehus og foreningen. Af disse hans formodninger indeholdt dog kun egentlig den sidste nogen sandhed. Den systematiske bagtalelse mod Sverige fra regeringens side existerede udelukkende i Martinaus egen indbildning.[1])

Under alt dette gik tiden. Martinau var ærgerlig over, at man holdt ham i uvidenhed om alt, som foregik, således at han på grund af det afspærrings-system, som blev anvendt imod ham, ikke en gang kunde få rigtig rede på krigsrustningerne, om man virkelig for alvor forberedte sig til en krig eller ikke. Fuldstændig kunde det dog ikke lade sig göre at holde ham udenfor alt, og af og til fik han derfor også vide lidt om, at man traf nogle foranstaltninger til i fornödent fald at genoptage krigen. Ligeledes fik han höre lösrevne beretninger om forskellige ytringer, således om, at general Biellard på Kongsvinger, mod hvem Martinau havde fattet en ganske særlig uvilje, skulde have sagt, at han nödvendigvis måtte have 6000 mand til sin rådighed, når krigen igen skulde bryde lös.[1]) Dette var nu hans hovedsagelige emne i rapporterne til Sverige, som også udnyttedes, såvidt det lod sig göre. I et brev af 9 Maj, hvori han med

---

[1]) I et brev til kongen af 11 April 1789 udtaler Martinau en formodning om, at man åbnede hans breve. Dette er måske mere end muligt. — I et senere brev til kongen af 23 April omtales, at den engelske konsul i Kristiania, Mitchell, var kommen meget henrykt tilbage fra sit besög i Stockholm.

[2]) Våren 1789 var meget sen. Kristianias havn var således endnu isbelagt 2 Maj og gik först fuldstændig op i den fölgende uge. — Den tidligere opgivne Blakjer skanse fik — efter M.s brev til kongen af 6 Juni — nu sine kanoner tilbage og en liden besætning. En rapport fra Bromell, dat. Karlstad 8 Juni, indeholder enkelte oplysninger om de norske rustninger og en del rygter.

stor henrykkelse takkede kongen, fordi han havde tilkendegivet ham sit bifald med hans foregående forhold, omtalte han også for denne, at han selv var forberedt på et brud; hvis derfor en post skulde hengå, uden at der kom noget brev fra ham, kunde kongen betragte dette som et tegn på, at krigen var besluttet, så at han derefter kunde træffe sine forholdsregler.

Noget sådant indtraf dog aldeles ikke, hvorimod der om natten mellem 31 Maj og 1 Juni inde i selve Kristianiafjorden forefaldt en affære mellem den svenske fregat „Venus" og en russisk eskadre, hvilken efter Martinaus mening med lethed fra svensk side kunde anvendes som påskud for et brud. Fregatten, der förte 36 kanoner og havde en besætning af 200 matroser og 100 soldater, var den foregående dag bleven jaget i Kattegat af de russiske skibe, men kom om natten ind i Kristianiafjorden, hvor den omtrent en mil indenfor Larkullen traf en lods fra Kristiania, som netop havde lodset en brig ud forbi Færder. Han blev under trudsel om at skyde ham i sænk tvungen til at komme ombord for at lodse fregatten ind til Larkullen. Men för den kom såvidt, blev den indhentet af den fiendtlige eskadre, bestående af fire linjeskibe og en brig, som åbnede en heftig ild mod fregatten, hvis chef, efter at have vekslet flere lag med briggen, ikke vilde optage kampen med den overlegne fiende og af den grund fandt det bedst at stryge. Han var da endnu ikke kommen ind til Larkullens havn, men havde omtrent en halv mil fra denne kastet anker på tyve favne vand. Hvis han ikke havde gjort dette, havde der efter lodsens mening ikke været nogen vanskelighed for ham ved at nå havnen.[1]) Da træfningen var forefaldt i nærheden af en norsk

[1]) Lodsens fremstilling af denne begivenhed findes i rigsarkivet (Akershus stift, afdeling I. No. 988.)

havn, langt inde i fjorden og indenfor fæstningerne Frederikstad, Akerö og Frederiksværn, var dette i Martinaus öjne ikke alene en grov krænkelse af neutraliteten fra russisk side, men også fra de norske auktoriteters side, som havde tålt et sådant brud på folkeretten. Han overså imidlertid, at der i Larkollen ikke var nogen anledning til at nedlægge en kraftig indsigelse mod et sådant overgreb, der var skeet på et sted, hvor der hverken var fæstningsverker eller garnison. Men dette forhindrede ham ikke fra at göre et voldsomt opstyr i sagens anledning.

Martinau henvendte sig öjeblikkelig, såsnart et rygte om det passerede var kommet ham for öre, til de höjere civile og militære autoriteter for at få oplysninger, men blev af dem afvist. Da konsulat-sekretæren Bromell anmodede stiftamtmanden om at få en afskrift af den forklaring, som vedkommende lods havde afgivet for generalitetet, svarede Scheel, at han ikke holdt nogen skriverstue, hvor man kunde gå hen og tage afskrifter. Imidlertid lykkedes det Martinau at få fat på lodsen og den gut, der havde været denne behjælpelig under lodsningen, og bevægede disse at afgive en forklaring, som han tog til protokols og lod bekræfte af en landflygtig Svenske og en urmager i Kristiania. Denne blev indsendt til Stockholm, og samtidig skrev Martinau såvel til den svenske ambassadör i Köbenhavn[1]) som til Gustav III for at göre opmærksom på den nu begåede krænkelse af neutraliteten eller våbenstilstanden i dens hele omfang og klage over den afvisende måde, hvorpå han bagefter var bleven

---

[1]) Dette brev fik M. tilladelse til at afsende med en kurer, der skulde overbringe andre depescher fra stiftamtmanden eller den kommanderende general, på betingelse af, at han sendte det under konvolut til grev Bernstorf.

behandlet af de höjere embedsmænd i Kristiania. Han måtte imidlertid under denne sags videre forlöb fremdeles finde sig i, at man der ikke tog mere notis af hans optræden, og navnlig viste stiftamtmanden sig meget konsekvent i at negte at betragte ham som general-konsul, efter hvad der tidligere var passeret. Der kom dog intet resultat ud af den hele affære, og Martinaus brevveksling indeholder ikke en gang nogen oplysning om, hvorledes sagen blev ordnet. Noget brud mellem den svenske og den dansk-norske regering blev i ethvert tilfælde ikke derigennem foranlediget, idet våbenstilstanden gik over til en varig neutralitet.

VIII.

Mellem hofferne i Köbenhavn og St. Petersburg havde forholdet i vinterens löb ingenlunde været det bedste. Uagtet den russiske regering måtte have den mest fuldstændige adgang til at kende de forhold, som om hösten 1788 havde tvunget dens allierede til at indstille sine krigsforetagender, havde dog den måde, hvorpå den dansk-norske regering med ét måtte trække sig tilbage, efterladt adskillig bitterhed såvel hos kejserinde Katarina, som hos hendes rådgivere. Den dansk-norske regering, der var sig bevidst at have handlet på den ærligste måde, kunde ikke på sin side andet end föle sig krænket over en sådan uforskyldt misfornöjelse fra den stats side, hvortil dens politik var knyttet med de stærkeste bånd. Den havde derhos fölelsen af, at den russiske regering, der havde drevet den ind i krigen imod dens egne önsker, ikke havde ydet den al den understöttelse, hvorpå den skulde have kunnet göre regning. Denne gensidige spænding övede igen sin indflydelse på de forhandlinger, som under våbenstilstandenförtes mellem de to forbundne regeringer,

og gjorde det allerede på forhånd meget usikkert, hvorvidt disse vilde have nogen udsigt til at lykkes på den måde, som den russiske regering under de daværende forhold måtte önske.[1])

Stemningen i København blev under dette meget ophidset imod den svenske regering og vendte sig som en fölge deraf til fordel for den russiske. På grund heraf måtte nu i den nærmeste tid efter opdagelsen af Benzelstjernas attentat en nærmere tilslutning til Rusland have meget for sig. Ved hoffet i København betragtede man også Gustav IIIs statskup, der netop udförtes under rigsdagen 1789, med höjst ugunstige öjne, da man antog, at det vilde true Nordens fremtidige ro. Men man formåede ikke at fjærne de hindringer, som stillede sig imod, at det dansk-norske monarki atter greb ind i striden. Uviljen mod Rusland kunde nok overvindes, især da man her egentlig var bunden ved den endnu ikke ophævede traktat af 1773; men at fjærne England og Preussen fra Sveriges side viste sig derimod fuldstændig umuligt, og uden dette vilde man ikke kunne udrette noget. Fra alle sider var der således et tryk på regeringen, som derved blev bunden i sin handlefrihed, og bevidstheden herom bidrog endnu mere end enhver misfornöjelse med dens allierede til at holde den tilbage.

Eftersom imidlertid den russiske regering gradvis blev mere fortrolig med tanken på, at der ikke kunde ventes nogen hjælp fra Danmark og Norge, uden at dette måtte fremkalde et brud med England og Preussen, begyndte den også at erkende, at under de nuværende forhold vilde en sådan hjælp snarere være til skade end til fordel. Uagtet den ikke fuldstændig opgav sine krav på en virksom understöttelse og

[1]) E. Holm, anf. st. side 80 (48) flg.

derved endog om våren 1789 foranledigede, at der i København blev udrustet elleve linjeskibe, blev den dog stedse mere medgörlig og gjorde det derved lettere for den anden part at komme til en forståelse med de magter, som krævede en ubetinget neutralitet. Tilsidst blev det endog fra russisk side opgivet at forlange nogen hjælp, og i begyndelsen af Juli kunde således den dansk-norske regering officielt udtale sin beslutning om at ville overholde en fuldstændig neutralitet. Dermed var dens krigerske rolle i disse forviklinger udspillet og det fredelige forhold til naboriget atter i det ydre genoprettet.

Men fölgerne af bruddet vare ikke så hurtig lægte. Den korte krig havde givet Gustav IIIs gamle had til Danmark ny næring og atter indgivet ham tanken om at skaffe sig hævn ved at forene Norge med Sverige. Omstændighederne havde tilsidst hjulpet ham ved at give ham anledning til at fremstille den danske regering for Svenskerne i det mest hadefulde lys; men de havde igen været ham ugunstige, forsåvidt de havde bidraget til at göre det oldenburgske kongehus mere populært i Norge. Dette var for hans foreningsplaner en meget slem streg i regningen; men han savnede nu som för betingelserne for at kunne danne sig en fuldstændig oversigt over forholdene, således som de i öjeblikket stillede sig, og kastede sig derfor atter uden betænkeligheder ind i de gamle, ofte mislykkede, men aldrig fuldstændig opgivne planer om at udbrede sit herredömme helt frem til Nordsöen og Atlanterhavet. Med den fuldstændige genoptagelse af det officielle fredelige forhold mellem de to regeringer begynder der således et nyt afsnit i Gustav IIIs annexions-planer. Den væsentligste hindring for ham syntes i denne henseende at være hans forhold til Rusland, idet dette ikke tillod ham at kaste sig over sin vestlige nabo, sålænge

krigen varede; men såsnart denne var bortryddet, måtte udsigterne for et heldigt udfald stille sig meget gunstigere end för, da han nu kunde göre regning på en splittelse mellem Rusland og Danmark, der kunde göre det muligt for ham at udföre sin gamle plan uden at risikere at forstyrres i Øst. Det, som han för havde håbet på, var nu indtrådt; idet den dansk-norske regering var bleven tvungen til at trække sig ud af krigen, var allianse-traktaten af 1773 faktisk sönderreven. Men om også Gustav III på denne måde kunde synes at have gode udsigter, var der også flere betænkeligheder ved den politik, han snart kunde komme til at optage. Situationen havde i flere henseender undergået meget væsentlige forandringer.

Hvad som fremfor alt gjorde det vanskeligere for Gustav III at fremkalde en tilslutning, der for en större eller mindre del måtte fremgå af det norske folks eget selvstændige initiativ, var den forandrede stilling, hvori han selv stod i sit eget hjemland. För 1789 havde han altid kunnet træde frem for Normændene som den, der vilde række det umyndige og undertrykte folk alle den politiske friheds goder. Efter sit statskup i 1789, efter *säkerhetsaktens* udstedelse var denne mulighed afskåren for ham. Ikke til nogen tid i de foregående år vilde det i den grad, som netop på denne tid, have været ham af vigtighed at kunne appellere til folkets frihedsfölelse og pege hen på, at han ikke alene kom for at sprænge en forening, der i hans öjne var unaturlig, og som stred imod hans interesser, men at han derved også havde virkelige fordele at byde. Den store franske revolution var begyndt, og med den for öje var det ikke at vente, at de politisk myndige elementer af den norske nation, som, om de end vare nokså fåtallige, dog vare de, som måtte give stödet til at lede massens bevægelse ind i denne retning,

skulde indlade sig i nogen forbindelse med Sverige, der ikke til förste vilkår havde en delagtiggörelse i den frihed, som for dem endnu strålede i sin förste ideelle glans. Men Gustav III fra 1789 kunde ingen sådan sikkerhed byde. Idet han i Sverige var tvungen ind på den bane, som han betrådte ved *säkerhetsaktens* udstedelse, var der kun levnet ham én udvej til at erhverve Norge, nemlig ved erobring, — og dette havde ialfald sine vanskeligheder. Han forsögte heller ikke denne måde og havde således ingen udsigt til at kunne benytte i sin interesse den gæring, som snart på ny trådte frem i Norge, og som under andre forhold måske kunde have fremmet hans önsker og skænket ham opfyldelsen af et helt livs forhåbninger.

Han var heller ikke selv mere den samme som för. Det led, som en nyere svensk forfatter har sagt, mod aftenen af hans regering, og det skin af ridderlighed, som tidligere havde været udbredt over hans optræden, var nær ved at forsvinde under hans forbindelser med personligheder som Benzelstjerna og Manderfelt.[1]) Gustav III havde aldrig været kræsen i valget af de mænd, som han udså til sine redskaber, og han fortsatte også nu på samme måde ved at beholde dem, med hvem han en gang var kommen i forbindelse. I stedet for at skyde de uværdige mellemmænd tilside beholdt han dem og skænkede dem sin tillid, uagtet han af deres foregående agitatoriske virksomhed ikke havde höstet andet end skuffelser. Der var i virkeligheden ikke en eneste, der kunde give ham nöjagtige og tilforladelige efterretninger om tilstande og forhold i Norge. Ikke en gang Martinau var her en pålidelig hjemmelsmand; ja, han synes ikke en gang nu mere end för at have forsögt på at sætte sin konge nærmere ind i

---

[1]) Hellstenius, anf. st. side 39.

forholdene ved at levere ham udförlige og detaljerede rapporter om disse. Han tog sig det meget let i denne henseende, og hans breve til kongen og höjere svenske embedsmænd ere derfor fremdeles for det meste kun en samling af lösrevne detaljer, der ere forbundne med lidet indtrængende betragtninger af hans egen fabrik, der aldeles ikke tjene til nogen reel oplysning.

De breve, som Martinau i löbet af Juni og Juli 1789 sendte hjem til Sverige, dvælede nærmest ved krigstilberedelserne og Normændenes fredelige stemning. Han udtalte sig meget anerkendende om den norske hær, mente snart, at freden var sikret, snart at krigen måtte bryde lös — op og ned, som altid, uden at have nogen bestemt mening. Sålænge freden endnu ikke var aldeles afgjort, kunde det dog for Gustav III være temmelig ligegyldigt, om man i Norge mente det ene eller andet, da hovedinteressen for ham på denne tid måtte knytte sig til Köbenhavn og de forhandlinger, som förtes i denne by. Martinau kunde i ethvert tilfælde ikke skaffe ham de eneste oplysninger, der vare af vigtighed for ham, om betydningen og omfanget af de fra norsk side trufne forberedelser til at genoptage krigen. I denne henseende var nemlig Martinau for det förste til ingen nytte, idet han, sålænge der ikke var truffet nogen afgörende bestemmelse om krig eller fred, vedblev at være aldeles udestængt fra alle forbindelser, hvorigennem han havde kunnet indhente oplysninger om den slags forhold.

Såsnart derimod de politiske forhold vare bragte på det rene og den dansk-norske regering havde indtaget en neutral stilling under den mellem Sverige og Rusland fortsatte krig, forandredes hans stilling. De grunde, som hidtil havde forhindret de norske auktoriteter fra at anerkende ham som svensk general-konsul, måtte derved uden videre bortfalde.

I slutningen af August indlöb der også meddelelse fra grev Bernstorf om, „*at nu fra denne tid kunde man igen erkende hr. Martinau for general-konsul, men derfor ikke tilstå ham större grænser, end han som sådan tilkommer*“. Omtrent samtidig hermed blev Martinau buden i et höjtideligt middagsselskab hos stiftamtmanden, hvor de fornemste personer i byen vare samlede, og hvor der vistes ham al mulig opmærksomhed fra vært og gæster. Det var da tretten måneder, siden han havde været i dette hus; i al denne tid havde han neppe talt med stiftamtmanden, og når det en enkelt gang havde været denne umuligt at undgå ham, havde han ialfald meget omhyggelig passet på at undgå at tiltale ham med hans titel, general-konsul. Ovenpå dette forekom det pludselige omslag ham særdeles påfaldende, og han troede derfor, at det måtte tilskrives udtrykkelige ordrer fra regeringen, da han ikke antog, at stiftamtmanden vilde have vovet at foretage et så opsigtvækkende skridt uden efter höjere instruktion. Han formodede også, at dette mulig skyldtes påvirkninger fra ambassadören i Köbenhavn, hvem han havde anmodet om at sætte sig i bevægelse i denne anledning. Imidlertid var dette selskab en slags anerkendelse af, at han var genindsat i sin tidligere stilling, og således måtte den fortolkes af publikum. Derfor sögte han i sine rapporter at göre meget ud af denne sag. Stiftamtmandens middag blev også signalet til en almindelig imödekommenhed fra alle kanter. Med én gang var den banlysning, som tidligere havde udestængt Gustav IIIs agent fra selskaberne, hævet, og han selv betragtede sig som dagens store mand. Han mærkede intet til, at det spændte forhold, hvori man tidligere havde stillet sig til ham, havde efterladt dybere följer. Selv påstod han med en vis stolthed, at den måde, hvorpå han var optrådt under den forudgående tid,

havde skaffet ham folkets almindelige anerkendelse. Deraf udledede han meget vidtgående forhåbninger, idet han troede, at han navnlig stod meget höjt hos det store antal misfornöjede, som fandtes i Norge.[1]) Tiden var i almindelighed fuld af sådanne i alle lande, skrev Martinau til Gustav III i et brev af 19 September 1789; men navnlig var der mange i Norge, og disse brændte alle af begærlighed efter at kunne afryste det åg, hvorunder de sukkede. Han troede derunder også at mærke sympatier for den svenske nation og dens konge, hvis kamp i Finland man i Norge fulgte med en stor interesse. For at gengælde den ham beviste venlighed gav også Martinau en „*forsoningsmiddag*", hvor det syntes at have gået meget hjærteligt til. Stiftamtmanden og general-löjtnant von Krogh omfavnede begge værten, idet de kom i selskabet, og da man var kommen tilbords, kappedes begge disse höje embedsmænd om, hvem der kunde være den förste til at udbringe kongen af Sveriges skål. Martinau besvarede denne med en skål for Kristian VII, der modtoges i taushed, medens han bagefter også udbragte kronprinsens skål under mange lovtaler over dennes talenter.

En sådan venskabelig stemning inden folket deltes også af regeringen, — hvad Martinau villig anerkendte. Han så således et meget godt tegn deri, at general-löjtnant von Krogh, som efter prinsernes afrejse havde opholdt sig i Kristiania som hærens överstbefalende, nu fik tilladelse til at vende tilbage til Trondhjem, uden at der blev givet ham nogen ef-

---

[1]) Der har vistnok i denne tid gået mange rygter. I „Intelligenssedlerne" for 24 Juni 1789 protestere to köbmænd af navnet Falck i Trondhjem mod en beretning, der skulde have stået i „Hamburgische Neue Zeitung", No. 78, om, „*at en Köbmand Falck i Trondhjem er undviget, fordi man var kommet efter, at han förte en forrædersk korrespondanse.*"

terfölger. Martinau ödslede i den anledning (i et brev til kongen af 3 Oktober 1789) med lovtaler over denne udmærkede officer, som en mand, der besad sjeldne fortjenester og tjente sin konge med stor iver; det var en personlighed, hvis karakter som privatmand var uden pletter, og som på samme tid var en fuldendt verdensmand; skönt 57 år gammel, nöd han en udmærket helbred; — hans figur var også aldeles fuldendt. I mange henseender satte man ham ved siden af den i Norge overordentlig afholdte baron Duvall; Martinau var dog meget tilböjelig til at sætte ham over denne undtagen i en henseende, idet v. Krogh var af en meget plebejisk herkomst, da hans bedstefader havde været husmand i nærheden af Bergen. Dette var dog en misforståelse, da familien var en gammel militærslægt; Martinau mente imidlertid, at i en demokratisk tid kunde det ikke være til skade, at man var udsprungen af folkets lavere lag. At regeringen virkelig nærede en velvillig stemning, viste sig kort efter, da Martinau fik tilladelse til at opköbe 4000 tönder saltet okse- og svineköd, som afsendtes til Stockholm, formodentlig for at bringes videre til hæren i Finland, og derpå en del heste, som også med stiftamtmandens hemmelige samtykke bleve sendte den samme vej.

Men medens Martinau på denne måde i det ydre befandt sig på den bedste fod med regeringen og dennes repræsentanter, undlod han ikke at have sin opmærksomhed henvendt på, hvad der kunde tyde på, at den misfornöjelse, som han troede at have opdaget, vandt foröget udbredelse eller truede med at slå ud. Om hösten 1789 forlod Bernt Anker Kristiania for at opholde sig i udlandet den påfölgende vinter, og dette sattes i almindelighed i forbindelse med politiske planer, som tillagdes ham. Det hed sig, at han i London vilde arbejde på at skaffe Norge uafhængighed.

Det er meget muligt, at Bernt Anker i denne periode har troet sig kaldet til at spille en stor politisk rolle, og et brev, som han har skrevet kort för sin rejse, antyder endog, at han har været forberedt på, at det i Kristiania vilde komme til „*gruelige scener*“, måske i lighed med stormen på Bastillen! og at han derved endog selv kunde falde som et offer for den rasende folkehob. Martinau mente, at Anker drömte om at blive en anden Adams eller Franklin, og foreslog, at den svenske gesandt i London burde blive instrueret om at passe på hans skridt, da disse kunde blive til fordel for Sverige.[1])

I November 1789, da der også gik rygter om, at der i København herskede en betænkelig gæring, og at også den holstenske adel var meget fiendtligsindet mod regeringen, modtog Martinau besög af den tidligere (s. 93) omtalte Sehested, der nu var forfremmet til kaptejn. Denne herre förte hos ham et yderst oprörsk sprog med stærke udfald mod kronprinsen og regeringen og fortalte, at hele Norge var færdigt til at göre oprör og at forene sig med Sverige på betingelse af, at man fik sin egen vicekonge og sin særskilte stænder-repræsentation *(et d'un tribut fixe)*. Dette var en höjst mærkelig tale, og Martinau vidste ikke, hvad han skulde antage, enten at Sehested mente sine ord oprigtig, eller at han var udsendt som spion for at komme ind i de forbindelser, som kunde være indledede fra svensk side. Imidlertid mente han dog, at det var aldeles sikkert, at der herskede en gæring (endog en „rasende gæring“) i Kristiania, ligesom i København, og at man på begge steder kun ventede på signalet sil at bryde lös. Med stolthed indberettede

---

[1]) L. Daae, Af Johan v. Bülows papirer, s. 113.

han, at nu kunde man se, at hvad han havde skrevet om Bernt Anker var sandhed.

Disse forskellige, aldeles overensstemmende vidnesbyrd godtgöre, at der i vinteren 1789—1790 virkelig har været meget, der kunde vække betænkelighed hos den danske regering, og at tanken på en oplösning af den gamle forening eller ialfald på en större forandring i det bestående ingenlunde har været aldeles fremmed for de kredse af det norske samfund, hos hvem der kunde tales om en virkelig politisk misfornöjelse. Fra dem kunde igen under visse forudsætninger stödet udgå til at sætte folkets masse i bevægelse, og Martinau havde forsåvidt aldeles ret, når han tillagde disse stemninger betydning og gjorde sin konge opmærksom på, at de kunde udnyttes i hans interesse. Der var virkelig et tændstof tilstede; men dette var rigtignok af en sådan beskaffenhed, at det ikke kunde ventes, at det vilde fænge, medmindre en meget kyndig hånd lagde lunten til. Ti hvor meget end visse dele af det norske folk kunde være grebne af önsket om en forandring, vare dog forholdene i det hele af en sådan beskaffenhed, at de lagde store hindringer i vejen for at udnytte disse stemninger. Den politiske træghed, som boede i nationen og var en naturlig fölge af de foregående århundreders historiske udvikling, og befolkningens spredthed vare herved de mest virksomme momenter til at vanskeliggöre den almene sammenslutning, der var den förste betingelse for enhver politisk omvæltning.

Om alt dette vidste Gustav III intet. Med de rådgivere, som han i dette tilfælde kunde ty til, var heller ikke andet at vente. Han lagde således megen vægt på Martinaus meddelelser om, hvad der var foregået mellem ham og Sehested, og troede, at der nu snart vilde være tid for ham til at træde frem. Det brev, hvori denne samtale refere-

redes, bærer fölgende egenhændige påtegning af kongen: „*Der må pålægges Martinau at vise den störste forsigtighed og på samme tid den mest aktive opmærksomhed for at fölge de begivenheder, som forestå i Norge. Han må undgå enhver ytring, som kan vække mistanke om, at han er i samråd med dem, som tænke på et oprör, og på samme tid forsöge at opmuntre dem ved at lade dem forstå, hvor megen indre gæring der er i Danmark, og hvilken uvilje kongerne af Preussen og England nære imod de Danske for alt, som foregik i afvigte år, og fremfor alt for den mangel på ærlighed, som de Danske lægge for dagen i alle sine foretagender. Han må også forhöre sig om prinsen og beskaffenheden af det omtalte krud.*" Det sidste havde hensyn til, hvad Martinau havde berettet om, at der i Norge blev tilvirket en stor masse kanonkrud, som man, efter hvad det hed sig, skulde tænke på at sælge til Tyrkerne, når våren kom, men som Martinau mente, at regeringen muligvis kunde være villig til at overlade Sverige. Han opnåede også senere gennem Haxthausen at få regeringens tilladelse til at köbe et mindre parti af dette krud.[1])

Hvad Martinau i den nærmest påfölgende tid havde at indberette, var ikke svarende til hans begyndelse. Sehested indfandt sig ikke oftere hos ham, og da året var gået, havde Gustav III i grunden ikke fået mere sikkert nyt at vide. Martinau opsamlede alle smuler, men fik dog ikke andet at höre, end at der fremdeles skulde være gæring i Köbenhavn, og at kronprinsen endog skulde have fundet denne i den grad

---

[1]) Haxthausen synes på denne tid i det hele at have stået på en god fod med Martinau. Ved Nytårstid 1790 fortalte han ham, at otte russiske linjeskibe fra Archangelsk vare komne ind til Trondhjem.

betænkelig, at han lod kommandanten kalde for af ham at få oplysninger, om garnisonen i påkommende tiifælde vilde vise sig pålidelig. Dog er det ganske mærkeligt, at selv Martinau forudsatte, at der vist var megen overdrivelse i disse rygter. Han var for övrigt i denne tid meget syg og havde omtrent måttet holde sig inde i hele November; formodentlig var dette de förste udbrud af den sygdom, som inden nogle års forlöb skulde lægge ham i graven.[1]) Först 29 November deltog han atter i en selskabelig sammenkomst, i den middag, som Haxthausen gav i anledning af sin udnævnelse til general-krigskommissær. Ved denne lejlighed er der neppe forefaldet noget, som kunde udtydes til hans egen eller hans konges fordel, da han ellers neppe vilde have undladt at udbrede sig derover med megen vidlöftighed. Derimod har han der rimeligvis fået höre forskellige rygter om prinsen af Hessen, ligesom det måske også var ved samme lejlighed, at general Mansbach havde fortalt ham, at mange Svensker plejede at tage borgerskab på Frederikshald for således at kunne skyde sig ind under, at deres skibe og ladninger tilhörte en neutral magts undersåtter.

En begivenhed, der kunde have megen indflydelse på de politiske forhold, var den forandring, som netop på denne tid foregik med stiftamtmands-embedet. Scheel blev nemlig senhöstes udnævnt til statsminister og förste deputeret i general-toldkammeret og afrejste 28 December isammen med

---

[1]) I sin *très-humble rapport* af 12 Decbr. 1788 fortæller Martinau, at der i denne vinter var oprettet en klub af stadens förste indbyggere. Han var også bleven foreslået som medlem; men der var af politiske grunde fra en enkelt side gjort indvendinger derimod. Imidlertid var der ved afstemningen en afgjort majoritet for ham, — hvilket efter hans mening var et aldeles sikkert bevis på den for Sverige overmåde gunstige stemning, som den gang var den herskende.

kaptejn Sehested og Peder Anker, der nu agtede sig til København for der at spille en politisk rolle.[1]) Denne sidste var — efter Martinaus skildring — bleven betagen af ærgærrighed, efter at han fra intet at være var bleven ophöjet til general-krigskommissær; hans derved opnåede rang og uniform, samt hvad han havde seet i de seks uger, hvori han var med i det Båhuslenske felttog, havde sat liv i den indbildskhed, som man i almindelighed tillagde de den gang mest fremtrædende medlemmer af hans familie. Øjemedet med hans rejse har imidlertid — som også Martinau senere var mere villig til at indrömme — nærmest været forretninger, der vedkom hans embede som general-vej-intendant. Hvad Scheel selv angik, udtalte nu Martinau megen agtelse for hans karakter, mindre derimod for hans begavelse, og viste sig meget erkendtlig for den måde, hvorpå han var optrådt efter genoprettelsen af det venskabelige forhold mellem dem. Til Scheels eftermand som stiftamtmand udnævntes Frederik Moltke, som den gang var 36 år gammel og tidligere havde beklædt den samme stilling i Kristiansand. Da hans hustru var meget ung, ventede man i deres nye bosted, at hun ikke vilde kunne udfylde en så höj plads på en værdig måde; hvad Moltke selv angik, beskyldte man ham for at være meget ivrig efter at poussere sig selv.[2])

Formodentlig har Martinau ikke havt noget andet kend-

---

[1]) Fru Scheel blev i Kristiania til 1 Maj 1790.

[2]) Oplysninger om Moltke hos L. Daae, Af Johan v. Bülows papirer, hvor der s. 17—112 er trykt en række breve fra ham, og i de af overauditör Ludv. J. F. Moltke meddelte bidrag til gehejmeråd Frederik Moltkes levnets-beskrivelse, der ere trykte i Dansk historisk tidsskrift, fjerde række, II, 1--128. — Fru Moltke var en datter af jærnverksejer Herman Lövenskiold på Fossum, hvis anden hustru var den Ingeborg Ackeleye, der tilsidst var bleven fru Manderfelt.

skab til den nye stiftamtmand, end hvad han fik höre af sine omgivelser i Kristiania, og han kunde derfor heller ikke bedömme, hvorvidt den nu skeede forandring med dette embede vilde have nogen indflydelse på hans egen stilling. Sålænge statholderposten var ubesat, måtte stiftamtmanden i Kristiania betragtes som en slags statholder, der, om han just ikke udövede nogen administrativ myndighed over det hele land, dog i en vis forstand kunde betragtes som kongens repræsentant i Norge og navnlig havde opfordring til i denne egenskab at holde et vågent öje med, hvad de svenske agitatorer foretoge sig. Allerede forinden sin ankomst fik Moltke nu et lidet sammenstöd med Martinau. Denne havde fra det svenske kancelli fået pålæg om at opfordre en i Kristiansands stift bosat norsk undersåt til at indfinde sig i Uddevalla til 22 April 1790, og henvendte sig i den anledning i December 1789 til Moltke, som da endnu ikke havde forladt sit forrige embede. Men han svarede, at da han ikke kendte noget til, at Martinau var anerkendt som svensk konsul i Kristiansand, var det ham ikke muligt at modtage nogen officiel meddelelse i denne egenskab, og dermed måtte den anden lade sig nöje. Martinau var uvis om, hvad han skulde lægge i denne opförsel af den nye stiftamtmand; men han nærede dog frygt for, at den var et tegn på, at denne ikke vilde blive ham synderlig venligsindet, uagtet de endnu ikke havde havt anledning til at se og tale med hverandre. Med denne udsigt imödesă han Moltkes ankomst, som dog endnu i nogen tid lod vente på sig.

Kristiania var på denne måde i nogen tid uden sin virkelige stiftamtmand, og da tillige brödrene Bernt og Peder Anker vare fraværende, der begge förte et storartet hus, skulde det synes, som om dette måtte öve en dæmpende indflydelse på det selskabelige liv, hvilket imidlertid ikke

blev tilfældet. Alle vare tværtimod enige om, at der aldrig havde været en mere dansende Jul i Kristiania end netop denne vinter, og selskabeligheden var desuden nu mere udbredt. Martinau indberettede under 9 Januar 1790 til Gustav III, at munterheden havde været störst i *„la seconde classe“* af byens indbyggere, hvorved han formodentlig mener de velstående köbmandsfamilier, der ikke som f. ex. Ankerne og Colletterne havde hævet sig op til en stilling, der i visse henseender kunde sammenlignes med de gamle tyske rigsstæders patriciat. I disse kredse havde Martinau tidligere ikke færdets og fandt det derfor nu så meget mere smigrende, at han blev indbuden dertil, især da han var den eneste af *„la première classe“*, som havde modtaget nogen sådan indbydelse. Han var i Julen i fire forskellige selskaber hos disse nye omgangsvenner, hvor han fandt den samme elegause hos damerne, den samme gode tone, som hos de förste af byens familier, og forbausedes over den utrolige udbredelse, som luxusen havde fået. Han så deri et vidnesbyrd om en stor velstand. Det er også af andre kilder bekendt, at denne vinter var ualmindelig rig på selskabelige fornöjelser.[1])

I Julen havde Martinau ikke havt noget politisk nyt at indberette til sin konge; men da det led udover i Januar 1790, begyndte han atter at få lidt stof. Da Gustav III havde begyndt at give uadelige personer adgang til at del-

[1]) H. J. Huitfeldt, Kristiania teaterhistorie, s. 135. — Med hensyn til „den gode tone“, som Martinau roser, har der vist været meget tilbage at önske. I April 1789 forefaldt der således en meget betegnende affære, idet to löjtnanter (Tidemand ved det förste oplandske og Börresen ved förste akershusiske regiment) i Kirkegaden overfaldt en vægter med dragne sabler uden nogen foranledning og, som det synes, aldeles ædrue. Den ene af dem havde da endog vagt!

tage i den höjere statsstyrelse, skal dette — efter Martinaus beretning — have vakt megen tilfredshed i Norge, hvor man ikke havde nogen privilegeret stand, efterat den gamle adel var forsvunden, og hvor man derfor skulde betragte et sådant skridt som en anbefaling for Sveriges nye konstitution. Martinau begyndte nu også at fortælle om tilhængere af en foreningsplan, og mellem disse nævner han en mand, hvis navn allerede tidligere er nævnt i dette arbejde, nemlig Karsten Anker, der nu var konferentsråd og medlem af bergverksdirektoriet. Martinau siger selv, at han havde kendt ham under hans ophold i Sverige i 1772, og at han nu var ham beskreven som en tilhænger af Gustav III.[1]) Anker ankom til Kristiania 22 Januar, som det formodedes, i anledning af meget vigtige sager. Hvilke disse skulde være, blev imidlertid for det förste en hemmelighed for Martinau. Denne dvælede derfor også i det brev, hvori han underrettede Gustav III om Ankers ankomst, med mindre udförlighed ved ham end ved en fransk officer, grev Bussy de Verneuil, der på en rejse fra Danzig til Frankrige var dreven ind til Norge af vinterstormene og nu agtede at aflægge et besög i Stockholm; denne sidste var ellers en noget tvivlsom person og påstod bl. a. for Martinau, at han en gang gennem Engeström[2]) havde modtaget 300 dukater fra Gustav III. Men snart

---

[1]) Martinau til Gustav III 23 Jan. 1790: „*Il est natif de Norvége, d'un caractère pas moins s'agissant pour se produire que Messieurs cousins d'ici*". Tidligere havde han talt om „*le fond orgueilleux des Anker*".

[2]) Engeström var på denne tid svensk gesant i Polen. Han var personlig kendt med Martinau og omtaler i sine nylig udkomne memoirer denne som sin ven. L. von Engeströms minnen och anteckningar, utg. af Elof Tegnér, I, 18. – Det viste sig senere, at grev B. var en stor æventyrer, der bl. a i Kristiania narrede 600 rdl. fra en landsmand ved hjælp af en falsk veksel.

indtraf der begivenheder, som henledede opmærksomheden på Ankers sendelse og atter gav Martinau anledning til at hengive sig til meget vidtgående planer.

I begyndelsen af Februar kom der rygter til Martinau om, at der var udbrudt uroligheder på Kongsberg, hvilket bestyrkedes deraf, at Karsten Anker var afrejst derhen.[1]) Han var, hed det sig nu, kommen op for at dæmpe bergverks-arbejdernes misfornöjelse; men Martinau troede ikke, at dette så let vilde lykkes for ham, uagtet han indrömmede, at Anker nok kunde öve nogen beroligende indflydelse, og at han var en mand „af fortjeneste". Ved siden heraf antoges det imidlertid, at Anker også havde et andet, vigtigere hverv, nemlig at undersöge, hvorledes stemningen stillede sig for en udstedelse af sedler til et belöb af ti millioner. En sådan foranstaltning, der vilde forringe værdien af de ældre sedler, men ansåes for uundgåelig, måtte, efter hvad man i almindelighed antog, sandsynligvis fremkalde megen misfornöjelse, måske endog uroligheder. Dette formodedes da, som sagt, for en del at have foranlediget Ankers sendelse. At höre om muligheden af, at der kunde blive uro i lejren, var imidlertid meget velkomment for den förste af Gustav IIIs agenter i Norge.

Således begyndte han nu at tænke på den i lang tid forglemte Lofthus, der fremdeles befandt sig i lænker på Akershus, hvor hans gamle tilhængere viste ham sin hengivenhed ved at sende ham levnetsmidler.[2]) En af Martinaus private

---

[1]) Det er formodentlig dette besög på Kongsberg, som omtales i P. Chr. Holsts optegnelser, s. 6.

[2]) I et brev af 8 Maj 1790 omtaler M., at regeringen var meget forlegen med Lofthus, da den, endskönt han virkelig var *criminel*, ikke vel kunde *lui infliger une peine capitale*. Det hed sig, at man havde forsögt at få ham til at ansöge om at blive bragt

bekendte vidste også at fortælle ham, at Peder Anker havde sagt, at hvis ved et tilfælde kronprinsen var bleven dræbt ved Qvistrum, vilde hæren have erklæret sig uafhængig, og deri troede den ivrige konsul at se et udtryk for den i landet herskende gæring. Denne var atter og atter kommen frem, og en gang måtte den have vokset sig stærk nok til at sprænge de hemmende bånd, som endnu hindrede den. Som en af talsmændene for de misfornöjede betragtede Martinau netop *„denne dristige snakker, denne Anker"*, der fremdeles opholdt sig i Köbenhavn, hvor han havde *„afvekslende spillet rojalist og patriot."* Efter hvad Martinau havde kunnet opsnappe, var hensigten med dette hans ophold ingen anden end at arbejde for en stor forandring i den norske administration. Han vilde nemlig efter forlydende have de fire stiftamtmænd (i Kristiania, Kristiansand, Bergen og Trondhjem) afskaffede og i deres sted oprette en komité i Kristiania, sammensat af repræsentanter for de fire stifter, hvilke i fællesskab skulde styre landet, og som på én gang kunde varetage de almindelige og de særlige interesser. Martinau mente, at man i Norge ikke var synderlig fornöjet med som hidtil at blive regeret af en stiftamtmand, da man fandt dette ydmygende, medens tanken på en sådan komité var langt mere tiltalende, især da landets mere fremragende indbyggere selv kunde håbe at få plads i en sådan; men han mente tillige, at regeringen aldrig vilde höre på et forslag i denne retning, og forslagstilleren og hans meningsfæller måtte således finde sig i, at administrationen blev ved det gamle. Hvad fölgen da kunde blive, blev ikke udtalt af Martinau; men når han bagefter taler om sin lyst til at se Peder Anker

---

til et sted, hvor han kunde få en mindre streng bevogtning, men at han ikke havde villet indlade sig derpå. For at skræmme ham havde man så genoptaget forhörene over ham.

tilbage i Kristiania, skinner det meget tydelig igennem, at han håbede på, at et afslag kunde stöde denne indflydelsesrige mand og derigennem göre det lettere at vinde ham for de svenske interesser. Af de samme hensyn imödeså han også med en vis utålmodighed kaptejn Sehesteds ankomst. Han var fremdeles langt fra sikker på dennes politiske meninger, men håbede, at hans altfor stærkt fremtrædende lyst til at göre hurtige skridt på embedsbanen vilde berede ham skuffelser, som ligeledes kunde göre ham mere modtagelig for en påvirkning fra svensk side.

Til en sådan anså Martinau sig fremdeles for duelig. Han udtalte netop i anledning af de forhåbninger, som han — i sin rapport til kongen af 8 Februar 1790 — havde udtalt, at han havde været meget heldig med at få udbredt önsket om at skaffe Norge en lignende stilling til Sverige, som den Irland indtog til Storbritannien! Dette synes dog lidet rimeligt, da man i Norge havde meget godt kendskab til forholdene på de britiske öer og vidste om, at den stilling, som Norge indtog i foreningen med Danmark, var misundelsesværdig i sammenligning med den, hvori Irland befandt sig. Formodentlig har han derfor her forvekslet Irland med Skotland, og under denne forudsætning er det meget rimeligt, at det er rigtigt, hvad han anförer om, at mange Norske vare indtagne i tanken om at kunne sende repræsentanter til den svenske rigsdag. Derfor var nu öjeblikket kommet til at åbne en fornyet agitation i större målestok, og Martinau gav også selv anvisning til den måde, hvorpå han under de forhåndenværende forhold antog, at denne bedst kunde drives med udsigt til et heldigt resultat. I dette öjemed vilde han, at der skulde sendes svenske emissærer til de dele af landet, der lå mere fjærnt fra hans opholdssted, og at disse så skulde göre folket mere fortroligt med tanken

på en tilslutning til Sverige, sådan som den, han selv havde forespejlet dem. Dette kunde efter hans mening lettest ske derved, at disse emissærer (der nödvendigvis måtte være dannede og belevne mennesker) bibragte Normændene fordelagtige forestillinger om Sveriges konge og om dets forfatning. Normændene havde en indgroet uvilje mod den danske regering, og denne kunde benyttes, når man på samme tid uafbrudt arbejdede på at vise dem, at der var et andet herredömme, der vilde være mere fordelagtigt for dem. For at opnå dette antog Martinau, at det vilde være fuldkommen tilstrækkeligt, om den svenske regering holdt en konsul i hver af de tre stiftsstæder udenfor Kristiania. Der var nemlig kun få bånd, som knyttede Norge til Danmark, og den hele forening hvilede nu i grunden kun på de forhåbninger, hvormed folket betragtede kronprinsens fremtid. Skulde derfor han pludselig blive bortrykket, vilde Norge tilhöre den, som vilde bemægtige sig det, og da kunde Sverige have ganske gode udsigter til at opnå en frivillig tilslutning. Som en af de grunde, hvorpå Martinau byggede denne beregning, anförte han, at Normændene gærne vilde have indfört hos sig det svenske „indelningsverk" for derved at slippe fri for den yderst byrdefulde ordning af krigsvæsenet, som nu fandtes hos dem.

For alle disse fremtidige muligheder var det imidlertid af den störste betydning at komme til klarhed om, hvorvidt den nærmest fölgende tid skulde bringe krig eller fred. I denne henseende var nemlig situationen ingenlunde sikker, og man var i almindelighed ikke uforberedt på, at det igen kunde komme til et brud mellem de nordiske magter. Det så mörkt ud på mange steder, og navnlig var der meget, som ialfald for den, der var udenfor de indviede kredse, måtte tyde på, at den fremdeles vedvarende krig mellem

Sverige og Rusland på ny kunde lede til en aktiv optræden fra den dansk-norske regerings side. Martinau var dog ikke en af de indviede, men måtte den hele tid handle efter eget skön og på egen hånd. Det er öjensynligt, at han har troet, at misfornöjelsen i Norge meget snart måtte skaffe sig luft i et voldsomt udbrud, og da dette lod vente på sig, blev hans skuffelse så meget desto större. Först da begyndte han at söge efter de grunde, som vanskeliggjorde en samlet optræden af det norske folk, og fandt da ud, at både Normændenes nationalkarakter og deres lands spredte bebyggelse lagde store hindringer i vejen for en sådan almindelig rejsning.

Men på samme tid, som Martinau altså så sig nödsaget til at erkende, at han havde taget fejl, når han så forholdene i et altfor gunstigt lys, kunde han dog ikke ganske lösrive sig fra sine yndlingsdrömme. I en meget lang rapport til kongen af 9 Marts 1790 skildrede han således den oplösningstilstand, hvori han nu vilde have, at den danske stat skulde befinde sig. Det var, som om han vilde tröste sig over sine fejlslagne forhåbninger med hensyn til monarkiets nordlige halvdel og derfor gav sig til at male forholdene i den sydlige med så meget mörkere farver, idet han mente, at disse vilde göre det muligt for Norge at lösrive sig under beskyttelse af svenske, engelske og hollandske orlogsskibe, medens samtidig en preussisk hær rykkede ind i Holsten og truede Danmark fra den kant. Det skulde, efter den kandestöberagtige skildring, som Martinau nu udkastede for Gustav III, egentlig kun være Sjæland, der var den danske regering ubetinget hengiven, idet der selv i Jylland var gæring. Derfor mente han, at tiltrods for alle skuffelser var öjeblikket alligevel nu kommet, da man kunde håbe på en tilslutning fra norsk side. „*Jeg kender*“, skrev han således, „*alle de patriotiske ledere, som ere udbredte*

over det hele land, og deres forskellige sindelag. Flerheden af dem foretrækker en fuldstændig uafhængighed; men da man ikke kan håbe på at opnå en sådan, har man delt sig i to grupper, af hvilke den ene vil opretholde det danske herredömme, kun med nogle nye tillempninger, medens den anden vil have en tilslutning til Sverige. Dette sidste frembyder anledning til at opnå gode vilkår og vilde give begge parter gensidig den ære og de reelle fordele, som fölge med at være en magt af förste rang, hvilket ikke vilde være tilfældet ved enhver anden forening. Men på den anden side frygter man for, at Norges beliggenhed, grænsende lige op til eller meget heller sammenhængende med Sverige, skal göre det lettere at undertrykke landet." I den kommende sommer måtte det vise sig, hvad der vilde komme ud af uafhængigheds-bestræbelserne. Hvis omstændighederne viste sig gunstige, vilde det förste udbrud komme til at foregå på Röros, hvor de 1500 (??) bergverks-arbejdere dannede et slags militært korps. Disses exempel vilde da senere blive fulgt af bergarbejderne på Kongsberg. Rörosingerne havde ellers allerede under kronprinsens rejse lagt for dagen, at de ikke nærede nogen hengivenhed for den kongelige familie, og dette var bleven bemærket, ligesom det havde gjort et meget slet indtryk på kronprinsen, der rejste meget utilfredsstillet fra Röros. Derfor mente Martinau, at dette sted netop var et af dem, hvorpå man i Sverige burde rette sin opmærksomhed, og hvorhen der burde sendes agenter for at bearbejde den allerede i forvejen gunstige stemning. Martinau havde selv lyst til at rejse til Röros under påskud af at bese kobberverket og gruberne, men anså det dog for sikrest at lade denne bearbejdelse besörge af andre. Han antydede også med det

samme, at det kunde være meget önskeligt, om man på lignende måde kunde bearbejde Bergens og Kristiansands stifter, endskönt dette på grund af distrikternes store udstrækning vilde kræve store udgifter, der måske kunde blive uforholdsmæssige imod de deraf flydende fordele. Af hensyn hertil var han endog ikke utilböjelig til at anbefale, at man ikke foretog noget direkte skridt, men overlod sagen til sin egen videre udvikling.

Hvorfra Martinau havde disse efterretninger om stemningen hos bergarbejderne på Röros, angiver han ikke. Det er derfor ikke muligt at bedömme deres pålidelighed. At der har været megen misfornöjelse hos denne talrige skare, kan nok tænkes; men der er dog intet, som taler for, at derved politiske hensyn have været med i spillet. De kongsbergske grube- og verksarbejdere gave i disse og de fölgende år flere gange sin misfornöjelse luft; men denne var fremkaldt af rent lokale forhold, således at der her ikke var nogen grund, der talte for sandsynligheden af, hvad Martinau havde anfört om, at der også fra deres side kunde ventes en rejsning. Alt sådant var langt udenfor den tids norske arbejderes horisont, endskönt det nok er muligt, at sådanne bevægelser i en duelig leders hånd under visse omstændigheder havde kunnet benyttes i politiske öjemed. Man havde jo nu i temmelig kort tid havt den af Lofthus ledede bevægelse, hvis efterdönninger neppe endnu vare aldeles forsvundne i begyndelsen af 1790, og så urolighederne på Kongsberg, medens der til samme tid måske også viste sig en betænkelig ånd hos bergarbejderne på Röros. Mellem disse indbyrdes var der ingen indre forbindelse, men de kunde alligevel, når man derhos tog hensyn til den stemning, som herskede inden visse dele af de dannede klasser, nok vække

sine betænkeligheder eller forhåbninger, — alt efter den måde, hvorpå man önskede, at fremtiden skulde udvikle sig.[1])

Uagtet fremdeles det af Martinau ventede og bebudede udbrud af den i Norge gærende misfornöjelse lod vente på sig, var situationen dog meget interessant og spændende, navnlig på grund af den holdning, som den svenske regering indtog. Formodentlig har denne stået i den tro, at forholdene i alle henseender vare sådanne, som Martinau skildrede dem, og derfor været beredt på at skride ind, såsnart dertil viste sig nogen lejlighed. Det var således for opmærksomme iagttagere påfaldende, at der fra svensk side vistes en langt större imödekommen mod Normænd end mod Danske, som om de förste skulde vindes, de sidste derimod stödes bort. Under disse forhold kom den nye stiftamtmand i Marts 1790 til Kristiania og fandt der stillingen ganske ejendommelig. Hans förste udtalelser om denne stemme også tildels overens med Martinaus, endskönt han ikke anså stillingen for så betænkelig som denne. Også Moltke lod derved falde ord

---

[1]) I et brev fra berghauptmand Hjort, dat. Kongsberg 2 Juli 1790 (tilhörende rigsarkivar Birkeland), fortæller denne, at Martinau „*Tirsdag aften*" var kommen til Kongsberg, og at H., der ikke havde villet betro ham til nogen anden, den fölgende dag gjorde et selskab for denne gæst og selv fulgte ham til Kristians stoll og Gottes hülfe in der noth. „*Han spurgte, om folket var fornöjet, og om de tålte skatterne*". M. havde også fortalt om, at han havde fået et brystonde den tid, de norske tropper vare i Sverige, og lagt ud om sit sammenstöd med Scheel; „*dog sagde han ved en kurer fra Göteborg at have fået ordre at blive og tåle lige til voldsom behandling, og at ej have havt omgang med nogen i Kristiania i 9 måneder. Han fortalte og at have stået i negociation om at köbe 3000 centner krud af vore fæstninger og vidste, at i Fred.stad og Akershus vare 6000 centner, over hvilken mængde han forundrede sig, og at her var bleven forfærdiget end mere.*" — Martinau har ikke selv omtalt denne rejse, måske af den grund, at dens udbytte ikke svarede til hans forventninger.

om *„en revolution“* og mente, at Normændene havde et åbent öje for tidens store bevægelser og for de fordele, som disse kunde bringe deres land; men han antog tillige, at en politik, der ledede af klogskab og på en gang var kraftig og eftergivende, kunde forebygge ethvert udbrud af den gæring, som også han antog fandtes i Kristiania og på andre steder i Norge.[1])

I sine breve omtalte Moltke ikke, hvorledes han blev modtagen i Kristiania. Martinau derimod har i sine givet nærmere oplysninger herom, som, hvis de ere sande, nok kunne forklare den andens taushed i denne henseende. Der blev nemlig efter disse aldeles ikke gjort noget for den nye stiftamtmand, der kom ubemærket til Kristiania, som en anden almindelig rejsende. De i Kristiania værende medlemmer af familien Anker sagde, at de ikke vilde göre visit hos Moltke, för han havde været hos dem, og en anden af byens mest indflydelsesrige mænd, general-auditör Wessel *(grand patriot)*, havde erklæret, at han også vilde indtage en lignende holdning. Noget sådant var nok aldrig hændt med nogen af de foregående stiftamtmænd, og Moltke skulde derfor, efter hvad der berettedes Martinau, have fölt sig meget stödt derover. Dette var så meget mere at vente, som Moltke, efter Martinaus opfatning, nok var en meget begavet mand, men på den anden side også var meget begærlig efter at udmærke sig og forfængelig.[2])

---

[1]) L. Daae, Af Johan v. Bülows papirer, s. 29.

[2]) Af et brev fra Martinau af 27 Marts 1790 sees, at en svensk mand ved navn Lundström — efter hans skildring en meget lav person, der spekulerede på et konsulat i Norge — havde *présenté un docte apperçu sur l'état présent de la Norvége.* — Noget senere indberettede M. som en *événément* en ulykke, som havde tildraget sig med kaptejn Sehesteds vogn, idet hestene havde löbet ud med denne.

Dette spændte forhold mellem den nye stiftamtmand og et par af Kristianias mest fremtrædende indbyggere kunde i Martinaus öjne let blive til fordel for de svenske interesser.[1]) I Kristiania har man dog neppe tillagt denne etikettestrid en sådan politisk betydning, og om man havde gjort det, var ialfald opmærksomheden meget hurtig bleven afledet derfra ved et skridt fra svensk side, som man antog ikke vel kunde være skeet uden på foranstaltning af Gustav III selv. Den sidste post, som i Marts måned afgik fra Norge til Köbenhavn, blev nemlig stanset i Helsingborg, og samtidig kom der rygter om, at Karsten Anker, som da befandt sig på tilbagevejen til Danmark, var bleven arresteret, forinden han havde kunnet passere Øresund. Dette var opsigtvækkende nyheder. Ingen var ganske på det rene med, hvordan de skulde forklares, men man var dog mest tilböjelig til at opfatte dem som forbud på et fredsbrud. Man bestormede Martinau for af ham at få lösning på gåden; men han forsikrede kun, at han intet vidste, hvilket også var ganske rigtigt, da han selv var meget ængstelig. Det vakte den samme opsigt i Köbenhavn, hvor man fortolkede stillingen på samme måde. Det synes endog, som om man der var forberedt på, at prinserne måtte göre en ny rejse til Norge, og at statsminister Scheel i dette tilfælde var bestemt til at ledsage dem.[2]) I begyndelsen af April fik

---

[1]) Da fru Scheel rejste til Danmark, blev hun meget feteret; en deputation fra borgerskabet overrakte hende et kostbart smykke; der gaves *une comedie bourgeoise* med ballet og en ode til hendes ære, — som Martinau mente, kun for at ærgre Moltke.

[2]) Endnu i et brev af 8 Maj 1790 omtaler M., at kronprinsen ansåes for at have meget god lyst på krigen. — Omkring 1 April kom den franske konsul i Göteborg, De l'Isle, til Kristiania, hvor hans besög synes at have vakt opmærksomhed. Martinau siger dog, at det kun var for at bese sig, han foretog denne rejse.

man imidlertid i Kristiania efterretninger om, at forbindelsen mellem den svenske og den danske kyst atter var fri. Det hed sig, at grunden til postens stansning var den, at Gustav III agtede at göre en rejse over Stettin til Berlin; men Martinau troede ikke herpå. Det synes dog, som om han ikke har fået nærmere oplysning fra Stockholm om sagens sammenhæng.

Alt blev efter denne afbrydelse atter roligt, og der var intet, som tydede på, at det af Martinau bebudede udbrud af Normændenes misfornöjelse var nær forestående. Han talte nu heller ikke mere om denne, men kun om, at det var kedeligt i Kristiania, hvor der ikke var noget hof, om end nokså lidet, med den deraf fölgende anledning til intriger. *„Man er her altfor skikkelige folk“*, skrev han 12 Juni 1790 i et af sine hjærtesuk i denne anledning, der var bestemt for statssekretær Franc.[1]) Da han noget senere — i slutningen af August — foretog en rejse til Kristiansand i anledning af, at der til Flekkefjord var indkommet et svensk skib med en kostbar ladning, bragte vel dette ham nogen adspredelse, især om han har været vidende om, at stiftamtmanden havde sine spioner efter ham. Denne havde dog ikke deraf andet udbytte end at få vished for, at det kun var handels-anliggender, som havde foranlediget rejsen.[2])

---

[1]) I slutningen af Juni eller begyndelsen af Juli 1790 må der i Sverige have gået rygter om en lejr ved Bergen, som dog M. benegtede. Man synes at have sat dem i forbindelse med en rejse, som kronprinsen skulde foretage til de samme egne.

[2]) En del oplysninger om rejsen findes i et brev fra Martinau, dateret Kristiansand 7 September 1790. Han siger heri bl. a., at rejsen havde været meget besværlig, da han havde måttet tilbagelægge 16 mil i åben sö; i Kristiansand var han bleven modta-

Da Martinau kom tilbage til Kristiania, var alt der optaget af jubelen over kronprinsens bryllup med Marie Sofie Frederikke, prins Karl af Hessens datter, som fejredes 14 September. Alle byer i Akershus stift kappedes ved denne lejlighed om at lægge sin lojalitet for dagen; men hovedstaden overgik dem alle. Formælingsdagen fejredes her med saluter, offentlige taler, processioner, en glimrende middag i en dertil opfört salon på torvet, illumination, bespisning af de fattige m. m., hvorom de „Norske Intelligens-sedler" for 15 September 1790 give en udförlig festberetning, hvortil der endnu i det næste numer for 22 September kom et supplement.[1]) Mellem dem, der havde foranstaltet en större illumination, var også Martinau, hvis hus var oplyst af mange hundrede lys og udstyret med transparenter og inskriptioner; blandt de sidste forekom også fölgende:

---

get *avec distinction*, men var dog ved dette sit förste besög i byen optrådt med megen tilbageholdenhed: *„La nouveauté d'un être diplomatisé et mes différents événéments à Christiania me rendent intéressant."* Videre heder det: *„Le célébre Elliot (du Nord) a passé près de trois mois à Flekkerö, un fort à ½ lieue d'ici. Sa maitresse, la plus belle créature Angloise, y fit ses couches d'un 3me enfant. Lui, par désoeuvrement, faisoit de tems en tems des excursions en cette ville, mais probablement le Spleen le tenoit, car on se plaind, qu'il étoit peu communicatif."* — I Arendal lå der, da Martinau 29 Aug. passerede gennem denne by, to danske fregatter, „Havfruen" på 44 kanoner og „Kronborg" på 36, af hvilke den förste, der var bygget efter en ny konstruktion, nu var ude på sit förste togt.

[1]) Martinau, der deltog i middagen som indbuden gæst, var vel tilfreds med den ære, som vistes ham ved denne lejlighed. I den store procession gik han mellem general-major Clausson og anmiral Krog. *„La ville"*, siger han i sit brev af 18 Septbr., *„étoit illuminée, et ma maison à cet égard, sans faire le Manderfelt, ne le cédoit à aucune."* Under 25 Septbr. indberettede Martinau, at Moltke havde *„obtenu le cordon blanc, dans l'attente probablement, qu'il le méritera; car il est trop jeune au service pour y avoir droit encore."* Smlgn. L. Daae, Af Johan von Bülows papirer, s. 41. — Mar-

„Högsta säll'het, Gudar gifvit,
Nordens föremål nu blifvit!
Kärlek Fredriks hjärta röner,
freden Gustafs mod bekröner!“

„Alle vegne tilsmiltes tilskuernes glæde“, heder det tilsidst i det nævnte blads beretning, *„höjtidelig glæde og den skönneste smag og orden. Man så, at alle kappedes for at vise deltagelse i den elskte fyrstes lykke, og hvor höjt han æres og elskes i denne stad, som har havt den nåde at have ham blandt os.“* Det var vistnok også en efterdönning af den lojale hengivenhed, hvormed den unge fyrste var bleven mödt under sit ophold i Norge to år i forvejen, når man nu hilsede hans formæling med så megen glæde. Der knyttede sig også dertil mange forhåbninger for fremtiden, der bl. a. fandt et udtryk i de ord af Vergil, hvormed konrektor Rosted ved den store illumination havde forsynet det transparent, der var anbragt på den side af stiftsgården (eller, som den på den tid i almindelighed kaldtes, overhofretsgården), hvor det af ham bestyrede Deichmannske bibliotek havde sit lokale:

— — Quæ cernes surgere regna
conjugio tali! — — — — —.

Den glæde, hvormed Normændene fejrede tronfölgerens formæling, var ikke noget lovende tegn for et heldigt udfald af de svenske agitationer, og forsåvidt var der neppe megen oprigtighed i den hyldest, som ved denne lejlighed bragtes det unge fyrstepar af Martinau. Men dog betragtede ikke

tinau havde også skaffet sig et exemplar af P. A. Heibergs bekendte sang: *„Hver mand i byen om indtoget taler“*, og sendt dette til Sverige. — Martinau omgikkes i slutningen af Oktober 1790 med tanken på at fejre fredsslutningen med et bal, hvortil han ansögte om, at kongen vilde bevilge ham midlerne. Dette er dog neppe blevet afholdt, smlgn side 103.

denne fremtiden med mistillid, endskönt hans forhåbninger allerede mange gange vare blevne bittert skuffede. Der var nemlig kun en måned i forvejen foregået en meget stor forandring i hans konges stilling, idet denne 14 August 1790 i Verelä havde sluttet fred med kejserinden af Rusland og derigennem havde fået frie hænder til at optræde, som han vilde, på andre kanter. Ingen kunde mere glæde sig herover end Martinau, og idet han indberettede detaljerne ved festen i Kristiania, havde han også åbent öje for den nye freds betydning for den ham overdragne virksomhed, og sendte tillige underretninger til Sverige om, at man i Norge havde modtaget budskabet om freden med Rusland. Man frygtede nu for, at prinsen af Hessen skulde få ret i sin spådom om, at Gustav III en anden gang ved lejlighed kunde vende sig mod Vest. Martinau fandt dette ikke urimeligt, og kun fire dage efter, at han i transparent havde vist Kristianias jublende borgere sin underdanige hengivenhed for rigets kronprins, forsögte han at docere for Gustav III en lære, hvori denne var hans mester: „*En stor fyrste kender i politiken hverken had eller venskab; de må begge vige for statshensynet, der i sådanne foretagender er den eneste vejleder for eller imod.*“ Meningen heraf er ikke vanskelig at tyde: Martinau håbede, at det venskabelige forhold, til hvis tolk han selv havde gjort sig, ikke måtte være nogen hindring for hans konge, hvis denne önskede at genoptage sine gamle planer i deres fulde udstrækning.

Den forandring, som ved freden i Verelä var foregået i Gustav IIIs stilling, og de muligheder, som derved havde åbnet sig, undgik imidlertid heller ikke den anden parts opmærksomhed.[1]) Man var altfor vel vant til den svenske

[1]) Da kammerjunker Kaas, der havde været i Danmark i anledning af formælingen, kom tilbage til Kristiania, fortalte han Martinau,

konges planer om at udvide sit land mod Vest, og hvor fredsommelig end den danske regering i det hele taget var, kunde den ikke vel lukke öjnene for det rimelige i, at der snart kunde opstå nye forviklinger, hvorunder den neppe heller vilde kunne göre regning på bistand fra russisk side. I Norge fulgte man også sagernes udvikling med megen interesse; da man ikke vidste noget med bestemthed, udtömte man sig i gisninger, som igen bleve en kilde til ligeså mange rygter. Langs grænsen var man på begge sider forberedt på et brud og så i enhver foranstaltning et tegn herpå. Da en norsk officer i nærheden af Kongsvinger havde ladet en del telte slå op for på den måde at få dem törre, fortaltes det i Sverige, at dette var en lejr, og at 6000 Normænd vare under fremrykning. En broder af den til Sverige römte zahlkasserer Juel, der rejste for at besöge denne, fandt broen ved Magnor afbrudt og kunde blot med vanskelighed komme frem. Denne gang gjorde imidlertid Martinau, hvad han kunde for at berolige stemningen ved at indberette til Sverige, at der i Norge ikke blev truffet nogen foranstaltning, der tydede i retning af krig. Da der derimod til samme tid i Kristiania var forefaldt et lidet oplöb, som han troede at kunne sætte i forbindelse med demokratiske og revolutionære tendenser, og som han af den grund formodede vilde blive neddysset af regeringen, sendte han en beretning derom til Sverige, forat den igen kunde gå videre og finde vejen til en udenlandsk avis.[1]) Ifölge denne blev der hvert år,

---

at kronprinsen havde sagt til ham, at Gustav III udelukkende havde afsluttet freden i Verelä for at kunne hævne sig på Danmark. M. tænkte sig dog muligheden af, at kronprinsen kun havde sagt dette for at ophidse det norske folk mod Sverige.

[1]) I dette samme brev meddeler han også, at kommandanten på Frederiksten, general Maas, var död, og at general Mansbach var

med toldvæsenets hemmelige vidende, indfört til Kristiania en stor mængde fransk brændevin under navn af kornbrændevin fra Flensburg, hvor der af fransk brændevin kun betaltes en ubetydelig told, hvilket udsolgtes af byens hökere til skade for de större handlende, som hentede sit druebrændevin direkte fra Bordeaux. Da disse ikke vilde finde sig heri, forlangte de 19 Oktober en undersögelse af ladningen på et skib fra Flensburg og fik deri medhold af stiftamtmanden. I löbet af den påfölgende nat forsamledes pöbelen, som drak sig fuld og begik forskellige excesser, hvorunder også det ombordværende franske brændevin blev heldt i söen, således at der, da visitationen blev afholdt, kun var lugten tilbage. Da pöbelen også herunder indtog en truende holdning, måtte den tilkaldte militære vagt forstærkes, ligesom den forsynedes med skarpladte geværer. Om aftenen samledes der henved trehundrede mennesker udenfor en köbmands vinduer, som bleve indkastede med stene, hvorunder man også hörte, at der blev råbt: „Bravo! det går på fransk!"

Oplöb som dette vare på den tid — ligesåvel som senere — ikke nogen sjeldenhed i Kristiania, men havde aldeles ingen politisk årsag. Skinsygen mellem hökere og småköbmænd på den ene side og på den anden side de store grosserere og trælast-handlere er en tilstrækkelig forklaringsgrund, og der kom derfor ingen nye udbrud af den formentlige demokratiske ånd.[1]) Årets sidste måneder gik i det

---

bleven hans efterfölger med sin svigerfader, oberst-löjtnant Oldenburg, som underkommandant. Denne sidste skildres som „*une espèce de brute, bon à rien, sinon d'obéir aveuglément à son gendre.*"

[1]) Sagen må dog have vakt en vis opsigt. Martinau skrev under 27 Novbr., at regeringen i den anledning havde tænkt på at udnævne en statholder, og at Scheel var bestemt til at overtage dette embede. Moltke kendte det samme rygte og var meget ængstelig derover. L. Daae, Af Bülows papirer, s. 44.

hele nokså rolig hen, og man hörte heller ikke mere til Gustav IIIs planer, sålænge årstiden forhindrede alle forsög på at udföre disse, skönt man heller ikke glemte dem. Man fulgte i Kristiania med levende interesse den almindelige europæiske politik og knyttede til den allehånde kombinationer. I et selskab, hvor Martinau var en af gæsterne, bemærkede således en spögefugl, at de magter, som vare indviklede i den bekendte Nootkasunds-affære, burde tage en af de to nordiske konger til voldgiftsmand i sin strid: vilde de have en oplyst dommer, fik de henvende sig til Gustav III, vilde de derimod foretrække en nikkedukke, fik de gå til Kristian VII; begge disse fyrster stode nemlig, hver i sin art, over alle samtidige regenter. Andre talte om afslutningen af en trippel-allianse og en kongres i Köbenhavn, hvor den svenske konge formodedes at ville indfinde sig i egen person og være sjælen i forhandlingerne. Imidlertid nærede man også mistro til hans hensigter, og da det fortaltes, at en afdeling af den svenske roflotille for fremtiden skulde være stationeret i Göteborg eller Marstrand, blev dette ikke optaget som noget lovende tegn.[1])

De omtalte rygter om en russisk-svensk-dansk trippelallianse — i opposition mod England og Preussen — holdt sig fremdeles i nogen tid; men samtidig blev der også i Norge truffet foranstaltninger til at bringe hæren i fuld stand. En i dette öjemed nedsat kommission arbejdede — ifölge et brev fra Martinau af 30 Oktober 1790 — med skyndsomhed på at bringe alt i orden og havde navnlig sin opmærksomhed henvendt på fæstningernes, derimellem Frederiks-

---

[1]) I November 1790 ankom den i det finske mytteri indviklede löjtnant Gadolin til Kristiania. Martinau gik herfra i forbön for ham; han mente ellers, at G. havde *des dispositions crapuleuses.*

værns, forstærkning, magasinernes forsyning, oprettelse af hvervede kompagnier til garnisons-tjeneste ved de nationale infanteri-regimenter, oprettelsen af fire general-inspektörer, et nyt jægerkorps og et ridende artilleri-regiment og forstærkningen af Kongsvingers garnison. I det hele taget erkendte Martinau, at den norske hær, som i 1772 kun havde været i en lidet tilfredsstillende stand, nu var noget ganske andet. Det fortaltes også i begyndelsen af December, at der var kommet ordre om at bygge en del nye kanonbåde på Frederiksværns værft.

Inden årets udgang fik Kristiania besög af to fremmede rejsende. Den ene var en major i svensk tjeneste, Du Bordieu, der havde forladt Sverige på grund af gæld og nu i Kristiania blev meget feteret som en mand, der havde været med i den sidste russiske krig og kunde fortælle om denne. Han ankom 15 November og var seks dage senere med Martinau i middagsselskab hos stiftamtmanden, der nu med eller mod sin egen vilje var trukken ind i Kristianias store selskabskreds *(le grand cercle)*, uagtet han ved sin ankomst skulde have foresat sig at leve meget tilbagetrukken, og uagtet han var begyndt med at komme i uenighed med de toneangivende af byens indfödte familier. Bordieu forblev i Kristiania i omtrent en måned og rejste först 13 December til Frederikshald, men kom så 19 December tilbage og rejste atter den næste dag til Frederikstad, hvorfra det var hans hensigt at gå tilsös til St. Croix og så videre til St. Barthélémy, hvor han vilde overraske sin hustru og sin svigerfader. Han optrådte i Kristiania på en måde, som vakte mistanke om hans hensigter; Martinau har dog ikke vidst nogen besked om, hvorvidt han var spion eller ikke, og mente, at forså vidt han havde sögt at skaffe sig nærmere underretninger om landet og om forholdene, da var det ikke mere, end hvad

der var naturligt for enhver militær, som ved et tilfælde var kommen til at aflægge et besög i et naboland.

Den anden fremmede, som i denne vinter gæstede Kristiania, var en virkelig celebritet, nemlig den bekendte Englænder Sidney Smith, der, efter at have gjort tjeneste på den svenske flåde og bidraget til dennes sidste held, befandt sig på hjemrejsen og nu havde lagt vejen over Kristiania. Han må være kommen til Kristiania i begyndelsen af December 1790 og var nogle dage efter på et stort bal hos stiftamtmanden, hvor såvel han som Bordieu bleve meget feterede. Umiddelbart efter dette gjorde han et besög på Kongsberg. Han bestemte sig först for at blive over i Norge en större del af vinteren eller den hele, men da han snart mærkede, at han blev genstand for regeringens opmærksomhed, forandrede han sin beslutning. Söetatens General-adjutant, U. Chr. Kaas, ankom nemlig ved Juletider til Kristiania, som det almindelig antoges for at passe på Sidney Smith og Bordieu, om denne sidste endnu skulde være i Kristiania.

Sidney Smith tilbragte selv Julen på Fladeby[1]) sammen med det muntre selskab, som der plejede at fejre denne höjtid, og rejste derfra til en af Peder Ankers ejendomme

[1]) L. Daae, Af Bülows papirer, s. 48 flg. — I et brev af 11 Decbr. 1790 har Bernt Anker givet sin fætter Karsten Anker fölgende skildring af Sidney Smith: „*Sidney Smith, som hjalp kongen af Sverige til at vinde sine bataljer og især den i Svensksund, er nu her — en charmant mand — en stor og dejlig Britter — han går herfra til England; han er dekoreret med storkorset af Sværdsordenen, som kun gives general-löjtnanter og nu er rart; han har været hos kejseren af Marokko — han taler godt Fransk, Spansk, Portugisisk g Svensk*“. Rigsarkivar Birkeland har velvillig meddelt en afskrift af dette brev, som i sin tid fandtes i afdöde sorenskriver Holmsens autografsamling og nu måske er tilintetgjort. Martinau omtaler oftere (bl. a. i et brev af 12 Marts 1791) Sidney Smith og den mistanke, man nærede om, at han var svensk agent, og siger, at navnlig prins Karl af Hessen betragtede ham som sådan.

i nærheden af Kongsvinger, hvor der også opholdt sig flere, som allerede i nogen tid (smlgn. s. 82 ovenfor) havde tænkt på at göre en rejse til Stockholm for der at tilbringe 3—4 dage og bl. a. benytte anledningen til at aflægge besög i operaen. Disse vare brödrene Peder og Jess Anker og kammerjunker Kaas, hver med sin frue. Martinau mente, at de tre fremmede damer, navnlig fru Jess Anker, vilde vække opsigt, når de besögte operaen i Stockholm: hun var meget stor, medens de to andre vare små. Sidney Smith blev i Kristiania til 3 Februar, da han rejste til København med Bernt Anker, en söofficer Kaas og to andre herrer. Martinau synes lige til det sidste at have været uvidende om, at han stod i forbindelse med Gustav III, da han ellers neppe vilde have undladt at hentyde hertil. Han roste ham for övrigt meget, men fandt dog, at det for hans egen skyld var heldigst, at han så tidlig forlod Kristiania, hvor han vistnok havde været meget afholdt, men at dette neppe vilde blive af lang varighed, da man var kommen under vejr med, at han ikke var rig, og dette var nödvendigt i et så materialistisk samfund, som det i Kristiania, hvor den, som ikke havde penge, agtedes mindre end intet. Så var ialfald Martinaus mening, og om denne også kunde være noget ubillig og overdreven, var den ialfald ikke aldeles ugrundet.

Men om også Martinau ikke havde rede på Sidney Smiths virkelige stilling, havde man i Kristiania i det mindste en formodning om, at han ikke alene var der for sin fornöjelse, og han betragtedes, hvad han også var, som Gustav IIIs agent. Hvorvidt han imidlertid har indledet forbindelser for denne, og hvor meget held han i det hele har havt med sig, er ikke bekendt. Selv har han i et brev til Gustav III, som han skrev til denne fra Stralsund 15 Maj 1791, udtalt sig om dette sit besög i fölgende ord: „*Deres majestæt*

ved gennem baron Armfelt, at jeg blev længe opholdt i Norge på grund af modvind og dårligt vejr, hvorimod jeg fandt det frugteslöst at kæmpe. Min forbindelse med Sverige og den modtagelse, som jeg fik hos dhrr. Normænd, opvakte de danske herrer embedsmænds misundelse i den grad, at de fandt det hensigtsmæssigt at fremkalde den samme stemning hos hoffet i Köbenhavn. På grund heraf og de vanskeligheder, som på en sådan årstid vare forbundne med en sörejse, fattede jeg den beslutning at opgive tanken på en sådan og i det sted at rejse tillands for således at rejse over Köbenhavn og derved give alle, som önskede at udspörge mig, den bedste anledning til at indhente oplysninger. Men alligevel have de ikke sagt mig noget. Jeg bör vel tro dem, når de forsikrede mig, at min ankomst didhen gjorde dem glæde; den modtagelse, som jeg der fik, var öjensynlig beregnet på at bevise, at man ikke var så svag, at man nogensinde skulde have næret frygt for, at et individ, som jeg, kunde göre dem nogen skade. Man erkendte, at en mand, som af videbegærlighed havde rejst i Afrika tiltrods for sommerens varme, kunde få lyst til at besöge Norge om vinteren af samme grunde. Jeg forblev i Köbenhavn, indtil der ankom et brev fra baron Armfelt som svar på et fra mig. Jeg har der troet at bemærke, at Deres majestæts helbred begyndte at lide under de lidelser, som De har gennemgået, og de anstrængelser, som De har gjort. Kun rolighed kan hjælpe derimod, og jeg håber, at den ikke vil blive afbrudt."

Sidney Smiths ophold i Norge havde i Köbenhavn fremkaldt megen ængstelse. Da han rejste, lader det imidlertid til, at han havde forstået at overbevise kronprinsen og regeringen om, at han ikke var den farlige person, som man havde villet göre ham til. Sammen med ham var også

Manderfelt bleven udsat for en lignende Mistanke. Der var fra Norge indlöbet breve til grev Bernstorf, hvori man henledede opmærksomheden på denne som en person, der arbejdede på at adskille Norge fra Danmark. Dette var også aldeles rigtigt; ti denne övede dobbeltspiller havde i den tid, der var forlöben, siden han i 1788 viste sig i Kristiania, fortsat sin virksomhed. Der foreligger navnlig i de breve, som han i löbet af 1790 skrev til Gustav III, et righoldigt materiale til at bedömme denne i dens rette lys og se den i dens hele omfang.

IX.

Manderfelt var, efterat han var kommen i besiddelse af den formue, hans værdige hustru havde fået i grev Danneskiolds bo, bosat i Köbenhavn, hvor han optrådte med större ydre glans, end det lod sig forene med sunde økonomiske grundsætninger. Han beboede et landsted, som kaldtes Karlsro, og som han formodentlig selv havde köbt; han vilde meget gærne spille den store herre og den fine diplomat og levede for resten i det håb, at om også fruens penge gik med, vilde han dog snart få erstatning, når Gustav III til lön for den hengivenhed, som han ved alle lejligheder sögte at lægge for dagen, udnævnte ham til sin repræsentant ved det danske hof, — eller når grev Bernstorf og kronprinsen lode sig narre af hans patriotiske forsikringer og optoge ham i den danske eller norske embedsstand. Men han måtte vente, og medens han stadig blev afspist med löfter, fik han efterhånden erfaring for, at den af ham valgte form for den praktiske Skandinavisme, med efter omstændighederne at være Svensk, Dansk eller Normand, ikke

ledede til det eftertragtede resultat, at skaffe ham en fast årlig indtægt og en höj stilling. [1])

Med Gustav III kom Manderfelt nu snart i umiddelbar forbindelse og kunde skrive til ham rapporter om alt, hvad der foregik i Köbenhavn. I dette öjemed var der endog tilstillet ham en chiffernögle. Hans förste bestræbelser gik ud på at tilbagevinde sin borgerlige stilling. Uagtet han allerede i 1788 havde havt tilladelse til at sende rapporter til kongen, havde han dog endnu i begyndelsen af 1790 ikke fået den længe önskede oprejsning. Han indsendte da gennem den svenske ambassadör i Köbenhavn en höjst indtrængende ansögning, som også omsider bragte ham det svar, som

[1]) I den Bülowske manuskript-samling i Sorö findes en skrivelse fra Manderfelt til Bülow af 6 April 1789, hvormed han oversendte en del af *„den svenske general-krigsrets protokoller.“* I denne skrev han bl. a.: *„Persekutioner på den ene side, usurpationer på den anden, er nu den vej, som den svenske konge har valgt at gå på frem til udödelighed. Hvad udfald heraf kan forventes for ham selv, for hans arme land, vil tiden opklare. Overalt er det let at forblinde folkehoben, som sjelden tænker, sjelden pröver. Men det öjeblik, da en nation vågner, er forskrækkeligt for tyranner: lykkeligt det land, hvor redlighed og retfærdighed på tronen giver regenten en uaftvinged ret til folkets kærlighed og tillid samt nationen den reneste vished om beskyttelse under loven. Dette land er nu Danmark. Her nyde vi, midt under en suveræn regering, den frihed, som vore naboer prale med på papiret og tabe i selve verket. Her smigrer og bedrager ikke fyrsten sit folk med prægtige taler og falske håb; han viser sig i gærningen dets ven og fader. Her udplyndrer han ikke undersåttens formue for at tabe den i uretfærdige krige eller for at ödsle den bort i foragtelig vellyst; han negter sig alle de mindre sjæles fornöielser for at spare for sit folk, for at smage den ædleste af alle vellyster, den, at han ved sine dyder, sit exempel viser os andre den rette vej til lyksalighed, til sædelighed, til retskaffenhed. Derfor skal heller aldrig en prints, som så tænker og så handler, savne understöttelse, så længe der flyder blod i vore ådrer og der findes en ß i vore huse. Den, som ikke med glæde ofrer liv og ejendom, når det gælder, er statens og hver mands niding; men den, som gör et eneste skridt for at understötte en tyran, forglemmer, at han er menneske, og fortjener ikke at være det.“*

han önskede. Ti kort efter begynder hans sammenhængende brevveksling med Gustav III, der navnlig har interesse ved, hvad han deri fortæller om sine samtaler med de förste mænd i Danmark, grev Bernstorf, Johan v. Bülow og andre. I sine samtaler med dem troede Manderfelt at have gjort allehånde store opdagelser med hensyn til den danske udenrigspolitik, og samtidig med, at han indsendte sit omtalte andragende, lod han dette medfölge af en *„précis de la situation actuelle de la cour et de l'état du Dannemarc"*, der formodentlig skulde tjene ham som en anbefaling ved at vise, hvor nyttig han kunde blive. Det billede, han deri udkastede af forholdene i Danmark, var meget mörkt, — så at det ligger nær at formode, at dette mörke anströg nærmest har været beregnet på at göre skildringen så meget mere tiltalende for Gustav III.

Danmark var efter Manderfelts fremstilling splittet i to fiendtlige lejre, i et tysk og et dansk parti, der kæmpede om magten, og hvis indbyrdes strid gjorde landets fremtid yderst usikker. Statsrådet bestod af folk uden hoved, og kronprinsen var mere en fænrik end en suveræn. Frygten for Rusland beherskede alt, og finans-ministeren kunde ikke styre sine egne, langt mindre statens finanser. Den krigerske farce, som man havde opfört i 1788, havde vakt Europas latter, men folkets gråd, medens alle rigets næringskilder syntes at udtörres. Riget stod ved randen af en bankerot. De tyske provinser vare misfornöjede, og Norge befandt sig i gæring. I spidsen for det tyske parti, der for öjeblikket beherskede hoffet, stod prins Karl af Hessen, en personlighed, der ikke besad noget större talent, men dog altid havde nok deraf til at spille en rolle i et land, hvor man ellers havde så lidet. Ved at smigre for kronprinsens lyst for militærlivet havde han fået denne aldeles i sin magt. Dette var begyndt, da

han i 1788 havde fået prinsen fra København op til lejren ved Frederikstad, hvor han hurtig havde skudt grev Rewentlow, general Huth og general Ahlefeld aldeles tilside, uagtet disse vare sendte med for at passe på kronprinsen og værge ham mod prins Karls indflydelse. Kronprinsens debut var dog ikke faldt meget lovende ud, og hans lærer havde heller ikke havt anledning til at bibringe sig selv nogen större færdighed. För indfaldet i Sverige havde prinsen spillet den svenske konges bedste ven, men dog ikke narret Manderfelt, der vidste, at man omgikkes med ganske andre planer, og at man efter erobringen af Göteborg agtede at marschere lige på Stockholm for der at omstyrte forfatningen og tvinge kongen til at antage en vanærende fred. Intet ringere var lovet den russiske kejserinde. De norske emissærer i Sverige (der underholdtes af de 400,000 rdl. i korruptions-kassen!) lovede det bedste udfald; men man glemte at medtage i denne beregning den omstændighed, at Gustav III endnu var i live. Da han havde krydset Hesserens planer, sagde denne, efter hvad Manderfelt påstod at have fuld vished for, til en af sine fortrolige: *„Jeg har altid troet, at to evige magter stredes om herredömmet over verden, — en god og en ond, og at usynlige ånder fra den ene eller den anden altid ere nærværende ved menneskernes handlinger, medens disse kun ere deres redskaber. Således er jeg overbevist om, at kongen af Sverige i dette öjeblik har modtaget en stor hærskare af onde ånder, hvilke have tvunget de gode, som stedse ere med os, til at vige dem pladsen. På nogen anden måde kan jeg ikke forklare dette fænomen."* Krigens uheldige gang bragte prinsen megen skam. Han, der nylig var hele Norges orakel, var nu i den grad forhadt, at han gjorde meget klogt i ikke mere at vise sig i dette land, hvor man ikke lettelig vilde tilgive ham den måde, hvorpå

han havde behandlet tropperne under felttoget. I Danmark var man ligeså forbitret over hans nye militærplan, der måtte medföre afskedigelsen af flere hundrede officerer. Herom havde også Manderfelt sagt ham sin mening lige ud, da prinsen önskede at få denne at vide. Prinsen vidste også selv, at han var forhadt. Han havde tidligere forsögt sig i Berlin for gennem sine frimurer-forbindelser at indlede et ægteskab mellem kronprinsen og en preussisk prinsesse; men hun havde for god smag til at ville gå ind på dette, således at det ikke gik bedre i Berlin end i London, hvor man også havde sögt at sondere stemningen, men fået afslag. Også lejren i Holsten havde fået et udfald, der var lidet smigrende for denne St. Germains og Cagliostros discipel. Imellem prinsen af Hessens modstandere stod i förste række den lille hertug af Augustenburg, der nok for öjeblikket böjede sig for ham, men ikke havde noget inderligere önske end at styrte ham og selv erhverve hans indflydelse over kronprinsen. Hans fortryllende hustru var ked af sin lilliputtiske ægtemand og var fortvivlet, hver gang arveprinsesse Sofie Frederike fik et barn, hvis fader for resten efter Manderfelts påstand var kammer-junker Blücher *(gentilhomme de la chambre à coucher).* (Manderfelt kom i den anledning med en del mindre anstændige vittigheder). Som videnskabens og universitetets beskytter gjorde hertugen kun skade ved at fremtrække en hoben tyske charlataner. Kronprinsen var midt oppe i dette mere tyske end danske hof så meget mere at beklage, som han var en retsindig mand med den bedste vilje til at göre godt; men han savnede aldeles den nödvendige indsigt til at styre en stat. Af ministrene var grev Bernstorf den bedste; han var en respektabel mand, men foragtede i sit hjerte de Danske. Kronprinsen havde ikke en gang formået at göre sig elsket og agtet af hæren.

Folket bebrejdede ham fornemlig, at han ikke vilde göre sig den ringeste umage med at blive bekendt med de forskellige misbrug, som havde indsneget sig, og at få disse afhjulpne. Manderfelt syntes, at hans fader, kongen, aldrig havde forekommet mindre gal, end da han en gang ved taffelet, da talen var kommen ind på ökonomi, havde sagt til kronprinsen: „*Ti stille, Frits! Du forstår intet, ikke en gang at exercere Dit regiment,*“ hvilke ord bragte kronprinsen til at slå öjnene ned, medens de for övrigt fremkaldte en ondskabsfuld latter. Prinsens fortrolige var hofmarschal Johan von Bülow; men da han var ude af stand til selv at danne et parti, havde han grebet til den udvej, bestandig at holde sig til det stærkeste. Bülow var en mand uden indsigt og uden begavelse og befattede sig også i regelen kun med de sager, der vedkom prinsens private forhold og hans private korrespondanse. Denne besörgedes ved en fransk „*professeur*“, der var Manderfelts ven, og af hvem denne kunde få vide, hvad han önskede. Det danske, såkaldte patriotiske parti havde til sine ledere ministrene Schack-Rathlau, Rosenkrantz og Rosenkrone, Moltkerne, Guldberg, hofmarschal Numsen og magistrats-præsidenten i Köbenhavn, grev von der Osten. Disse herrer — og mange andre — gjorde altid i hemmelighed sin kur til enkedronningen og arveprins Frederik, men havde endnu ikke vovet at göre det åbenlyst. Derimod sögte de ved enhver anledning, som fremböd sig, at stille den nuværende administration i det slettest mulige lys for på dens bekostning at hæve den foregående, ligesom dette parti betalte forfattere for at fremstille tilstanden så slet som muligt. Grev Osten havde også overfor kronprinsen ladet sig forlyde med, at dyrtiden og den almindelig herskende mangel havde nået en sådan höjde, at man måtte befrygte optrin som de, der foregik i Paris. Der var imidlertid bag-

efter nedsat en kommission, der fik det hverv at undersöge forholdene, og denne kom til det resultat, at dyrtiden og mangelen i grunden slet ikke existerede. Grev von der Osten var selv medlem af denne kommission og undertegnede også dens indstilling, som bagefter blev trykt.

Denne indberetning må have været en virksom anbefaling for Manderfelt og åbnet ham udsigt til en fortsat virksomhed i diplomatisk tjeneste. Det varede nemlig efter dette ikke meget længe, forinden der af kongen blev ham betroet et meget delikat hverv. Det var på denne tid, at Gustav III fra Martinau havde modtaget efterretninger, som tydede på, at der i Norge herskede en stemning, der kunde göre det muligt at sprænge dette riges forening med Danmark. Disse udsigter bragte ham til at kaste sine öjne på Manderfelt, som en person, der her kunde göre nytte. Men han fik ikke rejse alene. Samtidig med, at Gustav III lod Manderfelt — eller Ingmann, som han fremdeles kaldte denne — anmode om at foretage en rejse til Norge, henvendte han sig også til en anden mand, til hvem han nærede en större tillid. Denne var hans bekendte yndling, Gustav Maurits Armfelt, ganske vist også en tvetydig karakter, men dog tiltrods for alle sine svagheder höjt hævet over Manderfelts standpunkt. Mellem ham og hans medarbejder blev der nu sat stævne i Karlstad 17 Marts, forat der enten i denne by eller i dens nærhed kunde blive fört underhandlinger med de norske misfornöjede, af hvilke ialfald enkelte må have givet löfte om at indfinde sig til et sådant möde. Hvorledes det fra först har været muligt for Gustav III at skaffe sig de forbindelser, som vare nödvendige for at få dem til at give et löfte af denne art, kan for tiden ikke oplyses, uden at det neppe kan have været gennem Martinau, da ialfald dennes breve ikke nævne noget derom. Hvis han havde

været indviet i planen, er det overhovedet neppe tænkeligt, at han skulde have undladt at omtale den i sine rapporter. Det er måske rimeligst, at det har været arrangeret gennem Låstbom og zahlkasserer Juel, hvilken sidste ved denne lejlighed sees at have stået i forbindelse med Armfelt. Det har også bestandig været antaget, at denne mand er bleven benyttet som svensk agent, og det heder sig endog, at han i den tid, da han efter sin bekendte flugt fra fængslet på Akershus levede i Sverige, har været over grænsen i den svenske konges ærinder. For övrigt bleve også i begyndelsen af 1791 grænsedistrikterne berejste af et par svenske agenter, en kaptejn Arndt og en ingeniör-löjtnant Montel, af hvilke den sidste talte Dansk. Også en major Silfverbrand nævnes i forbindelse med disse agitationer, ligesom Bordieu's navn også omtales. Oberst-Löjtnant Tawast omtales samtidig som den, der var Gustav IIIs rådgiver i alle militære spörgsmål, der vedkom grænse-forholdene.[1])

Armfelt var allerede i Januar 1790 vendt tilbage fra Finland og opholdt sig derpå i Stockholm indtil i begyndelsen af Marts, da han rejste til Vermeland. Her ankom han den syvende om aftenen til Kristinehamn, hvor han modtog underretning om, at en „ubekendt“ ventede ham på et sted, som han selv kalder Köla, og at to andre opholdt sig hos Juel. Det viste sig snart, hvem disse vare. Först og fremst var det den siden bekendte Karsten Tank fra Fre-

---

[1]) Brev fra grev Bernstorf af 12 Marts 1791 (til Moltke?), velvillig meddelt af rigsarkivar Birkeland efter en afskrift mellem D. N. Bechs papirer i rigsarkivet. Det heder i brevet: „*Les intentions de ce prince sont très-dangereuses: mais il est heureux, que ses forces n'y répondent pas, et plusieurs de ses démarches ne sont que démonstrations d'orgueil et de vanité.*“ Grev Bernstorf skyldte måske meddelelser fra Manderfelt sit kendskab til de her omtalte agitationer.

derikshald, dernæst Amund Hofgaard (fra Drammen?), (rådmand?) Moestue fra Kristiania og ejeren af Odals verk, den senere bergråd Neumann. Med disse indledede Armfelt öjeblikkelig forhandlinger uden at oppebie Manderfelt, som af en eller anden grund lod længe vente på sig. De mödtes den ellevte om eftermiddagen to mile fra Eda skanse. Udbyttet af denne sammenkomst var dog ikke meget tilfredsstillende for Armfelt, der snart opdagede, at den tilslutning mellem de to riger, som disse norske „misfornöjede" havde tænkt sig, var betinget af forudsætninger, på hvilke Gustav III efter 1789 ikke kunde gå ind. I sine efterladte optegnelser har Armfelt selv omtalt dette, skönt han i disse ikke har anseet sig beföjet til at navngive de Normænd, med hvem han forhandlede, idet disse formodentlig samtlige befandt sig i live på den tid, da han nedskrev de omtalte erindringer.[1] Han siger, at han var sendt af kongen til Vermeland og der trådte i forbindelse med nogle Normænd, men at disses anskuelser vare altfor meget påvirkede af den franske revolution, ligesom de ikke vilde indgå på nogen forening, hvorved Norge skulde få den samme statsforfatning som Sverige, — hvorved de formodentlig nærmest have tænkt på standsrepræsentationen med ridderhus og adel, der den gang, som længe siden, stod som noget yderst afskrækkende for frisindede Normænd. Da man derfor på begge sider erkendte, at man stod på altfor ulige standpunkter til at kunne håbe på at mödes i overensstemmelse, opgav man forelöbig alle videre forhandlinger. Men man enedes dog om at vedligeholde visse forbindelser sig imellem, og disse bleve også bevarede, sålænge Gustav III var ilive.

Nærmere oplysninger findes i de breve, som bleve veks-

[1]) Handlingar rörande Sveriges historia i äldre, nyare och nyaste tid, II, 35 flg.

lede mellem kongen og Armfelt under dennes besög ved den norske grænse. Efter mödet ved Eda vendte Armfelt umiddelbart tilbage til Karlstad for der at oppebie det bestemte svar, som hans norske venner havde stillet ham i udsigt, og som han havde sat som betingelse, hvis han skulde indlade sig i nærmere underhandlinger. I denne by agtede han ligeledes at vente på Manderfelt og expederede imidlertid en beretning til Gustav III om sine förste forhandlinger. I denne gav han en skildring af de „misfornöjede“ efter det indtryk, som de havde gjort på ham. Tank var „*meget rig, meget misfornöjet og ganske kundskabsrig*“, men savnede dristighed og vidste ikke rigtig, hvad han selv vilde; hans hoved var fuldt af filosofiske sofismer, og han talte om friheden med entusiasme, men skalv, når han skulde foreslå midler til at afryste åget. Hofgaard var „*mindre rig, men mere modig*“ og syntes blot at have tanke for, hvorledes man kunde afryste det danske åg. Moestue var mere behændig og fin end de to andre, medens Neumann mere kunde sammenlignes med de holdningslöse svenske skrighalse. Men foruden disse „chefer“ havde man endnu at tage hensyn til den indflydelsesrige familie Anker, på hvis virkelige hensigter man ikke kunde blive ganske sikker; det så ud, som om denne familie vilde indrette sig efter omstændighederne og derunder tage stærkt hensyn til sin egen ærgærrighed og interesse. Juel var ubestemt og bange, og hans anseelse hos de övrige var også så godt som ingen. Med sådanne folk fandt Armfelt det ikke let at forhandle, idet han blot med stor forsigtighed vovede at udtale sine egne anskuelser og ikke rigtig vidste, hvorledes han skulde vække deres tillid. Han valgte da at tale om forholdene i de österrigske Nederlande, som syntes ham at frembyde nogen lighed med de norske, navnlig forsåvidt Belgiens beliggenhed lige ved det frie

Holland mindede om Norges ved siden af det frie Sverige. Han sögte her at påvise, hvorledes den i Belgien herskende forvirring udelukkende havde sin grund deri, at man först havde tænkt på at give sig en ny forfatning i stedet for at slutte sig til Holland, som havde alt i orden og lettere vilde have kunnet forsvare de nye landsmænd.

Armfelt og de fire Normænd dröftede længe denne sag uden at komme til enighed. Normændene vilde fremfor alt være, hvad de selv kaldte „frie", hvilket Armfelt mente, at man måtte forstå således, at de ikke vilde have anden suveræn end nationens repræsentanter. Armfelt spurgte dem, hvad de vilde göre, hvis fremmede magter, der vare interesserede i Danmarks ydmygelse, vilde anerkende og stötte Norges uafhængighed. Dette gav de norske herrer liv og kraft, og i en hel time sögte de stadig at göre det indlysende for Armfelt, at med en engelsk flåde og visse erklæringer fra den svenske konge vilde alt gå udmærket. Navnlig var Moestue meget opildnet af disse tanker. Han bemærkede, at Armfelt fulgte hans forslag med opmærksomhed, og blev så lidt efter lidt mere rolig og endte tilsidst med en spögende bemærkning. Armfelt talte derpå nogle anerkendende ord om deres patriotiske iver og opsatte så et resumé af deres forslag og hvad han selv önskede. Man blev stående ved fölgende punkter: at man i Norge skulde sörge for at vedligeholde og foröge den misfornöjelse, som herskede mellem bergverks-arbejderne, medens man i byerne omkring Kristianiafjorden skulde lade alt blive roligt og anstille sig, som om der herskede den dybeste fred og alle vare tilfredse. Hensigten dermed var at narre regeringen, som man vilde vide havde til hensigt at sende hvervede tropper op fra Danmark for at besætte fæstningerne og på disse aflöse de norske. Planen var derefter, på en bestemt dag og time,

der var belejlig for Svenskerne, at arrestere kommandanterne på fæstningerne, hvortil Armfelt stillede i udsigt, at man fra Sverige kunde få sig overladt visse „*tiltagsne*" personer. Derpå skulde fæstningernes garnisoner aflægge ed på, at de ikke mere vilde lyde kongen af Danmark, og portene stænges. De tyske tropper, som kunde være opsendte fra Danmark for at holde gæringen nede, vilde da være på marschen ind i landet; man vilde da kunne tage deres proviant og anvende denne for sig selv, ligesom man til samme tid skulde lægge hånd på alle svenske forråd — hvormed formodentlig sigtedes til de forråd af krud, om hvis anskaffelse for den svenske stats regning Martinau havde stået i underhandling, og som til den tid endnu kunde være forblevne i Norge.

Hele denne aftale var imidlertid rent forelöbig, og Armfelt skulde, som sagt, efter at være vendt tilbage til Karlstad, der oppebie nærmere svar. Idet han meddelte Gustav III en beretning om udfaldet af sine förste forhandlinger med de misfornöjede Normænd, skrev han derfor også, at han ventede, at en af disse „*figurer*" inden to dages forlöb vilde komme inkognito til Karlstad gennem Norrmarks härad.[1]) Allerede om aftenen 13 Marts var dette Armfelts brev af den tolvte i Gustav IIIs hænder på Haga. Dette var en så hurtig befordring, at kongen ikke rigtig kunde tænke sig dens mulighed, men nærmest var tilböjelig til at antage, at Armfelt ved brevets datering havde taget fejl af dagen. Næste dag, 14 Marts, svarede kongen: „*Jeg bifalder alt, hvad De har gjort, og er ligeledes af den mening, at*

---

[1]) Armfelts brev til Gustav III af 12 Marts 1790 er dels skrevet på Fransk, dels på Svensk. En slet oversættelse og gengivelse findes i Schinkel-Bergmans Minnen, II, 163 flg., hvor bl. a. Moestue går under navn af Morten, medens Neumanns navn er aldeles udeglemt.

ingen Svensk bör indblandes i denne sag. Udfaldet er usikkert, og for at man skal kunne vedkende sig sådanne planer, må de lykkes. Dette ved De ligeså godt som jeg, og jeg forestiller mig, at De vil træffe alle nödvendige forsigtighedsregler for at undgå ethvert slags falsk skridt."

Imidlertid fortsatte Armfelt sine forhandlinger, men uden at komme til noget resultat. Manderfelt lod vente på sig, og ingen vidste, hvor han var, og imidlertid viste de norske patrioter sig mere fyrige. Men dette var ikke nok, mente Armfelt. For Manderfelt nærede de en vis frygt, hvad den anden ikke ganske syntes forstå. Under disse forhold måtte Armfelt nöjes med at vente og med at göre, hvad han kunde for at foröge bergverks-arbejdernes misfornöjelse. Han troede således — efter hvad han udtalte i sit næste brev til kongen, af 15 Marts — at til den tid vilde „*cykloperne på Röros*" allerede være forsynede med våben, hvad de hidtil havde savnet.

Omsider indfandt Manderfelt sig i Karlstad. Armfelt fandt i ham „*en mand med talent og geni*", men vovede dog ikke at betro ham, hvad han netop havde foretaget sig med Normændene. Æventyrerens ankomst faldt således meget ubelejlig for Armfelt; men han var nu en gang kaldt op fra Köbenhavn, og noget måtte altså göres for ikke at vække hans mistanke om, at der foregik ting, hvori man ikke anså det rådeligt at indvie ham. Hans synsmåder viste sig imidlertid at afvige altfor meget fra Armfelts i alt, som vedkom de norske forhold, og derfor valgte denne en anden fremgangsmåde: „*for ikke at röbe mig og skade Deres majestæts interesser er jeg kommen overens med ham om at forelægge Deres majestæt en af ham udkastet plan, som synes at være bygget på det fuldstændige kendskab, som han har til stemningen, og på den tillid, som han nyder, og*

hvorpå han har givet mig utvivlsomme beviser.“ Det var i et brev af 17 Marts 1790, hvori Armfelt på denne måde udtalte sig om den person, som Gustav den III havde givet ham til medarbejder i det ham nu overdragne hverv. Han besvarede med det samme kongens bemærkninger i brevet af 14 Marts i fölgende ord: „*De bemærkninger, som Deres majestæt har gjort med hensyn til udförelsen af mine planer, ere aldeles beföjede. Jeg tör således forsikre Deres majestæt, at intet i verden kan formå at bringe mig til at gentage herr Benzelstjernas slet arrangerede optrin.*“

Samme dag skrev Gustav III tilbage til Armfelt et svar på dennes næstforegående brev. Der var mellem begge den fuldstændigste enighed i opfatningen af forholdene således, som de for öjeblikket stillede sig. Kongen bifaldt den afventende og forsigtige fremgangsmåde, som Armfelt havde valgt, og udtalte som sit önske, at uroligheden i Norge nok kunde vedblive, men at man måtte undgå ethvert oprör, indtil den tid kom, da man i Sverige var kommen i tilstrækkelig ro til at kunne optræde. Mere behövedes ikke for det förste for at binde den danske regerings hænder og hindre den fra at forurolige Svenskerne. Om Manderfelt, hvem han fremdeles kun gav navnet Ingmann, og som han nu antog måtte være kommen til Karlstad, udtalte han sig på fölgende måde: „*Tag Dem vel iagt! han er mere fin og en större slyngel, end man tror; men man kan have fordel af ham.*“ Om det såkaldte oprör på Röros nærede Gustav den III store forestillinger og mente, at bjergboere altid vare de vanskeligste at bringe til ro, da omtrent alting kunde tjene dem til forsvar!

I et senere brev, dateret Borgå af 3 April, udtalte på ny Gustav III sin enighed i Armfelts opfatning af den politiske stilling og af de forholdsregler, som nu burde gribes. Hvad „*den omhandlede herre*“ angik, mente han nu, at

han var en ganske ualmindelig slyngel, der på en gang var dansk og svensk spion og bedrog begge parter. Det varslede ikke godt for Manderfelts fremtid i Sverige, at kongen allerede nu havde gennemskuet ham og mente, at den måde, hvorpå han optrådte i Köbenhavn, snarere måtte skade end gavne Sveriges interesser. Gustav III var — eller lod, som om han var — aldeles forbauset over, at en person, som netop havde tiltryglet sig nåde, allerede kunde drömme om *„at stige höjere, end de störste tjenester og den mest anerkendte dygtighed havde kunnet bringe ham efter treti års arbejde.“* Hvad Manderfelt havde at udrette i Köbenhavn, var efter Gustav IIIs udtalelser i dette brev, at foreholde grev Bernstorf de farer, hvori *„den unge mand og hans onkel“* (ↄ: kronprinsen og prins Karl af Hessen) kunde styrte ham, og dernæst at sende efterretninger hjem om alt, som foregik. Dertil föjede kongen endnu fölgende bemærkning: *„Jeg håber, at De forstår mig, uden at jeg behöver at sige mere; vore kurerer ere nemlig tvungne til at passere lige ved grænsen. Når vi atter sees, skulle vi tale mere udförligt om denne sag.“* I den grad vilde altså Gustav III være hemmelighedsfuld, at han ikke en gang vilde udtale sig åbent i et brev, der var skrevet i fortrolighed til en fortrolig.

Armfelt forblev ikke længe i Vermeland, men vendte snart tilbage til sin post i den finske hær efter at have sat en anden, hvis navn ikke findes angivet, til at holde öje med, hvad der foregik i Norge. Dette var såmeget mere nödvendigt, som Gustav III til samme tid selv frygtede for, at der kunde foretages angreb fra norsk side på grænseprovinserne, og var forberedt på, at der i et sådant tilfælde måtte træffes foranstaltninger til at skaffe nogle tropper til grænsens beskyttelse. Imidlertid synes det, som om den person, som Armfelt havde ladet tilbage, på en eller anden

måde må have misforstået sit hverv og overskredet den ham meddelte fuldmagt. Armfelt havde nemlig foreskrevet denne, at han skulde foretage en rejse ind i Norge for at undersöge forholdene der og navnlig have sin opmærksomhed henvendt på Röros. Derimod blev det ham strengt forbudt at give noget löfte eller komme med ubetænksomme forslag. Om sine egne forhandlinger på Eda havde heller ikke Armfelt talt et eneste ord; men vedkommende havde alligevel vidst at forskaffe sig oplysninger herom og havde derpå henvendt sig til de Normænd, som havde været tilstede på det nævnte sted, og som nu betragtede ham som Armfelts udsending. Dette stemte aldeles ikke med dennes planer og voldte ham adskillig ærgrelse; men han mente dog, at der ikke var noget derved at göre, og at man fremfor alt ikke måtte lade vedkommende mærke andet, end at man var vel fornöjet med den måde, hvorpå han havde udfört det ham overdragne hverv. Videre höres der ikke for denne gang om Armfelts deltagelse i forhandlingerne med de norske misfornöjede. Derimod erfares det senere, at han i September 1790 atter var i Vermeland for at undersöge sammenhængen med de rygter, som da vare i omlöb om, at der foretoges rustninger i Norge. Det var denne gang zahlkasserer Juel, som i et brev til Låstbom havde henledet opmærksomheden på, hvad der foregik i det land, som han selv havde forladt som en flygtende forbryder.[1] Formodentlig håbede han, at når han understöttede de svenske planer, vilde han også forberede sin egen tilbagekomst til fædrelandet. Han bragte imidlertid ikke held med sig og skulde heller ikke ved sin personlighed

---

[1]) Dette omtales i et af A.s breve, der er dateret Karlstad 21 September uden angivelse af noget årstal; det kan altså også være fra 1789 og 1791.

bidrage noget til at hæve den stab af arbejdere, som Gustav III havde valgt for dette felt. De Normænd, som först havde trådt i forbindelse med Armfelt, skulle hele sommeren have fortsat denne og fordrede, da det led mod hösten, at man skulde skaffe dem penge og våben. Men Armfelt vilde ikke höre tale herom og forlangte i det sted garantier fra deres side.[1])

Medens således Armfelt som en forsigtig og övet politiker snart trak sig tilbage efter at have gjort den opdagelse, at Normændenes forhåbninger ikke ganske gik i den samme retning som Gustav IIIs, vedblev Manderfelt at tumle sig i den höjere politik og dertil knytte meget vidtgående forhåbninger for sin egen fremtid. Han stod i den tro, at han aldeles havde narret Gustav III, fordi denne ikke lod ham mærke, at han var gennemskuet. Men det er ufatteligt, at kongen kunde beholde ham i sin tjeneste og benytte ham, efterat han havde fået rede på hans tvetydige færd, og tro, at en så lidet anseet personlighed kunde göre ham nogen nytte. Manderfelt fik nemlig ikke alene den nåde, hvorom han havde anholdt, og blev fri for alle fölger af sine forseelser. Han fik endog titel af landråd, der ialfald i Danmark medförte en höj rang, — og kunde endog forsåvidt gærne have en vis ret, når han optog dette som en indledning til en fremtidig række af forfremmelser i sit fædrelands diplomatiske tjeneste.

Manderfelt havde, da han kom til Karlstad efter kongens ordre, men ikke blev anseet for at være pålidelig nok til at indvies i, hvad Armfelt allerede havde udrettet, måttet nöjes med at udarbejde en „*plan*“, hvori han udtalte

---

[1]) Hellstenius, anf. st. side 42 flg.

sine egne anskuelser om, hvad der nu var at göre.[1]) Efter denne skulde det være hans opgave at arbejde på at beröve prinsen af Hessen den indflydelse, hvoraf denne var i besiddelse, for derefter, når dette var opnået, at give Gustav III fornyet anledning til at optage sine gamle planer. Hertil gav kongen også sit samtykke, og der indlöb nu fra Manderfelt efter dennes tilbagekomst til Köbenhavn en række af indberetninger om, hvad han foretog sig for at opnå, hvad der var sat som det förste mål for hans anstrengelser. Det synes, som om Manderfelt först havde lagt an på at vinde Johan von Bülows bevágenhed og derpå gennem ham havde skaffet sig adgang til kronprinsen.[2])

Hvis det er sandhed, hvad Manderfelt beretter i sine breve til Gustav III fra året 1790, må han i denne tid have arbejdet med megen ufortrödenhed i Sveriges interesser og virkelig også have opnået at få del i kronprinsens fortrolighed. Dette har dog neppe været muligt uden at göre ham tjenester, hvorom han ikke vel kunde underrette sin egen konge. Manderfelt havde flere gange samtaler med kronprinsen, der, efter hvad han derom fortæller i sine breve til Gustav III, have havt et meget vekslende indhold. Han skulde efter disse også have udtalt sig meget ligefrem for prinsen af Hessen og fortæller, at kronprinsen bad ham om ofte at besöge grev Bernstorf, da denne havde megen tillid til ham. Der er imidlertid al rimelighed for, at Manderfelt har udmalet sin egen inflydelse i altfor strålende farver og ved denne lejlighed igen kun har havt sine egne interesser

[1]) Hellstenius, anf. st. s. 40 flg.

[2]) Martinau havde på denne tid meget ringe tanker om Manderfelt. I et brev af 25 Decbr. 1790 udtaler han sig bl. a. om ham på en meget nedsættende måde i anledning af hans rejse til Stockholm, som vil blive omtalt i det fölgende.

for öje og af hensyn til disse har villet indbilde kongen, at han var en ganske ualmindelig nyttig mand.

Manderfelt måtte også selv indberette til Gustav III allehånde træk, der ikke styrkede hans egne udtalelser. Medens han arbejdede på at beröve prinsen af Hessen hans indflydelse, viste der sig nemlig flere tegn til, at denne snart vilde blive endnu större, når det lykkedes ham at bringe istand det giftermål mellem sin datter og kronprinsen, hvorom der længe havde været tale. Hvor ubehageligt dette end måtte være for Manderfelt, kunde han dog ikke lade være at indberette det. Men uagtet dette fortsatte han sine diplomatiske skriverier, som dog ikke nu mere kunne have været til megen nytte for Gustav III, efter at det havde vist sig, at deres forfatter ikke magtede at opfylde de forhåbninger, som han selv havde fremkaldt. Manderfelt fandt derfor også snart selv, at han ikke havde valgt den heldigste fremgangsmåde, og slog ind på en anden politik. Imod slutningen af året dukkede han pludselig op i Stockholm, som talsmand for en nordisk trippel-allianse mellem den dansk-norske stat, Sverige og Rusland. Lykken fulgte ham imidlertid ikke i hans diplomatiske foretagender, og denne nye plan tjente kun til end yderligere at svække hans stilling. Han var vel kendt i Stockholm, og om han også i lang tid havde været fraværende — af gode grunde, viste det sig dog, at han ikke var glemt. Manderfelts navn kunde ikke stötte nogen politisk plan, og den hele allianse blev til intet. Gustav III havde ikke mere brug for ham, og grev Bernstorf önskede heller ikke at have for meget at göre med en person af denne kaliber.[1])

I Stockholm optrådte Manderfelt for övrigt som en övet

---

[1]) Hellstenius, anf. st. side 41.

mester i charlataneriet. Han fik således ind i aviserne forskellige notitser om sin egen person, hvori der ikke var sparet på ros. Han var nu den literære mand, som utrættelig arbejdede for at fremkalde en mere levende forbindelse mellem den svenske og den dansk-norske literatur. I „*Historiska Bokhandelns almänna tidningar*“ for 20 Januar 1791 forkyndtes således Manderfelts afrejse fra Stockholm i en liden notits, der neppe har været uden påvirkning af ham selv, og som endte med, at han måtte fortjene alle „*svenske literatorers högaktning ock taksamhet, då denne vittre man använder sina lediga stunder äfven till utbredande af svenska snillets kännedom och lof på utländsk botn.*“ Hans navn var ved samme anledning bragt i nær forbindelse med Suhms, idet han med denne og flere andre höjtanseede forfattere og videnskabsmænd skulde arbejde på et fællesorgan for de to literaturer. Dette var allerede annonceret i det foregående numer af samme blad, hvor Manderfelts navn paraderede som det andet på listen over medarbejderne, efter Suhms og foran Ove Mallings! Endnu forinden han var kommen til Stockholm, havde han også ladet sin ros gå i forvejen. I „*Stats-skrifter eller bilagor till almänna tidningarne*“ for 16 Oktober 1790 havde han således fået ind en oversættelse af sin nyeste danske bog, „*Falsk politik og slette administrationer kappes med tidernes fordærv at ödelægge stater.*“ Dette skildredes nu som „*en ypperlig skrift af en ypperlig penna*“, og redaktionen benyttede med det samme lejligheden til at erindre om en tale, som Manderfelt, den gang endnu kun Ingman, havde holdt på rigsdagen i 1772, og om det „æresminde“, som han havde forfattet over Johan Banér. Det oplystes også, at denne aldeles udmærkede mand senere hen havde „*uppehållet sig utrikes, och nu slutel. nedsatt sig uti*

Danmark, vunnit adelskap och fullmagt af kongl. svensk landtråd." Om grunden til hans ophold i udlandet og om beskaffenheden af hans adelskab, der vistnok har været mere end tvivlsomt, oplystes intet. Oversættelsen ledsagedes også af andre reklamer, om den ganske ualmindelige opsigt, som skriftet havde gjort i Köbenhavn, og hvorledes det var bleven oversat på flere fremmede sprog. Manderfelts literære protektor generede sig ikke en gang ved at optage som en anbefaling det yderst bombastiske avertissement, hvormed skriftets udgivelse först var anmeldt i Köbenhavns adresseavis — og det uagtet dette allerede havde fremkaldt en skarp protest i no. 23 af brödrene Berlings ugeskrift, „*Nyeste Köbenhavnske efterretninger om lærde sager for år 1790*". I dette avertissement, som skulde være indrykket af Manderfelts „kommissionær", omtaltes bogen om den falske politik og de slette administrationer som „*et af de læseværdigste skrifter, der måske nogensinde har forladt vore presser; förste afdeling af et verk, der vil gavne Europa, göre Danmark ære og for dets vigtighed og skönne udförelse altid blive et klassisk arbejde!*" Den forfatter, som i de Berlingske efterretninger henledede opmærksomheden på charlataneriet, bemærkede, at „*denne tossede ros og dette nhörte praleri er så meget mere ublu, da skriftet intet indeholder uden de almindeligste hverdagstanker, fremsatte i deklamatorisk tone; og disse loci communes, som koste en rigsort, udgöre blot halvfjerde ark vidlöftig tryk!!!*" Manderfelt lod i anledning af dette angreb trykke en „antikritik", hvor der ikke sparedes på grovt skyts mod hans modstander og ros over ham selv, „*den mand, der i sit et og tyvende år ved de sjeldneste talenter i en time udrettede store ting hos et helt riges repræsentanter, den mand, der ved sine mesterstykker af taler vandt nationers beun-*

dring, den mand, der ved konduite og retskaffenhed nöd kongers agtelse og venskab" o. s. v. Der mindedes også med det samme om den lykke, Manderfelt havde gjort i 1788 ved sit da udkomne skrift, „*folkets röst til kronprinsen*", der i det literære tidsskrift „*Kritik og antikritik*" var blevet „*meget höjtidelig anprist*" af en af Danmarks „*mest fortjente lærde*". Manderfelt havde ganske vist den gang været anonym, som også er bemærket s. 113 i det foregående; men da skriftet havde gjort en vis opsigt, og der var kommet rygter ud, hvorefter etatsråd Colbjörnsen, etatsråd Anker eller justitsråd Willemsen skulde være dets forfatter, så hed det sig straks, at Manderfelts beskedenhed forböd ham at lade disse udmærkede og af ham selv höjtagtede mænd bære ansvaret for de mangler, hvorunder hans lille bog led, og han sörgede derfor også i et på den nævnte recension i „Kritik og antikritik" udgivet svar for at give publikum vink om den rette forfatter, hvilke ikke kunde misforståes.[1])

Med besöget i Stockholm kan Manderfelts rolle betragtes som udspillet. Hans brevveksling med Gustav III blev snart efter stanset. Det sidste brev, der kendes fra Manderfelt til kongen, bærer datum 3 Marts 1791; det synes, som om dettes tone bærer præget af den tvivl, hvori han da svævede, om han længere var vel seet. Manderfelts senere liv var mindre bemærket. Han levede i Köbenhavn, indtil hans hustru i 1804 (?) afgik ved döden, og flyttede så tilbage til Sverige, hvor han döde i 1813 i Venersborg. Den formue, hvoraf han gennem giftermålet med fru Ackeleye var kommen i besiddelse, må temmelig snart være medgået under det luxuriöse liv, som han förte i Kristiania og Kö-

---

[1]) De her anförte oplysninger om Manderfelts literære bedrifter skyldes alle rigsarkivar Birkelands velvillige meddelelser.

benhavn, og han befandt sig allerede i 1794 i stor forlegenhed, uagtet han da havde en pension af det danske udenrigsministerium. Da han nu sögte om at optage et lån på 6000 rdl. for at dække sin underballanse, fik han 15 Januar 1795 grev Bernstorfs garanti for, at långiveren hvert år skulde erholde en tilbagebetaling af 1000 rdl., der skulde tages af Manderfelts „livrenter“, som passerede gennem hans hænder, dog ikke længere, end Manderfelt var i live. Men denne garanti hjalp dog ikke, da ingen vilde låne de forlangte penge til en så lidet anseet person, og Manderfelt måtte på ny henvende sig til grev Bernstorf for at få pengene lånt af statskassen. Grev Bernstorf tog sig også denne gang af hans sag og sendte andragendet til finans-kollegiet med en anbefaling. Hvad dette besluttede, vides ikke.[1])

Efter sin tilbagekomst til Sverige betrådte Manderfelt atter et par gange forfatterbanen. I 1809 udkom der fra hans hånd to småskrifter, *„Svenska folkets röst till sina fullmägtige ved rigsdagen 1809“* og *„Sändebref till rikets lagstiftare“*. Samme års höst var han atter ude med forsög på at genoptage sin gamle virksomhed som svensk spion i Norge og udspredte rygter om, at han af Karl XIII var sendt over til dette land for at virke i hans tjeneste. Kongen fandt det i den anledning nödvendigt at meddele Adlersparre, at det hele var en opdigtelse, og bede ham om at göre alt, hvad han kunde, for at dementere Manderfelts fortællinger, så meget mere, som denne en gang i Sverige havde været dömt for *„uppenbar tjufnad“*. Det var de gamle synder, som fremdeles gik igen; det hjalp ikke Manderfelt, at han havde trængt sig ind på konger og prinser og de mest

[1]) Grev Bernstorfs garanti og Manderfelts andragende i rigsarkivet (Finans-kollegiet).

höjtstående og udmærkede mænd i tvende stater. Det præg af upålidelighed, som han havde pådraget sig ved sine letsindige streger i sin ungdom, forlod ham aldrig. Han har utvivlsomt været i besiddelse af talent; men dette kom aldrig til at anvendes i gavnlige öjemed, da hans fuldstændige mangel på karakter berövede ham al holdning. Fra begyndelsen til enden var han en æventyrer, der gjorde stadige anstrengelser for at hæve sig op til en stilling, der lå for höjt for ham, og som han aldrig kunde nå. Hans vekslende livsforhold ere imidlertid ikke uden sin interesse, og navnlig frembyde de meget, der kan give bidrag til en karakteristik af den tid, hvori en sådan personlighed kunde færdes i de höjeste kredse og blive benyttet i vigtige hverv.

X.

I begyndelsen af året 1791 var der i Kristiania atter kommet krigsrygter i omlöb. Stiftamtmand Moltke, der nærede en meget dybt indgroet mistanke til Gustav IIIs hensigter, fandt disse af den beskaffenhed, at han sendte spejdere til de svenske grænsebyer, som Venersborg og Kristinehamn, for derfra at skaffe sig underretning, om der foretoges rustninger. Hvad han derigennem fik at vide, blev igen indberettet til regeringen i Köbenhavn, og skönt dette tildels var beroligende, anså Moltke det alligevel for sin pligt at advare regeringen mod at hengive sig til altfor stor tryghed, hvor den havde at göre med en så uberegnelig modstander som Gustav III. Han traf af denne grund selv på egen hånd de förste foranstaltninger til at sikre landet mod et pludseligt overfald, navnlig ved at forsyne magasinerne, og undlod ikke at indprente nödvendigheden af, at man satte Norges fæstninger, militærvæsen og lokale söværn i en sådan stand, at

det til enhver tid kunde være beskyttet mod det förste angreb af en urolig nabo.[1])

Om disse stiftamtmandens forholdsregler var Martinau fuldstændig underrettet, og han mærkede af den tilbageholdenhed, som nu atter vistes ham, at han ikke længere var vel seet. Hvad han vidste eller troede at vide, blev öjeblikkelig indberettet til Stockholm; men uagtet det af enkelte antydninger synes, som om man i Sverige ikke havde havt noget imod, at der foretoges et angreb fra norsk side for derigennem at få anledning til et lignende, var dog det, som Martinau på denne måde kunde indberette, ikke synderlig meget, idet man i Norge udelukkende indrettede sig på forsvar. Man ventede her, som Martinau skrev, at angrebet vilde komme fra Sverige, og uagtet ingen havde kunnet gennemtrænge Gustav IIIs planer, betragtede man ham dog som örnen, der svævede om i luften i majestætisk ro, medens han betænkte sig på, hvor han skulde vælge sit bytte. Man frygtede efter Martinaus udtalelser endog for, at hans konge skulde genoptage den plan, som man tillagde Peter III, om at jage kongen af Danmark til Trankebar, og at han i dette öjemed skulde forene sig med Rusland. Martinau fortalte endog, at der var dem, som mente, at man nu fik lönnen, fordi man i 1787 havde afvist Gustav IIIs imödekommen, idet da de skandinaviske flåder i forening havde været stærke nok til at göre det aldeles af med den russiske.

I de sidste dage af Marts 1791 foretoge medlemmerne af det norske generalitets-kollegium en rejse til Moss, hvorhen også stiftamtmand Moltke og general Hesselberg begave sig. Øjemedet med denne sammenkomst var at overlægge om, hvad man skulde göre, hvis Gustav III foretog noget

[1]) L. Daae, Af Johan von Bülows papirer, s. 51 flg.

fiendtligt skridt, inden der kunde komme nærmere forholdsordre fra Köbenhavn.[1]) Det kunde imidlertid ikke undgåes, at den måtte vække megen opsigt, især da tiden var frugtbar på ophidsende rygter om rustninger og krig. Disse fik nu forøget fart, og medens stiftamtmanden og generalerne forhandlede på Moss, talte man i Kristiania kun om den forestående krig. Ingen kunde angive nogen anden grund, der skulde have foranlediget rejsen. Det angaves officielt, at generalitetet rejste til Moss, som et sted med central beliggenhed, hvor man således vilde have lettere for at træffe aftaler med cheferne for de forskellige korpser; men Martinau fandt dette ikke tilfredsstillende, især da det viste sig, at den eneste chef, som fra et andet sted begav sig til Moss, var general Mansbach. Han mente, at hvis det havde været noget sådant, der foranledigede rejsen, vilde det været nok, om man havde sendt en enkelt af kollegiets deputerede til Moss; mange personer vilde imidlertid vide, at der herskede en sådan skinsyge og mistillid mellem generalitetets medlemmer, at den ene ikke vilde slippe den anden afsted, og at de derfor foretrak at rejse allesammen på én gang. Formodentlig har denne rejse til Moss, der for övrigt kun varede fra Söndag til Tirsdag, også givet anledning til, at der kom i gang nye rygter om, at der samme vår skulde afholdes en lejr ved Frederiksstad, ligesom i 1788, og at situationen forsåvidt fremböd ligheder med dette år. Samtidig fortaltes det også, at baron Armfelt atter ventedes til Eda skanse.

Der fulgte med sådanne rygter megen usikkerhed, og Martinau fik end mere end för mærke, at man mistænkte hans konge og dermed også ham. Hans politiske termome-

[1]) L. Daae, Af Johan von Bülows papirer, s. 73. Når sammenkomsten der i et brev fra Moltke af 22 Oktober 1791 henföres til *„ifjor"*, er ikke dette ganske rigtigt.

ter gik, som han spögende bemærkede, ned til frysepunktet, og han befandt sig aldeles afspærret fra al selskabelighed, uagtet denne gang det gode forhold mellem ham og stiftamtmanden i det ydre blev bevaret. Det var, som om man i de selskabelige sammenkomster både frygtede hans ören og hans öjne! Han var stolt over, at der tillagdes ham så megen betydning, men synes dog heller ikke at have fölt sig sig aldeles vel ved at leve i en sådan afspærring som den, hvori han nu befandt sig på grund af de politiske omstændigheder. Samtidig fordoblede stiftamtmanden sin opmærksomhed mod mistænkelige. Der var således en stor politisk skvadronör i Kristiania, en fyrverker Selmer, som på et beværtningssted havde udtalt sig meget frit og derved nu pådrog sig ubehageligheder. Han skulde have sagt, at han gærne skulde se Svenskerne i Norge. Den tilrettevisning, han i denne anledning måtte tage imod, bragte andre til at være mere tilbageholdne og skal navnlig have övet en dæmpende virkning på medlemmerne af de klubber, som da vare oprettede i Kristiania.

At man til denne tid overalt troede at opdage svenske spioner, var under disse omstændigheder en naturlig fölge af den mistillid, hvormed man betragtede den svenske konges hensigter. Det hed sig, at der i omegnen af Kristiania skulde opholde sig to forklædte svenske officerer, og da der ankom en falleret köbmand fra Skara, ved navn Lindström, blev han straks genstand for mistanke. Det var en mand med et udpræget ydre og statelig holdning, og da han gik i en blå kappe, har man formodentlig deri troet at finde end flere grunde for en mistanke om, at han var en af disse officerer. Stiftamtmanden lod ham hente til sig ved politimesteren og underkastede ham et forhör, hvoraf der dog ikke kom noget ud. Lindström blev derfor også behandlet med

megen höflighed og hverken arresteret eller på nogen anden måde forulempet.

På denne måde gik det udover våren; medens Europa var spændt på at se udfaldet af de daværende politiske forviklinger, der på forskellige punkter af jordkloden truede med at fremkalde en almindelig krig, var man i Norge og navnlig i Kristiania stærkt optagen af sit forhold til naboen i Øst og den mulighed af et fredsbrud, hvorpå man troede at måtte være forberedt fra den kant. Der blev fremdeles arbejdet på at sætte fæstningerne i forsvarsstand, og skönt Martinau ikke var så heldig at få nærmere rede på detaljerne af de foranstaltninger, som nu bleve trufne, var han dog vidende om, at man sögte at sikre sig. I et brev af 30 April 1791 udkastede han endog, uden at anföre noget til stötte for en sådan påstand, den formening, at man måske med alle sine krigerske foranstaltninger tilsigtede et angreb på Sverige. Hvad han vidste, var i virkeligheden ikke andet, end at Haxthausen, der fremdeles var general-krigs-kommissær, stadig rejste frem og tilbage, at magasinerne pludselig vare blevne forsynede, og at der var kommet underhånds befalinger til alle chefer om at have sine regimenter fuldtfærdige til förste Maj.

Fra begyndelsen af Maj måned blive Martinaus breve og rapporter overmåde magre. Det er, som om han tiltrods for alle anstrængelser for at få fat på opsigtvækkende nyheder og udspionere, hvad der foregik i Norge, ikke har kommet over noget nyt, der kunde frembyde politisk interesse, og som en fölge deraf er der i de nærmest påfölgende måneder ikke meget i hans breve, som er værd at omtale. Hertil hörer aldeles ikke den smule efterretninger eller betragtninger fra politikens verden, som findes i dem. Det mest interessante er, hvad han fortæller om de kunstnere,

som i disse måneder besögte Kristiania,[1]) og af hvilke den mest bekendte var abbed Vogler, der har erhvervet et navn som komponist og orgelspiller og på denne tid var musikdirektör ved Stockholms opera. Martinau var ingen beundrer af Vogler som menneske og skildrer ham som en mand, der rigtignok med megen samvittighedsfuldhed overholdt alle sin religions forskrifter, men alligevel sögte erstatning for sin afholdenhed på fastedagene ved en stærk nydelse af vin, navnlig Champagne, idet han i almindelighed plejede at sætte tre flasker tillivs for hvert måltid.[2]) Da Vogler kom til Kristiania, troede han, at han ikke der kunde give mere end en enkelt koncert; men indtil 13 Maj havde han givet tre for sin egen regning og agtede endnu den påfölgende Tirsdag at give en fjerde, hvoraf indtægten skulde tilfalde de fattige. Til den koncert, som han gav den trettende, var der på programmet opfört *„den svenske melodi“*, hvormed Martinau antog, at abbeden mente en eller anden af den tids

[1]) Smlgn. H. J. Huitfeldts teaterhistorie, s. 143 flg.

[2]) Efter Martinaus breve af 7 og 14 Maj 1791 synes det, som om abbeden i Kristiania har holdt katolsk gudstjeneste i et værelse hos den tidligere omtalte Franskmand Pauly. Martinau fandt Voglers dobbelte optræden som ivrig katolsk gejstlig og orgelspiller meget besynderlig. I sit brev af 21 Maj kom han med den upassende witz, at abbeden havde pligter at opfylde som katolsk prest, der jo skal drikke for sin hele menighed. I et brev af 20 August s. å. omtaler M., at Vogler da var kommen tilbage og aldeles uventet havde vist sig i et selskab hos Haxthausen, hvor man havde været alt andet en glad over hans ankomst; han havde denne gang en medhjælper, ved navn Weber, en stor og svær mand, med sig. Da Vogler ikke havde tjent mange penge ved sit förste besög, er det ikke umuligt, at disse hans gentagne rejser, der udstraktes lige til Bergen, har havt andre öjemed, og at han har været en agent for Gustav III eller for paven. Efter det anförte brev af 7 Maj skulde det være general Mansbach, der havde opmuntret Vogler til at berejse Norge. Dagen efter skulde V. rejse til et glasverk, otte mile fra Kristiania, hvor der var nogle katolske Böhmere.

mest yndede svenske sange, som „*Gustafs skål*", „*Förgäfves i mörkret*" eller andre. Det var imidlertid en ganske anden, som Martinau fandt var valgt med liden omtanke og ikke gjorde den svenske smag nogen ære. I stedet for „*Jerikos belejring*" mente også Martinau, at abbeden burde givet sine norske tilhörere „*Frederikshalds belejring*", hvorved da også orgelspilleren ved et stærkt kanonskud kunde have forfærdet sit publikum over den helts fald, hvis efterfölgere de fremdeles frygtede. Herom vilde dog abbeden, da Martinau foreslog ham det, ikke höre tale, da han kun gav kirkekoncerter, hvor sådanne numere ikke vare på sin plads. Martinau blev stödt over dette afslag og svarede barsk, at en mand med abbedens talenter kunde göre a't, selv „belejringen af en sofa", tiltrækkende. Fra det öjeblik af var der i nogen tid et spændt forhold mellem Martinau og abbeden.

Opholdet i Kristiania var ikke meget indbringende for abbeden. Martinau anslog indtægten af hans tre förste koncerter til 800 rdl., men da Vogler rejste, fortalte han ham, at udbyttet ikke en gang havde været halvdelen af denne sum. Det koncertsögende publikum bestod næsten udelukkende af de höjere klasser, som indfandt sig ved sådanne underholdninger, fordi det var moderne. Af den bedre middelstand sögtes koncerterne kun i sjeldnere tilfælde og af den mindre dannede aldeles ikke, medmindre man af hensyn til dem slog prisen ned fra 48 til 8 skilling. Vogler rejste 18 Maj fra Kristiania til Göteborg og sagde da, at han ikke vilde optræde i det övrige Norge, forinden kongen rejste udenlands, da han også vilde få sin frihed. Martinau mente, at abbeden omgikkes med planer til at blive apostolisk vikar i Norge.

Samtidig med Vogler gæstedes også Kristiania af en repræsentant for en lavere kunstart, jonglören Alberti, der

allerede tidligere havde besøgt byen, og derhos havde broklægen „Herr von Fontenelle", som Martinau sammenstiller med jonglören, forkyndt sin ankomst. Endelig havde man grund til at vente et besög af den berömte luftskipper Blanchard, som allerede skulde være kommen til Göteborg. Norge kom formelig på moden, mente nu Martinau meget spydig; der var kun en eneste omstændighed, som var lidt kedelig for Normændene, at de og deres land altid var sidst i rækken, og at ingen rejste videre fra dem uden for at besöge Lapland og anlægge sin rigdom i rensdyrskind, eller, som abbeden måske kunde antages at mene, for der at vinde navnkundighed som Lappernes omvender. Denne spög kunde måske været berettiget i en Sydeuropæers mund, men aldeles ikke, når den kom fra en svensk mand, da Sverige fuldstændig befandt sig i det samme forhold til Lapperne som Norge.

Den rejse, som Vogler ventede, at Gustav III på denne tid vilde foretage, begyndte allerede få dage efter, at abbeden havde forladt Kristiania. Kongen afrejste 24 Maj tilsös fra Stockholm og drog over Rostock til Aachen, hvor han drömte om at sætte sig i spidsen for den store liga, der skulde knuse den franske revolution og genoprette det gamle kongedömme i dets fulde glans. Disse planer vare imidlertid uudförlige, og Gustav III forlod Aachen uden at have udrettet noget til fordel for det vaklende franske monarki. 3 August var han atter tilbage i Stockholm. I al denne tid var det roligt i Kristiania, og ialfald havde Martinau intet at berette om mistanken mod hans konge, om de sædvanlige rygter, der plejede at udbredes og finde tiltro hos det meget lettroende og villige publikum. Den eneste foranstaltning af nogen betydenhed, der omtaltes af Martinau, var indkaldelsen af en artillerilejr ved Frederikstad, som officielt angaves

kun at skulle være til troppernes indövning, hvorom dog mange troede, at den også skulde være til modvægt mod de svenske tropper, som antoges at være samlede på den anden side af grænsen. Der var også udbredt et rygte om, at man kunde vente et besög af kronprinsen, når lejren trådte sammen; det viste sig dog snart, at dette ikke havde været grundet. For övrigt var der flere ting, som tydede hen på, at man ikke i Norge omgikkes med krigsplaner; således bleve soldaterne hjempermitterede fjorten dage tidligere, end det ellers var brug. Sålænge Gustav III var i Aachen, var der jo heller ikke nogen påtrængende grund til at holde hæren samlet og kampfærdig.

En grund til, at Martinau i denne sommer var mindre skrivende, end han tidligere havde været, må sandsynligvis söges deri, at han var meget sygelig. Han lejede sig et landsted, en fjerding udenfor byen, hvor han kunde nyde den friske luft, drikke Spavand og filosofere over den lange rejse, som han snart, efter hvad hans höjre lunge varslede ham om, måtte være beredt på at göre. Så skrev han selv i et brev af 25 Juni 1791, og hvis han har kunnet vedligeholde den overlegenhed, hvormed han imödeså sit nærforestående endeligt, lige til det sidste, må han i dette punkt have havt adskillig lighed med sin konge. Men medens han således forberedte sig på döden, sysselsatte han sig også med sine jordiske anliggender. I det anförte brev skrev han således i en meget spögende tone om den agtelse, som han havde erhvervet sig i Kristiania, både som privatmand og offentlig funktionær. Hvad det förste punkt angik, da mente han, at denne var erhvervet derved, at han altid havde betalt med rede penge og af og til holdt middage. Som offentlig mand kunde han stötte sig til et reskript, der gav alle danske general-konsuler obersts rang og tillod dem at bære söofficers

uniform og porte d'épée. Dette var noget, hvorpå der lagdes megen vægt, da det gav stillingen en militær anseelse, som igen virkede tilbage på indehaveren, selv om denne forinden sin udnævnelse kun havde været handelsbetjent. Som et mærkeligt exempel anförte Martinau Peter Anker, som fra köbmand var bleven general-konsul i London og derpå general-major og kommandant i Trankebar, hvad han fremdeles var.[1] Dertil kom fremdeles, at man i Kristiania gik ud fra, at Martinau var en mand, som besad Gustav IIIs fulde tillid, hvilket gav hans post en diplomatisk anseelse, hvorpå han satte en overordentlig pris, medens han ialfald vilde give det udseende af, at livets övrige tillokkelser, som vin, spil og kvinder ikke havde havt nogen tiltrækningskraft for ham.

Fra udenverdenen kom der under denne rolige tilstand i Kristiania allehånde opsigtvækkende efterretninger. Man hörte om den franske konge-families flugt for at undgå demokratiets og national-forsamlingens tyranni; det fortaltes, at ligesom Monsieur og Madame vare komne lykkelig frem til Mons, befandt kongen og dronningen sig i sikkerhed i Brüssel, og imidlertid ventede man, at de næste efterretninger fra Paris vilde melde om et forfærdeligt blodbad. Ingen vidste rigtig, hvad man skulde tro, og man imödeså derfor med foröget længsel enhver ny ankommende post.

Under disse forhold fik man i Kristiania göre bekendtskab med en af forlöberne for den ström af franske emigranter, som snart skulde oversvömme Europa. Det var den forhenværende ambassadör og statsminister, grev de Saint Priest med sin gemalinde, som 27 Juni 1791 med et norsk skib ankom fra London. Greven var efter Martinaus beretning

---

[1]) Dette var dog ikke aldeles rigtigt. Se Ankers biografi i Historisk tidsskrift, förste række, I, s. 273 flg.

en mand på 60 år, temmelig stor; han lo ikke meget, men gav sig gærne en statsmands mine, hvilket ofte måtte opveje hans mangel på grundighed. Grevinden var mellem 30 og 35 år; begge gjorde indtrykket af at være meget agtværdige folk. Martinau fik af greven den nyeste vittighed fra Paris, som i høj grad tiltalte ham: „*Man skal göre alt for folket, intet ved folket.*" Det var deres hensigt at rejse fra Kristiania således, at de 8 Juli kunde være i Stockholm. Her vilde de nu oppebie kongens tilbagekomst og så fortsætte sin rejse til St. Petersburg. I Stockholm vilde de bo hos grevindens broder, grev Ludolf.

I den anden halvdel af Juli kom der igen for en kortere tid en liden smule uro i lejren, da man erfarede, at der i Köbenhavn var givet ordre til at udruste de tre linjeskibe, „Neptun" på 84 kanoner, „Fyen" på 74 og „Mars" på 64 kanoner. Det fortaltes derhos, at man snart igen vilde få höre om udrustningen af tre nye linjeskibe og fire fregater, hvorefter Danmark, når også de tidligere udrustede orlogsskibe medregnedes, i det hele vilde have en flåde i söen på ni linjeskibe og seks fregatter. Köbenhavns skrevne aviser fortalte, at denne udrustning var foranlediget ved et oprör i Sverige, hvorfor man allerede længe havde næret frygt, og som nu endelig skulde være kommet til udbrud. Det så jo også påfaldende ud, at regeringen i Köbenhavn udrustede så mange skibe, og derfor var det intet under, at man i en bevæget tid knyttede mange formodninger til en sådan foranstaltning. Det föltes overalt, at Europa var en vulkan, der hvert öjeblik kunde lade ödelæggelsen vælte frem, og derfor troede man også meget let, at udbrudet var nær forestående. Det kunde ligeså vel komme i Nord, som i Syd, og navnlig var Sverige et af de lande, hvor man kunde formode, at der var voldsomme begivenheder i an-

marsch. I selve landet var der megen misfornöjelse, og da den urolige konges planer mod naboriget ikke længere vare nogen hemmelighed, kunde man jo godt tænke sig, at han vilde aflede den indre gæring ved at åbne en erobringskrig. Martinau var heller ikke selv aldeles sikker på, hvad han under disse forhold skulde tro. Kongens hurtige hjemrejse fra Aachen gjorde det efter hans opfatning ganske sandsynligt, at der var kommet noget på, som gjorde hans nærværelse hjemme nödvendig.

Martinau måtte således allerede af hensyn til forholdene i hjemmet, hvor der muligvis kunde forestå vigtige begivenheder, være på sin post. Han troede imidlertid også, at stemningen i Kristiania atter var bleven mere revolutionær, og indberettede således i en rapport af 6 August 1791, at der blot udfordredes en ganske ubetydelig begivenhed for at fremkalde et formeligt oprör. Som bevis herpå fortalte han fölgende: En skomager havde mistet to skilling, og da han mistænkte en læregut for at have taget disse, stængte han denne ned i en kælder for på den måde at tvinge ham til at gå til bekendelse om tyveriet. Men gutten gav sig ikke så let. Han fik revet nogle stene ud af kældermuren og således dannet et hul, hvorigennem han stak hovedet ud og råbte til de forbigående om, at de måtte hjælpe ham. Folk strömmede til; man stormede ind i huset og greb skomageren, der skrålede som en besat. På hans skrig kom politiet til; men da folkemassen med bestemthed erklærede, at man skulde sætte gutten i frihed og arrestere skomageren, vovede politimesteren ikke at göre andet. Da mængden adskiltes, gav den först sin glæde tilkende over den indflydelse, folket på denne måde havde lagt for dagen. Martinau så heri et udtryk af „klubbokratiets“ magt, der var så stor, at ingen politimester mere var sikret mod at klynges op på en lygtepæl.

Efterat Gustav III var vendt tilbage til Sverige, toge rygterne om hans hensigter en ny vending. Det var ingen hemmelighed, at han fremdeles omgikkes med meget vidtrækkende planer til at optræde som forsvarsmand af de truede monarkiske grundsætninger og knuse den revolutionære tidsånd gennem en koalition, der var stærk nok til at sætte sin vilje igennem. Fra Köbenhavn kom der således stadig til Kristiania efterretninger om, at han meget snart agtede at foretage en ny udenlandsrejse med dette mål for öje. Snart hed det sig, at denne anden rejse skulde gælde St. Petersburg, snart, at han allerede var på vejen til dette sted, og snart, at han vilde stille sig i spidsen for et korps på 10,000 kosakker, 16,000 Hessere og 6000 Svensker for dermed at marschere mod Frankrige.

Men medens man således stadig hörte om, at hans planer for tiden nærmest vare rettede mod den franske revolution, havde dog den dansk-norske regering fremdeles betænkeligheder for, at Gustav III også tænkte på at benytte lejligheden til at kaste sig over Norge eller Danmark. Det fortaltes nemlig også, at der i Sverige blev truffet foranstaltninger, om hvilke man måtte antage, at de vare rettede imod disse riger, idet der byggedes nye kanonbåde på Venern, holdtes samlinger af de langs grænsen liggende regimenter, og at magasinerne forsynedes; skönt disse forholdsregler ganske vist kunde være beregnede udelukkende på forsvar, ligesom de tilsvarende, der tidligere vare trufne i Norge, var man dog også fra för i tiden af vant til, at den svenske konge kastede sine öjne mod Vest. Sådanne foranstaltninger vare derfor i Gustav IIIs tid langt mere mistænkelige, når de bleve trufne östenfor rigsgrænsen end vestenfor denne. De retfærdiggöre også — hvis de efterretninger, som man derom havde fået i Norge, virkelig vare sande — aldeles den frygt

for et muligt fredsbrud, som derved fremkaldtes hos de höjere norske embedsmænd, og som Martinau snart bemærkede. Efter hans rapporter blev også den i Frederiksværn stationerede roflotille fuldstændig udrustet, som man antog, for at sendes over til Frederikstad, hvorimod det ikke lykkedes ham at komme under vejr med, hvorvidt det påtænktes at indkalde regimenterne. Dog antog han, at ordrerne hertil vare tilstillede vedkommende chefer i al hemmelighed. Dette skulde efter Martinaus mening være afgörende beviser for den lave mistillid, hvormed man i Norge og Danmark betragtede hans konge, — en mistillid, der var så meget mere uforklarlig, som denne netop selv — efter hvad man fortalte i Kristiania — skulde have inviteret sig til fadder hos kronprinsen for det barn, hvis födsel var nær forestående. Alene et sådant rygte stod for Martinau som et aldeles overbevisende vidnesbyrd om renheden af hans hensigter.

Dog var man ikke i den grad optagen af Gustav IIIs virkelige eller foregivne planer, som Martinau enten selv troede eller i sine rapporter til hjemmet vilde give det udseende af. Ialfald havde både stiftamtmanden og andre höjere embedsmænd god tid til at more sig, og da Bernt Anker i September fik sin Ostindiefarer hjem, og denne lå ved Moss, inviterede han Moltke, Wessel, Haxthausen og Kaas ned til sit derværende jærnverk. Der var en del damer og forskellige af Kristianias yngre kavalerer med i selskabet, da det var bestemt, at der skulde danses. Man morede sig godt, og stiftamtmanden blev selv på Moss fra Lördag til Torsdag. Ingen synes at have tænkt på forretninger.[1])

Dette vilde imidlertid ikke Martinau tro. Han stod i den formening, at ligesom en del af selskabet allerede i

[1]) L. Daae, Af Johan von Bülows papirer, s. 73.

April havde været på Moss af ganske andre grunde, så måtte dette også nu være tilfældet. Såsnart han fik höre om, at et lignende möde igen forestod, gav han sig også ud på en rejse langs Kristianiafjorden for at se, hvad der foregik, og derpå indberette dette. Han kom derved også til Moss, hvor de nævnte gæster allerede havde opholdt sig i et par dage. Efter sin ankomst gjorde han visit på verket, blev af værten indbuden til at deltage i fornöjelserne og blev der så i to eller tre dage. Hvad der navnlig i hans öjne var meget mistænkeligt, var det, at også general Mansbach kom op fra Frederikshald, da dette for ham var et vidnesbyrd om, at der her var aftalt et möde. Da Martinau en gang var kommen på denne tro, lod han sig ikke bringe bort derfra. Allerede forinden sin afrejse fra Kristiania havde han samme dag, stiftamtmanden rejste til Moss, skrevet til Sverige, at de foranstaltninger, som bleve trufne i Norge, vare af en sådan beskaffenhed, at de fuldstændig kunde berettige den svenske regering til at forlange en forklaring derover i Köbenhavn og åbenlyst sætte sig i forsvarstilstand.

Efter sin ankomst til Strömstad, hvorhen han fortsatte rejsen fra Moss, skrev Martinau 26 September et længere brev til Gustav III, hvori det bl. a. ytres: „*Da jeg i Kristiania ikke kunde få rede på nogen ting, idet der måske kun er fire personer, som ere på det rene med regeringens virkelige hensigter, og da jeg imidlertid så, at der blev truffet forholdsregler, som måtte göre mig ængstelig, valgte jeg selv at rejse afsted for med egne öjne at se, hvad der foregik på Moss, hvor alle höjere embedsmænd, såvel civile, som militære, vare forsamlede for at træffe aftale om, hvad öjeblikket krævede. Til min store forbauselse blev jeg meget vel modtagen og tilbragte der tre dage. Jeg sluttede mig fornemlig til general Mansbach, som der*

kom frem med hele sit politiske kram: at man vidste, at kongen af Sverige, et ligeså omfattende, som foretagsomt geni, tænkte på at tage hævn, at hans frygtelige flåde og hans nu krigsvante hær vare meget skikkede til at udföre en plan, som en gang skulde være undsluppen denne suveræn, hvorefter Glommens bred var den naturlige grænse mellem de tvende riger. Derved vilde mellem andre smukke besiddelser kongen af Sverige også blive herre over Röros, fæstningerne Frederikstad og Frederikshald m. m. Uden at ville fæste sig ved disse ting, som endnu kun tilhörte tankens verden, vidste man med sikkerhed, at der i Venersborg bagtes bröd til hæren, at regimenterne havde ordre til at holde sig marschfærdige, at man byggede nye, ikke dybtgående kanonbåde, at der på Ekholmen i Venern ophobedes en stor mængde skibstömmer for over 100,000 rdl., at man udsögte alle brugbare eketræer, som fandtes i riget, at der i dette år ved Stockholm afholdtes en extraordinær lejrsamling, at man tænkte på at flytte en stærk afdeling af roflotillen til Marstrand, hvilken derfra kunde foretage strejftog ind i de norske farvande, at den store og den lille flåde kun vare halvt desarmerede, at magasinerne fra den sidste krig endnu existerede, og endelig, — at alle disse hensyn måtte fremkalde en grundet mistanke og tvinge til at tage sikkerheds-foranstaltninger, ved at forstærke antallet af tropper i denne sydlige, mest udsatte del af landet, ved at trække sammen de to hvervede regimenter, det söndenfjeldske og det nordenfjeldske, at istandsætte varderne (et slags signaler med at optænde ild fra höjde til höjde over hele landet for at varsle en fiendes ankomst), at sörge for Frederikshalds sikkerhed imod en overrumpling ved at hente fra Frederiksværn en skytpram på atten kanoner af svært kaliber for at lægge denne ved

den svageste tilgang, og to chebeker, hvormed man kunde gå ud på undersögelser. Dette er en rigtig gengivelse af indholdet af min samtale med denne general, hvis senere gentagelser overbeviste mig om, at han havde sagt alt og nu var udtömt. Jeg har senere erfaret, at den omtalte pram på 18 kanoner er forulykket, da den for nogle dage siden skulde gå over fra Frederiksværn, uden at man endnu har hört det mindste derom, og at også den ene af chebekerne er sunken; alene mandskabet er reddet, alt det övrige er gået tilbunds. Denne expedition er altså ligeså uheldig, som den i 1788 var på den samme kant. Fra Moss rejste jeg til Frederikstad og Frederikshald, hvor jeg fandt alverden aldeles forbauset over det, som foregår: at det dog er skrækkeligt, at kongen af Sverige ikke kan lade dem være i ro, og at de således ere tvungne til bestandig at være på sin post. Jeg har forsögt at overbevise dem om det modsatte, og at det lille, hvorover de vare opskræmte, sigtede på Frankrige, idet det gjaldt den store koalition, hvoraf de selv skulde være medlemmer, hvis den kom istand. Disse mine forsikringer have beroliget dem en smule; men fremfor alt bidrog hertil den med sidste kurer modtagne efterretning om, at de svenske regimenter, som under påskud af mönstringer skulde samles 18 September, havde fået kontraordre om, at de endog skulde være fritagne for kirkeparaden. Da Strömstad lå så nær, rejste jeg også hid, for at se, hvorledes man her tog forholdene. Min ankomst blev, som et dårligt varsel, bekendt over den hele by i mindre end fem minuter: jeg havde et helt hof omkring mig af nysgærrige: borgermesteren, brænderiforstanderen, tolderen, to koffardiskippere, kronofogden og apotekeren. Man var meget betænkelig over naboernes truende forberedelser. Jeg foreholdt

dem, at dette var en utidig frygt, som tog vindmöller for hære; det var kun en frugt af den sædvanlige danske underfundighed for at göre os forhadte hos det menige folk i Norge. Man har forsikret mig, at man da vidste med sikkerhed, at der i nærheden af Frederikstad byggedes et bassin eller en havn for deri at stationere en flotille."

Således har Martinau fremstillet sagen, og general Mansbach må efter dette have udtalt sig temmelig ligefrem om, at man ikke var uden betænkeligheder over den holdning, som hans konge indtog, og at dette måtte foranledige rustninger i Norge. Da det ikke kan antages, at Martinau skulde have indladt sig på at opdigte noget, der ikke var sandhed, må man gå ud fra, at der er faldt ord, som af ham kunde udlægges på denne måde. Han må også selv på sin videre rejse eller efter sin tilbagekomst til Kristiania have beklaget sig over de foranstaltninger, hvorom han var bleven underrettet på Moss, og sagen vakte derigennem en temmelig stor opsigt. Der kom endog rygter derom lige til Köbenhavn, hvor man i regeringskredsene troede, at Moltke, Mansbach eller en anden af de på Moss tilstedeværende gæster havde behandlet Martinau på en uforsigtig måde, og da Moltke herom fik underretning, fik han det straks meget travlt med at fralægge sig alt sådant. I et langt brev til Bülow, dateret 22 Oktober 1791, fremstillede han det forefaldne for denne, men benegtede med bestemthed, at der var gjort noget, som kunde krænke Martinau eller give anledning til, at denne fattede grundet mistanke. Navnlig var han bestemt på at fralægge Mansbaeh alt sådant, og han kan derfor ikke have havt nogen tanke om, at denne havde været uforsigtig. Derimod troede Moltke, at Martinau havde talt med de tilstedeværende yngre officerer af jægerne eller dragonerne, og at disse havde fundet en fornöjelse i at foröge den frygt

eller mistanke, som de havde mærket, at Martinau en gang havde fattet. Moltke havde også mærket, at denne var bleven mere urolig, end han allerede var i forvejen, da der kom breve fra Frederikstad til Mansbach og ham selv om transporter og friskyds.[1])

Imidlertid havde Martinaus beretninger til Sverige også gjort sin virkning. Efterat Gustav IIIs anden udenlandsrejse i dette år var bleven opgiven af forskellige hensyn, havde han så meget bedre anledning til at beskæftige sig med mere nærliggende spörgsmål, og her var da fremdeles Norges erhvervelse et af de vigtigste. Derfor var det også for ham af ikke ringe betydning, om han kunde fremstille forholdet, som om han var den angrebne eller den, som altid truedes af en urolig nabos erobrings-lyster. Han greb derfor straks Martinaus oplysninger med glæde og sendte först kaptejn Adlersparre som kurer til Norge for at få nærmere rede på forholdet. Dennes ankomst vakte megen opsigt i Kristiania, da man let kunde forstå, at valget af en sådan person til kurer måtte være foranlediget af vægtige hensyn. Martinau gjorde Adlersparre bekendt med forskellige af byens förste mænd, og det synes endog, som om denne siden så berömte mand har været indbuden i enkelte selskaber under sit korte ophold i Kristiania. Ialfald var han i to middagsselskaber hos Martinau. I det förste af disse udbragte værten en skål for sin gæsts lykkelige ankomst. Da det imidlertid ansåes for sikkert, at dennes besög skyldtes alt andet end venskabelige hensigter, blev dette lagt general-konsulen til last. I det andet selskab skulde han på samme måde drikke på Adlersparres lykkelige afrejse; men da tjeneren skulde byde pokalen omkring, leverede han den först til stiftamt-

[1]) L. Daae, Af von Bülows papirer, s. 72–77.

manden, medens det efter almindelig skik og brug var værten, som skulde drikke först. Således kom nu Moltke til at drikke först for Adlersparres heldige hjemrejse.

Adlersparre medbragte til Martinau en ordre fra kongen om, at han skulde forlange forklaring af hensigten med de krigerske foranstaltninger, som nu bleve trufne i Norge, — en for Martinau meget kærkommen ordre, idet han derved fik den altid eftertragtede anledning til at optræde som diplomat.

Iflg. denne kongens befaling skrev Martinau straks et brev til stiftamtmanden, hvori han udtalte sin bekymring over de fiendtlige forberedelser, som bleve trufne fra norsk side, da han måtte tro, at disse vare rettede mod hans fædreland; stiftamtmanden kunde derfor ikke med billighed fortænke ham i, at han sögte oplysninger herom, da ellers hans overordnede kunde bebrejde ham, at han havde undladt at opfylde sin pligt. Som konsul, altså udelukkende anerkendt som handelsagent, var Martinau ikke berettiget til at forlange nogen oplysning af denne art, og selv om han havde indehavt en diplomatisk post, vilde han ialfald ikke havt formel adgang til at henvende sig til andre end udenrigsministeriet. Dette må han selv have vidst så godt som nogen anden, og det er af den grund ikke urimeligt, at han ikke alene har været forberedt på at blive afvist, men at han endog har ventet og önsket det.

For stiftamtmanden var der ikke vel noget andet at göre end at negte enhver forklaring. Der kunde blot være tvivl om måden, hvorpå en sådan afvisning helst burde foregå, mundtlig eller skriftlig. Moltke valgte det sidste, måske tildels af hensynet til, at han kunde komme med nogle politiske deklamationer og skrive en diplomatisk note. Hans svar var også affattet i en tone, der tydelig viste sig at være ne efterligning af den diplomatiske eleganse i stilen.

Faktiske oplysninger indeholdt det ikke, derimod en del lovtaler over den dansk-norske regerings politiske klogskab. Imidlertid vandt han ikke bifald hos denne. Grev Bernstorf lod ham vide, at han helst burde have afholdt sig fra at give Martinau svar, og Bülow, som igen var tolk for kronprinsens meninger, syntes også, at der var vist Martinau for megen ære.[1])

Martinaus brev var skrevet 4 Oktober og Moltkes den fölgende dag. Adlersparre forblev efter dette i Kristiania til den syvende om aftenen. Han havde tænkt på at göre en rejse langs Kristianiafjordens vestlige bred lige til Frederiksværn for at undersöge, hvad her foregik; men på Martinaus forestillinger frafaldt han denne plan, da en sådan rejse, hvis den skulde göre nytte, vilde kræve forholdsvis megen tid.[2]) Han rejste nu i det sted langs den östlige bred over Moss, Frederikstad og Frederikshald. Til det sidste sted fik han endog af Haxthausen et anbefalingsbrev til general Mansbach, hvori denne anmodedes om at lade ham bese den hele fæstning, for, som Martinau formodede, derigennem at lade Svenskerne få vide, hvor vel rustet man var, og på den måde bidrage til at forhindre alle fiendtlige skridt fra deres side. Han troede nemlig, at de norske embedsmænd, såvel civile, som militære, havde meget imod en krig i denne

---

[1]) Såvel Moltkes som Martinaus brev er trykt hos L. Daae, Af Johan von Bülows papirer, s. 69—74, efter udaterede afskrifter. Mellem Martinaus rapporter i udenrigs-ministeriets arkiv findes begge i en fra den trykte lidt afvigende form; i texten er fulgt den i disse afskrifter angivne datering.

[2]) Som påskud for en sådan rejse skulde man have anvendt den svenske konges behov af transportskibe for sin expedition til Ostende, når han rykkede mod Frankrige. Martinau lod også, som om han havde i kommission at skaffe sådanne, og satte sig i den anledning i forbindelse med en mægler, men det blev denne forbudt at befatte sig dermed.

vinter og helst vilde have den forebygget. Martinaus opfatning af de tanker, som bevægede Haxthausen til at vise den svenske udsending en sådan opmærksomhed, kan i dette tilfælde nok have været grundet.

I den nærmest påfölgende tid var det atter forholdsvis roligt i Kristiania. Det hed sig, at man havde grund til at være mere betrygget for fiendtlige forholdsregler fra den svenske konges side. Martinau troede dog at bemærke, at embedsstanden endnu ikke aldeles havde fattet tillid, da han vedblev at mærke en vis tilbageholdenhed fra dens side. Men til gengæld troede han at bemærke, at byens borgere viste sig så meget mere imödekommende. Fölgende træk, som han fortæller i et brev af 22 Oktober 1791, kan i denne henseende være ganske betegnende, endskönt det, hvis det har været enestående, ikke har havt den betydning, som Martinau vilde lægge deri.

En köbmand i Kristiania, ved navn Dybwad — eller som Martinau skriver det i overensstemmelse med den simplere östlandske udtale: Dybward — gav 19 Oktober et selskab, hvori ingen embedsmænd deltoge, men hvor derimod Martinau var indbuden. Samtalen drejede sig her for det meste om Sveriges sidste krig med Rusland, der fremkaldte mange lovtaler fra de tilstedeværende gæster. Kongen af Sveriges store planer omtaltes med megen anerkendelse, og man var enig om, at de ufejlbarlig vilde være blevne kronede med held, hvis ikke opröret i Finland var kommet imellem. Man roste meget de svenske troppers tapperhed og kongens personlighed, der fremdeles tvang Sveriges naboer til at „barrikadere sig“ imod det. Man var i den grad begejstret, at værten råbte, at det var nödvendigt at drikke den svenske konges skål. Imidlertid betænkte han sig först og sagde, at forinden måtte man vel drikke for sin egen konge. Dette

skede da også; men Martinau påstod, at han var den eneste, som derved viste nogen ærbödighed for Kristian VII. Så kom turen til Gustav III, hvis skål blev drukken under stor larm. Martinau troede at se grunden til disse Dybwads svenske sympatier i en påvirkning af hans svenske svigerdatter. Hans sön skulde nemlig fire år tidligere på grund af nogle streger, som han havde begået i ungdommeligt letsind, have forladt Kristiania og rejst til Stockholm. Han havde i nogen tid været skriver hos ambassadören Sprengtporten og havde derefter ægtet en smuk ung dame, *„plus spirituelle que lui.“* Med hende aflagde han om sommeren 1791 et besög i hjemmet, hvor svigerdatteren aldeles vandt den gamle Dybwad. Denne havde allerede för havt sympatier for Gustav III, som nu vandt end mere i styrke.

Idet Martinau således troede at se det egentlige borgerskab indtage en mere venskabelig holdning imod ham, måtte dette være ham en erstatning for den udsigt, som til samme tid syntes at vise sig til, at han efter sin sidste henvendelse til stiftamtmanden skulde blive afspærret fra al omgang på samme måde, som i 1788. For en mand, der var så glad i selskaber, som Martinau, var dette meget pinligt. Da han fik höre om, at stiftamtmanden havde fået en reprimande for sit svar, fortolkede han nemlig dette, som om det gjaldt den venlighed, som denne embedsmand og general Haxthausen overhovedet havde vist ham, og troede, at det nu var eller vilde blive dem forbudt at befatte sig mere med ham. Så galt var det dog ikke denne gang, og Martinau havde aldeles forregnet sig i sine formodninger. Når han derfor troede, at han for fremtiden ikke vilde have anden omgang end *„borgere af anden klasse“*, var hans frygt ganske ugrundet.

I midten af Oktober kom Martinau i en liden brevveks-

ling med general Mansbach. Der var formodentlig, da han på tilbagerejsen fra Strömstad passerede gennem Frederikshald, opstået en eller anden misforståelse, om hvis natur han for övrigt ikke nærmere oplyser noget. Han må formodentlig være bleven betragtet som spion og af den grund have seet sig nödsaget til hurtigst muligt at fjærne sig fra Frederikstens nærhed, uden endog at få tid til at tage afsked med generalen. Efterat Adlersparre bagefter havde været på Frederikshald, benyttede imidlertid Martinau anledningen til at takke for den velvilje, som var vist denne, og tillige göre undskyldning for sin egen hurtige afrejse. Generalen forhastede sig ikke med at svare. Martinaus brev var skrevet 15 Oktober, svaret först ti dage senere. Det var höfligt og tillige overlegent. Mansbach beklagede, at han ikke havde fået anledning til at sige Martinau farvel, men tilföjede, at man ikke nærede nogen frygt for de svenske rustninger; dertil var man selv altfor godt forberedt, selv om der virkelig skulde være nogen fare for et brud. Han antog også, at en så indsigtsfuld officer som Adlersparre med lethed måtte have overbevist sig om, at de foranstaltninger, som bleve trufne, udelukkende sigtede til at sætte grænsen i en respektabel forsvarstilstand og således sikre nationens og statens rolighed; man havde derved kun havt den gamle regel for öje, at forberede sig på krigen for at sikre freden. Det var imidlertid kun et nyt bevis på den svenske konges klogskab, at han således uden videre ligefrem sendte en mand af faget til Norge for på stedet selv at undersöge, hvad der foregik. Adlersparre var en mand af fortjeneste og af stor personlig elskværdighed, hvem Mansbach for sit vedkommende var glad over at have kunnet vise höflighed.

Mansbach havde ved denne lejlighed unegtelig spillet sine kort med större behændighed end Moltke; men så var

der heller ikke noget i vejen for, at han indlod sig på at besvare en forespörgsel fra Martinau i den form, hvori denne var affattet. Det var ingen diplomatisk henvendelse, der stillede truende muligheder i udsigt, — kun en venskabelig beklagelse over ikke at have kunnet iagttage alle höflighedens regler. Generalen var derfor aldeles berettiget til at svare, men havde tillige opfordring til at benytte lejligheden til at give Martinau et vink om, at han havde god rede på den mistanke, som han og hans konge nærede, og underrette ham om, at man ikke var bange.

Hvilken fremstilling Adlersparre efter sin hjemkomst gav Gustav III af forholdene i Norge vides ikke. Uagtet en sådan, om den overhovedet er afgivet skriftlig, godt kan skjule sig i den store masse af kongens efterladte private arkiv, er det dog måske vel så sandsynligt, at han kun har givet kongen et mundtligt referat af sine iagttagelser på rejsen til og fra Kristiania. Det kan antages som muligt, at udbyttet af disse har været af den beskaffenhed, at han frårådede et angreb, og at Gustav III af den grund for det förste opgav dette. På en tid, da hans store hovedformål var at forene alle Europas monarker til et stort korstog for de principer, hvorpå deres egen magt hvilede, var det ikke rådeligt for ham at kaste sig ind i et mindre foretagende, når han derved vilde möde på så store hindringer, at det ialfald kunde kræve flere år, forinden han nåede sit mål. En sådan betragtningsmåde kan i det mindste på dette tidspunkt have bragt ham til at holde sig tilbage, og hvor meget han end kunde have önsket at finde et påskud til angreb i de norske forsvars-rustninger, var han ikke så hidsig, at han overså den dermed forbundne risiko. I denne henseende var han ikke bedre stillet end för, uagtet han netop nu (24 Oktober 1791) havde afsluttet en defensiv allianse-

raktat med sin gamle fiende, kejserinden af Rusland. Der gik imidlertid rygter om, at angrebet på Norge skulde ske, når våren kom.

Denne Gustav IIIs i en vis grad forandrede holdning kan også tildels forklare det omslag, der efter Oktober måned foregik med Martinau. Fra nu af var der ikke mere tale i hans rapporter om forsvars- eller angrebs-rustninger. I det sted dvælede han atter igen mest ved stemningen i Kristiania, som om han vilde udfinde ethvert træk, der syntes at være gunstigt for hans fædrelands interesser. Selskabet hos köbmand Dybwad er allerede omtalt i det foregående. I November skrev han hjem, at Kristianias håndverkere vare misfornöjede over en nylig udfærdiget kongelig bestemmelse, hvorefter for fremtiden alle beklædnings- og udrustnings-genstande, der behövedes ved den norske hær, skulde tages fra København. Samtidig fortalte han om et oprör mellem tugthusfangerne, som dog var bleven kuet, forinden det havde lykkets forbryderne at slippe ud af fangslet; han fandt det nödvendigt at tilföje, at publikum ikke havde taget nogen del deri. Martinau havde på samme tid troet at fortælle fra København om den hengivenhed, man viste for prinsesse Louise Augusta, og den uvilje, som herskede mod den hessiske familie, hvori han så et bevis for, hvad der var sagt, at Danmark vilde få det förste stöd af den fra Frankrige udgående elektriske gnist. Sandsynligvis har han troet, at dette stöd vilde forplante sig videre til Norge og der foranledige begivenheder, som kunde påskynde erobringen. Men da vidste han ikke, at Gustav III nu mindre end nogensinde var tilböjelig til at lade sig hjælpe af en bevægelse, som var en affödning af den franske revolution. Netop i denne höst traf han selv i sin egen hovedstad bestemmelser, der vidnede om hans frygt for den revolutionære smitte. Så

meget mindre rimeligt var det, at han skulde have villet støtte noget sådant parti i sit nærmeste naboland.

På denne måde blev der for det förste ikke mere anledning til at arbejde for en rejsning i Norge, om også en sådan havde været mulig, og imidlertid nærmede Gustav IIIs regering sig imod enden. 16 Marts 1792 rammedes han af Anckarströms kugle, og 29 Marts döde han. Hvis det havde været hans hensigt at benytte den kommende vår til et angreb på Norge, blev denne plan nu aldrig udfört. Martinau overlevede heller ikke længe sin konge. Hans sygelighed var i löbet af den sidste vinter stadig tiltaget. Selv gjorde han sig ingen skuffelser, men var aldeles på det rene med, at han ikke havde lang tid tilbage. Dog kæmpede han kraftig imod sygdommen. En rapport, som hans tidligere omtalte sekretær, Karl Bromell, sendte til statssekretær Franc 18 Februar 1792, kort tid efter at være vendt tilbage fra et besög i Sverige, giver en mörk skildring af hans tilstand, der efter lægernes udsagn ikke levnede håb om, at Martinau kunde leve mere end to eller tre måneder. Hans svoger, major Peyron, der også ved underretningen om Martinaus sygdom var kommen til Kristiania, skal ligeledes have fundet symptomerne meget faretruende. Bromell, der hidtil, som det synes, kun havde været antagen privat af Martinau, benyttede anledningen til at anbefale sig selv til at få kongelig ansættelse som sekretær ved konsulatet, formodentlig i det håb, at han så kunde blive konstitueret i embedet, når Martinau döde. Han havde selv omtalt for denne sine forhåbninger om at få den ansögte udnævnelse og derved regnet på sin forbindelse med en mand som statssekretær Franc. Martinau syntes ikke at ynde denne udsigt. Han selv skrev til Franc og frarådede at give Bromell den ansögte udnævnelse, da denne var en drukkenbolt og forgældet spiller. At

denne beskyldning var sand, er i det mindste for en del sikkert. Akershus stiftamtmands kopiböger for disse år indeholde flere oplysninger om Bromells mislige stilling i den tid, da han var i Kristiania, og de ubehageligheder, som han der skaffede sin principal.

Martinaus sidste rapport er dateret 24 Marts 1792. De fölgende ere alle skrevne af Bromell. Gustav IIIs voldsomme död gjorde et meget stærkt indtryk på den allerede forud dödssyge mand og bidrog måske meget til at fremskynde hans afgang fra dette liv. I den fölgende tid blev hans tilstand stadig forværret; dog havde han endnu 21 April så megen kraft tilbage, at han kunde underskrive eden til den nye konge. Fire timer efter, at denne samme dag var afsendt med posten, var han et lig. Bromell sendte öjeblikkelig en kurer afsted for at indhente posten og medgive denne en kort beretning om general-konsulens död.

Dermed var det svenske konsulat i Norge ophört for aldrig mere at blive genoprettet. Det skyldtes udelukkende Gustav IIIs personlige planer om at annektere det land, hvor det fik sit sæde. De forandrede forhold efter hans död gjorde det aldeles overflödigt, og skönt tanken om at erhverve Norge heller ikke i den fölgende tid var fremmed for den svenske regering, blev dog aldrig dette middel oftere anvendt.

Vi skulle endnu omtale et lidet efterspil til Gustav IIIs agitationer i Norge. I det foregående er omtalt en svensk major, ved navn Bordieu, som om hösten 1791 opholdt sig i Kristiania og derfra afrejste eller foregav at afrejse til Amerika. Ved Nytårstid 1792 var han vendt tilbage til Norge og opholdt sig da, ifölge Martinaus rapport af 14 Januar, på Magnor. Derfra rejste han imidlertid ikke hjem til Sverige, men synes i længere tid at have opholdt sig i de norske grænsedistrikter. Endnu i August 1792 opholdt

han sig forklædt på Frederikshald, hvor han for byfoged Klöcker udgav sig for en fuldmægtig hos en häradshöfding i Vermeland. Hans udseende og forskellige andre omstændigheder vakte imidlertid Klöckers opmærksomhed, og da denne ved undersögelse i hans bolig havde fundet et svensk ordensbånd, opfordrede han ham til at navngive sig. Bordieu nævnte da sit navn og sin stilling som major i den svenske marine, viste sin svenske orden og den franske *pour le mérite militaire* og viste ham derhos et brev fra Armfelt af 4de Juli, hvori denne underrettede ham om, at han kunde få ansættelse som major i russisk tjeneste, når han meldte sig hos baron Stedingk i St. Petersburg, da alt var ordnet med den russiske minister, grev Stackelberg. Som grund til sin forklædning anförte han, at han var rejst hjemmefra, fordi tilstanden der var bleven ham uudholdelig, og at han havde forklædt sig for at undgå den opsigt, som han ellers vilde vække; nu var det hans hensigt at gå til Holland med förste skibslejlighed. Ellers fortalte Bordieu, at han i 1790 havde opholdt sig 6—7 uger i Kristiania. Klöcker troede ham dog ikke rigtig, og for bedre at kunne holde öje med ham indböd han ham til middag. Bordieu var en interessant gæst for Frederikshalds byfoged: „*som mignon af den afdöde konge vidste han at fortælle alt; han var en sand fiende af hertug-regenten.*“ Dermed forsvinder det sidste spor af Bordieu på norsk grund, uden at det kan sees, hvorvidt han var der for at undgå kreditorer eller for at virke som politisk agitator. Måske har han forenet begge dele, ligesom Manderfelt.[1])

---

[1]) Brev fra byfoged Klöcker til stiftamtmand Moltke, dateret Frederikshald 12 August 1792, efter en afskrift mellem D. N. Bechs samlinger i rigsarkivet.

Med Gustav IIIs död og general-konsulatets ophævelse afsluttedes et afsnit i de svenske agitationers historie. Det havde varet i tyve år, og der var i löbet af disse sat mange og höjst forskellige kræfter i bevægelse. Der havde været knyttet mange dristige forhåbninger til, hvad fremtiden kunde bringe for en forening af den skandinaviske halvös riger under ét scepter. Agitationen var begyndt i en meget bevæget tid, den fandt ligeledes sin forelöbige afslutning i et tidsrum, der var mere fuldt af gæringsstof end noget andet i Europas nyere historie, og der havde ialfald til enkelte tider i denne lange periode gået en urolig bevægelse gennem forskellige lag af det norske samfund, der ialfald kunde gjort det muligt at rokke folkets gamle lojalitet mod det oldenburgske kongehus og den forening, der, hvor unaturlig den end var fra et geografisk synspunkt, havde vokset sig fast i alles bevidsthed og knyttede de tvende folk sammen med stærke bånd. Herfor havde Gustav III aldeles intet öje, og når hans planer mislykkedes, er den förste grund hertil at söge i hans misforståelse af Norges stilling til Danmark. Vilde han have benyttet sig af Normændenes uvilje over enkelte regerings-foranstaltninger og af deres uafhængigheds-stræben, måtte han have anvendt andre midler. Da revolutions-ånden også syntes at vifte hen over de norske fjelde, kunde måske tiden for en indgriben fra svensk side have været forhånden; men da vare den svenske konges hænder bundne af andre hensyn.

De her benyttede nye kilder tillade ikke at trænge aldeles ind i de norske forhold og stemninger under revolutionstiden, uagtet de for öjeblikket vistnok må ansees for de bedste, hvortil der er adgang — ved siden af hvad der er offentliggjort af Frederik Moltkes brevveksling i den her oftere påberåbte samling af Bülows papirer, som i 1864 blev

udgiven af L. Daae. Som alle dokumenter af denne art, må også de indberetninger, som Gustav III modtog fra sine agenter i Norge, benyttes med tvivl og — hvor det er muligt — med kritik. Hvad der er sandhed, og hvad der skriver sig fra meddelerens fantasi eller lyst til at behage sin konge, lader sig ikke i alle tilfælde afgöre. Gustav IIIs dybt indgroede had mod Danmarks regering og folk var for ham en stor fristelse til at tage alt for godt, som berettedes om gæring og uro i Norge. Hans hemmelige og officielle udsendinge kendte hans svaghed i denne retning, og da de selv vare slagne af en lignende blindhed, som den, hvorunder kongen led, var det så meget naturligere, at de så alt i det for Sverige gunstigste lys.

Hovedinteressen ved den her meddelte udförlige fremstilling af et enkelt afsnit af de svenske agitationer i Norge knytter sig nærmest til, hvad deraf kan udledes til belysning af vore indre forhold. Agitationerne selv bleve fuldstændig resultatlöse og glemtes under kommende tiders omvæltninger og vigtige begivenheder. Men dog havde der samtidig slået en bölge af tidens store ström ind over vore skær. Kun er det skade, at de foreliggende materialier ikke tillade at bedömme dennes styrke i dens fulde omfang, og navnlig er det ikke muligt at afgöre, hvor meget der endnu stod tilbage, forinden man under medhjælp af gunstige omstændigheder kunde have skredet fra tale til handling, — eller med andre ord, hvorledes det norske folk vilde være optrådt, hvis foreningen med Danmark var bleven sprængt fem og tyve år, forinden den virkelig oplöstes.

I visse henseender er der en stor lighed mellem 1814 og årene 1788—1790; de dannede klasser i Norge vare da allerede tildels fortrolige med tanken på, at deres fædreland kunde få en anden plads i staternes række, end det for

öjeblikket indtog. Det er mærkeligt at se norske köbmænd og brugsejere på egen hånd optræde som underhandlere med den svenske konges fortroligste ven og derunder fremsætte aldeles republikanske anskuelser. Et sådant træk er, i forbindelse med, hvad der ellers lejlighedsvis höres om tilstanden i Norge, meget betegnende. Det viser, at man i flere henseender var kommen meget vidt. Alligevel må det ansees som givet, at der endnu stod meget tilbage, forinden hele den dannede almenhed kunde siges at have tilegnet sig den politiske oplysning og indsigt, som var nödvendig for at kunne bruge friheden, om denne pludselig var bleven skænket vort fædreland, og at således også de fölgende år indtil 1814 have havt sin store betydning for udviklingen af vort folks politiske modenhed. Denne var endnu ved udbrudet af den franske revolution ikke kommen udover den förste begyndelse, og hvor levende end enkelte fölte sit fædrelands mangel på politisk frihed, var der fremdeles meget tilbage at lære, forinden der kunde skrides til handling med håb om et heldigt udfald. Dermed er imidlertid ikke udelukket muligheden af, at også de förste revolutionsår kunde have seet mærkelige ting foregå i Norge. Men det er da tillige sandsynligt, at en revolutionær bevægelse her kun vilde have ledet til at kaste landet viljelöst i Sveriges udstrakte arme. Det norske folk havde endnu ikke gennemgået seks sådanne år som de fra 1807 til 1813, og det savnede de fremragende mænd, som i 1814 förte dets sag. Begge dele ere af megen vægt. De mænd, som i 1789 og de fölgende år talte om frihed og forening med Sverige, vare neppe handlingens mænd. Forsåvidt de senere ere fremtrådte i historien, göre de ikke noget sådant indtryk. De vilde snart have givet efter, hvis det var kommet til alvor, og folket havde i dette tilfælde ikke kunnet stötte dem. En rejsning vilde derfor på denne tid

neppe have ledet til den fuldstændige nationale genfödelse, men snarere til det modsatte ved uden politiske eller nationale garantier at fremkalde en forening af Normændene med et andet folk, i hvilket de kunde gå op med en ganske anden lethed end i det danske, og fra hvis side der under de daværende forhold utvivlsomt snart vilde været gjort forsög på at fremkalde en sammensmeltning.

ANTIK RETSOPFATTELSE

AF

J. C. KROGH.

Vore Forfædre gik i den polytheistiske Tid ud fra, at Lov og Ret havde sin Oprindelse fra Guderne, men da Guderne selv vare Repræsentanter for en almindelig Orden, en Sammenhæng i Tilværelsen, eller denne Verdensorden, og dens egentlige Repræsentant, Skjebnen, underordnede, saa blev det denne Sammenhæng i den da gjeldende schematiske Opfattelse, som paa det omhandlede Trin af den menneskelige Udvikling i sidste Instants blev den egentlige Souverain. (Se min Afhandling „Om Tallets Rolle i gammel Tid" Hist. Tidsskr. IV. 279—280).

Den enkelte Retssætning har derfor sin Hjemmel dels i den enkelte Guds personlige Villie og dels i den almindelige Verdensnødvendighed, som behersker baade Guder og Mennesker. Forsaavidt Retssætningerne have den sidste Art af Hjemmel, ere de ubønhørlige som Skjebnen selv; forsaavidt de derimod have sin Grund i den enkelte Guds personlige Villie, kunne de modificeres af ham. Den gamle Ret gjør et Indtryk af Vilkaarlighed; thi den er ikke udledet af Tingenes Natur. Den existerede, fordi Guderne, tildels tvungne af den stærkere Skjebne, tildels fordi de selv vilde det, fordrede dens Overholdelse, og disse Guder vare meget vilkaarlige Væsener, som kun indtil en vis Grad tog Hensyn

til Retfærdighed og Billighed; de opstillede de Fordringer, som laa i deres specielle Natur, og disse Fordringer opfyldtes, ikke saameget fordi man troede paa den guddommelige Godhed, Visdom eller Velvillie, som fordi man frygtede Magten. Men ligesom Guderne vare hvad vi vilde kalde personligt anlagte, saaledes optraadte de heller ikke mod Menneskets personlige Tilbøieligheder, uden forsaavidt en saadan Optræden af en eller anden Grund konvenerede dem. Ligesom det var Gudernes Magt, som var deres Ret, saaledes var ogsaa Menneskets Magt dets Ret overalt hvor det ikke kom i Strid med de det overlegne guddommelige Magter. Der var ikke den skarpe Forskjel, som der nu er mellem Menneske og Gud; tvertimod, begge vare Væsener af samme Art, og Forskjellen var kun, at Guderne vare begavede med en større Magtfylde og flere værdifulde og nyttige Egenskaber end Menneskene; Mennesker, Larer, Dæmoner, Guder og Skjebnen dannede en uafbrudt Række, hvori der ikke var bratte Overgange. I en vis Forstand — men ogsaa kun i en vis Forstand — var det altsaa Magten som var Retsprincipet.

Disse Sætninger ere kun Anvendelser paa et specielt Gebet af de almindelige aandelige Tendentser, som gjorde sig gjeldende i den polytheistiske Tidsalder. Friheden og Lovmæssigheden eller Nødvendigheden, den abstrakte og den konkrete Betragtningsmaade kjæmpede med hinanden i den menneskelige Sjæl dengang som senere. Disse Retninger stode kun — principielt betragtede — i en mere uforsonlig Modsætning til hinanden end i sildigere Tider (Menneskehedens historiske Udvikling bestaar blandt Andet i, at denne Modsætning med Tiden mere og mere udjevnes). Dengang var Lovmæssigheden transcendent, og derfor despotisk og bydende i en Grad, hvorom vi, hos hvem Ideen om dens

Immanents i mere eller mindre Grad har gjort sig gjeldende, ikke lettelig kunne danne os et klart Begreb. Men paa den anden Side medførte selve den polytheistiske Verdensopfattelse, der netop gik ud fra, at Alt, hvad der skede, havde sin Grund i en eller anden Magts personlige Villie, at den menneskelige Betragtningsmaade blev helt igjennem konkret, og ligesom den hele Natur eller saagodtsom den hele Natur var belivet, saaledes var der ogsaa en skarp Sands for alt Vilkaarligt, Individuelt og Særeget. Det er det samme Udviklingstrin, som har skabt det romerske Formelvæsen og de homeriske Digte.

De Gamles Opfattelse af al Ret som havende sin Oprindelse fra Guderne satte dem blandt Andet hyppig istand til at angive den specielle Gud, som i det enkelte Tilfælde havde været Lovgiver. Kretenserne tilskreve Zeus sine Love, Lakedæmonierne troede, at Apollon havde været deres Lovgiver; Romerne sagde, at Numa havde skrevet efter Gudinden Egerias Diktat, og Etruskerne havde modtaget sine Love fra Guden Tages.

Imidlertid var i mere eller mindre Grad den hele Gudestat medvirkende ved Tilblivelsen og Opretholdelsen af Lov og Ret, og en nærmere Undersøgelse af de enkelte guddommelige Væseners Forhold i denne Henseende vil utvivlsomt føre til Opdagelsen af forskjellige Schichter, som saa at sige ligge lagede over hinanden. Her gjelder, hvad Curtius har bemærket i sin Griechische Geschichte (I. 49): „Die Geschichte der Götter ist die Vorgeschichte des Volks.“

Blandt de guddommelige Magter, som garanterede den menneskelige Retsorden, indtage ogsaa de chthoniske eller telluriske Guddomme en betydningsfuld Plads. Themis — Retfærdighedens Gudinde hos Hellenerne — er kun et andet Navn paa Jorden, forsaavidt som hun ikke blot er den gode

Moder, men ogsaa den trofaste og tilforladelige, sig selv til faste Regler og Naturlove bindende Gudinde, som uddeler sine milde Gaver efter en bestemt Ordning af Aaret. Derfor kaldes hun af Digterne en Sædernes og Ordenens Gudinde og derfor er hun Zeus's Fortrolige og ved Siden af ham den guddommelige Rets Forsvarer i alle jordiske Forholde. Hendes Døttre ere Horerne, det er Aarstiderne i deres naturlige Følge og Orden, navnlig forsaavidt de bringe Blomster og Frugter i rette Tid, og dernæst overhovedet de modnende, fuldendende, Alt til rette Tid bringende, den stadige Orden i den raske Vexling. De kaldes i Regelen Eunomia, Dike og Eirene, Navne der udtrykke Ordenens, Retfærdighedens og Fredens Forestillinger (Preller Griech. Myth. I. 373—375).

Ogsaa en anden græsk Jordgudinde repræsenterer de samme Forestillinger. Demeter er Moder Jord, den gammelgræske Jordgudinde, fortrinsvis i Relation til Agerdyrkning, faste Boliger og det ægteskabelige og borgerlige Livs Grundsætninger. Hvor Gudinden paa sine Vandringer efter den røvede Datter blev venskabelig modtagen, der har hun paa enhver Maade velsignet Hus og Land og som pleiende Amme opdraget de hende betroede Børn til kraftige Helte og vise Konger, som have grundet blomstrende Slægter og velordnede Stater, og ved sin Bortgang har hun efterladt kostbare Gaver, Kornet og Anvisningen til dets Dyrkning. Og ligesom hun repræsenterede den tilsaaede Jords naturlige Kræfter, saaledes er hun ogsaa en Gudinde for den kvindelige Frugtbarhed, Fødselen og Børnenes Pleie; thi efter de Gamles Opfattelse var dette sammenhørende Forestillinger; derfor var hendes Præstinde altid tilstede ved Bryllupper for at velsigne Ægteskabet og give de Nygifte visse Lærdomme. Naturligen opfattedes hun ogsaa som Kulturens Skaberinde

i videre Forstand, forsaavidt som den betingedes og befordredes af Agerbruget (l. c. 588, 599, 608).

Lignende Forestillinger forekomme ogsaa hos Romerne, hvis Gudinde Tellus paa den ene Side er Jordens moderlige Skjød, der modtager Sæden for at give Menneskene den tilbage som gylden Frugt, og paa den anden det faste Jordlegeme, Betingelsen for al naturlig Ordning og Tingenes sikre Gang (Preller Röm. Myth. 402—403). En beslægtet Guddom er Saturnus, det italiske Agerbrugs Stifter og Beskytter. Han bringer altid Agerbruget og alle dets Velsignelser med sig, og med dette Billede forbandt der sig saavel i Sagnet som i Gudstjenesten Billedet af den salige og gyldne Fortid, et den rigeste Fyldes Liv, hvor Nydelsen endnu ikke var bleven forstyrret ved nogen Deling af Eiendommen, hvor der herskede en bestandig Fred samt almindelig Frihed og Lighed, idet man navnlig dengang endnu ikke kjendte Slaver og Tjenere. Under den aarlige Fest, som i 7 Dage i December Maaned holdtes til Ære for ham og Dis pater, var al Ulighed mellem Stænderne ophævet, enhver Straf maatte ialfald suspenderes og det gjaldt for betænkeligt at føre en Krig eller levere et Slag (l. c. 411—414).

De samme Anskuelser findes hos germanske Folk. I Germ. c. 40 fortæller Tacitus om 7 Folk, hvoriblandt Angler, Varner og Avioner (Øboere), at de dyrkede Nerthus, det er Moder Jord. Paa en Ø i Oceanet (Sjælland) laa en hellig Lund, som var opkaldt efter hendes tjeldede Vogn (hleithra), som Præsten alene maatte berøre. Naar han forstaar, at Gudinden er tilstede, ledsager han Vognen, der bliver trukken af 2 Kjør. Da er der glade Dage, og alle smykke sig festligt, hvor hun værdiges at komme og opholde sig. Al Krig standser, Vaabnene hvile, ethvert Jernredskab bliver lukket inde. Fred og Ro, som ellers hverken kjendes

eller elskes, vedvarer, indtil Præsten fører den af Omgang med Menneskene mættede Gudinde tilbage til hendes Helligdom. Erindringen om denne Kultus er i Norden bevaret i Sagnene om Frey og Frode (Munch Norske Folks Historie I. 1. 212—223).

For at forklare Nerthus's Navn har man blandt Andet taget sin Tilflugt til et Ord svarende til det keltiske nert, som betyder Styrke (Simroch Deutche Myth. 161). Den til Grund for dette Ord, der blandt Andet forekommer i en Mængde galliske Navne (Bacmeister Keltische Briefe 2, Fick Griech. Eigennamen LXXXI), liggende Rod forekommer i Navnet paa en helvetisk Gudinde Neria (Kuhns Beiträge IV. 412) og i Navnet paa den sabinske Gudinde Nerio, der snart oversættes med Minerva, snart med Venus. Som Ægteskabsgudinde forekommer denne sabinske Gudinde i et Brudstykke af de gamle romerske Annaler, hvor Hersilia under Sabinerindernes Intercession i Kampen mellem Romere og Sabiner beder paa følgende Vis: Nerio Martis te obsecro, pacem da, te uti liceat nuptiis propriis et prosperis uti, quod de tui conjugis consilio contigit uti nos itidem integras raperent, unde liberos tibi et suis, posteros patriæ pararent (Preller Röm. Myth. 302). Da det er sædvanligt, at Ægteskabsgudinden ogsaa er Agerdyrkningens Gudinde, er det ikke urimeligt, at Nerio kan have indtaget en lignende Stilling som Nerthus, især da hendes Gemal Mars ɔ: mas den mandlige (Corssen i Kuhns Ztschr. 2, 1—35) er en befrugtende Guddom, specielt Vaargud. Det er ialfald sandsynligt, at hun som den egentlige Nationalguds Gemalinde har spillet en betydeligere Rolle. Forøvrigt har man udtrykkelig Efterretning om, at det sabinske nero betyder fortis, strenuus, ligesom det umbriske ner betyder Mand, Helt. Til samme

Stamme hører gr. ἀνήρ og skr. nar, som begge betyde Mand (Fick ig. Wb. 140).

Da Agerbruget efter hvad jeg i en tidligere Afhandling har søgt at vise (Hist. Tidsskr. IV. 24 ffg.) naar op i den fælleseuropæiske Tid, saa er det naturligt, at den samme Tidsalder ogsaa har skabt derpaa baserede politiske Institutioner.

For nærmere at belyse Guddommenes Forhold til de politiske Institutioner vil jeg til Sammenligning omhandle en meget yngre politisk Skabning.

I en tidligere Afhandling har jeg søgt at paavise den Rolle, som Tallet spillede i gammel Tid, og dets Betydning er ikke mindst hos Romerne, som blandt Andet ogsaa anvendte det til at inddele Jorden efter. Hos Paulus heder det (p. 41[1]): centuria in agros significat ducenta jugera, in re militari centum homines — centuriatus ager in ducena jugera definitus, quia Romulus centenis civibus ducena jugera tribuit, og (p. 86) limitatus ager est in centurias dimensus. Den romerske Tradition var altsaa af den Mening, at en Inddeling af Jorden, som forudsætter Existencen af en af 100 Familier bestaaende Centurie, gaar ligesaa langt tilbage i Tiden som den romerske Stat. Denne Centurie falder, som man vil se, med Hensyn til Størrelse sammen med Kurien, og man har derfor Paulus's Beretning i en anden Form, naar Dionys fortæller, at Romulus delte det romerske Land i 30 Kuriedistrikter. Den gamle Kurie har saaledes i dobbelt Henseende været af stor Betydning. Den har for det Første været en territorial Inddeling — Almindingen har maaske været knyttet mere til Kurien end til Slægten —, og dernæst en geistlig Inddeling (Paulus p. 37: in sua quisqve

[1]) Jeg citerer Paulus og Festus efter Lindemanns Udgave. Den Müllerske har jeg ikke havt til Disposition.

curia sacra publica faceret, feriasqve observaret, hvad der omsat i vort nuværende Sprog saa omtrent vil sige, at Kuriens offentlige Forsamlingssted var en Mands Sognekirke). I Spidsen for Kurien stod en Curio eller Curionus, der for at besørge Kuriens Gudstjeneste oppebar en bestemt Godtgjørelse (Curionium æs dicebatur, qvod dabatur curioni ob sacerdotium curionatus Paul. ib.), og som, da han tillige havde verdslige Forretninger at besørge, havde en flamen curialis ved sin Side (Lange Röm. Alterth. 277). Disse Kuriens Forsamlingssteder havde imidlertid altid, saalangt Romerne kunde erindre, været i et fælles Hus (curiæ veteres paa Palatium), om end enhver Kurie havde sin særegne Sal. Der har maaske existeret den Tid, da Kuriens Forsamlingssted var i Kuriens eget Distrikt; men Romeren erindrede ikke den Tid, ganske i Modsætning til Atheneren, som meget godt vidste, at det ene Prytaneum i Athen engang var opstaaet derved, at 12 Prytaneer fra Provindserne vare flyttede sammen (Preller Griech. Myth. I. 297, 298, Curtius Griech. Gesch. I. 246—247).

Den Guddom, der dyrkedes af Kurierne som saadanne, var den saakaldte Juno Qviritis eller Curitis, en ægte italisk Abstraktion. I Italien var Juno det kvindelige Tilsvarende til den mandlige Genius. Ligesom enhver Mand havde sin egen Genius, der egentlig var den, som havde skabt ham og belivede ham, saaledes havde enhver Kvinde og ethvert som Kvinde opfattet Væsen sin Juno. Nu er det latinske curia et Femininum, og at Kurien opfattedes som Feminin, bevises yderligere af den Omstændighed, at de enkelte Kurier antoges at have erholdt sine Navne af de sabinske Kvinder, som røvedes af Romerne og bleve romerske Stammødre. Adjectivet curitis eller qviritis hænger sammen med Ordet curia, og Juno Qviritis i sin Helhed betyder, hvilken Op-

rindelse Ordene curia og qviritis[1]) end maatte have, neppe andet end Kuriens kvindelige Genius (kfr. Preller Röm. Myth. 248). Man har vistnok her et meget tydeligt Exempel paa, hvorledes man i sin Tid gik frem, naar man skulde skabe Guddomme, hvis Virksomhed var knyttet til den moralske eller politiske Verden.

For ethvert Brud paa den guddommelige Retsordning kræves en Udsoning. Romerne havde et Begreb, som hed piaculum commissum eller piacularis commissio, hvorved forstodes enhver Forsyndelse af den Art, at den maatte gjøres god igjen ved en egen Forsoningsakt, expiatio. Hyppigst anvendtes denne Benævnelse om disse rent formelle Anstød, som kunde indtræffe under de religiøse Handlinger (Preller R. M. 117); men den samme Tankegang har sin fulde Anvendelse, hvor der forelaa grovere Brud mod Guderne. Et saadant Brud maatte udsones med et Offer, og dette Offer maatte være det efter Omstændighederne passende, hvad der kun er et andet Udtryk for, at der maatte bestaa en vis Sammenhæng mellem Brødens og Straffens Beskaffenhed.

Denne Sammenhæng maatte efter den dengang i det Hele herskende Tankegang, der saa mindre paa indre Sammenhæng end paa ydre Schematisme, have en rent udvortes Karakter men kunde forøvrigt søges naaet ad forskjellige Veie. En af de Former, hvori den gamle Tankegang kommer tilsyne, er den saakaldte jus talionis, bestaaende deri, at Forbryderen tilføies den samme Skade, som den han selv har gjort, „Øie for Øie, Tand for Tand." En saadan Regel findes i de romerske 12 Tavlers Love: si membrum rupsit,

---

[1]) Naar de romerske Borgere benævnes qvirites, ere de formodentlig kaldte saaledes, fordi de vare Medlemmer af Kurierne (Lange Röm. Alterthümer I. 91). Analogt kaldtes de cives som Medlemmer af de til Staten hørende Slægter. (Hist. Tidsskr. IV. 37).

ni cum eo pacit, talio esto (Festus 274); men den gjelder dog der kun Legemsfornærmelser (det var forøvrigt her et Menneske og ikke nogen Gud, som var bleven fornærmet), og er i det Hele kun mulig i en vis Kreds af Tilfælde. Men en beslægtet Tanke kommer tilsyne i Tilfælde, hvor man straffede Forbryderen med det samme Middel, hvormed han havde begaaet sin Udaad f. Ex. naar det i de 12 Tavlers Love bestemmes: qvi ædes acervumqve frumenti ad ædes positum dolo sciens incensit, vinctus, verberatusqve igni necator. Et lignende Princip maa have lagt til Grund for gammelgermansk Kriminalret. Det heder nemlig hos Tacitus (Germ. c. 12): Distinctio poenarum ex delicto; proditores et transfugas arboribus[1]) suspendunt, ignavos et imbelles et corpore infames caeno ac palude, injecta insuper crate, mergunt; diversitas supplicii illuc respicit, tanqvam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Men endnu mere korrekt antikt var igrunden det Princip, som ligger til Grund for den saakaldte noxæ datio, bestaaende deri, at man abandonnerede eller offrede det, som havde gjort Skaden. Ligesom Herren kunde befri sig for ethvert Ansvar ved at abandonnere det Dyr eller den Slave, som havde gjort Skade, saaledes kunde den samme Fremgangsmaade anvendes ligeoverfor den Haand, hvormed man havde forgaaet sig, eller

---

[1]) ɔ: hængtes. Galgen var efter frisisk Ret et løvløst Træ, som vendte mod Nord. „Mitternacht war die schauerliche Seite, der norbhalde bâm gleichsam der arbor infelix der römischen Formel" Grimm Deutsche Rechtsalterth. 683. Hængningen i Tilfælde af perduellio (fiendtlig Optræden mod Staten, perduellis = hostis) var ogsaa gammel romersk Ret. I Anledning af Processen mod Horatius fortæller Liv. I. 26: lex horrendi carminis erat: duumviri perduellionem judicent, si a duumviris provocaret, provocatione certato; si vincent, caput obnubito, infelici arbore reste suspendito; verberato vel intra pomoerium vel extra pomoerium.

fra Samfundets Side ligeoverfor den Enkelte, som havde begaaet en Forbrydelse.

En gammel irsk Begivenhed er meget oplysende, naar man vil danne sig et Slags Begreb om den Retning, som Retsudviklingen kunde tage paa dette Felt. Da den irske Konge Art var falden i et Slag, bemægtigede hans Broder Mac Con sig Regjeringen med Tilsidesættelse af den faldne Konges Søn Cormac. Mac Cons Usurpation og hans strenge Herredømme bragte imidlertid efter nogen Tids Forløb hans Undersaatter til at ønske ham fjernet; i dette Øiemed indfandt den unge Cormac efter nogle mægtige Venners Anmodning sig pludselig i Tara (Overkongens Residents), hvor hans Person ikke længere var kjendt. En Dag, fortælles der, traadte han ind i Domhallen i Paladset i det Øieblik, da Mac Con holdt paa at afsige en Dom; thi Kongen i det gamle Erin ansaaes for at være begavet med en særdeles Visdom som Dommer, og det var hans Pligt saavelsom hans Prærogativ at afsige Domme i de vanskelige Sager, som bragtes for ham, om ogsaa de Procederende hørte til de ringeste af hans Undersaatter og Sagen angik den ubetydeligste Gjenstand. Den omhandlede Sag var følgende: Nogle Faar, der tilhørte en i Nærheden af Tara boende Enke, vare komne ind paa Dronningens private Havnegang og havde spist af Græsset. De bleve anholdte, og Sagen blev bragt for Kongen. Denne undersøgte Sagen og dømte, at Faarene skulde være forbrudte. Den unge Cormac raabte imidlertid, da han hørte Dommen, at den var uretfærdig, og sagde, at da Faarene kun havde spist Jordens Uld, saa var deres eget med Uld besatte Skind det Høieste som kunde forbrydes. Denne Betragtning af Loven forekom det omstaaende Folk saa vis og fornuftig, at en Bifaldsmumlen lød gjennem Hallen. Mac Con reiste sig fra sit Sæde og udraabte: „Dette er en

Konges Dom“ og befalede, at den unge Prinds, som han strax kjendte, skulde gribes; men det lykkedes Cormac at slippe bort, og Folket, som havde lært at kjende sin rette Fyrste, gjorde snart Opstand mod Monarken. Mac Con blev fordreven til Munster, og Cormac overtog Regjeringen i Tara (O'Curry Manuscript Materials of Ancient Irish History 43—44).

De præcise og absolute Regler, som vare gjeldende ved Afveiningen af Straffen, havde vistnok nærmest sin Rod i, at de Principer, som bragtes i Anvendelse, naar det gjaldt at maale eller veie, gjorde sin Indflydelse gjeldende paa den menneskelige Tankegang i Almindelighed paa en Maade, som er analog med den, jeg i en tidligere Afhandling har paavist, at Talsystemet udøvede. Maal og Vegt vare nemlig kjendte fra gammel Tid, Maanen har sit Navn deraf, at den benyttedes som Tidsmaaler, som Længdemaal benyttedes den menneskelige Arm (skr. aratni, ratnì Albue, Alen, gr. ʼωλένη, lat. ulna Albue, Alen, goth. aleina, ght. elina, elna Alen ig. Wb. 14. gm. irsk uile ulna); for Veiningens Vedkommende kan man paaberaabe gr. ὀχλεύς, lat. vectis og oldn. vágr Vægtstang. Den samme Nøiagtighed, som præsteredes ved Bestemmelsen af et materielt Vederlag eller et Vederlag i Tid, skulde ogsaa skaffes tilveie i andre Tilfælde.

Naar en Forbrydelse mod Guderne og den af dem stiftede Retsorden var bleven begaaet, var saaledes intet naturligere end at Samfundet offrede Forbryderen til de vrede Guder. Herom haves da ogsaa positive Efterretninger. Om Germanerne fortælles, at Dødsstraffen blev fuldbyrdet i Form af en Offring til Guderne, og Odins Navn Hángatyr i Forbindelse med den Omstændighed, at Hængningsstraffen hos de gamle germanske Folk var meget praktisk, synes at tyde

hen paa, at Forbrydere, navnlig Tyve, offredes til ham ved at hænges. Om Gallerne beretter Cæsar (b. Gall. VI. 13), at Forbrydere vare Gudernes kjæreste Offer, og at de, som havde gjort sig skyldige i Tyveri eller andre grove Forbrydelser, offredes. Efter den ældste romerske Ret blev den, der forbrød sig mod den guddommelige Retsorden, sacer, det vil sige, hans Sjæl tilhørte Guderne, (animas vero sacratorum hominum . . . . dis debitas existimabant) og hans Medborgere gjorde sig skyldig i en Synd, hvis de ikke dræbte ham (hominem sacrum jus fuerit occidi. Huschke, Die Multa und das Sacramentum 375). Denne Offring skede undertiden til Ceres, Jordgudinden; frugem qvidem aratro qvæsitam furtim noctu pavisse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat suspensumqve Cereri necari jubebant . . . Zumpft Römisches Criminalrecht I. 1. 379). Undertider var det Jupiter (. . . Jovis sacer esto. Paul. 5). Af Festus p. 247 viser det sig, at Agergudinden Semonia ogsaa har spillet en vis Rolle paa dette Felt: Sinnius Capito ait: cum civis necaretur, instituta fuisse, ut Semoniæ res sacra fieret vervece bidente, ut eo sacrificio poena solutis civibus, caput ipsum damnati, patrimoniumque cui delibatum esset id fieret sacrum deo; indeqve fuisse solitum, ut qvia tunc in Forum supplicandi causa prodiret rex sacrorum, ut id vocaretur supplicium.

I Hellas er det Erinyerne — der henhøre til det underjordiske Herskerpars Omgivelser og selv ere chthoniske Magter —, som hævne de Forbrydelser, der begaaes, „navnlig forsaavidt de bestaa i Krænkelse af Forpligtelser, som paaligge En i Egenskab af Familiemedlem, eller af almindelige menneskelige Forpligtelser, Brud paa Tro og Love etc.“ f. Ex. Krænkelse af Førstefødselens Ret og af Børns Forpligtelser mod Fader og Moder. Fremdeles straffe de Mened og Brud paa de Pligter, som paaligger En ligeoverfor Frem-

mede saavelsom ligeoverfor Betlere, der i gammel Tid ogsaa vare en Slags Gjæster; og denne Erinyernes straffende Magt gjaldt saavel overfor Guder som overfor Mennesker. Det bekjendteste Exempel paa Erinyernes Virksomhed er Orestes's Historie. Denne har i Virkeligheden ikke dræbt sin Moder af egen Drift, men efter Opfordring af Apollon, som igjen har handlet i Zeus's Navn. Moderen havde dræbt sin egen Mand, den af Zeus kaarede og viede Konge og Hærfører og havde paa lumsk Vis af Kjærlighed til sin foragtelige Forfører sønderrevet alle sædelige Baand. Derfor havde de olympiske Guder selv drevet Sønnen til at dræbe Moderen. Men Erinyerne havde kun Øie for den paa den skrækkeligste Maade brudte naturlige Retsorden og forfulgte Orestes paa det Frygteligste.

Men der var en Modsætning mellem Blodhævnens Love og i det Hele den ubønhørlige Ret, som Erinyerne repræsenterede, og de en mere udviklet Civilisation tilhørende Principer, som de olympiske Guder forkynde. Navnlig er Apollon den forløsende Gud. Forbrydelsen betragtedes som en Følge af en betydelig Forstyrrelse af den aandelige Ligevægt, en Forstyrrelse, som kunde helbredes ved guddommelig Mellemkomst. Den, der dræbte en Anden, blev vistnok udstødt af det borgerlige Samfund, og man tænkte sig ham som forfulgt af Erinyerne og hjemfalden til Afsindet; men naar han bodfærdigen vendte sig til Apollo, saa havde dog denne Forsoning for ham, idet han besprængte ham med Offerdyrets Blod og bortfeiede al Urenhed med den hellige Laurbærgren. Samtidig paalagdes der ham et Bodsliv, som han da henlevede i Apollons Tjeneste, indtil den foreskrevne Tid var tilende og han kunde vende tilbage til Livet (Preller Griech. Myth. I. 221—223, 651—653).

De samme mere humane Tendentser, som i den græske

Religion gjorde sig gjeldende navnlig gjennem Apollo, fremtraadte ogsaa andensteds, eftersom den stigende Civilisation virkede formildende, og disse Tendentser havde saameget lettere for at gjøre sig gjeldende, som den antike religiøse Opfattelse i denne Henseende tilbød Udgangspunkter.

Det Væsentlige i Expiationen var, at det, som gaves Guderne i Erstatning, æqvivalerede hvad de havde mistet. I Tilfælde af et Drab maatte der f. Ex. gives Liv for Liv; men det var ikke sagt, at netop den Skyldiges Liv maatte offres. I visse Tilfælde har man Efterretning om, at et Menneskeliv kunde offres istedenfor et andet. Om Gallerne fortæller Cæsar VI. 16, at de, som vare angrebne af haarde Sygdomme eller udsatte for Krig og Farer, offrede Mennesker, „fordi de tro, at for Menneskeliv maa gives Menneskeliv", og hos Justin findes der et Exempel paa, at de have anvendt denne Udvei i stor Skala. Da nemlig en gallisk Folkesværm skulde levere Kong Antigonus af Macedonien det afgjørende Slag og frygtede for at lide et stort Nederlag, hvori de alle skulde gaa tilgrunde, besluttede de at afvende Gudernes Vrede fra sig ved at offre dem sine Koner og Børn og foretog i Virkeligheden ogsaa denne Massakre (Belloguet Ethnogénie Gauloise III. 194). For Gallernes Vedkommende maa det rigtignok bemærkes, at de synes i ganske usædvanlig Grad at have sløset med Menneskeliv, naar det gjaldt Guderne; hvor der ikke var Forbrydere nok, tog de uden Videre Uskyldige. I Rom og Hellas synes Offringer af uskyldige Mennesker at have været indskrænket til det Tilfælde, at Samfundet i sin Helhed af en eller anden Grund var impliceret, saa at den, der offredes, var et Slags Repræsentant for Folket (Preller Griech. Myth. I. 201, 202, Röm. Myth. 466). I intet af disse Tilfælde offredes en Uskyldig for en Andens Forbrydelse, og det skal maaske i det Hele være

vanskeligt at paavise noget Tilfælde, hvor Smed lige ud er bleven rettet for Bager; men det vil være ligesaa vanskeligt at paavise nogen Grund, hvorfor det ikke skulde have kunnet finde Sted. Det er dog vist, at det regelmæssigen var Dyr, der offredes som Sonoffere, navnlig Svinet (gammelsvensk Sonegalt; Jason og Medea sonedes for Mordet paa Absyrtos ved Offringen af et Svin. Schöem. Gr. Alterth. II. 340).

I Athen var det Regelen, at den forsætlige Morder straffedes med Døden, medens en Drabsmand slap med Landflygtighed for en vis Tid og Renselsesoffer efter denne Tids Udløb, dog saaledes, at Adgangen til at foretage dette var afhængig af, at den Dræbtes Frænder samtykkede (Schöem. l. c. 342), et Samtykke, som vel kunde gjøres afhængigt af, at Drabsmanden erlagde en Pengebod. Bødesystemet i Drabssager findes hos Germanerne og hos de gamle Irer (O'Curry Manners and Customs of the ancient Irish I. 295), og Udstødelsen af det borgerlige og religiøse Samfund findes i det Hele hos de europæiske Folk i ældre Tid. Romerne havde sin aqvæ et ignis interdictio[1]), der var forbundet med capitis deminutio (Paul. 53), og Germanerne sin Utlegd, ligesom de gamle Irer (O'Curry. l. c. I. 287). For Gallernes Vedkommende har man ialfald Cæsars udtrykkelige Beretning (VI. 13), at der fandtes en Exkommunikation (sacrificiorum interdictio), der af Druiderne, hos hvem Domsretten var, benyttedes som Exekutivmiddel. „Denne Straf er hos dem overordentlig haard. Den saaledes Exkommunicerede ansees for impius og sceleratus. Alle sky ham, og han kan ikke anlægge nogen Sag.“ Den ældste romerske Ret var for Mord- og Drabssagers

[1]) Paulus 3: Aqva et igni tam interdici solet damnatis qvam accipiunt nuptæ, videlicet hæ duæ res humanam vitam maxime continent.

Vedkommende i Hovedsagen lig den attiske. En gammel Lov, som tilskrives Romulus eller Numa, foreskrev: Si qvi hominem liberum dolo sciens morti duit, parricidas esto (Zumpft Röm. Kriminalrecht I. 1. 372); dersom derimod Drabet ikke var skeet med Hensigt, si telum manu fugit magis qvam jecit, bestemte de 12 Tavlers Love, at Vedkommende skulde slippe med ringere Straf og offre en Væder (arietem subjicere Zumpft l. c. 373). Om denne arietis subjectio oplyser Festus p. 265: Subici aries dicitur, qvi agitur, ut cædatur, qvod fit ut ait Cincius in libro de officio jurisconsulti, ex exemplo Atheniensium, apud qvos expiandi gratia aries inigitur ab eo, qvi scelus admisit, poenæ pendendæ loco.

Med disse Regler har det maaske følgende Sammenhæng. Før den ordnede Stat organiseredes, stode de enkelte Slægter i et rent folkeretligt Forhold til hinanden, medens samtidig Forbindelsen mellem Slægtens Medlemmer indbyrdes var meget inderlig[1]). Et Drab paa et Medlem af en fremmed Slægt gav derfor Anledning til Krig mellem den Dræbtes Slægt og Fornærmerens Slægt, og det saameget mere som Familieforholdets religiøse Karakter opfordrede til Blodhævn (Hist. Tidsskr. IV. 43). Denne Krigstilstand kunde selvfølgelig kun endes ved et Forlig mellem de stridende Parter. Drab paa et Medlem af den samme Æt medførte vel Døden (kfr. hvad ovenfor er bemærket om de græske Erinyer). Naar nu Staten ordnedes og den dertil knyttede Retsorden indstiftedes under guddommelig Beskyttelse, saa maatte Føl-

[1]) Sammenhængen inden Slægten var endog senere saa stærk, at Slægtningerne endog vare kriminelt ansvarlige for hinanden. Den romerske Retstradition ved at berette, at den Regel, at Børnene skulde straffes sammen med Faderen, naar denne havde forbrudt sig, blev afskaffet efter Forhandling i Senatet i Anledning af Spurius Cassius's Sag i 485 f. Chr.

gen blive at man forbrød sig mod den guddommelige Retsorden, saafremt man dræbte noget Medlem af nogen af de til Staten hørende Ætter; det er formodentlig netop dette, som er Meningen af den ovenfor citerede gamle romerske Lov, hvorefter enhver Morder var en parricida[1]). Udviklingen medførte, som ovenfor bemærket, at Guderne i visse Tilfælde kunde tilfredsstilles ved Offringen af et Dyr, men denne Forandring i Loven havde selvfølgelig ingen Indflydelse paa den fornærmede Slægts Rettigheder; der maatte Forlig søges som før. Men hvad den stedfundne Forandring medførte var, at gamle Ubodemaal gik over til Bødesager; thi efterat Guderne havde frafaldt sit Krav paa Blod, var Drabsmandens Liv reddet, naar den fornærmede Æt modtog Bøder. I hvilke Tilfælde Offerdyret kunde træde istedenfor Drabsmanden, afgjordes naturligvis af den hellige Tradition eller, for at bruge et romersk Udtryk, jure ponteficio.

Jeg har dvælet ved dette Punkt, fordi det forekommer mig at være særdeles oplysende for den gamle Rets sacrale Karakter; det har fremdeles en høi Grad af Interesse, fordi den fulde Sammenhæng først fremkommer, naar man kombinerer det græsk-romerske Renselsesoffer med det germanske Bødesystem. Hvert Folk har ligesom bevaret sit Brudstykke. Der er imidlertid et Hovedpunkt som er dunkelt, nemlig Forholdet mellem Forbryderes Offring og hans Landflygtighed eller Utlegd, forsaavidt ikke denne var en blot midlertidig Tingenes Tilstand, der varede fra Forbrydelsen blev begaaet

[1]) De almindelige Derivationer af Ordet parricida (af patricida eller af par lige) ere anerkjendt utilfredsstillende. Fra Meningens Side vilde alt være i Orden, dersom den første Del af Ordet kunde bringes i Forbindelse med longob. fara Slægt (kfr. ags. faru burg. faramannus). Förstemann Gesch. der deutsch. Spr. II. 218. Betydningen af: en, der har dræbt et Medlem af samme Æt, vilde give god Mening.

indtil den sonedes. Paa den ene Side haves bestemte Efterretninger om Offring af Forbrydere, selv for Romernes Vedkommende (se ovenfor), medens paa den anden Side Festus p. 251 siger: At homo sacer is est, qvem populus judicavit ob maleficium, neqve fas est eum immolari[1]); sed qvi occidit, parricidii non damnatur (her stilles Utlegd i Modsætning til Offring). Nam lege tribunicia prima cavetur: si qvis eum, qvi eo plebei scito sacer sit, occiderit, parricida ne sit. Paa den anden Side synes man dog at maatte tænke paa en Offring eller Henrettelse i Gudernes Navn, naar det l. c. heder: Sacratæ leges sunt, qvibus sanctum est, qvi qvid adversus eas fecerit, sacer alicui deorum sit cum familia pecuniaqve. Formodentlig har Forbrydelsens Art afgjort, om Straffen skulde bestaa i Utlegd eller i Offring af Forbryderen, og det afgjørende har her været sacrale Grunde (kfr. Festus's Udtryk fas est immolari).

I visse Tilfælde kunde Guderne forsones ved en Pengebod. I den romerske actio sacramenti — hvorom mere siden — maatte Parterne aflægge Ed paa at de havde Ret, hvoraf Følgen var, at der i enhver Sag maatte sværges falsk fra en af Siderne. En saadan falsk Ed maatte naturligvis udsones, og dette skede derved, at den tabende Part forbrød til gudelig Brug den lovbestemte Sum, som han havde maattet deponere ved Processens Begyndelse (kfr. Danz i Ztschr. für Rechtsgeschichte VI. 388). Ellers var Straffen for at aflægge falsk Vidnesbyrd at nedstyrtes fra den tarpeieske Klippe (deo sacrum esse Zumpft Röm. Crim. Recht. I. 1. 295).

Den, der forbryder sig mod den guddommelige Ret, er ipso facto hjemfalden til Straffen og de straffende Guder;

---

[1]) Ihering (Geist des Röm. Rechts I. 274) og Danz (Der sacrale Schutz des Röm. Rechts) ere forøvrigt enige om at rette til immolare.

ligesom de græske Erinyer begyndte sin Virksomhed strax Forbrydelsen var bleven begaaet, saaledes behøvedes heller ingen Dom, for at de juridiske Virkninger skulde indtræde. Denne Regel som er vel kjendt fra den gamle norske Ret, gjelder ogsaa i den ældre romerske, hvorefter f. Ex. Forbrydere, der havde begaaet Forbrydelser, hvorfor Straffen var deo sacrum esse, uden Videre ustraffet kunde henrettes eller dræbes. Saadanne Forbrydelser vare f. Ex., at Ægtemanden solgte sin konfarreerede Hustru, at Faderen dræbte sine unge Børn, naar de ikke vare Vanskabninger, at Barnet slog sine Forældre, at man flygtede over til Fienden eller begik andet Forræderi, at man bortpløiede Naboens Skjelsten (Huschke Die Multa und das Sacramentum 180). I Forbindelse hermed staar det, at de manifeste Forbrydelser straffedes haardere end de ikke manifeste. Saaledes kunde efter attisk Ret den strengeste Aktion, den saakaldte Apagoge — Forbryderen blev arresteret og overgivet til de 11 Mænd, som ialfald, naar han ikke benegtede Gjerningen, uden Videre henrettede ham — kun anvendes i Tilfælde af manifest Forbrydelse (under dette Hovedbegreb maa de enkelte Tilfælde subsumeres. Schoemann Attische Proces 224—239). Efter de romerske 12 Tavlers Love var furtum manifestum en Kapitalforbrydelse, medens f. nec manifestum kun medførte dobbelt Skadeserstatning (Zumpft Röm. Cr. Recht. I. 1. 377). De Forbrydelser, som ikke kunde ansees som manifeste, vare ikke Forbrydelser, men Handlinger, som henhørte under den private Ret.

Naar man ønskede at beskytte en Rettighed var Spørgsmaalet kun, hvorledes man skulde faa den garanteret af den guddommelige Ret; var den først bleven helliget, saa var det sikkert, at de straffende Guder vilde optræde mod dem, som krænkede den. Og her havde man et tilforladeligt

Middel, Besværgelsen, den høitidelig i foreskrevne Former udtalte Forbandelse over Retsbryderen. Alle Bønner og Besværgelser havde en magisk Virkning; i Rom holdt man en Besværgelse af Guderne for saa kraftig, at Forbrydere, naar de i offentlig Folkeforsamling havde gjort en saadan, bleve tvungne til at tage den tilbage paa høitidelig Maade (Preller Röm. Myth. 122 ffg.[1]). Saadanne Beværgelser vare almindelige hos alle den gamle Tids Folkeslag, og de kunde igrunden anvendes ved alle Leiligheder. Den, som havde lidt en Uret, som han ikke selv kunde hevne, vendte sig til Guderne med Bøn om at de vilde udøve sit straffende Kald. Men sin juridiske Betydning fik disse Besværgelser derved, at de knyttedes til Bestemmelser, som skulde have retlig Virkning. Hos Romerne betyder lex i videre Forstand enhver bindende Forskrift overhovedet, hvad enten den er af almindelig Gyldighed eller den kun vedkommer en enkelt Retshandling og hvad enten den er af folkeretlig, administrativ eller sakralretlig Natur. I indskrænket Betydning er lex = generale jussum populi. (Lange, Röm. Alterth. I. 315). En saadan lex kunde indeholde en sacratio, og vi finde derfor, at de romerske i Centuriatcomitierne vedtagne leges undertiden indeholdt en Klausul, som i dette Tilfælde gik ud paa, at de, som forbrød sig mod Loven, skulde dræbes som Forsoningsoffer (ved at nedstyrtes fra den tarpejiske Klippe, Huschke l. c. 367). Dette var de saakaldte leges sacratæ og den omhandlede Fremgangsmaade ved de romerske Centuriatcomitier viser os, hvorledes rent menneskelige Autoriteter overhovedet kunde erholde en lovgivende Myndighed. Det er ikke noget Besynderligt i, at Folket har

[1]) Festus 232 resecrare, resolvere religione, utiqve cum reus populum comitiis oraverat per deos, ut eo periculo liberaretur, jubebat magistratus eum resecrare.

forsamlet sig og fattet Beslutninger; men hvad det gjelder at forklare er, hvorledes disse Beslutninger kunde erholde bindende Kraft i en Tid, da al Ret udlededes fra Guderne. Ogsaa i Grækenland blev Forbandelser udtalte i Lovene, som derved stilledes under Gudernes Beskyttelse (Schöem. Gr. Alterth. II. 255), og den omhandlede Praxis er saaledes ikke udelukkende romersk. Naar efter germansk Ret Forbandelsen traf enhver Fredsbryder, saa at han blev vargr i véum (Simroch Deutsche Myth. 528) og Besværgelser forøvrigt hørte til den daglige Praxis (f. Ex. ved Reisning af Nidstang), saa kan det vel heller ikke hos de germanske Folk have været vanskeligt at faa nye Bestemmelser stillede under Gudernes Beskyttelse. De romerske sacratæ leges indeholde ogsaa Spiren til en virkelig dømmende Myndighed, forsaavidt som de undertiden fastsatte, at Nedstyrtelsen fra den tarpejiske Klippe først skal indtræde efter retlig Undersøgelse og Dom. Hvor denne Klausul ikke findes, indtraadte Straffen ipso facto efter den almindelige Regel.

En anden Form, hvori Forbandelsen, Vielsen til de straffende Guder forekom, var Eden. I denne erklærer nemlig den Sværgende, at han i Tilfælde af, at han sværger falsk eller ikke opfylder sin edelig paatagne Forpligtelse, vil være falden under de straffende Guders Haand. Disse Eder forekom baade i og udenfor Rettergang. Den ældste romerske Kontraktsform var den saakaldte sponsio ad aram maximam, en foran Herkules's Alter paa forum boarium under Auspicier, Offringer og Eder afsluttet Overenskomst. Den ældste romerske Rettergangsform var den saakaldte legis actio sacramenti, der efter Gaius var generalis ɔ: anvendelig i alle Tilfælde, hvor der ikke i Loven var bestemt noget Modsat. Naar Klageren havde fremsat sin Paastand og Indstevnte benegtede, skred man til Ed (sacra-

mentum). Først beedigede Klageren, at han havde Ret, hvorpaa Turen kom til Indstævnte. Aflagde ogsaa han Ed paa at have Ret, saa afsagdes Dom i Sagen, og den, der tabte, ansaaes for at have svoret en falsk Ed, som maatte udsones (Danz Ztschr. für Rechtsgeschichte VI. 388, Huschke l. c. 382). Ogsaa i Hellas forekommer Eden saavel i som udenfor Retten; i Athen maatte ved Processens Begyndelse saavel Klageren beedige sin Klage som Indstevnte sin Indsigelse (Schöem. Gr. Alterth. II. 264) i gammelgermansk Ret forekommer den samme Procesregel (Huschke, l. c. 383 Anm. 85). Eden kunde forøvrigt ogsaa anvendes for at give Love bindende Kraft; Festus p. 251 heder det: Sacrosanctum dicitur, qvod jurejurando interposito est institutum, si qvis id violasset, ut morte poenas penderet. Cujus generis sunt tribuni plebis.

Men der var ogsaa andre Maader, hvorpaa en Rettighed kunde bringes ind under den guddommelige Rets Beskyttelse; exempelvis fortjener at nævnes et ganske kuriøst Retsmiddel. Naar man hos de gamle Irer havde noget at fordre hos en mægtig Mand, satte man sig udenfor hans Dør og fastede. Meningen med denne Fremgangsmaade var, at kaste Ansvaret for at man fastede sig tildøde, ifald dette skede, over paa den uefterrettelige Debitor. Om dette Retsmiddel heder det i den gamle irske Lovbog Senchus mor: Den, som ikke stiller fastende Mand Sikkerhed, bryder enhver Retsorden; den, som foragter al Orden, skal hverken blive betalt af Gud eller Menneske. I Indien, hvor dette Retsmiddel ogsaa var brugeligt, leiede man gjerne en Bramin til at faste for sig, og i denne Form var det meget effektivt, idet ingen vilde have en Bramins Død paa sin Samvittighed (Maine Lectures on Early History of Institutions, navnlig p. 39—40).

Naar man gik ud fra, at enhver i den guddommelige Ret begrundet Rettighed beskyttedes af de straffende Gu-

der, kunde man ikke undgaa at antage, at man ved at iagttage Gudernes Holdning i en Sag eller ved at benytte sig af de Midler til at komme til Kundskab om Hemmeligheder eller til at erhverve en høiere Visdom, som Religionen tilbød, vilde kunne erfare, hvem af de 2 stridende Parter der havde Ret, eller overhovedet hvordan et faktisk Forhold, hvortil der var knyttet retlige Følger, hang sammen; Guderne maatte forudsættes at være ligesaa villige til at give Oplysning herom som om hvad Fremtiden bar i sit Skjød. Tildels kunde de samme Midler benyttes, hvad enten det var Fortid eller Fremtid, som skulde udforskes. Ifølge Tacitus (Germ. c. 10) var Lodkastning et af de Midler, hvorved Germanerne erhvervede Kundskab om Fremtiden; men den samme Fremgangsmaade var den, som efter irsk Ret skulde befølges i kriminelle (ialfald tildels ogsaa i civile) Sager. Det saakaldte Crannchur-Ordal bestod nemlig i, at den Anklagede af en Urne, hvori man havde lagt 3 Lodder, et rødt, et hvidt og et sort, maatte trække, indtil han fik enten et sort eller et hvidt; i det første Tilfælde var han skyldig, i det andet uskyldig (O'Curry Manners and Cust' I. 279). Den indre Sammenhæng mellem Ordaliet og Spaadommen er overhovedet saa stor, at de 2 Ting i det Hele taget skulde synes at maatte staa og falde med hinanden. Dette har ogsaa været Tilfældet med de fleste europæiske Folk. Hos Germanerne spillede Ordaliet en meget fremtrædende Rolle, ligesom de ogsaa havde forskjellige Maader at komme til Kundskab om Fremtiden paa. Hos Gallerne var man ivrig beskjæftiget med at udforske Fremtiden; Diodor, Strabo og Tacitus fortælle, at de offrede Mennesker for af deres Dødskamp at hente Spaadomme. De forudsagde ogsaa ved Hjælp af Fuglenes Flugt, og Tranen nød guddommelig Hæder. En anden gallisk Spaadomsart, som ogsaa

forekommer i Irland, var at tilbringe Natten ved en Grav. Paa den anden Side fortæller Strabo, at der til en Havn ved Oceanet kom 2 Ravne, hvis høire Vinge var hvid. Stridende Parter søgte hen til dette Sted. Paa et ophøiet Sted, var der en Fjel, hvorpaa hver af Parterne lagde Mad. Ravnene spiste den Enes Mad og kastede den Andens bort, og den, hvis Mad kradsedes bort, vandt Processen. Keiser Julian beretter, at de ved Rhinen boende Kelter udsatte de Nyfødte paa et Skjold paa Floden. Hvis Barnet ikke var Ægtemandens, blev det slugt af Floden, ellers ikke (Belloguet Etnogénie Gauloise III. 192—197). For Irlands Vedkommende kan anføres foruden det Ovenanførte, at det om Lovgiveren Cormac Mac Airt siges, at han gjenoplivede obsolete Ordalier og indrettede nye (O'Curry Man. Mat. 46). Ogsaa i Hellas forekommer Ordaliet (Schöem. Gr. Alterth. II. 262, Grimms Deutsche Rechtsalterth. 933); hos Slaverne synes det at have været meget benyttet (Grimm l. c.). En égen Stilling indtager Romerne. Hos intet af de indogermanske Folk synes Udforskningen af Fremtiden at have spillet en saadan Rolle som hos dem; intet kunde foretages af offentlig Interesse uden at en Augur var tilstede og udtalte sig, om hvorvidt Varslerne vare gunstige, og saa at sige den hele Tilværelse gav Stof til Divination; qvinqve genera signorum observant augures, ex coelo, ex avibus, ex tripudiis, ex qvadrupedibus, ex diris[1]) (Paulus). Men paa den anden Side

[1]) Der er vistnok Adskilligt i Auguralvidenskaben, som er overordentlig gammelt. Til en Observation af Himmelen forekommer der ogsaa Spor hos Irerne. Om den irske Konge Conn med Tilnavnet „of the hundred battles“ fortælles det, at han hver Morgen i Nærværelse af sine 3 Druider og sine 3 Digtere iagttog Firmamentet, for at ingen Luftvæsener skulde stige ned i Erin uden hans Vidende (O'Curry Man. Mater. 388). De romerske Augurer havde de mest bestemte Regler for hvorledes de skulde

kjender den romerske Retstradition Intet til Ordalier i Rettergang, og det er altsaa rimeligt, at de maa være forsvundne allerede i tidlig Tid. Det maa imidlertid bemærkes, for det Første, at vor Kundskab om Bevismidlerne i den ældste romerske Kriminalprocedure nok er aldeles ingen (Zumpft Röm. Kr. R. I. 1. 362) og dernæst, at Folkeforsamlingens Indgriben gjennem Provokationsinstitutet vistnok har forandret denne Procedure fra Grunden af.

Da enhver Ting efter gammel Opfattelse og gammel Religion havde sin Sjæl, Træet og Dyret saavel som Mennesket (Historisk Tidsskr. IV. 11), saa er det klart, at man heller ikke kunde anerkjende Distinktionen mellem Personer og Ting, saaledes som senere Tider har opfattet den. Dyr og Ting vare Retssubjekter ligesom Menneskene, havde sine

---

indtage det rette Standpunkt; Fest. 260: Sinistræ avis, sinistrumqve est sinistinum aurpicium i. qvod sinat fieri. Varro I. V. epist. qvæst. ait: Auspiciorum sede cum in meridiem spectas, ad sinistra sunt partes mundi exorientes, ad dexteram occidentes; factum arbitror, ut sinistra meliora auspicia, qvam dextera esse existimantur. Idem fere sentiunt Sinnius Capito et Cincius. Fest. 268: Sinistrum in auspicando significare ait Atinius Capito lætum et prosperum auspicium. De gamle Galler vendte sig, naar de udøvede religiøse Geremonier, fra Øst til Vest med Solen — modsat Romerne, efter hvad Plinius udtrykkelig bemærker — og endnu ansees det over hele den gæliske Verden for at betyde Lykke, naar man gaar med Solen (Dr. Petrie: History and Antiqvites of Tara Hill i Transactions of the Royal Irish Soc. XVIII. 221—223, O'Donovans Udgave af the Book of rights 2—3). Paa Britisk betyder Høire tillige Syd, og Zeus udleder den gæliske Gudinde Dexsivas Navn af det keltiske Ord for Høire (Zeus Gramm. Celt. 58). Den svenske Konge maatte ride sin Eriksgata retsölis ɔ: imod Solen, mod Syd fra Upland til Södermanland over Østergötland, Smaaland, Vestergötland, Nerike og Vestmanland tilbage til Upland (Grimm. Deutsche Rechtsalt. 238). Alt dette hænger vistnok sammen med den fra gammel Tid udbredte Betragtning af Vesten — Solnedgangens Himmelegn — som Dødens Land og af Østen som den Kant, hvorfra Livet havde sin Oprindelse (Tylor Die Anfänge der Cultur II. 47 ffg. og 423 ffg.).

Rettigheder og Pligter. I Rom skulde den pløiende Oxe til sine Tider hvile og bekrandses, og ved den keltiske Dianas Fest bleve Hundene bekrandsede og havde Ret til at deltage i Festmaaltidet (Bacmeister Keltische Briefe 89); paa sine Steder (f. Ex. i Indien) er Oxen bleven hellig. Saaledes ogsaa med Pligtsiden. Ting, som tilfældigvis havde voldt et Menneskes Død, bleve i Attika bragte over Grændsen. Det samme var Tilfældet med det Redskab, hvormed et Mord var forøvet, naar Morderen ikke var forhaanden, og Dyr, som havde dræbt et Menneske, bleve dømte til Døden (Schöm. Gr. Alterth. I. 487). En lignende Ret gjaldt længe i England, hvor de saakaldte Deodanda ɔ: Ting, som havde foraarsaget et Menneskes Død, maatte skjænkes til gudelig Brug.

„Polytheismens Guder ere lokale. Selv om de udgaa fra den samme Betragtningsmaade, selv om det i Virkeligheden er den samme Gud, som dyrkes paa flere Steder, saa er han dog allerede af den Grund, at Dyrkelsen foregaar paa flere Steder, bleven spaltet i flere. At ethvert Folk havde sine særegne Templer, vil sige det samme som, at det havde sine egne nationale Guder. Ethvert Folk var tillige en Kirke.“ Men vare Guderne nationale, saa var ogsaa Lov og Ret national. Heraf fulgte, at den i en Stat gjeldende Ret hverken bandt eller beskyttede Medlemmerne af fremmede Stater; de vare altsaa retløse.

Imidlertid tiltrænger dog denne Sætning en nærmere Begrændsning. Den er sand, forsaavidt som ganske vist en Fremmed ikke nød nogen af de Rettigheder, som tilkom en Mand som Medlem af den enkelte Stat, og til disse Rettigheder hørte ikke alene de egentlige politiske Rettigheder, men ogsaa hvad der paa Latin kaldtes connubium og commercium; at disse private Rettigheder (som vi vilde kalde

dem) ikke tilhøre andre end Statens Medlemmer, fulgte ligefrem deraf, at der ved Indtrædelsen i et konnubielt eller kommercielt Forhold fra først af fordredes visse Ceremonier af en religiøs Karakter (conferreatio, sponsio ad aram maximam), som kun Kirkens ɔ: in casu Statens Medlemmer havde Ret til at foretage. Men ved Siden af jus civile existerede der en international Ret (f. Ex. den romerske jus fetiale). Der var Guddomme, som beskyttede Forholdet til de Fremmede. Den græske Themis havde blandt Andet den for Gjæsteforholdet gjeldende Ret under sin Opsigt (Preller, Gr. Myth. I. 373) og Zeus var som Xenios en Beskytter af de Fremmede. Den germanske Gjestfrihed er bekjendt og var omgjerdet med Straffebestemmelser i Lovene. (Grimm Deutche Rechtsalth. 399). Denne Fremmede har paa gammelt Europæisk været benævnt ghasti, hvilket Ords Betydning har været en saadan, at deraf er blevet paa den ene Side lat. hostis, som betyder en Fiende, og germ. gastis, som betyder en Gjæst; at den germanske Betydning har lagt den oprindelige nærmere end den romerske har lagt den, erfares af det latinske hospes en Gjæsteven (pes er ig. pati en Herre, hvoraf gr. ποσις en Ægtefælle, lat. potestas o. s. v.) og af Paul. 76: hostis apud antiqvos peregrinus dicebatur, et qvi nunc hostis, perduellis. Men den Fremmedes Ret var dog stærkt begrændset; ingen kunde f. Ex. optræde som Klager i en fremmed Stat (en saadan Optræden medførte nemlig Nødvendigheden af at foretage religiøse Ceremonier), og for at opnaa Beskyttelse ved Domstolene, maatte man derfor ty til en Gjæsteven, der i saa Tilfælde optraadte som en Patron for sin Klient. Overhovedet har den Fremmedes Stilling været meget usikker, og dette har tidlig ledet til Forsøg paa at opnaa en forbedret Tingenes Tilstand. Saadant kunde opnaaes derved, at flere

Stater oprettede eller sluttede sig sammen om en fælles Gudsdyrkelse og altsaa dannede et Amfiktyoni; thi den fælles Guddoms Befalinger respekteredes i alle de vedkommende Stater; lod ikke dette sig gjøre, saa var allerede meget vundet ved, at Farmændene faktisk samledes og kjøbsloge paa et anseet Tempels Grund; thi i saa Tilfælde gjaldt der ialfald Ret paa Markedspladsen. Paa en eller anden Maade fik man ialfald et tilstrækkeligt Grundlag for Uddannelsen af en jus gentium, en Bjarkøret.

Men den gamle internationale Rets væsentligste Indhold var dog de krigsretlige Bestemmelser; thi Krigen var dog saa at sige det regulære Forhold mellem Folkene. Men ogsaa Krigsforholdet var et Retsforhold; thi Krigen var en religiøs Institution, og Krigens Ret saa vel som al anden Ret hellig Ret. Dette viste sig, hvor man — som hos Romerne — havde uddannet et Begreb om justum bellum; ikke enhver Krig var retlig, for at være dette maatte den f. Ex. erklæres efter visse Regler, hvortil blandt Andet hørte, at den dertil Kompetente slyngede den blodige Landse ind over Fiendens Land[1]. Ogsaa i Hellas ansaa man sig forpligtet til at sende en formelig Krigserklæring (Schöem., Gr. Alterth. II. 8). Gammel Rets Natur medførte i det Hele, at der maatte Formler og Ceremonier til for at forvandle en Fremmed til en Fiende.

Og selve Krigsforholdet medførte Rettigheder og Forpligtelser. I Irland bleve de faldne Fienders Hoveder afskaarne for at tjene som Trofæer; men hvis det kunde lykkes den Faldnes Venner at bedække hans Lig med en Carn (ɔ: Sten-

[1] En Slyngen af Landsen over den fiendtlige Hær eller det fiendtlige Land brugtes ogsaa af Germanerne. Simroch, Deutsche Myth. 176. I Hellas brugte man en brændende Fakkel. Preller, Gr. Myth. I. 258.

hob), saa var han beskyttet mod Lemlæstelse, idet Carnen som Grav ikke kunde røres (O'Curry, Mann. and Cust. I. 338). I den gamle Gulathingslov (cap. 178) findes et Forbud mod Valrov ɔ: mod at røve den faldne Mand, og i Hellas var det ikke Ret at negte sin Fiende Begravelse (cfr. Schöem., Gr. Alterth. II. 12). Det tør i det Hele have været en almindelig Regel at skaane Fiendens Helligdomme; men denne Skaansel kan jo have havt sin Grund i, at man ikke vilde lægge sig mere end nødvendigt ud med Guder, paa hvis Existence man ikke tvivlede.

Paa den anden Side havde Seierherren Ret til at disponere over sine Fiender og alt deres Gods, Personer som Ting; han kunde dræbe sine Fanger eller gjøre dem til Trælle. Og Erobringen fremstillede sig ogsaa for den menneskelige Retsfølelse som en ganske anderledes god Adkomst end i vore Dage.

Den antike Forestilling, hvorefter enhver Gjenstand havde sin Sjæl, og ethvert Naturfænomen, som vakte vore Forfædres Opmærksomhed, sin Grund i en Villiesakt hos den synlige Gjenstand selv eller hos en usynlig Aand, medførte blandt andre Forestillinger ogsaa den, at hvad der foregik i Naturen, var Resultatet af en stadig Kamp mellem forskjellige guddommelige Magter, som dels vare venligt dels fiendtligt sindede mod Menneskene, og eftersom Guderne i Tidens Løb anthropomorfiseredes, antog denne Kamp Karakteren af en Kamp med Sværd og Landse eller andre Vaaben, som lignede de menneskelige.

Et af de ældste Exempler paa denne guddommelige Kamp er den i Vedaerne omtalte Kamp mellem Indra og den fiendtlige Dæmon Ahi, Slangen, som har bragt Solen i sin Vold og ved dens Hjælp udbreder en fortærende Varme over Jorden. Indra erobrer Solen, skjuler den bag Skyerne

og lader den forfriskende Regn strømme ned (Kuhn, Herabkunft des Feuers 56 ffg.).

Denne Kamp i Gudestaten fremtræder lidt efter lidt i en stedse klarere Form. Hos et af de indoeuropæiske Folk, Zendfolket, udviklede der sig en bestemt dualistisk Tro, hvorefter Verden opfattedes som Stedet for en stadig Krig mellem de gode og de onde Magter, og den samme Tendents ledede hos den norrøne Gren af den germanske Stamme til en Opfattelse af Livet som en Kamp mellem Æser og Jøtner, en Kamp, som skulde ende med Gudestatens og Jordens Undergang. Andre indoeuropæiske Folk, der ikke udviklede sine Anskuelser i dualistisk Retning, Hellener og Romere, have dog i sine Mythologier nok af kjæmpende Guder og Heroer, som have nedlagt Uhyrer, f. Ex. den græske Herakles.

De bello Gallico VI. 23 fortæller Cæsar om Germanerne: „Der er ingen Skam ved det Røveri, som foregaar udenfor enhver Stats Grændser, og man siger, at disse Røverier finde Sted for at opøve Ungdommen og hindre Lediggang. Og naar en eller anden Høvding tilthinge meddeler, at han vil være Anfører for dem, som melde sig for at følge ham, reise de sig, som billige Foretagendet og Anføreren, og love ham sin Hjælp. Mængden applauderer dem. De, som blive igjen, regnes for Forrædere og feige og miste sit gode Navn."

Ingen Betragtningsmaade kunde være naturligere og i bedre Konsekvents med Datidens hele aandelige Habitus. Eftersom man kommer tilbage til de gamle Tider, støder man paa en Betragtning af Moralen, som mindre end den i vore Tider herskende har dens ideale Karakter for Øie. Blot nyttige Færdigheder sattes jevnsides med moralske Egenskaber, idet Datidens bornerede Anskuelse gik ud fra, at hvad der bidrog til Ens eget, Familiens eller Statens Velvære var noget ligesaa godt og rigtigt som den mest op-

høiede moralske Fuldkommenhed. Paa romerske Gravskrifter staar lanifica Side om Side med pia, og de gamle Persere ansaa den Ting at være en god Agerdyrker som en moralsk Egenskab. Krigerdygtigheden, der satte sin Besidder istand til at forøge sit og Sines Velvære paa de retløse Fremmedes Bekostning, blev betragtet som en af de høieste moralske Egenskaber, og Bemægtigelsen med Vaaben i Haand var en fuldkommen retmæssig Adkomst; thi Erhvervelsen fandt Sted under fuldkommen Billigelse fra de nationale Guders Side.

Som den italiske Eiendomsrets øverste Retskilde fremtræder Erobringens Ret tydelig nok ikke blot i Gaius's Sats: hæc maxime sua esse credebant, qvæ ex hostibus cepissent (som sin Eiendom i fortrinlig Betydning ansaa man det, som man havde taget fra Fienden), men ogsaa i den oprindelige Terminologi for Eiendomsrettens Begreber f. Ex. mancipium, mancipatio, manceps, vindex, vindicatio, og i den Omstændighed, at Nationalvaabenet Landsen var Symbolet for den strikteste Eiendomsret (Lange, Röm. Alterth. I. 64—65). En lignende Opfattelse ligger maaske ogsaa til Grund for et Par longobardiske Retsudtryk. I en longobardisk Lov heder det: Si judicaverit se vivo res suas proprias, id est andegawere et arigawere secundum legem Longobardorum, habeat, cui donaverit; ande og ari forstaaes om Haand og Hær, og gawere kan være det gammelhøitydske gaweri, investitura, rechtskräftige Uebergabe (Förstemann, Gesch. des deutsch. Sprachstammes II. 215). I de longobardiske Love forekommer ogsaa Udtrykket gairethinx, hvis første Del er gaire = oldn. geir Spyd. Det forekommer blandt Andet i Forbindelserne: Legitimam facere ancillam per gairethinx og Si qvid per gairethinx, id est donationem, conqvesierit (ib. 221).

Det er derfor fuldkommen forstaaeligt, at det gamle

norrøne Aristokrati kunde anse Vikingefærden for en retmæssig Maade at avle sig Gods paa. Der var ikke Spor af slet Samvittighed hos Vikingen. Odin og hans Einherjer var det himmelske Forbillede for Høvdingen og hans Hird, og ligesom Einherjerne øvede sin Kampfærdighed i Valhall, saaledes førte ogsaa den jarlebaarne Mand og hans Følge et Krigerliv paa Jorden for ligesom han at deltage i den store Ragnarokstrid. Der laa Religion paa Bunden af Vikingelivet, en Religion, som endnu hos Vikingens Efterkommer Normannen var stærk nok til i Korstogstiden at gjøre selve Kristendommen til en Krigsreligion.

Den krigerske Tendents gav Anledning til Udviklingen af Krigsguder. Allerede Grimm har sammenstillet Grækernes Krigsgud Ares, hvis Navn betyder Kamp, med den germanske Krigsgud Ear, Er. Ligeledes har man sammenstillet den hos Nordmændene og de Danske forekommende Krigsgud Høðr, hvis Navn ogsaa betyder Krig, og det med samme Betydning navnlig i galliske Navne forekommende catu med den thrakiske Krigsgudinde Kotys (G. Storm, den komparat. Methodes Betydning for Studiet af den nordiske Mythologi). Hos Germanerne er endog den gamle indogermanske Himmelgud bleven til en slet og ret Krigsgud (Tyr), ligesom Guderne overhovedet hos dem, ialfald hos den norröne Afdeling, blev til Krigsguder (sigtívar, valtívar).

Ogsaa Jorden var en gammel Gjenstand for Erobring, og de gamle Indogermaners krigerske Tendentser have en ikke ringe Del i Racens Udbredelse over de vidtstrakte Landstrækninger, som den indtager. Den italiske ver sacrum, der har befolket en stor Del af Mellem- og Syditalien med sabellisk-samnitiske Stammer, drog ud under Mars's Ledelse. Den store Udbredelse, som Sveverne havde paa Tacitus's Tid, („de indtage den største Del af Germanien", Germ. cap. 38)

synes med Rimelighed at kunne føres tilbage til deres Krigerskhed (bellicosissima gens Germanorum omnium, Cæs. bell. Gall. IV. 1) og deres Vane at foretage aarlige Angrebskrige (ibid). De store Gallervandringer i det 5te, 4de og 3die Aarh. f. Chr., der ledede til den galliske Bebyggelse af Norditalien, Sydtydskland og Galatien, vare formelige Erobringstog.

Gammel Opfattelse lagde saaledes i en vis Udstrækning Retten i Spydstagen. Retten til en Ting erhvervedes derved, at den med Gudernes Bistand erobredes fra Fienden, og den kunde kun opretholdes ved den samme Styrke, som havde erhvervet den. Det var derfor naturligt, paa den ene Side, at de Vaaben, hvormed Eiendommen erobredes (Landsen f. Ex.), eller den stærke Haand, som førte dem, blev Eiendomsrettens Udtryk og Symbol, og paa den anden Side, at kun Manden havde Ret til at besidde Eiendom.

Paa Grundlag af det latinske manus og det germanske mund (eller i Middelalderens Latin mundium) kan der opstilles et gammelt europæisk man — (Fick, eur. Spracheinh. 350). Ordet betyder oprindelig Haand og forekommer i denne Betydning i Latin og Oldnorsk. Dernæst betyder det en Persons Ret over en anden Person eller over en Ting. I Latin anvendes Udtrykket til at betegne Mandens Ret over Konen og hendes Eiendom, Faderens Ret over Børnene og Herrens over Slaven. Det bruges ogsaa om Formynderens Myndighed over Pupillen, om den kongelige Myndighed samt om Feltherrens Myndighed over Soldaten (Udtrykket manu mittere om at afskedige Soldaterne, manus og manipulus betegner Mandskabet, Lange, Röm. Alterth. I. 265, 309). Det germanske mundium bruges navnlig om Mandens Ret over Konen, Faderens over Børnene, samt Værgens over Kvinder og Umyndige; det forekommer dog ogsaa i en mere om-

fattende Betydning, f. Ex. i de longobardiske Love: Si qvis servum suum fulfreal thingaverit et haamund a se fecerit..., haamund = amund af mund og et privativt *a* betyder fri Mand i Almindelighed (Förstemann, Gesch. des deutsch. Sprachstammes II. 215). Verbet mynde, der i gammeldanske Love forekommer i Forbindelsen mynde Barn (Kolderup Rosenvinge, dansk Lovhistorie 41), findes i gamle norske Love i Betydningen af at overlevere. Oldnorsken synes i det Hele ikke at have bevaret synderligt af juridiske Udtryk af denne Ordstamme; dog haves Udtrykket mundr om den Pris, hvorfor Brudgommen havde at kjøbe Bruden eller (som Keyser vil, Efterladte Skrifter II. 307) om Indbegrebet af de Vilkaar, som fra begge Sider gjordes med Hensyn til Ægtefællernes og især Hustruens Formue. Maaske kan ogsaa Ordet man, Træl, høre herhen.

Ordstammens Forekomst udenfor Latin og Germansk er usikker. Jeg skal imidlertid tillade mig at henlede Opmærksomheden paa det græske ἀμύνω afværge, ἀμύνομαι forsvare mig, ἀμύντωρ Forsvarer, ἄμυνα Forsvar (Curtius, Gr. Etym. No. 451), der ikke synes at være tilfredsstillende forklaret. Hos Makedonerne forekommer Amyntas „Forsvareren“ som et meget almindeligt Personnavn, og en thesprotisk Folkestamme hed Amyntai (Kuhns Ztschr. XXII. 218). Hos Curtius (Gr. Et. 2den Udg. 294) nævnes et skr. mânam „das Nehmen“. Irsk mám potestas, mám jugum, commám uxor henføres af Stokes (Kuhns Beiträge VIII. 339) til en anden Rod.

Men den af Romere og Germaner befulgte Tanke, at benytte Betegnelsen for Haand til at betegne Ret over Noget, er ogsaa befulgt af andre indogermanske Stammer. Blandt de Underafdelinger, hvoraf en gammelirsk Familie bestod, var der en, som kaldtes Geilfine. De til denne Underafdeling

hørende Personer vare de, som stode den Person nærmest, fra hvem der i Tilfælde regnedes. Dette geil (fine betyder Slægt eller Familie) antages af Stokes at betyde Haand og at være identisk med det græske χείρ og det latinske hir, som har samme Betydning. Geilfine skulde altsaa betyde Faderen og de af hans Sønner, som endnu vare in mancipio eius. Gillae servus skulde altsaa i Rod og Betydning svare til de græske χείριος, ὑποχείριος, mancipium (Kuhns Beiträge VIII. 324). Roden er ghar gribe, tage, hvoraf ogsaa i Latin, foruden hir Haand, herus Herre, hera Herskerinde, eritudo, dominatio[1]), heres Arving, herctum, heredium Arv (Vaniczek, Etym. Wb. der lat. Sprache 57). Maine tiltræder i sit hovedsagelig om irsk Ret handlende Skrift Early History of Institutions 216 ffg. denne Forklaring af Stokes.

At Myndigheden, Eiendomsretten, havde sit Navn af den Handling, hvorved den stiftedes, var naturligt, saameget mere som Iagttagelsen af den foreskrevne Handling var nødvendig for at Retten skulde kunne erhverves, og denne Handling var nødvendig, fordi den var en religiøs Ceremoni; thi al Ret var hellig Ret, og en Rettighed kunde ikke bringes ind under den hellige Rets Beskyttelse uden ved Hjælp af en religiøs Ceremoni (Hist. Tidsskr. IV. 39). Bemægtigelsen af Fiendens Gods skede, naar Krigen var en af Guderne helliget Krig, i Gudernes, navnlig i Krigsgudens Navn, og den samme religiøse Sanction, som Erobringens Ret nød ligeoverfor Fienden, kunde ogsaa erhverves, naar man erobrede eller benyttede sig af Erobringens Former ligeoverfor Medlemmer af sin egen Stat[2]), Forskjellen var

---

[1]) servitudo. Paul 62.

[2]) Denne Tanke findes ligefrem udtalt hos Gellius, hvor han taler om Udvælgelsen af de vestaliske Jomfruer: Capi autem virgo

kun, at Erobringens Ret var ganske anderledes begrændset i det ene Tilfælde end i det andet. Man finder derfor ogsaa, at det at kaste sit Vaaben (Spyd eller Hammer) over et Jordstykke for at bemægtige sig det var en Maade at erhverve sig Eiendomsret paa. „Offenbar“, bemærker Grimm i sine deutsche Rechtsalterthümer p. 66, „ist es nicht der erste Erwerb an Grund und Boden, welchen der Hammerwurf heiligt, vielmehr setzt er schon ein bestehendes Eigenthum oder Besitzthum voraus, von dessen Abgrenzung und Befugniss gegen die Nachbarschaft und Mark es sich handelt.“ Hvorledes Landsens Ret gjordes gjeldende baade ligeoverfor den fremmede Nation og inden Retssamfundet, kan sees af følgende 2de Exempler. I det ene Tilfælde heder det: „qvod dominus comes de Nassauwia in suo domino illud jus habeat, qvod flumen Reni ad ipsum pertineat in tantum, qvantum super uno spadone eqvitare ad ipsum Renum et cum una lancea ulterius a se attingere potest.“ I det andet Tilfælde lyder Beretningen saaledes: circa hæc tempora putatur esse factum, qvod de Authari rege (Longobarderkongen) refertur. Fama est enim, hunc eundem regem per Spoletium Beneventum pervenisse eandemqve regionem cepisse et usqve etiam Regium, extremam Italiæ civitatem, vicinam Siciliæ perambulasse. Et qvia ibidem intra maris undas columna qvædam esse posita dicitur, usqve ad eam eqvo sedens accessisse eamqve de hastæ suæ cuspide tetigisse dicens: usqve hunc erunt Longobardorum fines. Qva columna usqve hodie dicitur persistere et columna Authari appellari. (Grimm l. c. 68—69). Paa samme Maade kunde man ved at lægge Haanden paa en Person bringe ham in manu. I denne Henseende er Fremgangsmaaden ved den romerske Procesform, som kaldtes

propterea dici videtur, qvia pontificis manu prensa ab eo parente, in cuius potestate est, veluti bello capta abducitur. (Gell. I. XII. 13).

manus injectio, meget oplysende (Gaius IV. 21). Den, som gjorde sin Ret gjeldende, udtalte følgende Formel: Qvod tu mihi judicatus sive damnatus es sestertium X milia, qvæ dolo malo non solvisti, ob eam rem sestertium X milia judicati manus injicio, og berørte samtidig en eller anden Del af Skyldnerens Legeme. Her stiftes Retten til Gjeldsslaven ved den under Udtalelse af en bestemt Formel foretagne Haandspaalæggelse. Den samme Ceremoni med Haanden finder ogsaa Sted i den ligeledes gamle romerske actio sacramenti. „Klageren lægger sin Haand paa Slaven eller den Gjenstand af andet Slags, som er Tvistens Gjenstand, og denne Griben af en Ting, som er Kravets Gjenstand, er en Ceremoni, som reproduceres i den tilsvarende Del af de gamle Germaners Rettergang, og fra dem nedarvedes gjennem Middelalderen i forskjellige modificerede Former. Den Stav, som Sagsøgeren holdt i Haanden, siges af Gaius at være Repræsentanten for et Spyd, og Spydet, den stærke bevæbnede Mands Emblem, tjente ikke alene hos Romerne, men ogsaa i forskjellige andre occidentalske Samfund som Symbol paa den Eiendom, som var absolut gjeldende ligeoverfor Alle og Enhver (Maine, Early Instit. 254—255).

Den Form for Eiendomsoverdragelsen, som man kan kalde Manusformen, bragtes ogsaa i Anvendelse i Tilfælde, hvor Erhvervelsen fandt Sted med den tidligere Eiers Samtykke, altsaa i kontraktmæssige Tilfælde. Haandens Rolle er tydelig i den paa Overgangen liggende romerske in jure cessio, hvor man til Stiftelsen af Kontrakter benyttede Formen af en Proces. Ceremonien beskrives af Gaius II. 24 saaledes: In jure cessio hoc modo fit: apud magistratum populi Romani, velut prætorem, vel apud præsidem provinciæ is, cui res in jure ceditur, rem tenens ita dicit: hunc ego hominem ex jure Qviritium meum esse ajo; deinde postqvam

hic vindicaverit, prætor interrogat eum, qvi cedit, an contra vindicet; qvo negante aut tacente tunc ei, qvi vindicaverit, eam rem addicit. Derimod er den Rolle, som Haanden spillede, ikke udtrykkelig fremhævet i den romerske Mancipation, der af Gaius I. 119 beskrives saaledes: adhibitis non minus qvam qvinqve testibus civibus Romanis puberibus et præterea alio eiusdem conditionis, qvi libram aëneam teneat, qvi appellatur libripens, is, qvi mancipio accipit, æs tenens ita dicit: Hunc ego hominem ex jure Qviritium meum esse ajo, isqve mihi emptus est hoc aere aënaqve libra, deinde aere percutit libram idqve æs dat ei a qvo mancipio accipit qvasi pretii loco. Grunden til, at denne Fremhævelse ikke har fundet Sted, ligger vistnok i, at Gaius har villet gjøre opmærksom paa hvad der var særeget specielt for Mancipationsformen, hvad der ikke var Tilfældet med Haandspaalæggelsen.

Ogsaa i germansk Ret spiller Haanden sin Rolle ved Overdragelser. Overdragelsen af fast Eiendom foregik efter tydsk Ret under Anvendelsen af bestemte Symboler, hvortil blandt Andet hørte, at den nye Eier, ved at tage Halm at Jorden eller en Jordklump i Haanden, tilegnede sig Eiendomsretten. I et Diplom fra 825 heder det: traditionem ita fecit, ut abscisso proprie arboris ramo et coram cunctis ipse Walfheri in manus Wagonis tradito tradidit et tunc legitimos testes per aures traxit (v. Schulte, Lehrbuch des deutschen Reichs- und Rechtsgeschichte p. 470). Lignende Skjødningsceremonier forekomme i gammeldansk Ret, hvorefter endog en Jordleiekontrakt ikke var gyldig uden at være bekræftet med Haandslag (Kold. Rosenv., dansk Lovhist. 49).

Det Verbum, som Latinen benyttede om Erhvervelsen, er capere, at tage, hvilket Verbum i Forbindelse med manus danner Sammensætningerne mancipium, mancipus,

manceps, mancipatio, mancipare etc. Den Rod, hvorfra dette Verbum har sin Oprindelse, har ogsaa paa Oldnorsk afgivet Retsudtryk, f. Ex. hafa Eiendom, Eiendel, hefð Besiddelse, Brug, hefða sætte sig eller holde sig i Besiddelse af noget, hefðarvitni eller hafnarvitni Vidne, som En fører til Bevis for, at han har havt noget i sin Brug og Besiddelse, hefðaskipti Jordbytte, forsaavidt angaar Brugen af eller Brugsretten til Jorderne. Begrebsudviklingen har i de 2 Sprog været forskjellig. Skarpt viser Forskjellen sig mellem det usammensatte norske Hævd paa den ene og det latinske usucapio paa den anden Side, saavelsom mellem det latinske caput, der betyder Retssubjekt, og det tydske Haupt, forsaavidt som det bruges i Betydning af et Stykke Kvæg (ligesom det danske Høved); den gammelhøitydske Sammensætning manahoupit (af man Træl) er i den ældre Tid bleven brugt som Oversættelse af mancipium (Grimm, Rechtsalterth. 301).

Allerede hos Homer forekommer Scepteret som Tegn paa den kongelige Værdighed; Kongerne kaldes σκηπτοῦχοι, scepterbærende, og der forekommer Udtryk, hvori Scepteret bruges i Betydning af Herredømme. Overalt hvor Kongen optræder, fører han Scepteret. Ordet (σκῆπτρον) betyder egentlig en Stav, og Kongen er ikke den eneste, som bærer dette Værdighedstegn; ogsaa Præster, Seere og Herolder have Scepter, saa at det maa opfattes som et almindeligt Symbol paa Embedsstilling. Det gamle Scepter var en temmelig lang Stav, som havde Lighed med et Spydskaft, og det benævntes ogsaa, ligesom dette, af Grækerne δόρυ, af Romerne hasta pura (Schöem., Gr. Alterth. I. 36—37). Hos Romerne forekommer som Tegn paa den kongelige Værdighed Staven, scipio, et Ord, som er beslægtet med det græske σκῆπτρον, men ikke laant (J. Schmidt, Zur Gesch. des

indog. Vocalismus I. 109). At Scepteret og den latinske scipio har sin Oprindelse fra Landsen, støttes ogsaa af Ordets Etymologi; thi Roden skap betyder først og nærmest kaste, slynge (Fick, indog. Wb. 202), en Betydning, som blandt Andet ogsaa det græske σκήπτω har. Et Spor af den gamle Opfattelse af Landsen som Herredømmets Symbol findes maaske ogsaa i det oldnorske skapdrottinn, der betegner Herren i hans Forhold til Trællen. Forøvrigt var ogsaa i Middelalderens Tydskland Staven Tegn paa den høieste Magt; Konger, Fyrster, Dommere og andre Øvrigheder holdt den i Haanden, ligesom ogsaa baade Kongernes og Dommernes Herolder og Bud vare forsynede dermed. Større Landskaber overdroges ved Stav, ligesom mindre Jordstykker ved Gren (Grimms Rechtsalterth. 133, 134).

Ret til at eie (Personer eller Ting) kan efter den saaledes udviklede Opfattelse kun den have, som efter den gjeldende Lov har Ret til at føre Vaaben. Heraf følger konseqvent, at følgende Personer vare udelukkede fra at være Eiere:

1. Kvinder. At saa ogsaa var Tilfældet, viser sig deraf, at de altid maatte staa under et eller andet Værgemaal, ligesom ogsaa af den Omstændighed, at de — hvad man vel kan gaa ud fra — oprindelig ikké havde nogen Arveret.

2. Børn og Ynglinge, som endnu ikke havde faaet Ret til at føre Vaaben. Konsekvent skulde altsaa hvad vi vilde kalde den borgerlige Myndighed erhverves derved, at Ynglingen, naar han var kommen til en vis Alder, i en eller anden ceremoniøs Form modtog sine Vaaben. En saadan Regel har efter Tacitus (Germ. c. 13) været gjeldende hos Germanerne: Ingen har Ret til at bære Vaaben, forinden Staten har tilladt det; men naar denne Tid kommer, prydes

Ynglingen med Skjold og Landse paa selve Thinget af en eller anden Høvding, Faderen eller Slægtningerne. Dette er deres Toga, indtil da høre de Huset til, senere Staten. Hos Romerne og Grækerne havde den tilsvarende Ceremoni en civil Karakter. Hos Romerne har desuden den manus, som tilkom Faderen over Sønnen (patria potestas), erholdt en saadan Udvidelse, at Myndighedsalderens Indtrædelse ikke fik civilretlig Betydning, uden forsaavidt Faderen var død.

3. Slaver og andre, som ikke havde Ret til at bære Vaaben (en Undtagelse fra denne Regel for geistlige Personers Vedkommende fulgte naturligvis af andre Lovregler). Konsekventsen af denne Regel synes at maatte medføre, at der har existeret en gammel Retssætning, gaaende ud paa, at Slaver, der bevæbnedes af den, som var berettiget til at foretage et saadant Skridt (f. Ex. Staten), derved bleve frie. En saadan Regel findes ogsaa i enkelte germanske Lovbøger; hos Longobarderne foregik Frigivelsen af en Slave ved Overdragelse af Sværd og Pil, hos Angelsachserne ved Overdragelse af Landse og Sværd. I en angelsachsisk Lov heder det saaledes: si qvis velit servum suum liberum facere, tradat eum vicecomiti per manum dexteram in plenu comitatu, qvietum illum clamare debet a jugo servitutis sua per manumissionem et ostendat ei liberas vias et portas et tradat ibi libera arma scilicet lanceam et gladium, deinde liber homo efficitur (Grimm, Deutsche Rechtsalterth. 332). De gamle Nordmænd havde en Regel, hvorefter den Træl, som i Krig fældte en af Landets Fiender, skulde erholde sin Frihed (Keyser, Efterl. Skriter II. 292), og i Rom og Grækenland kan man vel næsten sige, at det var Regel, at Slaver, som Staten kaldte til Vaaben i sine Krige, frigaves.

Jeg gaar nu over til at omhandle Gjenstandene for den antike Eiendomsret. Som bekjendt inddelte de romerske

Jurister de Ting, som vare Gjenstand for Eiendomsret, i res mancipi og res nec mancipi. Ulpian bemærker med Hensyn hertil: omnes res aut mancipi sunt aut nec mancipi; mancipi sunt prædia in Italico solo, tam rustica, qvalis est fundus, qvam urbana, qvalis domus, item jura prædiorum rusticorum, velut via, iter, actus, aqvæ ductus, item servi et qvadrupedes, qvæ dorso collove domantur[1]), velut boves, muli, eqvi, asini. Forskjellen mellem disse 2 Klasser af Ting laa deri, at res nec mancipi kunde skifte Eier ved en simpel Overdragelse, medens Mancipationsformerne fordredes iagttagne ved res mancipi. Disse Former ere de samme, som efter Gaius I. 120 anvendtes ved Overdragelse af frie Personer, som vare in mancipio, Børn, som vare in patria potestate, og Hustruer, som befandt sig in manu.

Af de blandt res mancipi opregnede Gjenstande — fast Eiendom i Italien, Servituter over italienske Eiendomme, Slaver og Husdyr — er der aabenbart nogle, som først i en senere Tid ere blevne henførte til denne Klasse. Dette gjelder først italisk fast Eiendom, forsaavidt den var beliggende udenfor ager Romanus eller det latinske Land, med hvis Indbyggere Rom fra gammel Tid havde commercium. Men det gjelder dernæst al eller — hvis man vil undtage hvad der paa Germansk kaldes Toft — næsten al fast Eiendom; thi Jorden tilhørte, forinden den fordeltes blandt Borgerne, hvilket tilskrives Numa, ikke den Enkelte, men gens. Det ældste Eiendomsbegreb opkom altsaa med Hensyn til visse Arter af Løsøre, og den værdifuldeste Del af hvad der var Gjenstand for Eiendom var netop, hvad der nu overhovedet ikke kan eies, nemlig Personer.

Det var en Grundsætning i den gamle Familieret, at

---

[1]) cfr. det germanske Udtryk frîhalsa om den frie Mand.

Husfaderen eiede sin Kone og sine Børn. Den gamle indogermanske Benævnelse paa Faderen betyder Eier, Herre; ved Siden af dette Ord besad vore Forfædre et andet, som betegnede den, der havde givet Barnet sin Oprindelse, nemlig Ordet ganatar. Faderen blev i Sanskrit kaldet ganetar, medens han i Egenskab af Barnets Eier blev kaldt pitar. For at udtrykke det fulde Begreb benytte Vedaerne Sammensætningen pitâ-ganitâ, pater genitor (Giraud-Teulon: Les Origines de la famille p. 151—153). Et med Ordet pater beslægtet Ord er pati Herre, Ægteherre, Herskerinde, hvoraf πόσις Ægtemand, skr. patis Herre, Ægtemand, goth. faths Herre cfr. bruthfaths Brudgom, lith. pàts Ægtemand, cfr. viszpats Herre, Hersker. Latinen mangler det tilsvarende Substantiv, men har andre Ord af Stammen f. Ex. potestas, der bruges om den fædrene og den kongelige Myndighed.

Ligesom patar betyder Eier, saaledes betegner det italiske Ord famelia — lat. familia, osk. famelo, umbr. fameria — egentlig Eiendom (f. Ex. i de 12 Tavlers Love: Si adgnatus nec essit, gentiles familiam habento). Til en saadan familia hørte foruden andre Formuesgjenstande ogsaa Slaverne samt de Personer, der stod under ægteskabelig manus eller patria potestas. Ordet antages at høre sammen med skr. bhágas Andel, tildelt Eiendom, bhagas „Brotherr", Skytsherre, lith. bagas, bagótas ksl. bogatŭ velstaaende og at komme af Roden bhag tildele, blive delagtig i. (Corssen i Kuhns Zeitschr. XXII. 291 ffg.)

Romeren havde som bekjendt den mest absolute Ret over Kone og Børn, han kunde baade dræbe og sælge dem. For Gallernes Vedkommende har man Efterretning om den samme Retstilstand (viri in uxores sicut in liberos vitæ necisqve habent potestatem. Cæsar de b. Gall. VI. 19), og

hos dem blev Forholdet saameget værre for Kvinden, som Lovens Strenghed ikke mildnedes af den Civilisation, der dog fandtes i Rom, og som Flerkoneriet ikke var usædvanligt. „Naar en gallisk Høvding afgaar ved Døden," siger Cæsar paa det angivne Sted, „komme hans Slægtninge sammen; hvis der er nogen Mistanke med Hensyn til hans Død, underkastes hans Hustruer pinligt Forhør; hvis Mistanken findes rigtig, brændes de under de største Pinsler." Dette viser saameget bedre Betydningen af den galliske manus, som det ellers var antik Regel, at kun Slaver kunde underkastes pinligt Forhør. At den germanske Husfaders mund engang i sin Tid i Styrke har nærmet sig den romerske manus, kan ikke være Gjenstand for synderlig Tvivl. Den Omstændighed, at Bruden i hele den germanske Verden, forsaavidt hun ikke hærtoges[1]), kjøbtes af den, der havde hende i sit mundium, i Forbindelse med den Omstændighed, at Kvinden altid stod under et mundium, samt den strenge Behandling af Utroskab fra hendes Side, maa for Konens Vedkommende tillade en saadan Slutning. For Børnenes Vedkommende kan man ialfald paaberaabe den faderlige Udsættelsesret.

Den manus, hvoraf Husfaderen var i Besiddelse med Hensyn til Kone og Børn, maatte selvfølgelig erhverves ved en eller anden Retshandling, som indeholdt en Bemægtigelse. At dette var Tilfældet for Brudens Vedkommende, er ligetil. Brylluppet bestod i et Brudekjøb (paa Latin coemptio) og paafølgende Hjemførelse (i Sparta maatte ethvert Ægteskab

---

[1]) Hvis en Kvinde hærtoges af en Mand fra et fremmed Fylke, blev hun efter norrön Ret Trælkvinde (Munch, Norske Folks Hist. I. 1. 136). Dette tyder paa Existentsen af et Begreb, som har havt Lighed med det romerske Begreb connubium.

stiftes ved et tilsyneladende Bruderov[1]). I Rom spillede Landsen sin Rolle ved Bryllupsceremonierne[2]). Men det samme gjelder ogsaa med Hensyn til Børnene; *patria potestas* erhvervedes ikke ved Barnets Fødsel, men derved, at Husherren tog det op af Jorden, hvorpaa det efter Fødselen var lagt (tollere, suscipere liberos, *τὲκνα αναιρεῖσϑαι*, Giraud-Teulon 205, Fustel de Coulanges, La cité antiqve 54). Udsattes det, og tog en Anden det, var det ham, som erhvervede den faderlige Myndighed.

Den Ret i Kraft af *manus*, som efter det saaledes Udviklede tilkom Husfaderen ligeoverfor Kone og Børn, var ikke baseret paa den Familiereligion, som jeg efter Fustel de Coulanges har omhandlet i min Afhandling „Om den ældste indoeuropæiske Samfundsudvikling", og kunde derfor i sine Anvendelser ikke altid undgaa at komme i Kollision med denne. I Rom, hvor begge de uensartede Principer bleve drevne paa Spidsen, fremtræde ogsaa saadanne Kollisioner tydeligt. I Kraft af sin manus kunde Manden naturligvis altid forskyde sin Hustru; men hvis Ægteskabet var stiftet ved *confarreatio* (den strengt religiøse Form, der vistnok var forbundet med manus, men som ikke havde sin Rod i hvad man kunde kalde Manusretten), kunde han kun gjøre det, saafremt hun gjorde sig skyldig i Utroskab, Underskyden af Barn, Forfalskning af Nøgle eller Drukkenskab. I Kraft

---

1) Bruderov var i den ældre Tid meget almindeligt i Grækenland. Preller, Gr. Myth. I. 592.

2) Paulus 48. Cælibari hasta caput nubentis comebatur, qvæ in corpore gladiatoris stetisset abjecti occisiqve, ut, qvemadmodum illa conjuncta fuerit cum corpore gladiatoris, sic ipsa cum viro sit; vel qvia matronæ Junonis Curitis in tutela sint, qvæ ita appellabatur a ferenda hasta qvæ lingva Sabinorum Curis dicitur; vel qvod fortes viros genituras ominetur; vel qvod nuptiali jure imperio viri subjicitur nubens, qvia hasta summa armorum et imperii est.

af sin manus kunde Manden sælge sin Hustru; men hvis han solgte sin konfarreerede Hustru, blev han sacer (Lange, Röm. Alterth. I. 117—118). I Kraft af sin manus kunde Faderen sælge sit Barn, men en Regel, som førtes op til Numa, forbød ham at udøve denne Ret ligeoverfor en gift Søn (ib. 133); han var ikke berettiget til at udsætte sine Ascendenter for den Resiko, at der ikke skulde være nogen, som kunde facere justa ligeoverfor dem. Det er ikke forunderligt, at disse Indskrænkninger bleve respekterede; thi de til Overskridelser af den egentlige religiøse Rets Forbud knyttede Følger vare under enhver Omstændighed alvorlige.

Jeg har tidligere bemærket, at man ikke havde senere Tiders skarpe Distinktion mellem Personer og Ting. Deraf flød blandt Andet, at man heller ikke udenfor Familieforholdet kunde have vore principielle Indvendinger mod at gjøre Personer til Ting, til Gjenstand for Eiendomsret. Dette skede da ogsaa, ikke blot med Krigsfanger, men ogsaa med Medlemmer af den samme Stat, naar der forøvrigt forelaa en ifølge den gjeldende Ret gyldig Retsgrund. Den almindeligste Aarsag var vistnok Gjeld; den romerske Gjeldsrets Strenghed er bekjendt, den uefterrettelige Skyldner gjordes til Træl gjennem manus injectio. Den galliske Gjeldsret maa have været af omtrent samme Beskaffenhed; thi Cæsar fortæller (b. Gall. VI. 13), at Gjeldbundne pleiede at overgive sig til en eller anden Adelsmand, og denne havde da ligeoverfor ham de Rettigheder, som tilkom en Herre mod en Træl. En irsk Cimbid korresponderede til en romersk nexus, naar denne var addictus. Hvis Besidderen af en saadan Cimbid slog ham ihjel, var han kun forpligtet til at betale Mandebod (eiric) for ham, saafremt den Dræbtes Fine betalte hans Gjeld (O'Curry, Mann. and Cust. I. 292). Ogsaa vor Gulathingslov indeholder Bestemmelser, hvorefter

en uefterrettelig Debitor blev Træl (Keyser, Eft. Skr. II. 356 ffg.). Gjeld var imidlertid ikke den eneste Grund, som bevirkede, at en Mand blev en andens Træl. Cæsar nævner for Gallernes Vedkommende, at man der gav sig i Trældom for at undgaa Forurettelser fra Mægtigeres Side (den saakaldte Kommendation). Hos Germanerne fortæller Tacitus, at man kunde tabe sig selv i Spil.

Omend den Retsopfattelse, som kommer tilsyne gjennem Institutionen manus, staar i Overensstemmelse med de gamle religiøse Anskuelser, saa er det dog klart, at det verdslige Element i Institutionen var saa stærkt, at den let kunde saa at sige sekulariseres og i denne forandrede Skikkelse blive istand til at bidrage Sit til Sekularisationen af Stat og Ret i det Hele. Den ældste Form for Afsluttelsen af Kontrakter blandtRomerne, den saakaldte sponsio ad aram maximam, er saaledes bleven trængt tilside af de 2de til Manus-Kategorien henhørende Former nexum per æs et libram og in jure confessio, hvoraf den første var en med Mancipationen og den sidste en med den ovenfor omhandlede in jure cessio analog Retsdannelse (Lange, Röm. Alterth. I. 168 ffg.). Var man først naaet frem til en af de under Manus-Kategorien hørende Retsformer, saa vilde, navnlig ved de kontraktmæssige Overdragelser og Kontrakter i Almindelighed, forøvrigt i Tidens Løb Ceremonierne let fremstille sig som ydre Former, medens Samtykket fra begge Sider opfattedes som det Væsentlige.

Ligesom der var en vis Modsætning mellem den egentlige Sakralret og den mere civilretlige Manusret, saaledes var der ogsaa en Modsætning mellem manus og den gamle Familieret. Medens efter denne Slægten var en Enhed, hvori den Enkelte kun var et underordnet Led, hvis første Forpligtelse var at opretholde Slægten og dens sacra, var den

Ret, som tilkom en Mand, fordi Gjenstanden var in manu eius, en ham individuelt tilkommende Ret. Det hele Europa over har Jorden oprindelig tilhørt Slægten og er bleven dyrket i Fællesskab (Hist. Tidsskr. IV. 22; for Grækenlands Vedkommende Schoem. Gr. Alterth. I. 138). Dette var ogsaa fra først af Tilfældet i Rom. Ifølge en Ytring af Cicero bestod de Privates Formue paa Romulus's Tid af Fæ og locorum possessiones, idet først Numa uddelte Agerlandet til Eiendom for Private. Hermed staar det neppe i Strid, naar Varro lader allerede Romulus assignere de saakaldte heredia, de smaa Jordlodder, som gik i Arv fra Fader til Søn; thi disse heredia var efter hvad Mommsen bemærker (Röm. Gesch. 3 Aufl. I. 183[1]) saa smaa, at de kun kunde tjene til Have, ikke til Agerland, og de lode sig isaafald sammenligne med den germanske Toft, der jo hører hjemme i Landsbyforfatningen, som er den yngre Transformation af det gamle Slægtfællesskab[2]). Hos Festus forekommer et Sted, som her er meget oplysende: patres senatores ideo appellati sunt, qvia agrorum partes attribuerant tenuioribus ac si liberis propriis (Lange, Röm. Alterth. I. 240). Af dette Sted fremgaar, at Senatorerne (ɔ: Slægtshøvdingerne) fordelte Jorden blandt sine Børn og Klienter, men en saadan Eiendom maa have været meget usikker og afhængig (precarium). Tydeligt fremtræder Forholdet inden Slægten ved Optagelsen af den claudiske Slægt i den romerske Stat. Slægtens Hoved Attus Clausus fik sig anvist af den romerske Stat et Stykke af ager publicus. Deraf beholdt han for sig og sine gentiles

---

1) cfr. Paulus 74: Heredium prædium parvulum.

2) Af europæisk gharta „Umfassung, Gehege" kommer vort Gaard, tydsk Garten og lat. hortus Have. I Tydskland har som bekjendt Landsbyforfatningen været den overveiende Regel. At Betydningen Have i Latin er en senere udviklet, siges af Paulus 76: hortus apud antiqvos omnis villa dicebatur etc.

25 Jugera, medens han overlod 2 Jugera (et heredium) til hver af sine Klienter (Lange, l. c. 245).

Det romerske dominium ex jure Qviritium er et Manusforhold og har sin Oprindelse derfra, at Begrebet manus, der var opkommet med Hensyn til Personer og andet Løsøre, blev bragt i Anvendelse paa fast Eiendom; hvad der hidtil havde været Slægtens fælles Eie, kom til at tilhøre de enkelte Familiefædre med fuld personlig Eiendomsret, han havde fri Dispositionsret uden Hensyn til Slægtens eller Familiens Interesser. Om hvorledes dette er gaaet til, savnes der nærmere Efterretninger. Der tales, som allerede bemærket, mo en af Numa foranstaltet Fordeling af Jord mellem de romerske Borgere (agros, qvos bello Romulus ceperat, divisit viritim civibus). Denne Udvikling er forøvrigt analog med den, som fandt Sted ved Testationsfrihedens[1]) Indførelse i Rom, forsaavidt som ogsaa her Eierens frie Villie traadte istedenfor den gamle Lov, Slægtens Arveret eller snarere Medbesiddelse.

Denne Anerkjendelse af Individets Ret paa Slægtens Bekostning er forøvrigt i sin stærkt udviklede Skikkelse et for Romerne særeget Træk. Det i det moderne Europa gjeldende Begreb om en Eiendomsret til fast Eiendom, der ikke af Hensyn til Slægten (eller Familien) er indskrænket ved Odels-[2]) og Aasædesret eller fideicommissariske Baand og

---

[1]) Testationsfriheden har dog vistnok, ligesom det besynderlige Retsinstitut usucapio pro herede (Gaius II. 52), sin Oprindelse fra Nødvendigheden af at have En, som kunde bringe de fornødne Dødsoffre. Dette var nemlig efter romerske Begreber en Sag af allerhøieste Vigtighed, cfr. Paulus 58: Everriator vocatur qvi jure accepta hereditate justa facere defuncto debet; qvæ si non fecerit seu qvid in ea re turbaverit, suo capite luat.

[2]) Den norske Eiendomsret har sin egen Historie. Hist. Tidsskr IV. 272.

samtidig befriet fra seigneuriale Rettigheder[1]), maa i det Hele føres tilbage til romerretlig Indflydelse. Naar det er lykkes Romerne at skabe dette Begreb, saa er dette navnlig skeet derved, at man har udviklet det gamle Begreb manus.

Men en stor Aarsag maa søges i, at Romerne havde en stærkt organiseret Stat, der lod sine Principer trænge de gamle Slægtsprinciper i Baggrunden. Jeg har i en tidligere Afhandling (Om Tallets Rolle i gammel Tid) vist, hvorledes Slægter og Familier inddeltes efter visse Tal, og at den samme Slags Inddeling ogsaa gjordes gjeldende paa Jorden; jeg har blandt Andet gjort opmærksom paa, at man paa enkelte Steder fixerede Jordloddernes Antal for derved at opretholde det bestemte Antal af Slægter og Familier, hvoraf Staten engang bestod. Hvor dette sidste var Tilfældet, er Statens Myndighed over Jorden fremtraadt meget skarpt, men selv hvor Loddernes Antal ikke var fixeret, har dog Statens Myndighed været stærkt følt. Deraf kommer da ogsaa dette, som man kunde kalde det, socialistiske Drag, som forekommer i det gamle Hellas. Dette Drag har ogsaa været mærket i Rom, hvor Jordlodderne fra gammel Tid vare fordelte i Centurier (enhver Centurie, som ovenfor bemærket, svarede til en Kurie), men dog i Regelen kun i Form af en Statens Overeiendomsret. Hvor man fixerede Jordloddernes Antal, kom man forøvrigt ikke saameget til at sætte Individet som Familien i Slægtens Sted; thi Jordlodderne bleve i Familien og vare uafhændelige, ellers havde det snart været forbi med de faste Tal. Naar Romerne trods alle de Vanskeligheder, som den ulige Fordeling af Formuen beredede

---

[1]) Maine har i sine forskjellige Værker godtgjort, at Eiendomsretten til Jord i Europa for en stor Del har sin Oprindelse fra feudale Forholde.

deres Stat, ikke gave efter for dette i den antike Stat liggende socialistiske Drag eller endog blot skrede til at gjøre de smaa Jordeiendomme uafhændelige (en enkelt Gang skede det, men kun en ganske kort Tid), saa maa den af Begrebet manus udviklede Anskuelse om den Dispositionsfrihed, som tilkom den enkelte Borger, have været den store Modstander[1]). Begrebet om den Enkeltes Eiendomsret til Jorden maa være bleven fuldt udviklet ved Servius Tullius's Forfatning og den dertil knyttede Census, som afholdtes hvert 5te Aar (Censui censendo agri proprie appellantur, qvi et emi et vendi jure civili possunt. Paul. 44.).

Denne Brydning mellem hvad man kan kalde den sacerdotale og den krigerske Retsopfattelse kommer blandt Andet ogsaa tilsyne inden det gamle Kongedømme.

Kongedømmet er, som jeg i en tidligere Afhandling har gjort opmærksom paa, en meget gammel Institution hos Indoeuropæerne, idet Benævnelsen er fælles for den europæiske og den asiatiske Gren. Denne Benævnelse (lat. rex, goth. reiks, gall. rix) er dannet af Roden arg „recken, strecken“, som forekommer i skr. arj, gr. ὀρέγει med samme Betydning, lat. rego „recken, lenken“ og lith. razan, goth. rakjan „recken“ (ig. Wb. 15). Paa Gammelirsk forekommer reraig direxit og rogh „prohibitation“ (Stokes i Kuhns Beiträge VIII. 321). Hvorledes de 2 Betydninger, hvori vort Ord ret bruges, forekommer i Ordstammen fra gammel Tid, kan sees af det fælles indoeuropæiske ragta; gammelpersisk raçta betyder baade lige, ret og rigtig, lat. rectus nærmest rigtig, ligesom goth.

---

[1]) Det er naturligvis ikke hermed Meningen at bestride, at de store Besidderes Interesser have spillet sin Rolle. Sagen er imidlertid, at Interesserne — saa mægtige som de ere i det private Liv — i et Folks Historie ere uden synderlig Virkning, forsaavidt de ikke støtte sig til Ideer.

raihta og gammelirsk recht = walisisk rhait; derimod har gr. ὀρεκτός og lat. porrectus Betydningen udstrakt (ig. Wb. 163).

Kongen synes saaledes at have sit Navn deraf, at han skal paase, at Alt gaar i sin tilbørlige Orden, at Lov og Ret har sin Gjænge saavel inden Riget som udad i Forholdet til andre Folk.

Men naar dette var Kongens Stilling, saa maatte han nødvendigvis være Præst. For det Første var den i Staterne gjældende Ret guddommelig og Kjendskaben til den endel af Geistlighedens Kundskab, saa at Kongen allerede for at kjende den maatte være Geistlig. Dette kan bedst belyses ved Hjælp af italiske Forhold. I et Sted hos Festus (p. 233) heder det: Rituales nominantur Etruscorum libri, in qvibus præscriptum est, qvo ritu condantur urbes, aræ, ædes sacrentur, qva sanctitate muri, qvo jure portæ, qvomodo tribus, curiæ, centuriæ distribuentur, exercitus constituantur, ordinentur, ceteraqve eiusmodi ad bellum ac pacem pertinentia (Rituales kaldes de etruskiske Bøger, hvori det er foreskrevet, med hvilken Ritus Byer skulle anlægges og Altre og Templer indvies, hvilken Hellighed der tilkommer Mure, hvilken Ret der gjælder med Hensyn til Porte, hvorledes der skal inddeles efter Tribus, Kurier og Centurier, hvorledes Hære skulle tilveiebringes og organiseres, og hvori der forøvrigt handles om lignende Ting, der ere af Interesse i Krig eller Fred). Her er det jo saagodtsom ligeud sagt, at Lov og Ret stod optegnet i Geistlighedens Bøger. Den romerske Rets oprindelige geistlige Karakter fremtræder ligeledes med den største Tydelighed, naar det hos den samme Forfatter heder p. 190: Pontifex maximus, qvod judex atqve arbiter habetur rerum divinarum humanarumqve, hvor Udtrykkene navnlig blive bevisende ved at sammenholdes med de senere romer-

ske Juristers Definition paa Retsvidenskaben „jurisprudentia est divinarum atqve humanarum rerum notitia, justi atqve injusti scientia“ (Justinians Inst. I. 1., som har beholdt en traditionel Definition, som egentlig ikke passede efter Kristendommens Indførelse), og som har direkte Anvendelse paa Kongedømmet, forsaavidt som det er givet, at den romerske Konge tillige var pontifex maximus. Det samme Resultat fremgaar ogsaa af et Sted hos Pomponius L. I Tit. II. Dig. fr. 2 § 6: Et ita eodem pæne tempore tria hæc jura nata sunt, leges XII tabularum, ex his fluere coepit jus civile, ex iisdem legis actiones compositæ sunt. Omnium tamen harum et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant, ex qvibus constituebantur, qvi qvoqvo anno præesset privatis.

Ogsaa af en anden Grund maatte Kongen være Præst. „Religionen,“ siger Fustel des Coulanges i La cité antiqve, „foreskrev, at enhver Arne skulde have sin øverste Præst, og tillod ikke, at den geistlige Værdighed deltes. Den huslige Arne havde sin Overpræst, Familiefaderen, Kuriens Arne havde sin Kurion eller Patriarch, enhver Stamme havde sin religiøse Chef, som Athenerne kaldte Stammens Konge. Ogsaa Statens Religion maatte have sin Ypperstepræst.

Denne Præst ved den offentlige Arne førte Navn af Konge. Undertiden gav man ham ogsaa andre Titler; da han fremfor Alt var Prytaniets Præst, kaldte Grækerne ham Prytan; undertiden hed han ogsaa Archont. Under disse forskjellige Navne opdage vi en Person, som fremfor Alt er Lederen af Gudstjenesten; han sørger for Vedligeholdelsen af Arnens Ild, han offrer og fremsiger Bønnerne, han præsiderer ved de religiøse Maaltider.

Det er af Vigtighed at bevise, at Italiens og Græken-

lands gamle Konger vare Præster. Man læser hos Aristoteles: „Omsorgen for Statens offentlige Offringer tilkommer ifølge den religiøse Koutume ikke de specielle Præster, men de Mænd, hvis Værdighed har sin Oprindelse fra Arnen, og som endel Steder kaldes Konger og andensteds Prytaner eller Archonter.“ Saaledes udtrykker Aristoteles sig, den Mand, som bedst har kjendt de græske Staters Konstitutioner. Dette saa præcise Sted viser strax, at de 3 Ord Konge, Prytan, Archont i lang Tid have været Synonymer; dette er saa sandt, at en gammel Historiker, Charon fra Lampsacus, skrev en Bog om de lakedæmoniske Konger, som han kaldte Lakedæmoniernes Archonter og Prytaner. Stedet af Aristoteles beviser fremdeles, at den Person, som man benævnte med et af disse 3 Navne i Flæng, maaske med alle 3 paa engang, var Stedets Præst, og at Gudstjenesten ved den offentlige Arne var Kilden til hans Værdighed og Magt“ (La cité antiqve 205—206).

Ved den romerske focus publicus i Vestas Tempel, tildels ogsaa i det ved Siden deraf beliggende domus regia Numæ, offredes der under Kongens Ledelse paa Folkets Vegne til Jupiter, Mars, Qvirinus, Janus og Vesta. Men allerede i Kongetiden blev der, for at ikke Gudstjenesten paa Grund af Kongens verdslige Forretninger skulde lide noget Skaar, indsat 3 flamines, der som Kongens Stedfortrædere skulde besørge Offringerne. Ved Kongedømmets Afskaffelse blev der indført en Sondring mellem den geistlige og verdslige Magt, idet Kongedømmets geistlige Forretninger gik over dels til rex sacrorum dels til pontifex maximus, medens den verdslige Myndighed blev overdragen til Konsulerne. Denne Sondring blev naturligvis af den væsentligste Betydning for Sekularisationen af romersk Stat og Ret.

Hos Irerne kom Kongens Egenskab af Præst blandt

Andet tilsyne deri, at han ikke maatte besidde legemlige Feil. „Main Ollamh var døv og kunde som Følge deraf ikke vælges til Konge“ (O'Curry, Man. Mat. 252). Det var forbudet en Konge „with a blemish“ at forblive i Tara; derfor maatte Cormac Mac Airt forlade Stedet og opgive sit Kongedømme, da han havde faaet sit ene Øie stukket ud (ib. 48). De irske Kongers nære Forhold til Guderne bevirkede ogsaa, at man gjorde dem ansvarlige for Ulykker, som rammede Folket. I de gamle Beretninger er Irlands Stilling i den illegitime attakottiske Høvdings Tid afmalt med de mørkeste Farver; men neppe var den retmæssige Konge Feradhach gjenindsat, før Jorden gav sine Frugter, Elvene sin Fisk og Køerne sin Melk; et retfærdigt Regimente ledsagedes af Jordens Frugtbarhed og af Overflod paa Farvestoffe, ligesom ogsaa Kvinderne da ikke døde i Barselseng; men den Konge, som tillod Afvigelse fra Lov og Ret, skaffede sit Land daarligt Veir (O'Curry, Man. Mat. 71, Cust. and Mann. I. 31, Maine Early Instit. 42). Lignende Betragtninger gjorde sig ogsaa gjældende hos Germanerne; nordiske Konger offredes for et godt Aar, og en burgundisk Konge afsattes „ritu veteri“, naar hans Folk var uheldigt i Krig eller med Hensyn til Aarsvext (Grimm, Rechtsalterth. 231).

Var Kongen paa den ene Side Præst, saa var han paa den anden Side en i verdslig Henseende mægtig Mand, navnlig paa Grund af sin Stilling som Anfører i Krig. I denne Henseende var han dog kun i Graden og ikke i Væsen forskjellig fra en Høvding eller Adelsmand. Denne nære Forbindelse mellem Kongen og Adelsmanden har ogsaa afspeilet sig i Sproget, forsaavidt som det latinske rex betyder Konge, medens det tilsvarende gotiske reiks kun betyder Høvding (af Vulfila benyttet som Oversættelse paa

$\alpha\rho\chi\omega\nu$, Grimm, Deutsche Rechtsalterth. 229), og det oldnorske ríkr noget endnu mindre. Den ældste germanske Adel er en Fødselsadel, som beroer paa Nedstamningen fra visse udmærkede Slægter, der medfører visse faktiske Fortrin, men ingen Slags politisk Forret; og ligesom dette er det Karakteristiske for den germanske Adel, saaledes er ogsaa Arveligheden det egentlige Kjendemærke paa det germanske Kongedømme, idet alle dets andre Egenskaber ere mere tilfældige (Dahn, Die Könige der Germanen, I. 18, 26, 27). Ogsaa i Hellas var Arveligheden det afgjørende Moment, forsaavidt som der ikke længer var Tale om et Kongedømme, naar Arveligheden var bortfaldet. Det var netop Arveligheden, som gav den kongelige Værdighed. De spartanske Konger nøde paa Grund af sin Nedstammelse fra Herakles i de ikke spartanske Helleneres Øine en vis Hellighed, saa at selv i Slaget en Fiende nødig forgreb sig paa dem (Schoemann, Griech. Alterth. I. 235).

Denne Arvelighed var dog ikke saaledes at forstaa, at noget enkelt Medlem af Ætten var designeret som Arving. Det var nok, naar man holdt sig til Slægten; inden denne kunde man vælge. Der var derfor Mulighed for en Udvikling til forskjellige Sider; man kunde erholde bestemte Arvefølgeregler, saa at Riget blev et bestemt Arverige; men man kunde ogsaa lidt efter lidt udvikle Valgretten. I Middelalderen var det derfor undertiden tvivlsomt, om et Rige var et Valgrige (Danmark), andre Steder fik man tidlig et utvivlsomt Valgrige istand (Vestgoterne i Spanien). Det er paa Grund af denne Egenskab ved Kongedømmets Arvelighed, at der ikke bør lægges for stærk Vægt paa den Karakter af Valgkongedømme, som det gamle romerske Kongedømme har; af den hele Kongerække bevarede Sagnet kun Erindringen om dem, til hvis Navn blivende Institutioner

eller store Begivenheder knyttedes, og selv disse af Sagnet bevarede historiske Personer eller Eponymer ordne sig dog til et Slags Dynastier, hvad der i Forbindelse med den af Sagnet anerkjendte Arvelighed inden den albanske Kongerække synes at tyde paa, at en Slags Arvelighed hørte med til Kongedømmet selv for den latinske Stammes Betragtning.

Paa den anden Side var i gamle Dage heller ikke et Valg hvad vi forstaa ved et saadant. For en stor Del bestod det i Virkeligheden kun i paa en eller anden Maade at finde ud, hvad der var Gudernes Villie. Historien om Darius Hystaspis's Valg til Konge over Perserne er bekjendt. Et Kongevalg i Tara foregik engang paa følgende Maade: Der gjordes en Oxefest, for at man kunde faa at vide, hvem der skulde have Souverainiteten over Erin. En Oxe blev dræbt, og en Mand spiste af den og lagde sig til at sove; 4 Druider „pronounced a true oration upon him". Han saa da i Drømme, hvem der skulde tages til Konge, og efter hans Anvisning tog man da Lugadh-Reo-Derg (O'Curry, Mann. and Cust. II. 199).

Jeg har allerede i en tidligere Afhandling gjort opmærksom paa, at man, naar man vil forstaa de mægtige Ætters Stilling, maa erindre, at Magt efter gammel indoeuropæisk Betragtningsmaade medførte Hellighed. Jeg gjorde opmærksom paa, at dette fremgik af Sproget; til hvad der (Hist. Tidsskr. IV. 51) er anført, vil jeg føie, at skr. ishira betyder kraftig, frisk, blomstrende, medens gr. ἱερός tillige har Betydningen hellig (Curt. Gr. Etym. Nr. 614), fremdeles, at samme Begrebsudvikling fremkommer i det indoeuropæiske karya; skr. kalya betyder frisk, sund, kalyâna skjøn, fortræffelig, Sundhed bringende, gr. καλός skjøn, ksl. cĕlŭ sund, got. hailas hel, sund; af dette Ord er paa den ene

Side udviklet vort hellig og paa den anden Side ir. cél, der er forklaret som omen, og wal. coil, coel augurium (ig. Wb. 39, Stokes i Kuhns Beiträge VIII. 311); af et oprindeligt kura, der, som kan sees af Græsk og Sanskrit, har betydet stærk, har Zend uddannet et Ord for hellig (ig. Wb. 46). Omvendt udledes det latinske dives, rig, af en Rod div, som findes i deus, Zeus, Jupiter o. s. v., hvoraf skulde følge, at Ordets oprindelige Betydning skulde være guddommelig eller velsignet af Guderne (Vaniczek, Etym. Wb. 74), kfr. den homeriske Brug af Adjektiverne δῖος og θεῖος om Personer (Schoemann, Gr. Alt. I. 24).

Jeg har paa det citerede Sted (Hist. Tidsskr. IV. 51) søgt at forklare, hvorledes disse mægtige Ætter kom til at blive betragtede som gudebaarne. Denne Gudebaarenhed tilstodes i Grækenland baade Konge og Adel, idet saavel Konger som Høvdinger hos Homer kaldes διοτρεφέες βασιλῆες. For Germanernes Vedkommende kan man ialfald paavise, at endel af Høvdingeætterne ansaaes som gudebaarne, samt at der bestod en saa nær Forbindelse mellem Høvdinger og Præster, at de igrunden udgjorde en Stand. Den norske Herse var baade Præst og Høvding, og der er vist ingen Grund til at tvivle paa, at Grimm har Ret, naar han udleder Adelens Ret til at præsidere i Retterne hos Sachser, Franker, Bairer og Allemanner fra den Standen fra gammel Tid tilkommende geistlige Værdighed (Deutsche Rechtsalterth. 272). For et andet Folks Vedkommende, der uden overdreven Dristighed kan henregnes til Indogermanernes europæiske Gren, Daciernes, er det berettet, at Konger og Præster toges blandt de adelige Ætters Medlemmer (l. c. 271).

Kongens verdslige Myndighed hvilte saaledes tildels direkte paa det Princip, at Magten overhovedet var et Rets-

fundament, og den kunde forsaavidt med Føie betegnes med Udtrykket manus, saaledes som skeet af Pomponius i L. 1. Tit. 2. Dig. fr. 2 § 1.

De 2 Principer, der begge fandt sit Udtryk i Kongedømmet, vare saa forskjellige, at de ikke kunde undgaa jevnlig at kollidere med hinanden, og det faldt af sig selv, at ærgjerrige og foretagsomme Fyrster, idet de støttede sig til sin fyrstelige Magt, gjorde Indgreb i den gamle nedarvede Ret; den Ret, som tilkom dem i Kraft af manus, overskyggede og trængte tilside den Ret, som tilkom dem i Kraft af deres præstelige Stilling. Det er netop noget Saadant, som i Rom foregik under Tarqvinius Superbus's Regjering, og det var Gjentagelsen af saadanne Tilfælde, som Romerne ikke vidste at forebygge uden ved at skille den civile og den militære Myndighed fra den geistlige Stilling.

I sine Römische Alterthümer (I. 267) gjør Lange den Bemærkning, at da pater familias er Eier af res familiaris, saa kan Kongen ikke være Eier af de Enkeltes Eiendom og heller ikke af de Enkeltes fælles Eiendom; da hin i Familien overhovedet er souverain, saa kan Kongen i Statsfamilien kun have en saadan potestas, som kan staa i Samklang med de enkelte Husfædres familieretlige Souverainitet. Den Enkeltes Ret indeholder overhovedet en Begrændsning af Statens og Statsoverhovedets Ret, og hvor den Enkeltes Ret er tilbørlig anerkjendt, kan der derfor, hvordan saa end Statsformen er, ikke være nogen egentlig Absolutisme. Det asiatiske Despoti staar i Forbindelse med, at man i Asien ikke anerkjender en Eiendomsret som den europæiske. For Udviklingen af Friheden er det derfor af stor Betydning, om Eiendomsretten opfattes med tilbørlig Stringents, og paa dette Felt have Romerne været de klareste og skarpeste af alle Folk. Den skarpe Retsopfattelse, der hovedsagelig

skyldes romerretlig Indflydelse, har draget en bestemt Grændse mellem europæisk Autokrati og asiatisk Despotisme.

I sin Udsigt over den norske Historie (I. 41) har Sars bemærket, at „ved Siden af det religiøse Princip har ogsaa et andet, som man kunde kalde det militaire eller krigerske, fra først af været virksomt til at knytte Menneskene sammen og bestemme Karakteren af deres Samfund. Det religiøse Princip er ifølge sit Væsen ganske anderledes ubetinget end det militaire. I Menneskenes Sammenslutning om religiøse Formaal forudsættes altid en høiere Villie som den bestemmende; i deres Sammenslutning til fælles Angreb eller Forsvar mod en udvortes Fiende indgaar derimod altid et Element af bevidst Beregning og Frivillighed. Fra det militaire Princip stammer derfor væsentlig Friheden, fra det religiøse Autoriteten.“ I Virkeligheden er, som ovenfor bemærket, den antike Retsopfattelse baseret paa en inderlig Forbindelse mellem Styrken og Magten paa den ene Side og Forpligtelsen til at adlyde de guddommelige Bestemmelser paa den anden. I den gamle manus vare begge Principer samvirkende, den menneskelige Kriger og den guddommelige Sanktion maatte kombineres, men i det daglige Liv kunde det ikke undgaaes, at der blev lagt mere Vægt paa den stærke Haand end paa Gudernes Bistand; Religionens væsentligste Virksomhed bestod paa dette Felt i at sanktionere den Stærkeres Ret, saa at Styrken kunde optræde med den gode Samvittighed, som i det Hele er nødvendig, for at noget kan blive bestaaende i de menneskelige Samfund. Det lykkedes vistnok ikke de øvrige indoeuropæiske Folk at udvikle Begrebet til den Bestemthed, som det lykkedes Romerne; men de europæiske Folk havde en tilstrækkelig stærk Bevidsthed om den Ret, som der tilkom den Enkelte, og Villie og Evne til at forsvare denne Ret. Den germanske Ret kan

ikke i Klarhed og Præcision i fjerneste Maade sammenlignes med den romerske, men Germanen havde et praktisk talt fuldkommen klart Begreb om, at han alene havde Mundium over Kone, Børn og Trælle, at han alene eiede sine Husdyr og sit øvrige Løsøre, at han havde en bestemt om end begrændset Ret til denne Jord, som dyrkedes i Fællesskab, og Haand og Sværd til at værge disse Rettigheder ogsaa mod Statens Overhoved. Den gamle Frostathingslovs Bestemmelser om, hvorledes man skulde fordrive en Jarl eller Konge, som gjorde ulovlig Atfør, er skrevet ud af det germanske Hjerte.

RAGNAR LODBROK OG LODBROKSSØNNERNE,

STUDIE I DANSK OLDHISTORIE OG NORDISK SAGNHISTORIE

AF

DR. GUSTAV STORM.

I „Historisk Tidsskrift" fremsatte jeg for et Par Aar siden et Forsøg paa at opklare Danmarks Historie i 9de Aarhundrede ved at stille de frankisk-karolingiske Kilder ligeoverfor de nordiske; det Resultat, hvortil jeg kom, kan i Korthed betegnes saaledes, at det danske Rige gjennem næsten hele det 9de Aarhundrede var optaget af Stridigheder mellem en indfødt Kongeæt og Ætlinger af den svensk-norske Ynglingeæt, at (som allerede Munch havde gjort gjeldende) Karl den stores Modstander Godfred var den samme som Gudröd, der omtales i Digtet Ynglingatal, og at af Sagnhelten Ragnar Lodbroks Bedrifter kun de færreste tilhøre Historien[1]). Denne Theori har hertillands og i Sverige vundet adskillig Indgang — den er saaledes f. Ex. optaget i den nye svenske „Illustrerad Verldshistoria" i et Stykke, forfattet af den nylig afdøde R. Tengberg —, men i Danmark har den kun fundet Modsigelse. A. D. Jørgensen indrømmer min Fremstilling en „abstrakt Mulighed", men

---

[1]) „Om Ynglingatal og de norske Ynglingekonger i Danmark", Hist. Tidsskr. III. 58—79.

det er ham dog „ufattelig", hvorledes man skal tænke sig, at en norsk Gudfreds Erobring af Danmark og Kampe med Karl den store og hans Sønners Herredømme over hele Danevælden, helt ned til Harald hårfagers Tid skulde være uomtalt eller glemt i den norske Kongesaga, for ikke at tale om de samtidige tyske Kilder eller den danske Tradition, hvis den virkelig havde fundet Sted".[1]) En dansk Anmelder under Mærket — c i Sybels historiske Tidsskrift[2]) tror at have opdaget i min Afhandling en Ytring af en særegen Skjævhed hos norske Historikere, at befatte sig med genealogiske Hypotheser(!) og afviser mig med endel vrede Bemærkninger. Joh. Steenstrup har i sin „Indledning til Normannertiden" viet mit Forsøg et helt Kapitel af Modbeviser; ogsaa han røber en stærk Fortrydelse over, at jeg „vil gjenopreise den gamle Theori om Norskes Herredømme i Danmark paa Grundlag af disse ulykkelige Genealogier". Nu er det imidlertid saa, at Danmarks indre og ydre Forhold i hine Tider har stor Betydning for hele Vikingetidens Historie; desuden har denne Tid en videre Interesse ogsaa for den senere norrøne Litteratur, forsaavidt som kun en kritisk Sammenligning af Historie og Sagn kan bringe for Dagen, ad hvilke Veie Sagnhistorie og Sagndigtning tager sin Væxt. Af denne og andre Grunde har jeg taget disse Spørgsmaal under ny Behandling; jeg har af Steenstrups Resultater optaget adskillige og er derved paa flere Punkter kommet til nye Anskuelser, men jeg har desuden under den fornyede Behandling fundet adskillig Bestyrkelse for mine Hovedsynsmaader, som jeg her vil udvikle nærmere. For at vinde et

[1]) Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling, S. 76.

[2]) Historische Zeitschrift, 32ter Band. Hr. — c citerer ellers i en foregaaende Artikel en af Dr. Jessen forfattet Afhandling som sin egen; det maa altsaa være tilladt at betragte — c som identisk med Dr. Jessen.

fast Udgangspunkt skal jeg i det følgende begynde med at tegne Omridsene af Danmarks sikre Historie i 9de Aarhundrede; derefter skal jeg søge at paavise, ad hvilke Veie og efter hvilke Love den danske Sagnhistorie har forvandlet sig til det Billede, vi kjende fra Saxo og fra de islandske Sagaer om Ragnar og hans Sønner.

I.

De frankiske Annaler om Danmark i 9de Aarhundrede.

Den første frankiske Forfatter, som giver os et virkeligt Indblik i samtidige Forhold i Norden, er Karl den stores bekjendte Biograf Einhard (f. c. 770). Han var uddannet ved Hofskolen under Karls egne Øine og optoges tidligt i hans fortrolige Kreds, han blev kongelig Bygmester og Sekretær og brugtes i vigtige Sendebud. End større blev Einhards Indflydelse under Keiser Ludvig, idet han i 817 blev Minister for den unge Keiser Lothar og beholdt denne Stilling indtil Udbruddet af Kampen mellem Ludvig og hans Sønner i 829; da han ikke længer kunde stanse Striden, trak han sig tilbage fra Hoffet til et Kloster i Øst-Franken og døde her i 844[1]. Foruden „Keiser Karls Levnet" har man fra hans Haand en Bearbeidelse og Fortsættelse af de saakaldte Lorsch-Aarbøger (Annales Laurissenses), som i Virkeligheden er samtidige Optegnelser om det frankiske Riges Historie, opfattet fra Hofkredsens Standpunkt og fremstillet efter denne Opfatning, altsaa officiel Rigshistorie. Deres Beretninger kan være skjævt fremstillede, forsaavidt alt maa tjene til Keiserens og Rigets Forherligelse, ofte kan Uheld være fortiede; men om Forfatternes Fortrolighed med

[1]) Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen (2den Udg.) S. 123 ff.

sin Gjenstand, deres Evne til fuldstændig at beherske sit Stof, kan man ikke tvivle, og overalt, hvor Forholdet til Hoffet eller Rigsregjeringen ikke paavirker dem, bør man skjænke dem den fuldeste Tiltro. Dermed er ikke givet, at Forfatternes Kundskaber strække sig stort udenom det frankiske Rige; det er for at nævne et Exempel aabenbart, at Einhard ikke havde den fjerneste Anelse om, at der blandt de skandinaviske Nationer fandtes en egen Stamme af Navnet „Nordmænd". Han omtaler ensteds den store Havbugt, som gaar ind fra Vesterhavet mod Øst (ɔ: Skagerak, Kattegat og Østersøen), og fortæller, at „om den bo mange Folkeslag, nemlig Daner og Svensker, som vi kalde Normanner og som bebo Havbugtens Nordside og Øerne i den", samt paa Sydsiden Slaver og Ester[1]). Det er tydeligt, at ved Normanner mener han den ethnografiske Enhed, de skandinaviske Folk; men blandt disse kjender han kun de to, skjønt han lader dem bo baade paa Nordsiden af den store Havbugt (ɔ: i Norge og Sverige) og paa Øerne i samme (ɔ: de danske Øer, samt Halvøerne Skaane og Jylland). En lignende Uklarhed, som dog nærmer sig til det rigtige, viser Einhard i Omtalen af det norske Vestfold (Vesterfolda ell. Vestarfolda); i Annalerne ved 813 siger han, at det laa yderst i Danekongernes Rige mod Nordvest og vender mod Nordspidsen af Britannien[2]); men at Vestfold laa nordenfor Havbugten, altsaa paa det nordlige Fastland, har han kun havt en meget dunkel Forestilling om. Man er ikke engang berettiget til at vente hos Einhard nogen Kyndighed i nordiske Tilstande, thi med Nordboerne beskjæftiger han sig kun i Forbigaaende, nemlig naar de kom

---

[1]) Einhards vita Karoli, Pertz II 449.
[2]) Einhards Annaler, Pertz I 200.

i nærmere Forhold til Frankerriget; først den Omstændighed, at Frankerne med Karl den store flyttede sine Grænseskjel til Elben og saaledes nærmede sig de danske Lande, har aabnet et Indblik i disse.

Da Franker og Daner var blevne Naboer, indtraadte i Begyndelsen et ganske fredeligt Forhold. Den danske Konge rørte sig ikke, da Karl undertvang Saxerne, og det uagtet Danskerne havde Anledning nok til at blande sig i Striden, idet Saxer-Høvdingen Vidukind flygtede til dem (777); men netop i de samme Aar læse vi om fredelige Gesandtskaber mellem Kong Karl og Danekongen Sigfred (Aar 777 og 782)[1]). Denne kunde ogsaa roligt se paa, at Karl herjede de vendiske Wilzer i Mecklenborg og Pommern (789). Men da Keiseren i 804 trængte ind i Nordalbingien (Holsten), bortførte de herboende Saxer og overlod deres Land til sine vendiske Forbundsfæller, Abotriterne, fandt den danske Konge Godfred[2]) ikke at kunne sidde stille længer; han drog „med sin Flaade og sit Riges Rytteri“ til Slesvig og opstillede sig paa Grænsen. Men det synes, som om begge Parter havde liden Lyst til at maale sig med hinanden, og uden at der egentlig blev sluttet nogen Fred holdt man sig hver inden sit. Fire Aar bagefter (808) benyttede Godfred sig imidlertid af, at, som han sagde, „Abotriterne havde brudt Freden“; han sluttede Forbund med

---

[1]) Sigfred kaldes af Einhard og Frankerne Sigifridus. Man har i Regelen gjengivet dette Navn med det danske Sivard eller det norske Sigurd, men neppe rigtigt, thi i 9de Aarhundrede brugtes Sivard (Sigurd) og Sigfred af Nordboerne som forskjellige Navne; saaledes havde den norske Kong Ivar i Dublin († 873) to Sønner Siugrad (ɔ: Sigurd) og Sicfraid (ɔ: Sigfred), ligeledes havde Harald haarfagre Sønnerne Sigurðr risi og Sigfrøðr. Navnet Sigfred gik senere over til Sigröðr og faldt derfor efterhaanden sammen med det nærliggende Sigurðr.

[2]) lat. Godefridus, oldn. Goðroðr, senere Guðröðr.

deres østlige Naboer Wilzerne, seilede over til den vendiske Kyst, herjede Abotriternes Land og underkastede sig to Tredjedele deraf. Efter dette Tog ventede han sig aabenbart Fiendtligheder af Keiseren, derfor lagde han den Plan at opføre ved sit Riges Grænse en Jordvold fra Østersøen til Vesterhavet og fordelte Arbeidet mellem sine Mænd, inden han seilede hjem. Dette Arbeide var imidlertid langt fra færdigt (og synes efter Godfreds Død at være ganske faldt sammen); dets ufærdige Tilstand har vel foranlediget, at Godfred ikke strax brød fuldstændig med Keiseren, men sendte Bud til ham og undskyldte Fredsbruddet. Efter et Forligsmøde, som ikke førte til noget, fandt imidlertid Karl at burde gribe til Forholdsregler mod den nye Fiende og lod anlægge en Forskansning nord for Elben ved det senere Itzehoe (809); dette optog Godfred som en Krigserklæring og lod om Vaaren 810 en Flaade paa 200 Skibe herje Frisland, medens han selv rustede sig til et Tog ind i Saxland. Keiseren var allerede draget nordover med Østfrankernes og Saxernes Krigsmagt for at møde ham ved Elben, da han fik Melding om, at hans Fiende var dræbt af en af sine egne Mænd („a proprio satellite"). Godfreds Eftermand i Danmark blev hans Brodersøn („nepos") Heming; Godfreds egne Sønner var maaske unge, men de kan ikke have været Børn[1]), da de 3 Aar senere optræde som voxne Kronprætendenter; snarere har der været en Arveretsregel omtrent som i Irland, at den ældste Mand i Slægtlinjen indtog den ledige Plads, derfor kaldes i 808 Godfreds Brodersøn Ragnvald (som havde været ældre Broder af Heming)

---

[1]) Som f. Ex. Joh. Steenstrup har ment (S. 71). Grunden til at de blev udelukkede kan saa meget mindre være deres barnlige Alder, som jo i 854 en „puer" blev Konge (Fulda-Annalerne, Pertz I 369).

„den første i Riget næst Kongen"[1]). Derfor følger i 812 efter Hemings Død som Konge en anden „nepos" af Godfred, Sigfred, uden at der endnu bliver Tale enten om Hemings Brødre Haakon og Angantyr eller om Godfreds Sønner. Kong Heming havde i 811 sluttet en formelig Fred med Keiseren og opgav da baade Herredømmet over Abotriterne og Forbundet med Wilzerne; men at Eideren skulde være udtrykkelig bestemt som Grænse (hvilket først Adam fra Bremen beretter), er lidet troligt, da Striden ikke havde angaaet Grænseforholdene. Med Hemings kort efter indtrufne Død (Vinteren 811—12) begynder urolige Tider for Danmark, idet Kampe om Kongemagten udbrød, som med flere Afbrydelser fortsattes gjennem et helt Aarhundrede. Et Parti valgte den førnævnte Sigfred, Godfreds Slægtning, et andet sluttede sig til en Aale, Frænde af en tidligere Kong Harald (Anulo nepos Herioldi quondam regis)[2]); mellem dem kom det til en voldsom Kamp, og begge Konger faldt (Aar 812), men Aales Parti seirede og gjorde hans Brødre Ragnfred[3]) og Harald til Konger. Disse kunde imidlertid vente sig en fornyet Kamp med det slagne Parti; derfor gjaldt det for dem at styrke sin Magt paa alle Maader og først og fremst

---

[1]) Pertz I 308.

[2]) Anulo var et almindeligt frankisk Navn, der netop i 8de og 9de Aarhundrede findes i Formerne Analo, Anolo, Anulo, Anilo, i Fem. Anila og got. Anulo, og ganske svarer til det nordiske Aale (tidligere Anli, opr. Anala). Dette, som allerede er erkjendt af Munch (Saml. Afh. IV 149), beder jeg fastholdt for den senere Undersøgelse. Man har med Urette antaget det for en Oversættelse af et nordisk Hringr, der jo paa Latin maatte hedde Annulus; desuden findes den Skik at oversætte Navne paa Latin ikke brugt i de karolingiske Annaler.

[3]) Ogsaa Ragnfred var et i Vikingetiden brugeligt Navn; saaledes hed f. Ex. en Søn af Erik Blodøxe. Det maa saaledes ikke uden videre ombyttes med Ragnar, Ragnvald e. l.

at sikre sig et godt Forhold til Keiseren. Freden, som naturligvis efter Hemings Død maatte fornyes, søgte de at opnaa ved et Gesandtskab til Keiser Karl, hvilket lykkedes. Og allerede Vaaren 813 følte de sig stærke nok til at drage til Norge for at sikre sig „Vestfold"; naar der her siges, at dettes „Fyrster og Folk ikke vilde underkaste sig dem" og derfor maatte undertvinges, tilsiger den almindelige politiske Situation os, at „Folk og Fyrster" i Vestfold holdt med Modpartiet, Godfreds Frænder. De opholdt sig imidlertid i Sverige og forberedte herfra et Hevntog mod de nye Konger; kort efter disses seirrige Hjemkomst faldt Godfreds Sønner ind i Landet, fik stort Tilløb, og efter et Slag maatte Ragnfred og Harald flygte ud af Landet. En af Einhard uafhængig Kilde synes at berette, at de flygtede syd til Abotriterne[1]), hvilket er troligt nok, da Abotriterne visselig ikke kunde være venligt stemte mod Sønner af Kong Godfred, som havde herjet dem saa haardt. Det næste Aar (814) forsøgte de fordrevne Konger sin Lykke i Danmark, men i et Slag faldt Kong Ragnfred, og Harald maatte atter flygte. Han begav sig nu til den nye Keiser, Ludvig, hyldede ham som sin Overherre og fik hans Løfte om Hjælp. Det Forsøg, som Keiserens Hær gjorde i 815 fra Saxen af, udrettede imidlertid ikke noget, og Haralds egne Anfald paa sit forrige Rige var ligesaa frugtesløse og fremkaldte kun et dansk Hevntog opad Elben (818). Men Godfreds Sønner kunde ikke selv opretholde Freden mellem sig, to af dem fordrev de to andre, og for nu at sikre sit Rige mod frankiske Anfald forsonede de sig med Harald og gav ham en Del af Riget, nemlig Landet nær Grænsen (Sønderjylland? eller hele Jylland?). Dog følte Harald sig usikker i denne Stilling,

[1]) Chron. Moissiacense, Pertz I 311.

klagede til sin Beskytter Keiseren over Godfreds Sønner og søgte at knytte Baandet til Keiseren stærkere ved at lade sig døbe i Mainz (826) og føre kristne Munke med sig hjem til Slesvig. Dette hindrede dog ikke Godfreds Sønner fra allerede Aaret efter at fordrive ham ganske fra Danmark; hans nye Forsøg paa at vinde sit Rige mislykkedes atter (828), og siden vides han ikke at være vendt tilbage, vi træffe ham længe bagefter som frankisk Landeværnsmand i Frisland.

Her stanser Einhards Aarbøger, med Aar 829; men Arbeidet optages strax af nye Mænd, der fortsætte i samme Aand. Med det frankiske Riges Delinger spalter dog ogsaa Annalistiken sig i en østfrankisk og en vestfrankisk Historieskrivning, repræsenterede af Fulda-Aarbøgerne og de Bertinianske Aarbøger; ved deres Side faar en Række private Kloster-Annaler Betydning, blandt dem kan nævnes Xanten-Annalerne, Fontenell-Annalerne, den aquitanske Krønike o. fl., vigtige Kilder er ogsaa de talrige samtidige Helgen-Biografier. Rigs-Annalerne beholde sin Karakter af officielle Arbeider, der fremstille Begivenhederne fra Hoffets og Kongemagtens Opfatning; dog kommer Kritiken mere til Orde, fordi de to Rigers Politik ofte er modsat. Rigs-Annalerne beholde endnu Overblikket over det hele frankiske Rige, hvad enten Forfatterne staa Ludvigs Hof nærmest, som Enhard (830—838), Rudolf af Fulda (til 863) og de øvrige unævnte Forfattere af Fulda-Aarbøgerne, eller de høre til Kong Karls Kreds, som Forfatterne af de Bertinianske Aarbøger, Prudentius af Troyes (835—863) og Hincmar af Reims (til 882). Det maa forøvrigt erindres, at de selv betragtede sig som Einhards Fortsættere og ligefrem henvise til ham, ligesom ogsaa i de bevarede Haandskrifter Rigs-Aarbøgerne udgjøre en sammenhængende Række fra Karl den store indtil Slutningen af 9de Aarhundrede. Med Nord-

boerne beskjæftige disse Krøniker sig i Regelen kun, naar de skal skildre deres Herjetog paa Frankernes Kyster, dog bringe de ofte Træk, der vise disse Togs Sammenhæng med hjemlige Forhold.

Vi saa, at i Kampen om Danmarks Rige havde Haralds Parti ligget under og Gotfreds Sønner var gaaet ud af Kampen med Seir og i fuld Besiddelse af sin Faders Rige. Einhards Efterfølgere omtale af Godfreds Sønner kun den ene, Horicus (Haarek)[1]), og Rimbert kalder ham ved 845 „Enehersker i Danernes Rige"[2]). De Vikingetog, som i hans Tid fra 834 af udgik næsten hvert Aar mod Frankerne, var vel i Regelen private, dog stod tildels hans yngre Slægtninge i Spidsen for dem; i 845 ledede han selv et Tog til Elben, medens en af hans Jarler sendtes til Seinen. Blandt disse hans yngre Slægtninge nævnes hans Brodersøn Gudorm, som i lange Tider levede som Sørøver, men i 854 samlede om sig Mængden af Vikinger og med dem drog hjem for at berøve Kong Haarek Liv og Rige. Det kom til et Tredages Slag, hvori Mandefaldet skildres saa stort, at „ikke alene en Mængde Almue faldt, men af den kongelige Familie (stirps regia) blev ingen uden en Dreng tilbage" (Fulda-Aarbøgerne), eller at Kong Haarek og de øvrige Konger og næsten alle Høvdinger faldt (Prudentius), eller at „Kong Haarek faldt i Kampen og med ham næsten alle de Høvdinger, som havde været Ansgars Venner" (Rimbert). Den „kongelige Familie", som her mistede alle voxne Mænd, og de „øvrige Konger", som her faldt, maa efter Sammenhængen være alle Godfreds og

[1]) *Horic* eller *Oric* er et brugeligt frankisk Navn (se Förstemanns Namenbuch), der svarer til oldn. Hárekr, ikke til Eirekr, thi Rimbert omtaler ved Siden af hinanden den danske Horicus (= Hárekr) og en svensk Hericus (= Eirikr).

[2]) Rimberts vita Anskarii, Pertz II 709.

Haareks Slægtninger, medens Haralds Sønner og hans Broder Rørek oftere omtales efter 854. Udtrykket „stirps regia“ viser netop, at Haralds Ætlinger ikke hørte til denne Kongeæt, altsaa at der i Danmark i 9de Aarhundrede var to forskjellige Kongeætter. Den eneste gjenlevende af Godfreds Ætlinger, den unge Haarek, toges nu til Konge; men aldrig saa snart er dette skeet, førend Medlemmer af den anden Kongeæt, Haralds Broder Rørek og Haralds Søn Godfred, atter forsøge sin Lykke mod Godfreds Ætlinger, som de vel mente var svækkede ved den indbyrdes Feide. Alligevel er deres Angreb i 855 uheldigt, og først da Rørek alene gjentager Forsøget i 857, maatte Haarek den unge finde sig i at overlade en Del af sit Rige „mellem Eideren og Havet“. Der indtraadte saaledes nu omtrent samme Situation, som da Harald herskede sammen med Godfreds Sønner; men dennegang synes Røreks Herredømme hjemme at have været endnu kortere, thi allerede ved Aar 860 træffe vi Rørek igjen i Frisland, og i 864 skriver Paven et Brev til Kong Haarek, der ligefrem betegner denne som Enekonge. Dette er sidste Gang, at Haarek omtales; i 873 optræder to nye danske Konger, Brødrene Halvdan og Sigfred; de synes at have delt Riget mellem sig, thi de underhandle hver for sig med Kong Ludvig. Disse Konger kan ikke, som f. Ex. Dümmler vil[1]), være Sønner af Kong Haarek, dertil er de for gamle, da Haarek (f. c. 840) ikke kunde have voxne Sønner i 873; da Haarek var den eneste gjenlevende Mand af Ætten, kan saaledes Halvdan og Sigfred ikke stamme fra Godfred, de høre enten til Haralds Ætlinger eller til en ny Æt, hvorom mere nedenfor.

Saalangt kan vi med de frankiske Annaler følge de

---

[1]) Gesch. des ostfrankischen Reichs I 802.

danske Kongeætter. Jeg tror ikke, det er muligt at negte, at vi her har en i to Generationer fortsat Strid mellem forskjellige Kongeætter, der afvexlende er ovenpaa. Om de begge er danske, fremgaar ikke tydeligt af Annalerne, der jo betragte de nordiske Folk omtrent som en Enhed. Jeg har allerede før gjort opmærksom paa, at Godfreds Ætlinger søge sin Støtte i Sverige, og at Provinsen Vestfold synes at hænge mest fast ved dem, medens den anden Æt støtter sig til sine sydlige Naboer, Vender og Franker.

Mod disse Resultater og de Slutninger, jeg drager deraf, har Joh. Steenstrup fremsat en Række Indvendinger, som har til Hensigt at svække disse. Han vil ikke indrømme, at Einhards Ord skal opfattes, som jeg har forstaaet dem. Naar der staar, at Sigfred var en yngre Slægtning („nepos“) af Godfred og Anulo „nepos“ af Harald, skal dette betyde, at Kronprætendenterne „henviste til den af de tidligere Konger, med hvem de var nærmest i Slægt“. Dette kalder jeg at øve Vold mod Kilderne, der ikke tale om Slægtskab mellem Harald og Godfred, men nævne, at én Kronprætendent var beslægtet med den første Konge, en anden med den anden; ja hvis nogen Efterretning sagde, at disse to Konger var beslægtede, maatte vi opstille et Forsøg som det, Steenstrup gjør S. 71—72, men nogen saadan Efterretning foreligger ikke. Og de senere Annaler, der lade Kongeslægten (ɔ: Godfreds Ætlinger) falde i 854, medens den anden Slægt florerer, tale ligefrem imod et saadant Slægtskab[1]). Jeg har endvidere henvist til, at endnu

[1]) Steenstrup vil ikke lade dette Argument gjelde. „Dette Udsagn om, at hele den kongelige Æt gik til Grunde“, siger han „maa naturligvis ikke tages altfor bogstaveligt“, og han henviser til Anskarii vita c. 32, hvor nævnes en *comes Burchardus*, som havde

ved Aar 850 Prudentius omtaler en „nepos Herioldi", nemlig den fordrevne Kong Haralds yngre Broder Rørek, som siden i lang Tid herskede i Frisland. Dette vil Hr. Steenstrup komme fra ved at paastaa, at „nepos Herioldi" her skal betyde Brodersøn af den *yngre* Harald. Det er imidlertid ikke, som han synes at tro, kun Fulda-Annalerne, der kalde Rørek Haralds Broder; Xantener-Annalerne, der ved 826 omtale Haralds Daab og ikke nævne nogen anden Harald, kalde Rørek „Broder af den før *omtalte yngre Harald*"[1]), altsaa var virkelig Rørek ligesom denne sin Broder og ligesom Anulo en „nepos" af den ældre Harald[2]).

Aarsagen, hvorfor den danske Historiker ikke kunde blive staaende ved mine Resultater, ligger for Dagen; jeg drog jo Slutninger, som kunde komme det olddanske Rige til Skade for lange Tider. Jeg benyttede jo disse „ulykkelige Genealogier" for at bevise, at en fremmed Kongeslægt havde

---

Indflydelse hos begge Konger Haarek, fordi han var deres „propinquus" (Frænde). Men allerede hans Navn viser jo, at han var en tysk (saxisk) Greve, som ikke hørte til Kongeætten, men paa en eller anden Maade var besvogret med den. Dette Argument maa altsaa afvises; Kilderne sige ligeud, at alle voxne Mænd af Kongeætten faldt i Slaget, ellers var det jo *meningsløst* at vælge en „puer" til Konge.

[1]) Rorik Nordmannus, frater jamdicti Herioldi junioris. Pertz II 229.

[2]) Ved de øvrige Indvendinger, Hr. Steenstrup gjør, skal jeg ikke opholde mig; de ere tildels ligefrem uefterrettelige, som naar han om Udtrykket „Rorik nepos Herioldi" bemærker, at „selv om Harald og Rorik vare Brødre, har jo Prudentius ikke syndet ved at kalde dem Slægtninge (nepotes)", eller naar han citerer Halvdelen af Kildestedet for Kampen i 812 og deraf faar ud, at der i Aarbogen antydes en Retstrætte, et Frændeskifte, hvor der ligefrem staar, at da Kronprætendenterne ikke kunde blive enige, førte de Krig. Hr. Steenstrup bemærker etsteds: Jeg kan ikke forstaa, at Storm uden selv at mærke sin egen Urimelighed har kunnet nedskrive disse Ord o. s. v.

siddet paa Danmarks Throne. Jeg fandt nemlig — hvad hæderlige Mænd før mig har antaget, som N. M. Petersen og P. A. Munch —, at der ogsaa blandt de norrøne Sagaer existerede et Monument fra 9de Aarhundrede — altsaa et samtidigt Vidnesbyrd —, og at dette omtrent samtidige Vidne, Digtet Ynglingatal, omtalte den samme føromtalte Kong Godfred under Navnet Gudrød Halvdanssøn af den svensk-norske Ynglingeæt. Det er bekjendt nok, hvorledes der om dette Digt har dannet sig en Saga (Ynglinga-saga), fuld af Genealogier og ialfald for de ældre Tider fuld af uhistoriske Træk; disse have tildels bragt Sagaen i Miskredit, og fra Sagaen har da Tvivlen ogsaa vendt sig mod Digtet Ynglingatal. Dette Digt har efter Snorre til Hensigt at opregne den vestfoldske Konge Ragnvalds Forfædre i 30 Led og at berette om hver Konges Dødsmaade og Begravelse. Efter at have fortalt om en Række svenske Konger indtil Olav Tretelgja behandler det derefter disses norske Ætlinger: Halvdan hvitbein, Eystein, Halvdan, Guðröðr hinn göfugláti, hans Søn Olav og dennes Søn Ragnvald, der levede i Midten af 9de Aarhundrede, og fortalte om hver af disse kun, hvorledes de døde; det er altsaa et historisk Læredigt, og dets Hensigt er ikke at berømme Ragnvalds Forfædre, ikke at prise deres Færd eller prale af deres Bedrifter. Mod Digtets Ægthed har man kun havt én Indvending at gjøre, nemlig at den der omtalte G u d r ø d dør paa samme Maade som Einhards danske Kong G o d f r e d, hvorfor Dr. Jessen har sluttet, at Digtets Forfatter har annekteret den danske Konge og indsat ham i sin norske Kongerække, og derefter antaget, at Digtet er forfattet ikke i 9de, men i 10de eller 11te Aarhundrede. Jeg har allerede før fremhævet alt, hvad der taler for Digtets Ægthed, og skal ikke her gjentage det, da ingen har søgt at modbevise mig. Den sidste Forfatter,

der har skrevet om disse Ting, Hr. Joh. Steenstrup, lader vistnok ogsaa komme nogle svage Tvivl tilorde, han „undrer sig dog i al Stilhed over, at man alt ved Aar 850 skulde have adopteret i den nordiske Poesi saa tunge og kluntede Billeder med saa pretensiøse Kundskabsforudsætninger hos Tilhøreren“ [1]), men gaar dog „gjærne“ ind paa min Antagelse, at Versene „ere digtede for Kong Ragnvald i Vestfold, en Sønnesøn af vor Godfred“. Idet han nu gaar ud fra den fejlagtige Forudsætning, at Ynglingatal er et „Mindedigt“, et Hædersdigt for Kongens Forfædre istedetfor en nøgtern Huskeseddel paa Vers, spørger han: „Er det tænkeligt, at en Skjald, som vil hædre sin Konges Bedstefader, der har udført den store Bedrift at erobre et mægtigt Naborige, som hans Slægt endnu behersker — at en Skjald skulde i sit Mindedigt lade dette være uomtalt og kun kvæde om hans Død for Snigmorderhaand“? og lidt senere: „Det var da en daarlig Digter, som brød sig om, at han besang noget Overflødigt; i Skjaldskab spørger man jo kun om det Hæderfulde og Prisværdige og bryder sig kun lidt om det besungne er kjendt eller ukjendt“. At gjendrive disse Ord er overflødigt, da de hvile paa en saa falsk Forudsætning; skulde „Ynglingatal“ være et Epos om Ynglingernes Bedrifter, som Hr. Steenstrup gjør det til, blev Thjodolv „en daarlig Digter“, hvilket imidlertid ikke forhindrer ham fra at være en paalidelig Sagn-Beretter. En Antagelse, at den norske Digter har annekteret en berømt dansk Konge, vil altid — som jeg før har paavist — komme til at strande paa det Faktum, at Thjodolv ikke med et eneste Ord

---

[1]) Hvad vil Hr. Steenstrup da sige om „Poesien“ paa Røkstenen eller paa Karlevi-Indskriften paa Øland? Er ikke en Omskrivning som Vandils-jørmungrundar-reið-viðurr „pretentiøs“ nok?

omtaler de store Bedrifter, for hvis Skyld han skulde have inddraget Godfred i sin Kongerække.

Et Argument for Godfreds genuine Danskhed har dog de danske Forfattere (Jessen, A. D. Jørgensen, Steenstrup) tilbage: „Hvorledes er det tænkeligt, at der hverken har holdt sig et dansk, norsk eller svensk Sagn om Gudrød og hans Erobring af Danmark?" Dertil svarer jeg: at de Danske ikke havde bevaret Erindringen om Gudrøds Erobring har sine naturlige Aarsager, som skal blive udviklede nedenfor, hvor vi søge at vise, at der egentlig intet egte dansk Sagn har holdt sig om denne Konge; til svenske Sagn bør man ikke gjøre store Fordringer, da der som bekjendt ikke existerer et eneste egte svensk Sagn fra Hedendommen, og at Nordmændene glemte den danske Erobring er ikke underligere, end at de glemte al sin Historie tidligere end Harald haarfagre. Naar der forresten tales om Godfreds „Erobring af Danmark", maa vi gjøre en Bemærkning; det følger ikke af sig selv, at det netop var ved Erobring, at Godfred (Gudrød) blev dansk Konge, man kan jo ogsaa tænke paa andre Maader, ved Giftermaal, som Formynder for unge Nabokonger o. l.; en Parallel foreligger i Magnus den gode, han blev dansk Konge paa Grundlag af en Traktat, men maatte dog tillige erobre Landet. Med andre Ord: vi kjende Kong Godfred kun fra frankiske Kilder, og vi finde hans Stamtavle kun i det norrøne Digt, som vi maa anse for et ægte Vidnesbyrd fra hans Sønnesøns Tid. Vi skal i et senere Kapitel undersøge den danske Tradition om Godfred; men inden vi nærme os den, skal vi paapege, hvilken Forvandling den frankiske Annalskrivning undergik paa sin Vei til Danmark.

II.

Adam fra Bremen og de ældste danske Kroniker.

Mag. Adam fra Bremen, der skrev sin „Hamburgske Kirkehistorie“ omkring Aar 1075, har for sit Emne anvendt dels skriftlige Kilder, dels mundtlige Sagn, som han samlede paa en Reise i Danmark, tildels ved Omgang med Kong Sven. Det er for længe siden paavist, at hvor Adam arbeider efter skrevne Kilder, der excerperer han disse paa en vilkaarlig og unøiagtig, ofte ligetil uvorren Maade, saa at hans Uddrag, hvor vi har hans Kilder, helt maa lægges tilside som ubrugelige, undtagen forsaavidt den Indflydelse maa noteres, som hans vrange Fremstilling fik paa Efterfølgere, især i Norden. Hans Hovedkilder for Nordens, specielt Danmarks Historie i 9de Aarhundrede har nu været Rimberts „Vita Anskarii“ samt en Bearbeidelse af de frankiske Annaler indtil 911; Grundlaget for disse har været Fulda-Annalerne, dog var deri optaget Stykker fra andre, f. Ex. Regino, og de havde desuden faaet nogle nye, tildels fejlagtige Tillæg, saa at Adams frankiske Kilde kan omtrent sammenlignes med den saakaldte „Chronicon Nortmannorum“, der har udskrevet de Bertinianske og Vedastinske Annaler og dertil føiet nogle Berigtigelser og Forvanskninger. I denne „Historia Francorum“ fandt Adam en sammenhængende Kongehistorie, hvis Beretninger han dog ikke forstod at gjengive uforfalsket, og hvis Huller han søgte at udfylde ved egne Gjetninger. Efter Godfred † 810 og Heming † 812 følger rigtigt Anulo og Sigfred, som han begge kalder nepotes Godefridi, istedetfor at hans Kilde angiver deres Slægtskab med forskjellige af de foregaaende Konger. Efter deres Fald følger da Reginfred og Harald; men da Fulda-Annalerne allerede havde undladt at omtale Begivenhederne

i 813 og 14, kjendte Adam ikke nøiere til disse, og for nu at forklare, hvorledes Harald senere kunde optræde alene og faa Godfredssønnerne til Modstandere, har han paa egen Haand indlagt den Forklaring, at Harald først havde fordrevet Reginfred, og at denne da slog sig paa Sørøveri; derfor har han ogsaa undladt at oplyse, at Reginfred og Harald var Brødre[1]). Heri kan man kun se Vilkaarlighed, ikke Indflydelse fra danske Sagn, thi Adam arbeider i hele denne Del af sit Værk efter skrevne Kilder, de danske Efterretninger begynde senere (I 50). Videre beretter Adam om Harald, at han blev fordreven af Godfreds Sønner, og at han blev døbt i Mainz; her har nu Adam det Tillæg, at med Harald blev hans Broder Horuch døbt og fik et Len i Frisland[2]). Horuchs Daab har Adam lagt til paa egen Haand, „Horuch" hed ellers Rørek, hans Belening med Frisland synes at være fra senere Tid (c. 838), og han blev først døbt c. 860[3]). Denne Efterretning (især Navnevexelen) maa ellers noteres, fordi dens Virkninger har strakt sig langt ned i Tiden. I det følgende (I 27) fortæller nu Adam (efter Rimbert) om Ansgars Besøg hos den danske Kong Horicus, hvis Slægtskabsforhold han ikke kjender, og siger, at Ansgar omvendte Horicus til Kristendommen, hvilket er en Forvanskning af Rimberts Ord. Derefter følger et Uddrag af Fulda-Annalerne om Kampen i 854 mellem Haarek og Gudorm; denne kalder han „princeps Normannorum", hvilket efter Adams Sprogbrug betyder „Nordmændenes Høvding", men i hans Kilde betegner Vikingehøvding. Lignende Forvanskninger har Adam foretaget med den yngre Kong Haarek, hvis Fiendskab mod Christendommen af Rimbert omtales som

[1]) Sml. Dr. Jessens Undersøgelser i nordisk Oldhistorie S. 21 ff.
[2]) Ann. Fuld. 850 Pertz I 366.
[3]) Flodoard, hist. Remensis eccl. III, c. 26.

ganske forbigaaende, men hos Adam bliver til en grum Kristenforfølgelse (I 30). Ogsaa de følgende Konger Sigfred og Halvdan kjender han efter Fulda-Annalerne og giver intet nyt om dem; men af den senere Oversigt over Vikingetogene (I 40, 41, 49) fremgaar det, at han ved Halvdan tænker paa den Søkonge Halvdan, som gjorde Erobringer i England (om ham mere siden), og ved Sigfred paa den Kong Sigfred, som ifølge Fulda-Annalerne faldt ved Løwen. Dette Slag ved Løwen (891) har Adam anseet for en Afslutning af Vikingetogene, hjulpet dertil ved en storartet Feillæsning: at Hedningerne faldt i Hundrede- og Tusindviis (per centena et millia) oversætter han med at 100,000 Hedninger faldt (centum milibus paganorum prostratis)! „Saaledes blev Normannernes Forfølgelse stanset, idet Herren hevnede sine Tjenere, hvis Blod var udgydt i 60 eller 70 Aar“. Da her de skriftlige Kilder slippe op, har han henvendt sig til sin samtidige paa Danmarks Throne, Kong Sven Estridssøn, og dennes Beretninger gjengiver han nu for den følgende Tid. Svens Ord lød efter Adam (I 50. 54) saa: „Efter Normannernes Nederlag herskede Heiligo, elsket og agtet af sit Folk for sin Retfærdighed og Hellighed. Derpaa fulgte Olav, som kommende fra Sverige erobrede det danske Rige og havde mange Sønner, af hvilke Chnob og Gurd bleve Konger efter Faderens Død“. „Efter Olav „Sveonum princeps“, som herskede i Danmark med sine Sønner, toges til Konge Sigerich. Da han havde været Konge en kort Tid, fordreves han af Hardegon Sveinssøn, som kom fra Norge (Nortmannia)“.

Kong Svens Beretning foreligger ikke her uforandret, det kunde man heller ikke vente af en saa unøiagtig Forteller som Adam. Denne har for det første fortysket Navnene: Heiligo er naturligvis = Helgi, Chnob = Gnúpr,

Gurd = Gyrðr, Sigerich (tysk Navn) indsat for et nærliggende nordisk, maaske Sigtryg eller Sigeir; Hardegon, der ikke er noget Navn, er en aabenbar Feil for Hardeknut, som han nedenfor kaldes[1]). Dernæst har Adam paa egen Haand lagt den Forklaring til, at „Heiligo" var elsket „propter sanctitatem" (Ordspil paa hans Navn: Heiligo = heilig), hvilket er temmelig uheldigt, da han neppe kan have været kristen. Desuden modsiger han sig selv ved først at lade Olav efterfølges af sine Sønner, derpaa regjere samtidig med sine Sønner. Men Resultatet bliver dog staaende fast, at Kong Sven for Adam har nævnt følgende Konger mellem Sigfred (a. 873) og Gorm, den sidste hedenske Konge: Helge, Olav fra Sverige med Sønnerne Gnup og Gyrd, Sigerich(?) og Hardeknut Sveinssøn fra Norge. Denne Kongeliste stemmer nu mærkeligt med de frankiske Annaler: ogsaa i Sluten af 9de Aarhundrede herskede der samme Slags Thronstridigheder som før; ogsaa nu var der indfødte danske Konger (Helge, Sigerich), som blev fordrevne af svenske og norske Kongeætlinger; ogsaa nu førtes altsaa Ættefeider mellem Skjoldunger og Ynglinger! Hvad hjælper det saa, om man ikke vil erkjende Godfred og hans Sønner for Ynglinger? her faar vi jo alligevel høre om, at svenske og norske Høvdinger gjorde nye Forsøg mod Danmarks Kongestol, og at disse lykkedes ligesaa godt som de tidligere i 813. Og for Tiden omkring 900 er det ikke blot Antydninger, som kunde bortfortolkes, men ligefremme Vidnesbyrd afgivne af en paalidelig Mand, Kong Sven, som selv stammede i 5te Led fra Hardeknut og altsaa havde al mulig Grund til at ønske hans Navn og Hjemstavn bevaret. Allligevel kunde denne af Adam op-

---

[1]) I 57 kaldes nemlig den følgende Konge Hardecnudth-Wrm ɔ: Hardeknut-Gorm eller Gorm, Hardeknuts Søn.

tegnede Tradition om den danske Kongefamilies Oprindelse ikke bevare sig længe, thi den stødte an mod en i Danmark herskende Tendens, den nationale Selvfølelse, som ikke kunde finde sig i, at Forfædrene havde modtaget Konger fra Sverige eller Norge.

Adam fra Bremen, som har Æren af første Gang at have samlet Efterretninger om Danmarks ældre Historie, omend kun som Tillæg til den bremiske Kirke-Historie, fik vistnok Leilighed til at faa stærk Indflydelse paa den senere danske Historieskrivning, men denne emanciperede sig dog efterhaanden. De ældste historiske Forsøg i Danmark er egentlig kun Uddrag af Adams danske Beretninger, men de udvide sig lidt efter lidt, dels ved Optagelse af hjemligt Stof, dels ved Tillæg fra andre udenlandske Kilder, dels ogsaa ved vilkaarlige Forandringer og Omstøbninger af Adams Arbeide efter danske Synsmaader. Fra 12te Aarhundrede har vi ikke mindre end 3 saadanne Forsøg: Anonymus Roskildensis (Langebk. I 373—86), Indskuddene i de Lundske Annaler (Nordalbingische Studien V 27 ff.) og den saakaldte „Brevior historia" (Langebk. I 15—18).

I. De Lundske Annaler indeholde for 9de og 10de Aarh. kun Uddrag af Adams danske Historie, men dette Uddrag er igjen indsprængt med kortere Indskud af korte Kongerækker, som vistnok ogsaa er laante fra Adam, men paa Veien er bleven forvanskede og blandt andet udstyrede med vilkaarlige (og urigtige) Aarstal. Vi faar her følgende Kongerække: Godefridus † 776(!). Hemingus † 802(!). Sygafridus og Anulo, nepotes Godefridi, falde 812. Reginfrid og Harald; denne fordriver Reginfrid 821(!), bliver selv fordrevet af Godfrids Sønner og døbes i Mainz 826, kommer tilbage og opgiver Kristendommen(!) 832 og dør 841. Hans Broder er Hericus, som i 856 falder mod sin Bro-

ders (ɔ: Haralds!) Søn Guthorm og efterfølges af Hericus puer 856—902. Olaf, veniens a Svecia, 902—6. Gyrth de Dacia 906—14. Hardegon filius Herici regis 914—25. Orm Harthæsnutæ(!) 925—31. Gorm, Thyres Mand, fra 931. Forfatteren, hvis eneste Kilde er Adam, har altsaa gjennemført følgende „Forbedringer“:

Haralds Efterfølger Hericus (= Haarek † 854) falder sammen med Haralds Broder Hericus (= Rørek), hvorved altsaa Haareks Brodersøn Gudorm bliver Søn af Harald!

Af Kongerne efter Haarek den yngre forsvinde Sigfred, Helge, Gnup og Sigerich!

Hardecnudth-Wrm omskabes til det løjerlige Orm Harthesnuthæ og adskilles fra Gorm.

Den svenske Kong Olav betegnes ikke længer tydeligt som svensk af Fødsel, kun at han „kom fra Sverige“; af hans Sønner bliver Gyrd gjort til dansk, ligeledes bliver Hardegon dansk og faar Kong Hericus til Fader.

Man kan ikke tage Feil af denne Forfatters Tendens: han yndede ikke svenske og norske Mænd paa Danmarks Kongestol eller, om man vil, kunde ikke tænke sig Muligheden af, at dette Forhold kunde være historisk, og omskabte dem derfor efter bedste Evne til „gode danske“ Mænd; iøvrigt lod han de fleste Navne staa i sydgermanisk Form, forsaavidt som han ikke udelod dem ganske.

II. Forfatteren fra Roskilde, der i Aarene om 1140 gjorde et noget mere nøgternt Uddrag af Adam (maaske paa 2den Haand og med Benyttelse af flere, afvigende Afskrifter), vidner ogsaa for en saadan national Tendens. Han begynder sin Kongerække med Harald, der i sit 6te Aar (826) bliver døbt i Mainz, hans Efterfølger er hans Broder Hericus (Ericus); efter denne følger Hericus puer, hvis Slægtskab Forf. ikke kjender [om Slaget 854 ved han kun, at

Normanni (Nordmænd) dræbte Herik]. Men saa bliver Kongerækken aldeles forvirret[1]): først nævnes Frode, som Erkebiskop Unni døbte, saa siges, at „efter Nogle“ (ɔ: Adam) Unni prædikede for Gorm og Harald, og at Harald fulgte sin Fader som Konge i 50 Aar. Vi har jo allerede her en Kongerække indtil Harald Blaatand; men derefter optages fra en anden Bearbeidelse en ny Kongerække for samme Tidsrum, thi nu gjør Sven, „Nortmannorum transfuga“, Indfald i England, fordriver Kong Adelrad(!) og erobrer hans Rige; Svens Sønner Gorm og Hardeknut angribe Danmark, dræbe dets Konge Halvdan og hans Sønner og dele efter Faderens Død Landene mellem sig saa, at Gorm faar Danmark, Hardeknut England; denne Gorm er da Harald Blaatands Fader. I „Sven Nortmannorum transfuga“, Gorm og Hardeknut gjenfinde vi ligefrem Adams Hardegon filius Svein veniens a Nortmannia og hans Hardecnudth-Wrm,

---

[1]) Det følgende Stykke lyder saa: Hericus rex defunctus est et in regnum Frothi levatus est, quem Unni Bremensis Archiepiscopus baptizavit. Ex templo erecte sunt Ecclesie, que pridem destructe sunt Slesvicensis et Ripensis; tertiam rex in honorem s. Trinitatis apud Arusam edificavit. Dicunt qvidam, quod Unni Bremensis Archiepiscopus Gorm et Haraldo qui in Dania reges extiterant, predicaret & Christianis placatos redderet & ecclesias diu neglectas revocaret (Adam I 61). Iste Gorm pater Haraldi extitit, qui Haraldus vivente patre XV annos regnum gubernavit, mortuo patre L annos regnavit. Hic christianus extitit cognomine Blatan sive Clacharald. Mortuo Haraldo Suen quidam Nortmannorum transfuga, collecta multitudine, Angliam invasit, regem Aldradum expulit, ipse regnum tenuit. Hujus filii Gorm & Harthacnut, patrê non contenti latrocinio Daniam insiliunt, occisoque rege Danorum Haldano cum filiis ejus regnum Danorum partiti sunt, Gorm Daniam, Harthacnut Angliam; nam Suen pater eorum interim, quo ipsi Daniam invaserunt, mortuus est. Haldanus autem utrum fuerit filius Clac-Haraldi an non, in dubio est. Gorm crudelissimus rex sedem regni apud Selandiam constituit.

men med vilkaarlige Forvanskninger; i Halvdan og hans Sønner, der dræbes af Gorm og Hardecnut, kan vi da ikke se andet end en dansk Udgave af Adams svenske Olav og hans Sønner, der efterfølges af (Sigerik og) Hardegon. Altsaa finde vi her den samme Bestræbelse for at blive kvit Konger af svensk og norsk Byrd; denne Forfatter har vendt sig mod den svenske Konge og beholdt den norske, medens Forfatteren i de Lundske Annaler havde Tilbøielighed til at beholde Svensken og lade Nordmanden forsvinde.

III. „Brevior historia" har gaaet et Skridt videre end de to førstnævnte, den har givet sig i Kast med den indenlandske Tradition og staar paa en Maade midt imellem denne og den udenlandske, med én Fod i begge Leire. Brevior historia ender i sin nuværende Skikkelse med Aar 1219 og skulde altsaa være forfattet senere, men synes oprindeligt at være bleven til midt i 12te Aarhundrede, saaat alt fra Erik Lamb af er senere tilføjet[1]). Dette Arbeide belærer os om, hvorledes de udenlandske Beretninger (fra Adam) efterhaanden støbtes sammen med de indenlandske Sagn og tilsidst gik op i disse som fast Bestanddel. Hele den første Halvdel indtil Godfred hviler paa hjemlige Sagn; Navnene og Ordenen stemmer med Saxo, men da Tilnavnene alle gives paa Dansk, er Listen uafhængig af Saxo og ældre. Fra Godfred af har Forfatteren benyttet et Uddrag efter Adam, som har givet ham omtrent alle Beretninger[2]); dog har han ombyttet de frankiske Navne med

---

[1]) sml. Usinger, die dänischen Annalen S. 11.

[2]) Vi hidsætte det os vedkommende Stykke, idet vi udhæve de fra Adam laante Uddrag med *Cursiv:*

Gøtric hin giafmildi. *Hic Fresis itemque Nordalbingis & Slavorum populis tributo subactis, Karolo Magno bellum minatur.* (Ad. I. 16).

Olaf filius ejus.

Hemming fil. Olaf. *Hic nepos Getric, succedens in regnum, pacem*

hvad han ansaa for de ægte danske. Saaledes har vi istedenfor Godfred faaet **Gøtric** hin giafmildi (el. Getric), istedenfor Sigfred og Anulo (Aale) faaet **Syward** og **Syward Ring**, istedenfor Reginfrid findes **Lothbroki filius Sivard Ring**, for Heriold **Harald Clac**, for begge Haarek'er Erik og Erik unge, for Sigfred og Halvdan staar **Syward**

---

fecit cum Karolo, Egdoram fluvium accepit regni sui terminum. (Ad. I 16).

Syward & Syward Ring, *nepotes Getrici. Hi ambo prælium inierunt pro sceptro, sed utrique ceciderunt in acie cum undecim milibus.* (Ad. I 16).

Lothbroki fil. Siward Ring.

Harald Clac qui et Herioldus dictus est. *Hunc expulerunt filii Getric qui et Godefrid dictus est; qui fugiens venit ad Liudewicum Imperatorem, filium Karoli Magni, a quo Christianam fidem suscepit. Reversus est in Daciam, comite Ansgario Episcopo.* (Ad. I 17).

Eric filius ejus, Christianus. *Hujus tempore fertur Danos transisse per Ligerim fluvium; Turones succendisse; per Secanam Parisius obsedisse; Imperatorem timore pulsum eis terram ad habitandum dedisse* (I 30). *Tunc Saxonia vastato est a Danis. Brun dux occisus est cum aliis X comitibus, duo episcopi truncati sunt. Tunc Fresia depopulata est, Trajectum civitas excisa. Coloniam & Treveres incenderunt. Aquisgrani equis suis stabulum fecerunt, quod per annos LXXX permansit usque ad tempora Ottonis Magni, tunc destructum est. Magoncia ob metum eorum instaurari coepit* (I 40). Persecutionis hujus erant *præcipui tyranni Eric & Orwich, Godafrith, Rodulf & Inguar. Crudelissimus tamen omnium fuit Ingvar filius Lothbroki* (I 39). *In Angliam cum misissent unum ex sociis suis Haldan & illo ab Anglis occiso, Dani constituerunt in loco ejus Gundredum. Ex eo tempore Fresia & Anglia sub ditione Danorum permanserunt* (I 41).

Eric ungi, filius Eric. *Christianus, hic conversus* ad fidem, *constituit primus apud Sliaswic cum s. Ansgario Ecclesias* (I 27).

Syward f. Regneri Lothbroki.

Lota Cnut, filius Eric & filiæ Syward.

Sven Langfot filius Cnut.

Frothi victor Angliæ, fil. Sven.

Gorm Ensci.

Harald filius Gorm.

Gorm filius Harald.

filius Regneri Lothbroki; derpaa følger Lota-Cnut og hans Søn Sven Langfot, som skal repræsentere Adams Hardegon(-knut) filius Svein, og istedenfor de øvrige af Adam efter Kong Sven opregnede Konger fungerer Frothe, Gorm enske, Harald og Gorm, med hvem de hedenske Konger afsluttes. Vi erkjende her to Bestræbelser: den ene er den hel agtværdige at skaffe de danske Konger deres danske Navne tilbage; den anden er ligesaa fremtrædende, at fremstille de danske Konger som altid tilhørende en og samme Stamme, hvis Medlemmer følge efter hinanden i uafbrudt Sukcessionsorden; begge Retninger har havt stor Indflydelse paa den senere danske Historie. Godefrid, om hvem kun fortælles, hvad Adam véd, faar sit Navn oversat med Gøtrik, idet Forfatteren har tænkt paa Sagnhelten Gøtrik den gavmilde, som oprindelig ikke har hørt hjemme i den danske Historie; dog synes Mindet om den virkelige Godfred endnu ikke helt at være tabt, thi som den norske Gudrød faar han en Søn Olav, hvilken mod Adams Vidnesbyrd indskydes lige efter Godfreds Død. Anulo har Forfatteren gjengivet med Ring, idet han tænkte paa lat. annulus og naturligvis ikke kjendte til, at Anulo var et frankisk Navn; hvorledes Ring her er bleven til Sivard Ring, har allerede Dr. Jessen rigtig forklaret[1]. Sigfred gjengiver han med Sivard, og istedenfor Reginfred har Forfatteren vel oprindelig sat „Regner Lothbroki Søn af Siward Ring"; nu staar her kun Lothbroki, men Regner synes udeglemt i Afskriften, da begge Navne forekomme sammen nedenfor. Om ingen af disse véd Forfatteren mere, end Adam giver; det samme gjelder Harald og begge Eriker, naar undtages Tilnavnet Clac. Ligesom for Reginfred er indsat [Regner] Lothbroki, saaledes finde vi for

[1]) Undersøgelser til nordisk Oldhistorie S. 16 ff.

Sigfred (a. 873) „Syward, Søn af Regner Lodbrok". Her træffes altsaa for første Gang i den danske Kongerække disse to bekjendte Skikkelser; det følger af denne nye Position, at de maatte være kjendt i hjemlige Sagn for saaledes at kunne trænge ind i den fra Adam laante Kongeliste. De øvrige Konger blive alle genealogisk sammenknyttede; allerede Adam havde vist Veien ved at slaa Haralds og Godfreds „nepotes" sammen, og videre paa denne Vei har Forfatteren af Brevior historia gaaet: i Regelen gjør han hver Konge uden store Omstændigheder til Søn af sin Forgjænger. Med Harald maa han gjøre en Undtagelse, thi da denne kjæmper mod Gøtriks Sønner, kan han ikke gjøre Harald til Søn af sin Forgjænger (Lothbroki), som er bleven Sønnesønssøn af Gøtrik; han indlader sig derfor ikke paa at oplyse Haralds Æt, men knytter ham sammen med de senere ved et Giftermaal mellem Sivards Datter og Erik d. yngre. Ved disse Paafund opnaar han at faa Tiden mellem Godfred († 810) og Gorm († c. 940) fyldt med ikke mindre end 10(!) Generationer, og hvad mere er, de svenske og norske Konger ere totalt forsvundne af den danske Kongerække.

Vi har været nødt til at dvæle saa længe ved disse første Forsøg paa dansk Historieskrivning, fordi det forekommer os, at nyere danske Historikere ikke har stillet dem i den rigtige Belysning: deres Afhængighed af Adam og deres originale Bestræbelser i national Retning. Der findes endnu et fjerde Forsøg ældre end Saxo, men dette kan mindre benyttes for vort Formaal, fordi det springer over en Række Konger. Da Sven Aagessøn omkr. 1185 skulde skrive sit Fædrelands Historie, forelaa der vistnok allerede saa mange Uddrag og Bearbeidelser af danske Kongerækker, at han kom ganske i Vildrede. Han havde ikke Kundskaber eller

Kritik nok til at vælge mellem dem; for ikke at skrive „fabulose vel mendaciter“ springer han simpelthen over flere Aarhundreders Konger, fra Ingild og Olav til Sivard, Søn af Regner Lodbrok (Siwardus filius Regneri Lothbroki): denne trængte efter Svens Fremstilling ind i Danmark, erobrede Riget, dræbte Kongen, ægtede hans Datter og fik med hende Sønnen Knut, som blev Konge efter Sivards Død, og i hvis Barndom den sjælandske Bonde Ennignup var Formynder; efter Knut følger Frode, Harald og Gorm, Thyres Mand. Vi har her atter en anden Udgave af de Adam'ske Uddrag, udstyrede med nye Vilkaarligheder: her finde vi første Gang Slægtrækken Regner—Sivard—Knut, som siden gjorde saadan Lykke paa Island, og her har vi ogsaa den svenske Gnup (Olavs Søn) i dansk Skikkelse som „Ennignup Sialandensis Bondo“, ligesom i de Lundske Annaler hans Broder Gyrth faar Tilnavnet „de Dacia“, og Slægtrækken fra Knut fortsættes ned til Gorm, mere kan man ikke forlange.

Med Sven Aagessøn staa vi lige paa Siden af Saxo; førend vi indlade os paa hans danske Sagnhistorie, vil vi slaa fast Resultaterne for hans Forgjængers. Ligesom Adam var fuldstændig afhængig af Frankerne og, hvor han foretog Berigtigelser, kun frembragte Forvanskninger, saaledes saa vi det samme gjentage sig i de danske Krøniker: disse er paa samme Maade afhængige af Adam, og hvor de forlade ham, forvanske de Historien saa fuldstændigt, at man næsten ikke kan gribe Udviklingens Traade. Men ligesom allerede Adam havde nærmet sig den danske Tradition og hentet Notitser deraf, saaledes foregaar der i de danske Krøniker en endnu stærkere Tilnærmelse, indtil danske Sagn og danske Tendenser efterhaanden vinde Overhaand: derved fik i Løbet af 12te Aarhundrede Sagnhelten Ragnar Lodbrok og hans Søn Sivard en Plads i den danske Konge-

række ved Siden af de Konger, som fra de frankiske Annaler gjennem Adam var naaede til Danmark. Førend vi studere Ragnars Historie hos Saxo, maa vi derfor undersøge, med hvad historisk Ret Ragnar har indtaget denne nye Rang. Vi saa, at den danske Krønike indsatte ham istedenfor den uheldige Kong Reginfrid († 814); men dette kan (som Joh. Steenstrup rigtig har hævdet mod Dr. Jessen og mig) ikke være hans oprindelige Stilling, thi baade Ragnar og hans Sønner har vundet sit Navn i Sagn og Historie som Søhelte; vi maa, som samme Forfatter viser, søge dem blandt Vikingerne i 9de Aarhundrede og derfor først vinde et Overblik over disse Togs Historie.

III.

Danske Vikingehøvdinger i det 9de Aarhundrede i de frankiske og britiske Farvand.

Karl den store fik en stærk Følelse af det nødvendige i at beskytte sit store Riges Kyster, da de første normanniske Anfald nærmede sig Gallien fra Nord og Øst. Han udrustede ogsaa Flaader, oprettede Kystvagter og tog endog fremmede Søkrigere i sin Sold, og saalænge han selv levede, opretholdtes hans Forholdsregler, og Frygten for hans Navn afholdt i Regelen Normannerne fra ordentlige Angreb. Men da under hans svage Efterfølger alle rigsfiendtlige Kræfter sattes i Bevægelse, da Stamme stod mod Stamme, da Keiseren og hans Sønner laa i indbyrdes næsten uafbrudte Feider, slappedes Opmærksomheden udad: Flaaderne forfaldt, Kystvagten forsømtes, og snart laa de nærmeste Kyster aabne for Fienderne. Keiser Ludvig havde, endnu før Borgerkrigene udbrød, ordnet de frisiske Kysters Bevogtning. Efter Haralds Daab havde han overladt ham Grevskabet R

i Ostfrisland (Kystlandet mellem Dollart og Jahde) som Tilflugtssted, hvis det gik ham galt i Danmark, men ogsaa med Forpligtelse til at vogte Grænserne mod Vikinger; og paa Walcheren havde en anden dansk Høvding Heming, Halvdans Søn, Station ved Scheldes Munding[1]). De Danskes egentlige Anfald begyndte 834, samme Aar som de frankiske Stammer i Øst og Vest laa i aaben Krig og optoges deraf; Danerne seilede Ostfrisland forbi, men drog opad Rhinens Munding til Dorestad, hvis Rigdomme lokkede dem, og som udplyndredes. I de følgende Aar gjentog Angrebene sig og rettedes nu ogsaa mod Naboegnene ved Schelde og Maas; i 837 landede de paa Walcheren, dræbte sin kristne Landsmand Heming og en frankisk Greve og førte meget Bytte med sig hjem. Keiseren maatte af Hensyn til dette Anfald opsætte et Tog til Italien mod Lothar og rykkede med sin Hær op i Flandern, hvorfor Vikingerne vendte hjem; han ordnede nu Grænsebevogtningen og indsatte nye Grever. Ved denne Leilighed eller kort Tid efter har Keiseren overdraget Dorestad til Kong Harald og hans Broder Rørek, og da efter Ludvigs Død Harald holdt sig til Keiser Lothars Parti, overlod Keiseren ham ogsaa Walcheren og Naboherrederne (841), hvilket bragte den vestfrankiske Annalist til at udtale sig i haarde Ord om at Lothar gav hedenske Vikinger Magt over Kristne[2]). Efterhaanden havde nu altsaa

---

[1]) Denne Heming (ex stirpe Danorum) har man villet gjøre til Broder af Kong Harald, aabenbart kun fordi en af dennes Brødre hed Heming (Einh.s Annaler a. 813); derved vandt man da den genealogiske Oplysning, at Haralds Fader hed Halvdan, hvilket kunde give Anledning til mange andre Gjetninger (Langebek I 520, Dümmler I 266, Steenstrup S. 118). „Hvor usikre alle disse Kombinationer ere, behøve vi ei yderligere at paapege“ (Munch, Afh. II 408).

[2]) Prudentius insinuerer i sin Partiskhed mod Lothar, at Harald havde været med i Anfaldene paa Frisland: Herioldo, qui cum

Harald opnaaet et Rige udenlands til Gjengjeld for hvad han havde tabt hjemme, idet han styrede en Række frisiske Landstykker med Endepunkter ved Weser og Schelde og med sit Hovedsæde i en af Frankernes rigeste Handelsbyer. At overlade danske Konger frisiske Landsdele kunde støtte Frankerne, der manglede Sømagt og Lyst til Søvæsen; men dette Forhold kunde give Anledning til mange Forviklinger, idet Danskerne snart betragtede Frisland som sin retmæssige Arv, knyttede Forbindelser med de endnu halvhedenske Indbyggere og med sine hedenske Landsmænd og ofte følte sig fristede til at bryde Freden med sine Lensherrer. Allerede kort efter Haralds Død (han omtales sidste Gang i 842) begyndte Keiseren at mistænke Rørek for at pønse paa Frafald og lod ham derfor fængsle; men dette gjorde kun ondt værre, thi Rørek undslap og tog sin Tilflugt til Østfranken, hvor Kong Ludvig tillod ham at bo i Saxen. Herfra samlede han „efter flere Aar" en stor Skare af sine Landsmænd om sig, deriblandt Haralds Søn Godfred (døbt med sin Fader 826), og foretog med dem i 850 et Tog mod Lothars frisiske Provinser for at vinde sine Lande tilbage; Keiseren forsøgte forgjæves at staa ham imod og maatte tilslut overlade ham Dorestad „og andre Grevskaber" i Frisland. Naturligvis skulde han være Keiserens Lensmand og værge Frisland mod Vikingerne ligesom før, men Stillingen var væsentlig forandret ved at Rørek havde tiltvunget sig dette Len med udenlandsk Bistand. Man ser

ceteris Danorum maritimis incommoda tanta sui causa ad patris injuriam invexerat, Gualacras aliaque vicina loca huius meriti gratia in beneficium contulit. Dignum sane omni detestatione facinus, ut qui mala christianis intulerant, iidem christianorum terris et populis Christique ecclesiis præferrentur, ut persecutores fidei christianæ domini christianorum existerent et dæmonum cultoribus christiani populi deservirent.

derfor, at han fra nu af betragtede sig som Herre i Frisland, og hans Lands Beliggenhed paa Grændsen af de tre frankiske Riger og med Danmark som Støtte i Baggrunden gjorde, at han kunde stille sig temmelig uafhængig ligeoverfor sine frankiske Lensherrer. Hans Rige blev for hans Landsmænd som et andet Danmark, hvor de kunde slaa sig ned som hjemme, og hvorfra de kunde faa Hjelp paa sine Tog i fremmede Lande; ja man kan sige, at nye Tog ligetil udgik fra Frisland mod de kristne Lande, og at Rørek, naar han vilde, kunde dirigere Hærmasser mod Frankerne uden nogen Fare for sig. Hans Brodersøn Godfred, som havde deltaget i Kampen mod Lothar, drog vestover mod Karls Rige, herjede i Flandern og seilede derefter op ad Seinen. Karl turde ikke indlade sig paa aaben Kamp, men kjøbte ham til at drage bort (efter en som det synes misforstaaet Beretning skal han endog have overladt ham et Stykke Land). 2 Aar senere høre vi, at Godfred i Forbund med en anden Høvding Sigtryg atter drog op ad Seinen (Oct. 852); Keiser Lothar og Kong Karl forenede sig for at drive Vikingerne bort, men disse byggede sig nu en fast Borg for Vinteren i den saakaldte „Givolds Grav", og Karl maatte atter kjøbe Godfred til at vende tilbage til Frisland, hvorfra han Aar 855 sammen med sin Farbroder foretog det ovenfor omtalte Forsøg mod Kong Haarek. Hermed forsvinder Godfred, thi i 857 optræder Rørek alene, og fra 864 omtales en anden Søn af Kong Harald, Rodulv, der synes at have arvet sin Faders og Broders Fordringer; ogsaa han havde sit faste Tilhold i Frisland, hvor han vel har arvet sin Broders Besiddelser. I 864 maatte Kong Lothar betale Rodulv en tung Skat fra hele sit Rige; denne har altsaa optraadt med afgjort Overmagt, og han har beholdt denne Stilling, thi da Kong Karl efter Lothars Død havde bemægtiget sig næsten

hans hele Rige og underhandlede med Rodulv om Underkastelse, stillede denne saa overmodige Fordringer, at Kongen ikke vilde gaa ind derpaa og de skiltes i Uvenskab. I 873 forsøgte Rodulv at erobre tilbage sin Faders gamle Land i Ostfrisland, men blev her dræbt af Friserne. Den gamle Rørek havde baaret sig mere statsklogt ad; da Lothars Rige splittedes, underkastede han sig begge hans Farbrødre ved særskilt Underhandling, hvorved adskillige Fordele vistnok tilstodes ham. Og uagtet hans Troskab tidligere ikke havde været saa særdeles at rose, bevarede man dog hos Frankerne Mindet om ham efter hans Død som „Frankerkongernes tro Mand“; han døde mellem 873 og 880. Endnu gav hans Slægt ikke Landet op; den Vikingehær, som fra 880 udgød sig over de frankiske Lande, tvang den tyske Konge til at overlade „det frisiske Rige“ til en Konge Godfred og til endog at gifte ham med Kong Lothars Datter. Denne Godfred synes nemlig at have gjort Arvefordringer gjeldende og har da rimeligvis hørt til Haralds Ætlinger; han blev den sidste danske Konge i Frisland, idet han myrdedes i 885 og hans Landsmænd derefter fordreves fra Landet.

I al den Tid, da det frisiske Rige bestod, havde Vikingerne været virksomme paa alle Farvand, og flere af deres Flaader synes at have staaet i Forbindelse med dette Rige. Dog var Anfaldene begyndt før og havde især forstærket sig efter Keiser Ludvigs Død, da Krigene rasede som værst mellem de frankiske Stammer og Fællesfølelsen i den Grad holdt paa at tabe sig, at vi paa flere Steder finde Vikingerne i Forbund med et af de stridende Partier. I Aarene fra 840 af var Aasgeir[1]) den mest berygtede

[1]) Fontaneller-Krøniken kalder ham dels Hoseri, dels Oscheri, hvilket sidste ikke kan repræsentere andet end Ás-geirr. At skrive

Vikingehøvding. Han plyndrede Rouen, brændte Klostret Jumièges og herjede frygteligt ved Seinen (841). I de følgende Aar til 851 siges han at have herjet paa alle Kyster mellem Seinen og Bordeaux; hans Flaade har altsaa enten deltaget i eller ledet Angrebene paa Nantes i 843, da Vikingerne erobrede Byen og slog sig ned for Vinteren paa en Ø i Floden, paa Toulouse i 844, Bretagne i 847, Bordeaux i 848. Den sidste By beholdt Vikingerne i flere Aar, thi herfra drog de under Aasgeir i 851 tilbage til Seinen, brændte Fontenelles, plyndrede Rouen og brændte Beauvais, førend de drog tilbage til Bordeaux. Disse Vikinger kaldes dels med Fællesnavnet Normanni, dels med de mere specielle Navne Dani og Vestfaldingi (ɔ: Mænd fra Vestfold i Norge); man ser saaledes ogsaa her, at i fremmede Farvand ligesom i sine Hjemlande optræde i denne Tid Daner og norske Mænd i Fællesskab. I Aaret 845 udgik samtidig Tog fra Danmark i to Retninger til Frankerne; Kong Haarek selv drog med en Flaade opad Elben og plyndrede Hamburg, medens en af hans Høvdinger Ragnar trængte med 120 Skibe opad Seinen, hvor han plyndrede Paris og Omegnen; ogsaa han blev kjøbt bort af Kong Karl. Ogsaa Røreks Tog mod Frisland i 850 udgik direkte fra Danmark eller ialfald med Bistand herfra, men efter den Tid synes de fleste Høvdinger at have havt Standkvarter eller ialfald Forbindelser i det frisiske Rige. Derfra udgik Godfred i 850 og 852; da han om Vaaren 853 lod sig bevæge til at drage bort, fortsatte hans Forbundsfæller Toget til Loire, hvor de i Mai s. A. paa en Ø i Mundingen oprettede en

„Oskar", som Dümmler gjør, er naturligvis urigtigt, da Oskar er irsk og Navnet først med Kong Oskar I indførtes i vor nuværende Kongefamilie og derfra fik videre Udbredelse hos de nordiske Folk.

fast Leir. Derfra overfaldt de og brændte Nantes og Klostret St. Florent, om Høsten s. A. den hellige Martins By Tours, i det følgende Aar Blois og Angers, i 856 Orleans, i 857 atter Tours. Hvem deres Anfører i disse Aar var siges ikke; det var ikke Sigtryg, thi han forsøgte netop i 855 at erobre deres Borg paa Loire-Øen, men mod at faa Andel i deres Bytte lod han sig bevæge til at opgive Beleiringen og drage ud af Floden. Fra Loire-Mundingen sværmede disse Vikinger rundt omkring i Nabolandskaberne og herjede og plyndrede hvor de kom; kun faa af de frankiske Grever formaaede at modstaa dem. I 863 nævnes deres Konge Maurus (Már?), som da faldt paa et Tog i Angoulême i Tvekamp med Grev Turpio. I 865 vovede deres Høvding Baretus (Barðr) at trænge med 40 Skibe helt op til Klostret Fleury, som herjedes, og paa Tilbageveien plyndredes Orleans; denne Baretus synes at være den samme, som kjendes fra denne Tid i Irland, han var Søn af Hærkongen Ivar i Dublin og herjede i mange Aar i det vestlige og sydlige Irland[1]; hans Deltagelse i Loire-Togene synes derfor kun at have været midlertidig, thi allerede i det følgende Aar finde vi en ny Høvding for Loire-Normannerne, der siden skulde gjøre sit Navn frygtet blandt Vestfrankerne som ingen anden af sine Landsmænd. Det er den bekjendte Haastein (Hastignus, Hastingus)[2]). Det var ham, som i 866 foretog et længere Hærtog gjennem Anjou, Poitou og Touraine og paa Hjemveien i et Slag fældede Vestfrankernes tapreste

---

[1]) Chron. Scotorum p. 167 og Dr. Todd's War of the Gaedhil with the Gaill p. 273.

[2]) De Vedastinske Annaler kalde ham rigtignok Alstignus ligesom senere Kilder Alstagnus, men da den engelske Chronicle kalder ham Hæsten, maa jeg med Munch tro, at hans virkelige Navn har været Haastein.

Krigere, Greverne Ramnulf og Robert; i 869 maa Kong Salomon af Bretagne betale ham Skat for at slippe for Plyndring; i 872 sætter han sig fast i Angers, bliver beleiret af Kong Karl og maa kjøbe sig fri mod Løfte at drage bort fra Landet, men holder ikke sit Løfte og „raser værre end før“; i 873 deltager han i Borgerkrigen i Bretagne, men bliver slagen. Først i 882 bliver han af Kong Ludvig nødt eller overtalt ved Penge til at forlade Frankrige og forsvinder nu ganske indtil 890, da han lander ved Somme, sætter sig fast her og gjør derfra Tog til Amiens (891) og Vermandois (891—92). Den store Hungersnød i Frankrige driver ogsaa Haastein over til England, hvor vi kan læse om hans Kampe i 893 og 894, da vi sidste Gang høre Tale om ham; vi ved saaledes ikke, om han døde i England, om han fulgte med „Hæren“ tilbage til Frankrige i 896, eller om han vendte hjem igjen til sit Fødeland. Ikke alene, at hans Vikingefærd varede længere end hans fleste Landsmænds (fra 866 til 894), men ogsaa at han optraadte som seirrig paa saa mange Valpladse — ved Loire, ved Somme og i England — maatte gjøre hans Navn ualmindelig frygtet, saa man kan ikke undre sig over, at Frankerne i ham saa den værste af alle Vikinger og udstyrede ham i fortrinlig Grad med alle de Egenskaber, de fandt hos sine nordiske Fiender; derved blev efterhaanden „Hasting“ hos Vestfrankerne Typen for Vikingetiden. Det vil have Betydning for det følgende at fastholde, at hans Virketid falder fra 866 af, at han neppe før den Tid kan have været Loire-Normannernes Høvding, fordi andre Navne nævnes lige forud, og at han i 866 maa have været en yngre Mand, idet han endnu ved 893—94 virker i sin fulde Mandskraft. Om Hastings Herkomst eller hjemlige Forbindelser nævnes ikke et Ord; særegent for ham er, at han optræder som oftest selvstændigt og uden Med-

anførere, han slutter sig ikke til den „store Hær", førend denne i England søgte Tilflugt i en af Hastings Borge (893) og han derved kom til en Stund at operere i Fællesskab med den.

Den samme Sigtryg, der i 852 med den frisiske Godfred herjede ved Seinen, og som i 855 forsøgte sig mod Loire-Normannerne, viste sig samme Sommer atter i Seinen (18 Juli 855), dennegang sammen med en anden Høvding, Bjørn (Berno). Begges Hære trængte fra Seinen langt ind i Landet, indtil Kong Karl slog dem i Perche (i Champagne); derpaa drog Sigtryg den følgende Sommer (856) ned tilhavs, og vi høre derefter ikke mere til ham, men Bjørn satte sig fast i Floden og fik Undsætning fra en nyankommende Hær. Ogsaa dennegang tog Vikingerne Vinterkvarter i Givolds Grav, og derfra overfaldt de Paris, som grundigt udplyndredes i Dagene om Nytaar 856—57. Bjørn byggede sig derefter en fast Borg paa Øen Oissel (ved Pont de l'Arche, ovenfor Rouen) og indrettede sig til et Ophold paa flere Aar. Skjønt han i 858 var hos Karl i Verberie og der svor ham Troskab, vedblev dog det fiendtlige Forhold, og Karl besluttede sig til med hele sit Riges Kræfter at beleire Vikingernes Ø-Borg (Juli 858); men Bjørn forsvarede sig godt, og Karl saa sig nødt til at ophæve Beleiringen i September s. A., da hans Vasaller faldt fra ham og hyldede den østfrankiske Kong Ludvig, som drog med en Hær mod sin Broder. Denne ulykkelige Feide mellem de frankiske Riger gjorde, at Normannerne i flere Aar kunde holde sig uangrebne i sin Borg; i 859 streifede de helt op til Noyon (ved Oise), hvor de fangede og dræbte Biskop Emmo, i 861 plyndrede de atter Paris. Karl henvendte sig i sin Nød til Somme-Normannerne (under Veland), som mod Løfte om 3000 Pund Sølv angreb Seine-Normannernes Borg paa Oissel

(861), og de Beleirede saa sig nødt til at overbyde Kongen og afstaa en Del af sit Bytte for at slippe bort. Forenet drog nu begge Hære ned til Havet, men da Vinteren hindrede dem fra at reise hjem, lagde de sig i Vinterkvarter ved Nedre-Seinen; paa Vaarsiden (862) kom Veland til Kongen, lod sig døbe og gik i hans Tjeneste. De øvrige (ɔ: Seine-Normannerne) drog til Havet, delte sig her i flere Flaader, som seilede hver sin Vei, en stor Del drog til Bretagne for at deltage i Kampen mellem Kongen af Bretagne og de frankiske Grever. Hvorlænge Bjørn deltog i dette Tog, siges ikke ligefrem; han nævnes ved Ankomsten 855, hans Besøg hos Karl 858 og hans Forsvar af Borgen s. A.; vi skal siden se, at et senere Sagn antyder, at han holdt ud til det sidste med sine Mænd.

I disse Aar kom Normanniske Vikinger helt ned i Middelhavet, og efter alt hvad vi kan slutte, har to forenede Flaader udført Bedrifter her. En arabisk Historiker Ibn-Adhâri fortæller, at en Flaade paa 62 Skibe i Aaret 859 seilede sydover langs Spaniens vestlige Kyst, forsøgte forgjæves at lande her, og indtog endelig og plyndrede Algeziras (ved Gibraltar-Strædet); at den derfra satte over til Afrika, hvor den gjorde Landgang, derfra gik tilbage til den spanske Middelhavskyst ved Murcia og herjede her indtil Orihuela (paa Grænsen mod Valencia); den følgende Vinter laa de over i Frankrige, hvor de bemægtigede sig en By, som længe beholdt Navn efter dem; paa Hjemveien blev de slagne tilsøes af Emiren Mohamed. En arabisk Geograf Bekrì oplyser, at det Sted, som plyndredes i Afrika, var Nekur (i det østlige Marokko); det samme oplyser den senere spanske Kronist Sebastian fra Salamanca, som tilføier, at Normannerne derefter paa sit Tog røvede Folk fra de Ba-

leariske Øer og kom helt til Grækenland[1]. Prudentius, som ikke ved noget om Opholdet i Spanien og Afrika, beretter derimod, at Danerne (piratæ Danorum) efterat have seilet rundt Spanien Aar 859 slog sig ned ved Rhone, plyndrede Byer og Klostre og overvintrede paa Camargue i Rhones Munding, at de den næste Vaar foretog Plyndretog opad Floden ligetil Valence[2]) og senere paa Sommeren herjede paa italienske Byer, deriblandt Pisa[3]). Allerede samme Aar synes Vikingerne at have begivet sig paa Hjemveien, thi hverken Prudentius eller Ibn-Adhâri omtaler mere end ét Vinterophold paa Camargue; og om Vaaren 862 var de allerede komne til Frankrige, thi da sluttede de sig sammen med Seine-Normannerne og lod sig med dem leie af Grev Robert til at kjempe mod Bretagne[4]). Alle disse Vidnesbyrd stemme jo godt sammen, og man vilde have anseet det for sikkert, at vi her i et og alt har samme Vikingeflaades Bedrifter, hvis der ikke nylig var fremdraget en Annalberetning, som kaster nyt Lys over dette Tog. Joh. Steenstrup viser i sin „Indledning til Normannertiden", at et gammelt irsk Annalbrudstykke beretter om samme Tog. Dets Indhold er, at en Kongesøn fra Lochlann, Raghnall mac Albdan, nogle Aar før 867 blev fordrevet fra sit Fædreland af sine yngre Brødre og flygtede med sine Sønner til Orknøerne, hvor han slog sig ned. To af Sønnerne drog derfra ud paa Tog til de britiske Øer; siden seilede de over den kantabriske Sø til Spanien, hvor de dræbte og plyndrede,

---

[1]) Dozy, Recherches sur l'histoire et la litterature de l'Espagne II 290 ff.

[2]) Dozy opfatter urigtig „Valentia" som den spanske By af dette Navn (Rech. II 295.)

[3]) Prudentius a. 859. 860, Pertz I 453–54.

[4]) Hinkmar a. 862, Pertz I 456.

og gik derfra gjennem Strædet over til Afrika, hvor de kjempede med „Mauritani“ og vandt stort Bytte. Men da en af Sønnerne i en Drøm fik vide, at den Broder, som de havde efterladt hos sin Fader, var dræbt, og de ængstedes for sin Faders Skjæbne, vendte de hjemad; fra Toget medførte de mauriske Træle („Blaamænd“), som solgtes i Irland[1]). Steenstrup har i denne „Raghnall“ troet at gjenfinde Sagnets Ragnar Lodbrok og i Toget Lodbrokssønnernes i Sagnene bekjendte Tog til Italien (Luna); men herimod reiser sig saa stærke Betænkeligheder, at Formodningen maa helt afvises. Allerede Navnet Raghnall gjør Vanskelighed, thi det gjengiver paa Irsk ikke Ragnar, men Ragnvald, som jo var et saa almindeligt Navn blandt den norske Kongeæt i Dublin. Værre er det, at Ragnvald eller rettere hans Fader Halvdan kaldes Konge i Lochlann, thi selv om man indrømmer, at Lochlann i senere Tid paa Irland er Fællesnavn for de skandinaviske Lande[2]), saa kan det ikke benegtes, at netop i dette Annalfragment træder overalt tydeligt frem Forskjellen mellem Lochlannac (Nordmænd) og Danair (Daner) som de to forskjellige Nationer blandt Vikingerne: Side 117—23 skildres vidtløftigt de to Søslag Aar 851 mellem Danerne, som kom til Irland, og „Lochlannac“, som var der før; S. 131 fortælles, hvorledes „Danerne, d. e. Orm og hans Mænd“ gik i Kong Kerbhal's Tjeneste for at kjæmpe mod Lochlannac, og Side 133, hvorledes Ossorymændene med Danerne overvandt og nedsablede Lochnannac (hvilket Navn vexler med Normannac). Kong

---

[1]) Jeg henviser til Steenstrups Bog, hvor en Oversættelse af det hele Stykke meddeles S. 92—93.

[2]) At Navnet Lochlann oprindelig kun er en irsk Oversættelse af det norske Firdafylke, har jeg søgt at vise i „Nyt norsk Tidsskrift“ I 154.

Raghnall har altsaa været en Nordmand (ɔ: en norsk Fylkeskonge, rimeligvis fra et af de vestlandske Fylker), og er han da den samme som Sagnets Ragnar Lodbrok, saa maatte denne ogsaa været norsk Fylkeskonge, hvilket er umuligt. Kong Ragnvald og hans Sønner blive saaledes at adskille fra Ragnar Lodbrok og Lodbrokssønnerne. Om disse norske Kongesønner fortælles nu i en fuldkommen paalidelig Krønike, at de i et af Aarene om 860 drog paa Vikingetog til Spanien og Mauritanien og paa Hjemveien kom til Irland. Man kan ikke godt negte, at her er Tale om Toget i 859, thi spanske og arabiske Forfattere kjendte intet andet Tog, hvorpaa denne Efterretning kan passe; men deraf maa nu ikke sluttes, at hele dette Tog i Middelhavet har været udført af Ragnvalds Sønner. Langtfra; det siges jo ligetil, at de vendte hjem fra Mauritanien og altsaa ikke kom længer øst; desuden kaldes udtrykkelig Rhone-Vikingerne Daner, og i de frankiske Annaler fra 9de Aarhundrede tro vi neppe der skal kunne paavises noget Sted, hvor „Dani“ bruges som skandinavisk Fællesbetegnelse ligesom „Normanni“. Resultatet af dette bliver altsaa:

1) Toget til Middelhavet 859—61 har været udført af danske Vikinger (hvis Førere ikke omtales), men til dem har der sluttet sig en norsk Vikingeskare under Kong Ragnvalds Sønner.

2) Ragnvaldssønnerne vendte hjemad fra Nekur, medens Danerne fortsatte Toget østover alene.

I **England** var man ligefra 832 af udsat for næsten aarvisse Angreb fra Vikingerne. Disse vare i Regelen Daner, dog ser man ogsaa, at Nordmænd fra Irland deltog i Anfaldene, f. Ex. i Aar 851, da Danerne herjede østenfra

paa Kent og Surrey, men Nordmændene paa Devonshire[1]). Vikingerne rettede sine Angreb mod det sydøstlige eller sydlige England, hvor de vigtigste Handelsbyer var, og forsøgte som oftest at sætte sig fast paa en af Øerne i Themsens Munding, medens det nordlige England var ganske fri for Herjinger indtil Aar 867. I 855 lykkedes det en „hedensk Hær“ at holde sig Vinteren over paa Shepey i Themsen; den bestod, som det udtrykkelig siges i en paalidelig Krønike, af Daner og Friser og anførtes af (Brødrene) Halvdan, Ingvar og Ubbe; den samme Krønike kalder senere udtrykkelig Ubbe „dux Fresonum“ (Jarl i Frisland[2]), saa man kan ikke tvivle om, at denne Hær udgik fra Røreks frisiske Rige og at disse Brødre var hans Jarler, maaske hans Slægtninge. England forlod de 856, og da vi har før seet, at i Aug. 856 en Hær sluttede sig til Seine-Normannerne under Bjørn (der, som vi senere skal se, var deres Broder), kan man med Rimelighed antage, at den nye Hær var anført af disse Brødre Halvdan, Ingvar og Ubbe, som saaledes har opholdt sig i Seine-Egnene mellem 856 og 862. I 866 lander atter en stor Hær i England, anført af Brødrene Ingvar og Ubbe. Vinteren over blev de i Ostangeln, hvis Folk gav dem „Fredland“; men da de hørte, at der i Northumberland var udbrudt en Borgerkrig, idet mange havde faldt fra sin Konge Osbrikt og taget en anden, Ella, drog Vikingerne overland til Northumberland og bemægtigede sig York (867). Begge de stridende Konger forenede sig

---

[1]) Three Fragments of irish Annals S. 130, jfr. med Angl. Chron. a. 851.

[2]) Annales Lindesfarnenses, Pertz XIX 506 a. 855: Paganorum exercitus, sc. Dani et Frisones, ducibus Halfdene, Ubba et Inguar applicant in insula Scepeige. A. 868: ab Ubba duce Fresonum populus pene totus Norðanhymbrorum occisus est cum suis regibus.

nu mod Vikingerne og drog mod York, som de angreb, men Northumbrerne led her et haardt Nederlag, begge Konger faldt i Slaget, og Folket underkastede sig Erobrerne. Disse opholdt sig Vinteren 867—68 i York, den næste drog de sydover til Nottingham, men den derpaa følgende var de atter i York (869—70); i disse Aar synes betydelige Skarer at have samlet sig til dem, thi ved Siden af (eller rettere over) Jarlerne Ubbe og Ingvar nævnes nu ikke mindre end fire Konger (deraf faldt de 3 ved Thrykingham i 870, den 4de, Eyvind, forekommer ogsaa senere), og Høsten 870 kom en stor Hær til England fra Danmark for at deltage i Erobringen under Anførsel af Kongerne Halvdan (Jarlernes Broder), Guðrum (ɔ: Gudorm eller Gorm), Bagsegg, Aasketil og Haamund samt fem Jarler; og allerede før havde Ingvar og Ubbe opfordret de norske Konger i Dublin, Ivar og Olav, til at deltage i Erobringen[1]), hvilken Opfordring disse fulgte ved at herje i Nordengland baade paa „Briter og Saxer"[2]) og ved i 871 at indtage Dumbarton (ved Clyde) efter 4 Maaneders Beleiring[3]). Dette Angreb fra flere Kanter havde dog ikke strax den tilsigtede Virkning: de norske Konger blev snart kaldte hjem fra Toget for at beskytte

---

[1]) Annales Inisfalenses ex Cod. Dubliniense p. 35: 870. Deprædatio Lageniæ per Aodum filium Nialli, a Dublinio usque Gabran, postquam profecti fuissent Anlafus et Imarus cum gente navium 200, ad auxilium præbendum Danis Britannie cum suis Ducibus Danis, nempe Hingaro et Hubba. Det gaar saaledes ikke an med Dr. Todd og Steenstrup at antage, at Ivar (Ingvar) Lodbrokssøn er den samme som Kong Ivar i Dublin, der udtrykkelig af irske Kilder kaldes en Nordmand fra Lochlann, var Broder af Kong Olav hvite og Søn af en norsk Konge Gudrød Ragnvaldssøn (Three fragments 195).

[2]) „En stor Mængde Fanger, af Saxer og Briter, blev bragt af dem til Erin." Chron. Scotorum a. 871.

[3]) Three fragments p. 193.

sine Besiddelser mod de irske Konger, og Saxerne i Sydengland gjorde under de unge vestsaxiske Konger en energisk Modstand. Vistnok besatte Danerne Høsten 870 Ostangeln og Brødrene Ingvar og Ubbe dræbte dets Konge Eadmund (20 Nov. 870); men i det følgende Aar led de en Række Nederlag mod Vestsaxerne, hvorved der faldt en Konge (Bagsegg) og 9 Jarler (deriblandt som det synes Ingvar[1]). Alligevel holdt Hæren sig i de erobrede Lande, i 874 delte den sig i to Hoveddele, hvoraf den ene under Kong Halvdan slog sig ned i Northumberland og delte dette Land, den anden under Kongerne Gorm, Aasketil og Eyvind fortsatte Krigen med Vestsaxerne, der efter mange Omvexlinger endte med det bekjendte Forlig i 878. Flere af Anførerne var under disse Kampe faldne — deriblandt Ubbe ved Cynwit i Devonshire 877 — eller bortdragne; derved var Gorm bleven Enefører for Hæren, medens Halvdan herskede endnu nogle Aar i Northumberland, som det synes til 881 eller 83, da hans egne Mænd (ialfald efter senere Beretninger) jog ham bort. Gorm, der ved Forliget i 878 lod sig døbe med Navnet Æðelstan, drog efter et Aars Ophold i det vestlige England om Cirenchester i 879 til sit Rige Ostangeln, som han beherskede til sin Død 890.

Af de frankiske Annals-Beretninger for Aarene 865—80 fremgaar det, at de frankiske Riger nu forholdsvis nød Fred, thi omtrent alle for Vikingelivet disponible Kræfter i det danske Folk synes efterhaanden at have trukket sig over til England, og kun Hasting holdt sig paa sin Station ved Loire. Men aldrig saa snart var Freden sluttet i England,

---

[1]) Dette siges rigtignok ikke i den angelsaxiske Krønike, men det fremgaar af Ædelwerds Beretning, at Ingvar faldt inden et Aar efter Eadmunds Død.

førend Stormen atter gik ud over Frankerne; og Sammenhængen er her saa meget tydeligere, som Angrebet udgaar, om ikke fra Gorms Hær, saa dog fra England. Samme Aar som Kong Gorm drog til Ostangeln for at grundlægge sit nye Rige, samlede der sig en ny Hær af Vikinger i Themsen (ved Fulham ovenfor London), og den fik her stærkt Tilløb, aabenbart ogsaa fra Gorms Hær. Dette siges ikke ligefrem i de samtidige Kilder, men dels følger det ligefrem af sig selv, at mange af Gorms Hærmænd foretrak det frie Røverliv fremfor Udsigten til at tilbringe sine Dage som kongelige Hustropper i Ostangeln, dels antyder Dudos Beretning om, at Rollo fik Hjelp af den engelske Kong „Ædelstan", ialfald at Franskmændene ansaa denne ny Hær for udgaaet fra Ostangeln. Og selv da en Del af denne Hær under Kong G o d f r e d har vundet sig et Rige i Frisland (882), faar ikke Frankerne Fred; de mange, som kun var dragne ud for at vinde Bytte og ikke havde Lyst til fastboende Liv, drog under Kong Sigfred til Vestfranken, hvor Kong Ludvig, der nylig havde slaaet dem ved Saulcourt (881), netop var død. Som Hovedpunkter i deres Bedrifter kan nævnes Beleiringen af Paris (885—86) og Slaget ved Løwen (891), hvor to Konger Sigfred og Godfred — ialfald efter Fulda-Annalerne — skal være faldne; derimod var det ikke Tabet af dette Slag, men en Hungersnød i det følgende Aar 892, som drev Vikingerne bort fra Frankernes Lande. De følgende Tog efter deres Tilbagekomst (896) vedkomme os ikke.

Hvis vi efter denne korte Oversigt over Vikingetogene omkr. 850—90 skulde danne os nogen Mening om, hvilke Høvdinger og hvilke Slægter der stod i Spidsen for de vigtigste Tog, vilde vi neppe endnu kunne udtale nogen afgjørende Mening herom. Imidlertid besidde vi dog ogsaa andre

Vidnesbyrd om Vikingehøvdingerne i 9de Aarhundrede; rigtignok er disse ikke af første Rang som de samtidige Annaler, men de er Folkesagn, optegnede af lærde Munke, der søgte at gjøre Historie ud af dem; man maa derfor først undersøge deres Værd kritisk, vogte sig for at lade sig narre af deres ligefremme Forsikringer og kun tro, hvad der ligefrem er uantasteligt. Heldigvis er i nyere Tid den kritiske Undersøgelse af disse Forfatteres Kilder og indbyrdes Slægtskab naaet saa langt, at man ikke let længer lader sig føre vild; anvendte paa den rette Maade vil derfor disse senere Sagnbearbeidelser give adskillige Oplysninger om Vikingetogenes Sammenhæng og om Vikingehøvdingers Historie. Vi vende os først til de normanniske Skribenter, der omtale Hasting og Bjørn Jernside, Lodbroks Søn.

Dudo af St. Quentin, der for første Gang forsøgte at skrive Normannernes Historie (omkr. Aar 1000—1020) efter mundtlige Beretninger, opfattede Begivenhederne i det 9de Aarhundrede, indtil Rollo, som en stadigt fortsat dansk (eller dacisk) Folkevandring, hvis Aarsag var Overbefolkning og hvis Hensigt var at skaffe det „daciske" Folk nye Bopæle. Ved denne „Indvandringstheori", hvis Værd jeg andensteds har undersøgt[1]), skal jeg ikke her dvæle. Af alle Normannernes Høvdinger før Rollo (ɔ: før det store Tog fra 880 af) kjendes kun „Anstignus", og hans Bedrifter bestaa kun i at plyndre Byer og brænde Kirker i Nordfrankrige samt i at foretage Toget til Luna i Italien. Naar man skyder Dudos Rhetorik tilside, beholder man som Indhold af Fortællingen følgende: „Dacerne kom engang — det nævnes ei naar — under Høvdingen Anstignus til Francia; her brænde de Kirken i St. Quentin og alle andre Kirker i

[1]) se „Nyt norsk Tidsskrift" I 398 f.

Vermandois, derefter Klostret St. Denis, de dræbe Biskop Emmo af Noyon d. 28. April (uden Aar!), brænde St. Medardus' og Eligius's Kirker (i Soissons) samt St. Genovefas Kirke (i Paris). Derefter beslutter Anstignus at erobre Rom, „Verdens Hovedstad", „ligesom han har erobret Francia", og seiler bort fra Francia; han kommer paa sin Seilads til Byen „Lunx qui Luna dicitur", som han antager for Rom, og da han ikke kan indtage den med Magt, anvender han den bekjendte List med forstilt Daab og Begravelse, hvorved Byen indtages. Han mærker nu, at det ikke er Rom, lader Byen brænde og Indbyggerne bortføre som Fanger; derpaa drager han tilbage til Francia, hvor Kongen — hans Navn siges ikke — for at undgaa hans Plyndringer betaler ham en stor Pengesum og tager ham i sin Tjeneste; senere nævnes han blandt de franske Høvdinger, som underhandlede med Rollo Aar 876. Hvad der mest springer i Øinene ved denne Fremstilling er, at Tider og Personer er fuldstændigt sammenblandede, Tidsfølgen er ikke paa noget Sted korrekt, og alle de normanniske Bedrifter, som Dudo kjendte forud for Rollo, har han overført paa Hasting; med andre Ord, her foreligger en Række Sagn, tildels Lokalsagn, som efterhaanden har fæstet sig til Hasting. Klostret i St. Quentin blev brændt af den „store Hær" under Sigfred 883, St. Denis af Seine-Normannerne i 865, Biskop Emmo dræbt af Seine-Normannerne i 859, St. Medards Kirke i Soissons brændt af Kong Sigfred efter Paris's Beleiring i 886 og St. Genovefas Kirke af Seine-Normannerne (under Bjørn) i 856—57. Det eneste, som historisk kan føres tilbage til Hasting, er, at han herjede i Vermandois 891—92, men at han brændte Kirker her oplyses ikke; naar vi nu erindre, at Dudo selv er født i Vermandois, vil man forstaa, at han har fulgt sit Hjemlands

Sagn om, at alle Kirkerov i Nordfrankrige er udførte af Hasting. Historisk er det ogsaa, at Hasting indgik et Forlig med Frankerkongen, men det skede ikke lige efter Middelhavstoget, men først efter (mindst) 16 Aars Ophold ved Loire, i 882 med Kong Ludvig, og Hasting gik ikke i Frankerkongens Tjeneste, men seilede „ud til Havet“ og kom 8 Aar bagefter (i 890) tilbage til Frankrige. Naar det staar saa til med Dudo, hvor han færdes paa fransk Jordbund, kan man ikke vente større Sikkerhed i Italien. Nordboerne har kun én Gang herjet i Italien, nemlig da de i 860 gjorde et Streiftog fra sin Station paa Camargue og plyndrede „Pisa og andre Byer“; man har da for at frelse Dudo antaget, at en af de „andre Byer“ var Luna, saa at Sagnet kunde med Forkjærlighed have grebet dette Navn fremfor det vigtigere Pisa. Isaafald maatte Fortællingen om, at Togets Maal var at erobre Rom, lægges helt tilside som Sagndigtning, og man maatte se bort fra, at Normannerne i flere Aar herjede paa Middelhavets Kyster, i Spanien og Afrika, og havde sin faste Station i disse Aar ved Rhone. Imidlertid lader Sagnet sig frelse paa en Maade, hvorved ialfald dets hovedsagelige Indhold kommer mere til sin Ret. Netop ved Midten af 9de Aarhundrede blev Rom gjentagne Gange truet med Anfald af hedenske Sørøvere, og disse har virkelig plyndret Luna; men disse Sørøvere var — Saracener. Allerede 841 havde Saracenerne fra Sicilien overrumplet Bari, i de følgende Aar streifede de frit om i de italienske Farvand, i 846 vovede de at sende en stor Flaade ind i Tiberen mod Rom, som vistnok selv ved sin Mur var beskyttet mod Angreb, medens Forstaden paa høire Tiberbred blev udplyndret; og i 849 indtog Saracenerne Luna. Det er Lunas virkelige Plyndring af hedenske Vikinger, og den berettes af den samme paalidelige Annalist,

som i 860 kun nævner „Pisa og andre Byer“; man indser ikke nogen Grund til, at han i 849 skulde finde Luna betydelig nok til at nævnes, men i 860 springe den over. Hvis dette er rigtigt og Luna kun denne ene Gang er plyndret af Hedningerne, har de nordfranske Sagnfortællere henført til Normannerne og Hasting et Sagn, som oprindelig har været fortalt om Saracenerne i Italien. At Franskmændene omkr. Aar 1000 overførte Bedrifter fra Saracener til Normanner, er ikke underligere, end at de i Sluten af samme Aarhundrede byttede Rollerne om, saa at Normannerne blev til Saracener (hvorom mere nedenfor), eller at de franske Heltedigte overhovedet gjør alle Hedninger (f. Ex. Saxer paa Karl den stores Tid) til Saracener. Af Dudo kan vi altsaa ikke faa nye Bidrag til Hastings Historie; selv om man ikke vil tro paa Forvexling af Saracener og Normanner, tør man ikke fæste Lid til, at Hasting var Fører paa Toget til Italien (859—61); ialfald kan ikke Dudos Vidnesbyrd gjælde som Bevis, thi efter ham skulde jo Hasting ogsaa have gjort Toget til Noyon og have dræbt Biskop Emmo, hvilket Drab vitterlig udførtes i 859, medens Rhone-Normannerne laa paa Camargue; vi har jo ingen Grund til at følge Dudo mere i den ene end i den anden Angivelse, saameget mindre som han henfører alle Normanner-Tog før Rollo til Hasting.

Dudos Efterfølger, Vilhelm af Jumièges fra c. 1070, synes at give mere, og hvad vi kan hente fra ham synes ialfald tildels at være egte Sagn fra hans Kloster, at sige naar han ikke bearbeider Dudo eller andre Krøniker. Ogsaa Vilhelm anerkjender Dudos „Indvandringstheori“, men han giver den det mærkelige Tillæg, at de danske Udvandreres Høvding egentlig var „Bier ferreæ costæ, filius regis Lothbroci“,

medens Hasting kun er Bier's „pædagogus“ (Fosterfader). Disses Bedrifter er da følgende:

De komme Aar 851 til Vermandois og brænde Klostret i St. Quentin, samt dræbe Biskop Emmo af Noyon; derfra drage de til Seinen, brænde Klostret Jumièges og Byen Rouen samt plyndre i hele Neustrien. Siden seile de til Loire, slaa sig ned paa Øen ved Klostret St. Florent, brænde Nantes, plyndre i Anjou og Poitou, ødelægge Angers, Poitiers, Tours og Orleans. Derefter nævnes Plyndring af Paris, af Beauvais, af Nimwegen, i Auvergne, Saintonge, Angoulême, Perigeux, Limoges og Bourges. Disse Tog vare i omtrent 30 Aar (altsaa til c. 880!); derefter beslutter Hasting at gjøre sin Herre Bier til romersk Keiser og foretager Toget til Luna (som hos Dudo). Da de mærke, at Luna ikke er Rom, vil de drage mod denne By, men faar høre, at Romerne allerede er beredte til Forsvar, og drage derfor hjemad. Hasting drager til „Kong Karl“ i Frankrige, bliver hans Mand og faar Grevskabet Chartres; mange Aar senere, efter at Kampen med Rollo var begyndt, fortæller Grev Tetbald Hasting, at Kongen (den samme Kong Karl, nemlig den enfoldige) efterstræber hans Liv, og faar ham derved til at forlade Landet. Hasting har efter Hjemreisen fra Luna skilt sig fra Bier, som lider Skibbrud paa Englands Kyst og med Nød kommer til Land; han drager siden til Frisland, hvor han dør.

Man ser af dette Uddrag, at Vilhelm har bestræbt sig for at give den hele Række Vikingetog en mere sammenhængende, mere systematisk Karakter: man begynder ligesom hos Dudo nordenfra med Picardie (Vermandois, St. Quentin samt Noyon), men de øvrige Byer og Kirker udelader Vilhelm for at føre sine Helte først til Seinen, derpaa til Loire og saa endelig til Italien. Medens Dudo har givet ham de

første Byer samt Toget til Luna, har han fra Adrevald af Fleury's Fortælling om St. Benedikts Mirakler[1]) helt og holdent laant de to Kapitler (ordret) vedkommende Loire-Egnene og Sydfrankrige med samt Opgiften om Togets Varighed i 30 Aar. Adrevald skildrer som Samtidig Loire-Normannernes Tog fornemmelig mellem Aarene 853 og 864; derfor finde vi ogsaa hos Vilhelm Begivenhederne ved Loire i den rigtige Tidsorden; men vel at mærke, Adrevald taler kun om „Normanni", han nævner ikke et Ord om Hasting (hvis Navn endnu ikke var bleven berømt i disse Egne), heller ikke om Bier, og Vilhelm har altsaa uden Hjemmel overført Loire-Normannernes Bedrifter til sine to Helte. Dette udgaar saaledes, fordi det er Vilhelms eget Paafund, og hvad der saa staar tilbage af Vilhelms Fortælling er: 1) at Hasting oprindelig var Biers Fosterfader, og at han efter Forliget med Kong Karl (den enfoldige!) blev Greve i Chartres(!); 2) at Vikingerne i Seinen brændte Klostret Jumièges og Byen Rouen; 3) at Bier paa Hjemveien (fra Frankrige eller fra Italien?) strandede ved Englands Kyst og døde i Frisland. Jumièges og Rouen var brændte allerede i 841 af Aasgeir; naar nu en Munk i Jumièges alligevel beretter, at „Bier Jernside" var Høvding for dem, der ødelagde disse Steder, har altsaa Klostermændene fæstet denne Bedrift (urigtigt) til en Høvding, som noget senere optraadte i de samme Egne og udførte lignende Bedrifter. Der kan jo ikke være Tvivl om, at ved „Bier ferreæ costæ" menes den Bjørn, som virkelig i flere Aar var Seine-Normannernes Anfører i Tiden fra 855 af. Men Historien ved ikke af, at denne Bjørn stod under Hastings Formynderskab, og kan ikke engang erkjende Muligheden heraf: Bjørn er

[1]) Adrevaldi Miracula S. Benedicti, Acta SS. Martii III 312.

en af Seine-Flaadens Hovedanførere ved Aar 855 og maa da have været fuldt voxen og selvstændig, altsaa neppe født senere end c. 830; men Hasting, der omtales første Gang i 866 og endnu var en rørig Mand i 894, kan da ikke have været stort mere end 60 Aar gammel og altsaa snarest yngre end Bjørn, ialfald er det umuligt at tænke sig ham saa meget ældre end Bjørn, at han kan være dennes Fosterfader. Da den historiske Bjørns og den historiske Hastings Virksomhedsfeldter er forskjellige — den ene ved Loire (866—82) og Somme (890 f.), den anden ved Seinen (855 ff.) — kan vi i deres Sammenkjedning kun se en Vilkaarlighed enten af Sagnet eller snarere af lærde Munke; deraf kommer det, at efterat de hos Vilhelm har i Fællesskab udført de Bedrifter, som Sagnet ellers tillægger hver for sig, lader han dem atter skilles ad, Hasting for at gaa i Karl den enfoldiges Tjeneste og Bjørn for at lide Skibbrud og dø. Som Resultat kan vi kun bruge den Efterretning, at Normannerne i Normandie endnu i Midten af 11te Aarhundrede bevarede Mindet om en dansk Vikinge-Høvding af Navnet Bjørn Jernside, som de kaldte Søn af Lodbrok. Da dette Sagn her optræder alene, uden Forbindelse med den nordiske Sagnhistorie, maa det betragtes som egte; men naar Bjørn stilles i Spidsen for alle normanniske Tog i Frankrige og Italien, maa vi her hævde Prioriteten for Hasting og henvise til Dudo som den, der fremstiller Sagnet renere.

Det er ogsaa kun Vilhelm af Jumièges og de af ham afhængige normanniske Rim-Krøniker, som stille Bjørn øverst; andensteds i Frankrige faar Hasting hvad ham tilkommer og vel saa det. Munken Radulf Glaber, der levede i Cluny og Dijon ved Midten af 11te Aarhundrede, finder endog Fornøielse i at annektere ham som Franskmand. Hasting (Astingus) er født i en liden Landsby nogle

Mil ovenfor Troyes, af fattige Bondeforældre, har af Ærgjerrighed flygtet til „det Normanniske Folk“ og hos dette svunget sig op til dets Konge (terra marique princeps!), hvorefter han „med næsten hele sit Folk“ vender tilbage for at herje sit ulykkelige Fædreland; de indre Dele af Gallien herjede han med Ild og Sværd, brændte overalt Kirkerne og førte endelig sin Hær tilbage[1]). Radulf ved derimod intet hverken om Bjørn eller om Luna eller nogen af Hastings specielle Bedrifter. Nye Bidrag til Hastings Sagnhistorie faa vi derimod hos Hugo af Fleury i hans „nyere franske Kongers Bedrifter“ (forfattet mellem 1110 og 1120): her kan læses samme Række Plyndringer i Frankrige som hos Dudo (hvem Hugo har benyttet), men derpaa fortælles, at Hasting sluttede Fred med Kong Karl (den skaldede) og først derefter drog til Italien, erobrede Byen Luna og beherskede denne i mange Aar[2]). Denne Tidsorden og dette Tillæg er naturligvis endnu mere uhistorisk, end hvad Vilhelm beretter, thi selv om vi indrømmede, at Normannerne plyndrede Luna i 860, er ialfald det sikkert nok, at de ikke beholdt den. Aarsagen til Sagn-Rettelsen finde vi i den tilføjede Bemærkning, at Hasting „kaldes almindelig med forandret Navn Gurmundus“. Om denne Gurmundus, hvis Sagnhistorie vi skal forfølge i et Tillæg, fortalte nemlig franske og engelske Sagn i 11te og 12te Aarhundrede, at han, indkaldt af en misfornøiet Franskmand Isembard, landede med en Hær af Hedninger i Picardie og faldt i Slaget ved Saulcourt (881) mod den vestfrankiske Konge Ludvig, der døde kort efter Slaget (882); og vi gjenkjende i denne Sagnhelt den danske Søkonge Gorm (den engelske),

---

[1]) Pertz IX p. 57—58.

[2]) Hugonis liber qui modernorum regum Francorum continet actus, Pertz XI 378.

som vistnok ikke selv drog til Frankrige i 880, men hvis Tropper dog deltog i dette Tog. Naar Hugo af Fleury antog Hasting for den samme som Gorm, maatte han omdanne Hastings Historie: han kunde ikke lade Hasting (som hos Dudo) efter Toget til Luna ende med at gaa i Karl den enfoldiges Tjeneste, han maatte henføre denne Fredstraktat til en ældre Karl, lægge Toget til Luna senere og for at opholde Hastings Liv indtil 881 lade ham i mange Aar beherske Luna. Denne Forbindelse mellem Hasting og Gurmund er derfor ikke i mindste Maade mere legitim end den, som Vilhelm kjender mellem Hasting og Bjørn Jernside; begge skabtes af Sagnets Tilbøielighed til at knytte beslægtede Karakterer sammen, paa lignende Maade som den franske Heltedigtning knytter alle Karl den stores oprørske Vasaller sammen som Sønner eller Sønnesønner af Doon de Mayence.

Resultatet af dette er saaledes kun, at der endnu efter Midten af 11te Aarhundrede hos Normannerne fandtes Sagn om en „Bjørn Jernside, Søn af Kong Lothbroc“, der herjede i Seine-Egnene kort efter 851, der paa Hjemveien strandede i England og døde i Frisland, hvilke Sagn maa ansees for egte Lokalsagn, laante fra Seine-Normannernes virkelige Høvding Bjørn.

Vi vende os derpaa til Adam fra Bremen, der (som vi før omtalte) for 9de Aarhundrede arbeider efter skrevne Kilder. Han nævner om Vikingetogene ganske korteligt, at samtidig med Kongerne Sigfred og Halvdan (ɔ: Aar 873) var der „ogsaa andre danske eller norske Konger, som paa Sørøvertog herjede Gallien (ɔ: Frankernes Lande); de vigtigste af dem var Horich, Orwig, Gotafrid, Rudolf og Inguar. Den grusomste af alle var Inguar filius Lodparchi, som overalt dræbte de Kristne med Pinsler. Det er skrevet i gesta Francorum“. Horich (ɔ: Rørek), Rudolf og Godfred om-

tales jo ofte i de virkelige Fulda-Annaler, altsaa maa „gesta Francorum“ være disse i den udvidede Skikkelse, hvori de forelaa Adam, og da en Scholie beretter, at Orwich var den, som brugte Paladset (rettere: Slotskirken) i Aachen til Stald, og at dette stod øde i 80 Aar — altsaa fra 881 til c. 960 —, har vi i hele Beretningen at se et Uddrag fra 2den Halvdel af 10de Aarhundrede og fra tysk Kilde; herfra stammer da ogsaa Sagnet om Inguar. Forvanskningen af Lodbroc til Lodparch har man troet skyldtes Adam, men egentlig forudsætter Formen to Udviklingstrin: først er Lodbrok paa høitysk rigtigt gjengivet med Lodproch, derpaa har Adam læst dette Ord urigtigt som Lodparch; ogsaa dette Navn har saaledes staaet i Adams tyske Kilde fra 10de Aarhundrede. En af Lodbroks Sønner, Inguar, har altsaa gjort sig frygtet ogsaa paa tyske Kyster, og Mindet om ham har bevaret sig et Aarhundrede i Tyskland, førend det optegnedes af Adams Forgjænger. Man har tidligere antaget, at Adam fra Bremen har laant Notitsen om Ingvar fra Legenden om St. Edmund, som Brødrene Ingvar og Ubbe dræbte i 870; men denne Legende, forfattet af Abbeden Abbo i Fleury c. 970[1]), omtaler ikke disse Mænd som Lodbroks Sønner, ikke engang som Brødre, og desuden kan ikke Adam sees at have kjendt den. Først de senere engelske Sagn — fra 12te og 13de Aarhundrede — kjender Navnet Lodbrok. Dette nævnes for første Gang i et Indskud i de saakaldte Assers Annaler; her fortælles i Anledning af Slaget ved Cynwit (877), hvor Ubbe faldt og Danerne tabte sin Hovedfane „Ravnen“, at denne Fane var syet af „Ingvars og Ubbes Søstre, Lodebrochs tre Døtre“[2]). Men først efterat det engelske Folk havde glemt, at Angre-

[1]) hos Surius, Sanctorum vitæ, 20. Nov.

[2]) Monum. hist. Brit. p. 481.

bet paa Ostangeln i 870 udgik fra Northumberland, kunde det Sagn om Aarsagen til Lodbrokssønnernes Angreb opstaa, som Matthæus af Westminster meddeler: Lodbrok, en dansk Mand af fornem Byrd, var i en aaben Baad af Vinden drevet over til England, bleven optaget ved Kong Eadmunds Hof, men der myrdet af en Misunder, som blev dømt til at sættes ud i samme aabne Baad og da (naturligvis) atter dreves tilbage til Danmark; her beretter han til Lodbroks Sønner, at Kong Eadmund har dræbt deres Fader, de ruste sig for at hævne ham og komme med 20000 Mand til England, hvor de dræbe Kong Eadmund. Langt ældre og i historisk Henseende ialfald mulige er de northumbriske Sagn om Aarsagen til Danernes Ankomst til Northumberland: det ene beretter, at Landeværnsmanden Bjørn Buzekarl, hvis Hustru Kong Osbriht havde voldtaget, for at hevne dette indkaldte Danerne, det andet kalder den fornærmede Ægtefælle Arnulf Sæfar og Kongen Ella. Begge findes optegnede allerede i 12te Aarhundrede[1]) og vise sig ved Egennavne og Stedsnavne at være egte Lokalsagn; men ingen af dem kjender til Lodbrok eller til nogen Hevn, som Danerne skulde have taget for ham, thi Samtiden eller den nærmeste Eftertid vidste jo godt, at Danerne ikke behøvede nogen saadan Specialgrund for at lokkes til England.

Vi har ovenfor seet, at det franske Sagn knyttede den Lodbroks-Søn, det kjendte, til Frisland, og at de tyske Annaler syntes at have fortalt om Ingvars Ophold paa tyske eller nederlandske Kyster; det er ogsaa før nævnt, at den Flaade, der under Brødrene Halvdan, Ingvar og Ubbe i 855—56 opholdt sig ved Themsen, bestod af „Daner og

[1]) Mon. hist. Brit. I p. 795—800.

Friser", og at Ubbe kaldes „Frisernes Jarl" [1]; høist mærkeligt er det da, at der aldeles uafhængigt af disse Antydninger ogsaa i senere Kilder findes Træk, som henvise Lodbroks-Sønnerne til Nederlandene. En engelsk Forfatter fra c. 1100, Simeon af Durham, kalder dem ligetil Scaldingi, og dette Navn, hvori man har ment at se „Skjoldunger", maa ligefrem forstaaes om Vikingerne fra Schelde (Scaldis). Alle disse Træk vise tilsammen, at disse Brødre, Lodbroks Sønner, maa have været stærkt knyttede til de danske Hærkonger i Frisland, og at Frisland maa have været Udgangspunktet ogsaa for deres Vikingetog.

IV.

Navnet Lodbrok.

Vi har hidtil omtalt en historisk Viking af Navnet Ragnar og de ligesaa historiske Lodbroks-Sønner. Med de nordiske Sagaer for Øie vilde det nu være let at udgive disse for Fader og Sønner og forklare, saaledes som de fleste Forskere har gjort, at man udenlands glemte Faderens Navn (Ragnar) og da Tilnavnet Lodbrok senere dukkede op hos Sønnerne antog det for deres Faders virkelige Navn. Men hermed kan vi ikke lade os nøie; man kan nemlig ogsaa i Norden paavise en Tid, da Lodbrok-Navnet var skilt fra Ragnar, ja der findes ialfald en Efterretning, som tydelig taler imod Personernes Identitet. Allerede de ældste danske Kronister har Antydninger i den Retning. Vi har ovenfor

---

[1]) Endog i Norden har der holdt sig et forvirret Minde om Ubbes Magt i Frisland; blandt Harald Hildetanns Kjæmper i Slaget paa Braavoldene udmærkede sig „Ubbe den frisiske" (Ubbo Fresicus, Ubbi hinn fríski), som neppe er andet end en ny Udgave af Ubbe Lodbrokssøn, Frisernes Jarl.

citeret Adams Ord om de nordiske Søkonger: „de danske eller norske Konger, som paa den Tid øvede Sørøveri paa Gallien, af hvilke de fornemste var Horich, Orvich, Gotafrid, Rudolf og Ingvar, den grusomste af alle var Ingvar Lodparch's Søn". Dette gjengiver nu de Lundske Aarbøger, der som før nævnt laaner fra Adam, paa følgende Maade: „i hine Dage var de vildeste og grusomste Danernes Høvdinger Lothbroch's Sønner, som øvede Sørøveri paa Gallien; de fornemste af dem var Oryc, Orwic, Godæfrid, Ywar, Rothulf, Ingwar og Ubbì, de grusomste var Ywar og Ingwar, Lothbroch's Sønner". Den Lundske Annalist har ikke alene i det barbariske „Lodparch" gjenkjendt det hjemlige Lodbrok, men han har i Opregningen betragtet alle Vikingehøvdinger som Lodbroks Sønner og indskudt det danske Sagns mest bekjendte Lodbrokssønner Ivar og Ubbe. Endnu nærmere Hjemmets Tradition træder den roskildske Krønikeforfatter, idet han næsten ganske udskyder de fremmede Navne og som Lodbroks (Lothpardi) Sønner nævner Ivar Benløse, Inguar, Ubbe, Byorn og Ulf. Men ingen af disse Kilder har endnu vidst noget om, at Lodbrokssønnerne var danske Konger; for den roskildske Historiker er Ivar kun en Søkonge, der samler til sit Tog „de grusomste af Nordmændene" og kalder til Hjelp „Danernes Konger" for at drage ud paa Tog mod det frankiske Rige[1]). Og egentlig har ogsaa paa Island Benævnelsen „Lodbroks Sønner" paa de berømte Vikinger holdt sig usvækket til Trods for de mange Sagn om Ragnar Lodbrok. I et gam-

[1]) Collectis rex crudelissimis Normannorum Yvar filius Lothpardi, quem ferunt ossibus caruisse, cujus fratres Inguar et Ubbi et Byorn et Ulf aquilonis gentibus prefuerunt, Reges etiam Danorum vocavit in auxilium ad destruendum regnum Francorum. Langebek I 374.

melt Vers i Ragnars Saga, hvor deres Tog besynges, nævnes

Suðr hjá salti
synir Loðbrókar[1]).

En islandsk Forfatter fra 12te Aarhundrede, Abbed Nikolaus, taler om Vifilsborg, som „Loðbrókar synir" brød[2]). Snorre nævner dem med samme Navn paa det eneste Sted, hvor han omtaler dem og deres Erobring af Northumberland: „Jórvík, hvor man siger, at Loðbrókar synir før har siddet. Northumberland var mest bebygget af Nordmænd, siden Loðbrókar synir havde vundet Landet"[3]). Og selv i Fortællingen om Ragnars Sønner falder det hvert Øieblik Forfatteren eller Skriveren i Pennen at skrive „Loðbrókar synir", naar han taler om dem som Vikinger[4]), skjønt dette aldeles ikke passer, hvor Loðbrók er Faderens Tilnavn; ja lang Tid efter at Loðbrók var fortrængt for Ragnar, i en saa sen Fortælling som Nornagestsþáttr (fra 14de Aarhundrede) omtales de bekjendte Vikinger stadigt som „Loðbrókar synir", ikke som „Ragnars synir".

Det følger heraf med Nødvendighed, at ligesom vi i England, Frankrige og Tyskland fandt Vidnesbyrd om, at Ivar, Bjørn og Ubbe var Sønner af Lothbroc, saaledes har ogsaa den hjemlige Tradition kjendt „Loðbrókar synir" før der var Tale om „Ragnars synir", altsaa at de virkelige Lodbrokssønner var Sønner af en Lodbrok, ikke af Ragnar.

Men hvad Slags Navn er nu Loðbrók?

Det falder strax i Øinene, at skal dette Ord være Per-

---

1) FaS I 299.

2) Werlauffs symbolæ p. 17.

3) Hskr. 85[10].

4) Dette er ogsaa Tilfælde i et Brudstykke af et gammelt Haandskrift af Ragnars Saga, som siden skal omtales; her ender Beretningen om Ivars Kamp i England med: „lodbrokar synir foru vida med hernadi um England vestr ok suo vida annars stadar".

sonnavn, ikke længer Tilnavn, maa det nødvendigvis være et Kvindenavn. I alle Sprog, hvori brók forekommer (oldn. brók ags. brôc ndt. brook lat. (gall.) braca it. braca sp. braga prov. braya fr. braie ngræsk βρακα), er det feminint, men er brók af Hunkjøn, maa dette være Tilfældet ogsaa med dets Sammensætninger[1]), hvad enten disse Ord bruges som Appellativer (linbrók f. Underbuxe, hábrók f. en Høg) eller som Tilnavne [Njálssaga's Hallgerd kaldes dels langbrók (Nj. Cap. 9) dels snúinbrók (Lndn. 114)]. At Lodbrok betragtedes som Hunkjønsord sees ogsaa af den nydannede danske Form Lodbroge, som har faaet maskulin Endelse for at benyttes som mandligt Tilnavn. Men er dette saa, da er det høist mærkværdigt, at vi har en gammel Runeindskrift, hvori netop Loðbrók omtales som de berømte Hærmænds Moder. Blandt de af Mr. Farrer opdagede Runeindskrifter fra Maeshowe paa Mainland (Orknøerne) findes to sammenhørende, hvoraf det os vedkommende maa læses: Sia haugr var fyr laþin hælr loþbrokar. synir hænar þæir voro hvater. slet voro mæn sem þæir voro fyri ser. iorsalafarar brutu Orkonh . . . . . . utnorþr er fe folhit mikit þat er lá (e)ftir. her var fe folhgit mikit. ræist Simon Sihr . . . . ., hvilket maa oversættes: „Denne Haug blev før opreist end Lodbroks (Haug). Hendes Sønner, de var tapre; (saa) som de var for sig, var de fuldkommen Mænd (Helte). Jorsalfarerne brød Orkhaug(en). Mod Nordvest er meget Gods skjult, som

[1]) loðbrók betyder Skindbuxe, sammensat som loðhöttr (Lndn. 120), loðkápa (Munchs Udg. af Odd Munk S. 14[18]), loðólpa Egilss. 77. Det usammensatte *loði* betyder Pels (Gudrunarhvöt 19, Grimn 1. Hamd. 17) og findes endog fra Svensk optaget i Russisk (Munch, Ath. II 260).

blev liggende efter (skjult). Her var meget Gods skjult. Simon Sigr(idssøn?) ristede (Runerne)[1].

Denne Indskrift kan dateres, da Jorsalfarerne opholdt sig Vinteren 1152—53 paa Orknøerne, hvor de efter Sagaen gjorde mange „úspektir"; blandt disse er da ogsaa, at de opbrød Orkhaugen, hvor ikke mindre end 10 Mand har indridset sine Navne og tilføiet nogle korte Bemærkninger. Den her forekommende Runerister Simon Sigr(idssøn) har været en Nordmand; hvad her siges om Lodbrok og hendes Sønner er altsaa et gammelt Vidnesbyrd om Lodbroks-Sagnenes Udbredelse i Norge og paa Orknøerne. Vi lære deraf, at i Midten af 12te Aarhundrede vidste Nordmændene at berette, at

1) Lodbrok var Navnet paa de berømte Vikingers — Lodbrokssønnernes — Moder.

2) Lodbrok var begravet paa Orknøerne og fulgte altsaa med sine Sønner paa deres Vikingetog.

Hvad Vægt kan der nu lægges paa dette Vidnesbyrd?

Det strider vistnok mod de senere Sagaer, der gjør Lodbrok til Faderens Tilnavn; det strider mod de udenlandske Beretninger, der gjør Lodbrok til Faderens Navn. Men det stemmer med de sproglige Betragtninger, efter hvilke vi maa anse Lodbrok for et kvindeligt Navn, og det stemmer med de talrige nordiske Kilder, som, skjønt de erklære Lodbrok for Faderens Tilnavn, dog hyppigt og især i den ældre Tid betegne Sønnerne som Lodbroks-Sønner, ikke som Ragnars Sønner. Og nærmere beseet, lader det sig let forklare, hvorledes de udenlandske Krønikeskrivere, der hørte

---

[1]) Sml. Munchs Afh. IV 523 ff. Munch læste urigtigt „hæalr" og gjettede da paa „hjallr" (seiðhjallr). Opfatningen af *hælr* som *heldr* skylder jeg Sophus Bugge; om *heldr* i den norske Betydning af *enn* efter Comparativ se Fritzner p. 257.

tale om „Lodbroks Sønner“, af Mangel paa Indsigt i nordiske Sprogforhold ganske naturligt opfattede Lodbrok som Navn paa disse Vikingers Fader, medens det norske Sagn bevarede Mindet om det oprindelige Slægtskabs-Forhold bedre.

Det maa saaledes staa fuldt til troende, at Lodbrok var Navnet paa Bjørns, Ivars, Ubbes og Halvdans Moder. Vi staa da her for den bekjendte nordiske Skik, at Sønnerne benævnes efter Moderen, naar denne er af fornemmere Stand end Faderen: saaledes benævnes Sven Estridssøn efter sin Moder, Kongedatteren Estrid, saaledes Haakon Sunnivasøn efter Jarledatteren Sunniva, saaledes Nikolas Skjaldvarssøn efter sin Moder, der var Halvsøster af Kong Magnus Barfod o. s. v. Naar vi nu mindes, at Lodbrokssønnerne hyppigt kaldes Jarler, at en af dem (Halvdan) fra c. 870 af kaldes Konge, at Ubbe var Jarl i Frisland og de efter sit Hjem ved Schelde føre Navnet „Scaldingi“, kan vi ikke tvivle om, at de gjennem sin Moder har været knyttede til den danske Kongeæt i Frisland, saa at hun har været en nær Slægtning af Kongerne Harald og Rørek, kanske en Datter af en af dem. Derved vilde det forklares, baade at de er Jarler og at en af dem — rimeligvis den ældste — kunde føre Kongetitel. Mange har antaget, at den Kong Halvdan, som optræder i England fra 870 og siden igjen i 875 ff., er den samme som den danske Konge fra Aar 873, hvis Broder Sigfred ogsaa var Konge; isaafald fik vi endnu en Lodbroks-Søn, og da de nordiske Sagn enstemmig tillægge Lodbrokssønnerne en Broder Sivard og nogle endog lade ham erobre Danmark, har man god Grund for denne Formodning. Ogsaa derved gjøres det tydeligt, at Lodbrokssønnerne ved sin Moder knyttes til den danske Kongeæt, thi Sigfred og Halvdan har (som vi ovenfor saa) fortrængt Godfreds Ætlinger fra Danmark. Om Lodbrokssønnernes Fader, der var af

ringere Stand, maaske Jarl, maaske ikke engang det, forlyder paa dette Stadium endnu intet. Man kunde vistnok gjette paa, at den Vikingehøvding Ragnar, der i 845 plyndrede Paris, var Lodbrokssønnernes Fader, da det er sikkert nok, at det senere danske Sagn har tænkt paa ham (hvorom nedenfor). Men herimod reiser sig den vægtige Indvending, at Lodbrok og hendes Sønner er knyttede til Haralds Æt, de landflygtige Konger i Frisland, og at de fordrive Haareks Ætlinger fra Danmark, medens Ragnar er en af Kong Haareks Jarler og udsendes af ham for at bekjæmpe Haralds Forbundsfæller, de frankiske Konger. Svogerskab mellem Ragnar og Haralds Æt maa derfor ansees for usandsynligt og Ragnar skilles fra Lodbrokssønnerne.

V.

Den fælles-nordiske Sagn-Udvikling.

For at forstaa de danske Lodbrokssagns Udvikling maa vi fastholde en Egenskab, som alle historiske National-Sagn har tilfælles: deres Forvandlingsevne. En Begivenhed kan kun faa Liv i Sagnet, naar den bæres frem af beslægtede Stemninger i Samtiden, men denne kan kun bevare Sagnet, naar dette uvilkaarligt under den poetiske Behandling omformer sig efter de følgende Tiders Forestillinger[1]). Sagnene om Karl den store, den mægtige Erobrer, kunde fæste Rod i et krigersk og uroligt Folk som Frankerne, men de omdannede sig uvilkaarligt efter dette Folks senere Historie: da de franske Normanner i 1066 erobrede England, omdigtede de Sagnene om Karl derhen, at ogsaa han havde

[1]) En ganske anden Sag er det, at Lokalsagn kan beholde sin historiske Karakter og bevares næsten uforandrede gjennem mange Aarhundreder.

under St. Peters Fane erobret England (Rolandssangen); da de lidt senere fordrev Saracenerne (de afrikanske Maurer) fra Syditalien og Sicilien, maatte ogsaa Karl være Franskmændenes Forgjænger her (Le roman d'Aspremont), og da Korstogene begyndte, blev Karl Fører for det „første" Korstog: overalt var Sagnhelten Karl Franskmændenes store Forbillede, hvis Bedrifter Samtiden aldrig kunde naa, fordi de altid voxte med Samtidens Fremskridt. Og saaledes gaar det overalt og til alle Tider: Sagnhistorien, ja om man vil den begyndende Historieskrivning, forestiller sig altid Fortidens Begivenheder som en større og herligere Udgave af Nutiden, den tænker sig altid Fortiden optaget af de samme Interesser, som fængsle Nutiden; den skaber Fortiden i Nutidens Billede; fra Samtiden laanes det Kostume, hvori man lader Fortiden optræde ligesom paa de middelalderske Malerier. Paa den Maade kan Sagnhistorien gjennemleve en Række Forvandlinger, thi de vexlende Tider føie hver nye Træk til Billedet, som vi saa med Karl den store. Og har først en saadan Helt faaet en central Stilling i sit Folks Historie, er han bleven national Type, bliver han ikke let at beherske: han gaar snart ud paa selvstændige Erobringer, han tilriver sig alle beslægtede Sagn og omdanner dem til at passe paa den opstillede Type: Keiser Karl tilegner sig alle Middelalderens Bedrifter, thi alt hvad stort der er udført i Middelalderen, troedes i Frankrige udført af Franskmænd, og følgelig maatte Karl den store have vist Veien, eller ialfald maatte disse Bedrifter være udførte allerede i hans Samtid eller af hans Mænd ɔ: gruppere sig om ham. Disse to Tendenser, den senere Histories og Nationalfølelsens Indflydelse paa Sagnhistorien, maa derfor fastholdes overalt, hvor man skal studere Sagnets og den episke Digtnings Udvikling.

Ogsaa for Lodbroks-Sagnkredsen kan en saadan Udvikling paapeges, inden Sagnene optegnedes og redigeredes til Historie hos Saxo. Det danske Folk har siden den egentlige Vikingetid indtil Saxo gjennemlevet to Perioder af Erobringer paa fjerne Farvand, som maatte gjøre det Sagnene om Lodbrokssønnerne kjære og fremme deres Udvikling: Erobringen af England i 11te Aarhundrede og Togene mod Østersøens Sydkyster under Valdemar den store og hans Sønner i 2den Halvdel af 12te Aarhundrede. Det bliver da her vor Opgave først at paavise, hvorledes allerede den første Periode afspeiler sig i Sagnhistorien om Ragnar Lodbrok eller hans Sønner. Og er dette først givet, vil Nationalfølelsen og Sagndigtningen i Forbindelse med den senere Erobringsperiode strække til for at forklare Sagnenes raske Udvikling hos Saxo. Nu træffer det sig saa, at vi kan paavise, hvorledes Sagnets Kjærne, Lodbrokssønnernes Erobringer i England, ligefrem tjente som Forbillede for Knut den store. Skaldene, som kvad for Knut, har hyppigt gjort Hentydninger til Ivar og Ella og vise os allerede Sagndigtningen i Bevægelse, men dog endnu paa et tidligt Udviklingstrin. Skalden Hallvarðr háreksblesi kalder i en Knútsdrápa fra c. 1030 England „Ellu ættleifð“ (Ellas Arveland), altsaa var Ella allerede i Sagnet bleven til det hele Englands Konge, da Danskerne naturligvis c. 1030 ikke længere vidste noget om, at England forhen havde været delt i mange Riger. Den samme Opfatning gjenfinder man i Sigvats Olafsdrápa fra c. 1020, hvor Englænderne kaldes „Ellu kind“. Men er Ella bleven til hele Englands Konge, maatte hans Modstander Ivar blive dansk Konge, thi alene derved kunde han betragtes som Knuts Forbillede. Og kun under en saadan Antagelse kan vi forklare os, at Sigvat Skald i Kong Knuts Arvedrápa besynger Ivars Bedrifter i Eng-

land; desværre er herom af Drápaen kun et Halvvers bevaret:

„Ok Ellu bak — at let hinn er sat
Ívarr ara — Jorvik skorit“ [1]).

Sigvats Arvedrápa om Kong Knut besynger dennes hele Liv, vi har Brudstykker om Englands Erobring, om Romertoget og om Krigen med Norges og Sveriges Konger; det bevarede Halvvers om Ivar hører selvfølgelig til det (eller de) Stefjamál, som behandlede Englandstoget, og maa da sees i Forbindelse med det andet bevarede Halvvers, der lader Knut „dræbe eller forjage alle Adalráds Sønner“ [2]). Ivar og Knut, de danske Konger, tyrannisere altsaa paa samme Maade de engelske Konger, men den hedenske Ivar er grusommere end den kristne Knut. Ivars Grusomhed er et ægte Træk, som vi kjende fra Legenden om Edmund, men er af det nordiske Sagn overført paa hans Forhold til Ella. At „riste Ørn paa Ryggen“ af fangne Krigere er et Motiv, som ogsaa andre nordiske Sagn kjende, men som neppe nogensinde kan bevises at være udført. Fra „historisk“ Tid omtales det kun to Gange, men intet af disse Tilfælde er historisk. Det første er det her omtalte, som allerede Sigvat kjender; det udmales i senere nordiske Kilder derhen, at Ella fangedes i Slaget, og at Ivar bagefter udførte denne grusomme Straf paa ham for at hevne sin af ham dræbte Fader; men i Virkeligheden faldt Ella i Slaget ved York 867 [3]), og Lodbrokssønnerne var ikke dragne til

---

[1]) „Og Ivar, han som sad ved (i) Jorvik, lod riste en Ørn paa Ellas Ryg“. FaS. I 364.

[2]) Snorres Olafs-Saga helga Cap. 13.

[3]) Angl. Chron. p. 132. (Thorpes Udg.) Ethelwerds Chronicon a. 867. Ann. Lindesfarnenses a. 868 (se ovenfor S. 412 Note 2). Three fragments p. 173, hvor det tilføies, at han faldt under Slaget „ved Forræderi og Svig af en ung Mand af hans eget Folk“.

Northumberland for at hevne sin der faldne Fader, da de selv var de første danske Vikinger, som kom til Northumberland. Det andet Tilfælde kjendes fra Jarlesagaen og Snorre, hvor Halvdan haaføta, Harald haarfagres Søn, som havde indebrændt Ragnvald Jarl og senere var fangen af Orknøjarlen Torveinar, Ragnvalds Søn, bliver dræbt af Einar paa samme grusomme Maade; men ogsaa mod dette Sagn findes der talende Vidnesbyrd, idet Einars egne Viser ligefrem erklære, at Halfdan faldt i Kampen mod ham[1]). Det er ikke rimeligt, at Sigvat ved at omtale Ellas grusomme Død har sigtet paa Faderhevnen (som det senere Sagn), thi da man endnu c. 1150 paa Orknøerne vidste, at Lodbrok var Moderens Navn, kan man neppe tro andet, end at Sigvat ogsaa vidste dette og altsaa ikke havde noget specielt Kjendskab til den Sagnets Ragnar Lodbrok, der døde i Ellas Ormegaard. Men det er paatageligt, at var det først bekjendt, at Ivar lod riste Ørn paa Ellas Ryg, maatte dette Sagn afføde et andet Sagn om at Ivar gjorde dette for at hevne sin Faders Død, altsaa et Sagn om at Faderen var dræbt af Ella. Og kjendte Sagnet ikke Faderen af Navn, maatte det finde frem et Navn ad den Vei, Sagnet bruger, nemlig ved at knytte beslægtede Karakterer sammen genealogisk. Lodbrokssønnerne var Vikingehøvdinger, deres Fader maatte altsaa ogsaa have været dette, og saaledes frembød sig af sig selv Høvdingen Ragnar, der plyndrede Paris i 845.

Samme Aar som den danske Kong Haarek trængte opad Elben og plyndrede Hamburg, sendte han en af sine Jarler Ragnar (Reginheri, Ragnerus) med 120 Skibe til Gallien; han seilede uhindret op i Seinen, trængte ind i

---

[1]) Flat. I 224, Hskr. 71 og Fagrsk. S. 143.

Paris og herjede her i flere Dage. Under Plyndringen af St. Germanus's Kirke fandt flere af Vikingerne Døden ved Ulykkestilfælde, ligeledes blev de angrebne af en voldsom Blodgang, som bortrev mange; heri saa de en Straffedom fra St. Germanus. Franker-Kongen, som laa i St. Denis med sin Hær, vovede ikke at angribe Vikingerne og kjøbte dem bort ved at betale dem 7000 Pund Sølv. Paa Hjemveien led de meget af Sygdommen, deres Fører Ragnar blev selv pludseligt angrebet af den, netop som han stod foran Kong Haarek og pralede af sine Bedrifter, og skjønt han under Sygdommen sendte St. Germanus sit Billede i Guld og lovede at blive Kristen, døde han dog efter 3 Dages Forløb; Kong Haarek, som netop havde modtaget et Gesandtskab under Grev Kobbo fra Kong Ludvig, vendte sig for at blive Sygdommen kvit til de Kristnes Gud, fastede i 14 Dage og sendte Fangerne hjem til Frankerne. Saaledes lyder Beretningen i de samtidige frankiske Kilder, af hvilke den nøiagtigste, Munken Aimoins Beretning om St. Germanus's Mirakler, støtter sig til Gesandten Grev Kobbos egen Fortælling[1]); vistnok er denne legendarisk, men det legendariske bestaar kun i Forklaringen af Aarsagerne, ikke i selve Begivenhederne, der ganske stemme med de øvrige, mere kortfattede Annaler[2]); man bør ikke som Joh. Steenstrup lade Ragnar undgaa Døden, fordi Prudentius, der kun lader „faa undkomme", ikke udtrykkelig omtaler Føreren og saaledes heller ikke hans Død. Ogsaa i danske Kilder omtales dette Tog, men her er det kommet til os i en eiendommelig, af Digtningen omdannet Skikkelse[3]). Ragnar selv

[1]) sml. Dümmler I 270—72.
[2]) Pertz II 228 (Xanten-Annalerne).
[3]) Enheden mellem Sagnet og den historiske Begivenhed er for første Gang paavist af Joh. Steenstrup p. 97 ff.

følte paa sin Dødsseng, at St. Germanus havde straffet ham, og søgte derfor skjønt forgjæves at forsone sig med ham. St. Germanus var altsaa efter Nordboernes Opfatning en af de frankiske „Landvætter", som Ragnars Fiender havde paakaldt, og som havde hjulpet mod ham. Det danske Sagn maatte betegne ham som en fiendtlig Uvætte, der brugte Trolddom og Kogleri for at drive Danerne fra sit Land. Efter at de Danske var kristnede, maatte da de „fiendtlige" Vætter blive til „hedenske" Vætter, den fiendtlige Trolddom til „hedensk" Trolddom; men Trolddommens Hjem er i Nord, hos Finner og Bjarmer. Saaledes blev Ragnars Tog mod de kristne Franker til et Tog mod de tryllekyndige Bjarmer. Sagnet lyder hos Saxo omtrent saa: Da „Bjarmerne" hørte om Ragnars Ankomst, frembragte de ved Trolddom frygtelige Regnskyl, der tvang Danerne til at ligge stille og fremkaldte Hungersnød; da Regnen stansede, begyndte stærk Hede, derpaa fulgte stærk Kulde; alt dette svækkede Danernes Kraft og fremkaldte Blodgang, de fleste bukkede under for Sygdommen, og Ragnar maatte trække sig tilbage fra Bjarmernes Land. Med Undtagelse af et patriotisk Tillæg, som vi senere skal omtale, stemmer Sagnet (som vi se) ganske godt med de virkelige Begivenheder, saaledes som de maatte opfattes i Danmark, og Navnet „Bjarmer" viser os, at Sagnet er blevet bevaret direkte fra hedensk Tid.

Denne Ragnar, der ligesom Lodbrokssønnerne gjorde Vikingetog paa fjerne Farvand, har Sagnet grebet og gjort til Lodbrokssønnernes Fader, idet det ansaa „Lodbrok" for hans Tilnavn. Denne Kombination kjende vi først fra 12te Aarhundrede, og den synes da forholdsvis ny, idet den først efterhaanden trænger igjennem. Vi har seet, at blandt danske Kilder viser den sig først i „Historia brevior", der indsætter Ragnar i den danske Kongerække; paa Island op-

træder den allerede med Are frode (c. 1130), men her nævnes ikke Ragnar udtrykkelig som Konge. Are siger i Islendingabok, at da Ivar, Søn af Ragnar Lodbrok, lod dræbe den hellige Kong Eadmund, regnedes der 870 Aar efter Kristi Byrd ifølge Edmunds Saga (ɔ: Abbo's Historia S. Eadmundi regis Angliæ & martyris); det tør mærkes, at Abbo hverken kalder Ingvar og Ubbe Lodbrokssønner eller Ragnar Lodbroks Sønner. Og senere nævner Are „Sigurd Søn af Ragnar Lodbrok“ blandt sine Stamfædre, hvilket viser, at Interessen for Ragnar og hans Sønner allerede var stærk nok til, at man gjorde sig Umage for at forskaffe sig et Stamtræ op til dem.

Ogsaa fra andre Dele af Norden findes vigtige Vidnesbyrd fra 1ste Halvdel af 12te Aarhundrede om Ragnar eller hans Sønner. Den roskildske Forfatter fra c. 1140 kjender rigtignok blandt Lodbrokssønnerne kun Ivar benløs, Bjørn, Ubbe og Ulv; men et samtidigt Vidnesbyrd fra Orknøerne, Ragnvald Jarls Háttalykil, naar videre. Ogsaa de af Egilsson trykte Brudstykker af dette Digt (Eg. Udg. af Snorra Edda p. 240) besynge Ragnar, men rigtignok kun to af hans Sønner, Bjørn og Sigurd; men af de Excerpter, som „gamle Johan Bure“ i sine Collectanea har gjort af det da existerende Haandskrift, fremgaar det, at efter den bevarede 6te háttr om Ragnar har fulgt en 7de om Eirik, en 8de om Agnar og efter de bevarede 9de og 10de (om Bjørn og Sigurd) har fulgt en 11te om Hvitsærk[1]), altsaa

[1]) De herhen hørende Ord blandt Bures Excerpter er:
ragnar (= Vers 6),
sialdan (= Vers 7),
Agnar (= Vers 8),
Biorn orn (= Vers 9),
Sigurd (= Vers 10),
Hvitsærker (= Vers 11).

hele Sønnekredsen saadan som vi kjende den fra Sagaerne. I disse 3 tilkomne Sønner se vi et nyt Moment i Sagnkredsen træde frem, som siden griber stærkt om sig, Vikingetogene mod Øst. Erik og Agnar falde nemlig paa et Tog i Sverige og hevnes (ialfald efter Sagaerne) af Brødrene og Moderen, som her bærer Navnet Randalin (ɔ: Skjoldmø); og Hvitsærk drager paa Tog i Rusland, hvor han falder og (ialfald efter Saxo) hevnes af sin Fader. Om hvorvidt Sagnene om Erik og Agnar er historiske, savne vi Evne til at undersøge, da den ældre svenske Historie er saa ukjendt; dog synes ialfald det Træk i Sagnet at være egte og gammelt, at Lodbrokssønnernes Moder følger dem paa deres Tog, hvortil ogsaa den orknøske Runeindskrift synes at hentyde. Men Hvitsærk synes derimod at være senere knyttet til Lodbrokssønnerne. Efter Saxo drager Ragnar Lodbrok til „Hellesponten“, dræber Hellespontiernes Konge Dian, slaar hans Sønner Dian og Daxon, som faa Hjelp fra Ruthener og Skyther, og indsætter sin Søn Hvitsærk til Konge i „Scythia“. Daxon forsøger siden at fordrive Hvitsærk fra Scythia[1]), idet han lader sine Folk forklædte som Kjøbmænd liste sig ind i hans Hovedstad; de fange Hvitsærk, som efter eget Ønske brændes levende paa Baal med 12 Mænd. Ragnar hevner naturligvis hans Død. Det fremgaar af Sammenhængen hos Saxo, at disse Begivenheder foregaa i Rusland. Hellesponten er hos Saxo et imaginært Stræde, som forbinder Østersøen med det sorte Hav, det vil sige, man forestillede sig den østlige Handelsvei fra Østersøen tilskibs over Dyna og Dniepr til det sorte Hav som en virkelig Søvei, hvilken da de lærde Klerke ansaa for identisk

[1]) Saxo har paa dette Sted (men ikke paa forrige) Svetia, hvilket Joh. Steenstrup med Rette forandrer til Scythia (p. 223).

med det klassiske „Hellespontus". Hellespontierne kan derfor komme seilende over Østersøen til Danmark, de er Naboer af Liverne[1]), og deres Hovedstad er Duna, Dünaburg i Semgallen[2]). Ved „Hellespontus" sigter altsaa Saxo ligefrem paa Egnene om Floden Düna, Semgallers og Letters Land; men samtidig tænker han dog ogsaa paa slaviske Folk, thi medens Dian gjenfindes i den udvidede Form Han-duvan el. An-duan[3]), har vi samme Navn som Daxon i den vendiske Dixin[4]); derfor kan Saxo kalde Daxon afvexlende Hellespontiernes og Ruthenernes Konge og hans Land Russia. Ved Hellesponten maa man derfor ikke, som Joh. Steenstrup vil, tænke paa Konstantinopel, da dette hos Saxo altid hedder Byzantium. Derimod har samme Forfatter overbevisende godtgjort, at Træk af Sagnet om Hvitsærk gjenfindes i Nestors russiske Krønike, hvor denne fortæller om de varægiske Høvdinger Oskold (Hoskuld) og Dir (Dyre), hvis Rige i Kiev ved samme List blev omstyrtet (c. 882) af Russernes Konge Oleg (Helge). Men naar Steenstrup heraf drager den Slutning, at en virkelig Søn af Ragnar Lodbrok har været i Oskolds og Dirs Følge og deltaget i deres Tog, kan jeg ikke følge ham; thi Hvitsærk spiller i det danske Sagn samme Rolle som Oskold og Dir i det russiske. Jeg anser derfor Hvitsærk for den samme som enten Hoskuld eller Dyre, thi Hvitsærk synes ikke at være et virkeligt Navn, snarere er det ligesom Beinlaus, Jarnsiða, Ormr-i-auga et Tilnavn[5]) for en af disse

---

[1]) Saxo p. 412.
[2]) Saxo p. 41.
[3]) Saxo p. 41. 67.
[4]) Frn. S. X 23. Hskr. 142.
[5]) *Hvítserkr* betyder „hvidklædt" eller „iført hvid Kappe", ligesom *ullserkr* (Tilnavn for Egil Hskr. 99) betyder „med ulden Kappe", eller *berserkr* „klædt i Bjørneskind", eller *farserkr* „reiseklædt", eller

Helte. Men Oskold og Dir var russiske Bojarer ɔ: svenske Jarler, snarest som alle andre russiske Høvdinger fra Upland, og den Omstændighed, at et dansk Sagn har knyttet ham genealogisk til en dansk Vikinge- og Konge-Familie, har for os intet bevisende; om en svensk Vise om Hvitsærks (Dyres) Bedrifter i Rusland og sørgelige Død var vandret til Danmark, maatte den der af sig selv knyttes til den ligeartede Sagnkreds om Lodbrokssønnerne, og Hvitsærk maatte da naturligt være deres Broder. I Ragnars Saga berettes kun korteligt om Hvitsærks sørgelige Død længe efter Ragnar, medens hos Saxo hans Historie er indflettet i Faderens; om Grunden hertil skal senere tales. Man kan endnu skimte enkelte Trin i Sagnets Udvikling. Hos Nestor blive Hoskuld og Dyre dræbte og efter Døden lagte i Haug ɔ: efter russisk Skik brændte, men naturligvis efter Døden. En dansk Visedigter har da misforstaaet et eller andet digterisk Udtryk herom derhen, at Hvitsærk brændtes levende, hvilket da forøgedes dertil, at han lod sig brænde levende efter eget Ønske for at vise Selvbeherskelse. Den islandske Saga har da videre udviklet dette: han bliver brændt paa et Baal af Mandehoveder, og man har paa Island digtet to Viser, som citeres til Vidnesbyrd om Sagnets Sandhed og lægges hans Moder „Randalin" i Munden.

En Særegenhed, som har havt Indflydelse paa Udviklingen af Ragnars og hans Sønners Sagnhistorie, er deres Tilnavne. Bjørns Tilnavn Jærnside var kjendt i Midten af 11te Aarhundrede i Normandie; kort efter træffe vi det ogsaa

---

treserki „med Brynje af Træ" (K. Rygh, Norske og islandske Tilnavne). Tilnavnets Overgang til Navn kan illustreres ved, at det samme er skeet med Broderen Dunvattus (Saxo p. 44), der af Hauk Erlendssøn kaldes Dagr dunvattr (sml. nedenfor), hvilket vistnok er det oprindelige.

i Danmark, idet en dansk Kongesøn Harald kesja omtr. 1105—10 opkalder en af sine Sønner med denne Sagnhelts Navn[1]). Den normanniske Forfatter ved at forklare, at Bjørn fik sit Tilnavn, fordi han ved Hjelp af en Trylledrik, hans Moder havde givet ham, var beskyttet i Kampen mod alle Vaaben; det danske Sagn har glemt den overnaturlige Forklaring og opfattet Tilnavnet som et Vidnesbyrd om Tapperhed og Haardførhed (Saxo p. 450). Ivars Tilnavn Beinlaus kan ikke være historisk, thi Ingvar optræder i samtidige Kilder som en meget virksom Kriger; det kjendes tidligst fra Danmark, nemlig allerede fra 1ste Halvdel af 12te Aarhundrede: den roskildske Skribent siger ligefrem, at Ivar skal have „manglet Ben“, og en Antydning af Sagnet findes ogsaa i de Lundske Annaler, hvor Ivar før et Slag indeslutter sig i sit Telt og hvor han er sine Brødres Raadgiver[2]). Paa Saxos Tid havde man allerede glemt dette Sagntræk i Danmark; men paa Island blev det grebet og udviklet videre: Ivar, som ikke kunde deltage i Kampene, er sine Brødres kloge Raadgiver og leder altid deres Bevægelser, han lægger alle Planer, og kun hvor han er med, lykkes Kampen for disse (Ragnars Saga). — Med Sigurds Tilnavn Ormøie (ormr-i-auga, serpentini oculi cognomen) har Sagnene beskjæftiget sig endnu mere. Egentlig betegner det kun hans hvasse Øine, ligesom Rigsmál siger (V. 34) om „Jarlen“, at hans Øine er hvasse, onde „som Ormeungens“. Men senere har man søgt andre Forklaringer: Saxo beretter, at Odin selv efter et Slag, hvori Sivard blev dødelig saaret, lægede hans Saar og gav hans Øine Ormeligheden, mod at han lovede ham alle de Mænd, han dræbte

---

[1]) Knytlingasaga Cap. 82.
[2]) Ann. Lund. i Nordalb. Studien V 32.

i Kamp — og dette Sagn indeholder vistnok et Minde om hedensk Digtning. Det er dog ikke naaet til Island, hvor man søgte en ny Aarsag til Tilnavnet, og Idéassociationen førte da til Sagnet om hvorledes Sigurd Orm-i-Øie blev opkaldt efter sin Morfader Sigurd Ormens Bane (Fafnisbani), hvilket udvikles i Ragnars Saga. — En lignende Idéassociation tjente til at udstyre Ragnar Lodbrok med personlige Bedrifter; Tilnavnet loðbrók har affødt Sagnet. At en Sagnhelt kjæmper mod en Orm eller andet Uhyre, var jo et meget yndet Digtermotiv, som stammer fra de ældste religiøse Forestillinger; det store Forbillede i Norden er Sigurd Fovnesbane, men han har i Danmark fremkaldt flere Efterligninger. Saxo har allerede med Held benyttet Motivet flere Gange før Ragnars Tid: en Fridlev, en Frode og en Alv udfører samme Bedrift, og alle disse optræde enten klædte i Oxehuder eller som Alv i et blodigt Skind. Tilnavnet loðbrók har da givet Sagnet den Variation, som behøvedes til at adskille Ragnars Ormekamp fra de andres: hans Klædedragt, Skindbuxen, som beskytter ham mod Ormen. Sagnet om Ragnars Ormekamp findes behandlet flere Gange, allesteds med særegne Tilsætninger. Kortest og egtest beretter þáttr af Ragnars sunum, at Jarlen i Gøtaland Herrød gav sin Datter Thora Borgarhjort en Ormunge, som voxte saa stærkt, at den snart laa udenom hendes Skemme og dræbte hver, der kom den nær. Jarlen lovede sin Datter til den, der dræbte Ormen, og Ragnar iførte sig da raggede Klæder, Skindbuxer og Skindkappe, som han badede i Tjære og Sand, og gik saa ene med sit Spyd mod Ormen, som han dræbte[1]. I Sagaen om Ragnar har Sagnet faaet flere romantiske Tillæg: Ormen kaldes „lyngormr", et Navn, som

---

[1]) FaS. I 346.

vistnok først fra Thidrikssagnene blev kjendt i den norrøne Litteratur. Thora lægger Ormen i sin Æske og Guld under den, og alt som Ormen voxer, voxer Guldet med, og dette Guld skal da Ormens Overvinder faa i „Heimanfylgja" o. s. v.[1]). Hos Saxo findes andre Udvidelser: Herrød er ikke Jarl i Gøteland, men Konge i Sverige, og Ragnar vinder ved sit Giftermaal med hans Datter Arveret til Sverige for sine Sønner, — hvilken han naturligvis senere hævder. Et lignende dansk-patriotisk Træk er, at medens den danske Konge frygtløst gaar mod Ormen, ræddes den svenske Konge og hans Mænd og kryber i Skjul! Eiendommeligt for den danske Sagndigtnings Overdrivelser er, at hos Saxo Ragnar maa kjæmpe mod to Orme, ikke blot mod en[2]). Dette Praleri synes dog kun at tilhøre en Tidsstrømning ved de danske Sagn paa Saxos og Valdemarernes Tid; i den senere danske Folkevise berettes nemlig Begivenheden paa samme enklere Maade som paa Island. Folkevisen, der er optegnet i 16de Aarhundrede, men vistnok forfattet (eller omdigtet) i 14de eller 15de, fremstiller sig ellers i nyere Dragt: Pigens Fader er Hr. Helsing, en dansk Herremand paa „Lundegaard", Ormens Banemand kaldes Hr. Peder Riboldssøn, og Sagnet har faaet det Tillæg, at en anden Frier, Hr. Sivord Ingvorssøn, først har forsøgt sig, falder i Kampen og begraves i „Grindeløv-Kloster"; men Visen staar nærmere det oprindelige Sagn end Saxo derved, at den kun omtaler én

[1]) FaS. I 237--42. En videre romantisk Tilvæxt har Sagnet faaet i den fabelagtige „Herrauðs saga ok Bósa", idet Lyngormen her stammer fra det „Gamms-Æg", som Herraud og Bose førte hjem fra Bjarmeland (FaS. II 233).

[2]) Saxo p. 443—44. Lignende Træk hos Saxo er bekjendte nok, f. Ex. at medens Svein Tjugeskeg efter Kongesagaerne fanges én Gang af Jomsvikingerne, efter Adam to Gange, gjentages hos Saxo denne Bedrift tre Gange!

Orm og ikke ved noget om Hr. Helsings Rædsel ved at se Kampen[1]).

Om Ragnars Kamp med et Fabel-Uhyre for at vinde sin Hustru har der aabenbart gaaet flere Sange; det er da ikke underligt, at en af disse har afstreifet Sagnet Mindet om Tilnavnet og forsøgt at gjøre den hele Begivenhed mere menneskelig, mindre eventyrlig. Hos Saxo finde vi en saadan Variation af samme Emne: Den norske Skjoldmø Lathgertha vækker Ragnars Beundring ved sin Tapperhed og Skjønhed; han beslutter at vinde hende og seiler til Norge. Paa Veien til hende efterlader han sine Mænd i Guldalen (Gølerdal, altsaa paa Veien til Nidaros, Norges Hovedstad i det 11te og 12te Aarhundrede) og gaar alene til hendes Bolig, som vogtes af en Hund og en Bjørn; først ved at dræbe dem vinder han Lathgertha. Navnet Lathgertha (hlað-Gerðr) er ikke Egennavn, men kun en poetisk Betegnelse for Kvinde, Hustru, ligesom hlað-Grund i et Vers af Hjaltlændingen Odde den lille Aar 1153[2]), hlað-Norn i et Vers af Islendingen Olav Leggssøn c. 1250[3]); allerede dette viser, at vi har for os Levninger af en Vise, og denne Vise har ikke indeholdt andet, end hvad der ellers fortælles om Thora, Træk for Træk, men i formindsket Maalestok; at Sagnet er senere, viser sig ogsaa deraf, at det ikke har kunnet vinde Udbredelse udenfor Danmark (Saxo).

Førend de dansk-norsk-islandske Sagn om Ragnar og hans Sønner skilte sig for at vandre hver sin Vei, havde der udviklet sig endnu et Sagn om dem: om Ragnars Dødsmaade og den Hevn, hans Sønner tog. Vi har seet, at

---

1) Sv. Grundtvigs DgF. I 347.
2) Flat. II 479.
3) Sn. Edda II 499.

allerede Sigvat Skald vidste, at Ivar dræbte Ella paa en grusom Maade, som maatte foranledige Sagn om, at han hevnede sin Faders Død; det Sagn maatte altsaa opstaa, at Ragnar var dræbt i England efter Ellas Bud. Det var da naturligt nok, at Vikingen Ragnar kom i Ellas Vold paa et Vikingetog til England, og selv om den historiske Ragnar aldrig har betraadt Englands Grund, maatte saaledes Sagnhelten gjøre et Tog did, som endte med hans Død. Hvorfra har man saa laant hans Dødsmaade, Døden i Ormegaarden? At denne ikke er historisk, behøver ingen Paavisning, thi hverken i England eller andensteds fandtes virkelige „Ormegaarde". Det er da mærkeligt nok, at ligesom Ragnars Ormekamp er digtet efter Forbillede af Sigurd Fovnesbane, saaledes findes Forbilledet for hans Død ogsaa igjen i Vølsungesagnene; thi den eneste Helt, som foruden Ragnar har fundet sin Død i Ormegaard, er Gjukungen Gunnar. Dog er Digtningen om Ragnars Død iøvrigt ganske selvstændigt behandlet og med de givne Sagnmomenter for Øie. Ragnar dør i fuld Fortrøstning paa, at Sønnerne skal hevne ham: „*g*nydja mundu *g*rísir ef *g*altar hag vissi", eller som Saxo med større Ordrigdom udtrykker det: „si suculæ verris supplicium scirent, haud dubio, irruptis haris, afflictum absolvere properarent". Og det er aabenbart samme Digter, som har skildret i levende Træk, hvorledes Sønnerne modtog Ellas Budskab om Faderens Død og hvorledes de ved Ivars List og Brødrenes Tapperhed vinde Seir over Ella, begge omtrent enslydende bevarede baade hos Saxo og i Ragnars Saga. Denne Digtnings Alder kan temmelig nøiagtigt dateres, thi ogsaa den har laant Træk andenstedsfra. Den List, hvorved Ivar vinder Indpas i England, er jo den bekjendte klassiske, som vi kjende fra Didos Historie: Ivar faar Løfte om et Land saa stort som en Oxehud og skjærer

derefter Huden i saa tynde Strimler, at den kan rumme en By eller Borg. Men det danske Sagn er ikke laant direkte fra Syden, det er kommet fra England ved Midten af 12te Aarhundrede. Galfrid af Monmouth fortæller i sin „Historia Britonum“ (fra omtr. Aar 1135) om, hvorledes Saxeren Hengist kom over Havet til England og af den engelske Konge ved Overtalelse fik overladt saa stort Stykke Land, som en Oxehud rak, hvorledes han derpaa byggede sig en By (Thancastre eller Dancastre), indkaldte sine Landsmænd til England og efterhaanden gjorde sig til Herre der[1]). Man finder her Sagnet igjen Træk for Træk, anvendt paa England og paa en Erobring af Vikinger fra Øst; man kan da ikke godt benegte, at den danske Digter har — naturligvis paa anden Haand — laant Sagnet fra Galfrid til sin Digtning om Ivar: kun Motivet, Faderhevnen, hørte oprindelig til Lodbroksdigtningen. Hos Saxo har Sagnet undergaaet en ganske ubetydelig Forandring: Oxehuden er blevet til Hestehud; Aarsagen hertil er let at gjætte, Sagnet har i Danmark ligesom paa Island (FaS. I 353) været knyttet til den By, Ivar besad: York, men York (Eboracum, eng. Eoforvík) hed paa Dansk eller Nordisk Jórvik, der kunde opfattes som „Hestebyen“. Senere har dog Mindet herom tabt sig, og den romantiske Saga om Ragnar lader Ivar anlægge selve London(!) paa det erhvervede Stykke Land.

Omtrent ved Midten af 12te Aarhundrede tænke vi os saaledes, at denne Sagncyklus om Ragnar og hans Sønner

---

[1]) Hist. Britonum VI 11. Dette Sagn har vistnok ogsaa staaet at læse hos Galfrids Forgjænger og Kilde, Walter af Oxford, som oprindelig (omkr. 1120—30) har bearbeidet disse lærde Sagn for Englands Historie; men paa tilsvarende Sted i „Brut Tysylio“ er nu en længere Lakune, sml. Sante Martes Gottfried v. Monmouth, Historia Regum Britanniæ p. 83. 313. 529.

har naaet til følgende Udvikling: Ragnar og hans Sønner har vundet sin Berømmelse som tapre Vikinger paa Englands og Frankriges Kyster, de var Krigerhøvdinger og blev derfor ansete for danske Konger, deres Bedrifter fik snart et eventyrligt Skjær, der laante Billeder fra ældre Sagnhelte; men Hovedtrækkene blev dog endnu Ragnars Ormekamp, hans ulykkelige Død i Ormegaarden og Sønnernes Hevntog til England, som erobredes. I denne Skikkelse gik Sagnene til Norge og Island, hvor de videre udvikledes; men inden de optegnedes i Danmark, havde de her undergaaet en Forvandling, hvis Aarsager vi maa undersøge.

VI.

Saxo og de danske Erobringskonger i 9de Aarhundrede.

Efter vor Betragtningsmaade er det meget karakteristisk, at medens de Danske omtrent ganske glemte sine Forfædres Tog til Nederlandene og Gallien, kunde Minderne om Englandstogene holde sig friske ja endog voxe og strække sig ud over en lang Fortid i det danske Folks Liv; og vi finde en naturlig Forklaringsgrund hertil i det danske Folks senere Oplevelser, da de engelske Erobringer gjentog sig endog i større Skala i 1ste Halvdel af 11te Aarhundrede og da Englandstog udførtes endnu under Sven Estridsson og hans Sønner. En stærk Parallel hertil vil man finde ved at se Danmarks Forhold i 11te og 12te Aarhundrede mod dets sydlige og østlige Naboer (Tysker, Vender, Letter) i Forbindelse med de sagnhistoriske Fortællinger om disse Forhold i ældre Tider. Efter Kraftanstrængelserne paa Svein Tjugeskegs og Knuts Tid led Danmark af en kortvarig Svaghed, hvorunder det maatte først underkaste sig en fremmed Konge og siden i en Menneskealder finde sig i fremmede

(norsk-vendiske) Indfald; skjønt Folket snart hævede sig igjen, var Danmarks Modstandskraft saa ringe, at hvor ikke udmærkede Konger stod for Styret, var Riget i den følgende Tid udsat for Indfald fra Venderne eller for Angreb paa Rigets Selvstændighed fra de tyske Keisere, eller, hvad der var endnu værre, Riget splittedes i Tvedragt mellem de østlige og vestlige Landsdele — Jyderne paa den ene Side, Skaaningerne og Sjælændingerne paa den anden, — hver støttede til sine Kronprætendenter. Ud af alle disse Trængsler var det Valdemarstiden førte Danmark: først samledes atter Folket til en Enhed efter Borgerkrigen (1157), derefter vandt man atter Herredømmet over Havet tilbage, Venderne paa Rygen underkastedes (1168), den nedværdigende Afhængighed af det tyske Rige hævedes efterhaanden ganske (1182), den danske Konge blev Lensherre over Venderne i Mecklenburg og Pommern (1184), ja efterhaanden lagdes Saxerne i Holsten ganske under den danske Krone (1202), medens større Herjetog begyndte at rettes mod Letter og Finner. Hele denne Udvikling, som syntes raskt og sikkert at være i stadig Fremgang og stadig pegte høiere frem, oplevede Saxos Samtid, og den afspeiler sig fuldstændigt i hans Fremstilling af Fortiden: man ser ikke alene Danernes Følelser mod de Folk, som omgav dem, men ogsaa deres Pretensioner paa fremtidige „retmæssige" Erobringer. Dette vil fremgaa ved at betragte Saxos Forhold til sine danske Forgjængere.

Den danske Krønikeskrivning før Saxo støttede sig for 9de Aarhundrede som ovenfor vist til Adam fra Bremen eller rettere indeholdt forvanskede Uddrag af hans Værk. Man har i nyere Tid villet hævde, at Saxo ikke har benyttet skriftlige Kilder, at han „maa næsten have følt Sky for den skrevne Historiebog". Deri gjør man ham dog visselig Uret; vistnok citerer han kun paa et Sted Beda og paa et andet

Dudo og Paulus Diaconus (af hvem han dog kun har kjendt Uddrag), men det er dog af mange Antydninger aabenbart, at han har studeret et af de korte Kompendier i Verdenshistorien eller „Keiserhistorien", som var saa udbredte i Middelalderen. Og af danske Kilder er det bevisligt, at han kjendte flere; han citerer dem jo ligetil f. Ex. p. 467, hvor han polemiserer mod dem (ei quidam parum annalium periti medium in fastis locum tribuunt). Og at Saxo sigter paa Uddrag fra Adam af samme Art som Anonymus Roskildensis, som historia brevior, som Annales Lundenses eller Aflæggere af disse, kan ansees for sikkert, da vi i Saxos Fremstilling af 9de Aarhundredes Historie finde netop de samme Forvanskninger igjen, hvis Udvikling vi har fulgt: ogsaa hos Saxo er Sigfred og Anulo blevne til Godfreds „nepotes", Anulo forvandlet til „Ring", Harald til Ragnars Rival, Haarek Godfredsson til „Erik Haralds Broder", Erik den yngre beskrives først som Kristendomsforfølger, derpaa som Kristen, den svenske „Chnob" er bleven til den danske Ennignupus o. s. v. Vi er ganske enige med dem, der hævde, at Sagnet „ikke lytter efter fremmede Kilder", men vi maa her som saa ofte distingvere mellem Sagnet og Sagnberetterne, thi disse var i Regelen lærde Klerke, der udpyntede Sagnene efter sine historiske Theorier. Man erindre, hvorledes hos Saxo Kong Frode, der i endnu høiere Grad end Ragnar Lodbrok er de Danskes Ideal af en Erobringskonge, undertvinger den ganske Verden, men dog smukt paa alle Punkter standser lige ved det romerske Riges Grænser; hvorledes er sligt muligt, uden at Sagnfortælleren anvender Kritik paa Sagnets Fremstilling? Er man først gaaet ind paa denne Tanke, at Saxo ligesom sine Forgjængere har benyttet de Adam'ske Uddrag, vil det springe i Øinene,

hvorledes det 9de Aarhundredes Konge-Historie maatte forme sig for Saxo og hans Samtid.

Saxos Beretninger om Godfred falde fra hinanden i to Dele, som vi skal betragte særskilt: det danske Sagn om Gøtrik og de fra Udlandet laante Beretninger om Karl den stores Modstander. Den sidste Del indledes med at Gøtrik ogsaa kaldtes „Godefridus“, hvor Saxo ved den fremmede (frankisk-latinske) Navneform ligesom med Vilje tilkjendegiver, at han arbeider efter fremmed Mønster. Den samme Kilde, der gav ham Navnet, har ogsaa benyttet Adams Ord i Cap. 16: „Gotafridus, som allerede før havde skatlagt Friser, ligeledes Nordalbinger og andre slaviske Folk, truede Karl selv med Krig“. Desuden har Saxo faaet at vide, at Keiser Karl engang (800) drog til Rom for at hjelpe Pave Leo, at han en anden Gang (796) sendte sin Søn Pipin i sit Sted for at føre de større Krige (nl. mod Avarerne i Ungarn), og endelig at Godfred efter Toget i Frisland, netop som han vilde drage mod Karl, blev myrdet af en af sine egne (810); det stammer fra Einhards vita Caroli, og naar man har draget i Tvivl Muligheden af at Saxo kunde hente Sagnet fra Einhard[1]), har man overseet, at Saxo maa have faaet Beretningen paa anden Haand gjennem en „historia romana“ eller kanske snarere en af de kortfattede verdenshistoriske Annaler, der var saa udbredte i Middelalderen og som vitterligt fandtes i Danmark (og ved Erkesædet) allerede fra 1130—40[2]). At Saxos Beretning er afhængig af Adam sees af den Maade, hvorpaa han benytter Adams „Nordalbingi“: herved mente Adam de holstenske Slaver, men Saxo (eller de danske Sagnfortællere) har forstaaet det

[1]) Dr. Jessen, Undersøgelser p. 30.
[2]) Sml. A. D. Jørgensens Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen S. 200 ff.

om de holstenske Saxer eller rettere om Saxerne overhovedet og kombineret det med Karl den stores Saxerkrige og Krigen mod Godfred til en Fremstilling, der laaner sit Skjær fra 12te Aarhundrede, ikke fra 9de: Gøtrik lagde Saxerne i Skat og bestemte, at hvergang der skede Kongeskifte i Danmark, skulde Saxernes Hertug sende den danske Konge 100 hvide Heste, og det samme skulde den saxiske Hertug gjøre ved sin Regjeringstiltrædelse „for at bekjende vort Folks Herredømme og aflægge et høitideligt Vidnesbyrd om sin Underkastelse". Det danske Sagn har saaledes her villet hevne de Krænkelser, Kong Valdemar led ved Hertug Henrik Løve's Overmod, idet det viste, hvilken Stilling der egentlig tilkom den danske Konge. At dette skulde være et Sagn fra 9de Aarhundrede, forbyder sig selv at tro, thi dengang existerede endnu ikke saxiske Hertuger. Medens derefter Gøtrik var ude paa et Tog til Sverige, tvang den franske Konge Karl „Germanien" til at modtage Kristendommen og underkaste sig ham. Gøtrik vilde nu vinde Saxen tilbage, som „foretrak de romerske Vaaben for de danske"; Karl havde netop trukket sine Tropper tilbage over Rhin, og da han netop blev kaldt bort af Pave Leo for at beskytte Rom, sendte han sin Søn Pipin mod Gøtrik. Denne havde imidlertid vundet en herlig Seier over Saxerne og vilde nu erobre „hele Germanien"; først angreb han med sin Flaade Frisia og paalagde en vanærende Skat, som Saxo rigtig fryder sig ved at udmale; da Gøtrik nu havde rykket gjennem Frisia og vilde kaste sig over Germaniens „øvrige Provinser", led han Døden for en af sine Mænds Haand. Den Skat, som paalægges Friserne, er ligesaa uhistorisk som Saxernes, vi ved fra Einhard, at Friserne i Virkeligheden kun betalte 100 Pund Sølv; ogsaa her har vi altsaa et

Eventyr, opfundet til Hæder for den danske erobrende Nation! Iøvrigt er Karls Skikkelse saadan, som man kan vente det i 12te Aarhundrede, han kunde gjerne være laant fra en fransk chanson de geste: han er den franske Konge, der erobrer og kristner hele „Germanien“ (Tyskland), han trækker sine Tropper tilbage over Rhin (Saxens Vestgrænse), og han gaar til Rom for at hjælpe Paven (naturligvis mod Kristenhedens Fiender!). At alligevel den danske Konge kjæmper for den retfærdige Sag, er naturligt: derfor fremstilles han som den, der oprindelig var Herre i Saxen, førend Karl den store kom til. Man ser, hvorledes Gøtriks Bedrifter, som allerede Adam havde forstørret, voxte under taknemlige Landsmænds Betragtning!

Den anden Del af Godfreds Historie, det indenlandske Sagn om Gøtrik den gavmilde, har ogsaa modtaget sin Del af denne Væxt. Vi har ovenfor seet, at allerede „historia brevior“ har indført „Gøtrik den gavmilde“ for Godfred, saa at Saxo kun havde at optegne Sagnet om ham. Dette Sagn er nu et Eventyr i gammel Stil om en listig Hirdmand og en gavmild Konge; de handlende Personer er Hirdmændene Ulv, Bjørn og Ræv (af hvilke de to sidste kaldes Thylenses ɔ: Islændinger!) samt Kongerne Gøte og Gøtrik, altsammen appellativiske Benævnelser; men ogsaa dette Sagn ender til den danske Nations Forherligelse, idet Gøtrik for at hevne Ræv gjør et Tog til Sverige, som han paalægger en haard „Rævgjeld“. Sagnet om Gøtrik er forresten ikke alene et Eventyr, men endog Danmark uvedkommende; først den, der oversatte Godefrid med „Gøtricus“, har kunnet overføre det paa en dansk Konge. Vi drage deraf den Slutning, at dette først kunde ske, naar den virkelige Godfreds Navn og Bedrifter holdt paa at svinde, og tro, at dette Resultat ganske stemmer med den ovenfor paapegede Omstændighed, at hvad

Saxo fortæller om Godfreds udenlandske Forhold er fri Komposition paa Grundlag af de faa Levninger af udenlandske Beretninger, ikke indenlandske, endnu levende Sagn.

Ifølge Saxo fulgte efter Gøtrik hans Søn Olav, som hevnede sin Faders Død og blev begravet i en bekjendt Haug nær Hovedstaden (Lethra). Dette er vistnok uhistorisk, thi Godfreds Sønner blev først Konger i 813, men dog et Minde om de virkelige Forhold, da ifølge Ynglingatal Gudrød virkelig havde en Søn Olav, som blev begravet i en Haug nær sin (norske) Hovedstad (Skiringssal). Sagnet om Olav har kunnet mindes, fordi det er bleven knyttet til lokale Forhold, i Norge til Geirstad, i Danmark til Ledre[1]).

I Beretningen om Heming viser Saxo paa det klareste, at han følger skriftlige Kilder, men tillige at han ikke følte nogen stærk Forpligtelse til at følge dem samvittighedsfuldt. Hans Kilde har berettet (som Adam eller de Lundske Annaler), at Heming sluttede Fred med Keiseren og fik Floden Eideren til Grænse[2]). Det sidste udelod Saxo af nationale Grunde, fordi det jo lød som enslags Underkastelse under Keiseren, hvad jo altfor meget maatte minde om Kong Valdemars tvungne Lensforhold til Keiser Fredrik I; og i Keiseren („imperator“) saa Saxo Karls Efterfølger og indsatte derfor paa egen Haand „Ludovico“, uagtet han atter senere omtaler Karl! Men noget dansk Sagn om

[1]) For dem, der ikke vil tro, at Godfred er den vestfoldske Konge Gudrød, bliver da her en større Vanskelighed at forklare: hvis det norske Sagn har annekteret den berømte danske Kong Godfred (rigtignok uden at omtale hans Bedrifter), hvad Grund skulde det da have til ogsaa at annektere hans Søn Olav, om hvem ingen Bedrifter kjendtes? eller hvorfor tog det da ikke heller hans berømte og mægtige Broder Haarek?

[2]) qui mox pacem cum imperatore faciens, Egdoram fluvium accepit regni terminum (Adam I 16, Nord. Stud. V 28).

Heming kjender Saxo ikke, han erklærer udtrykkelig, at han ikke vidste mere om ham (p. 439).

Beretningen om de følgende Konger Sivard Ring og Ring er vidtløftigere og tilsyneladende mere hjemlig; men vi har allerede seet, at baade deres Navne og deres Slægttavle stammer fra Adams Forvanskninger. Indholdet af det øvrige er: Sivard bliver valgt i Skaane og Sjæland, Ring i Jylland; den jydske Konge vil erobre hele Riget og drager mod Sjæland, medens hans Modstander er ude paa Tog; men denne kommer dog tilstede og overvinder sin Fiende. Naar undtages at begge Konger omkom (som de efter ældre Kilder skulde) og at Sivards halvvoxne Søn Ragnar holder en længere (af Saxo komponeret) Tale, har vi i Beretningen om Sivard og Ring i et og alt en Gjentagelse af hvad der skede i Danmark Aar 1147: Efter Kongens (Erik Lams) Død valgte Sjælændinger og Skaaninger Kong Sven, men Jyderne Kong Knut; den jydske Konge drager til Sjæland for at erobre denne, medens Sven var over i Skaane for at dæmpe Erkebiskopens Oprør, men Sven kom dog tilstede i rette Tid for at overvinde Jydekongen ved Slangerup. Kan man her tvivle om, at Saxo (eller Sagnet før ham) har ved den kortfattede Beretning om Krigen mellem Sivard og Ring (Sigfred og Anulo) maattet forestille sig Begivenhederne saaledes, som man kjendte dem fra en senere Borgerkrig og uvilkaarligt tildigtet dem efter dette Forbillede? Ogsaa denne Beretning maa vi frakjende Egenskaben at indeholde gamle, ægte Sagn; ogsaa her se vi Indflydelse fra det 12te Aarhundredes Historie.

Disse Bemærkninger maatte forudskikkes, for at det skulde træde klart frem, hvorledes de danske Sagnfortællere kunde omforme de ældre Sagn om Ragnar Lodbrok med digterisk Frihed til at blive et Billede af Nutiden og et

Forbillede for Fremtiden. Det er ovenfor vist, hvorledes de oprindelige Sagn om Ragnar og hans Sønner som vidtstreifende Søkonger tillige fik et Islæt af Romantik ved Digtningen om Ormekampen og om hans ulykkelige Død; vi har ligeledes seet, at han af de ældre Krønikeforfattere blev indført i den danske Kongerække istedetfor den uheldige Reginfrid. Hvorledes dennes Forhold til Harald og Godfredssønnerne maatte efterhaanden omformes, vil fremgaa ved en Sammenligning mellem Saxo og hans nærmeste Forgjængere. De lundske Annaler, som idethele staar Saxo nærmest, beretter, at Reginfrid og Harald kjæmpede mod hinanden, at efter 9 Aar Harald fordrev Reginfrid, som slog sig paa Sørøveri, medens Harald sluttede Forbund med Keiseren. 6 Aar senere fordrives atter Harald af Haralds Sønner, kommer til Keiser Ludvig af Maintz og lader sig døbe; siden vender Harald tilbage og opgiver Kristendommen; men strax derefter fortælles, at Ansgar kom til Danmark, omvendte Kongen (Harald, hos Adam I 21 Horik) og byggede Kirken i Slesvig. De enkelte Træk gjenfindes hos Saxo, men omformede og forstørrede til Fordel for Ragnar: Jyder og Skaaninger gjør Oprør mod Ragnar, der naturligvis er den retmæssige Konge, og vælger Harald, som dog bliver slagen af Ragnar; flere Aar efter forsøger Harald atter sin Lykke, men maa nu flygte til „Germania", og da Ragnar anser Keiseren (Karl!) for hans egentlige Støtte, gjør han Indfald i Tyskland og slaar Keiseren. Mange Aar senere gjør Harald sig atter under Ragnars Fravær til Konge, men maa atter flygte til Keiser Ludvig, bliver døbt i Maintz og vender hjem med saxiske Tropper, derpaa bygger han en Kirke i Slesvig, men fordrives atter af Ragnar og opgiver nu Kristendommen. Den egentlige Forskjel mellem Saxo og hans Forgjænger ligger i, at Ragnar

er indtraadt baade for Reginfrid og for Godfreds Sønner, hvilken Forandring Saxo var nødt til at gjøre, baade fordi Sagnhelten Ragnar allerede havde overskygget disse og fordi Ragnar som Dattersønssøn af Godfred ikke længer kunde være samtidig med og kjæmpe mod sin Farmoders Brødre. Men dermed er den Omvæltning given, at Ragnar bliver Seierherren, Harald den fordrevne, som kun naar Ragnar er fraværende kan opnaa et midlertidigt Held; og naar denne Sagnbearbeidelse knyttedes sammen med de ældre Sagn om Ragnar og hans Sønner, kom Saxo til at fremstille Ragnar i det Lys, hans Landsmænd helst vilde se ham, som den seirrige Helt. Dette fik Indflydelse paa hele den ældre Sagndigtning. Ragnar blev, som hver dansk Konge burde være, en Erobrer i stor Stil, for hvem alle fremmede Folk maatte bøie sig, han ikke alene deltog i de Bedrifter, som de ældre Sagn tillagde hans Sønner, men han var den egentlige Leder og han gjenoprettede de midlertidige Nederlag, disse kunde have lidt. Under dette Synspunkt omformedes de ældre Sagn og skabtes nye. Vi skal betragte flere af disse Bedrifter hver for sig.

a. Toget mod Bjarmerne. Den oprindelige Beretning om, at den kristelige Helgen Germanus havde slaaet Ragnar og de Danske med sin Trolddom, var som før nævnt blevet til et Sagn om at Bjarmerne med sin Trolddom drev Ragnar ud af deres Land. Dette kjender Saxo, som lader Ragnar efter Nederlaget trække sig tilbage til „Kurernes og Sembernes Land"; men hans Helt kan ikke i Længden finde sig i slig Behandling: han vender tilbage til Bjarmeland, og skjønt Bjarmekongen faar Hjelp af „Matullus Finmarchiæ dux" (= den norske Sagnfigur Möttull Finnakonungr), hvis Bueskytter gjorde Ragnar megen Skade, holder denne sig Vinteren over i Landet, og et natligt Overfald,

som efter Saxos dunkle Ord (nocturna fallacia) maa have været forbundet med Svig, bragte ham endelig Seieren: Bjarmekongen falder; Finnekongen flygter og Ragnar reiser Bautastene til Minde om sin Seier.

b. Toget i Rusland. Kjærnen heri har været, at Ragnars Søn Hvitsærk vandt sig et Rige i det indre Rusland, men blev overvundet af Russerkongen Oleg (Daxon) og (efter Døden) brændt paa Baal. Men efter Saxo har Ragnar selv paa sit Tog i Østerleden — det samme hvori han overvandt Bjarmerne — seiret over Hellespontens Konge Dian og over hans to Sønner Dian og Daxon, som understøttedes af Russer og Skyther; Ragnar indsætter sin Søn Hvitsærk til Konge i Skythien, men da denne senere fanges og brændes levende af Daxon, maa Ragnar hevne Sønnens Død: han drager over Havet til Rusland og fanger Daxon, som han sender i Lænker til „Utgarthia"; siden tilgiver Ragnar ham ganske og giver ham hans Land tilbage, mod at han engang hvert Aar barfodet møder op for Ragnar, ledsaget af 12 „Fædre", — altsaa ogsaa dette Sagn ender til Hæder for det danske Navn. Hevnen for Hvitsærks Død er, som sees af Historien og den islandske Saga, et senere Tillæg; dog kan vi ogsaa i dette Tillæg spore to Trin i Udviklingen. Saxos „apud Utgarthiam relegavit" synes nemlig at svare til et digterisk Udtryk: *førdi hann við* (el. *um*) *útgarða*, men dette betyder: lod ham dræbe, rydde af Veien[1]; Sagnets ældre Udgave har altsaa været, at Ragnar hevnede sin Søns Død ved at dræbe hans Banemand. Men senere er Udtrykket opfattet, som om Ragnar forviste ham til „Utgard", og da maatte denne Ædelmodighed senere krones med en endnu større, den fuldstændige Tilgivelse, hvortil

---

[1]) Fritzner S. 710.

passende kunde knyttes en Betingelse, som blev den danske Nation til Ære.

c. Englandstogene. Det fælles-nordiske Sagn ved om Ragnar i England kun, at han faldt der og hevnedes af sine Sønner; Saxo kan supplere denne Fattigdom. Først vender Ragnar sig mod England og dræber i et Slag dets Konge Hama, Hellas Fader (p. 448). Senere overdrager han England til sin Søn Ivar[1]), men denne fordrives af „Galli“, som indsætter Hella til Konge. Ivar kalder sin Fader til Hjelp, de sætte sig fast ved Jorvik[2]), overvinder her Hella og hans galliske Tropper (Hellam Gallicana virtute subnixum) og hersker et Aar i England; medens saa Ragnar ligger udenlands, kommer Hella atter tilbage til Northumberland[3]), og paa Toget mod ham fanges tilslut Ragnar. Fortællingens Maal er aabenbart at vise, at Ragnar var den retmæssige Konge i England, Hella en Usurpator; selvfølgelig er alle disse Tog fuldstændig opdigtede, uden at vi kan følge Digtningens Udvikling. Det mest særegne ved Beretningen er ellers, at Hellas Mænd kaldes „Galli“, hvilket Ord har stødt alle Fortolkere, medens det efter vor Opfatning er let forstaaeligt og kan tjene til at bestemme Digtningens Alder. Munch forklarer Galli som Walisere, Joh. Steenstrup tænker paa Indbyggerne af Galloway i Skotland, Saxos Udgivere paa „frankiske Hjelpetropper“ sendte af Keiseren (ifølge en Antydning i det gamle Udtog af Saxo fra 14de Aarhundrede, der ligefrem indsætter „ab imperatore missi“). Galli og Gallia betegner hos Saxo altid Franskmænd og Frankrige,

---

[1]) „Ivaro ergo regni tutelam deferens“ p. 457 maa nemlig rettes til regni Anglici (el. lign.), da det af p. 458 fremgaar, at Ivars „regnum“ var England, ikke Danmark.

[2]) Joh. Steenstrups sindrige Rettelse for Textens Norvic (p. 459).

[3]) ikke, som Saxos Text har, Hibernia, se Joh. Steenstrup p. 105.

saaledes ogsaa her: det danske Sagn er blevet til i Løbet af 12te Aarhundrede, og dengang bestod de engelske Kongers, Henrik d. 1stes og Henrik d. 2dens, Hære hovedsagelig af Franskmænd (franske Normanner). Sagndigtningen, som ikke spørger efter fremmede Nationers Fortid, maatte derfor uvilkaarligt tro, at Ragnar og hans Sønner havde Franskmænd at kjæmpe mod i England[1]). Der turde heri ogsaa ligge et Minde, thi den sidste Gang, Danerne kjæmpede i England og ved York, havde de til Modstandere Franskmænd (Normanner). I 1069 sendte nemlig Kong Sven sine to unge Sønner med en Flaade til England for at understøtte Anglerne mod Kong Vilhelm; Danerne landede ved Humberen, erobrede York, nedsablede her i en Kamp 3000 Normanner og holdt sig her Vinteren over (1069—70). Om man ombytter de senere danske Kongesønner med de ældre, Lodbrokssønnerne (eller, da Faderen optoges, Ragnar og hans Sønner) og istedetfor Kong Ella sætter Kong Vilhelm, vil man indse, at Toget 1069—70 kunde tjene Ragnars-Sagnet til Forbillede; ialfald bliver det da ganske klart, hvorfra Saxos „Galli" er laant og hvor ung denne Digtning er.

d. Skotland, Irland og Norge. Over disse Landes Erobringer faa vi kun summariske Fortegnelser, ikke fyldige Sagn; det synes næsten, som om de kun tages med for den geografiske Fuldstændigheds Skyld, for at Ragnar kunde herske over hele Nordeuropa. Paa første Tog til

---

[1]) En saadan Anakronisme kan ikke forbause hos en Sagnfortæller som Saxo, naar en saa nøgtern Kronist som Tjodrek Munk for at forklare, hvorledes Harald haardraades Landgang i England ikke hindredes af den engelske Konge, tilføier som noget, der næsten faldt af sig selv, at den engelske Konge var fraværende i — Normandie.

England — det, hvorpaa Ragnar dræber Hama — dræber han ogsaa Skotlands, Petlands og Sudrøernes Høvdinger (duces) og overdrager disse Lande til sine Sønner Sivard og Radbard; Norge, hvis Konge ogsaa var falden, samt Orknøerne overlader han til Fridlev (p. 448). Senere gjør Nordmænd og Skotter Oprør og tager egne Konger, medens Sivard og Fridlev opholder sig hos Faderen; men Ragnar fordriver Oprørerne, indsætter nu Bjørn til Konge i Norge, herjer derefter Orknøerne, plyndrer Skotland og dræber Skotternes Konge Murial; efter det føromtalte Tog til England vender han sig derefter til Irland, dræber den irske Konge „Melbricus", erobrer Dublin og opholder sig her et helt Aar. Hvad Ragnar i disse faa Felttog udfører, var det samme, som sysselsatte Nordmændene i Løbet af 9de til 12te Aarhundrede, men som de aldrig fuldstændigt opnaaede. Melbricus og Murial er begge irsklydende Navne (Maolbridge, Muircertach[1]), paa det ene Sted staar altsaa — som i Tyskland — Skotter for Irer. Men da er det altfor mærkeligt, at ligesom det danske Tog til England 1069—70 er blevet Forbillede for Ragnars Bedrifter her, saaledes er den norske Kong Magnus Barfods Krige i Vesterleden blevet Forbilleder for Ragnars Bedrifter der. Man erindre, hvorledes den norske Konge i 1098—99 erobrede Orknøerne, Sudrøerne og Stykker af selve Skotland (Cantire), hvorledes han satte sin Søn Sigurd (= Sivard) til Konge paa Øerne, hvorledes han kjæmpede med Irekongen (rex Scotorum) Muircertach (= Murial), hvorledes han indtog Dublin (1102) og hvorledes han opholdt sig et Aar (1102—3) paa Irland. Er ogsaa disse Sammentræf tilfældige? eller se

---

[1]) Muircertach (nu Murdoch) gjengives i en norsk Saga Muriartac, paa Veien til Danmark er det da videre afslebet til Murial; i Krákumal er det blevet forvansket til Marstein el. Marstan.

vi ikke her atter, hvorledes Digtningen laaner Træk fra den nyere Tids Historie for at udstyre sin Sagnhelt, hvorledes Magnus Barfod med alle hans Riger — Norge, hans skotske og irske Erobringer — overlades til Ragnar[1]? At den irske Kong Muircertach († 1119) flyttes tilbage til 9de Aarhundrede, er ikke mere vilkaarligt, end at Kong Cerbhal i Ossory († 887) af Saxo flyttes tilbage til Kristi Tider og bliver samtidig med Erobreren Frode, eller at Kong Henrik af Saxen (ɔ: Henrik I † 936) optræder endnu nogle Aarhundreder før Kong Frode, eller at Hamlets skotske Dronning i omtrent 4de Aarhundrede bærer det angelsaxiske Navn Hermuthrude, eller at Islændinger forekommer i Slaget paa Braavoldene, hos Kong Gøtrik og hos hans Fader Gorm længe før Islands Opdagelse osv. osv.[2]), thi den virkelige Folkedigtning viser altid den mest suveræne Foragt for saa upoetiske Ting som Kronologi eller Historieforskning.

e. Sverige. Med Sveriges Konger har vor Sagnhelt havt adskilligt at skaffe, dog kan nu kun Brudstykker af vedkommende Sagn skimtes. Først fordriver Ragnar den svenske Kong Frø[3]) fra Norge, hvor denne har gjort Indfald; siden vinder han den svenske Kong Herods Datter ved Ormekampen, og da Herod dør, kræver Ragnar Riget for sine Sønner, men maa for at vinde det bestaa en Kamp

---

[1]) Navnet Melbricus kunde, som man har paapeget, indeholde et virkeligt Minde fra 9de Aarhundrede, thi Aar 831 blev en irsk Smaakonge Melbridge fanget (ikke dræbt) af Nordmændene. Isaafald skulde altsaa ogsaa dette Træk være annekteret fra den norske Historie til den danske. Dog kunde Navnet ogsaa være frit digtet, thi Saxo kjender allerede paa Kong Frodes Tid en „Melbricus Scoticæ regionis præfectus“ (p. 75).

[2]) Saxo p. 254. 33. 157. 383. 420. 433.

[3]) ogsaa i Krákumál forekommer en Kong Freyr, men der er han fra Flæmingaland (Flandern).

med en svensk Kjæmpe, hvis Navn i Udgaven skrives Scarchdhus[1]). Han giver Sverige til Bjørn, men overlader ham senere Norge, medens Erik Vedrhat faar Sverige. Efter Ragnars Død dræbes denne af en vis „Ostenus", som derefter ogsaa beseirer Broderen Agnar. Endelig nævnes blandt de Slag, Ragnar vandt, Campus laneus ɔ: Ullarakr (i Upland); men Saxo har henført dette Navn til Skaane. En Sammenligning med den islandske Saga viser os, at den Skikkelse, disse Sagn har hos Saxo, er senere: Herod kaldtes tidligere Jarl i Gøtaland, førend han ophøiedes til svensk Konge, og Slaget ved Ullarakr kjæmpedes mod den svenske Kong Eystein; Bjørn blev ogsaa i det islandske Sagn svensk Konge, men hans Forflyttelse til Norge og hans Efterfølger Erik kjendes ikke der. Overhovedet har Saxos Ragnar ogsaa i Sverige efterhaanden vundet Plads paa Sønnernes Bekostning, medens disse træde mere i Skygge indtil Faderens Død.

De tre Hoveddele, hvoraf Saxo skulde sammensætte Ragnars Historie, hans Frierhistorier, hans Kampe med Oprør hjemme og hans Krigstog udenlands, var saa uensartede, at man vil forstaa det umulige i deraf at danne et helstøbt Billede, selv om Saxo havde havt større Evne til Karakterskildring og Komposition, end han besad. Han har gjort hvad han kunde, han betoner Vexelvirkningen mellem Forholdene ude og hjemme: naar Ragnar er ude paa Tog, sker der strax Oprør hjemme, og disse kalde ham til Danmark; men neppe har han forladt de undertvungne Lande og bragt Tingene i Orden hjemme, før han strax faar Bud om, at et

---

[1]) Det Gheysmerske Udtog kalder ham Starkus. Mon vi ikke i den svenske Forkjæmper maa se en Gjenganger af Starkad (her skrevet Starkadhus) og i Navneformen uden det sædvanlige -r (Starcatherus) se et Vidnesbyrd om Sagnets Nyhed?

eller andet Folk gjør Opgjør eller dræber hans Underkonger; hans forskjellige Ophold hjemme udfyldes da med Kjærlighedshistorier. Man maa læse efter hos Saxo for rigtigt at vurdere, hvor sindrigt han har sat det hele sammen; men samtidig kan man nok indrømme, at hele dette Kriger- og Elskovs-Liv er overmaade usandsynligt. Det er saaledes et stærkt Vidnesbyrd om, hvorledes Saxo har stillet nye og gamle Sagn broderligt sammen, at af alle de Sønner, som Ragnars Historie har fremmanet og givet Kongeriger, forsvinde nogle allerede strax igjen, de fleste ialfald ved Faderens Død, og om Ragnars Erobringsriger er der — undtagen England — ikke et Øieblik længer Tale. Det er tydeligt nok, at Saxo til Hjelp ved Redaktionen af Ragnars Historie har havt ikke alene Sagn, men ogsaa et længere Digt, som har opregnet de fleste af Ragnars Kampe og Seire[1]; da dette forlod ham med Ragnars Død, har Saxo klogelig undladt at oplyse, hvorledes det gik Ragnars Underkonger (hans Sønner), og hvorledes disses mange Riger atter faldt fra Danmark.

VII.

Den norske og islandske Sagnkreds.

Ogsaa Norge har givet sit Bidrag til Digtningen om Ragnar og Lodbrokssønnerne, ja hvis man skal tro Munch og Jessen, har man de „norske Hofskalde“ at takke for Opdagelsen af Slægtskabet mellem Ragnar og Sigurd Favnesbane, af Slægtskabet mellem Ragnar og de norske Konger samt af Slægtskabet mellem Ragnar og Sagnkongen Harald Hildetand. „De norske Konger, der indtil St. Olafs Hellighed efter Kristendommens Indførelse egentlig manglede

[1]) Saxo citerer et saadant Digt p. 460.

den Legitimitet, som efter de Tiders Tænkemaade fandtes hos Ragnars Efterkommere, lod sig det være magtpaaliggende baade at udlede sin Herkomst fra Ragnar og Aslaug og at forhøie Glansen ved at udgive hende for Sigurd Favnesbanes Datter", siger Munch, og disse Genealogier antager han digtede allerede i 9de og 10de Aarhundrede. Men ved disse Tider var — som vi har seet — heller ikke Ragnarsættens Legitimitet anerkjendt, saa det vilde være urimeligt at benytte den til deraf at bygge en Legitimitet for de norske Konger; endvidere — man vil ikke hos nogen hverken norsk eller islandsk „Hofskald" finde et eneste Ord om den norske Kongeæts Slægtskab med Ragnar Lodbrok, selv om man søger lige fra 9de til Slutningen af 12te Aarhundrede; heller ikke i de norske Krøniker vil man finde Spor af dette Slægtskab. Genealogierne er fra 12te og 13de Aarhundrede og opfundne paa Island og i islandske Øiemed, og først fra Island naaede de efterhaanden til Anerkjendelse i Norge, efterat den norske Kongeæts Legitimitet forlængst var anerkjendt[1]. Alligevel har Norge sin Del i denne Sagnkreds, idet de islandske Genealoger herfra har laant Sagnet om Aslaug eller Kráka.

Ragnarssagas Fortælling om, hvorledes Ragnar landede paa Spangereid ved Lindesnæs, hvorledes han der fik Øie paa Bondepigen Kráka, som han siden gjorde til sin Dronning, og hvorledes hun siden aabenbarede sig at være Datter af Sigurd Svein og Brynhild Budlesdatter, er bekjendt nok;

---

[1]) Stamtavler fra Ragnar Lodbrok til Harald haarfagre — dog kun i disses senere Skikkelse (se nedenfor) — kan paavises i Norge: i en Krønike om danske Konger (Langebek II 423—32), som jeg paa et andet Sted skal vise er forfattet i Norge c. 1270 efter islandske og danske Kilder, og i en Kongerække paa en norsk Altertavle fra 15de Aarhundrede (Langebek VI 375).

ligeledes er det oftere paavist, at dette Sagn er nyere og aldeles strider mod alle hedenske Heltedigte. Allerede Torfæus har anet, at vi i Aslaug-Sagnet havde et Lokalsagn fra Lindesnæs, og ved nærmere at spørge efter fik han Beretning om, hvorledes man endda i 17de Aarhundrede ved Lindesnæs fortalte om, at nær Spangereid var en Harpe dreven iland med en Pige indeni; at hun blev fostret der og kaldtes Kraka, medens hun vogtede Fæ, men siden blev hun dansk Dronning og bar da Navnet „Aadlow"; Stedsnavnene Guldvigen og Krakubekken mindede endnu om hende[1]). Dette Navn bruges endnu i Lister- og Mandals Amt, det udtales — som man kunde vente efter Torfæus's Skrivemaade — Oddlau og svarer saaledes ikke til Aslaug, men til oldn. Oddlaug. Endvidere gjengiver Jonas Ramus Torfæus's Fortælling[2]) og tilføier, at der „endnu siunges en Viise i Norge om samme Guldharpe og en Konges Daatter, som af sin Stif-Moder blef udkastet i Søen". Disse Beretninger vise ikke alene, at Sagnet havde fæstet sig til Spangereid, men ogsaa at det er bleven poetisk behandlet. Forsaavidt er der intet iveien for, at en norsk Vise om Bondepigen, som blev dansk Dronning, allerede tidligt, f. Ex. i 12te Aarhundrede, er naaet til Island; det vilde kun stemme med, at Visen ogsaa er naaet til Danmark, der har vundet stor Popularitet og endog omdigtedes. Der findes nemlig nu to danske Viser optegnede om denne Begivenhed (D. g. Folkeviser No. 22 og 23), og den første af disse i to meget afvigende Skikkelser. Den ene Redaktion, trykt første Gang hos Peder Syv, synes ved sin Overensstemmelse med Sagaen

---

[1]) Torfæus, Hist. Norv. I 490.

[2]) Norriges Kongers Historie (Kbh. 1719) p. 62; dog retter han Aadlow til „Aatløg" for at nærme det mere til den anden Form, han bruger, Asløg.

at være den ægteste: den kjender Krakas Fader „Kong Sigurd“ og hendes Beiler har ialfald et med Ragnar beslægtet Navn (Regnfred); men netop deri træder denne Redaktions Uægthed tydeligt frem, thi „Sigurd“ er ikke alene en udansk Form, men ikke engang brugelig i norske Viser, idet den er oldnorsk, og altsaa har Peder Syv, som kjendte Ragnars Saga, indsat Navnet i Visen[1]); aabenbart er da ogsaa Regnfred uægte, et Navn som ikke kan paavises i Danmark senere end 9de Aarhundrede. Den anden Redaktion af samme Vise (fra 16de Aarhundrede) kalder Bondepigens Fader „Rosenkongen“, hendes Frelser er „Vyllemor Kongens søn“, hvis Fader kaldes „Molmerkongen“. „Vyllemor“ er aabenbart samme Navn som „Valdemar“, der andensteds i samme Haandskrift kaldes „Wollemuor“ eller endog „Ollemuor“, og i „Molmerkongen“ kan jeg heller ikke se andet end „Volmer-Kongen“ (frembragt ved tilbagevirkende Assimilation), saa at „Vyllemor“, Søn af „Molmerkongen“, ikke er nogen anden end den danske Konge Valdemar Valdemarssøn, ɔ: den nyere berømteste Dane-Konge (Valdemar II) er traadt i den ældres (Ragnars) Sted, ligesom i en anden dansk Vise om Kong Valdemars Fangenskab (Grundtvigs No. 141) denne Konge er traadt i Ragnars Sted som Hersker over 7 Kongeriger. I enkelte Punkter har den anden Vise om „Karl og Kragelil“ bevaret endnu andre Ligheder med det norske Sagn: den har beholdt hendes Navn Kráka i Formen „Kragelil“, og endog hendes senere Dronning-Navn Adelrun, Aaddellronn eller Adelrom stammer, som Prof. Sophus Bugge rigtig har seet[2]), fra hendes listerske Navn Aadlow

---

[1]) Peder Syv har ogsaa andensteds indsat i Viserne Navne efter sine historiske Theorier, f. Ex. Dronning Helvig (istedenfor Sofie) i Visen om Valdemar og Tove. DgF. No. 121 D.

[2]) DgF. IV 759.

eller Oddlaug og vidner om, at ogsaa den danske Vise har sin Herkomst fra Egnen om Lindesnæs[1]). Endog hendes Moders Navn „Brynild“ er bevaret i denne Vise (om end i den ene Redaktion forvansket til „Kremolt“), og dette Navn vidner for, at Sagnet allerede fra først af (ikke først paa Island) var knyttet til Sigurd Svein og Brynhild. Iøvrigt har Visen No. 23 iklædt sig nyere Skikkelse, idet baade Ragnar og Sigurd Svein er forvandlede til danske Herremænd: Hr. Karl, Krakas Fader, bliver fangen i en Bondeopstand, og Bønderne kaste ham i Ormegaard, Brynild bliver „af Landetført“, og Datteren opfødt af Bønder og sat til at vogte deres Fæ; hendes Frelser Hr. Karl er en „rigen Ridder“, hvis Svende finde hende og føre hende til Ridderen „i Høienloft“.

Alle disse Sagn og Viser føre os saaledes tilbage til den Grundform, at Sigurd Sveins og Brynhilds Datter opfostres paa Spangereid i ringe Kaar, at hendes Skjønhed fortryller den „danske Konge“, som ægter hende og først bagefter faar hendes høie Herkomst at vide. Om Sagnet allerede i Norge er knyttet til Ragnar, eller om det først skede paa Island, er vel umuligt at afgjøre, men ogsaa ligegyldigt, forsaavidt som det er tydeligt, at var først Sagnet om Kraka uddannet, maatte det snarest muligt fæste sig ved en berømt Sagnkonge, og hvem var da nærmere end Ragnar Lodbrok? Mellem Sagnet paa Island og i Norge er der den Forskjel, at Dronningen i Norge kaldes Oddlaug, paa Island Áslaug; men ogsaa dette Navn har rimeligvis fæstet sig ved hende i Norge, da Aslaug langt ned i Middelalderen var et brugeligt Navn i Norge, og specielt i de

---

[1]) DgF. IV 759.

sydligste Fylker[1]), medens vi ikke kjende det fra Island; det forekommer hverken i Landnamsbogen eller i det islandske Diplomatarium.

Den eneste Frugt, Lodbroks-Sagnene satte i Norge, synes at have været Aslaugs Historie; paa Island derimod var Høsten rigere, thi Islændingerne havde ikke alene en romantisk Interesse for disse Sagn, men ogsaa en genealogisk. En stærk genealogisk Sans har som bekjendt altid hersket paa Island, den næredes af Folkets aristokratiske Institutioner og tog efterhaanden stærkere Væxt ved Saga-Litteraturen og det overhaandtagende Oligarchi i 12te og 13de Aarhundrede. Alle høibaarne Høvdinger paa Island regnede sin Æt tilbage til Norge, til norske Herser, Jarler eller Konger: de vestenfjeldske Fylkes-Konger figurerede i mange Stamtavler, fra de norske Konger i Dublin stammede mange Slægter paa Vestlandet (Breidfirdinger, Laxdøler o. s. v.), og flere regnede sig i Slægt med norske Kvinder, der var indgiftede i Harald haarfagres Æt. Der kunde altsaa tidligt blive Spørgsmaal om Forrangen i Herkomst; og naar nu hertil kom, at disse Ætter skiftedes til at blive de mest formaaende i Island, kunde de ogsaa trænge genealogisk Støtte til at holde sin Anseelse oppe: dertil kunde nu de ny-indførte Sagn om Ragnar Lodbrok tjene, og man vil derfor se, at den ene Æt efter den anden gjør Fordring paa at nedstamme fra ham eller være i Slægt med ham. De, der greb ham først, synes at have været de vestfjordske Ætter, med Are frode. Man regnede, at disses Stamfædre, de norske Konger i Dublin, var en Sidegren af Ynglingeætten; kunde man nu knytte deres Æt sammen

---

[1]) i Thelemarken f. Ex. Dipl. I 226 (a. 1337), 270 (a. 1341), VIII 149 (a. 1342), III 616 (a. 1360); i Sætersdal I 576 (a. 1401); i Vestfold II 536 (a. 1393); i Sandsverv III 601 (a. 1411).

med de danske Konger, var det jo en anselig Tilvæxt: det skede ved, at en Datter af „Sigurd, Ragnar Lodbroks Søn" giftes med en Yngling, Helge den hvasse, Farfader af Kong Olav hvite i Dublin († c. 872). Saaledes beretter allerede Are frode, der dog ikke synes at have nævnt Datterens Navn, thi de senere Kilder er uenige derom:, medens Eyrbyggjasaga (Cap. 1) og Njálssaga (Cap. 1) kalde hende Thora, og Kongesagaerne Áslaug, fører hun i Sturlungasaga (II 9) Navnet Aaluv. Denne Genealogi er paa et eller flere Punkter urigtig: Olav hvite er efter irske Kilder[1] ikke Sønnesøn af Helge, og denne kan af kronologiske Grunde ikke være Svigersøn af Sigurd Ormøie. Den er altsaa kunstigt istandbragt, naturligvis af dem, der havde Interesse af den: Breidfirdingerne. Den kunde altsaa ogsaa kun tilfredsstille dem, der førte sin Æt op til hin Sidegren af Ynglingeætten, medens andre Høvdinger, der regnede sig i Slægt med Hovedgrenen, de norske Konger, (f. Ex. Oddeverjerne) blev stillede i Skyggen. Derfor tage disse Ætter snart sin Mon igjen; i den Periode, da Oddeverjerne og de med dem nær forbundne Sturlunger har Overmagten paa Island, i Tiden om 1200, knyttes ogsaa den norske Kongeæt genealogisk sammen med Ragnar Lodbrok. Og man kan tydeligt mærke, at to Forsøg er gjort paa forskjellige Steder og uafhængigt af hinanden. Det ligefremste, maaske ogsaa det ældste, er det, der i Lighed med Are frode lader en Datter af Sigurd Ormøie giftes ind i Kongeætten: Ragnhild, Halvdan svartes Dronning og Harald haarfagres Moder, er Sigurds Datter; dette Forhold kjendes fra „Noregs konungatal" (ældste Redaktion fra c. 1220) og har

[1]) „Three fragments" giver Slægtrækken: de dublinske Konger Olav og Ivar var Sønner af Kong Godfred, Søn af Ragnvald, Søn af Godfred Godfredssøn.

holdt sig endnu i Ragnar Lodbroks Saga, hvor Udgavens Text rigtignok er forvansket[1]). Men dette Slægtregister kunde ikke staa sig mod det andet, som kunde støtte sig til Autoriteter som Snorre Sturlassøn og Hauk Erlendssøn; det havde ogsaa den Fordel, at det knyttede sig naturligt til det af Are frode hævdede: Helge hvasses Ægteskab med Sigurd Ormøies Datter. Denne Datter faar nu efter sin Farmoder Navnet Áslaug; hendes Søn er Sigurd Hjort, Konge paa Ringerike, der igjen bliver Fader til Harald haarfagres Moder Ragnhild. Dette Slægtregister er ældre end Snorre, thi det forudsættes i Egilssaga Cap. 26, hvor Sigurd Hjorts Søn Guthorm siges at have Sønnerne Sigurd og Ragnar samt Døtrene Ragnhild og Áslaug, Navne der ligefrem er laante fra Slægtregistret. Men Snorre er den, der har skabt dets Anseelse: fra hans Værk trængte det ind i alle de senere Kongesagaer, i Landnamsbøgerne og i Hauk Erlendssøns Uddrag af Ragnars Saga (þáttr af Ragnars sunum).

Det varede dog ikke lang Tid, at de islandske Høvdinger nøiede sig med disse glimrende Ættetavler; snart var man ikke tilfreds med at laane sin Glands fra de norske Konger, man foretrak at skaffe sig Stamtavler direkte til de danske Konger: man førte Ætterne op til Bjørn Jærnside eller til en Datter af Ragnar Lodbrok, gift i England; disse Ættetavler kan man se trænge ind i 13de Aarhundrede og vinde Anseelse gjennem Sturla's og Hauk's Landnamsbøger. Talrige Ætter over hele Island stammede fra den nordlandske Landnamsmand Hovde-Thord (þórðr á Höfda), navn-

---

[1]) i Membranen staar kun: hans dóttir hèt Ragnhildr móðir Haralds ens hárfagra (FaS. I 293, Note 12 og 13), medens Udgiverne optage efter Afskrifter fra 17de Aarhundrede den senere Slægtrække: Sigurd, Aslaug, Sigurd Hjort, Ragnhild.

lig gjennem en kvindelig Ætlings Giftermaal med Gudmund den rike f. Ex. Oddeverjer, Sturlunger, Hvamverjer, Fljotamænd[1]). Hovde-Thords Herkomst omtales ikke i de ældre Sagaer, selv hvor der kunde være Anledning dertil, f. Ex. Ljotvetningasaga Cap. 13, Vigaglumssaga Cap. 10, Erik rødes Saga Cap. 5. Men Sturla Thordssøn, der selv stammede fra Hovde-Thord[2]), ved at fortælle ogsaa om Thords Forfædre: hans Fader Björn byrðusmjör var Søn af Hróaldr hryggr, hvis Fader igjen var Bjørn Jærnside, Ragnar Lodbroks Søn; og Hauk Erlendssøn, der ligeledes regnede sig til Thords Ætlinger, anerkjender Slægttavlen, men indskyder Leddet Ásleikr mellem Bjørn Jærnside og Roald Rygg[3]). Disse Slægtrækker synes ikke at være paalideligere end de, der stansede med Sigurd Ormøie; man fristes til at antage, at Navnet Bjørn paa Thords Fader har for en dristig Genealog været Grund nok til at finde frem en anden „Bjørn" til at bruges som Farfader, og Valget er da naturligt falden paa Bjørn Jærnside. Ialfald skal det ikke styrke Troværdigheden, at Bjørn Jærnsides Søn (eller Sønnesøn) kaldes Roald Rygg; thi dette var efter Snorre Navnet paa en af de thelemarkske Høvdinger, der i Havrsfjord kjæmpede mod Harald haarfagre, og Hovde-Thord ser ligere ud til at stamme fra en thelemarksk Herse end fra en dansk Kongesøn eller svensk Konge. Denne Stamtavle synes hævdet i 2den Halvdel af 13de Aarhundrede; dens Led opregnes ogsaa i Njálssaga, og Ragnar Lodbroks Saga sees at kjende den; med Hauk Erlendssøn er den trængt ind i Thorfinn Karls-

---

1) Njálssaga Cap. 113.
2) Stamtavlen Tab. I i Isl. Sögur I (1843).
3) Landnámabók p. 198 og Thorfinn Karlsevnes Saga Cap. 5 (Grøn hist. Mind. I 400).

evnes Saga, dog har han ikke optaget den i Hervarar-Saga[1]).

Blandt de islandske Høvdingeætter fandtes der to, der regnede sig beslægtede med de to norske Olav'er og tillige var erkjendte som saadanne: Ætlingerne af Audul Skøkul i Videdal og Mosfellingerne (senere Haukadalsætten) paa Sydlandet. Fra Audun Skøkul stammede bl. a. Aasta Gudbrandsdatter (St. Olavs Moder), og Gretter den stærke, og ved Dalla, Biskop Isleivs Hustru, blev han Stamfader ogsaa for Haukadalsætten, Biskop Gissurs og Jarlen Gissurs Æt. Om Audun Skøkuls Forfædre vidste Sturla Thordssøn at berette, at hans Fader, Bjørn, var Søn af Ragnar Lodbroks Datter Aaluv med Hunde-Steinar, Jarl i England, Personer, som den tidligere Saga-Litteratur ikke kjender eller benytter. Allerede herved var det store Fremskridt gjort, at Haukadalsætten, der virkelig var af „gammel Adel", atter kom paa lige Trin med de nye Ætter, som ved Sturlungernes genealogiske Kunster havde faaet Rang som Ætlinger af Ragnar Lodbrok. Men Forandringen stansede ikke hermed: en dristigere Genealog bragte ogsaa Haukdølernes Stamfædre Mosfellingerne, navnlig Gissur hvite, i direkte Berørelse med Ragnar, ligesom vi ovenfor saa det samme var skeet med Hovde-Thord. Det var nemlig bekjendt nok, at allerede Gissur hvite var i Slægt med Olav Trygvessøns Moder Astrid, idet begge stammede i 3die Led fra Hersen Vikingekaare (Leddene nævnes af Snorre p. 192 efter Kristnisaga Cap. 10). Uagtet nu Traditionen kjendte en Fader og Farfader for Vikingekaare[2]), kunde man ikke afholde sig fra at knytte

---

[1]) se Bugges Udgave S. 293. Slægtregistret i Udgaven i FaS. (I 511) er taget fra det „fyldigste" (!) Papirhaandskrift fra Aar 1694.

[2]) se Vigaglums Saga Cap. 5: Vikingakári var son Eymundar askaspillis Þóris sonar.

ogsaa ham som Sønnesøn til „Hunde-Steinar og Aaluv, Ragnar Lodbroks Datter“. Saaledes kom Haukdølerne til at være beslægtede baade med Olav Trygvessøn og med Olav den hellige og tillige til at nedstamme direkte og ad to Veie fra Ragnar Lodbrok; denne Slægttavle blev gjennemført af Hauk Erlendssøn (se Landnáma p. 325) og blev herskende efterhaanden i det 14de Aarhundrede.

Paa den Maade er det gaaet til, at de fleste politiske og literære Stormænd paa Island i 13de og 14de Aarhundrede kom til at nedstamme fra Ragnar Lodbrok; derved fik de islandske Historikere en personlig Interesse af at udvikle videre Sagnene om Ragnar og hans Æt. Det vil altsaa ikke undre nogen, at ligesom en Genealog havde sørget for at skaffe hans Hustru berømte Forfædre, saaledes har en anden paataget sig at forbedre hans egen Æt. Om Ragnars Fader Sigurd Ring eller Ring vidste de danske Sagn lidet at melde, han kjendtes kun fra den omarbeidede Kongerække; derpaa har en Islænding bødet ved uden videre at antage ham for identisk med Sagnhelten Ring, Seirherren paa Braavoldene over Harald Hildetand. Denne Antagelse, som strax blev godkjendt, gav Sagndannelsen ny Flugt: oprindeligt fortalte Braavalla-Visen kun om en Kamp mellem den svenske og den danske Konge, der havde havt mange udenlandske Krigere i sin Tjeneste fra alle de Lande, Nordboerne kjendte. Men under Indflydelse af Lodbrokssagnkredsen kom det nu til at lyde: Allerede Harald Hildetand havde gjort Erobringer udenlands, i England, i Sydlandene og i Østerveg, havde indsat Underkonger og vundet Krigsmænd i disse Lande; men de nye Undersaatter rev sig løs, hvergang Riget fik en ny Konge, og Haralds Eftermænd, Sigurd Ring og Ragnar, var fuldt optagne med at vinde Landene tilbage, ikke erobre dem fra nyt af. Saaledes opstod hos

de islandske Historikere det „nordiske Erobringsrige“ under Harald, Sigurd og Ragnar, som skulde have hersket over Danmark og Sverige med det østlige Norge, samt desuden over „en stor Del af Saxland“, hele „Austrriki“ (Vendland og Rusland), og „en Femtedel af England“. Denne historiske Theori var allerede optaget i Skjoldungasaga fra c. 1200—1220, den anerkjendtes af Snorre (Hskr. p. 36, cfr. p. 58) og findes gjennemført i Hauk Erlendssøns Uddrag. I den egentlige „Ragnar Lodbroks Saga“ ser det ud, som om Sagndigtningen ikke er naaet saa langt, thi der er Sigurd Ring og Ragnar danske Konger, Harald hildetann og Eystein bele svenske Konger; men at dette dog er senere Ændringer i Saga-Haandskrifterne sees af de nyligt fremdragne Brudstykker af en ældre Ragnarssaga[1]); thi her siges om Ivar Lodbrokssøn efter Ellas Død: Epter þerssu orrostu gerizt Ivar konungr yfir þann hluta landz (ɔ: Englands), er adr haufdu aatt hans ættmenn.

Dette nye Erobringsrige, som med Afbrydelser havde bestaaet gjennem tre Generationer, fik sin naturlige Afslutning gjennem Ragnars Sønner, der delte Rigerne mellem sig; de fjernere Riger — i England og Rusland — kjendte man ikke til efter Ivars og Hvitsærks Død, men de danske og svenske Riger, som laa nærmere, maatte ogsaa i senere Tid knyttes til Ragnars Ætlinger. Ogsaa dette paatog islandske Genealoger sig: der foreligger i Hauk Erlendssøns Hervararsaga en kort Slægtrække over svenske Konger indtil 12te Aar-

---

[1]) Om disse Brudstykker af en ældre Bearbeidelse har Prof. Bugge velvilligt laant mig sine Optegnelser, hvoraf synes at fremgaa, at denne Redaktion har bibeholdt mere af det oprindelige og derfor staar Hauks Uddrag nærmere; som hos Hauk citeres Sigvats Knútsdrápa, berettes, at Ivar dræbte Jætmund den hellige (dog tales ikke om Yngvar og Husto) o. s. v.

hundrede, som dog kun fra Erik Seirsæls Tid er historisk; de ældre Dele er sammensat af de faa bevarede Kongenavne (Bjørn, Anund), og dertil er føiet endel Navne, som maa ansees for uægte, baade fordi de stride mod Rimberts og Adams Lister, og fordi de gjør Vold paa Kronologien; ialfald delvis synes ellers allerede Snorre at have kjendt den samme svenske Kongerække. Bedre kan vi følge den tilsvarende danske Kongerækkes Tilblivelse. Ligesom vi saa „Sigfrid Godfreds nepos" i danske Krøniker fra 12te Aarhundrede blive til Sigurd Ring, fandt vi ogsaa, at paa samme Tid blev Hardeknut (el. Hardegon Sveinssøn) gjort til Søn af Sivard Regnerssøn eller Sigurd Ormøie, og saaledes Hardeknuts Søn Gorm den gamle til Sivards Sønnesøn. Denne nye Slægtrække naaede ogsaa til Island og blev optaget allerede af Snorre (Hskr. p. 130), saa at den rimeligvis allerede har staaet i hans Kilde, Skjoldungesagaen. Alligevel trængte den aldrig ganske igjennem, thi Jomsvikingasaga kjendte en anden Kongerække: Gorm den barnløse paa Karl den stores Tid, hans Adoptivsøn Knut „den fundne" og dennes Søn Gorm den gamle (el. heimske), hvorved altsaa Slægtskab mellem Gorm gamle og Ragnar Lodbrok benægtes, — et tydeligt Tegn til, at dette først senere er istandbragt. Alle egentlige Haandskrifter og Bearbeidelser af Jomsvikingasaga fra 13de Aarhundrede er enige om denne Stamtavle; først efterat denne Saga blev indlemmet i „den store Olav Tryggvessøns saga" fra 14de Aarhundrede, blev den ældre Kongerække knyttet sammen med Lodbroks-Ætten og ved Hjelp af Theorien om Sigurd Rings og Ragnars Erobringer kom en ny Række istand: 1) Gorm den heimske, Underkonge i Jylland, 2) hans Adoptivsøn Knut den fundne eller Træleknut (som her viser sig at være Søn af Arnfinn Jarl i Holsten(!) og af dennes Søster), 3) Knuts Søn Gorm,

som fostrede 4) Hardeknut, Søn af Sigurd Ormøie, og 5) Hardeknuts Søn Gorm den gamle[1]). Istedetfor at identificere Jomsvikingesagaens Knut den fundne (med Sønnen Gorm) med Kongesagaernes Hardeknut (med Sønnen Gorm) har man stillet dem ved Siden af hinanden og knyttet Forbindelsen ved at gjentage det Sagnmotiv, som Jomsvikingesagaen benytter[2]). Denne Forbindelse mellem de „jydske Underkonger" og Lodbroksætten var forresten istandbragt før 1300, thi den omtales i Hauk Erlendssøns Uddrag.

Der forelaa saaledes paa Island en ganske mægtig Sagnmasse, der paa forskjellig Maade grupperede sig om Ragnar Lodbrok; hvis man vilde skrive en Saga om ham og hans Æt, kunde man saaledes tage sit Udgangspunkt enten fra Lodbrokssønnernes mødrene Frænder, Vølsungerne, eller fra deres fædrene, Skjoldungerne: den bekjendte Saga om Vølsungerne og Ragnar Lodbrok (der blot i Udgaverne er skilt ad og egentlig danner en Enhed) har valgt den første Vei, Skjoldungesagaen — hvoraf kun Brudstykker i senere Bearbeidelse fra c. 1300 er bevarede — den sidste; begge stamme fra den Tid, da de islandske Litterater havde gjort Bekjendtskab med den udenlandske Romanlitteratur, og er derfor ikke ren-nordisk Digtning, „historiske" gjør de vistnok ikke engang Fordring paa at være. Ved de enkelte Træk i disse Romaner skal vi ikke her dvæle, kun skal vi undersøge nogle af deres Beretninger om Lodbrokssønnerne, fordi

---

[1]) se A. Gjessings Forord (p. III) til Udg. af Arngrim Jonssons Jomsvikingasaga.

[2]) For at forøge Troværdigheden har man forud for den nye Kongerække stillet en anden, der fører endnu tre Slægtrækker længer tilbage til den Tid, da Sigurd Ring gjenoprettede Riget efter Harald Hildetand, og oppudset disse Kongers Historie ved Hjelp af en engelsk Slægtrække, der er taget lige ud af angelsaxiske Kilder (se Dr. Jessens Undersøgelser p. 28).

disse her forekomme i en ny Skikkelse. Ragnars Saga beretter nemlig, at hans Sønner i Spidsen for en mægtig Hær drog ud for at herje i „Sudrriki“ (ɔ: det tysk-romerske Rige i Tyskland og Italien), de beleire, vinde og nedbryde hver eneste Borg, de træffe paa sin Vei, navnlig en „stor, folkerig og stærk“ Borg af Navnet Vifilsborg; derefter drage de sydover til Luna og agte sig til Rom, men vende om, fordi en reisende Mand fortæller dem om Roms fjerne Beliggenhed. Særegent er det, at disse Tog efter Sagaen foregaa overland, saa at Lodbrokssønnerne fra Søkonger er forvandlede til Hærkonger, deres Søtog til Beleiringer og Indtagelse af befæstede Byer. Grunden, hvorfor denne Forvandling foregik, kan paapeges; den forklares af de geografiske Navne, Sagnet kjender: Vifilsborg i Schweiz, Luna i Toskana. — Wiflisburg (Avenches) ligger lidt østenfor Neufchateller-Søen, ikke langt fra Murten (nu i Canton Vaud); den var i den romerske Tid under Navnet Aventicum Helvetiens Hovedstad og fra 75 e. Chr. romersk Koloni (Pia Flavia Constans Emerita Helvetiorum), en blomstrende Provinsby og Militærstation, befæstet med en stærk Ringmur, 20 Fod høi med Taarne, af hvilke et endnu er til; den havde Amfitheater, et Capitolium med Tempel for Dea Aventia og Victoria samt en Række andre monumentale Bygninger, hvis Ruiner i nyere Tid er underkastet grundige Undersøgelser[1]. Aventicum blev ødelagt af Alemannerne i 3die Aarhundrede, maaske paa deres Tog Aar 264[2]), allerede Ammianus omtaler dens „halvbegravede Ruiner“; men derefter sank Byen efterhaanden ned til en Ubetydelighed (Biskopen flyttede c. 580 til Lausanne), saa at da senere en Alamannisk

---

[1]) Mitth. der Antiq. Gesellschaft zu Zürich 16 p. 1—24.

[2]) Mommsen Insc. Conf. Helvet. Lat. p. 26 (Mitth. der Antiq. Ges. zu Zürich X).

Borg reiste sig, fik den det tyske Navn „Wiflisburg"[1]). Denne blev en Station for Pilegrimene paa Veien fra Tyskland til Rom, og dens smukke Ruiner gav Anledning til mange Gjetninger: almindelig mente man, at Hunnerne under Attila havde ødelagt Byen, og de schweiziske Historikere har endog kunnet opgive Aaret, naar dette skede(!). Den romerske Mur, som endnu sees, kaldes endnu i forrige Aarhundrede „die Saracenenmauer"[2]), og Historikerne formodede, at den var bygget i 10de Aarhundrede for at beskytte mod de Saracenersværme, som fra sit Røverrede Fraxinet i Provence havde besat Alpeovergangene og i en Menneskealder beherskede disse og gjorde farlige Plyndretog nord i Alpedalene, engang lige op til St. Gallen. Sagnet har altsaa kun fastholdt, at Hedninger har styrtet Wiflisburg fra dets gamle Høide. Intet Under derfor, at nordiske Pilegrime ved at se Ruinerne er bragt til at tænke paa sine egne hedenske Forfædre og da selvfølgelig paa de mest vidfarende, Lodbrokssønnerne; virkelig fortæller den troværdige islandske Abbed Nikolaus fra c. 1155 i sit Itinerarium: Vifilsborg, hon var mikil adr Lodbrokar synir brutu hana, en nu er hon litil[3]). Denne Tradition, der frembyder sig selv af de naturlige Forhold i Avenches, og som selvfølgelig ikke indeholder det mindste Gran Historie, har da Abbeden bragt til Island, og fra hans Optegnelser er den trængt ind

[1]) Ifølge en Efterretning hos Fredegar (7de Aarh.) har Wiflisburg faaet Navn efter en Wibil, der var Alamannernes Høvding, da de indtoge Avenches (se G. Monod, Etudes critiques sur les sources de l'histoire Merovingienne p. 149). I Ragnars Saga er Vifil Borgens Høvding, da Lodbrokssønnerne angreb den, men da Sagaens Forfatter ikke forstod at udfinde mere om ham end hans Navn, har han forsigtigvis ladet ham være fraværende under Beleiringen.

[2]) Joh. Müller, Gesch. v. Schweiz I 251.

[3]) Symbolæ ad Geographiam medii ævi p. 17.

i Ragnars Saga (Cap. 12). Fortællingen er her spundet ud til en ganske anselig Længde, men dens Indhold sees at være nyere; den benytter samme Krigslist som de norske Korsfarere (efter Jarlasaga) ved Beleiringen af en Borg i Galicien Aar 1154—55 og synes ligefrem at være digtet efter denne. — Heller ikke Beretningen om Luna er en ægte Overlevering fra Vikingetiden og kan ikke benyttes som et nordisk Vidnesbyrd for Hastings eller Bjørn Jærnsides historiske Bedrifter; det findes ikke alene i Ragnars Saga, men ogsaa i den eventyrlige Þáttr af Nornagesti, der har fulgt en fuldstændigere Bearbeidelse af Sagaen: her har vi ligesom i den normanniske Beretning Bjørn Jærnside som Togets egentlige Høvding, men desuden kaldes den gamle Mand, som raader Vikingerne fra at drage mod Rom, *Sones;* og dette Navn viser, som ogsaa Sophus Bugge har paapeget, at Sagnet er af fremmed (romansk) Oprindelse[1]) og altsaa ad en eller anden Vei stammer fra Vilhelm af Jumièges.

Tillæg.

I. Om „Gurmundus rex Africanorum".

Jeg har ovenfor S. 424 paastaaet, at vi i «Gurmund» ikke skal — som man har villet — se den samme som Hasting, men at han er den franske Udgave af den danske Søkonge Gorm (Guðrum), som i 878 sluttede Fred med Kong Alfred og lod sig døbe, som laa i Cirencester et helt Aar og derfra drog til Ostangeln samme Aar, som den «store Hær» for over til Frankrige. Om man følger Skridt for Skridt de mange forvirrede Beretninger om dette Tog, tror jeg man vil

---

[1]) Sophus Bugges Udgave af Þáttr af Nornagesti i „Norrøne Sagaer af sagnhistorisk Indhold" p. 79.

indrømme min Paastand og tillige faa et lærerigt Vidnesbyrd om middelalderlig Sagnvæxt.

En picardisk Krønike fra 11te Aarhundrede (Hariulfi Chronicon S. Richarii fra omtrent 1088) beretter, at under Kongerne Ludvig og Karlomanns Regjering (879—82) landede en «utallig Mængde Barbarer» under sin Konge Guaramundus i Frankrige og vilde erobre dette efter Opfordring fra en adelig Franskmand «Esimbardus», som Kong Ludvig havde fornærmet; det omtales «korteligt, fordi det stadigt behandles ikke blot i Historien, men ogsaa i Folkemunde», hvorledes Ludvig mødte Barbarerne ved Vimeu, seirede over dem og dræbte mange Tusinde, deriblandt deres Konge[1]). Hvad Slags «Barbarer» dette var, siger ikke Hariulf; det oplyser derimod Guido de Basochiis († 1203), i hvis Fortælling vi maa se et Uddrag af ældre Forfattere, mest William af Malmesbury. Efter ham flygtede Isembard, Kong Ludvigs unge Neveu, til Kong Guormund, medens denne endnu var Hedning, knyttede Venskab med ham og fik ham til med en Hær af Daner og Nordmænd at falde ind i Frankrige, hvor Ludvig møder dem og nedsabler dem, men kort efter dør af Overanstrængelse[2]). At Guido med «Guormund» sigter til Danekongen Gorm fremgaar af hans Kilde William, der udtrykkelig beretter om Gorms Daab i England med Tillægget: «ham kalde vore Gurmund»[3]). Men Grunden til at Hariulf taler i saa almindelige Udtryk om «Barbarer» er aabenbart, at medens Historien kaldte disse Barbarer Normanner, havde Folkesagnet fra 11te Aarhundrede omskabt dem til denslags Barbarer, som da var Kristenhedens værste Fiender, nemlig Saracenerne. Saaledes finde vi dem nemlig i et gammelfransk Digt «La mort du roi Gormon», hvoraf Baron Reiffenberg har udgivet et endnu bevaret Brudstykke[4]); det er

[1]) Bouquet VIII 273: „quia quomodo sit factum non solum historiis, sed etiam patriensium memoria quotidie recolitur & contatur, nos pauco memorantes cetera omittamus“ o. s. v.

[2]) Leibnitz' accessiones historicæ II 212.

[3]) William af Malmesbury II 4 (hos Duchesne p. 43).

[4]) Chronique de Philippe Mousques II, X—XXXII.

skrevet i 13de Aarhundrede, men aabenbart meget ældre, snarest fra Tiden omkr. 1100. Vi har nemlig her ligesom i de karolingiske Heltedigte den franske Konge eller Keiser «Ludvig, Søn af Karl», i Spidsen for sine Vasaller, Grev Odo af Champagne, Greven af Normandie, af Flandern, af Poitou o. s. v.; og her skildres deres Kamp «mellem Vimeu og Ponthieu» mod Hedningerne, som kaldes «Tyrker, Perser og Araber», «Saracener» og «Vantro», men undertiden ogsaa Irer (Ireis v. 97, 278, ces d'Irlande v. 602); deres Konge er Gormont, med Tillægget «celui d'Orient» eller «li Arabi», og i hans Følge er Isembart, «Renegaten» (le renéié), som har besøgt Kong Gormont i hans eget Land i Cirencestre (à Cirencestre, à vos contrées v. 468). Gormont falder for Kong Ludvig, og Hedningerne flygte til Søen, men Slutningen af Digtet er tabt, saa vi ikke se, hvorledes det gik Isembart og Kong Ludvig. At vi fremdeles uagtet den saraceniske Forklædning have at gjøre med den danske Søkonge, er tydeligt ikke alene af Navnet Gormont, som er det nordiske eller specielt danske Gorm (Nordmændene beholdt Form Guðormr), men ogsaa af hans Hjemstavn i Irland[1]) og England, navnlig Cirenchester. At Gorm i 11te eller 12te Aarhundrede blev til Saracener, svarer ganske til, at de franske Heltedigte forvandlede ogsaa Langobarderkongen Desiderius og Saxerkongen Vidukind til Saracener. Det næste Skridt var da, at Saraceneren forvandledes til Afrikaner, thi Franskmændenes Fiender i Sicilien som i Spanien og Palæstina var afvexlende Araber og Maurer; denne Forvandling foregik ogsaa med Gorm. Den wæliske Prosaroman «Brut Tysylio» fra c. 1130 (for-

[1]) Netop i Aarene forud for 880 havde Danerne optraadt i Irland; de havde fordrevet en Konge fra Wales, og da han flygtede til Irland, fulgte de efter, og der kom til et Slag mellem dem og de Norske i Dublin, hvori disse seirede; Danerne forlod atter Landet og synes at have begivet sig dels til Skotland under en norsk Kongesøn, dels tilbage til Wales under Ubbe Lodbrokssøn. Naar Gorms Mænd kaldes „ces d'Irlande", forstodes altsaa oprindelig enten Daner, som havde været i Irland, eller irske Nordmænd, som havde sluttet sig til de danske Hære. Sml. Annals of the four Masters I 521, Todd's War of the Gaedhil p. LXXV og 273, Chronicon Scotorum p. 167.

fattet eller oversat af Walter Erkedegn i Oxford) fortæller nemlig, at de engelske Saxer til Hjelp mod Briterkongen Caredig (5te Konge efter Arthur † 542) indkaldte «Afrikas Konge Gormund», som da var paa Tog i Irland; at Caredig flygtede til Cirechester, hvor Gormund beleirede ham i Forbund med Franskmanden Isembard, som var kommen for at bede ham om Hjelp mod sin Morbroder Kong Ludvig, og at de indtog Byen ved den bekjendte List at sende ud til Byen Spurve, i hvis Vinger var bundet Nøddeskaller, fyldte med Beg og Svovl, og som saaledes tændte Byen i Brand. Personerne er saaledes flyttede nogle Aarhundreder tilbage i Tiden til Trods for den «franske» Kong Ludvig og Isembard; dette undskyldes, naar man kjender den walisiske Sagnhistories fuldstændige Mangel paa Respekt for enhver Kronologi. Og Navnet Caredig viser, at Gormund ikke kjæmpede mod Briterne, men mod Angelsaxerne, thi Caredig er det engelske Cerdic, Navnet paa den første vestsaxiske Konge, Kong Alfreds Stamfader; Sagnet har altsaa ligefrem ombyttet Alfred med hans Stamfader, og bagefter har den lærde Digtning gjort ham til en Briter.

Men endnu en Forvandling maatte Gorm undergaa. Galfrid af Monmouth (c. 1135) og efter ham Gaimar (c. 1146) skildrer ligesom Walter Gormunds Bedrifter, især hans Tog til England fra Irland. Derved blev af det engelske Folk Gormund opfattet som Irlands Erobrer, og da senere i Aarhundredet den engelske Konge Henrik d. 2den begyndte paa samme Foretagende, betragtede hans Folk Gormund som hans Forgjænger. Dette Sagn traf Giraldus Cambrensis fuldt udviklet, og skjønt han af irske Kilder vidste, at den tidligere Erobrer hed Thorgisl († 845), vidste han ikke at klare Sagen anderledes end ved at antage, at Gormund paa Veien til England har landet i Irland og overladt til Thorgisl at erobre Landet; men da han vidste, at Thorgisl var fra Norge, maatte han ogsaa antage, at ogsaa Gormund var Nordmand[1]), hvilket dog isaafald var nærmere Sandheden, end at han var fra Afrika.

---

[1]) Topographia Hiberniæ III 38, 39.

Vi har saaledes seet, at denne Kong Gorm flere Gange har skiftet Nationalitet, ligeledes at han har vandret fra en Tid til en anden. Det kan da ikke undre mere, om han ogsaa paa anden Maade skiftede Ham. Ligesom han hos Giraldus har nærmet sig til den norske Thorgisl, erklærer Hugo af Fleury ham for identisk med Hasting, der dog har det Fortrin for alle andre, at han var Gorms Samtidige. Senere Forfattere flytte ham længer ned i Tiden; saaledes kjæmper han i «Chronique de Philippe Monskes» mod Karl den enfoldiges Søn Louis d'outremer; endnu længer er han ført ned i et Haandskrift af Hugo af Fleurys Krønike fra 12te Aarhundrede (Cad. Bernensis No. 90): her er det den sidste Karolinger, Ludvig Lothars Søn († 987), som ved Vimeu overvinder sin Fætter Ysenbardus og Afrikanernes Konge Guermund. Dette er forstaaeligt nok, naar man erindrer, hvorledes det franske Epos efterhaanden glemte de senere Karolinger, saa at tilslut hele Perioden efter Karl den stores Død flød sammen til et Par Generationer, repræsenterede af en eller to uheldige Konger af Navnene Karl og Ludvig; derfor kan endog William af Malmesbury fortælle, at det var Louis d'outremer, som kjæmpede mod Gormund, og at under Slaget «Hugo, Søn af Grev Robert», dræbte Isembard og blev efter Ludvigs Død hans Efterfølger, hvorved altsaa Kong Ludvig († 954) falder sammen med sin Sønnesøn († 987) og Hugo den store med sin Søn Hugo Capet!

2. Krákumál.

Dette Digt har jeg ovenfor kun nogle faa Gange citeret og har endnu ikke søgt at indordne det paa dets Plads i Sagnkredsens Udvikling, væsentlig fordi det forekommer mig umuligt med Sikkerhed at afgjøre, om Digtet er af én Støbning eller om det tilhører forskjellige Tidsaldre. Jeg skal her til Slutning meddele nogle Bemærkninger vedkommende Digtets Alder og Hjemstavn. Der kan nu for det første ikke længer være Tale om, at Digtet enten er forfattet af Ragnars Dronning Kráka (Gräter: da hun efter forskjellige Vidnesbyrd af troværdige Skribenter selv var en stor Digter-

inde!) eller paa hendes Befaling af Skalden Brage (Suhm, Sk. Thorlacius) eller at det er fra 9de Aarhundrede (Keyser); en Betragtning af Digtets Sprogforhold og Versemaal vil vise dette. Man har allerede længe været opmærksom paa Udtrykket *odda messa* (11⁷: Spydenes Messe eller Sang), som dog maatte antyde kristelig Tid; men man har nøiet sig med at tro, at det her er brugt i en Asadyrkers Mund «paa en Tid, da Nordmændene vel vidste hvad Messe var, men ingen Ærbødighed nærede for kristne religiøse Skikke» (Keyser), eller man har henvist til et Vers af Þórðr hreða fra 10de Aarh., hvor Kamp kaldes «vopna messa» (Rafn). Imidlertid er nu hele Sagaen om Þordr hreða (og altsaa ogsaa Verset) erkjendt for at være en Digtning fra 14de Aarhundrede; og selv om man alligevel ansaa det for muligt, at en hedensk Digter fra 9de Aarhundrede brugte Ordet messa, er man ikke dermed hjulpen, thi en Række andre Ord og Udtryk i Digtet henviser os til en langt senere Tid. Digtet kjender nemlig andre aldeles kristelige Begreber: *fasta* 16^8 (at faste), *kapa* 18^9 (= mlat. cappa, Messekaabe), *kyndill* 7^7 (= lat. candela); det har tyske Ord, som ellers ikke vise sig i Norden før i 13de Aarhundrede: *grefill* 10^8 (Griffel), *hanpr* 12^8 (Hamp), og det har Ord, som først er indførte med den sydlandske Romanlitteratur: *asni* 18^7 (Asen), *palmr* 15^{10} (Palme), *flugdreki* 21^{10} (Flyvedrage). Jeg tør derfor med Sikkerhed paastaa, at Digtet i sin nuværende Skikkelse ikke er ældre end 2den Halvdel af 13de Aarhundrede.

Men alligevel er ikke dermed alle Vanskeligheder hævede. Om man betragter følgende Verslinjer, idet man fastholder, at Stavrimet forlanger to Rimord i 1ste Linje og et Rimord i 1ste betonede Stavelse i 2den Linje, vil man finde, at h ofte falder bort foran r.

6^4: þa er h*r*ægagar *r*endi
*r*æstr at gumna briostum
6^6: *r*odinn var *r*andar mane
adr *r*afn konungr felli
7^1: *H*iuggu ver med *h*iorfe
*h*att greinúdu hrottar (skal være: rottar)

7^7: *r*e-kyndill smaug *r*andar
*r*ittr at hiallma moto

8^1: *H*iuggu ver med *h*iorfe
*h*afa gatu þa hrafnar (Worm: rafnar)

9^5: *r*eggsky slitu *r*ander
*r*att almr af ser malmi (saal. W, medens Mmb. har hreggsky-hringa-hratt).

13^1: *H*iuggu ver med *h*iorfe
*h*eldum hlackra (ɔ: Lakkar) tiolldum

14^1: *H*iuggu ver med *h*iorfe
*h*aurd kom hrid (ɔ: rid) a skiolldu

20^1: *H*iuggu ver med *h*iorfe
*h*arfagran sa ek hrauckva (ɔ: røkkva)

25^1: *H*iuggu ver med *h*iorfe
*h*itt hlæer (ɔ: læir) mik iafnan.

29^7: *L*ifs ero *l*idnar stundir
H*l*æande (ɔ: *l*æjandi) skal ek deya[1]).

Af denne gjennemgaaende Særegenhed er man berettiget til at slutte, at Krákumál ikke er digtet paa Island, hvor *h* endnu høres foran r, eller at ialfald disse Strofer er indførte til Island fra Fastlandet og har holdt sig i Digtet til Trods for en islandsk Omdigtning. Ogsaa en anden Betragtning fører til at formode, at et oprindelig dansk (eller norsk) Digt er omdigtet paa Island. Krákumáls Versemaal er Drottkvæde, ialfald for saavidt at Vers-Linjerne bestaa af 3 betonede Ord; men det afviger derfra i 3 forskjellige Henseender, hvorved Krákumáls Versemaal bliver aldeles enestaaende paa Island:

1. Den første Linje (Hjuggu ver med hjörve) kommer igjen i hvert Vers som Omkvæd.
2. Hvert Vers har ti Linjer, medens det regelrette Drottkvæde kun har 8, og dette *findes virkelig i V. 23 og V. 29.*
3. Versemaalet mangler «hendingar» (Stavelse-rim), som et

---

[1]) Undtagelse herfra findes kun i V. 12^2, hvor *h*runde rimer med *h*juggu.

drottkvædet Vers skal have, undtagen i 9de og 10de Linje i de fleste Vers.

Betragter man nu de smukke og helstøbte 23de og 29de Vers, der som andre regelrette Vers kun har 8 Linjer:

*H*juggum vér með *h*jorvi,
*h*itt tel ek jafnt at gangi
at *s*amtogi *s*verða
*s*veinn i moti sveini:
hrokhvat *þ*egn fyrir *þ*egni,
*þ*at er drengs aðal lengi,
œ skal *á*stvinr meyja
*ö*ndverðr i dyn sverða!

Fysum *h*ins at *h*ætta,
*h*eim bjóða mer dísir
sem fra *H*erjans *h*öllu
*h*efir Óðinn mér sendar:
Glaðr skal ek *ö*l með *Á*sum
í öndvegi drekka.
*L*ifs eru *l*iðnar stundir,
*l*æjandi skal ek deyja,

saa maa man fastholde, at disse Vers er fuldstændige og aldrig har havt to Linjer tilknyttede; lægger man endvidere Mærke til, at ogsaa i de fleste andre Vers de to sidste Linjer er løst knyttede til de øvrige, at netop i disse to sidste Linjer findes flere af de mistænkelige nyere Ord (Palme, Flyvedrage) og at de islandske «Hendinger» kun forekomme i disse sidste Linjer, er man berettiget til at slutte, at den Omarbeidelse, Digtet har undergaaet paa Island, navnlig har været en Udvidelse af hvert Vers for at bøde paa Mangelen af Stavelserim. Naturligvis har Omdannelsen ogsaa gaaet ud over Ord og Digterudtryk, men en ikke ringe Mængde saadanne er bleven staaende, der maa betegnes som ellers ukjendte i Islandsk; og man vil vist indrømme, at de to ovenfor citerede Vers (23 og 29) med meget faa Forandringer kunde være sungne paa Dansk i 12te Aarhundrede. En Oversigt over Digtets Indhold vil dernæst gjøre det sandsynligt, at den islandske Omdigtning ikke har forandret meget af selve Digtets Tanker. Man erindre, at Ragnar Lodbrok (saadan som Islændingerne i 13de Aarhundrede kjendte ham) var den mægtige Hersker i de nordiske og omliggende Lande, som kun drog paa Hærtog, naar han skulde erobre frafaldne Provinser eller nye Riger; man erindre videre, at den danske Sagndigtning i Sluten af 12te Aarhundrede havde ladet Ragnar ligge ude i idelig Virksomhed for at erobre fremmede

Lande, medens de ældre Sagn skildrede ham og hans Sønner som langveisfarende Vikinger, der herjede med forskjelligt Held paa fremmede Lande. Efter dette kan man ikke være i Tvivl om, at Krákumál maa henføres til det ældre Stadium, da Vikingen endnu ikke var bleven Erobrer. Digtet beretter nemlig om følgende Bedrifter af Ragnar:

V. 1. Seiren over Ormen i Gautland, da han fik Thora og sit Tilnavn (Lodbrok); 2. Kamp i Øresund; 3. Kamp i Dynamundingen, Seir over 8 Jarler; 4—5. Seir over Helsinger i Aaen (Iva eller Moda?), Herrød Jarls Fald; 6. Kamp ved Skarpasker, Kong Ravn falder; 7. ved Ullarakr, Kong Øystein falder; 8. ved Enderis-Øerne; 9. ved Bornholm, hvor Kong Vulnir falder; 10. i Flamland, hvor Kong Frey falder; 11. ved Engla-nes, hvor Valthjov falder; 12. i Bardefjord; 13. i Hedningevaag; 14. i Nordimbraland; 15. i Sudrøerne, hvor Herthjov vinder over ham og Ragnvald falder; 16. i Vedrafjord, hvor Kong Marstan i Irland falder; 17. ved Meid(?), hvor Egil dræber hans Søn Agnar; 18. ved Vikaskeid(?); 19. ved Lindisøre mod 3 Konger (irske efter 19[9]); 20. i Ilasund (eller Álasund?), hvor Kong Ørn falder; 21. ved Angulsey; 22 ff. hans Død hos Ella.

Det vil let sees, at denne Opregning i Grundtrækkene stemmer med Saxo, forsaavidt ogsaa denne først skildrer Ragnars Erobringstog til Rusland, derpaa hans Kampe i Danmark og tilslut hans Vesterhavstog; navnlig er det paafaldende, at ogsaa Krákumál som Saxo taler om to Englandstog og mellem begge indskyder Tog til de skotske Øer og Irland. Endnu større bliver Overensstemmelsen, om man tænker sig Saxos Kilder paa et lidt ældre Stadium, førend Vikingstogene var blevne til Erobringer. Jeg tror derfor at have Ret til at formode, at et oprindeligt dansk Digt fra Midten af 12te Aarhundrede, hvis Digter har tænkt sig Ragnar i Ormegaarden besyngende sine egne Bedrifter, har udviklet sig selvstændigt ad to Veie: dels har det undergaaet en dansk Omstøbning i Slutningen af Aarhundredet og er i denne Omstøbning benyttet af Saxo til at udfylde Huller i den mundtlige Fortælling, dels har det vandret udenlands og er paa

Island underkastet en kunstnerisk Omarbeidelse, hvorved det er blevet til det Krákumál, vi kjende. For mere end en rimelig Hypothese vil jeg ikke udgive disse Bemærkninger; ved en Revision af Udgaven med de Hjelpemidler, som nu foreligge, turde dog maaske denne Hypothese komme til Nytte.

BERNT ANKERS FORFATTERSKAB.

VED

H. J. HUITFELDT.

Det er bekjendt, at Bernt Anker i Aaret 1801 i sit Testamentes § 16 havde bestemt, at hans literaire Efterladenskab skulde oversendes hans Ven, daværende Secretair i General-Land-Økonomi- og Commercecollegiet Christen Pram, bekjendt som Digter og Statistiker, for af ham at udgives i Trykken mod et Honorar af 5000 Rdlr., hvorhos han paalagde sin Brodersøn, Student Christian Anker, at være Pram behjælpelig hermed. Det er ligeledes bekjendt, at Sagen — efter at have foranlediget en heftig Skriftvexel mellem Pram og Administrationen for det Ankerske Fideicommis — efterhaanden døde hen, og at intet af Ankers Arbeider blev udgivet af Pram, uagtet han havde oppebaaret det derfor fastsatte Honorar[1]). Sagens og Manuscripternes videre Skjebne var imidlertid hertillands ubekjendt, indtil nuværende Professor L. L. Daae oplyste, at de sidstnævnte endnu fandtes bevarede blandt Prams Efterladenskaber i Universitets-Bibliotheket i Kjøbenhavn[2]), hvorfra de i Aaret 1871 velvillig bleve nærværende Forfatter udlaante til Brug ved

---

[1]) B. Moe, Tidsskr. for d. norske Personalhist. 1 R. S. 393, 399—401.
[2]) L. Daae, Uddrag af Breve til R. Nyerup S. 84; Det gl. Christiania S. 253.

Udarbeidelsen af hans „Christiania Theaterhistorie". Da imidlertid kun en mindre Del af de nævnte Arbeider, nemlig de for Scenen bestemte, kunde finde Omtale der, har han troet det at være af nogen Interesse, at der blev gjort nærmere Rede for dette for sin Tid ikke umærkelige Forfatterskab samt for Sagens Gang og Arbeidernes Skjebne og Beskaffenhed, saavidt alt dette fremgaar af den i Kjøbenhavn bevarede Brevvexling m. m. — Da Justitsraad Christen Pram i Aarene 1804—6 i statistisk Øiemed bereiste Norge og om Vinteren 1805—6 i længere Tid opholdt sig i Christiania, benyttede han Anledningen til at gjøre sig bekjendt med Bernt Ankers literaire Efterladenskaber og derover at optage en Fortegnelse, som det her for Oversigtens Skyld er nødvendigt at meddele, om end tildels i Uddrag:

«Raisoneret Fortegnelse over Sl. Kammerherre B. Ankers efterladte Skrifter, saavidt de indtil i Februar 1806 vare forefundne og mig overleverede, tilligemed Forslag til, hvorvidt og hvorledes de ifølge Testamentet skulde trykkes. Denne Fortegnelse og dette Forslag affattedes af mig tilligemed afg. Conferenceraad(!) Env. Falsen (hvis Vedtegning findes paa Litr. A) og af defuncti Brodersøn Christian Anker. Forslaget findes under 18 Febr. 1806 approberet af defuncti Broder Kammerherre Peder Anker.

Af sal. Hr. Kammerherre B. Ankers mig dels ved hans Broder Hr. Kammerherre P. Anker, dels efter Indbydelse af Kammerjunker Harboe, af Sprogmester Hagerup og af Agent Ryberg overleverede efterladte Skrifter finder jeg:

1. Sørgespillet Major André og deraf tvende Afskrifter, den ene, som det synes, en nyere og forbedret, hvori dog adskillige Optrin, nemlig det 5te, 6te og 8de i 3die Optog, ganske in blanco og uudførte, og i det 7de mange Repliker aabne. Den anden Afskrift er fuldstændig og uden Tvivl den, hvorefter dette Skuespil her er opført, men og uden Tvivl bestemt til at undergaa Forandringer især i de i ovennævnte Afskrift aabenladte Optrin.

Uagtet dette Skuespil har Optrin, som ganske vist ville ved Forestillingen gjøre mægtigt Indtryk, Steder af stor Kraft og meget, der vidner om Forfatterens Aand og store Talent, saa er maaske Subjectet saa lidet skikket til at afgive Stof for et Skuespil, at det laa i dets Natur, at deraf ei kunde blive noget saadant, der aldeles fortjente at lægges for Samtids og Efterverdenens Øine som et Arbeid denne Forfatter værdigt.

Den Handling, som bringer Helten i den Stilling, der egentligen udgjør Skuespillet, er i sig saa lidet ædel, at den behøvede i det mindste en her manglende retfærdiggjørende Indledning for ei at overhylle ham med en ved ingen under Skuespillet siden indfaldende, hans Character oplysende eller forherligende Træk adspredt Skygge. Hverken han selv eller nogen af de andre i Skuespillet handlende Personer vække ved noget særdeles eminent i deres Character eller Handling nogen høi og fyldestgjørende Interesse. Hertil kommer, at i dette Skuespil, der ei er anlagt som et Shakspearsk historisk Drama, savnes saa ganske den saavel Stedets som især Tidens Enhed, hvis Savn i det mindste maa regnes for en væsentlig Feil, hvor det ei fra først af og ved det heles Indretning er betinget. Charactererne ere ei heller med nogen Nøiagtighed individualiserede eller bestemte, saa de vække Interesse. Navne, som kjendes med høi Ærbødighed, forekomme, Mænd som Washington selv træde op, uden at man af det, de forhandle, lærer noget til deres virkelige Storhed at kjende. Dette Skuespil, saafremt ei de Afskrifter, jeg her har for mig, ere at anse som blotte ei endnu udførte Udkast, vil neppe qvalificere (sig) til at aftrykkes helt og holdent blandt den geniefulde Forfatters Posthuma. Hvorvidt dette kunde være Tilfældet med enkelte Scener eller Stykker heraf som skjønne Fragmenter, da dette dog nok kun vilde beløbe sig til nogle enkelte Monologer, saasom 1 Act. 4 Sc. — 2 Act. 2 Sc. — 2 Act. 4 Sc. — maaske 2 Act. 11 Sc. og 3 Act. 4 Sc. — blev et Spørgsmaal, som jeg dog neppe tror at burde tilraade at vorde besvaret med Ja[1]).

2. Efterstykket Emigranten. Dette lille Skuespil er for lidet til at indeholde nogen saadan Udvikling af de der forekom-

---

[1]) En udførligere Redegjørelse for Stykkets Indhold findes i „Christiania Theaterhistorie“ S. 127—30.

mende Personers Characterer, at det kunde opvække nogen synderlig Interesse. Fabelen eller Tildragelsen, som forestilles, synes heller ikke, i det mindste uden en langt større Udvikling og Situationens bedre Benyttelse, skikket til at underholde Læseren eller Tilskueren. Den her forekommende Lord Bellcarris vilde man se straffet for sin Impertinence, naar man skal have den fremstillet; Vilhelmine, som synes at skulde blevet Hovedpersonen, vilde man vide noget mere om, end at hun er ude at hente en saadan Impertinence; — ellers er man ingenlunde fyldestgjort. Greicourt og hans Tyrkinde komme i den sidste Scene uforberedte, og især denne sidste synes slet ikke at vedkomme Fabelen. Det hele Skuespil er vel heller neppe af Forfatteren bestemt til andet end som et Par Timers ustuderede Arbeide at more uden Undersøgelse for et Qvarters Tid, men hverken at leveres Publicum eller endnu mindre Efterverdenen[1]).

3. Den 16de Julii. Uagtet i Form af et temmelig langt Skuespil i tre Optoge er dette tydeligen intet andet end en Morskab ved en individuel Leilighed, der udenfor samme ingen Interesse kan eller var tilsigtet at have. Her er slet ingen Fabel, ingen Knude, altsaa ingen Opløsning, ingen dramatisk eller enkelt Handling. Optrinene ere af den Beskaffenhed, at man kan opføre dem, uden at det skulde bemærkes, i hvad Orden man vil. Her er slet intet af det, der væsentligen constituerer en dramatisk Forestilling, saa det kan siges, det uagtet dets Inddeling i Optog og Optrin og det dialogiske Foredrag alligevel slet ikke er noget Drama, eller hvad man har Ret til at fordre, et Skuespil skal være. De her forekommende Sange og Vers ere laante af andre Forfattere. Den temmelig lange versificerede Declamation i 1 Act. 1 Sc. er med nogle Udeladelser og faa, ei heldige Forandringer taget af Ewalds skjønne, af alle bekjendte Digt «Haab og Erindring». Visen: «I Ungdommens Dage» er af Etatsraad Falsen; den: «Jeg er af Naturen saa ferm som en Mand» af Trøyel pp. — Efter alt dette vil nærværende Stykke heller neppe qvalificere sig til at lægges for Efterverdenen[2]).

4. Skorstensfeieren. Dette er et udialogiseret Udkast til

---

[1]) Udførlig Indholdsangivelse findes i Chra. Theaterhist. S. 160—63.
[2]) Herom kan sees videre i Chra. Theaterhist. S. 191—95.

et Drama, som udført og færdigt uden Tvivl vilde blevet morsomt og net, men dels er det ikke færdigt, kun et Udkast, en Plan til et Skuespil, dels vil man vide, at det er ikkun Udtog af et lille Engelsk Skuespil, en dramatisk Entretainement til Brug for en Impromptu-Forestilling paa Fladeby; altsaa ei engang sal. Kammerherre Ankers Arbeid[1]).

5. Impromptu à Fladeby. Allerede Opskriften giver mere end Formodning om, at dette theatralske Udkast ei let vilde være at optage blandt Forfatterens Posthuma. Det er Molieres «bourgeois gentilhomme», lidet adapteret efter, hvad der i Hast kunde forestilles blandt andre improvisados-Morskaber paa en Skueplads, hvor deslige gjøre en saare gottende, saare passende Virkning for Øieblikket, uden at der er Tanke om at underkaste denne Morskab Konstdommer-Undersøgelse» [2]).

6. Tale i det nordiske Selskab i Londen og 7. Tale i St. Olai Loge i Christiania paa Kongens Fødselsdag 1783 roses begge meget og skulle optages i Samlingen, hvorimod 8. Tale i St. Olai Loge over General-Admiral Grev Danneskiold-Laurvig 1783 og 9. Tale i St. Olai Loge over Stormesteren Hertug Ferdinand 1792 findes mindre udarbeidede og mindre skikkede hertil. 10. Mindetale over Matthia Anker 1802 roses meget og anbefales til Optagelse. 11. Et lidet Digt, Elegie over Kammerherreindens Død, ansees værd at aftrykke, hvis det ikke blot er en Omarbeidelse af et fremmed Digt, maaske af Ewald. 12. Sangen til Fru Martine Collett, Raynals Eliza, 1789 og 1803 ansees som et rent Leilighedsdigt mindre qvalificeret. 13 og 14. Sange til Kronprinsens og Kronprinsessens Fødselsdage ansees at være af ringe poetisk Værd, medens der dog heller ikke kan være synderligt at indvende mod deres Trykning. 15. Afskedssangen for Stiftamtmand Kaas faar samme Dom[3]).

---

[1]) Se Chra. Theaterhist. S. 196—99.

[2]) Se Uddrag i Chra. Theaterhist. S. 317—20.

[3]) Af disse Arbeider ere de fleste særskilt trykte, se Fortegnelsen over Ankers Skrifter i Nyerups og Krafts Alm. Litteraturlexicon S. 17 og B. Moes Tidsskr. for d. n. Personalh. 1 R. S. 374 f. Ogsaa af Digtet til Fru Martine Collett 15 Decbr. 1803 og Afskedssangen til Stiftamtmand Kaas 26 Septbr. 1802 findes Exemplarer, trykte i Chra.

16. Epilog, holdt paa et privat Theater ved Stiftamtmand, Kammerherre Moltkes Bortreise 1795. Dette lidet Digt har upaatvivleligen Digterværd. Der kan heller neppe være Tvivl om, at jo den afdøde vilde, at Samlingen af hans Skrifter bevarede Mindet af det varme Venskab, han til sin Død stedse bar for den ædle Geheimeraad Moltke. Skulde imidlertid ikke det heftige Udbrud af Misnøie med et og andet, hvorved Norge kunde synes mindre ømmeligen behandlet:

— — — — — — — de Planer,
Som Norges onde Aand altid forbød
at se fuldendt' til Slægters varig Vel,
da Hovedstadens rænkefulde Svælg
opsluger alt og bryder Forbunds Lov.
O Fædreland, miskjendt, tilsidesat — etc.

skulde ikke dette, som neppe kan erstattes, uden at det hele falder bort, ei gjøre det betænkeligt at offentliggjøre dette lidet Arbeid?»[1])

17. Impromptu ved Hr. og Fru Moltkes Afreise fra Svinesund 1795 ansees ikke qvalificeret til at trykkes op igjen. 18. Sangen paa Fladeby Nytaarsaften 1800 antages at kunne trykkes, hvis den virkelig har Kammerherre Anker til Forfatter. 19. Inscriptioner til passelige Attributer 29 Januar 1803 i Norske Brødres Klub og 20. Impromptu under Kronprinsens og Kronprinsessens Billeder ansees lidet skikkede til Optagelse. 21. Indskrift paa Napoleons

hos J. Ø. Bergs Enke, blandt Ankers efterladte Arbeider. Jfr. ogsaa Chra. Theaterhist. S. 146, 256, 299. Med Hensyn til Talen over Hertug Ferdinand af Brunsvig-Wolffenbüttel, der hos B. Moe angives trykt i Kbhvn. 1794. 8., kan mærkes, at der paa Titelbladet til det ene skrevne Exemplar blandt Ankers Papirer staar: „NB Vignetten, et Motto af Virgils eclog. Christiania 1793. Trykt hos Jens Ørbech Berg". Den er tilegnet hans „værdige Brødre i St. Olai Tempel" i en Fortale, hvori han nævner, at han har været Medlem af Ordenen i næsten 30 Aar og i 12 Aar deres Foresatte. Han har gjennemgaaet alle Grader, har ofte talt ex officio og ladet Talerne efter Forlangende afskrive for Brødrene, men aldrig ladet dem trykke. Denne, som maaske bliver den sidste, vilde alle have, og han har derfor ladet den trykke for Brødrene.

[1]) Epilogen er nu i sin Helhed trykt i Chra. Theaterhist. S. 199 f.

Støtte i Blois værdig til Optagelse, hvis den er af Anker. En anden Indskrift til hans Billede, som anføres, findes derimod ikke blandt de oversendte Sager. 22. Elegie uden Tvivl over Conferenceraad Edvard Colbjørnsen, paa Fransk, roses som noget af det bedste i Samlingen, men der tvivles paa, om den er af Anker. 23. Tre Epigrammer, hvoraf de 2 første roses, men det 3die ikke findes værd at trykke, da det maaske heller ikke er af ham. 24. En Krands for Chariterne. Et ikke udarbeidet Udkast, som Forfatteren har glemt at tilintetgjøre[1]).

25. «En kun tildels i metrisk Form affattet Prolog formodentlig ved et Skuespilaars Begyndelse eller en Skueplads's Aabning. Naar man kun ei anser det som Vers, som det — endskjønt saaledes henskrevet — ikke er, vil man finde, at det indeholder meget baade rigtigt, vigtigt og skjønt udtrykt. Jeg mener, at dette Stykke — skjønt maaske kun Udkast til en Prolog, han havde isinde at skrive, ei Prologen selv — er for godt og smukt til ei — uagtet dets halv metriske, halv prosaiske Udseende — at burde tages med i Samlingen»[2]).

26. Ulæseligt. 27. Et versificeret Stykke — maaske til Musik — neppe qvalificeret[3]). 28. Afskedssang til Stiftamtmand Kaas. Roses; bør medtages, hvis den er af Anker, hvilket Kaas maa kunne oplyse.

29. «En Epilog paa Fransk. Jeg kjender ei Anledningen, uden hvilken Kundskab den ikke kan forstaaes. Den synes i nogle Børns Navn affattet for at hædre en Moder. Men Versificationen er til Ubegribelighed forsømt og det i den Grad, at det vel vilde blive

---

[1]) Om Digtene til Stiftamtmand Moltke og Frue (No. 17) se Chra. Theaterhist. S. 201. No. 18 er formodentlig det, hvoraf første Vers er trykt sammesteds S. 247; det udgjør i det hele 6 Vers. Indskriften paa Napoleons Støtte i Blois (No. 21) angives at være efter Tasso. No. 24 staar maaske i Forbindelse med et Optog paa Mosse Jernverk, der omtales i Chra. Theaterhist. S. 201.

[2]) Denne Prolog, der maa henføres til 1797 eller 1798, er trykt i Chra. Theaterhist. S. 147—49, jfr. S. 492.

[3]) No. 26 er formodentlig et med Blyant skrevet, nu næsten ulæseligt Digt til Envold Falsen, „Apollos ægte Søn", ved hans Tilbagekomst til Norge i Aaret 1802; No. 27 formentlig et Digt paa 6 Vers til Martine (Collett).

umuligt at rette Versene. Dette hele Stykke synes ikke heller at være af nogen Vigtighed.»[1])

30. Tre Indskrifter, formodentlig til Emblemer i Anledning af Affairen ved Qvistrum. Om de end havde noget æsthetisk Værd, «qvalificerer hele den da førte Krig til saa lidt som muligt at bringes i fornyet Erindring.»

31. Impromptu til J. Collett paa Nytaarsdag. Ret vakker, dog ei ret fuldendt.

32. Lina til Mina. Meget nette Vers, men ufuldført; kunde antagelig fuldføres.

33. Antages skrevet til en opgiven Melodi og kun af temporairt Værd.

34. Fra K. C. til K. K. 31 Martii. En net Leilighedssang.

35. En lille vakker Elegie, hvis sidste Stance ikke synes at svare til Resten og derfor kunde udelades.

36. En god Oversættelse af en bekjendt, meget vakker Svensk Vise.

37. Sang i Halvdans Klub ved Kronprinsessens Forløsning 1792. Da den ikke udmærker sig ved Indhold eller Udarbeidelse og ikke med Vished vides at være af Anker, foreslaaes den udeladt.

39 (sic). Indskrifter paa Æreporten i Christiania ved Kronprinsens Besøg 1788. Skjønne og passende. Medtages, selv om Emblemerne ikke kunne beskrives.

40. Indskrifter paa Decorationer i Christiania ved Kronprinsens Formæling 1790. Af mindre Værd, men kunne dog medtages, hvis de foregaaende tages, og hvis de ere af B. A.[2]).

41—60. Gravskrifterne i Lapidarstil. De roses i det hele taget som det bedste af Forfatterens literaire Efterladenskab næst efter nogle af Talerne, men i flere af dem findes Steder, der støde Critiken, i hinanden løbende Metaphorer, uforberedte Vendinger og Figurer — hvilket han antageligvis vilde have rettet, naar han var

---

[1]) Epilogen er trykt i Chra. Theaterhist. S. 140 f.

[2]) No. 31 er et Digt til Festlighederne paa Fladeby i 3 Vers. No. 33 er formentlig et Fødselsdagsdigt til en Dame, No. 35 formentlig et Digt over en afdød i hans Hustrues Navn. No. 39 og 40 ere trykte i N. Intell. Sedler 1788 No. 27 og 1790 No. 38.

bleven gjort opmærksom derpaa. Da de ere bekjendte, har han dog Betænkelighed ved at foretage Forandringer. Alle ansees værdige til Optagelse undtagen den over Politimester Sverdrup, Noring og Niels Erichsen, hvilken sidste han nok selv har overstrøget. Som de bedste fremhæves de over H. Colbiørnsen, Provst Ancher, Iver Ancher, Fru Jess Anker, Iver Kiølen. Feilene kræve imidlertid en Overbærelse, man ikke kan vente af Samtids og Fremtids Kunstdommere[1]).

61. Brevet til Generalmajor Gedde (trykt i Intell. Sedl. for 1795) antages at burde medtages, men tiltrænger en oplysende Note, som maaske vil være fornærmelig for nogen og «fornye, hvad maaske bedre blev henglemt.»

62. Brevet til Professor Wilse om Oprettelsen af et Universitet i Norge bør medtages med en oplysende Note, skjønt det nærmest kun er et Actstykke.

63. Oversættelsen af Gravskriften over Colbiørnsen kunde medtages for dem, der ei forstaa Latin, — dog med nogle Forbedringer[2]).

---

[1]) De Ankerske Gravskrifter angaa følgende Personer: Doctor Lauritz Noring fra Sverige † 1797; Iver Kiølen i Nitedalen † 1791; Niels Erichsen † 1799 „mislykket Kjøbmand ved Bedragere"; Morten Leuch † 1768, Ankers Formand i Ægteskabet; Anne Elisabeth Cold, Kammerherre Peder Ankers Frue; Fru Sara Maria Lengnick, f. Plade, † 1787; Henrik Ancher, Sogneprest til Ringsager; Friderich Mansbach, Generallieutenant og Commandant paa Frederiksten, „hvilken indtagende Mand ved Anstand, Talegave, Sprogkundskab, udbredt Læsning og bereiste Lande"; James Collett † 1794; Zahlcasserer Peder Holter Cancelliraad Henrik Støedt † 1777; Erik Monsen † 1801; Cancelliraad Mogens Larsen Monsen † 1802; Agent Niels Nielsen † 1786; Generalauditeur Ole Christopher Wessel † 1794; Cancelliraad og Politimester Anders Bull † 1796, „Musernes og Philosophiens Ven"; Peter Collett til Buskerud † 1786; Politimester Sverdrup † 1789; Fru Eleonora Sverdrup, f. Leuch, † 1786; Fru Dorothea Øllegaard Bukier, f. Sommerfeldt, † 1786; Kjøbmand Peter Collett † 1792; Conferentsraad og Lagmand Herman Colbiørnsen † 1794 (Latin); Iver Ancher † 1772; Fru Karen Anker, f. Elieson, † 1796. De fleste af disse Gravskrifter ere trykte i N. Intell. Sedler for de angivne Aar.

[2]) No. 62 fulgte N. Intell. Sedler 1793; No. 63, Oversættelsen af Gravskriften over H. Colbiørnsen (ved J. Vangensteen), findes sammesteds 1794 No. 52.

64. Gravskrift over Cancelliraad Monsen — som ovenfor.

65. Sang til Martine Collett 15 Decbr. 1801. Hjertelig og skjøn, men da den er saa rent privat, maatte man vide, hvad hun selv ønskede.

66. Tale over C. B. Tullin 1784 i St. Olai Loge. Fuldkommen qvalificeret[1]).

Etatsraad Envold Falsen tiltræder (Chra. 27 Januar 1806) i et og alt Justitsraad Prams Dom.

Forelæsningerne over Physiken (holdte fra Novbr. 1796 til April 1797 og fra 6 Januar 1798, men da ei afsluttede) findes ogsaa, men i stor Uorden og med mange Huller, blandt Ankers Papirer.

Hver Forelæsning sees at have indeholdt en Indledning og en Epilog af mere almindeligt — ofte temmelig uvedkommende — Indhold, medens den physiske Del, hvor gjerne en eller anden Lærebog, især Hauchs, er lagt til Grund, er løsere udført og bestemt til at udfyldes ved Extemporeren og Experimenter[2]).

Pram roser især Indledningerne og Epilogerne og mener, at det meste heraf og af selve Forelæsningerne kan meddeles, uagtet det hele vil blive noget fragmentarisk. Mellem de to Rækker Forelæsninger havde Anker ivrigt studeret Physik og foretaget en Reise til England og Frankrige i denne Anledning. Blandt Forelæsnings-Udkastene findes ogsaa en Tale til og om den Portugisiske Mine-

---

[1]) Af Sangen til Martine Colletts Fødselsdag 15 Decbr. 1801 er Begyndelsen af tredie Vers trykt i Fru Dunkers „Gamle Dage" Side 167. — Talen i St. Olai Loge over Chr. Braunmann Tullin er holden 1784 ved Sønnens, Claus F. Tullins, Optagelse deri. Denne opfordres til gjennem Flid og rene Sæder, stadig Adfærd og klogt Forhold at løbe heldig paa Musernes Bane. Anker giver her en Vurdering af Tullins Digtervirksomhed, hvori det blandt andet heder: „Evald og Nordahl Brun, Bull og Fasting, Frimann og Wessel, Meyer og Stockfleth dannede du til Fædrelandets Ære" etc.

[2]) Det er bekjendt, at Anker ved de physiske Experimenter blev hjulpen dels af Uhrmager Riis, dels af den senere Bergmester A. C. Baumann, se Schwach, Biskop J. Neumanns Levnet S. 14 og J. F. L. Hausmann, Reise durch Scandinavien, II. p. 290.

ralog da Camara, som sees at have været tilstede ved en Forelæsning[1]).

Af de æsthetiske Forelæsninger findes kun fire nogenlunde fuldstændige; Resten er kun et Fragment, og alt det øvrige mangler.

Denne Fortegnelse er ikke fuldstændig, da Sørgetalen over Conrad Clauson, holden i St. Olai Loge 1785, Les Adieux d'un Ami à Monsieur et Madame de M. (ɔ: Moltke), Tableau de l'homme à la fin du 18ieme siècle, en Latin par N. Treschow, traduit par B. Anker, samt flere Digte endnu mangle; senere ere de imidlertid komne Pram i Hænde[2]).

En fjorten Dages Tid senere tilskriver Pram nu B. Ankers Broder, Kammerherre Peder Anker, et Brev, dateret Christiania 13 Februar 1806, hvis Indhold, tildels i Uddrag, er følgende:

«Efterat Deres Høivelbaarenhed i sidstafvigte Foraar havde bekjendtgjort mig den Bestemmelse i min afdøde, høiligen hædrede Velynders, Deres Broders, sal. Kammerherre B. Ankers Testamente, hvorved han gjorde mig den Ære at betro mig Udgivelsen af hans efterladte Skrifter, og jeg af Deres Høivelbaarenhed havde modtaget de Papirer, som skulde indeholde disse Skrifter, begav jeg mig ufortøvet til at gjennemgaa disse Papirer, og da de efter den afdøde fandtes i den fuldkomneste Uorden, da først til mellem dem at tilveiebringe Orden, saavidt det lod sig gjøre.

Jeg fandt efter den omhyggeligste Ordning saa mange Aabninger og saa meget at mangle, at jeg troede det rettest, inden noget videre herved foretoges, at forsøge, om der ei enten hos hans Venner eller endog blandt hans øvrige Papirer og i hans her efterladte Gjemmer muligens kunde findes noget mere, end hvad Deres

---

[1]) Om ham og hans Laan paa 300 Pund St., hvorefter han forsvandt, se B. Moe, Tidsskr. f. d. n. Personalhist. 1 R. S. 389.

[2]) Af Les Adieux etc. besad han selv et Mæcenatexemplar med Ankers egenhændige Paaskrift: à mon ami Monsieur Pram, le plus célèbre de mes compatriotes.

Høivelbaarenhed tilstillede mig, idetmindste noget til at opfylde de Mangler, jeg fandt blandt dette. Med deres Høivelbaarenheds Samtykke opfordrede jeg offentligen i Aviserne alle dem, som maatte være i Besiddelse af noget hans literariske Arbeid, at meddele mig samme. I Følge deraf fik jeg og af Kammerjunker Major Harbou, hos Hans Høihed Prins Christian, Sørgespillet Major André, Talerne over Grev Laurvig, den i det nordiske Selskab i London og Indledningstalen til hans Forelæsninger over Physiken; af Sprogmester Hagerup Talen paa Kongens Fødselsdag 1783 og den over Hertug Ferdinand; og af Agent Ryberg nogle af hans smaa Digte.

Jeg holdt for, at jeg om muligt burde foretage mig den endelige Revision af samtlige Skrifter nu her i Christiania, hvor jeg dels kunde haabe endnu at faa Tilstød, af hvad der blandt hans øvrige Papirer maatte være at finde, dels af Mennesker af hans herværende literariske eller Vennekreds Oplysninger om et og andet, som i Henseende til disse Arbeiders Historie, deres Bestemmelse og deres rette Forstaaelse kunde fordres oplyst.

Efter at have fuldendt en mig af Hans Majestæt allernaadigst befalet Reise her i Landet, udvirkede jeg mig Tilladelse til at forblive her i den til dette Arbeide fornødne Tid, den jeg og siden Midten af December Maaned sidstleden derpaa efter Mulighed har anvendt. Da dette nu, saa godt det efter Omstændighederne hidtil har været i min Evne, er fuldendt, saa tror jeg det Pligt herved ydmygst at forelægge Deres Høivelbaarenhed Resultatet af denne Revision af samtlige sal. Hr. Kammerherrens literariske Efterladenskab, saavidt det er kommet mig til Hænde.

Hoslagte trende Fascicler Litr. A. B. C. indeholde en raisoneret Fortegnelse over alt, hvad hid hører. Litr. A. over hans æsthetiske eller andre enkelte smaa Arbeider.

Det er med Deres Høivelbaarenheds mig forud meddelte Samtykke, at jeg har formaaet sal. Hr. Kammerherrens, som og min, lærde og smagfulde Ven, Hr. Etatsraad Falsen, tilligemed Hr. Christian Anker (som den sal. afdøde har bestemt i Forening med mig til at besørge Udgaven af hans Skrifter) til at gjennemgaa dem og meddele derom sin Stemme, som han har havt den Godhed skriftligen herpaa at afgive.

Vi ere enige i:

a) at de i Fortegnelsen A berørte dramatiske Skrifter No. 1—5, saaledes som de her forefindes, ikke synes skikkede til ved Trykken at overleveres Efterverdenen.

b) At Talerne (Fortegnelsen No. 6. 7. 8. 9. 10 og 66) derimod alle bør leveres i Samlingen af hans Skrifter, dog at i saa Fald Talen over Grev Laurvig (No. 8) og den over Hertug Ferdinand (No. 9) trænge efter de os for Øine komne Afskrifter til en Revision, for at udrydde nogle Feil, som, dels ved Afskrivningen, dels vel og ved Ilsomhed i Udarbeidningen, ere efterladte urettede. Naar det maatte, som jeg tror at burde formode, ansees overensstemmende med sal. Forfatterens Hensigt, saa erkjender jeg mig villig til at paatage mig denne Gjennemarbeidning, dog udtrykkelig forbeholdende mig at forelægge Deres Høivelbaarenhed Afskrift af disse Taler, førend de trykkes, saadanne som jeg tror dem at burde overleveres til Trykken, da jeg ei vil tro mig berettiget til nogen Forandring, forinden den har Deres Samtykke. — Dette gjelder og om den i Talen No. 10 foretagne Forandring.

c) Hvad samtlige de større eller mindre, mere eller mindre vigtige Stykker angaar, som ere anførte i denne Fortegnelse fra No. 11 til 65, da henholder jeg mig til hvad ved ethvert af dem i Fortegnelsen findes bemærket, hvorefter ganske vilde blive at udelade:
No. 12 som ei bestemt til at vorde offentlig,
16 af den i Fortegnelsen anførte Aarsag,
17 ligesaa,
23 det sidste af de tre der anførte Epigrammer,
24 som ufuldfærdigt,
26 som ulæseligt,
27 som ei bestemt til Trykken,
29 ligesaa,
30 af den vedtegnede Aarsag,
33 ligesaa,
37 som uvist om af Forfatteren,
47, 54 } efter det i Fortegnelsen anførte,
63 som ei af sal. Kammerherre Anker,
65 som ei bestemt for Trykken.

Hvad de i det hele lidet betydelige Forandringer angaar, som Hr. Etatsraad Falsen og Hr. Christian Anker ere med mig enige om i en Del af de øvrige Stykker at burde foretages, forinden de overleveres Trykken, da indstiller jeg herved til Deres Høivelbaarenhed, hvorvidt De deri med os er enig, som og hvorvidt De anser mig, ifølge den sal. afdødes Udnævnelse af mig til at være den, som skal udgive hans literaire Arbeider, dertil authoriseret. I saa Fald tror jeg mig forbunden til, inden noget leveres til Trykken, ligesom oven hvad Talerne angik, forud at tilstille Deres Høivelbaarenhed Afskrift af hvad der er forandret, saaledes som jeg anser det at burde gjøres offentligt, overladende Dem endnu, saavidt De det maatte finde fornødent, at indhente derom andre af den høist hæderfulde afdødes literariske Venners Omdømme, da jeg, som af ham beskikket Udgiver af hans Skrifter, tror mig forpligtet til al den Omhu og Varsomhed, jeg kan anvende, for at fremlægge hans Arbeider vel aldeles uforfalskede, men dog tillige saa rensede, saa feilfri og saa skjønne, som det ved min umiddelbare eller middelbare Medvirkning er muligt.

Litr. B. er Fortegnelse over hvad jeg har fundet af de Forelæsninger, han i Aarene 1796—1798 holdt over Naturlæren. Det er ifølge den sal. Forfatters udtrykkelige Bestemmelse i hans Testamente, at jeg ogsaa skal udgive hans Forelæsninger.

Den raisonerede Fortegnelse viser, at alt, hvad jeg har forefundet og ei uden megen Møie samlet, er til Slutning dog slet intet uden Fragmenter, der efter den omhyggeligste Ordning dog ingenlunde udgjøre noget sammenkjædet Foredrag af Naturlærens Theori. Vel har det heller ikke været, maaske ei heller burdet være hans Hensigt at foredrage Naturlæren i strængt System eller som fra en academisk Lærestol, men her findes langtfra ei alt, hvad han aphoristisk eller uden systematisk Sammenkjædning har foredraget.

Her findes derimod af de Indledningstaler, der dog stundom stode i liden Forbindelse med det paafølgende egentlige Foredrag, hele 19, dog mere eller mindre fuldstændige, adskillige tydeligen ikkun Udkast, som han ved det mundtlige Foredrag rimeligvis meget har forandret og forbedret. — Ogsaa af de Slutningstaler, hvormed han har endt de fleste af disse Forelæsninger, om ei dem alle, findes nogle.

Disse Naturlærens videnskabelige Disciplin lidet umiddelbar vedkommende Taler ere overhoved saa skjønne, at, de store Defecter i selve Undervisningen uagtede, disse Taler efter min Mening ganske vist burde bevares, om end Forfatteren i sit Testamente ei udtrykkeligen havde tilkjendegivet det at være hans Villie, at dette hans Arbeid efter hans Død skulde overgives Efterverdenen.

Den ulykkelige Svagheds Forfatning, som foregik hans Død, maa det tilskrives, at der af dette som af de andre hans literariske Arbeider findes saa lidet til Fuldendelse udarbeidet og dette endda i den chaotiske Uorden, hvori det er kommet mig til Hænde.

Da her nu ved disse Forelæsninger mangler saa meget i Hovedsagen, selve Naturlærens Foredrag, og da Indlednings- og Slutningstalerne, skjønt ofte det paafølgende Foredrag nogenledes uvedkommende, dog i det hele forudsætte en paafølgende Forelæsning, og de saaledes neppe ganske uden samme ere at benytte, saa er Spørgsmaalet, hvorledes kan der ved Udgivelsen af dette hele gaaes til Verks?»

Pram foreslaar nu at samle, saa godt det lader sig gjøre, det sammenhængende, uden at danne noget System deraf, og i en ordnet Enumeration udfylde og angive, hvad han har foredraget, saavidt muligt med hans egne Ord i de forefundne Fragmenter. Uagtet han selv har befattet sig en Del med Naturlærens Studium, foreslaar han dog for Sikkerheds Skyld at lade det hele gjennemse af Professor Ørsted og maaske Oberhofmarschalk Hauch, hvilken sidste han ogsaa vilde formaa til at skrive en Fortale; Indlednings- og Slutningstalerne vilde han selv gjennemgaa.

Af de æsthetiske Forelæsninger i Vinteren 1798—99 finder han 2det, 3die og 4de Foredrag samt et Fragment af 1ste. Disse staa efter Prams Formening langt under de physiske Forelæsninger, men der er dog Stykker, som selv uden den udtrykkelige Forskrift maatte optages i Samlingen. Til Gjennemgaaelsen heraf foreslaar han Professor Rahbek, som ogsaa var Ankers Ven.

Udtoget af den ældre norske Historie er næsten kun Excerpter af Schøning til eget Brug.

Brevet til Videnskabernes Selskab i Stockholm af 30 Septbr. 1796 og Anbefalingsbrevet for M. F. Arendt kunde medtages som Prøver paa Ankers Styrke i Latin og paa hans Udtryksmaade.

Afhandlingen om Banken (i Hermoder, 6 St.) vil fremfor alt andet være Samlingens Hovedprydelse.

Sørgetalen over Conrad Clauson, Tableau de l'homme etc. og Les Adieux d'un ami etc. har han endnu ikke seet. Oversættelsen af Treschows Arbeide (Tableau etc.) kunde meddeles som Prøve paa hans Styrke i Fransk.

Han foreslaar at give Arbeiderne i 2 eller 3 Bind, saaledes at i første kom Talerne efter deres Tidsfølge, Gravskrifterne paa samme Maade, Epigrapherne til Festerne 1788 og 1790 (hvortil dog hører Forklaring over Emblemerne), Smaadigtene. Dette anslaaes til nogle og 20 Ark. — Forelæsningerne over Naturlæren c. 20 Ark. Do. over Æsthetiken c. 5 à 6 Ark. Sur la banque (baade paa Fransk og i Treschows Oversættelse), Brevene til General Gedde, Wilse og Videnskabernes Selskab i Stockholm, Tableau de l'homme. Ordenen er mindre væsentlig. Forelæsningerne over Naturlæren bør maaske være et særskilt Bind og Resten udgjøre et 3die. Hertil skulde da Pram levere en Fortale og en Biographi, som han vilde underkaste P. Ankers Bedømmelse. Portrait bør medfølge, helst stukket af Clemens efter Juels Maleri. Vigneter bør anskaffes. En Pragtudgave burde leveres paa stort og skjønt Papir samt en ringere Haandudgave. For Trykning og Papir til Pragtudgaven i 200 Exemplarer à 60 Ark beregnes 1000 à 1200 Rdlr. Portrait 100 à 150 Rdlr. Vigneter og Culs des lampes 2 til hver Afdeling (tilsammen 14, à 50 Rdlr.) 700 Rdlr., ialt 2050 Rdlr. Af denne vilde saagodtsom intet sælges til den Pris, derpaa maatte sættes, nemlig over 10 Rdlr. Den maatte især anvendes til Ud deling blandt den afdødes literaire Venner og til literaire Selskaber og offentlige Bibliotheker. Indbindingen af disse Exemplarer vilde forøge Udgiften med nogle 100 Rdlr. Den simplere Udgave i 2000 Exemplarer à 50 Ark med de samme Kobbere beregnes til 1800 Rdlr. Solgtes nu 10 à 1200 Exemplarer à 3 Rdlr., udgjorde dette 3 à 4000 Rdlr. og, om alt solgtes, 6000 Rdlr. Dette tør neppe sikkert paaregnes, saa en Boghandler neppe vilde paatage sig Forlaget uden Honorar, naar han tillige skulde besørge Pragtudgaven. En simpel Udgave uden Kobbere vilde koste c. 1500 Rdlr. og maaske indbringe det dobbelte. At udstede Subscription ansees upassende. En Boghandler betaler i Regelen 10 à 12 Rdlr. Arket, altsaa høit 5 à 600 Rdlr.

Han agter at reise fra Christiania om c. 14 Dage og ønskede inden den Tid meget Kammerherrens Afgjørelse. Strax han kommer hjem, vil han begynde Arbeidet med Udgaven saa hurtigt, hans Embedsforretninger tillade. I Vinter vil dertil ikke blive megen Tid, og til Sommeren skulle formodentlig hans økonomiske Reiser fortsættes, men med Arbeidet har det jo heller ingen særdeles Hast.

Peder Anker (Bærum 18 Februar 1806) tiltræder i alle Dele Prams Mening.

Strax efter sin Hjemkomst til Kjøbenhavn i April 1806 henvendte nu Pram sig til forskjellige Kjøbenhavnske Bogtrykkere og Forlæggere om Overtagelsen af Forlaget af Ankers Skrifter paa visse nærmere angivne Betingelser og har derpaa faaet følgende Svarskrivelser: A. & S. Soldin erklære 14 April 1806 ei at kunne overtage Forlaget, da de for nærværende Tid have saamange betydelige Verker under Arbeide; Proft (Børsen 13 Mai 1806) finder ikke paa den proponerede Maade at kunne entrere i Overtagelsen af Forlaget; I. H. Schubothe (14 Mai 1806) tør ikke indlade sig i dette betydelige Foretagende, da han har saa mange andre Forlagsskrifter under Arbeide, „dels her, dels i Tydskland"; S. Popp erklærer sig derimod 14 Mai s. A. villig til at overtage Forlaget i Tillid til, at Prams Bestyrelse vil skaffe Verket Liebhabere, naar det ei bliver for dyrt. Han tilbyder 6 Rdlr. Arket i Honorar, men maatte da have Pladerne til Portrait og Vigneter frit. Samlingen maatte ikke overstige 60 Ark og Trykningen begynde saa tidligt, at Udgaven kunde være færdig næste Aar.

Til Bestridelse af de foreløbige Omkostninger ved Udgaven (f. Ex. Tegninger til Vigneter, Afskrivning, Forskud etc.) fandt Pram det nødvendigt 3 Mai s. A. at anmode Kammerherre P. Anker om et Forskud af 1000 Rdlr. Denne, der imidlertid var udtraadt af Bestyrelsen af Broderens Bo,

erklærede sig i Brev, dateret Bogstad 11te Mai, ude af Stand til at laane Pram Pengene, men henviste ham til Administratorerne i Boet, der uden Tvivl strax vilde skaffe ham Penge som Forskud til Verkernes Trykning. Allerede 17de samme Maaned henvendte derfor Pram sig til Administrationen med samme Begjæring og forklarede derhos, at de to paatænkte og af Kammerherre P. Anker bifaldte Udgaver af Broderens Skrifter vilde falde ikke lidet kostbarere, end han tidligere havde troet at kunne ansætte dem, hvorfor han anmoder om snar Udbetaling af Summen, for hvilken han i sin Tid skal aflægge behørigt Regnskab. Udgivelsen tænker han at kunne paabegynde til Vinteren, da han nu daglig venter kongelig Befaling til at fortsætte sin økonomiske Reise. Dette Brev blev af Justitsraad Bull overleveret Administrationen i aaben Convolut, og 26 Mai s. A. oversendte den Pram Renter for et Aar af de legerede 5000 Rdlr. fra B. Ankers Dødsdag, 21 April 1805. Capitalen skulde efter Testamentets § 20 først udbetales 21 April 1807, men ikke desto mindre oversendtes 1000 Rdlr. som Afdrag paa de 5000 Rdlr., alt at hæve hos Justitsraad Koefoed. Maaske som Svar paa dette Brev afsendte Pram allerede 31 s. M. en, som det lader, temmelig skarp Skrivelse, hvis Indhold ikke kjendes, men som foranledigede Administratorerne Thomas Bagge og Jacob Nielsen til 5 Juni s. A. at melde Justitsraad Pram, at deres Overveielser i Anledning af hans to sidste Breve af 17 og 31 Mai have ledet dem til at tvivle paa, om ikke Udtrykkene i § 16 i B. Ankers Testamente — i Forbindelse med den Omstændighed, at intet Fond forøvrigt er anvist til hans Skrifters Udgivelse — kunde forstaaes saaledes, at den hele Udgivelse skulde bestrides af de 5000 Rdlr., som ere ham anviste. Da imidlertid Paragraphen tillægger ham Pengene for at samle og

udgive den afdødes efterladte Verker, tror Administrationen dog som den favorableste Fortolkning at kunne og burde antage, at Legatet er bestemt som et Honorar for hans Møie og Tids Opofrelse. Men naar altsaa Bekostningerne paa Udgaven blive at bestride af Fideicommiset, bliver det nødvendigt at indrette sig paa sparsommeligste Maade. Før Boets Gjæld er dækket og de gjorte Odelsprætensioner ordnede, kan man ingen undværlige Udgifter paatage sig. Uagtet sit Ønske at hædre den afdødes Minde, ønsker man altsaa at indskrænke Omkostningerne til det mindst mulige, da jo literaire Arbeiders Værd ikke beror paa Udgavens Udstyr. Pragtudgaven ønskes derfor indstillet, og kun en simpel, men anstændig Udgave sat i Verk. Ligesaa ønskes Udgaven overdraget en Forlægger, der fik Skadesløsholdelse ved Salget, da Administrationen ønsker at forebygge Tab for Boet, men ei at lucrere ved Udgaven. Hvis ingen Forlægger kan erholdes, ønsker man Underretning om Bekostningerne ved en simpel Udgave. Kammerherre P. Anker er enig i denne Beslutning, der er grundet paa Fideicommisets Forfatning. Fideicommisets Maal er det offentliges og Fædrelandets Bedste, som rettest ansees opnaaet paa denne Maade.

Omtrent ved denne Tid henvendte Pram, som da stod færdig til at paabegynde en ny økonomisk Reise, sig til Dr. H. C. Ørsted og K. L. Rahbek om Bistand ved Udgivelsen af B. Ankers physiske og æsthetiske Forelæsninger. Ørsteds Svar er ikke bevaret, men Rahbek erklærede sig i Brev, dateret Bakkehuset 17 Juni 1806, villig til at paatage sig Udgivelsen af de æsthetiske Forelæsninger for det af Pram tilbudne Honorar, 300 Rdrl., da han dog selv kun havde tænkt sig 200. Dette antages at kunne dækkes af det af Popp tilbudne Honorar. Af Pram selv vil han intet modtage. Allerhelst vilde han have 200 Rdlr. ved Udgangen af inde-

værende Maaned og vilde da frafalde Resten, men dette er ingen Betingelse for at besørge Udgivelsen, som han i ethvert Fald vil overtage.

Som Svar paa Administrationens Brev af 5 Juni skrev Pram en udførlig Redegjørelse for alt, hvad der hidtil var passeret i Sagen, samt for sin Opfatning af Testamentets Mening; den er dateret Kjøbenhavn 28 Juni 1806 og indeholder i det væsentlige følgende[1]): Han har i Henhold til Administrationens Skrivelse indstillet, hvad han havde iverksat med Hensyn til den foreslaaede Pragtudgave af B. Ankers Skrifter, hvilket beløb sig til en ufuldendt Underhandling med Kobberstikker Clemens angaaende Portrait og Vigneter og et Prøvetryk fra Bogtrykker, Directeur Schultz[2]) af et Par Sider, som skulde forelægges Administrationen tilligemed en Beregning over Pragt- og Haandudgavens Kostende, da det i Vinter for Kammerherre P. Anker gjorte Overslag kun var et løst Udkast, der tiltrængte Berigtigelse. Efter Administrationens Paalæg om at gaa frem paa den mest økonomiske Maade har han anseet det for sin Pligt at søge den Forlægger, der vilde byde det høieste Honorarium, hvorved en Del af det for Udgiveren bestemte Legat kunde bespares, naar der ei var Tale om nogen anden Udgift, og han har derfor henvendt sig til samtlige de Boghandlere, der kunde og vilde opfylde de Vilkaar, de maatte paatage sig. Han henvendte sig først til Hofbogtrykkeren, Directeur Schultz, der har det største og bedste Officin, er Forlægger

[1]) Brevet er fuldstændigt trykt i B. Moes Tidsskr. f. d. n. Personalhistorie 1 R. S. 485—95.

[2]) Et saadant vedligger de Ankerske Papirer og viser to Sider in 4to, trykte meget nitid med store Latinske Typer og paa smukt Papir, den ene indeholdende Begyndelsen af Talen i det nordiske Selskab i London, den anden Begyndelsen af Gravskriften over James Collett.

af mange betydelige Verker og har Formue, saa man hos ham vilde være betrygget for god og egal Tryk og godt, ensartet Papir. Med ham havde ogsaa B. Anker i levende Live gjort en mundtlig Aftale om Trykningen af hans Skrifter, og han var ogsaa villig til at forlægge dem, men turde ikke byde noget Honorar, i det mindste intet, som han selv ansaa antageligt. Boghandler Brummer ønskede meget at overtage Forlaget, men vilde heller ikke byde noget Honorar; kun tilbød han at levere et smukt Kobberstik af Forfatteren. Bogtrykker Popp, der har et godt Officin og er en saare hæderlig Mand, havde tilbudt et Honorar af 6 Rdlr. Arket, hvilket var det eneste indkomne Tilbud om Honorar. Pram havde desuden talt med Agent Gyldendals Enke og med Boghandlerne Proft, Schubothe og Soldin, men den første befattede sig ikke længer med nye Forlagsartikler, og de tre sidste havde allerede saa meget i Forlag, at de ei vovede at indlade sig i nogen ny Entreprise. Af de solide Boghandlere var Poulsen den eneste, han ikke havde kunnet træffe, men han ansaa det sandsynligt, at han ikke vilde gjøre høiere Bud end Popp. Derimod har han ikke troet uden Administrationens udtrykkelige Ordre at burde tillade Udstedelsen af en Subscriptionsindbydelse, der mere egner sig for uformuende Forfattere eller store Verker, men maatte ansees upassende ved en Udgave af B. Ankers Verker i 2 à 3 smaa Bind (i alt paa 50 à 60 Ark), som om man tvivlede paa Afsætning, eller hans Bo tiltrængte at samle paa hvilkensomhelst Maade. Det tilbudne Honorar vil kun beløbe sig til 300 à 360 Rdlr. Han har forlangt net, correct, ei kneben Tryk og smukt Papir samt Trykning med „de skjønnere Latinske Bogstaver", men man var enig om ei at ville befatte sig med Forlaget, dersom ei de Danske eller Gothisk-Tydske maatte benyttes; disse haves ogsaa ret gode

og vakre af forskjelligt Snit og Størrelse. Han foreslaar et Udstyr som den nye, hos Schultz udkomne Udgave af Holbergs Skrifter, i lidt mindre Format og maaske lidt aabnere Tryk. Tages der Subscription, ville Omkostningerne ved Trykningen af 700 Exemplarer beløbe sig til 623 Rdlr. (nemlig 94 Ris Trykpapir à 2 Rdlr. 188 Rdlr., 9 Ris Skrivpapir à 5 Rdlr. til 50 finere Exemplarer 45 Rdlr., Trykkeløn for 60 Ark à $6^1/_2$ Rdlr. 390 Rdlr.); Indtægten ved Salget af 600 Exemplarer à 2 Rdlr. (d. e. $3^1/_2$ Sk. Arket) ansættes til 1200 Rdl., som med Fradrag af Omkostningerne altsaa giver en Gevinst af 577 Rdlr. Han haaber imidlertid, hvad enten man vælger Subscription eller ikke, paa en større Afsætning, om end literaire Arbeiders mercantile Værd ikke altid beror paa deres virkelige Værd, og disse Skrifter muligens ikke ville finde den Afsætning, de fortjene, og som deres Forfatters store Geni og mageløse Talenter maatte synes at forvisse dem. Han har villet vise, at det sandsynligvis er fordelagtigst at tage Subscription, men at Fordelen dog ikke er meget betydelig. Han overlader altsaa Administrationen Valget, men tror dog paa Grund af Forfatterens mod ham udviste Tillid og Venskab at burde ytre den Formening, at det neppe vilde være i hans Aand eller efter hans Ønske ved Udgaven af hans Verker at gaa frem med den Grad af Sparsomhed, som det er ham paalagt at iagttage.

Uagtet han ingenlunde tror, at Administrationen har Ret i den opkastede Tvivl om Fortolkningen af vedkommende Paragraph i Ankers Testamente, vilde dog dens Antydning deraf være tilstrækkelig til at bringe ham til at gaa ind paa samme, dersom han dertil var formuende nok, men da han ikke er Boghandler, kan han ikke paatage sig at være Forlægger, saameget mere som de 5000 Rdlr. efter hans

Begreb om, hvorledes B. Ankers Skrifter burde udgives, neppe nok vilde dække Omkostningerne, der efter de af ham anstillede Undersøgelser vilde beløbe sig til følgende: For en Pragtudgave in 4to, 300 Expl. à 150 Ark Velin med Portrait og Vigneter, c. 4700 Rdlr., og for en anstændig, men ei ganske simpel Haandudgave in 8vo, 1500 Expl. à 60 Ark Skrivpapir med Portrait og Vigneter, c. 2400 Rdlr., hvortil endnu vilde komme Honorar for Vigneterne, Indbinding af de Exemplarer af Pragtudgaven, der skulde foræres bort, m. m., med et rundt Tal tilsammen 8000 Rdlr., altsaa omtrent det dobbelte, af hvad han i sit foreløbige Udkast havde nævnt for Kammerherre P. Anker. Han erkjender imidlertid, at ret smukke, ja elegante Udgaver kunne bekostes for meget mindre, men anfører ovenstaaende Overslag for omtrent at vise, hvorledes han vilde have Udgaven indrettet, om han dertil var forsynet med Fonds eller dertil selv besad Formue, hvorved han vilde have troet at handle i den kunstelskende og smagfulde Forfatters Aand. Af Pragtudgaven vilde han have foræret de lærde Selskaber, hvis Medlem Anker var, og dem af hans Venner, der tillige vare Smagens, Kunstens og Literaturens, de 200 Exemplarer eller flere, smukt indbundne, saaledes som der sker andensteds i Europa i lignende Tilfælde. Haandudgaven vilde han ikke have betroet nogen Forlægger, som dog stedse maatte søge at gjøre sig den saa fordelagtig som muligt, men ladet den trykke paa egen Bekostning og derpaa leveret Boghandlerne samme til Salg mod almindelig Rabat. Af Pragtudgaven beregner han i Begyndelsen solgt 50 Expl. à 15 Rdlr., af Hovedudgaven 500 Expl. à 3 Rdlr., altsaa tilsammen for 2250 Rdlr.; Resten af Oplaget vilde kun langsomt afsættes og efter flere eller mange Aars Forløb for enhver, der ei var Boghandler, kun være af lidet eller intet

Værd. Han har her kun forklaret, hvorledes han vilde have handlet, om han havde kunnet tiltræde Administrationens Fortolkning af Testamentet, men han nærer for sin Part ikke Skygge af Tvivl om sin afdøde Velynders og Vens Mening med det ham anviste Legat, der efter hans Mening utvivlsomt tillægges ham for Udgivelsen af Verkerne, men ikke er anvist til Omkostninger derved. Han er stolt af Gaven, som han desuden ingenlunde skammer sig ved at tilstaa meget forbedrer hans ellers ei gunstige Stilling, og som han derfor saameget mindre letsindig eller stolt kan give Slip paa; men er Sagen tvivlsom ogsaa for andre end Administrationen, erklærer han sig, trods sin bestandige Taknemmelighed mod Giveren, som han ved ikke tvivlede, dog for stolt til at modtage en Gave af Dhrr. Bagge og Nielsen, som de ere uberettigede til at give, naar den ei er en utvivlsom Gave af den ædle Testator.

Det er med Approbation af Kammerherre P. Anker, at Pram har anmodet den afdødes og hans egen lærde og smagfulde Ven, Professor Rahbek, om i Fællesskab med sig at gjennemgaa B. Ankers æsthetiske Forelæsninger, der efter hans udtrykkelige Villie skulle ledsage Udgaven og virkelig fortjene det. Da de imidlertid næsten blot ere Fragmenter, maa de fuldstændiggjøres og med stor Umage ordnes. Professor Rahbek er dertil villig, men som saamange ædle lærde maa han leve af sit Arbeid og sin Tids Brug, og da han for at kunne udføre dette Arbeide maa tilsidesætte andet, der skulde ernære ham og hans, fordrer han derfor 200 Rdlr., hvad dog Pram, om han skulde betale det, kun vilde anse for halv Betaling. Kammerherre P. Anker har ogsaa bifaldt Dr. Ørsteds Medvirkning ved Revisionen af de physiske Forelæsninger, hvortil ogsaa denne har lovet sin Bistand. Hvad enten nu Honorarerne skulle betales af Legatet

eller af Boet, maa denne have en lignende Sum for sin Umage, men flere større Extraudgifter til Udgaven kunne da ikke indsees at ville udfordres. Hvis Boet virkelig kan modtage noget Boghandlerhonorar, hvilket overlades til Administrationens Afgjørelse, vilde det vistnok ikke være upassende at anvende samme til en — vist ei for stor — Belønning for de to Mænd, der fuldstændiggjorde, hvad Forfatteren havde efterladt ufuldført, og som Pram selv ikke er istand til at give en saadan Fuldendelse som hine; men i ethvert Fald maa han udbede sig Administrationens Beslutning, om han eller Boet skal bære denne Udgift.

Hvis det ikke maatte ansees passende at sælge B. Ankers Skrifter til en Boghandler, ønskes det afgjort af Administrationen, til hvem af de følgende tre Boghandlere de uden Betaling skulle overlades, enten til Directeur Schultz, der støtter sig til en Art Aftale med den afdøde Forfatter og derhos har det bedst forsynede Officin, eller til Bogtrykker Popp, der har tilbudt et ei ubetydeligt Honorar og har et meget godt Officin, eller til Boghandler Brummer, der vel ikke har budt noget Honorar, men som vil decorere Bogen med et Portrait, der vilde koste næsten ligesaa meget som det tilbudne Honorar. Fra de to første, der selv ere Bogtrykkere, vilde man med størst Sikkerhed kunne vente det smukkeste Udstyr, hvilket ogsaa vilde tilsiges af deres egen Ære og Fordel; Schultz vil vistnok kunne levere det smukkeste Arbeide, men ogsaa Popp er bekjendt som en meget brav Mand og god Bogtrykker.

Før Pragtudgaven blev indstillet, havde Pram talt med Kobberstikker Clemens om Portraitets og Vigneternes Stikning; et Portrait i Octavformat vilde hos ham koste 200 à 300 Rdlr. Hvis imidlertid Beslutningen om kun en simpel Udgave fastholdes, ville ingen Kobbere tiltrænges, men et

Portrait ønske dog vist de fleste, der anskaffe Ankers Skrifter, og Mangelen deraf skulde mærkeligen forringe Kjøbernes Antal. Senere har han havt Besøg af Kobberstikker Lahde, som vistnok er en meget agtværdig Kunstner, men hvis Navn er mindre celebert, da han har maattet udgive adskillige mindre udarbeidede Hastverks- og Døgnproducter, medens han dog ogsaa har leveret meget skjønne og værdifulde Stykker. I Samlingen af fortjente samtidiges Billeder har han for nogle Aar siden leveret B. Ankers Portrait efter et Maleri af Juul, ved hvilken Leilighed han gjorde hans Bekjendtskab og blev yndet af ham, ligesom Anker dengang lod ham beholde Juuls Portrait for derefter at stikke et nyt Exemplar til hans Skrifter, om hvis Udstyr med Kobberstik han allerede da skal have talt meget med ham, hvorfor Lahde maaske turde ansees at have nogen Forret til Arbeidet, som han vil levere for ringere Betaling end Clemens og dog vistnok meget godt, da han før har stukket et upaatvivlelig meget ligt Billede af Anker. Hvis man ønsker et Portrait til den billigst mulige Pris, tilbyder han saamange Exemplarer, man maatte ønske, efter den Plade, der blev benyttet til den nævnte Portraitsamling, men det kunde da ei dølges, at Billedet ikke var stukket til Bogen, men laant andensteds fra. Paa alle disse fremsatte Spørgsmaal udbeder nu Pram sig en snar Afgjørelse fra Administrationens Side.

Samtidig med Brevet til Administrationen afsendte Pram ogsaa et Brev til Kammerherre P. Anker. Han har af Intelligents-Sedlerne for 9 Juni med Glæde seet, at denne igjen er indtraadt i Administrationen af Broderens Bo, men ønsker nu, at han for et Øieblik var ude af samme. Inden hans Gjenindtrædelse fik han nemlig fra Administrationen et Brev af 5te Juni, hvori denne udtaler Tvivl om Hensigten med de i B. Ankers Testamente omtalte 5000 Rdlr., idet

deraf Udgifterne til Udgaven muligens ogsaa kunde være tænkt udredede, eftersom ingen anden Sum er angivet til Udgivelsen, men da Testamentet dog tillægger Pram dem for Samlingen og Udgivelsen, tror Administrationen „som den favorableste Fortolkning" at kunne og burde antage Summen for et Honorar for hans Arbeide. Dette betragter han, som om Administrationen havde sagt, at Sagen vel ikke var saa ganske ren, men da heller ikke det modsatte er sagt i Testamentet, vil man i hans Faveur lade, som om man var berettiget til at udbetale ham Pengene, men raader ham dog til at lade Udgaven koste intet eller dog mindst muligt, hvilket man ogsaa, skjønt neppe med Rette, vil lade Boet betale. Han vil imidlertid ligesaalidt modtage deres Faveur som taale den Fornærmelse, at de tilbyde ham Penge, hvortil han har tvivlsom Ret. Han kan endda begribe, at man kan fortolke Paragraphen i Testamentet som anført, men ikke, at man da som ærlige Folk tillige kan tilbyde ham Pengene. Om Kammerherre P. Anker havde været i Administrationen, vilde denne Fornærmelse ikke være bleven ham tilføiet. Administrationen har paalagt ham at indstille Pragtudgaven og kun give en simpel, hvortil han skal søge Forlægger; denne Bestemmelse er ham en Lov. Han har derfor ogsaa søgt Honorar, og der er tilbudt 6 Rdlr. Arket, men han anser ikke denne Fremgangsmaade passende til Omstændighederne. Han har ogsaa tilskrevet Administrationen herom. Hvorvidt skal nu Besparelsen gaa? Skal man benytte Trykpapir, der dog overalt ansees miserabelt? Skrivpapir eller saakaldt Fransk Papir vilde forøge Omkostninningerne med nogle Rdlr. Arket. Kobbere tør man vel ei tænke paa. En Gjentagelse af Lahdes Portrait vilde være billigst, men Lahde er ei en saa celebre Kunstner som

Clemens[1]). I Brevet til Administrationen har han nævnt, hvad der burde betales Rahbek og Dr. Ørsted for at gjennemgaa de æsthetiske og physiske Forelæsninger. Vel anser han sig ikke selv ganske ukyndig i disse Sager, men han tror det dog mest betryggende, at disse Herrer besørge de nævnte Afdelinger. Herfor bør de naturligvis betales, men skal han gjøre det, kunde det ei være med mindre end 1/3 af de 5000 Rdrl., dersom Administrationens Fortolkning er rigtig. Ligesaa bør han da betale Portrait og Vigneter som mindre væsentlige Udgifter. Finder P. Anker, at dette er rigtigt, vil han ogsaa betale, saalangt Pengene strække. De oversendte 1200 Rdrl. bevarer han som Fideicommisets Eiendom, indtil enten Administrationen tilbagekalder sine Ytringer, eller Retten har afgjort Sagen. Han skulde atter reise til Norge, men er nu syg[2]). I et Postscriptum gjør han opmærksom paa, at Brevet til Administrationen, skjønt indlagt i Brevet til P. Anker, paa ingen Maade er rettet mod ham. Maaske kommer han snart til Norge; i alle Fald begynder han i October paa Udgaven.

Saavel Administrationen som P. Anker besvarede Prams Breve af 28 Juni, hin i Brev af 10 Juli, hvori den beklager at se sine Ytringer i Brev af 5 Juni mistydede. Den har kun ment, at den ingen anden Disposition over Boets Midler har end den i Testamentet nævnte, og anførte den mulige Fortolkning af § 16 kun som en yderligere Grund til ei at indgaa paa flere Udgifter. Efter Prams Oplysninger om den afdødes ham tilkjendegivne Hensigt med Legatet maa Administrationen saameget mere opgive al Tvivl. Pengene anser den som en Erstatning for Redactionen og

[1]) Lahde ønsker P. Ankers Portrait og Biographi til sin Samling.
[2]) Han gratulerer Anker til hans (vordende) Svigersøn Grev Wedel-Jarlsberg, „den herlige unge Mand," af hvis Venskab han er stolt.

Udgavens Besørgelse og ei som en Gave, hvortil den desuden savner al Berettigelse. Men uagtet den har anseet det for sin Pligt at undgaa flere Udgifter, end Testamentet bestemmer, har den aldrig tænkt at drage Fordel af Udgaven og ønsker den derfor uden Honorar overdragen Directeur Schultz, til hvem jo B. Anker efter Prams egen Oplysning har ønsket den betroet, ligesom den ikke tror, der bør samles Subscribenter. Redactionen anser den hos Pram selv i fuldkommen sikre Hænder. Med ham er den enig i at ønske Portrait af Anker til Samlingens første Bind og beder ham afhandle det fornødne med Kobberstikker Lahde efter den afdødes Aftale med denne om et nyt Aftryk af det ældre Portrait, hvortil det fornødne Beløb, saasnart det opgives, skal blive anvist.

P. Anker beklager i Brev, dateret Bogstad 14 Juli, at Bagge og Nielsen have vakt Prams Mishag, da han tror, de ikke have ment at sige ham noget ubehageligt. Administrationens Brev har været hos ham til Underskrift, som han dog ansaa overflødig, da han selv vilde skrive og Brevet indeholdt ham uvedkommende Ting. Han erklærer sig enig med Administrationen angaaende Udgaven af B. Ankers Skrifter og opgiver Pragtudgaven paa Grund af dens nu betydelig høiere beregnede Kostende. Han tror ogsaa, at man ikke bør udsætte sig for Critique ved en Udgave, der i Pragt formeget overstiger Materiens Værd. Schultz's Prøve af Skrifterne tilbagesendes. Podagra hindrer ham fra at skrive mere end Navnet.

Under 26 Juli 1806 besvarer Pram fra Kjøbenhavn begge disse Breve. I sit Svar til Administratorerne dolerer han endnu over den i deres Brev af 5 Juni udtalte Tvivl om de 5000 Rdlrs. Anvendelse og nu endvidere over det Udtryk i deres sidste Brev, at enhver Tvivl nu saa meget

mere maa bortfalde, efter hvad han har meldt om den afdødes ham tilkjendegivne Hensigt med Legatet, da han dog aldrig har nævnt at have hørt noget derom af den afdøde selv. En eller anden Misforstaaelse maa her være forhaanden. Han ønsker derfor bestemt Svar, 1) om Administrationens Tvivl ganske er bortfalden, eller om en anden Autoritet maa afgive sin Kjendelse i Sagen. 2) Dersom Pengene kun ere bestemte til Udgivelsen, kan han da betale Honorarer til Professorerne Rahbek og Ørsted, samt hvormeget? Han er nemlig i saa Fald skyldig at gjøre Regnskab og kan altsaa ikke give efter eget Forgodtbefindende. Han udtaler sin Forundring over, at Administrationen har antaget Lahdes Forslag om kun et nyt Aftryk af den gamle Plade af Portraitet. Hvis nu de 5000 tilkjendes ham, vil da Administrationen udrede Omkostningerne herved af Boet, og hvis de ikke tilkjendes ham, vil den da tillade, at der tages et virkelig nyt Stik, der maaske vil koste ca. 100 Rdlr. mer? Eller tillades det ham af egen Lomme at gjøre det? Med Bogtrykker, Kobberstikker eller de to nævnte Professorer har han ingen Aftale villet gjøre, før bestemt Svar indløber fra Administrationen.

I sin Skrivelse af samme Dag til P. Anker udtaler Pram sin Glæde over, at han ei har underskrevet Administrationens Brev. Han er meget vred over dens Betragtning af Gaven, Honoraret eller Legatet, han ved ei, hvad han skal kalde det; og endnu mere over den ham tillagte Ytring, at den afdøde skulde have givet ham sin Hensigt dermed tilkjende. Han er fattig, men ikke istand til den Nedrighed at modtage, hvad der kun tvivlsomt tilkommer ham. Han kryber ei for de to Herrer, vil ikke antage deres favorable Erklæring og være dem forbunden for, hvad hans ædle Velynder har tiltænkt ham. De maa tage sin

Tvivl og sin Beretning om hans Udsagn tilbage; de maa vogte sig for ham, uagtet han ikke har saa mange af B. Ankers Penge som de. Han vil paa Kammerherre Ankers Ord tro, at de ei have villet fornærme ham, men dersom de ikke tilbagekalde sine Ytringer, tilintetgjøre de sin Herres Testamente i Henseende til ham, da han ikke vil skylde deres Faveur, hvad han skylder deres Herres Venskab for ham. Det gjør ham ondt, at de to Herrer have havt Indflydelse nok til at gjøre Udgaven saaledes, som den afdøde kan vides ikke at ville have havt den. Om han kunde se op af sin Grav, vilde han neppe være de to „Matadorer" forbunden derfor eller for deres Opførsel mod ham (Pram). Det er ei mod den Administration, hvoraf Anker er Medlem, at han skriver, men kun mod Dhrr. Bagge og Nielsen, der understaa sig at paadigte ham Løgne for at tilvende sig Penge. Han anmoder P. Anker om at tilholde dem at besvare hans Spørgsmaal, for at han derefter kan tage sine Messurer.

I Brev, dateret Christiania 4 August 1806, erklære nu Thomas Bagge og Jacob Nielsen, at de anse det i B. Ankers Testamente af 19 Decbr. 1801 § 16 Pram tillagte Legat som en Erstatning eller Honorar for hans Arbeide med Ordningen og Udgivelsen af Ankers Verker, hvoraf følger, at Bekostningerne ved Udgivelsen maa falde Boet til Last, og disse have de erklæret sig villige til at udrede, men da de maa paase Iagttagelsen af Sparsomhed, saavidt den kan forenes med Anstændighed, have de ifølge Prams Brev af 28 Juni ønsket Trykningen besørget af Directeur Schultz uden Honorars Erlæggelse, men til at samtykke nogen aparte Udgift for Deltagelse i Redactionen finde de ingen Hjemmel i Testamentet. Hvad Portraitet angaar, mente de at være enige med Pram, da de havde bedet ham besørge et nyt

Stik hos Lahde efter den Tegning, der var i hans Værge, og have aldrig tænkt at benytte den slidte Plade, ligesom de ere villige til at udrede Omkostningerne derved.

Pram erkjender fra Kjøbenhavn 6 Septbr. 1806 Modtagelsen af dette Brev fra de to Administratorer, hvilket altsaa skal være den Erklæring, han har forlangt i Brev af 26 Juli, men han erkjender den ikke for at være tilfredsstillende. Han anker fremdeles over, at de i sit Brev af 10 Juli have „paadigtet" ham i sit Brev af 28 Juni at have sagt, at han kjendte B. Ankers Mening med Pengene; dette have de ligesaa lidt tilbagekaldt som den i deres Brev af 5 Juni ytrede Tvivl om Pengenes Anvendelse. Deres Villighed til ikke desto mindre at udbetale dem tillægger han derfor ingen Betydning, da han under disse Omstændigheder anser Tilbudet som en Fornærmelse. De have ogsaa sagt en „Usandhed", idet de sige at have anmodet ham om hos Kobberstikker Lahde at foranstalte et nyt Stik af Ankers Portrait, da de i sit Brev af 10 Juli kun have forlangt et nyt Aftryk deraf, hvorimod han just under 28de Juni havde udtalt sig. Han opholder sig derhos over den af dem nævnte Mangel paa Tid, da de dog maa finde sig i at udføre, hvad Bestyrelsen af Boet kræver, over den Sparsomhed med Boets Midler, de omtale, som han ikke har at modtage Regnskab for, og over flere af de brugte Udtryk.

Hermed maa Brevvexlingen mellem Justitsraad Pram og Administratorerne af det Ankerske Fideicommis angaaende denne Sag foreløbig være standset. 23 April 1807 oversende Thomas Bagge og Jacob Nielsen ham 160 Rdlr. som Renter fra 22 April 1806 af de 4000 Rdlr., der ere ham legerede af B. Anker; 1000 Rdlr. bleve forrige Aar afbetalte paa den fulde Sum, 5000 Rdlr. — Dette bragte Prams

Misfornøielse til at blusse op paanyt[1]). I et Brev af 2 Mai til Administratorerne udtaler han sin Forundring over, at de have sendt ham 160 Rdlr. som Renter af den ham af B. Anker „legerede Capital". Under deres Brevvexling forrige Aar vilde de jo ei rigtig erkjende hans Ret og tilbøde kun efter „en favorabel Fortolkning", som han ansaa for en utilbørlig Connivence, at udbetale ham Pengene, hvilke han derfor ikke vilde modtage. Han havde 6te Septbr. 1806 tilkjendegivet dem, at han ikke ansaa deres Brev af 4de August for fyldestgjørende Svar paa Spørgsmaalene i hans Brev af 26de Juli. De i det hele modtagne 1360 Rdlr. vil han bevare indtil nærmere Bestemmelse, men de 1000 Rdlr., som paa Forlangende bleve ham sendte, vil han ikke, som de, betragte som Afbetaling paa de 5000, da de vare bestemte til at dække allerede havte Omkostninger ved Udgivelsen (3 à 4 Maaneders Ophold i Christiania, Afskrivning i et Aar etc.). Herfor skylder han da at aflægge Regnskab. Saavidt Helbred og Embedsforretninger tillade, arbeider han paa Udgivelsen; naar den vil kunne foregaa, kan han endnu ikke bestemme, men Administrationen skal blive underrettet, saasnart han ser sig istand til at levere Samlingen fra sig til Trykken.

30 Mai 1807 underrettes Pram fra Rentekammeret om, at Magistraten i Christiania har begjæret dets Resolution om, hvorledes Fireprocentafgiften efter Forordn. af 12 Septbr. 1792 bør svares af de i B. Ankers Testament fastsatte Legater. Da Pram skal have 5000 Rdlr. for Udgivelsen af hans Skrifter, udbeder Rentekammeret, før det svarer Magi-

[1]) Om hans Hidsighed kan bl. a. læses i Oehlenschlägers Erindringer I. S 177—79, hvor der desuden gives en kort og træffende Charakteristik af Prams Væsen og Virksomhed i det hele.

straten, sig en Erklæring over, hvormeget han med Billighed kan anse som Honorar, da 4 Procent bliver at svare af det overskydende.

Først 23 Juni besvarer Pram Rentekammerets Skrivelse, idet han forklarer, at han forgjæves har ventet paa Brev fra Administrationen i Ankers Bo, der søger at gjøre den Fortolkning gjældende, at Pengene vare bestemte til at dække samtlige Omkostninger ved Udgaven. Dog er Administrationen („de to Contoirbetjente Thomas Bagge og Jacob Nielsen") villig til at udbetale Pengene, men vilde da, at Udgaven („tre maadelige Octavbind") lidet eller intet mere skulde koste Boet. Paa denne Basis fandt Pram „som ærlig Mand" det ikke muligt at modtage dem, hvorfor han forlangte, at enten Administrationen tog sine Ord tilbage eller en høiere Autoritet (eller endog en Domstol) afgjorde Sagen. Administrationen havde sendt ham Renter for et Aar af 5000 Rdlr. og senere af 4000, da den havde remitteret ham paa Begjæring 1000 Rdlr., som han havde forlangt til havte Udgifters Dækkelse, men som den vilde betragte som Afbetaling paa de 5000 Rdlr. Pram overlader nu til Rentekammeret at afgjøre, hvad der med Rette tilkommer ham. De nedsendte 1360 Rdlr. vil han indtil videre kun anse som et Depositum.

Samtidig med dette Brev maa Pram have tilskrevet den kongelige Overtilsynscommission for Fideicommiset; uagtet Conceptet blandt hans Papirer er udateret, kan det nemlig af Udtrykkenes Lighed sees, at Brevene maa være skrevne paa en Tid. I dette sidste Brev giver han følgende Fremstilling af Sagens Gang: Noget efter B. Ankers Død forviste Kammerherre og Generalveiintendant P. Anker ham det Punkt i Testamentet, der angik Udgivelsen af Broderens Skrifter, og han modtog, hvad der fandtes i Haandskrift

efter ham. Da der var mange Defecter og Lacuner, besluttede han at reise til Christiania for at søge mere og opholdt sig der fra Decbr. 1805 til Udgangen af Marts 1806 samt gjennemgik med Christian Ankers Hjælp hans efterladte Bibliothek, men med ringe Udbytte. Han optog en raisoneret Catalog med Forslag til Udgivelsen, som tilstilledes P. Anker, der bifaldt samme 18 Februar 1806. Strax han i April kom til Kjøbenhavn, begyndte han Underhandlinger med Boghandlere etc., og Omkostningerne viste sig da næsten at ville blive dobbelt saa store som paaregnede, men han fandt ingen Anledning til at tage Hensyn hertil. For at dække havte Omkostninger og for at være forsynet med Penge til Udgivelsen skrev han til Kammerherre P. Anker om at erholde udbetalt 1000 Rdlr. Han var imidlertid udtraadt af Administrationen, til hvem han henviste ham, og som han ikke tvivlede paa vilde skaffe det forlangte. Pram skrev til denne og fik med omgaaende Post det forlangte samt 200 Rdlr. som Renter for det forløbne Aar af de 5000 Rdlr. Men allerede under 5te Juni skriver Administrationen ham til, at den anser det tvivlsomt, om ikke de 5000 Rdlr. ere bestemte til Bestridelse af Omkostningerne ved Udgaven, men vil dog gaa ind paa at udbetale dem, naar han vil indstille Pragtudgaven og kun give en simpel Udgave, der kunde overtages af en Forlægger eller i alle Fald udgives med mindst mulig Bekostning af Hensyn til Fideicommisets Gjæld og de store Fordringer, som gjøres derpaa. — 28 Juni underrettede Pram Administrationen om Bekostningerne ved en simpel Udgave (efter Negociation med de vigtigste Boghandlere i Kjøbenhavn) og Omkostningerne ved den med Kammerherre P. Anker aftalte Udgave. Men derhos erklærede han sig uberettiget til efter den opkastede Tvivl at modtage og Administrationen uberettiget til at ud-

betale de 5000 Rdlr., før en authentisk Fortolkning af Bestemmelserne forelaa. Visnok havde Kammerherre Anker bifaldt hans Forslag om at benytte Professor Rahbeks Hjælp ved Ordningen af de æsthetiske Forelæsninger og Professor Ørsteds (og muligvis Hofmarskalk Hauchs) til de physiske, hvilket selvfølgelig vilde koste noget, men efter at der nu var bleven Tale om den yderste Sparsomhed, antog han det muligt, at Administratorerne („de uliterariske Personer“, „de to Fuldmægtige“) vilde fordre, at han som Udgiver skulde være Polyhistor og gjøre alt selv. Han ansaa det ogsaa trods Sparsommeligheden nødvendigt at faa Ankers Portrait udført i Kobber til Udgaven. I Brev af 10 Juli fastholder Administrationen sin Betragtningsmaade og protesterer — uden at svare paa Forslaget om Rahbek og Ørsted — mod enhver videre Udgift for Redactionen og Omsorgen med Udgivelsen af Ankers Skrifter, hvorved han anser sig afskaaren fra endog kun at faa Erstatning for den Afskrivning, han har maattet lade foretage. Administrationen vilde kun bevilge nyt Aftryk af Portraitet i Lahdes Samling, hvilket Pram ansaa for en upassende Behandling af „et Anliggende, der angik deres forrige Herres og Velgjørers Hæder“, hvorom han tilskrev Administratorerne 26 Juli, i hvilket Brev han ogsaa spurgte om forskjellige andre Ting vedkommende Udgaven, hvorpaa han dog anser deres Svar af 4 August for aldeles irrelevant, hvilket han meldte den 6te Septbr. Derpaa hørte han intet fra Administrationen før 23 April (1807), da den sendte ham 160 Rdlr. som Renter for det forløbne Aar af 4000 Rdlr. 2 Mai besvarede han Brevet og erklærede at ville beholde de 1360 Rdlr., som han i det hele havde modtaget, som et Depositum, hvorfor han var Boet ansvarlig, indtil endelig Bestemmelse herom var truffen. Administratorernes Oversendelse af Renter synes ham en

Erkjendelse af Summens legatariske Beskaffenhed. Han bad tillige om Svar paa Punkterne i Brevet af 26 Juli (1806), men har intet faaet. Han udbeder sig nu Overtilsynscommissionens Betænkning, om § 16 i Testamentet skal forstaaes saaledes, at han kun skal have af de 5000 Rdlr., hvad der bliver tilbage, naar en anstændig Udgave er besørget (denne vil koste 8000 Rdlr.), eller de ere et Honorar for hans Arbeide.

Imidlertid begyndte Krigen med England, og i September indtraf Kjøbenhavns Bombardement. Kun faa Dage efter dettes Ophør (12 Septbr.) tilskriver Pram Administrationen, at uagtet Uenigheden om Fortolkningen af Udtrykkene i Testamentet, og uagtet han tilstaar kun at have Ret til den legerede Sum 5000 Rdlr., naar han har udgivet B. Ankers Skrifter, tror han dog ei at foreslaa noget uretmæssigt, naar han anholder om Udbetaling af 500 Rdlr. strax og Anvisning paa 500 Rdlr. at hæve senere. Han havde haabet i den forestaaende Vinter at tilendebringe Arbeidet og haaber det endnu, hvis Fiendtlighederne ei fornyes. Han beretter, hvorledes det har lykkes ham med Møie og Livsfare ved Flytning fra det ene til det andet Sted at redde Ankers Manuscripter under Bombardementet. Der hersker den sørgeligste Mangel, og de, der have lidt mindre Skade, maa hjælpe dem, der have lidt mest. Han nødes derfor til at anmode om denne Udbetaling, før Arbeidet er tilendebragt. — Herpaasvarede Administrationen under 21 Septbr. s. A., at den paa Grund af Uenigheden om Fortolkningen af § 16 i B. Ankers Testamente og for at undgaa videre Brevvexling har udbedet sig Cancelliets Fortolkning af Paragraphen og derfor oversendt samme den hele Correspondence. Den anser sig saaledes ikke berettiget til at udbetale mere af de 5000 Rdlr., inden Collegiets Bestem-

melse er afgiven, men paa Grund af Kjøbenhavns Indvaaneres nærværende sørgelige Omstændigheder tage de ei i Betænkning at opfylde Prams i Brevet udtalte Ønske og sende derfor Vexel paa Dhrr. Falch & Sønner paa 500 Rdlr. samt Creditiv paa andre 500 Rdlr. at hæve successive. De haabe ved Cancelliets Resolution ei at maatte komme i noget Ansvar. — Dette Brev modtog Pram, formodentlig paa Grund af Krigsurolighederne, imidlertid først 26 Octbr. og erkjendte allerede den følgende Dag i Brev til Administrationen Modtagelsen af Vexelen og Creditivet. — Imidlertid havde Rentekammeret under 26 Septbr. tilmeldt Pram, at det efter de Oplysninger, han i sin Skrivelse af 23 Juni havde meddelt som Svar paa Kammerets Brev af 30 Mai s. A. angaaende Fireprocentafgiften efter Forordningen af 12 September 1792 af de ham i B. Ankers Testamente som Honorar for Udgivelsen af hans Skrifter tillagte 5000 Rdlr, samme Dag har foranstaltet, at han for denne Afgift bliver ukrævet.

Som ovenfor nævnt, havde Administrationen begjæret Cancelliets Fortolkning af den meget omstridte Paragraph 16 i B. Ankers Testamente. Cancelliet foredrog Kongen Sagen og kunde nu 2 April 1808 melde Pram, at Hs. Majestæt under 25 Marts har bifaldt, at han ansees berettiget til at erholde de 5000 Rdlr. udbetalte af det Ankerske Fideicommis for Umagen med at samle og udgive Skrifterne, medens de øvrige Omkostninger ved Udgivelsen udredes af Fideicommiset, hvorhos Udgaven bør være saa nitid, at den kan svare til den afdødes Fortjenester af det offentlige. Ligesaa bemyndiges Pram til at antage en Medhjælper istedenfor afdøde Chr. Anker, hvis Godtgjørelse Administrationen i Samraad med Pram har at fastsætte. — Samme Dag havde Pram paabegyndt et Brev til Administrationen, hvori han

udtaler Haabet om, at Administrationen uagtet den usikre Postgang har faaet hans Brev af 27 Octbr. f. A. med Erkjendelsen af modtagne 500 Rdlr. og Anvisning paa andre 500 hos det Falchske Hus. Han redegjør for sit Arbeide med Udgaven. Først opholdt Chr. Ankers Sygdom ham under det 4 Maaneders Ophold i Christiania (Decbr. 1805 til April 1806), senere dennes Død[1]) og hans egen økonomiske, efter kongelig Befaling foretagne Reise i Norge. For Alvor begyndte han derpaa i 1807, men nu kom de alvorlige Afbrydelser, som alle kjende, og han maatte flytte fra den ene Kant af Staden til den anden, da det Hus, han beboede, brændte, medens dog hans Tab ved en fortræffelig Betjents Anstrængelse blev ubetydeligt; han flygtede nu under selve Bombehaglen fra Sted til Sted og endelig ud paa Amager med en Portefeuille, indeholdende de Ankerske Manuscripter (ubekymret om sine andre Eiendele). For Redningen af disse Sager maatte han oftere forsinke sin egen Redning. Først i Vinter har han igjen kunnet tage fat paa Arbeidet med Udgivelsen, der har bestaaet i forskjellig Correction af trykte og utrykte Sager samt Udarbeidelsen af de physiske Forelæsninger paa Grundvold af de løse Optegnelser, der forefindes, hvorfor han, da Administrationen intet Honorar har villet bevilge til Professor Ørsted, selv har maattet optage sine tidligere physiske Studier, hvad der yderligere sinker Arbeidet. Gjennemarbeidelsen af de physiske Forelæsninger vil han ikke kunne tilendebringe før om flere Maaneder. Men heller ikke Resten kan gjøres færdig til Trykning, før de forventede Supplementer indkomme eller med Sikkerhed kan ansees uerholdelige; ogsaa ønsker han Manuscriptet gjennemgaaet af Administrationen, for at denne

[1]) Han døde 5 Januar 1807.

kan bedømme, om han har gjort sin Pligt, men i disse Tider kan Forsendelsen mellem Kjøbenhavn og Norge ikke voves, ligesom Udgaven selv ikke heller kan paabegyndes før i roligere Tider paa Grund af Priserne, Publicums nuværende Ligegyldighed for Literaturen etc. Der savnes endnu adskilligt af Ankers Efterladenskaber, saaledes en samlet Afskrift af de første physiske Forelæsninger, som Anker selv i 1799 eller 1800 har vist Pram, Sørgetalen over Conrad Clasen, der skal være en af de bedste blandt hans Taler, som igjen er det bedste i hans literaire Efterladenskaber, Efterretning om Decorationerne ved Kronprinsens Besøg i Norge i 1788, hvortil Anker leverede Indskrifterne, der ellers ikke saa vel kunne forstaaes, samt endelig Træk til hans Biographi. Hvis M(orten) A(nker) ved Forretninger er hindret i at bistaa ham herved, kunde maaske Hr. Tullin bevæges dertil?

Saalangt var han kommen, da han modtog Cancelliets Communication af den kongelige Resolution af 25 Marts, der samme Dag blev Administrationen meddelt[1]. Pram gjentager sin 27 Octbr. f. A. udtalte Tak for, at Administrationen lod Tvivlen afgjøre paa denne Maade. Uagtet nu bemyndiget til at antage en Medhjælper, fastholder han Ønsket om, at M. A. eller Tullin ville bistaa ham; hvis disse ikke ere villige, anmoder han Administrationen om at nævne en anden Mand. Med Hensyn til Udgavens Nitor overlader han alt til Administrationen. Man kan vistnok erholde en nitid Udgave, uden at den just bliver en Pragtudgave, hvorved Omkostningerne nu ere stegne i meget høi Grad, siden derom sidst forhandledes; af Papir kunde neppe erholdes andet end indenlandsk, Fabrikerne ere

[1]) Denne Fortsættelse er dateret 5 April.

meget optagne med at skaffe det fornødne under Afspærringen fra Udlandet, Salget vilde nu blive ringere end før. Da de 5000 Rdlr. ere ham tilkjendte ved Resolutionen, maa han foruden de tidligere modtagne 2000 Rdlr. (hvoraf 1000 til foreløbige Udgifter ved Udgivelsen) atter udbede sig Anvisning paa 1000 Rdlr. (enten paa en Gang eller 500 nu og 500 om tre Maaneder) paa Grund af Conjuncturerne, da han ellers havde haabet at efterlade sin Hustru og Familie denne Capital. Han haaber ei at bede om mer, før Udgaven er færdig. Da de 5000 Rdlr. ere Legat, tror han, at han tør oppebære deraf, inden det paalagte endnu er præsteret; dette er imidlertid ingen Paastand, han underordner sig Administrationens Formening. — 2 Mai 1808 erkjende Administratorerne (P. Anker, Bagge og Nielsen) Modtagelsen af Prams Breve af 27 Octbr. f. A. og 2 April d. A. Da den kongelige Resolution af 25 Marts 1808 bestemmer, „at Udgaven af afdøde Kammerherre B. Ankers literaire Arbeider bliver saa nitid, at den kan svare til den afdødes Fortjenester af det offentlige,“ finder Administrationen det bedst at overlade alt til Prams „bekjendte Smag og Sagkyndighed.“ Kun bemærkes, at hvor betydelig Boets Masse end kunde have været, har dog Krigen umuliggjort al sikker Calcul derom. Handelens Standsning, nye Laan og Bruddet med England gjøre Fremtiden saa usikker, at man ei, før Fred indtræder, kan afgjøre, hvad endog de største Handelshuse eie. Man er derfor fornøiet over Prams Ytring: „at Udgaven kan blive skjøn, smagfuld, ja vel og saadan, at den kan kaldes nitid, uden dog at blive en fuldstændig Pragtudgave.“ Man overlader derfor alt til ham, ogsaa Bestemmelsen af det rigtige Tidspunkt med Hensyn til Papirets og Trykningens Bekostning. — Administrationen har ikke kunnet finde mere af den afdødes literaire Arbeider

enten blandt hans egne Papirer eller i Christian Ankers Stervbo; af Sørgetalen over Conrad Clauson haabes dog et Exemplar skaffet tilveie gjennem dennes efterladte Venner. — Baade Morten Anker og Tullin have undskyldt sig med Forretninger og Mangel paa de fornødne Kundskaber for at udføre den dem af Pram tiltænkte Commission. Derimod anbefaledes Dr. Møller[1]) eller Dhrr. Overlærere Rasmussen og Floer, der antages paa Anmodning at være villige til at yde ham Nytte og Medhjælp. At erholde Manuscriptet til Gjennemlæsning ansees ufornødent, da man ganske stoler paa Pram. Efter Ønske meddeles ham Anvisning paa 1000 Rdlr., tilsammen med de foregaaende 2000 nu altsaa i det hele anvist 3000 Rdlr. — 24 Mai meldte Pram foreløbig Modtagelsen af Brevet, og 25 Juli 1808 anmodede han i Henhold til Administrationens Brev af 2 Mai (modtaget 24 s. M.) Dr. Møller i Christiania om at være hans Medhjælper med Udgivelsen af B. Ankers Skrifter istedenfor afdøde Chr. Anker, da det ved kongelig Resolution af 25 April[2]) er tilladt ham at vælge en saadan, der herfor skal have Honorar. Han havde først anmodet M. Anker og Tullin, men disse havde undslaaet sig, mest af Mangel paa Indsigter. Hjælpen skulde bestaa i at levere Oplysninger, opsøge tabte Afskrifter og meddele biographiske Træk. Paa egen Haand havde han ikke turdet henvende sig til ham med denne Anmodning, men Administrationens Opfordring har givet ham Dristighed. Under nærværende Omstændigheder maa dog alt hvile (Papir er 4 à 5 Gange saa dyrt som ellers). Der savnes Sørgetalen over Clasen, en sammenhængende Afskrift af hans physiske Forelæsninger, som han

[1]) D. e. Dr. med. Johannes Müller, om hvem se F. Kiær, Norges Læger, S. 299 f.

[2]) D. e. 25 Marts.

engang har seet, Beskrivelsen over Emblemerne ved Kronprinsens Besøg i 1788. Han ønsker dog især Bidrag til hans Biographi. Ved Siden af hans Glimrelyst, mener Pram, at Velgjørenheden var et stærkt udpræget Charactertræk hos ham. Han kjender Exempler paa hans Gavmildhed i Løndom. En Bog med Optegnelser eller Sententser, af hvad han har læst, tildels ogsaa af ham selv, laante Pram til Chr. Anker; denne maa han endelig have igjen. Hvis han ikke kan paatage sig Commissionen, anmodes han om, for at spare Tid og Arbeide, at transportere Forretningen til Overlærer Rasmussen eller Overlærer Floer, som Administrationen ogsaa har bragt i Forslag.

Efter 14 Dages Sygdom ender han først Brevet 8 August med et Spørgsmaal fra Magister Sevel Blok, der havde været Huslærer i Krigscommissair Lengnicks Hus paa Ullevold, om noget af det i B. Ankers Testamente for studerende bestemte kunde komme Lengnicks 2 Sønnesønner tilgode; de ere nu fader- og moderløse, gaa i det v. Westenske Institut og skulle love godt. B. Anker havde været Formynder for deres Fader, der var Student og tilsatte en ikke ubetydelig Formue og senere ernærede sig og Familie kummerlig ved Musik- og Sproginformationer, og som tilsidst døde i Fattigdom; senere døde ogsaa Enken [1]). Sønnerne ere 13 og 9 Aar gamle.

Dr. Müllers Afslag paa Prams Anmodning maa denne ikke have modtaget, thi han fornyede den to Gange, første Gang i Efteraaret 1808 og sidste Gang 12 Mai 1809. Det første af disse Breve kom ikke Dr. Müller i Hænde. — 29 Juli 1809 gjør Pram i Skrivelse til Administrationen

---

[1]) Ifølge den af Sønnen udgivne Stamtavle over Familien skal Faderen først være død 1816, men Moderen 22 Juli 1808.

Rede for Sagens daværende Stilling, og for hvad han i den senere Tid har udrettet: Efter Modtagelsen af „den kongelige Administrations bevaagne Skrivelse“ af 2 Mai 1808, hvori den bifalder Udsættelsen med Udgivelsen af Kammerherre B. Ankers Skrifter til en gunstigere Tid paa Grund af Papirs og Tryknings urimelige Priser, skrev han 25 Juli s. A. efter Administrationens Anvisning til Dr. Møller med Begjæring om at være hans Correspondent i sal. Chr. Ankers Sted. Da han intet Svar fik, fornyede han sin Anmodning om Efteraaret s. A., men heller ikke herpaa har han modtaget noget Svar, hvorfor han antager, at begge Breve ere blandt de af Fienden tagne eller paa anden Maade forulykkede Postsager. 12 Mai 1809 sendte han ham atter et Brev med den som Courer reisende Ob. Q. M., Ridder v. Darre[1]), som altsaa maa være rigtig fremkommet, men har hidtil intet hørt derom. Med Hensyn til Udgaven har han af samme Grund som ifjor endnu intet foretaget, da Stillingen i Norden endnu er lige usikker, men har dog stadig været beskjæftiget med Gjennemarbeidelsen af Stoffet. Da han imidlertid meget ønsker en Correspondent i Christiania, anmoder han Administrationen eller et Medlem deraf om at forespørge sig hos Dr. Møller, om han er villig til at paatage sig denne Commission. Hvis ikke, maa han vel selv endnu engang reise til Christiania for at indhente Oplysninger, hvormed det dog desværre ikke synes at haste. Han har i sin Tid anmeldt Modtagelsen af 1000 Rdlr. (efter Administrationens Skrivelse af 2 Mai 1808), saa at han nu altsaa tilsammen har oppebaaret 3000 Rdlr., hvoraf han dog haaber det ene Tusinde erstattet som udlagt til Forberedelsen

---

[1]) D. e. Major og Overqvartermester i Generalstaben Nils Stockfleth Darre († 1809), der var Prams Fætter.

af Udgaven, og hvorfor Regnskab skal blive aflagt (jfr. Brev af 17 Mai 1806). Efter sit Brev af 2 April 1808 havde han haabet ei at skulle bede Administrationen om flere Udbetalinger af de tilbageværende Penge eller Renter, før alt var afgjort, men de sørgelige Conjuncturers Vedbliven nøde ham til at anmode om endnu at erholde 1000 Rdlr. udbetalte. Vistnok har han endnu ikke opfyldt den ham paalagte Forpligtelse, men ham utilregnelige Omstændigheder have hindret Opfyldelsen[1]). — 29 August 1809 erkjender Administrationen Modtagelsen af denne Skrivelse. Ved Brev af 2 Mai 1808 har den overladt ham alt med Hensyn til Udgivelsen af B. Ankers Skrifter. Med Dr. Møller har Administrationen havt en Samtale; han havde modtaget Prams første Brev og svaret derpaa, at han ikke kunde skaffe de forlangte Oplysninger eller paatage sig det ham tiltænkte Hverv. Han havde talt med flere, men kun fundet Overlærer Floer villig, dog først om nogen Tid. Dr. Møller havde ikke faaet Prams 2det Brev, men vel det 3die med Major Darre, som han havde agtet at besvare, saasnart han havde faaet Anledning til at tale med Kammerherre P. Anker om et Anliggende, som Pram havde skrevet om, men han havde endnu ikke truffet denne. Doctoren ønskede, at Pram vilde correspondere med Floer. Administrationen sender Regnskab, hvorefter han endnu har 2000 Rdlr. tilgode. 1000 Rdlr. ville i sin Tid blive erstattede som Forskud til Udgaven. Renter ere betalte til sidstleden Decbr. Anvisning paa 1000 Rdlr. følger paa Abraham Falch og Sønner. 419 Rdlr. 10 Skill. ere Renter med Fradrag af 10 Rdlr. til Jomfru Pihl, hvilke ogsaa skulle blive

[1]) Brevet indeholder desuden lidt om Udbetaling af 10 Rdlr. i foregaaende og indeværende Aar til den gamle, blinde Jomfru Catharina Pihl, uden Tvivl en Slægtning paa mødrene Side af Pram.

udbetalte til Nytaar, om hun da lever. — Dette Brev kom Pram i Hænde 7 Septbr., og 12 s. M. takker han for Anvisningen af de 1419 Rdlr. 10 Skill. paa Justitsraad Koefoed. Han ønsker og haaber, at Tiden til at tage fat paa Udgivelsen af B. Ankers Skrifter nu snart maa være inde. Den i de sidste to Aar vedvarende Krig har ved Papirets og Trykningens Dyrhed og Publicums for saadanne Sager manglende Interesse gjort Sagen umulig. Han beklager, at Dr. Møller undslaar sig for at paatage sig det ham tiltænkte Arbeide, og vil idag skrive til Overlærer Floer i samme Anledning. — Dette blev ogsaa iverksat, og 16 Octbr. 1809 erklærede denne sig villig til at hjælpe Pram med Udgivelsen af B. Ankers Skrifter. Dr. Müller havde først selv afslaaet det og derpaa henvendt sig til Floer. 3 à 4 andre, som havde bedre Tid dertil end ham, vare ogsaa anmodede, men havde afslaaet det. Da han selv er ansat ved Cadetcorpset, der skylder Anker saameget, finder han heri et Motiv til at paatage sig Sagen. Dette havde han svaret Dr. Müller for tre Fjerdingaar siden; først for nogle Dage siden fik han Prams Anmodning. Chr. Ankers Papirer ved ingen Besked om, og de, der kunde give Besked om B. Ankers Sager, ere ligegyldige. En Undersøgelse af Bibliotheket har intet brugbart tilveiebragt. Han ønsker Fortegnelse paa, hvad Pram allerede har, og et Exemplar af Ankers Biographi i Lahdes Samling, da de, der fandtes her 1800—1802, have faaet en anden Bestemmelse, „og Mandens Character er ei just saa afgjort agtet her i Staden, da han havde mange Misundere, at de anse det Umagen værd at gjemme hans Biographi.“ Skjønt ikke af hans Omgangsvenner, kom han dog meget ofte til ham og kan derfor meddele nogle Træk af hans Character. — Da Floer intet Svar modtog herpaa fra Pram, gjentog han i Brev af 14 Novbr. (nedsendt med Jacob Aall) Ind-

holdet af sit forrige Brev og sendte derhos en liden Pakke med Manuskripter af B. Anker. Han ytrer heri blandt andet: „Den afdødes rasende Forfængelighed henrev som en Strøm alt, hvad den mødte, ligesom den daglig blev større ved de mange smaa Bække, der flød fra de mangfoldiges Munde, som smagte hans Føde eller talte til hans Ros. Han døde, og med ham forsvandt den Strøm, ved hvis Bredder nyligen saa mange ventede; der er intet Spor mere af den! Mange tale om ham med Foragt, andre med Kulde og atter andre med Ligegyldighed.“ — Samme Dag indeholde „Christiania Intelligentssedler“ (No. 91) et Avertissement fra M. R. Flor om, at „en meget skjøn Tale af afdøde Hr. Kammerherre Bernt Anker over afdøde Hr. C. Clasen paa Bærumsverket skal reddes fra Forglemmelsen, og de efterlevende mindes dens talentfulde Forfatter; derfor udbedes den til Laans eller til Kjøbs for hvilkensomhelst Betaling, man selv behager at bestemme.“ Dette hjalp, thi allerede 22 s. M. kan Flor sende Pram Talerne over Tullin og Clauson, idet han gjentager Indholdet af sine to foregaaende Breve, hvorpaa han endnu ikke har erholdt Svar. Endnu en Gjentagelse af samme, dateret 1 Decbr., blev afsendt. — Af Prams Fortegnelse sees, at det nye, han har faaet, foruden Talen over Clauson, især har bestaaet i det, der angik Familien Collett, Fr. Moltke etc.

Derpaa kjendes ikke videre af Correspondencen mellem Pram og Administrationen, førend han 27 Octbr. 1810 endnu forlanger 1000 Rdlr. anviste. Først 17 Decbr. s. A. meddeler Administrationen Pram, at den har modtaget hans Brev for nogle Dage siden af Kammerherre P. Anker med Besked, at Overbringeren, Grev Wedel, havde glemt at levere det. Uagtet Administrationen meget ønsker Skrifterne udgivne, faar det dog at opsættes til den af Pram foreslaaede

Tid og af de nævnte gyldige Aarsager. Af medfølgende Regnskab vil han se, at han endnu har tilgode 2080 Rdlr., deraf følger Anvisning paa 1080 Rdlr. paa Abraham Falch & Sønner. — De nævnte gyldige Aarsager vare formodentlig de samme, som allerede oftere ere nævnte i den ovenfor meddelte Brevvexling: Omkostningernes daværende Størrelse, Tidernes Tryk og Publicums deraf følgende almindelige Ligegyldighed for literaire Foretagender, der ikke netop greb ind i Tidens Spørgsmaal. De samme Conjuncturer vedbleve vistnok temmelig uforandrede indtil Rigernes Adskillelse i 1814, hvilket formentlig er Grunden til, at ikke flere Breve findes vexlede mellem Pram og Administrationen, hvis ene Medlem, Thomas Bagge, afgik ved Døden 1811; i alle Fald ere ingen saadanne Breve bevarede blandt Prams Efterladenskaber. At Pengereductionen, Krigen, Rigernes Adskillelse og de paafølgende vanskelige Tidsomstændigheder have stillet sig hindrende i Veien for Udgivelsen af Ankers Skrifter er begribeligt nok, hvorfor heller ikke Prams halvt ufrivillige Otium fra 1816 til 1819 har virket til at kalde Sagen paanyt tillive. I sidstnævnte Aar blev han udnævnt til Toldforvalter paa St. Thomas, paa samme Tid som hans Hustru døde, og inden han i April 1820 afreiste til sin Post, var det Ankerske Fideicommis, der i længere Tid havde lidt store Tab ved Krigen, Pengeforandringen, Udpresninger af nærmere og fjernere, Bordtomternes Brand og maaske en mindre god Bestyrelse, i Decbr. 1819 bleven overleveret til Skiftebehandling. Allerede 25 Novbr. 1821 afgik Pram ved Døden paa St. Thomas; hans Norske Medarbeider, Overlærer og Lector M. R. Flor, var død Aaret forud. Inden Pram reiste til Vestindien, havde han ladet sine Papirer, hvoriblandt B. Ankers Skrifter befandt sig, bringe op paa Universitetsbibliotheket paa Rundetaarn i Kjøbenhavn, hvor

hans Ven, Professor R. Nyerup var Bibliothekar. Saaledes ere Skrifterne blevne bevarede, ihvorvel ikke paa den af Forfatteren tilsigtede Maade. Efter hvad der ovenfor er oplyst, er Tabet derved neppe synderligt stort, seet fra et almindeligt literairt Synspunkt; imidlertid har dette Forfatterskab ikke liden cultur- og personalhistorisk Interesse, da det viser et Udslag af den samtidige almeneuropæiske Dannelse og de i Tiden gjærende Ideer, omplantede paa indenlandsk Jordbund og afpassede efter Landets og især Hovedstadens Behov og Fordringer, og derhos baade med Hensyn til Forfatteren selv og en Mængde andre samtidige, især inden Hovedstadskredsen, har bevaret en stor Del Træk og Oplysninger, der ville have varig Betydning, hvorfor en Udgave af Skrifterne kort efter Forfatterens Død ganske vist vilde have havt fuld Berettigelse, ligesom de Omstændigheder, der traadte hindrende i Veien for Planens Udførelse, fra dette Standpunkt ikke kunne andet end beklages.

Som Prøver paa Ankers Stil, der væsentlig henter sine Forbilleder fra den Franske Literatur i det 18de Aarhundredes anden Halvdel, hidsættes et Par Scener af hans dramatiske Arbeider, Brudstykker af en Tale og en Afhandling samt en Gravskrift, alle valgte blandt de mest charakteristiske i sit Slags.

1. Major André, 1ste Act, 4de Scene. André. Himmel — hvor er jeg — hvad gjør jeg — en Mand, i hvis Sjæl aldrig opsteg nogen Tanke mod Ærens helligste Love — en Mand, som agter Æren høiere end Livet, lader sig overtale til at være Speider — handle med en Forræder som General Arnold — der vexler Breve med General Clinton om at overgive 6000de Mand, han commanderer, og saaledes forraade det Land, der fægter for den ædleste Sag — Friheden. — En Britte lader sig bruge hertil — forfærdeligt — gyseligt — men hvad gjør ikke Fordomme — Den

kiøbes med at dræbe uskyldige, og Soldaten maa opofre dem, hvis Liv han ellers vilde frelse — Skal Stigen, som fører til Ærens Skygge, være Forræderiets græsselige Barn. Skal jeg lade mig overtale til at være Speider og Forræder for at opfylde min Konges Befalinger — Bør jeg lade mig lokke ved Ærens Trin til at handle imod mit Væsens Værdighed, imod det ædle Blod, som flyder i mine Aarer — men «jacta est alea» siger Cæsar ved Rubicon — André — André — ulykkelige — forblindede André som udsætter dig for Skjændsel værre end Døden, om du opdages — tænk paa din ulykkelige Emilia — o, tilgiv mig, evigelskte Emilia — mit Hjerte brister ved at tænke paa dig, som elsker mig over alt i Verden — Søde Kvinde — som udrydder Livets Torne, i hvis Barm jeg aandede Vellyst — uophørlig Lyksalighed — men bort med Venskabs og Elskovs søde Følelser. I Krigerens Barm maa vilde Glæder rase. Jeg vil — jeg skal — jeg svor — ja jeg svor, at jeg skulde lyde uden at tænke — Fordømte Tanke om Venskab — Dyd og Religion — Hvor er du Arnold — kom og styrk mit vaklende Mod med din forbandede Sjæl — Helvedes Afgrund skal aabne sig under vore Fødder — Furier og Slanger skal sidske om os — Jorden revne — Himmelens Torden slaa os — og Afgrunden opsluge os — o Arnold — Arnold — du Forræder!

2. Den 16de Julij, 1ste Act, 2den Scene. Grev Belfort. Ja, herlig er Dagen. — Naturen har dog noget henrivende imod Kunstens pinende Tryllerier: et skjønt Tæppe af deilige Blomster, hvis Ambra fylder Luften med den behageligste Lugt, — en Diamanthimmel, hvis Stjerner tindrer paa den hvide Marks Crystaller, den dalende Sol, som purpurfarver Skyerne paa Horizonten, den sølvklare Bæk, hvori den deilige Lilie speiler sig, den herlige Skov, hvor Luftens Sangere dirre i det henrykte Øre, de bølgende Ax over den emaillerede Overflade, den vilde Brusen selv fra de styrtende Vande over de majestæstiske Fjelde, den yndige, uskyldige Pige i sin Alders Foraar med Sminken af himmelsk Blyfærdighed, — dette — o alt dette fylder Sjælen med blide Følelser, skaber rene Glæder i det ved Verdens Kundskab syge Hjerte og stemmer os til ukjendt og elysæisk Fryd. — Saadan Dag — saa blid som den, hvis Fødselsdag det er, er denne herlige Dag, — O! skjøn er denne Dag!

3. Tale i St. Olai Loge over Hr. General-Admiral-Lieutenant Greve Danneskjold af Laurvig den 18de Ocbtr. 1783 ved Anker, Medlem af det kongelige Storbritanniske Videnskabers Selskab og Mr af □.

Qvid enim supra eum potest esse,
qvi supra fortunam est.
Seneca.

De tavse Mure i Helligdommens Bolig, Luftens sukkende Lyd, de høitidelige Sindbilleder paa Støvets visnede Glands, de traurige Lamper, hvis svage Skin endnu forkynde et stort Navn, o! hvor vidner ikke alt dette om en flygtet Sjæl fra Vellystens Skjød og Verdens Tummel ind i Evighedens umaalelige Svælg.

Her ere Helterne og Jordens Guder og deres Afkom og de rige og de mægtige blottet fra al Glands uden den, Dyden giver, blottet fra alle Fortrin uden dem, hans opfyldte Pligter som Murer og Borger skjænke. Her gjælder Monarkens Zepter og Titlernes Pomp intet. Her ved Indgangen i Templet lutres den vanhellige fra indbildte Fordomme af Rang og Fødsel. Her sættes Sjælens sande Adel i et klart Lys. At være værdig Broder er at kjende Tingenes intet; ikke kryber han for den vældige og rige, han lægger dem paa den retskafne Murers Vægtskaal og bortpuster Støvet og Asken fra det opløste Væsen, han indlod i sit Samfund. Limas Skatte foragter han i sine festlige Hecatomber, og Fyrsternes Purpur nedlægger han i samme Grav som den usles Pjalter.

Hver Broder svor ved Alteret: at fængsle Lasterne, tænke ædelt, ynkes over den arme, beskjærme Uskyldigheden, forsvare sin Ære, undsætte den værdige Broder, rive hver, som helder, fra Fordærvelsens Brink og foragte Døden.

Med roligt Blik skue vi disse Forgjængelighedens Scener. Vanen døver Rædslen. Hin Æoli Søn, som flyver over det vilde Ocean med Pilens Flugt gjennem himmelhøie Bølger, smiler ofte i det Øieblik, Afgrunden opsluger ham. Hin Ordens-Broder, som føler sin Sjæls Styrke og Tingenes Tomhed, er under alle Livets Optrin lige uforsagt med Helten, som trodser den rundt om tordnende Død. Værer da, mine Brødre! rolige ved alle Livets Hændelser, anse dem for blind Nødvendighed, der hænger af Tingenes Kjæde, og lad kuns et ædelt Hjertes villige Taare ofres Helten og

Menneskevennen, eders Broder og Mester, hvis Aske brænder der med salig Lue, hvis Sjæl svinger sig fra Mausolæet til Olympen Ikke pranger Templet med forgjængeligt Marmor, kold Ærefrygt opreiser de lykkelige Laster, men Dans Afkom i Laurvigs ædle Hierte finder her det varige Minde, en ærefuld Forsamling af Nordens Murere sætte den værdige Broder, det ejegode Menneske, den ædelmodige Landsmand, den sande Fædrelandets Ven. Og jeg, som med svag Røst udstammer nogle Ord ved Foden af din Urne, har jeg ikke Evne til at skildre det Blod, som fra Thronen selv fløde i dine Aarer, dit ædle Hjertes lysende Træk, dine Forfædres Bedrifter, din Værdighed i Staten, dine Følelser for Konge og Landet, skal jeg i det mindste opfylde Venskabs hellige Pligter.

Det var Gyldenløverne eget at vedligeholde det Navn, den høieste Byrd skabte. Fra 3 Konger af Oldenborgs blomstrende Stamme, som have opfyldt Nordens Aarbøger med udødelige Handlinger, udspirede disse trygge Skjolde for Dans Zepter. Hvert Navn af denne Slægt er en Lovtale. Ikke blot i Fædrelandets Skjød lyse disse Helte med Sværdet i Haanden og ved Rigets Ror. Fra Po til Donau, fra Gallien til Belgernes Land flettes Palmer om disse Helters Isse. Tvillingriget, hvis Indflydelse i det antændte Europa var saare vigtig fra det forrige Aarhundrede til Begyndelsen af dette, hvis Konger selv anførte de tapre Skandinavier, Tvillingriget saa sig da om Helte til Gjerde for Landets Grændser og Støtte for vore Bundsforvandte. Da lød de kjække Gyldenløver Monarkernes Stemme; de raadsloge, ilede, fægtede og seirede. Faldt hin Gyldenløve ved sin Konges Side midt i Seiren, saa dog den flygtefærdige Aand fra Heltens ravende Bolig Monarken og Folket og Rigets Hovedstad befriet. Tromp og Gustav Adolph (sic), hvilke Navne! ofrede Taarer ved den danske Løves udødelige Skygge, som svævede over Valpladsen, hvæssede Sværdet paa Seirvinderens Lig, de følte derved en hemmelig Kraft, hver Gang det siden blev hævet til deres udødelige Minde blandt Krigerne. Saaledes vide Helterne at ære Helte. — — — — — — —

Her bag Norges Fjelde i Roligheds[1]) Skjød gav Du dit ædle

---

[1]) **Saa kaldtes hans Gaard, det gamle Gulleraudeņ i Hedrums Sogn ved Laurvig, se Saml. t. d. norske Folks Spr. og Hist. VI. S. 599.**

Hjerte det frieste Løb — Her i dine Fædres Stad, hvor Vulcan og Neptun dyrkes af flittige og gode Borgere, var din Omgang indtagende, dit Hjerte brændende for enhvers Lyksalighed, dine Velgjerninger grændseløse.

4. Om et Universitet i Norge. Af Bernt Anker[1]).

— — — Jeg kjender en Videnskabers Mand, en Mand, som ingen Lyksalighed sætter ved Siden af den at gavne sit Fædreland, som har stor Formue, ingen Børn og en dyrket Forstand, — med samme Opofrelse af Livets Behageligheder, han vil omskabe Elændiges Kaar og gjøre dem til glade og nyttige Mennesker i nette Boliger og dyrkede Egne ved hans Gavmildhed, — med samme Ædelmodighed vil han og udbrede Oplysning for de kommende Slægter, ved at understøtte Norges Universitet; og hans herlige Exempel vil vistnok have Efterfølgere. — — — — — — — — —

5. Gravskrift over Iver Kjølen:

Denne Grav gjemmer Støvet
af
Iver Kjølen
fød i Soløer 1740
død i Nittedahl 1791
gift 1778 med
Marthe Thaansen
som med 4 Børn begræder Tabet
af en fornuftig, retskaffen og driftig Mand.
Hans Siæl var ædel
og Hans Handlinger gavnede Fædrenelandet
i den Kreds Han virkede
Houg-Gaard Han beboede var en Ørken
Folkene forarmede og uvante til den Flittiges blide Dage
Saug-Bruget baêr Stempel af Folkets dovne Levemaade
da Han kom der til Hæld for dette og Stat og mig
Han omdannede Folket og Egnen og Bruget
til Mynster for nyttig Flid
til Skole for Agerdyrkning

[1]) Se N. Intell. Sedl. 1793 No. 22. Den omtalte Mand er formodentlig Anker selv.

Til Fuldkommenhed i Apretuur ved Norges vigtige Saug-Væsen
Der hvor ikke en Tønde Korn blev avlet
indhøstede han 300.
Der hvor man saae Moradse og vilde Egne
synes nu ikkun frugtbare Marke
Der hvor faldefærdige Hytter skjulte udsle Skabninger
opstod nette Vaaninger for velhavende Arbeydere
Der hvor alle paa Gaardene og ved Bruget vare forgjeldede
og i den ødelæggende Drik fordrev Tanken af deres udsle Tilværelse
fremkom en ny Art af muntre, flittige og velklædte Folk
som istædet for at betle udlaante opsparte Penge.
Aldrig gjorde Han os Uret
Altiid veyledede Han os til Flid og Kundskab og Indkomst
Saa lyder alles Røst i Egnen
Behøvede nogen Hjelp
hvor villig hjalp Han efter Evne
og tilvejebragte Redning
Blev nogen syg og elændig
Han lindrede deres Smerter
Han bragte Mad og Forfriskninger i deres Hytter
Han var gjæstfrie
Han meddelte den Arme
Han arbeydede utrættelig
Han elskte mig inderlig
Midt i Dødens Kamp lod Han sig bære over Fjælde
for at tage Afskeed med mig
for at aflægge Regnskab for Hans Handlinger
og indtil sidste Øyeblik
stønnede Hans udspændte Aand
efter kraftigt Daad
til Trods for de slappede Redskabe.
See I Sagkyndige
Sandhedens reene Præg paa Pletten hvor Han var
og see tillige den ypperligste Forfinelse
af Norges vigtigste Export
saa at Britten — ja Britten fra Lynn skrev:
send mig Planker som dem fra Houg og Røtnæs

bedre og skjønnere have vi ikke seet.
For Tænkeren og Patrioten behøver jeg ikke at sige meere til Man-
dens Ære
Hvilken Lyksalighed at arbejde med Mænd
som Ole Evenstad i Østerdalen
Iver Kjølen i Nittedahl
Hvilket Beviis paa Nationens naturlige Storhed
Maatte Eders lysende Exempler opmuntre Eders Lige
til at træde i de værdigste Fodspor[1]).

[1]) Se N. Intell. Sedl. 1791 No. 26. Som den bedste af Ankers Gravskrifter ansaa Samtiden en over hans Broders, Jess Ankers, Hustru, Karen Elieson; den er trykt i N. Intell. Sedl. 1796 No. 39 og for den største Del gjengivet i „Christiania Theaterhistorie" S. 159.

SMAASTYKKER.

1.

Forstenende Myr eller Kilde i Norge.

I Historisk Tidsskrifts 4de Bind Side 484 fgg. er meddelt nogle Bemærkninger om den Gaard paa Søndmøre, hvorom Breve Chronicon Norvegiæ pag. 3 fortæller, at der blive Stokke og Grene forvandlede til Sten, om de henligge et helt Aar i Jorden, og hvormed i Hovedsagen ikke kan være ment noget andet, end hvad der i Kongespejlet fortælles om Birkedalsmyren; ligesom der er gjort opmærksom paa, at lignende Fortællinger om, hvorledes Træ og andre Gjenstande i Norge blive forvandlede til Sten, forekomme ikke alene i Giraldi Cambrensis Topographia Hiberniæ, men ogsaa i en middelaldersk Geografi fra det 14de Aarhundrede[1]). Havde man nu ikke Sagn om andre Steder i Norge, hvor Jorden eller Vandet havde en forstenende Kraft, maatte man ogsaa antage det for temmelig sikkert, at det var Birkedalsmyren, hvortil der sigtedes ved disse udenlandske Fortællinger, eller at det var Sagn om denne, som laa til Grund derfor. Fordi de ikke havde hørt eller læst om flere saadanne Steder, antoge derfor ogsaa Jonas Ramus og flere efter ham, at der ved den af Giraldus Cambrensis omtalte forstenende Kilde ikke kunde tænkes paa noget andet end Birkedalsmyren.

Anderledes stiller derimod Sagen sig for den, der ved og ser hen

[1]) Herved menes sandsynligvis den geografiske Ordbog fra det 13de eller 14de Aarhundrede, der er opbevaret i et Berns Stadsbibliothek tilhørende Pergamentshaandskrift, og hvoraf W. Wackernagel har givet Uddrag i Haupts Zeitschrift für deutsches Alterthum 4ter Band S. 488.

til, at man virkelig har Fortællinger om andre Myrer eller Kilder i Norge, der skulle have den Egenskab, at Træ, som længere Tid henligger deri, bliver haardt som Sten. Saadan Egenskab har ogsaa været tillagt Ringsmyren paa Krogskoven, efter hvad Foged Ivar Wiel derom fortæller i sin Beskrivelse over Ringeriges og Hallingdals Fogderi, Topografisk Journal for Norge 30te Hefte S. 167, hvor han siger om den, at „naar man stikker Træ deri og lader det staa i nogle Dage, bliver det strax som det var hærdet", og at de Stager, hvormed nogle Drenge havde dræbt hinanden, og som paa hans Tid stode i Myren, vare ved Tidens Længde blevne saa haarde, at man ikke kunde skjære i den Del af dem, hvormed de havde staaet i Myren, medens derimod den øvrige Del, som havde staaet ovenfor, var skjør som Træ.

En lignende Fortælling har man i Islendingen Theodorus Thorlacius dissertatio chorographica de Islandia, trykt i Wittenberg 1666, hvis Ord i Sectio 1, thesis 4, § 7 jeg her skal hidsætte, da selve Afhandlingen formentlig nu er en Sjældenhed, som det er vanskeligt at overkomme. Ordene ere disse: Cæteros fontes mirabiles, qvos in Islandia reperiri tradunt Autores, fere ignoramus. Et Mercatoris qvidem fontem fumosum nostra non approbat experientia, qvi fumigantis (ut ait)[1]) aqvæ vitio nativam cujusqve rei originem demoliatur, adeo ut qvicqvid fumi istius exhalatione respersum fuerit in lapideæ naturæ duritiem, forma duntaxat superstite, transmutetur. Scribit tamen laudatus Arngrimus Jonas se aliqvid tale de fontis cujusdam natura in meridionali Islandia, juxta villam Haukadal inaudivisse. Qvod si autem veri aliqvid subest, res exemplo non caret. Meminit enim Mercator alibi[3]) fontis cujusdam, vel potius stagni non procul a Armaco, urbe Hiberniæ, in qvo si hasta defixa per aliqvot menses relinqvatur, pars ea qvæ lute inhæsit ferrea, qvæ aqvæ immersa est saxea, reddatur, extans autem lignea remaneat. In Norvegia etiam ejusmodi fontem reperiri mihi retulit Hafniæ Consultissimus Vir Absalon Beyer, Sarspurgensis in Norvegia ante hoc Nomophilax, Amicus et Fautor meus plurimum honorandus, simulqve particulam ligni in eodem fonte lapideam duritiem nocti, videndi copiam fecit.

---

[1]) In Atl. min. Tab. Isl. p. 27.

[2]) In Anatome Blefkeniana part. 2 f. 58.

[3]) In Descript. Hiberniæ Tab. 1.

Om hvad saaledes er fortalt af Ivar Wiel og Absalon Beyer har der vistnok gaaet Sagn fra gamle Dage og længe før deres Tid. Men i det Tilfælde forekommer det mig ligesaa sandsynligt, ja mere sandsynligt, at dette har givet Anledning til de omtalte udenlandske Fortællinger, end at Sagnet om Birkedalsmyren skulde ligge til Grund derfor. For det første maa man nemlig lægge Mærke til, at baade Giraldus Cambrensis og den middelalderske Geograf ligesom Absalon Beyer tale om en Kilde og ikke om en Myr. Dernæst kan det heller ikke vel oversees, at den norske Biskop, som havde fortalt den danske Kong Valdemar om en forstenende Kilde i Norge, af Giraldus Cambrensis, eftersom hans Ord gjengives af Jonas Ramus[1]), kaldes episcopus Norvegiæ Aslojensis[2]), og at der, da ikke alene Ringsmyren ligger, men formentlig ogsaa den af Absalon Beyer omtalte Kilde har ligget indenfor Oslo Stifts Grændser, er ikke liden Sandsynlighed for, at det er dem, eller en af disse, som den Osloske Biskop har omtalt for Kong Valdemar. Dertil havde jo ogsaa netop han den bedste Anledning[3]). Mærkeligt er det, at hverken Theodorus Thorlacius eller Absalon Beyer nævner Birkedalsmyren, og at de, som man deraf maa slutte, ikke have kjendt Kongespejlets Fortælling derom.

Hvorvidt man nu har noget at fortælle om Ringsmyren som en forstenende Myr, og om der i nogen naturlig Beskaffenhed ved samme kan paavises nogen Anledning til hvad Wiel fortæller om dens forstenende Egenskab, er mig ubekjendt. Men hvorledes det end dermed forholder sig, saa anser jeg det sikkert, at man i disse indenlandske Fortællinger om forstenende Myrer eller Kilder i Norge har den samme Stedfestning i Hjemmet, som saa ofte har fundet Sted, af naturhistoriske og æventyrlige Sagn, som fra sydligere Egne naaede herop paa mundtlig eller skriftlig Vej, men hvis Rod eller Kilde ofte maa søges i saadanne Uddrag eller Bearbeidelser af Oldtidens Skrifter, som i Middelalderen udgjorde en yndet Læsning,

---

1) I hans Norriges Beskrivelse (Kjøbenhavn 1715) Side 176.

2) I Ericksens Anmærkning C. til H. Einarsens Udgave af Kongespejlet S. 84 C., hvor disse Giraldi Cambrensis Ord citeres, staar der Oxippale istedetfor Aslojensis. Selv har jeg ikke Adgang til at efterse Giraldi Ord i nogen Udgave af hans Topographia Hiberniæ.

3) Se Samlinger til det norske Folks Spr. og Historie 1ste Bind S. 269.

og hvorfra man da med Begjærlighed søgte Kundskab om Naturens Undere og Fortidens underlige eller æventyrlige Begivenheder.

J. Fr.

2.

En kort Autobiographi af Lyder Sagen.

Afdøde Høiesteretsassessor Fr. Hallager overlod mig kort før sin Bortgang et Originalbrev fra Digteren Lyder Sagen til Statsraad Herman Foss, hvori han havde meddelt denne sine vigtigste Levnetsomstændigheder, og som siden ved et Tilfælde var kommet i Hallagers Besiddelse. Da den, saavidt vides, eneste Biographi, som hidtil haves af den som Forfatter og endmere som Lærer mærkelige Mand (af P. A. Jensen i Portræter af mærkelige Nordmænd I. 207—10) kun er lidet indholdsrig, bør dette Brev bevares.

Bergen d. 8 Juni 45.

Elskede Ven!

Paa Falderebet, før De forlader det kjære Fædreneland, endnu et ømt Farvel! Men vi forlade jo ikke hinanden, mit Hjerte følger med Dem til den fjerne Strand, og Deres Minde bliver her tilbage og staaer daglig for mig som en venlig Genius og smiler mig husvalende imøde. Gud styrke Dem paa Deres Reise og lade Dem vende tilbage med fornyet Kraft. Der er noget inden i mig, som siger: „Vi sees igjen“ ogsaa her paa Jorden. Tak, tusind Tak for alt, hvad De har givet mig — kanskee tildeels Dem selv ubevidst — jeg glemmer det aldrig. Gud være med Dem!

Deres evig hengivne
L. Sagen.

Et Par Grundlinier til min Biographie lovede jeg Dem — men nu forekommer det mig, som naar jeg i mine mindre Disciples Feriearbeider læser: „Dagbog holden o. s. v., stod op, — klædte mig paa, — drak Thee, — spiste Frokost &c.“ Jeg har nemlig intet at skrive om

— De min gamle kjære Ven! maa kaage Suppe paa en Pølse-Pind — dog til

Sagen.

Jeg er født i Bergen d. 13 Marts 1777. Min Fader Albert Peter Sagen, der døde i sit 82de Aar, var Kjøbmand der i henved 50 Aar. Min Moder, som var opdraget hos den bekjendte Fastings Søster, hedd Lydia Middelthon og var af engelsk eller skotsk Extraction, nemlig en Descendent af en Midlethons-Familie, som i Religionsstridighedernes Periode flyttede over til Norge. Hun døde den Dag, jeg var til Daaben. Det skal have været et elskeligt Væsen

med Fromhed i sit Smiil
og Himlen i sit Hjerte[1])

Det milde Forsyn gav mig 2 Aar efter den ømmeste og forstandigste Moder; min Fader giftede sig nemlig med en Jomfru Hoff, Datter af en Andreas Hoff fra Norderhoug; han døde i Bergen som afskediget Lieutenant i sit 85 Aar. Han fortalte mig i min første Barndom ofte om Anna Colbjørnsen, i hvis Huus han kom, og om Thor Hougland med sit Slagsværd. Denne min Moder havde nydt en god Opdragelse hos Provst Thomas Georg Krog, der omtales i Nyerups og Krafts Literaturlexicon. Denne herlige, velsignede Moder skylder jeg næst Gud Alt. Min Fader, som var Krambodhandler, en forstandig, retskaffen Mand, sparede intet paa at lade mig undervise, men alt bestod i at regne og skrive. Jeg var eneste Søn og var bestemt til at arve min Faders Huus og Handel og gik ham derfor tilhaande. Men denne Syssel maa have kjedet mig, og jeg anmodede ham om at lade mig studere, hvortil han strax var villig. Jeg var temmelig gammel, da jeg 1794 efter et Par Aars Privatunderviisning blev optaget i øverste Classe af Bergens Kathedralskole af Rector F. C. H. Arentz. I henved 3 Aar nød jeg denne ædle, sjeldne Lærers Underviisning og hans Collegas, den eiegode, lærde Conrector Kiesbyes, og blev dimitteret til Universitetet 1797, hvor jeg tog første Examen med Laudabilis og Foraaret derpaa Exam. philosoph. og philolog. med samme Charakteer. Jeg freqventerede derpaa, med min flittige og humane Contubernal Provst N. Dahl, Moldenhawers, Münters og Hornemanns Collegier — jeg havde og vilde ei have Manuducteur — læste efter Vink og Raad af min Velynder og Ven, den lærde Magister

[1]) See Fastingiana- pag. 406.

Rohde, der selv læste i 16 Aar til Attestats, Koppe og Morus &c., men kom ingen synderlig Vei, — jeg hjalp Rohde med at afskrive og reenskrive Excerpter til hans lærde Doctor Disputats „de veterum poëtarum sapientia gnomica" og havde iøvrigt meget godt af at omgaaes denne mageløs lærde og snilde Mand. Jeg begyndte da at oversætte Et og Andet af Græsk, et Mindedigt over Foswinkel, „Nygaard" kaldet, blev optaget i den „danske Tilskuers" 1ste No. for 1800. Samme Aar blev jeg Medlem af „Selskabet for Sandhed". Det glædede ikke lidet den unge Student at komme i Selskab med Mænd som Rahbek, Collet, Collin, Pavels, Clausen, Hornemann, Heiberg m. Fl. I Aaret 1801 om Vaaren blev jeg antaget til Lærer i den tydske Hofpræst Christianis Institut ved Kjøbenhavn. Der kom jeg i en for mig saare nyttig og behagelig Virkekreds. 60—70 herlige Børn og Ynglinge fra alle Verdens Kanter bleve her oplærte og opdragne med klog Omhyggelighed. Jeg glemmer aldrig de Dage; disse 4—5 Aar svandt som en Drøm. Opvakte og herlige Elever, hvoraf nu mange sidde i vigtige Embeder, en human, alsidig Forstander, herlige Colleger som Rahbek, Prof. Gensichen, Jacob Thomsen, der døde som Etatsraad og Bankdirecteur, og andre udmærkede Mænd, der deels boede i Institutet, dels kom der som Timelærere, som Biskop Krog-Meyer, Steenbloch, Krumm (Keyser) o. Fl., maatte gjøre mig Opholdet der ligesaa nyttigt som behageligt. Jeg blev af Selskabet for de skjønne Videnskaber belønnet med 100 Spd. for en Oversættelse af Anakreon.

I Slutningen af 1805 blev jeg af Universitets- og Skole-Directionen udnævnt til Lærer ved Bergens Kathedralskole, og fra Januar 1806 til denne Tid har jeg nu i 39 Aar beklædt denne Post, altsaa nu uafbrudt været Lærer i 44 Aar. Da jeg kom til Bergen, talte mine Venner Doctor Monrad, Amtmand Vibe, Kjøbmand Georg Wallace o. Fl. til mig om at oprette en Realskole for Byens opvoxende Slægt, — jeg skrev da en Indbydelse, og i Forening med ovennævnte Mænd, der med mig valgte 6 Directeurer, udkastede jeg en Plan, hvorefter Skolen aabnedes den 1ste October 1806. Overlærer Bohr, afdøde Conrector Winding, Porath og Flere vare af de første Lærere. Hvad denne Skole har været for Bye og Land, har Tiden allerede viist. Det bedste Beviis for en Skoles Godhed er dens Elever; Mænd som en Foss, v. d. Lippe, Sars, Stuwitz, udmær-

kede Borgere, der i Bye og paa Storthing have viist deres Dygtighed, taler mere end alle Lovtaler.

Jeg var gift i 33 Aar med en from og forstandig Hustrue, født i Kjøbenhavn, men som senere opholdt sig i Bergen hos Hans Tank til hans Død. Hun skjænkede mig 5 Børn, hvoraf 2 Døttre og 1 Søn, Cand. i Theologien, leve. Denne kjærlige Hustrues uventede Død bragte mig Graven nærmere, men ogsaa nærmere det elskeligste Væsen, jeg har kjendt i mit Liv.

Kan De tilgive mig dette Hjask? Jeg blues ved at see paa det.

Udskrift:

S. T.

Hr. Statsraad Foss,

Ridder af Sværdordenen og

af Danebrog.

Fredriksværn.

L. D.

3.

En Klokkeringning for de Underjordiske.

Den 5te October 1775 forsvandt to Smaagutter, som hørte hjemme paa en Gaard i Hofs Præstegjeld i Solør, den ene 6 og den anden 5 Aar gammel. Uden Forældrenes Vidende havde de gaaet til Skogs med Naboens Gjetergut, som, da de skiltes fra ham, formanede dem til at gaa hjem. Siden havde Ingen seet dem. I mange Dage blev der ledt efter Børnene, og hele Almuen hjalp Forældrene med at lede; men de fandtes hverken døde eller levende, ikke saa meget som en Lap af deres Klæder kunde opdrives. Ingen anden Forklaring syntes mulig, end at de Usynlige eller Underjordiske havde taget Børnene, og der var da intet andet Raad for, end at en af Kirkeklokkerne maatte bringes ud i Skogen, og med den skulde der ringes i tre Jævndøgn Dag og Nat, saa maatte Børnene bringes tilbage til Forældrene enten døde eller levende. Faderen, Baard Halvorssøn Melsnes, en velstaaende Bondemand, var to Gange hos Præsten og bad om Lov til at tage den ene Klokke i Kirken, men Præsten er-

klærede, at en saadan Klokkeringning var en baade unyttig og ugudelig Gjerning, som smagte af Overtro. Afvist af Sognepræsten gik Manden til Almuen, som var talrig forsamlet til Thinge den 27de October, og fik af dem som Kirkeeiere uden Videre Tilladelse til at tage den mindste af Aasnes Annexkirkes Klokker. Folk hjalp villigen til, Klokken blev bragt til Skogs, hvor Børnene vare forsvundne, og i tre Døgn blev der ringet uafbrudt, Dag og Nat, uden Standsning; den ene afløste den anden, og Ingen negtede sin Bistand. Men Børnene vare og bleve borte.

Præsten, Hr. Søren Lemmich, tog denne Klokkeringning meget ilde op, klagede for Biskoppen og bad om, „at den Myndighed, der var tillagt hans Embede, maatte blive conserveret, ifald han skulde kunne udrette Noget til Guds Ære iblandt dette stive og rasende Folk, og at der maatte sættes et Gjerde om Guds Hus, at ikke enhver Overtroisk og Ugudelig maatte paa sin egen Haand rane Guds Hus og langt mindre bruge Kirkens Ornamenter til deres Signerier og Koglerier.“ Meningen var, at Baard Melsnes skulde blive „vedbørlig afstraffet.“ Stiftsdirectionen forlangte Sagen nærmere oplyst og foranledigede gjennem Amtmanden et Thingsvidne optaget. Baard Melsnes mødte ved en Procurator Sewerin, der i sit Indlæg fremstillede Klokkeringningen som et Nødmiddel, Forældrene i sin Fortvivlelse havde grebet til, for at Børnene efter Lyden skulde finde frem, men generedes noget ved de tre Uger, som vare hengaaede, inden man greb til dette Middel. Almuen vedstod skriftlig den Tilladelse, som den havde givet med Hensyn til Klokken. Thingsvidnet blev af Stiftsdirectionen indsendt til Cancelliet med en af Stiftamtmand Levetzau paa egne og den fraværende Biskop Schmidts Vegne afgiven Betænkning, hvori han henstillede til Cancelliets Afgjørelse, „om ikke i denne besynderlige Sag, som ved en offentlig Action ikke vel kan afgjøres, kunde blive befalet, at Baard Halvorsen for sin overtroiske Opførsel skulde staa aabenbare Skrifte og bede Menigheden om Forladelse for den givne Forargelse, men de af Kirke-Eierne, som have skriftlig samtykket i dette hans Foretagende, tilfindes at betale hver 1 Rd. i Mulct til Sognets Fattige, hvorved denne Gjerning ikke gik aldeles ustraffet af, og Almuen dog ikke efter yderste Strenghed blev behandlet i en Sag, som blot Medlidenhed og Overtro har bragt dem til.“

Cancelliet fandt det nødvendigt at indhente General Kirke-Inspections-Collegiets Betænkning. Dette Collegium indrømmede, at Faderen og Kirke-Eierne for sin overtroiske Opførsel nok kunde have fortjent at straffes paa den af Stiftamtmanden foreslaaede Maade, men tilraadede dog at tage Sagen „paa en Kongens Mildhed og Retfærdighed langt anstændigere Maade." I Overensstemmelse med Kirke-Inspections-Collegiets nærmere Antydninger blev Sagen afgjort ved følgende i Form og Indhold characteristiske Cancelliskrivelse til Kammerherre og Stiftsbefalingsmand Albrecht Philip Levetzau og Biskop Christen Schmidt af 17de August 1776:

„Af Hr. Kammerherres paa egne og Deres Høiærværdigheds Vegne under 20de Aprilis sidstleden indkomne Beretning og Forestilling med vedfulgte Bilager erfares, hvorledes en Mand i Hofs Præstegjeld, navnlig Baard Halvorsen Melsnæs, som havde mistet tvende af sine umyndige Drenge-Børn, der vare gangne noget ud fra hans Gaard, og formodentlig, efter Hr. Kammerherres Formening, enten maa være blevne borttagne af glubende Dyr eller bortstjaalne af slette Mennesker, skal, efter 3 Ugers forgjæves Søgning, have begjæret af Sognepræsten at maatte ringe med Kirkens Klokker efter dem, men, da dette blev ham negtet, og Kirkeværgeren forbudet at tilstede det, skal han have faaet Almuens Tilladelse, som eier Kirken, derfra at nedtage den mindste Klokke, for dermed i Skoven at ringe efter Børnene, hvilket og skal være skeet saaledes, at dermed i 3 Gange 24 Timer blev ringet uden Ophold, ved hvilket overtroiske Forhold saavel Baard Halvorsen som Almuen har gjort sig strafskyldig; — Thi skulle man, efter at herover er bleven indhentet det Kongelige General Kirke Inspections Collegii Betænkning, tjenstligst have Dennem tilmeldet, at der i Hans Majestæts Navn af Sognepræsten paa Prædikestolen kunde bekjendtgjøres, at Allerhøistsamme i Henseende til Faderens lovlige Sorg, hvormed Hans Majestæt selv har Medlidenhed, da han endog ved dette Tab har mistet tvende Undersaatter, vil allernaadigst have ham og Medskyldige al Straf eftergivet; — og vilde Deres Høiærværdighed ellers tilholde Sognepræsten at tale med samtlige Vedkommende og foreholde samt overbevise dem om deres ved denne Leilighed udviste Overtro."

M. B.

